

STUDIA HISTORICA JYVÄSKYLÄENSIA 24

TURO MANNINEN

VAPAUSTAISTELU, KANSALAISSOTA JA KAPINA

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO, JYVÄSKYLÄ 1982

STUDIA HISTORICA JYVÄSKYLÄENSIA

Editor: Mauno Jokipii, Professor, Ph.D.

**Institute of History
University of Jyväskylä**

**URN:ISBN:978-951-39-8724-4
ISBN 978-951-39-8724-4 (PDF)
ISSN 0081-6523**

**ISBN 951-678-709-6
ISSN 0081-6523**

**COPYRIGHT © 1982, by University of
Jyväskylä**

***Jakaja* Jyväskylän yliopiston kirjasto 40100 JYVÄSKYLÄ 10
Distributor Jyväskylä University Library SF-40100 JYVÄSKYLÄ 10 FINLAND**

STUDIA HISTORICA JYVÄSKYLÄENSIA 24

TURO MANNINEN

VAPAUSTAISTELU, KANSALAISSOTA JA KAPINA

TAISTELUN LUONNE VALKOISTEN SOTAPROPAGANDASSA
VUONNA 1918

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi yliopiston vanhassa juhlasalissa (S 212) toukokuun 22. päivänä 1982 klo 12.

SUMMARY

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO, JYVÄSKYLÄ 1982

VAPAUSTAISTELU, KANSALAISSOTA JA KAPINA

STUDIA HISTORICA JYVÄSKYLÄENSIA 24

TURO MANNINEN

VAPAUSTAISTELU, KANSALAISSOTA JA KAPINA

**TAISTELUN LUONNE VALKOISTEN SOTAPROPAGANDASSA
VUONNA 1918**

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO, JYVÄSKYLÄ 1982

Vapaustaistelu, kansalaissota ja kapina. Taistelun luonne valkoisten sotapropagandassa vuonna 1918/Turo Manninen

Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 1982. 269 s.

(Studia Historica Jyväskyläensia ISSN 0081-6523, 24)

ISBN 951-678-709-6

War of Liberation, Civil War and Revolt. The Nature of the Conflict in White War Propaganda in 1918.

A war between the Whites and the Reds was fought in Finland in the winter of 1918. A central problem has been whether the war should be regarded as a war of independence or as a civil war. This investigation does not attempt to establish the best name for the war, but poses the question of how the Whites depicted their cause in their war propaganda during winter 1918. Propaganda is defined as activity which, by repeating simple images and phrases, strives to modify people's attitudes in a desirable manner. The study is focussed on the proclamations of the White leaders and the editorials of the bourgeois newspapers; use is also made of archive materials. Traditional historical methods are used in the investigation, supplemented by statistical content analysis of the editorials. The study shows that the imagery and vocabulary of the White propaganda had already come into being during the struggles between the Finnish political parties at the beginning of the century, or derived from the war propaganda of the great powers. In their propaganda the Whites emphasized that the Finnish people as a whole had risen in a sacred, cleansing fight to rid the country of the criminals who, should they win, would drag into the mire all that was noble and good, destroy Finnish culture and put an end to Finland's recent independence. In accordance with their idealistic outlook, the Whites branded the Reds as embodying metaphysical evil. Their own set of values the Whites considered absolute. During the first half of February 1918 the Ostrobothnian newspapers generally referred to the war as a war of liberation, while those of eastern Finland called it a civil war. The term war of independence ('vapaussota', a term specifically emphasizing a fight against Soviet Russia) was adopted in February by Activists and Jägers, who had been preparing for an insurrection against Russia since 1915. In order to justify the German invasion and their own East-Karelian policy, the White leadership started in their propaganda of March and April to exaggerate the role of Soviet Russia in these events. At the same time thorough-going anti-Russian attitudes and the use of the term war of independence also became more widespread in the newspapers published in the White heartland. Outside the areas controlled by the Whites, however, bourgeois individuals and papers regarded the conflict as a civil war. It was paradoxical that as the role of the Russians in these events diminished, the anti-Russian element in the White propaganda grew stronger. This was not actually brought about by Russian measures but by the Whites' own activities and aspirations.

War propaganda. White Press Propaganda in Finland 1918. Finnish Civil War. War of Liberation in Finland 1918.

ISBN 951-678-709-6

ISSN 0081-6523

Ari-paino

Saarijärvi 1982

SAATESANAT

Väitöskirjani nyt valmistuttua kiitän työni pitkäaikaista ohjaajaa, professori *Mauno Jokipiitä*, jonka ennakkoluuloton ja innostava suhtautuminen on suuresti edistänyt työni valmistumista. Kiitän myös lisensiaatintyöni ja väitöskirjani toista tarkastajaa, apulaisprofessori *Jussi T. Lappalaista*. Hänen ammattitaitonsa ja vuoden 1918 tapahtumien syvälinen tuntemuksensa ovat olleet minulle korvaamattomaksi avuksi.

Unohtamatta yhtäkään kirjastoa tai arkistoa, jotka ovat minua työssäni auttaneet, kiitän erityisesti kotikaupunkini Oulun *kaupunginkirjasto-maakuntakirjastoa* ja *yliopiston kirjastoa*. Lukemattomat ovat olleet ne kirjojen ja mikrofilmien kaukolainat, jotka nämä kirjastot ovat vuosien mittaan ystävällisesti ja kärsivällisesti käyttööni hankineet.

Jyväskylän yliopistoa kiitän siitä, että se on ottanut kirjani julkaisusarjaansa.

Kirjani kielen on tarkastanut FK *Pentti Isomursu* ja tiivistelmät on englanniksi kääntänyt FL *Ilkka Marjomaa*. Kiitän ystäviä taitavasti tehdystä työstä.

Äitini, anoppini ja *appeni* ovat minua työni eri vaiheissa auttaneet. Parhaat kiitokset heille siitä.

Omistan tämän kirjan vaimolleni *Pirkko-Liisalle* ja tyttärilleni *Miira-Marille* ja *Hanna-Leenalle*. Heidän iloisesta optimismistaan johtui, että kirjan tekeminen oli todella mukavaa.

Tuirassa syksyllä 1981

Turo Manninen

SUMMARY

MAIN CHARACTERISTICS OF WHITE WAR PROPAGANDA

By way of determining the objectives of the study, the first question asked was, what were the stratifications of White war propaganda. The present investigation shows that the central elements of this war propaganda were already in existence before the war broke out. During the heated political debate between 1906 and 1910, Finnish bourgeois newspapers had emphasized that socialists were instigating their supporters to crime and anarchy, and through their actions jeopardizing Finnish culture, social institutions and internal independence. It was also among the set bourgeois views propagated at the time that society constituted an indivisible body and that this body was becoming infested with a cankerous socialism that could be removed by radical surgery. Especially among the Swedish-speaking Finns the view predominated that the Swedish Finns were standing, as part of a joint European front, in a northerly outpost of western civilization against the barbarous East. After the outbreak of the World War in 1914, Finland was also reached by propaganda from the great warring powers, which branded opponents as violent criminals and emphasized that they themselves and their allies were engaged in a morally elevating, holy war for freedom.

When the war in Finland broke out at the beginning of February 1918, the Whites started to propagate their cause using a language based on the vocabulary and imagery of the preceding decades. Among the most focal White views was that the people as a whole had risen up in a sacred, purificatory fight against criminal rebels incited by their Siltasaari leaders, rebels who, should they win, would drag into the mire all that was noble and good, destroy the centuries-old Finnish culture and put an end to Finland's recent independence. In accordance with their idealistic outlook, many Whites branded the Reds as the embodiment of metaphysical evil. Their own set of values the Whites considered handed down from above and absolute.

The second question posed in determining the objectives of the study was what were the terms employed by the Whites in the winter and spring of 1918 with reference to the war. The present investigation shows that at the beginning of February the Vaasa Senate considered a struggle to have started against Finnish rebels and Russian soldiers who supported them. On the other hand, in February Mannerheim was of the opinion that what was being fought was a civil war, with regard to which the Russians should remain neutral. In March and April, however, the East Karelia question and the German intervention guided the choice of terms by both the Senate and Mannerheim in a direction characterized by such formulations as war of liberation (*vapaustaistelu*) and war of independence (*vapaussota*).

In early February the Finnish press was, for historical and political reasons, divided in two over the question of the nature of the war. Thus while the Ostrobothnian papers regarded the war as a war of liberation against the Finnish rebels and Russians, the newspapers in Kainuu, Savo and Karelia were predominantly of the opinion that it was a civil or internal war that was being fought.

Beginning in late February, the propaganda of the Senate, the East Karelia question and the attempts to reject the class-struggle interpretations being put forward by

the Swedish Finns guided the papers of both Ostrobothnia and eastern Finland towards calling the war, more often than before, a war of liberation and a war of independence. These terms frequently involved the essential distinction that "war of liberation" denoted a struggle against both the Finnish rebels and the Russian soldiery supporting them, whereas "war of independence" was associated with the additional facet that the war was being fought against Russia, too. It has to be emphasized, however, that no unambiguous interpretation of the situation had emerged in the White press by the end of the war. Until the very cessation of fighting, papers were employing the terms civil war and internal war alongside war of liberation and war of independence.

Outside White Finland the war was not generally looked on as a war of liberation or a war of independence. In Red Finland bourgeois diarists saw the fight as a civil war between Finns, and when the bourgeois newspapers of southern Finland started appearing after the Reds were defeated, the majority of these, too, emphasized the nature of the struggle having been one of a civil and internal war. Foreign newspapers also considered the battle raging in Finland to be a civil war.

There is a wealth of evidence to support the view that the war-of-independence approach was initiated by members of the **Jäger** and activist movement, who had been preparing for an uprising against Russia since 1915. In White Finland the term war of independence (in this particular instance in the form **vapautussota**) made its first noted appearance in early February in the writings of Edvin Sundqvist, a Vaasa activist, and in those of Woldemar Hägglund and Aarne Sihvo, two Karelian **Jägers**. In Helsinki under the Red rule, the term war of independence with its anti-Russian emphasis was used for the first time in **Vapaa Sana — Fria Ord** by Erik Grotenfelt, its activist editor. The emphasis on war of independence was brought into the foreground in a really striking fashion by the activist Samuli Sario, who had arrived from Germany in early February. His newspaper article, dated the 12 th of February, on the general nature of the war circulated everywhere in the White territory. In his text Sario used for the first time in a really emphatic manner the expression Finnish war of independence, and he singled out the Russians as the primary opponents of the Finns.

The spreading of the activists' anti-Russian views was enhanced in the winter of 1918 by the fact that they held several posts crucial for disseminating information. In the Senate, the activist Heikki Renvall was in charge of official proclamations; at the General Headquarters the activist colonel Hannes Ignatius signed the daily status reports; and the Finnish Official Information Bureau was led by Editor Rafael Colliander, who had had contacts with the **Suojeluskunta** (civil guard) and the activist movement since the summer of 1917. Furthermore, conspicuous representatives of the White sphere of ideas included Kyösti Wilkuna, the activist editor-in-chief of **Valkoinen Suomi**, and Eino Railo of Helsinki, an advocate of independence and editor of **Vapaa Sana — Fria Ord**. In Berlin and in Stockholm, White information services were led by the activists Edvard Hjelt and Alexis Gripenberg, both in the capacity of Finnish ambassador.

It was chosen as the third central objective of the study to investigate what the Whites' attitude was toward Russia and the Russians, as reflected by their war propaganda. First of all, attention is attracted by two aspects, which were emphasized — through simplification of matters — by the group of Finnish activists in Berlin in their propaganda directed at the Germans: with the full knowledge and support of their government, Russian soldiers were responsible for brutal acts of terrorism in Finland, while there was a continuous stream of fresh troops from Russia into

Finland. In March and April, the Vaasa Senate employed the same arguments in issuing information about the German intervention. This time the person who took the initiative was Mannerheim, who in the early phases of the war had considered the struggle to be one between Finns. After learning of the German intervention on the 3rd of March, Mannerheim, for propagandistic reasons, called on the Senators to emphasize publicly that the Germans had not arrived in order to interfere in the internal affairs of the country, but to expel the Russians. Consequently, in their subsequent proclamations concerning the intervention, the Senate underlined that the Germans had come to Finland in order to oust "Bolshevist hooligans" streaming into the country from Russia. As the Senate and General Headquarters were all along suppressing the fact that by the end of February the Russian troops, with the exception of a few thousand volunteers, had already left Finland, the impression was strengthened that it was specifically Russia the Whites were fighting against.

In addition to the German intervention, the East Karelia question was a factor that sharpened the anti-Russian statements by the Vaasa Senate. After the Whites had initiated military actions in the middle of March in East Karelia, Senators Svinhufvud, Renvall and Pehkonen on several occasions made statements to the effect that Finland was at war with Russia. From the White leaders' point of view, this interpretation was expedient: when necessary, it could now be claimed that since Finland was at war with Russia, Finnish troops could cross the eastern border and commence military action in East Karelia without a proclamation of war. At this stage, Senator Juhani Arajärvi was particularly active in underlining the anti-Russian nature of the war. At the beginning of April, in connexion with the so-called Kamenev incident, the Vaasa Senate even expressed their interpretation of a state of war against Russia in a press-release. At the end of April and the beginning of May, after Germany, Great Britain and Russia had adopted either extremely qualified or totally negative positions with regard to the East Karelian policy of the White Senate, the latter abandoned their brusque line and chose not to emphasize their views of the supposed state of war in official statements.

The plans to conquer East Karelia and the German intervention also steered the positions adopted by the newspapers in an anti-Russian direction. It was rare, however, for editorials to include the claim that Finland was actually at war with Russia. In spite of the fact that the Russian troops left Finland during the course of the war, the prevailing White linguistic formulas contained elements which, as if by their mere occurrence, led to the role of Russia in the events becoming emphasized. When, for instance, editorials regarded White Finland as the outpost of western civilization, it was only a short step away from there to the view that the battle was in fact being fought against none other than a barbarous, Bolshevistic Russia threatening the West. Again, when they took the view that the whole nation had rallied to battle, one easily got the impression that the opponents were indeed not only Finns. When, too, they reiterated the idea — expressed by nationalists as early as in the 19th century — that no nation could achieve its independence without a fight, the war of 1918 began to appear primarily as a war of independence for this reason, too. Likewise, when they claimed that a socialist victory would destroy the independence of the country, the claim carried with it the implicit association that the struggle against the Reds was a fight for the independence and freedom of the whole country.

It has been the traditional view that the war of 1918 was a war of independence because it began as a White rising against Russian troops, and because the Soviet government and Russian soldiers supported the Reds. However, as the present investiga-

tion proceeded, the actions initiated by the Senate and Mannerheim in late January acquired more clearly than before the character of restoring internal order, and the overall role of the Russians in general proved less significant than previously assumed.

The great paradox of the White Finnish war propaganda lay in the fact that as the role of the Russians in the events in Finland diminished, the anti-Russian nature of White propaganda gathered strength, and that the spreading of the anti-Russian view of the fight as a war of independence was not essentially influenced by Russian measures, but rather by the Whites' own actions and aspirations.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1. Aikaisempi kirjallisuus	1
1.2. Tehtävä	2
1.3. Lähteet	3
1.4. Metodi	5
2. PORVARILLISEN PROPAGANDAN KUVASTOA JA SANASTOA 1870-LUVULTA TAMMIKUULLE 1918	7
2.1. 1870-luvulta ensimmäiseen maailmansotaan	7
2.1.1. Suhtautuminen sosialismiin	7
2.1.2. Näkemyksiä Venäjistä ja venäläisistä	10
2.1.3. Yleiseurooppalaista kuvastoa ja sanastoa	11
2.2. Maailmansodan vuodet 1914—1916	15
2.2.1. Suurvaltojen sotapropaganda	15
2.2.2. Suurvaltojen propaganda ja suomalaiset	17
2.3. Maaliskuun vallankumouksesta itsenäisyysjulistukseen	19
2.3.1. Sisäisten rintamien jäykistyminen	19
2.3.2. Aktivistien ja itsenäisyysmiesten näkökulma	22
2.3.3. Venäläiset joukot mielialojen kärjistäjinä	24
2.4. Itsenäisyysjulistuksesta sodan syttymiseen	25
2.4.1. Venäläisten joukkojen kotiuttamiskysymys	25
2.4.2. Vallankumouksellisen radikalismien lisääntyminen	27
2.4.3. Yrityksiä järjestyksen palauttamiseksi	28
2.4.4. C.G. Mannerheimin alkuvalmistelut	31
2.4.5. Tammikuun 25. päivän päätökset senaatissa	32
2.4.6. Sotaa kohti	34
3. VALKOISEN SUOMEN TIEDOTTAJAT	37
3.1. Sodan syttyminen ja yhteyksien katkeaminen	37
3.2. Tiedotusyhteydet valkoisten alueella	38
3.3. Viralliset ja puoliviralliset tietolähteet	40
3.3.1. Suomen Virallinen Tietotoimisto	40
3.3.2. Päämajan tilannetiedotukset	44
3.3.3. Rintamalehdet	46
3.3.3.1. Valkoinen Suomi	46
3.3.3.2. Det vita Finland	48
3.3.3.3. Karjalan Armeija(kunnan Pääesikunna)n Tiedonannot	49
3.3.3.4. Suojeluskuntalainen	50
3.4. Sanomalehdet valkoisten tiedotus- ja propagandavälineinä	51
3.4.1. Valkoisen Suomen sanomalehdet	51
3.4.2. Toimittajat ja johtokunnat	56
3.4.3. Sanomalehtien uutishankinta sodan poikkeuksellisissa oloissa	58
3.4.4. Ulkomaiset sotakirjeenvaihtajat	61
3.5. Lehdistön valvonta	62
3.5.1. Sotasensuurin vuodet 1914—1917	62
3.5.2. Spontaania valvontaa 1.2.—15.3.1918	63

3.5.3. Arvi Hällforsin muistio	65
3.5.4. Lyhyt ennakkosensuurin kausi	66
3.5.5. Päämajan toimintaohjeet	68
3.5.6. Valvontatoimet sodan loppupuolella	70
3.5.7. Valvonnan yleislinjat	71
4. VALKOISEN SUOMEN VIRALLINEN PROPAGANDA	73
4.1. Helsingiläiset manifestit	73
4.1.1. Senaattoreiden tammikuun 29. päivän julistus	73
4.1.2. Porvarillisten eduskuntaryhmien julkilausuma 29.1.1918	75
4.2. Vaasan senaattoreiden julkiset kannanotot helmikuussa 1918	76
4.2.1. Helmikuun 1. päivän manifesti	76
4.2.2. Senaattori Juhani Arajärven kiertoartikkeli	77
4.2.3. Senaatin mielipidelinjan jyrkkeneminen 6.—8.2.1918	79
4.2.4. Asevelvollisuusjulistus 18.2.1918	81
4.2.5. Taistelu oikeudesta ja vapaudesta	82
4.3. Mannerheimin tilannearviot sodan alkuaikoina	83
4.3.1. Lähtökohta	83
4.3.2. Julistus Venäjän urheille sotilaille	84
4.3.3. Tietoja venäläisten joukkojen suhtautumisesta suomalaisten sotaan	85
4.3.4. Sähkeitä ja julistuksia 30.1.—10.2.1918	86
4.3.5. Hasager-haastattelu	88
4.3.6. Mannerheim kansainvälisen kiinnostuksen kohteena	90
4.4. Saksan intervention valmistelu ulkomailla	92
4.5. Samuli Sarion Suomen vapaussota-artikkeli 12.2.1918	95
4.6. Saksan intervention vaikutus valkoisten johtajien kannanottoihin	97
4.6.1. Mannerheimin uusi tilanteentulkinta	97
4.6.2. Senaatin interventiotiedote 4.3.1918	98
4.6.3. Berliiniläistä interventiopropagandaa	99
4.6.4. Saksalaisten mairinnousu Suomen mantereelle	101
4.7. Valkoisten sotatilatulkinntat ja Itä-Karjalan kysymys	101
4.7.1. Alkuvaiheen kannanottoja	101
4.7.2. Valkoisten valmistelut maaliskuun alussa	103
4.7.3. Svinhufvudin ja Renvallin sotatilatulkinntat	105
4.7.4. Juhani Arajärvi ja Leo Trotskin ”sähkösanoma”	106
4.7.5. Hyökkäys Vienaan	109
4.7.6. Itä-Karjalan kysymyksen kansainväliset kytkennät	110
4.7.7. Helsingiläinen näkökulma	114
4.8. Mannerheimin puheet ja päiväkäskyt huhti-toukokuussa 1918	116
4.9. Kansanedustajien tiedotus- ja propagandatoiminta maalis-huhtikuussa 1918	119
4.9.1. Porvarillisten kansanedustajien julistukset ja tiedotteet	119
4.9.2. W. Blomqvistin ja O. Piisisen propagandavihko Miten käy Suomen työväenliikkeen	122
4.10. Paikallisviranomaisten kannanotot	123
4.11. Suullinen sotapropaganda	124

4.12. Valkoisten alueen ulkopuolelle suunnattu propaganda	125
4.12.1. Lentolehtiset	125
4.12.2. Valkoisen Suomen ulkomaanpropaganda	126
5. SOTAPROPAGANDA VALKOISEN SUOMEN SANOMALEHTIEN PÄÄKIRJOITUKSISSA	132
5.1. Pääkirjoitusten aiheet	132
5.2. Sodan monet nimet eri alueilla	134
5.2.1. Sanankäyttö ennen sotaa	134
5.2.2. Nimitykset sodan alkuvuokoina	135
5.2.2.1. Pohjanmaa	135
5.2.2.2. Keski- ja Itä-Suomi	141
5.2.3. Nimien koko skaala	145
5.3. Ketä vastaan ja miksi?	151
5.4. Sotapropagandan yleiset aseet	154
5.4.1. Idealismi vastaan materialismi	154
5.4.2. Pyhä sota	155
5.4.3. Kiirastuli	156
5.4.4. Parantava veitsi	157
5.4.5. Ajatuksia rodunjalostuksesta	159
5.4.6. Koko kansa	161
5.4.7. Talonpojisto eliittinä	163
5.5. Punaiset vastustajat	164
5.5.1. Maankavaltajien kapina	164
5.5.2. Sosialistit Suomen itsenäisyyden tuhoajina	165
5.5.3. Terrori-propaganda	166
5.6. Venäjä ja venäläiset	170
5.6.1. Venäläinen sotaväki valkoisten lehtien uutisissa	170
5.6.2. Sotatilatulkinna pääkirjoituksissa	172
5.6.3. Venäläiset punaisten auttajina ja yllyttäjinä	177
5.6.4. Itä-Karjalan anneksiohankkeet pääkirjoituksissa	180
5.6.4.1. Miekkavalan vastaanotto	180
5.6.4.2. Anneksion taloudellinen hyöty	181
5.6.4.3. Valloitusvaatimusten voimistuminen	183
5.6.5. Suomi lännen etuvartiona	186
5.6.6. ”Ryssänvihan” kasvu	188
5.7. ”Raukkamainen” Ruotsi, ”sankarillinen” Saksa ja ”epärehellinen” Englanti pääkirjoitusten aiheina	192
5.7.1. Ruotsin politiikka valkoisten lehtien kirjoittelun kärjistäjänä	192
5.7.2. Suhtautuminen Saksaan ja sen interventioon	194
5.7.2.1. Jääkärit saksalaissympatioiden nostattajina	194
5.7.2.2. Intervention vastaanotto	195
5.7.2.3. Valkoisen Suomen ja Saksan valtiosopimukset	198
5.7.3. Suomalais-englantilainen eturistiriita Vienassa	200
6. ETELÄ-SUOMEN PORVARILLISEN VÄESTÖN KANNANOTOT TAMMIKUUN LOPUSTA TOUKOKUUN ALKUUN	202
6.1. Punaisen vallan aika	202
6.1.1. Propagandamonistheet	202

6.1.2.	Maanalaiset lehdet	202
6.1.3.	Päiväkirjanpitäjien sodan luonnetta koskevat näkemykset	205
6.1.3.1.	Juhani Ahon hajamietteet	205
6.1.3.2.	Santeri Alkion muistiinpanot	206
6.1.3.3.	Tekla Hultinin päiväkirjan kertomaa	207
6.1.3.4.	Lauri Ingmanin kannanotot	207
6.1.3.5.	Ernst Gustaf Palménin ja Huugo Henrik Nybergin tilanteentulkinnat	208
6.1.3.6.	Helsingin ulkopuolella asuneiden päiväkirjanpitäjien muistiinpanot	209
6.2.	Tiedotusyhteudet ja lehdistön valvonta Etelä-Suomessa valkoisten valtauksen jälkeen	210
6.3.	Etelä-Suomen porvarillisten lehtien sodan luonnetta koskevat näkemykset 7.4.—2.5.1918	211
6.3.1.	Valkoisten suomalaisten valvontaan siirtyneet kaupungit	211
6.3.2.	Saksalaisten valtaamat kaupungit	213
6.3.3.	Vertailua	214
7.	PORVARILLISTEN NÄKEMYSTEN MUOTOUTUMINEN TOUKOKUUSSA 1918	217
8.	VALKOISTEN SOTAPROPAGANDAN YLEISLINJAT	221
	LIITTEET	225
1.	Suomen Virallisen Tietotoimiston uutisten sisältö 12.2.—2.5.1918	226
2.	Päämajan tilannetiedotukset 12.2.—16.5.1918	229
3.	Toimittajat ja johtokuntien jäsenet	232
3.1.	Valkoisen Suomen sanomalehtien toimittajat	232
3.2.	Valkoisten lehtien johtokunnanjäsenet ja omistajat	234
4.	Pääkirjoitukset	236
4.1.	Pääkirjoitusten aiheittainen luokitus	236
4.1.1.	Pääkirjoitusten aiheittainen jakauma 28.1.—2.5.1918	237
4.1.2.	Etelä-Suomen porvarillisten lehtien pääkirjoitusten aiheittainen jakauma 7.4.—2.5.1918	239
4.1.3.	Porvarillisten sanomalehtien pääkirjoitusten aiheittainen jakauma 3.5.—31.5.1918	240
4.2.	Pääkirjoitusten sisältöluokat	243
4.2.1.	Valkoisten lehtien pääkirjoitusten sisällöt alueittain jaoteltuina 28.1.—2.5.1918	244
4.2.2.	Pääkirjoitusten sisällöt puolueittain jaoteltuina 28.1.—2.5.1918 ...	247
4.2.3.	Etelä-Suomen porvarillisten lehtien pääkirjoitusten sisällöt 7.4.—2.5.1918	248
4.2.4.	Porvarillisten lehtien pääkirjoitusten sisällöt 3.5.—31.5.1918	250
5.	Valkoisen Suomen lehtien yleisotsikot helmi-, maalisi- ja huhtikuussa 1918	253
	LÄHTEET	255
	SUMMARY	266

1. JOHDANTO

1.1. Aikaisempi kirjallisuus

Paljon on vuosikymmenien kuluessa pohdittu sitä, käytiinkö Suomessa vuonna 1918 vapaus- vai kansalaissota. Valkoiset voittajat korostivat 1920- ja 1930-luvulla yksiselitteisesti, että kyseessä oli vapaussota. Näkemystään he perustelivat seuraavasti:

(1) Jos punaiset olisivat voittaneet, Suomi olisi menettänyt itsenäisyytensä. Koska vuoden 1918 sota vakiinnutti itsenäisyyden, se oli vapaussota. (2) Tunnustettuaan Suomen itsenäisyyden Venäjä kieltäytyi vetämästä joukkojaan Suomesta. Venäläisten karkottamiseksi tarvittiin sota, vapaussota. (3) Vuoden 1918 sota alkoi valkoisten kannannuksena venäläisiä joukkoja vastaan. Venäläiset julistivat sodan valkoisille ja auttoivat asein ja joukoin punaisia. Kyseessä oli siis vapaussota.¹

Jatkosodan aikana katsottiin kernaasti, että vuoden 1918 sota oli yksi niistä monista aseellisista taisteluista, joita suomalaiset olivat vuosisatojen mittaan käyneet itää vastaan.² Vasta 1950- ja 1960-luvulla tutkijat alkoivat lisääntyvässä määrin korostaa, että vuoden 1918 sota oli ollut sekä vapaus- että kansalaissota. Vapaussota-näkemyistä tutkijat ovat näihin saakka perustelleet sillä, että punaisten voitto olisi tuhonnut Suomen itsenäisyyden ja että vasta valkoisten voitto vakiinnutti Suomen aseman vapaana valtiona.³

Varsin vähän on tähän mennessä kirjoitettu siitä, miten valkoiset itse talvella 1918 sotaansa nimittivät ja tavoitteitaan asettivat. Aihetta ovat tutkimuksissaan sivunneet A. Järvi, Jaakko Paavolainen, Jussi T. Lappalainen, Ohto Manninen, Maria-Liisa Kunnas ja Pekka Kalevi Hämäläinen.

Vuonna 1934 A. Järvi laati sotakorkeakoulussa diplomityönään tutkielman *Sotapropaganda Suomen vapaussodassa*. Siinä hän oman aikansa vapaussota-näkemyistä myönteillen referoi valkoisten ja punaisten virallisia julistuksia ja sanomalehtikirjoituksia; arkistolähteitä hän ei käyttänyt.

Vuosina 1966—67 ilmestyneessä teoksessaan *Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa 1918 I—II Jaakko Paavolainen* käsitteli punaisten ja valkoisten lehtikirjoittelua niiltä osin, kuin se liittyi terrori-ilmiöihin.⁴ Jussi T. Lappalainen puolestaan julkaisi vuonna 1967 kirjan *Itsenäisen Suomen synty*, jossa hän käsitteli ”vapaussodan ja luokkasodan aatepohjaa ja käytäntöä”. Lappalaisen mukaan aktivisteille ja jääkäreille vuoden 1918 sota oli alusta asti vapaussotaa. Pohjanmaan ja Vuoksen Karjalan aseisiin nousseille talonpojille se oli taistelua nimenomaan venäläisiä vastaan, samalla kun se oli laillisen hallituksen kamppailua kapinan kukistamiseksi ja järjestyksen palauttamiseksi.⁵

Ohto Manninen julkaisi Historiallisessa arkistossa vuonna 1975 tutkielman *Valkoisen Suomen muotoutuminen*. Siinä hän esitti katsauksen valkoisten lehtien kirjoitte-

1 Ks. esim. Edv. Hjelt, *Itsenäinen Suomi*, Helsinki 1921, s. 146, 151—152, 154, 177; Aarno Karimo, *Kumpujen yöstä* 4, Porvoo 1932, s. 347—348. Koska kaikki kirjoittajat vuonna 1918 käyttivät Leninin johtamasta valtiosta nimeä Venäjä, sitä on aina selvyuden vuoksi käytetty myös tässä kirjassa. Ei siis ole käytetty Neuvosto-Venäjä-nimitystä eikä vuonna 1922 käyttöön otettua nimeä Neuvostoliitto.

2 Ks. esim. Einar W. Juva, *Suomen taistelu itää vastaan*, Helsinki 1942, s. 314.

3 Juhani Paasivirta julkaisi 1957 merkittävän tutkimuksen Suomi vuonna 1918, jossa hän nimitti vuoden 1918 taistelua sisällissodaksi. Vapaussota-näkemyksen perusteluista ks. esim. L.A. Puntila, *Vapaussota — kapina — kansalaissota*. Neljän vuosikymmenen takaa, Porvoo 1958, s. 19—20; Eino Jutikkala, *Moniniminen sota*, Kanava 1977, s. 464—465; Jaakko Paavolainen, *Vuosi 1918 Suomen historiassa*, Kanava 1978, s. 476—477.

4 Paavolainen 1966, s. 39, 54—56, 306—310; Paavolainen 1967, s. 27—31, 375—377, 383—386.

5 Lappalainen 1977, s. 132—140.

luun sodan alkuvuokoina. Mannisen mukaan valkoiset korostivat lehdistöpropagandassaan, että he taistelivat uskonnon, oikeuden ja laillisen järjestyksen puolesta väkivaltaista punaista anarkismia vastaan.⁶

Maria-Liisa Kunnaksen vuonna 1976 ilmestynyt teos *Kansalaissodan kirjalliset rintamat* on kirjallisuushistoriallinen tutkimus siitä, miten suomalaiset kirjailijat vuoden 1918 sodan kaksinaisuusluonteen kokivat. Sanomalehtien sisältöjä Kunnas ei erittele, vaikka toteakin, että ”valkoisen rintaman lehdistö taas omaksui jokseenkin yksiselitteisesti käsitteen vapaussota kuvaamaan omia tavoitteitaan”.⁷

Vuonna 1978 ilmestyneessä tutkimuksessaan *Luokka ja kieli vallankumouksen Suomessa Pekka Kalevi Hämäläinen* sivuaa sotapropagandaa selvittäessään, miten kielikysymys nivoutui punaisten ja valkoisten muihin aatteellisiin ja taloudellisyhteiskunnallisiin näkemyksiin.⁸

1.2. Tehtävä

Vuonna 1927 ilmestyneessä kirjassaan *Propaganda technique in the world war* amerikkalainen viestinnän tutkija *Harold C. Lasswell* toteaa propagandasta mm., että se on toimintaa, joka pyrkii muuttamaan ihmisten mielipiteitä ja asenteita haluttuun suuntaan toistamalla yksinkertaisia kielikuvia ja symboleja. *Lasswellin* mukaan nämä kuvat ja symbolit toimivat propagandana sitä tehokkaammin, mitä enemmän ne perustuvat yleisiin uskomuksiin ja ennakkoluuloihin.⁹ Myöhemmin mm. *K.J. Holsti* on propagandaa määriteltessään yhtynyt *Lasswelliin* siinä, että on korostanut asenteisiin ja mielipiteisiin vaikuttavien symbolien merkitystä.¹⁰

Esimerkiksi *Kaarle Nordenstreng* ja *Perti Hemánus* ovat puolestaan korostaneet, että kielessä on kuvailevia, arvottavia ja ohjailevia aspekteja, eli sanoilla on usein kuvailevan eli denotatiivisen merkityksen lisäksi myös konnotatiivinen eli miellemerkitys. Propagandan kielessä juuri arvottavat ja ohjailevat eli konnotatiiviset aspektit painottuvat.¹¹

Empiirisesti on osoitettu, että ihmisten politiikkaa koskevat mielikuvat muuttuvat hyvin hitaasti. Tästä taas seuraa, että tietyssä historiallisessa tilanteessa syntyneitä ja sen jälkeen yleiseksi vakiintunutta kielikuvaa voidaan propagandassa hyödyntää vuosikymmenienkin kuluttua, vaikka olot välillä suurestikin muuttuisivat.¹²

Edellä esitettyä lähtökohtana pitäen tässä tutkimuksessa kysytään, miten valkoiset vuonna 1918 sotapropagandaansa tekivät eli millaisia olivat ne kielikuvat, sanonnat ja sanat¹³, joilla he pyrkivät vuoden 1918 sodan aikana ihmisten asenteisiin ja mielipiteisiin vaikuttamaan, ja miten heidän kielenkäyttönsä vastasi tapahtumien todellista kulkua. Peruskysymyksestä seuraa joukko erityisongelmia:

Ensiksikin kysytään, millaisia kerrostumia valkoisten propagandassa oli. Olivatko jotkut propagandan sanonnat tai kielikuvat peräisin maailmansotaa edeltäneeltä ajalta ja jos olivat, miten ne vuonna 1918 vastasivat vallitsevaa tilannetta? Edelleen kysy-

6 Manninen, HArk 67 1975, s. 452–455.

7 Kunnas 1976, s. 40.

8 Hämäläinen 1978, s. 18, 20, 21, 76–77, 104.

9 Lasswell 1927, s. 8–9, 185; vrt. Salminen 1976, s. 14.

10 Holsti 1977, s. 221; vrt. Wiiio 1980, s. 253–254.

11 Hemánus 1975, s. 97–98.

12 Deutsch-Meritt, *International behavior* 1965, s. 132–133, 182–183.

13 Kielikuvalla tarkoitetaan esim. sellaista ilmaisua kuin ”sosialismi on kansanruumista jäytävä syöpä”, sanonnalla esim. ilmaisua ”sosialistien toiminta vaarantaa Suomen itsenäisyyden” ja sanatasolla liikutaan silloin, kun selvitetään, käyttivätkö valkoiset sodasta yleisimmin vapaustaistelu-, vapaussota- vai kansalaissota-sanaa.

tään, vaikuttiko suurvaltojen vuosina 1914—17 levittämä sotapropaganda valkoisten kielenkäyttöön.

Tutkimuksessa ei pohdita sitä, mikä vuoden 1918 sodan nimistä olisi 'paras', vaan kysytään, millä nimellä valkoiset talvella ja keväällä 1918 sotaa kutsuivat. Käyttivätkö he yleisimmin vapaussota- vai kansalaissota-sanaa, vai vakiintuiko jokin muu nimitys näitä sanoja suosittumaksi?

Venäjään ja venäläisiin liittyy seuraavia erityisongelmia: Katsoivatko valkoiset olevansa sodassa Venäjää vastaan? Mitä he kertoivat venäläisten maasta poistumisesta? Millaiseksi he näkivät suomalaisten ja venäläisten suhteet? Ja edelleen: oliko talven 1918 tapahtumilla yhteyksiä "ryssänvihan" kasvuun? Lisäksi tutkimuksessa selvitetään, miten valkoiset suhtautuivat Ruotsiin ja ruotsalaisiin ja mistä lähteistä kumpusi saksalaisia kohtaan tunnettu voimakas ihailu.

Erityisen ongelman muodostaa se, miten valkoisten sotapropagandan korostukset muuttuivat taistelun pitkittyessä. Tällöin joudutaan mm. selvittämään, muuttiko Saksan interventio tai Itä-Karjalan kysymys valkoisten sodan luonnetta koskevia kannanottoja.

Huomiota on kiinnitettävä myös siihen, miten valkoiset propagandassaan suhtautuivat punaisiin vastustajiinsa. Katsoivatko he esimerkiksi, että punaiset olivat nousseet kapinaan venäläisten bolševikkien yllyttäminä vai pitivätkö he kapinan ensisijaisina syinä joitakin muita seikkoja? Punaisten propagandaa tutkimuksissa sivutaan niiltä osin, kuin he käyttivät samaa sanastoa ja kuvastoa kuin valkoiset. Tällöin keskitytään selvittämään, millaisia merkityseroja sanoilla oli valkoisten ja punaisten kielenkäytössä.

Valkoisten kanta-alueella senaatin, päämajan ja sanomalehtien propaganda ohjasi näkemyksiä tiettyyn suuntaan. Punaudessa Suomessa tilanne oli toisenlainen. Sinne valkoisen Suomen sotapropagandaa levisi varsin vähän. Lisäksi eteläsuomalaisten porvarillisten henkilöiden mielipiteenmuodostukseen vaikutti se, että heillä oli välittömiä havaintoja siitä, miten venäläiset joukot suhtautuivat tilanteeseen. Näin ollen kysytään, miten porvarilliset henkilöt punaudessa Suomessa suhtautuivat sotaan. Katsoivatko he, että käynnissä oli sisällis- ja kansalaissota, vai kokivatko he taistelun ensisijaisesti Venäjän-vastaiseksi vapaussodaksi? Lopuksi selvitetään, näkivätkö punaisten kukistumisen jälkeen Etelä-Suomessa ilmestymisensä aloittaneet porvarilliset sanomalehdet sodan luonnetta koskevat peruskysymykset samoin kuin valkoisten kanta-alueen lehdet vai esiintyikö kannanotoissa merkittäviäkin eroja.

1. 3. Lähteet

Tutkimus kohdistuu aikaan, jolloin sanomalehdistö oli tiedotus- ja propagandavälineenä lähes monopoliasemassa. Näin ollen tutkimuksen tärkeimmän lähderyhmän muodostavat sanomalehdet. Vuoden 1918 sotapropagandan lähtökohtia hahmottelevassa taustaluvussa on päälähteinä käytetty oululaisia Kaikua, Kansan Tahtoa, Kalevaa ja Liittoa, vaasalaisia Ilkkaa, Vaasaa ja Vasabladetia, kuopiolaisia Savoaa, Savon Sanomia ja Savotarta, helsinkiläisiä Helsingin Sanomia, Hufvudstadsbladeta, Uutta Suometarta ja Työmiestä sekä turkulaista Sosialistia ja viipurilaista Työtä. Valikoimassa on siis mukana kaikkien puolueiden äänenkannattajia Pohjois-, Länsi-, Itä- ja Etelä-Suomesta.

Keskeisimmän lähdeaineoksen muodostavat valkoisessa Suomessa talvella 1918 ilmestyneet porvarilliset lehdet. Valkoisella Suomella tarkoitetaan aluetta, jossa Mannerheimin johtamat suojeluskuntalaiset tammi-helmikuussa 1918 riisuivat venäläiset ja

punakaartilaiset aseista ja vakiinnuttivat valtansa. Valkoisen Suomen historian katsotaan alkaneen 28.1., jolloin Mannerheimin joukot suorittivat ensimmäiset sotatoimensa, ja sen katsotaan päättyneen 2.5., jolloin valkoisen Suomen hallitus Vaasan senaatti lopetti toimintansa senaattoreiden muutettua Helsinkiin. Ahvenanmaalla tilanne kehittyi aivan toisin kuin mantereella. Sen tähden Ahvenanmaata ei ole laskettu valkoisen Suomen alueisiin kuuluvaksi, eikä siellä ilmestynyt sanomalehti Åland ole mukana lähteinä käytettyjen lehtien ryhmässä.

Sodan syttyessä hahmottumassa olevan valkoisen Suomen alueella toimi 42 vähintään kerran viikossa ilmestyvää lehteä. Lisäksi helmi-maaliskuussa ryhdyttiin valkoisessa Suomessa toimittamaan neljää painettua rintamalehteä, *Det vita Finland*, Karjalan Armeijakunnan Pääesikunnan Tiedonannot, Suojeluskuntalainen ja Valkoinen Suomi. Valkoisten kanta-alueella painettujen lehtien yhteismäärä oli siis suurimmillaan 46. Kun kuitenkin Kokkolan, Raahen Sanomien ja kemiläisen Perä-Pohjolaisen helmi-toukokuun numerot ovat hävinneet¹⁴ ja kun oululainen Nyyrikki ei viihteellisen sisältönsä tähden ole soveltunut tässä yhteydessä lähteenä käytettäväksi,¹⁵ varsinainen tutkimusaineisto on koostunut 42 lehdestä, joiden vuoden 1918 vuosikerrat ovat Helsingin yliopiston kirjaston mikrofilmikokoelmassa lähes aukottomina.¹⁶

Esitutkimus osoitti, että rintamakirjeet ja uutiset sisälsivät vain vähän kuvailevaa ja ohjailevaa propaganda-ainesta. Sen tähden ne jätettiin sivuun, ja tutkimus keskitettiin pääkirjoituksiin. Propagandaa tutkittaessa johtavat artikkelit soveltuvatkin erittäin hyvin aineistoksi, koska toimitukset nimenomaan niihin keskittivät omat kannanottonsa ja koska kaikki johtavat artikkelit yhdessä muodostavat homogeenisen ja selvärajaisen tekstijoukon, jota voidaan myös tilastollisesti käsitellä.¹⁷

Esitutkimus niin ikään näytti, että päämajan päivittäiset tilannetiedotukset sisälsivät niin vähän arvottavaa ja ohjailevaa ainesta, ettei niitä voitu käsitellä sotapropagandana. Siksi viranomaisten propagandaa tutkittaessa keskitytään senaattoreiden ja kansanedustajien julistuksiin ja ylipäällikön päiväkäskyihin.

Päälähteitä ovat siis sanomalehdet. Tutkimuksessa sanomalehtien julkaisemat aineistot kytketään arkistolähdepohjaan, jonka muodostavat *Valtionarkiston ja Sotaarkiston paperit*. Valtionarkistossa ovat käyttökelpoisia Vaasan senaatin paperit, ulkoministeriön arkisto sekä vapaussodan arkiston sähkökokoelmat, joihin on taltioitu tuu kaikki vuoden 1918 sodan aikana lennätinkontoreiden ja rautatieasemien kautta kulkeneet sähkökokoelmat. Sota-arkistossa ovat valkoisen armeijan ylipäällikön, päämajajoitusmestarin ja etappipäällikön paperit, jotka sisältävät sanomalehtiä koskevia hajatietoja. Myös kaupunkien komendanttien, sotilaspiirien esikuntien ja suojeluskuntien papereissa on jonkin verran aiheeseen liittyviä yksityiskohtia. Lisäksi useiden *arkistojen ja kirjastojen yksityiskokoelmat* ovat olleet hyödyksi. *Sanomalehtiyhtiöiden arkistoissa* sitä vastoin ei ole säilynyt tutkimusaihetta valaisevaa aineistoa.¹⁸

Erityisenä vaikeutena on arkistolähteitä käytettäessä se, että tiedottamista ja propagandaa koskevat detaljit ovat hajallaan varsin laajassa arkistomateriaalissa. Toisaalta

14 Kokkolan, Perä-Pohjolaisen ja Raahen Sanomien numeroita etsittiin kaikista maan tieteellisistä kirjastoista sekä Kokkolan, Kemin ja Raahen kaupunginkirjastoista.

15 Nyyrikki julkaisi esim. 16.2., 23.2. ja 27.4. sotaan liittyvää aineistoa, mutta sitä oli niin vähän ja se oli sillä tavoin ”kaunokirjallista”, että lehti jätettiin tutkimusaineiston ulkopuolelle.

16 Ainoan merkitsevän poikkeuksen tekee Kajaanin Kaiku, jonka tammi—toukokuun numeroista puuttuu 13.

17 Vuonna 1918 sanomalehdet eivät juuri julkaisseet poliittisia pakinoita tms. toistuvaa aineistoa, joka olisi pääkirjoitusten tavoin muodostanut niin laajan ja selvärajaisen kokonaisuuden, että sitä olisi voitu systemaattisesti tutkia. Vrt. Eskola, Oman ajan ja politiikan tutkimus 1967, s. 46.

18 Asia tarkistettiin Keskisuomalaisen, Liiton, Länsi-Savon, Saarijärven Paavon, Savon Sanomien ja Vaasan arkistoista.

aivan ilmeisesti on niinkin, että monista aiheen kannalta keskeisistä kysymyksistä sovitettiin suullisesti eikä niistä näin ollen jäänyt mitään merkkejä arkistoihin.¹⁹

1.4. Metodi

Mielipidetutkimuksessa on pyritty erottamaan julkinen mielipide yleisestä mielipiteestä. Julkisella mielipiteellä tarkoitetaan ”painetussa sanassa esitettyjä tai julkisesti, esimerkiksi vaaleissa mitattavia mielipiteitä”.²⁰ Yleinen mielipide on nimityksenä väljempi: siihen kuuluvat julkisesti esitettyjen mielipiteiden lisäksi myös ei-julkiset, latentit mielipiteet.²¹ Tässä tutkimuksessa pyritään selvittämään, millaisia olivat ne julkiset sodan luonnetta koskevat mielipiteet, joilla valkoiset sotapropagandassaan operoivat. Latentteja valkoisia mielipiteitä ja niiden muuttumista ei riittävän laajan ja systemaattisen aineiston puuttuessa ole enää mahdollista kartoittaa.²² Mahdollista sitä vastoin on tutkia, muovasiko senaatin ja päämajan propaganda valkoisen Suomen sanomalehtien kannanottoja ja vaikuttivatko valkoisten kanta-alueella julkistetut näkemykset puolestaan niihin porvarillisiin sanomalehtiin, jotka huhti-toukokuussa Etelä-Suomessa aloittivat punaisten keskeyttämän ilmestymisensä.

Historiallisen lehdistötutkimuksen päämetodit ovat historiallis-kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen metodi. Historiallis-kvalitatiivista metodia käytettäessä lehtien kirjoittelu asetetaan oman aikansa tapahtumataustaa vasten. Kvantitatiivisen metodin avulla tutkija selvittää sanomalehtien julkaisemien aineistojen määrällisiä suhteita.²³ Tämän tutkimuksen metodi on voittopuolisesti historiallis-kvalitatiivinen. Se tarkoittaa, että esimerkiksi senaatin julistuksia tai muita yksittäisiä tekstejä käsiteltäessä pyritään selvittämään, millainen on ollut tekstin kirjoittamishetken yleistilanne, kuka on viime kädessä kirjoittanut tekstin, mitä hän on kirjoittamishetkellä tiennyt asioista, vastaa-ko hänen tekstinsä tapahtumien todellista kulkua ja jos ei vastaa, onko hän jättänyt jotain kertomatta tietämättään tai tahallaan. Edelleen kiinnitetään huomiota tekstin yleis- ja erityiskerrokseen; toisin sanoen pyritään erottamaan tekstin yleinen, mahdollisesti jo vuosikymmenien ikäinen propagandakerrostuma tekstin uudesta, päivänkohtaisesta sisältökerroksesta. Kyseessä siis ovat paljolti ne toimet, joita historian tutkijat ovat perinteisesti nimittäneet sisäiseksi lähdekritiikiksi ja viestinnän tutkijat vapaateiseksi sisällönanalyysiksi.²⁴

Lähes 2 400 pääkirjoitusta tutkittaessa keskitytään siihen, mikä kirjoituksissa on yleistä ja toistuvaa. Tällöinkin kysytään, miten tekstien kirjoittamisajankohta on vaikuttanut niiden sisältöön, mitä kirjoittajat ovat voineet tietää tilanteesta, mitä tuntemiaan tosiasioita he ovat jättäneet kertomatta ja millaista sotapropagandan yleistä kuvastoa ja sanastoa he ovat käyttäneet.

Aineiston historiallis-kvalitatiivista käsittelyä täydennetään tilastollisin keinoin. Tällöin mittayksikkönä käytetään yhtä kokonaista pääkirjoitusta. Esimerkiksi jos pääkir-

19 Puhuessaan 7.1. 1926 Suomen vapaussota -teoksen toimituskunnan päivällisillä C.G. Mannerheim totesi mm. ”Betraktat såsom ett fält för historieforskaren skiljer sig nämligen vårt krig mycket väsentligt från ett krig i allmänhet. Under dess första period användes papper och penna endast i undantagsfall.” SA H. Ignatiuksen kok. 1.

20 Tommila, Lehtihistoria ja sen tutkimus 1974, s. 30; Waller, Historisk Tidskrift 1961, s. 251—252.

21 Tommila, Lehtihistoria ja sen tutkimus 1974, s. 30.

22 Valtionarkiston Vapaussodan arkistoon on taltioitu valkoisten siviilien ja sotilaiden yksityiskirjeitä sodan ajalta. Niissä kirjoittajat kertoivat pääasiassa päivänkohtaisia tapahtumia. Sotaa luonnehtivia nimiä ei kirjeissä juuri esiintynyt. Kuitenkin esim. kuolemantapausten yhteydessä saatettiin kirjoittaa siitä, miten valkoiset taistelivat oikeuden ja isänmaan puolesta vääryyttä vastaan. VA VapSA 161 b.

23 Tommila, Lehtihistoria ja sen tutkimus 1974, s. 46; Eskola, Suomalainen Suomi 1964, s. 285; Eskola, Oman ajan historian ja politiikan tutkimus 1967, s. 49—50.

24 Vrt. Hemánus 1975, s. 96.

joituksessa käytetään vapaussota-sanaa kolmesti, pääkirjoitus muodostaa siitä huolimatta sodan nimien esiintymistä tilastoitaessa yhden yksikön. Tai jos samassa pääkirjoituksessa ilmoitetaan kahdesti, että sota on kansansielua puhdistava kiirastulenomainen tapahtuma, pääkirjoitus kuitenkin esiintyy sotapropagandan yleistä kuvastoa luokittelevassa tilastossa vain kerran. Jos lehti A on lainannut lehdestä B tekstin pääkirjoitukseen, tätä tekstiä on pidetty myös lehden A kannanottona ja laskettu sellaisena tilastoihin.²⁵ Määrällinen sisällönerittely on ulotettu myös pääkirjoitusten otsikoihin.

Pääkirjoituksia tutkitaan tilastollisesti 27-kohtaisella luokituksella, joka kattaa sodasta käytetyt nimet, taistelulle asetetut tavoitteet, sotapropagandan yleisen kuvaston sekä punaisia vastustajia ja venäläisiä koskevat kannanotot.²⁶ Alustava luokitus tehtiin liseniaatintyön yhteydessä kertyneiden havaintojen perusteella. Luokituksen valmistuttua sitä kokeiltiin Kalevan, Raahen ja Kajaanin Lehden pääkirjoituksiin, minkä jälkeen sitä laajennettiin ja täsmennettiin.

Poliittisen historian tutkimuksessa on ryhdytty erottamaan päätöksentekijät, mielipiteenmuodostajat ja ns. tavalliset kansalaiset omiksi ryhmikseen, ja on tutkittu mm. sitä, miten sisäpoliittiset tai kansainväliset kriisit eri tasoilla koettiin ja miten eri ryhmien näkemykset vaikuttivat toisiinsa.²⁷ Tämän tutkimuksen jäsentely myötäilee osittain samaa jaottelua: neljännessä luvussa käsitellään päättäjien (senaattorit, päämajan korkeat upseerit ja porvarilliset kansanedustajat) sotapropagandaa ja sen vaikutuksia, viidennessä luvussa tutkitaan mielipiteenmuovaajien (sanomalehdet) kannanottoja, ja kuudennessa luvussa siirrytään myös tavallisten kansalaisten tasolle käsiteltäessä porvarillisten henkilöiden Etelä-Suomessa punaisen vallan aikana pitämiä päiväkirjoja.

25 Vrt. Perko 1971, s. 8; Tommila 1970, s. 280.

26 Sisältöluokkien muodostamisesta ks. Pietilä 1973, s. 93—116.

27 Vrt. esim. Björkman, Leif, Sverige inför Operation Barbarossa, Svensk neutralitetspolitik 1940—1941, Uddevalla 1971 ja Paasivirta, Juhani, Suomi ja Eurooppa, autonomiakausi ja kansainväliset kriisit 1808—1914, Helsinki 1978.

2. PORVARILLISEN PROPAGANDAN KUVASTOA JA SANASTOA 1870-LUVULTA TAMMIKUULLE 1918

2.1. 1870-luvulta ensimmäiseen maailmansotaan

2.1.1. Suhtautuminen sosialismiin

Industrialismi mullisti viime vuosisadalla eurooppalaisen yhteiskunnan. Se murensi vanhan järjestelmän perustan ja nosti uusiksi yhteiskunnallisiksi voimiksi teollisuusporvariston ja työväestön. Uudet yhteiskuntaluokat määrittivät asemansa uusilla opeilla ja aatteilla; liberalismi ja sosialismi syntyivät.

Suomessa eurooppalaisen yhteiskunnan tasapainon järkkymistä ja sosialismin leviämistä seurattiin 1870-luvulta lähtien kiinteästi. Vuoden 1871 Pariisin kommuunista suomalaiset sanomalehdet kirjoittivat runsaasti, ja jo tuolloin ne turvautuivat kuvastoon, joka seuraavina vuosikymmeninä vakiintui yleiseen käyttöön. Kommuunin suomalainen lehdistö kuvasi ”alhaisovallan edustajaksi”, joka vaaransi omaisuuden pyhyden, uskonnon, henkilökohtaisen vapauden ja perheen säilymisen. Sosialismista suomalaiset lehdet kommuunin aikana kirjoittivat, että se pyrki rauhan ja siveellisyyden kumoamiseen. Venäjän keisaria Aleksanteri II:ta vastaan 1870-luvulla suunnatut murhayritykset puolestaan vaikuttivat siihen, että suomalainen sanomalehdistö alkoi samastaa sosialismin ja anarkismin. Lehdet tuomitsivat murhayritykset ja korostivat, että ne olivat kohdistuneet ”meidän keisariimme”. 1870-luvulla mm. Yrjö Koskinen ja Th. Rein kirjoittivat Kirjalliseen Kuukausilehteen työväen kysymyksestä ja sosialismista. Artikkelissaan Työväen seikka Yrjö Koskinen korosti, että koska yhteiskunnalliset ristiriidat Suomessa ennemmin tai myöhemmin kärjistyisivät, epäkohtia olisi ryhdyttävä nopeasti korjaamaan. Th. Rein puolestaan katsoi, että sosialismin leviäminen johtui köyhempien rikkaita kohtaan tuntemasta katkeruudesta.¹

Teollistumisesta johtunut tehdastyöväenluokan synty ja toisaalta maaseudun tilattoman väestön aseman heikkeneminen loivat 1880- ja 1890-luvulla edellytykset sosialismin tulolle Suomeen. 1890-luvulla syntyivät ensimmäiset työväenlehdet Työmies ja Kansan Lehti. Vuonna 1899 sosialistit perustivat työläisten etuja ajamaan Suomen työväenpuolueen. Neljä vuotta myöhemmin se otti nimekseen Sosialidemokraattinen puolue Suomessa ja omaksui Forssan ohjelmassaan selvät marxilaiset tunnuksat.

Kaupunkien työläisissä ja maaseudun tilattomissa sosialidemokraattisen puolueen ohjelma saavutti nopeasti vastakaikua, ja vuosien 1904 ja 1907 välisenä aikana puolueen jäsenmäärä kasvoi 16 000:sta 82 000:een. Vuosina 1900—07 myös puolueen sanomalehdistö voimistui, kun Kotkassa alkoi ilmestyä Eteenpäin, Kuopiossa Savon Työmies, Oulussa Kansan Tahto, Turussa Sosialisti, Porissa Sosialidemokraatti ja Viipurissa Työ.

Porvarillisella puolella työväenlehtien ja agitaattoreiden jyrkkä kielenkäyttö, Forssan ohjelman yhteiskunnallinen ja poliittinen radikalismi sekä työläisten joukkotoiminta suurlakkoviikolla 1905 jäykistivät asenteita. Vuonna 1906 Viaporin kapinan ja Hakaniemen levottomuuksien aikana osa porvarillista lehdistöä eli lähes sisällissota-

¹ Soikkanen 1961, s. 36—37; Karkama 1975, s. 34—35; Paasivirta 1978, s. 271, 273.

tunnelmissa.² Suomalaisten sosialistien yhteistoiminta venäläisten vallankumouksellisten kanssa vuosina 1906—07 sekä sosialidemokraattien nousu maan suurimmaksi puolueeksi maaliskuun 1907 eduskuntavaaleissa lisäsivät jännitystä.

Venäläistämisen alettua jälleen vuonna 1908 Suomen porvarilliset puolueet havaitsivat joutuneensa taisteluun kahdella rintamalla: yhtäällä olivat taloudellis-yhteiskunnallisia uudistuksia vaativat sosialistit ja toisaalla autonomiselle Suomelle vaarallista valtakunnallistamispolitiikkaa ajava keisarikunnan hallitus. Uudessa tilanteessa porvarilliset puolueet luopuivat ensimmäisen venäläistämiskauden aikaisista taisteluasemistaan ja lähestyivät toisiaan.³

Koska vuonna 1905 poistettua ennakkosensuuria ei ennen ensimmäisen maailmansodan syttymistä palautettu,⁴ porvarillinen lehdistö saattoi lähes vapaasti arvostella sekä venäläisten virkamiesten että kotimaisten sosialidemokraattien toimintaa.

Viaporin kapinan jälkeen venäläisestä virkavallasta näytti siltä, että suomalaisen yhteiskunnan halkaisi sisäinen rintamalinja, jonka toisella puolella olivat anarkistiset punakaartit ja toisella puolella järjestäytynyt työväenliike ja porvarilliset puolueet.⁵ Suomen porvarillinen lehdistö puolestaan otti uutta tilannetta erittelemättä käyttöön 1800-luvulta peräisin olevan kuvan: sosialismi oli anarkistinen alhaisovallan oppi. Otollista kaikupohjaa väkivalta- ja anarkismikorosteille kirjoittelulle loivat uutiset, että jotkut suomalaiset sosialistit olivat yhdessä venäläisten vallankumouksellisten kanssa syyllistyneet omaisuusrikoksiin.⁶ Vaikka sosialidemokraattisen puolueen johto ja työväenlehdet tuomitsivat rikokset ja sanoutuivat irti anarkismista,⁷ porvarillinen lehdistö asetti sosialistit vastuuseen yhteiskuntarauhan ja yleisten siveyskäsitusten järkkymisestä.

Suomalaisen puolueen pää-äänenkannattaja Uusi Suometar kirjoitti vuonna 1907, että sosialistit edistivät ”raaistumista, tapojen villiintymistä ja kaikkien siveellisten sieteen höltymistä”. Kaksi vuotta myöhemmin eduskuntavaalien alla sama lehti kysyi, tahtoiko Suomen kansa ”panna kohtalonsa ohjakset räyhäävän, kaikkea tälle kansalle pyhää ja kallista pilkkaavan ja häpäisevän joukon käsiin”. Lehden mukaan tämän joukon ”voitokulkua Suomessa ovat seuranneet päivä päivältä kasvaneet rikokset, ryöstöt, murhat ja kavallukset”. Suomalaisen puolueen oululainen Kaiku puolestaan korosti pääkirjoituksessaan vuonna 1907, että ellei haluttukaan tuomita koko työväenliikettä, se ainakin oli sanottava, että ”koko meikäläinen sosialistijärjestö on mätä, että se kokonaisuudessaan on myrkyin saastuttama”. Samana vuonna suomalaisen puolueen Vaasa syytti sosialisteja siitä, että he olivat ”tallanneet lokaan ja tehneet naurtaviksi entiset siveyskäsitteet”, ja saman puolueen kuopiolainen Savotar katsoi vuonna 1909, että sosialistien tarkoituksena oli ”repiä alas se (. . .) mitä on vuosisatojen ja vuosituhansien työllä saatu aikaan ja mitä kansat ovat oppineet pitämään oikeana ja pyhänä”.⁸

2 Ks. esim. Helsingin Sanomat 4.8.1906 Mielettömyyttä; Kaleva 7.8.1906 Alas luokka- ja puoluekaartit.

3 Rommi, Valvoja 1964, s. 216—217; Klänge 1968, s. 358—359.

4 Ivalo, Oma maa II 1921, s. 665—666; Paasiviirta 1978, s. 396; Jussila 1979, s. 246.

5 Jussila 1979, s. 108, 157, 205.

6 Vrt. Soikkanen 1975, s. 106—107.

7 Ks. esim. Kansan Tahto 7.1.1909 Meidän suhteemme anarkisteihin, 12.12.1912 Sosialismista ja anarkismista I ja 14.12.1912 Sosialismista ja anarkismista II; Sosialisti 28.9.1907 Anarkia, pakkoluovutukset ja sosialidemokratia; Työ 13.11.1906 Säilyttäkäämme lippumme puhtaana ja 3.2.1907 Anarkia ja porvarit; Työmies 21.12.1907 Vielä sananen anarkistisista järjestöistä I ja 23.12.1907 Vielä sananen anarkistisista järjestöistä II.

8 Uusi Suometar 26.5.1907 Kutka kansamme asemaa heikentävät ja 1.5.1909 Vaaleihin mentäessä; Kaiku 11.12.1907 Surkeita paljastuksia; Vaasa 18.7.1907 Kansanvalistusta harrastamaan; Savotar 4.2.1909 Sosialidemokraattinen valistus.

Samoin sosialismista kirjoittivat myös nuorsuomalaiset, maalaisliittolaiset ja ruotsalaisen kansanpuolueen sanomalehdet. Esimerkiksi nuorsuomalaisten oululainen Kaleva kirjoitti vuonna 1907, että sosialistit olivat ”sitä samaa rosvokoplaa, jonka urotöistä koko sivistynyt maailma nyt kanssamme joko säälien tai halveksien puhuu”. Maalaisliiton kuopiolaisen Savon Sanomien mukaan näytti vuonna 1908 siltä, ”kuin tahtoisimme meillä kokonainen puolue onnellistaa kansaa johtamalla sen arvostelukyvyttömät aiheet raampiin väkivallantekoihin”. Savon Sanomat kysyi, oliko yhteiskunnallisten uudistusten nimissä uhrattava kaikki, mitä oli pidetty arvossa: ”yksilön vapaus ja rauha, vuosituhansien kehitys- ja sivistystyö, kansalaisten oikeuden- ja rehellisyydentunto”. Samanlaisin korostuksin kirjoittivat sosialismista myös Hufvudstadsbladet, Nya Pressen ja Vasabladet.⁹

Sosialismin sisältöjä eivät porvarilliset lehdet liiemmin eritelleet. Yleinen oli iskusanomainen väite, että sosialistit ihmisen alhaisiin vaistoihin vedoten ja kansallisen yhtenäisyyden merkityksen kieltäen kiihottivat harhaan johtamiaan joukkoja luokkavihaan.¹⁰ Vaikka sosialidemokraattiset lehdet pyrkivät osoittamaan, että käsitteillä luokkataistelu ja luokkaviha oli ero,¹¹ luokkaviha säilytti paikkansa propagandasanoissa. Saman tasoinen ja yhtä yleinen oli sosialistien mielestä se porvarillisen puolen väittämä, että sosialismi toteutuessaan tuhoaisi ihmisen vapauden.¹²

Myös uskontoa käytettiin poliittisen taistelun välineenä. Perinteisesti kirkko oli vastustanut kumousoppeja ja vaatinut esivallan kunnioittamista ja yhteiskuntarauhan säilyttämistä.¹³ Avoimeksi kirkon ja sosialidemokraattisen puolueen ristiriita kärjisty sen jälkeen, kun sosialidemokraatit Forssan ohjelmassaan olivat vaatineet uskonnon julistamista yksityisasiaksi, kirkon erottamista valtiosta ja uskonnonopetuksen poistamista kouluista. Vaikka sosialistien uskontopoliittinen radikalismi suurlakon jälkeen nopeasti laimeni,¹⁴ porvarillinen lehdistö säilytti propagandassaan kuvan uskonnollisia arvoja riennaavista sosialisteista.¹⁵

9 Kaleva 14.8.1907 Samaa menoa jatkuu vain; Savon Sanomat 29.4.1908 Mietteitä viime kuluneiden vuosien kehityksen johdosta; Hufvudstadsbladet 4.3.1907 Till dem som predika hat och mord; Nya Pressen 30.8.1906 Språkfrågan på socialdemokratiska partimötet; Vasabladet 19.4.1908 Den socialistiska landtdagsverksamheten. Ks. myös Kaleva 6.10.1906 Maassamme löytyvän anarkismin juurista ja 16.11.1906 Sosialidemokraatit ja laillisuus; Kaiku 9.1.1912 Raakuutta vastaan; Savon Sanomat 22.1.1908 Suomalainen sosialismi; Uusi Suometar 13.8.1911 Rikosten lisääntyminen ja 1.5.1912 Työväen päivänä.

10 Kaiku 8.8.1906 Hävyttömiin syytösten johdosta ja 11.3.1907 Ketä äänestät; Kaleva 26.11.1908 Mihin varustaudutaan; Liitto 4.7.1908 Maalaisliittolaiset; Savotar 23.1.1908 Taisteluun sosialistista villitystä vastaan ja 18.2.1909 Tuhoisaa kylvöä; Vaasa 7.8.1906 Ei mitään luokkakaarteja.

11 Ks. esim. Kansan Tahto 6.5.1905 Mitä on luokkataistelu ja 12.4.1913 Luokkaviha ja sosialidemokratia; Sosialisti 29.8.1907 Sosialidemokratian suhde sivistykseen; Työmies 5.12.1906 Luokkataistelun siveellinen oikeutus ja 22.1.1908 U.S. — kansallinen katsantotapa. Viipurilainen Työ kirjoitti 30.1.1907 pääkirjoituksessaan Luokkaeroista, että ”socialidemokraattien puhe luokkaeroista on siis kaukana luokkavihasta (. . .). Luokkaeron poistaminen vie lopulta varmasti veljeyteen ja tasa-arvoon.” Sama lehti kirjoitti otsikoiden Luokkataistelusta 17.4.1907, että ”aikamme luokkataistelu on köyhälistön järjestämistä ja saattamista itsetietoiseksi historiallisesta tehtävästään”. Vrt. Jussila 1979, s. 113.

12 Oululainen sosialidemokraattinen Kansan Tahto kirjoitti pääkirjoituksessaan Vapaus 11.10.1911: ”Sosialismi on pakkotyölaite, jossa yksilön vapaus ei merkitse mitään, sen laulun osaa jokainen sosialidemokratian vastustaja (. . .). Antaapa vaan jonkun vastaleivoton vanhoillisen ylioppilaan saada puheenvuoro. Ensimmäinen sana kuuluu: Sosialismi hävittää yksilön vapauden!” 12.12.1912 Kansan Tahto kirjoitti johtavassa artikkelissaan Sosialistinen kuritushuonevaltio: ”Kun he (porvarit) kuulevat sanan sosialismi, näkevät he kohta hengessään vähintään pari sataa metriä pitkän ruokailuhuoneen, jossa tuhannet samoin puettuihin ihmiset surullisin ilmein syövät kivikupeistaan hallituksen varoilla ja sen valvonnan alla valmistettua papusoppaa.”

13 Paasivirta 1978, s. 273—274, 332.

14 Soikkanen 1961, s. 295—297, 299—305, 310—321; Murtorinne 1967, s. 14—15, 65, 261; ks. myös Kansan Tahto 5.12.1906 Uskontokysymys.

15 Esim. oululainen Kaiku kirjoitti pääkirjoituksessaan Mitä nykyaika vaatii 25.6.1908, että ”socialismi saarnaa julkeasti Jumalan häväämisestä. Ja raakaa Jumalan pilkkaa lietsovat sosialistit kansamme sekaan sekä esitelmillä että puheilla.”

Venäjän vallan aikana suomalaiset sanomalehdet käyttivät autonomiasta yleisesti joko sanoja sisäinen itsenäisyys tai itsenäisyys.¹⁶ Talven 1918 näkemyksiä varsin tärkeällä tavalla ennakoiva oli se porvarillisen propagandan korostus, että sosialistit toiminnallaan uhkasivat tuhota Suomen (sisäisen) itsenäisyyden. Suomalainen sanomalehdistö oli esittänyt tällaisia näkemyksiä ensimmäisiä kertoja jo 1870-luvulla pelätessään, että väkivaltaisen ja anarkistisen sosialismin leviäminen Suomeen vaarantaisi autonomian säilymisen.¹⁷ Kuitenkin vasta vuosien 1907—08 tapahtumat aktualisoivat sanonnan maan itsenäisyyttä murentavista socialisteista.

Kaiku kirjoitti eduskuntavaalien alla huhtikuussa 1908, että pahin Suomen sisäistä itsenäisyyttä uhkaava vaara ei ollut maan rajojen ulkopuolella, vaan se oli suomalaisen omassa keskuudessa vaikuttava aatesuunta, jolle kannattajat ”täällä ovat antaneet nimen sosialismi”. Myös Kaleva katsoi vuoden 1908 vaalipropagandassaan, että ne jotka vaaleissa äänestivät socialisteja, vaaransivat teollaan maan sisäisen itsenäisyyden. Liitto puolestaan korosti samoihin aikoihin, että socialistien kannattaminen merkitsi kansallista itsemurhaa, ”koko kansamme perikatoon viemistä”. Kevättalvella 1908 myös Vaasa kirjoitti, että äänestämällä socialisteja Suomen kansa heitti ”onnen-
sa ohjaket” Venäjän vallankumouksellisille ja luopui ”itsenäisyydestään”.¹⁸

Venäjän hallituksen yhdenmukaistamispolitiikka ja kasvava sodanuhka jättivät vuosina 1912—14 vähitellen varjoonsa suomalaisten keskinäiset kiistat. Oikeiston ja vasemmiston välinen rintamalinja oli kuitenkin jo ehtinyt jäykistyä; sovinnollisia sanoja ei sen yli yhteisen vaarankaan uhatessa hevin esitetty.¹⁹

2.1.2. Näkemyksiä Venäjästä ja venäläisistä

Vihaksi asti kiihtynyttä venäläisvastaisuutta esiintyi Suomessa jo Ruotsin vallan aikana. Tässä yhteydessä ei kuitenkaan ole syytä lähteä etsimään ”ryssänvihan” juuria syvältä menneisyydestä; riittää kun selvitetään, miten suomalainen sanomalehdistö suhtautui vuosina 1906—14 Venäjään ja venäläisiin.

Toisella venäläistämiskaudella — sensuurin itse asiassa puuttuessa — Suomen lehdistö pystyi Venäjän hallituksen kärkeväänkin arvosteluun. Kun keisarikunnan konservatiiviset sanomalehdet, nostattaakseen Venäjällä kielteisen mielialareaktion suomalaisia vastaan ja vauhdittaakseen yhdenmukaistamislainsäädännön hyväksymistä valtakunnanduumassa, väittivät vuosina 1910—11 suomalaisten vihaavan Venäjää ja venäläisiä, suomalaiset lehdet protestoivat tarmokkaasti. Helsingin Sanomien mukaan ”oletuksiin ja vääriin kuvauksiin” perustui se väite, että suomalaiset vihasivat venäläisiä. Lehti korosti, ettei ”kaikkea venäläistä ole koskaan Suomessa vihattu eikä Venäjän kansaa ole täällä halveksittu, niin paljon kuin venäläisen virkavallan edustajat ovatkin ponnistelleet tällaisten tunteiden kylvämiseksi kansaamme”. Nya Pressen puolestaan kirjoitti, etteivät suomalaiset vihanneet Venäjän kansaa, vaikka vastustivatkin

16 Ks. esim. Kaleva 14.11.1906 Elköön tärkeintä unohdettako ja 27.2.1909 Kansan itsenäisyystaistelu; Kansan Tahto 14.7.1908 Mitä herken vakavuus puolueen jäseniltä vaatii; Liitto 20.2.1909 Valtiollinen asemamme; Savon Sanomat 8.1.1909 Asema yhä kärjisty; Uusi Suometar 28.3.1912 Tulliasia; vrt. Klinge 1968 s. 372.

17 Paasivirta 1978, s. 273.

18 Kaiku 29.4.1908 Maatamme uhkaava vaara; Kaleva 29.4.1908 Suomalaiset valitsijat; Liitto 23.1.1908 Sosialistiemme suhteesta maalaisväestöön; Vaasa 10.3.1908 Sosialistit aseman selittäjinä; Vasabladet 27.6.1908 Valen stunda; Uusi Suometar 26.12.1912 Isänmaan haudankaivajat; ks. myös Helsingin Sanomat 14.4.1909 Sosialistien vaalijulistus; Kaleva 9.12.1910 Sosialistien menettelyä; Liitto 27.4.1909 Kenelle äänesi annat.

19 Asia tarkistettiin erikseen pistokokein Helsingin Sanomien, Kaiun, Liiton, Vaasan ja Savottaren numeroista. Sosialidemokraattien suhtautumisesta venäläistämiseen ks. Soikkanen 1975, s. 136, 140, 142, 146, 158; Jussila 1975, s. 226—227.

sen taantumuksellista hallitusta. Samaa kysymystä käsitellessään Savo korosti, että suomalaisilla oli Venäjällä sekä ystäviä että ”sydämettömiä sortajia”. Yleinen venäläisviha ei lehden mukaan kuitenkaan voinut tulla kysymykseen, vaan suomalaisten oli etsittävä tukea venäläisiltä vapaamielisiltä ystäviltään taistelussa keisarillisen hallituksen taantumuspolitiikkaa vastaan. Myös Hufvudstadsbladet, Liitto ja Uusi Suometar korostivat, etteivät venäläisten konservatiivien väitteet kaiken kattavasta venäläisvihasta olleet oikeita.²⁰

Millaisia muita venäläisiin kohdistuneita tunteita suomalaisten mielissä vuoden 1910 paikkeilla liikkui, niiden julkistamista varottiin. Ryssä-nimitystä porvarilliset lehdet eivät venäläisistä käyttäneet, ja silloinkin kun sosialidemokraattiset lehdet käyttivät yhdyssanoja virkaryssä tai ryssäläissorto, sanojen kielteiset korostukset eivät kohdistuneet Venäjän kansaan vaan tsaarin hallitukseen.²¹ Työmies-lehti käytti myös yhdyssanaa suomettarelaisryssä vanhasuomalaisten poliitikkojen toimintaa kuvatessaan.²²

Venäjän-suhteet oli tehokas sisäpoliittinen ase, jota sekä oikeisto että vasemmisto kernaasti käyttivät. Porvarillinen lehdistö syytti sosialisteja yhteistoiminnasta venäläisten vallankumouksellisten kanssa. Työväenlehdet puolestaan katsoivat, että porvarilliset ”Pietarin tien kulkijat” hakivat Venäjän taantumukselliselta hallitukselta tukea omalle työväenvastaiselle politiikalleen.²³ Vain harvoin nämä syytökset puolin tai toisin pitivät paikkansa.²⁴ Taistelun tuoksinassa joka tapauksessa syntyi kielikuva venäläisiin pistimiin nojaavista suomalaisista.²⁵ Vuosien 1917—18 propagandataistelussa tällä kielikuvalla oli todella oleva käyttöä.

2.1.3. Yleiseurooppalaista kuvastoa ja sanastoa

Vuosina 1907—14 useilla rintamilla puolustustaistelua käyvä porvarillinen lehdistö oli ajoittain lopunalun tunnelmissa. Vaakalaudalla oli — näin pääkirjoitusten laatijat katsoivat — kaikki mikä oli arvokasta: omintakeinen kansallinen elämä, länsimainen oikeusjärjestys, yksilönvapaus, perhe, omaisuus ja uskonto.²⁶ Puolustautuessaan porvarillinen lehdistö otti aseikseen kuvastoa ja sanastoa, joka oli syntynyt edellisen vuosisadan yleiseurooppalaisessa aatetaistelussa.

1800-luvun kielenkäyttöön kuului keskeisenä kuva valtiosta, kansasta tai yhteiskunnasta organismina, kasvina tai ruumiina. Tämä antiikista peräisin oleva kuva esiintyi Herderillä²⁷ ja Hegelillä, ja 1800-luvun konservatiivit omaksuivat sen kielenkäyttöön. Suomessa historianprofessori Zachris Topelius käytti kansasta kasvi-vertausta

20 Helsingin Sanomat 12.11.1911 Kierot perustelut; Nya Pressen 14.12.1911 Huru finländare yttra sig som det ryska folket; Savo 14.6.1910 Iloksemme ja suruksemme; Sosialisti 8.12.1909 Venäjä ja me; Hufvudstadsbladet 11.6.1910 Den ryska domoppositionens strid för rätten; Liitto 18.6.1910 Olemmeko tunteetomia ja 28.11.1911 Kansallinen olemuksemme; Uusi Suometar 11.10.1911 Venäläisten kohtelu Suomessa ja 24.9.1912 Venäjän Suomi-politiikka ja Venäjän yhteiskunta; vrt. Klinge 1968 s. 372—373.

21 Ks. esim. Kansan Tahto 5.12.1907 Kättentaputukset valtakunnanduumassa; Työmies 28.2.1910 Taas vie ryssä sotilasmiljoonia ja 11.7.1912 Kun ei ole ryssäläistä patenttia; vrt. Paasivirta 1978, s. 397.

22 Työmies 19.10.1909 Vaalitaistelu, vastustajamme I, suomettarelaisryssät.

23 Helsingin Sanomat 31.5.1908 Mitä taistelu koskee; Uusi Suometar 16.4.1908 Kuinka sosialistit ajavat köyhälistön asiaa; Kansan Tahto 14.12.1907 Seyn, 23.9.1909 Anastajat hallitukselta apua rukoilemassa ja 16.5.1913 Vaalitaisteluun valmistautumaan; ks. myös Castrén, Valvoja 1909, s. 6; Klinge 1968, s. 359; Soikkanen 1975 s. 91—92, 95.

24 Jussila 1979, s. 227—228.

25 Kansan Tahto kirjoitti 5.11.1908 pääkirjoituksessaan Minne ollaan menossa: ”Sitä olotilaa kohti porvaristo kaiketi pyrkiikin, sillä pistinten turvassa on sellaisilla herroilla paljon parempi olla kuin tekemisissä kansan pohjakerrosten kanssa.”

26 Ks. esim. Liitto 9.6.1910 Tuhon tullessa; Uusi Suometar 21.4.1912 Taistelun rajat; Vaasa 8.9.1910 Vakavana aikana.

27 Kemiläinen 1964, s. 72, 78.

1860- ja 1870-luvun luennoissaan. Puheet orgaanisista yhteisöistä ja biologisten metaforien käyttö yhteiskunnasta säilyivät eurooppalaisessa porvarillisessa kielessä myös vuosisadan lopussa, kun agraarinen yhteiskunta oli muuttumassa teollisuusyhteiskunnaksi.²⁸ Suomessa kansankokonaisuuden korostaminen tuli teollistumisvaiheen alussa osaksi fennomaanien ideologiaa.²⁹ Vuosien 1906–08 poliittisessa taistelussa fennomaanien perinteen jatkaja suomalainen puolue leimasi muut puolueet luokkapuolueiksi ja ilmoittautui itse kansallisen yhteyden ajajaksi.³⁰ Sosialidemokraattien kannatuksen kasvu sekä kiristyvä yhdenmukaistamispolitiikka lähensivät kuitenkin vanha ja nuorsuomalaisia sekä maalaisliittolaisia, niin että he vuodesta 1909 lähtien keskustelivat yhteisen vaalirintaman, kansallisen kokoomuksen muodostamisesta. Ennen ensimmäistä maailmansotaa nämä hankkeet kuitenkin aina raukesivat epäsuon.³¹

Näkemyistä valtiosta organisaationa teki Suomessa 1910-luvulla tunnetuksi ruotsalainen valtio-opinut Rudolf Kjellén. Hänen mukaansa suurvallat olivat organismeja, jotka syntyivät olemassaolon taistelussa luonnollisen valinnan tuloksena, jotka kasvoivat ja kuolivat elämän yleisiä lakeja noudattaen ja jotka näin ollen voitiin asettaa biologisen tutkimuksen kohteiksi.³² Kjellén sai Suomessa runsaasti lukijoita ja kannattajia, joskin hänen ajatuksiaan myös kritisoitiin.³³ Käsitukseen valtiosta tai yhteiskunnasta organisaationa, ruumiina, liittyi kielikuva ruumiista jäytävästä syövästä.³⁴ Yleiseen oikeistolaiseen kielenkäyttöön syöpä-kuva ei Suomessa ennen ensimmäistä maailmansotaa kuulunut.

Teollistumisen hajottaessa viime vuosisadalla agraarista yhteiskuntaa syntyi useissa Euroopan maissa liikkeitä, jotka tukeutuivat talonpojistoon. Maata omistava aristokratia, osa talonpojistoa ja jotkut älymystön edustajat katsoivat, että talonpojisto oli sen parhaimmisto, joka kykeni estämään yhteiskunnan hajoamisen.³⁵

Teollistumisen läpimurtovaiheessa 1800-luvun jälkipuoliskolla saksalainen kulttuurihistorioitsija ja kirjailija Wilhelm Heinrich Riehl nosti ihanteelliseksi toimintayksiköksi keskiaikaisen kartanon ja aidoiksi ihmisiksi maaseudun asukkaat. Suurkaupunkien teollisuusporvaristoa ja proletariaattia Riehl piti juurettomina yhteiskuntaluokkina, koska niillä ei ollut orgaanista suhdetta luontoon. Saksassa Riehl antoi virikkeitä runsaalle kaunokirjallisuudelle, jossa talonpoika kohotettiin kansallissankariksi ja talonpojiston asemaa kansallisen elinvoiman lähteenä kuvattiin biologisin vertauksin.³⁶ Venäjällä mm. narodnikit ja Leo Tolstoi hylkäsivät kaupungin ja etsivät yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisua maanviljelyksestä ja maalaiselämästä.³⁷ Ruotsissa, Tanskassa ja Hollannissa talonpoikaisliikkeet kanavoituivat poliittisiksi puolueiksi ja osuustoiminnaksi.³⁸

28 Noro 1968, s. 114–115; Moore 1967, s. 492.

29 Eskola, *Studia historica Jyväskyläensia* I 1962, s. 439–440; ks. myös Alapuro 1973, s. 17.

30 Ks. esim. Savotar 19.12.1907 Puolueoloistamme; Uusi Suometar 19.1.1908 Kansallinen katsomustapa; Vaasa 11.4.1908 Työhön, toimintaan ja uhraavaisuuteen.

31 Kaiku 28.10.1910 Kansallinen kokoomus; Kaleva 23.8.1913 Kansallinen kokoomus; Liitto 29.10.1910 Kansallinen kokoomus; Uusi Suometar 26.10.1910 Suomalainen kokoomus; ks. myös Kaiku 10.3.1909 Suomalaisen ryhmiä yhdistyksistä ensi eduskuntavaaleissa; Kaleva 8.2.1908 Puolue-elämä ja edistysryhmittö; Savotar 20.2.1909 Enemmän yhteisymmärrystä; Vaasa 14.10.1909 Suomalaiset jälkeille.

32 Kjellén 1914, s. 3., 189; Klinge 1972, s. 32–33.

33 Ks. esim. Lindeqvist, *HAik* 1914, s. 379–384; Grotenfelt, *Valvoja* 1917, s. 279.

34 Kühnl 1973, s. 114. Suomessa Th. Rein kirjoitti jo niin varhain kuin vuonna 1878, että sosialismi oli liberalistisen yhteiskunnan sairaus. *Karkama* 1975, s. 35. Ks. myös Moore 1967, s. 494; Jussila 1979, s. 127; Tommila 1973, s. 295.

35 Moore 1967, s. 491, 495.

36 Mosse 1970, s. 19–28.

37 Nokkala 1958, s. 22.

38 Alanen 1976, s. 367.

Suomessa talonpoikaisten hyveiden ihannointi oli 1800-luvun loppupuolella kuulunut fennomaanien ideologiaan. Kuitenkin vasta Santeri Alkion ajattelussa kaupungin ja maaseudun vastakohtaisuudet sekä talonpojiston asema yhteiskunnan valiojoukkona nousivat keskeisiksi. Alkio näki talonpojistossa porvarillisen kulttuurin, kaupunkilaisuuden ja sosialismin vihollisen, jonka historiallisena tehtävänä oli vapauttaa ihmiskunta palkkatyön orjuudesta ja antaa ihmisille uusi elämänusko. Alkion mukaan talonpojiston ei pitänyt liittoutua kapitalismin eikä sosialismin kanssa, vaan sen oli taisteltava molempia vastaan.³⁹

Vuonna 1906 perustetun maalaisliiton ensimmäiset lehdet vaasalainen *Ilkka*, oululainen *Liitto* ja kuopiolainen *Savon Sanomat* levittivät alkioolaista näkemystä talonpojistosta valiojoukkona. Myös oikeistossa oli ihmisiä, jotka näkivät talonpojistossa yhteiskuntaa eheyttävän voiman.⁴⁰

Suomenruotsalaiset toivat porvarilliseen propaganda-arsenaaliin kuvan Suomesta länsimaiden etuvartiona. Kuvan juuret olivat syvällä 1800-luvun aatetaustassa. Läntiset aatteet germaanisen rodun ylemmyydestä olivat 1860- ja 1870-luvulla saaneet kilpailijoikseen itäisen slafofilismin ja panslavismin. Panslavismin raamatuksi kutsutun Venäjä ja Eurooppa -teoksen kirjoittaja N.J. Danilevski oli hahmotellut ns. kulttuurihistorialliset kehitystyytit. Danilevskin mukaan kukin kulttuurihistoriallinen kehitystyyppi oli kuin kasvi. Se kasvoi hitaasti ja vaivalloisesti, kukki ja kantoi hedelmää nopeasti ja kuihtui pian sen jälkeen voimien ehtyessä. Venäjä ja Eurooppa -teoksen poliittinen sanoma oli selvä: kohti yleisslaavilaista vaihtetta kulkeva slaavilainen kulttuurityyppi oli ohittava germaanisen tyytin ja asettuva vuorollaan ihmiskunnan johtoon.⁴¹

Saksalaiset vastasivat panslavismin haasteeseen korostamalla, että rodullisesti etevämpiä germaanien maailmanhistoriallisena tehtävänä oli toimia kulttuuri-Euroopan etuvartiona slaavilaista tuhotulvaa vastaan. Lehdistöpropagandassaan saksalaiset vetosivat Skandinavian maihin saadakseen nämä mukaan germaanisten kansojen yhteisrintamaan. Erityistä vastakaikua saksalaiset saivat Ruotsissa ja Norjassa väitteelleen, että Venäjä pyrki Skandinavian pohjoisosien halki Atlantille.⁴² Väitteisiin liittyi sellainenkin korostus, että Suomen venäläistäminen oli vain osa suurempaa suunnitelmaa, jonka tavoitteena oli Venäjän laajentaminen Atlantille.⁴³

Suomessa etuvartio-kuva tuli ajankohtaiseksi venäläistämisen alkaessa. Helmikuun manifestin luomissa tunnelmissa Eino Leino kuvasi Suomen ”Pohjolan portiksi” ja ”Euroopan esivahdiksi”.⁴⁴ Varsinaisesti etuvartio-kliše kuitenkin vakiintui suomenruotsalaiseen kielenkäyttöön.

Suomenruotsalaisessa sivistyneistössä ajatus yleiseurooppalaisesta germaanisesta rintamasta nosti mieliä vuoden 1907 eduskuntavaaleissa kärsityn tappion jälkeen, kun alkoi näyttää siltä, että suomenruotsalaisten oli taisteltava suomalaisuutta, sosialismia ja venäläisyyttä vastaan. Tässä kolmen rintaman taistelussa suomenruotsalaiset katsoivat olevansa länsimaisen kulttuurin etuvartio sekä panslavistista Venäjää että oman

39 Alanen 1976, s. 265; *Ilkka* 30.9.1911 Santeri Alkion pääkirjoitus Nouseva maamies.

40 *Ilkka* 20.1.1912 Hieman toisenlaisiakin ääniä; *Liitto* 23.6.1908 Aika lähenee; *Savon Sanomat* 6.11.1910 Eikö maamies jo nousta vois; *Uusi Suometar* 14.8.1910 Suomalaisesta kansallistunnosta; ks. myös *Kuusisto* 1978, s. 281.

41 Danilevski 1920, s. 61–62, 191.

42 *Kruck* 1954, s. 33; *Mosse* 1970, s. 179; *Ropponen* 1976, s. 73–77, 199; *Uusi Suometar* 10.3.1911 Venäläiset Skandinaviassa ja 10.3.1911 Venäläispelko Skandinaviassa. Vrt. *Eskola* 1965, s. 12–13.

43 Ks. esim. *Uuden Suometaren* 16.6.1912 julkaisemaa kirjoitusta Ruotsi ja Venäjä, jossa lehti esitteli Lundin yliopiston valtiotieteen professorin Pontus Fahlbeckin näkemyksiä Pohjolan tilanteesta. Vrt. *Hyväväkä* 1960, s. 130; *Eskola* 1965, s. 17.

44 *Kemiläinen*, *HAik* 1980, s. 13.

maansa suomenkielistä enemmistöä vastaan. Tulkinta sai lisää yhteiskunnallista väriä sitä mukaa kuin sosialismin kannatus Suomessa kasvoi.⁴⁵

Jotkut suomenruotsalaiset kävivät suomenkielistä enemmistöä vastaan avoimin rasistisin tunnuksin ja he vertasivat ritarillisia, vapautta rakastavia ja sotaisia germaaneja synkkiin ja kaunaisiin suomalaisiin. Kirjailija Bertil Gripenberg kiteytti vuoden 1906 musiikki- ja lauluhuhliin kirjoittamassaan runossa ruotsalaisten ja suomalaisten vastakohdat kuvaksi sinisilmäisten aasojen kamppailusta tursaita ja kääpiöitä vastaan.⁴⁶ Suomenkieliset sanomalehdet tuomitsivat gripenbergiläisen kuvaston jyrkästi.⁴⁷

Suomenkielisen sivistyneistön suhde ajan rasistisiin teorioihin oli vähintään kaksijakoinen: yhtäällä oli ihmisiä, jotka kannattivat Gobineaun ja Chamberlainin rotuteorioita, toisaalla taas sellaiset vaikuttajat kuin E.N. Setälä ja Jalmari Jaakkola niitä vastustivat.⁴⁸

Suomenkielisisä sanomalehdissä rotuennakkoluulot nousivat esiin, kun vuosina 1908–09 keskusteltiin Suomessa asuvien juutalaisten oikeuksista. Keskustelussa suomalaisen puolueen lehdet vastustivat juutalaisten oikeuksien laajentamista, koska juutalaiset olivat — kuten Uusi Suometar asian vuonna 1909 ilmaisi — uhkana kansalliselle liike-elämälle. Kielteisiä kantojaan perustellessaan vanhasuomalaiset lehdet varustivat juutalaiset attribuuteilla epäluotettava, kavala, viekas ja vallanhaluinen. Kun sosialidemokraatit kannattivat juutalaisten oikeuksien lisäämistä, vanhasuomalaiset väittivät, ettei se johtunut humanitaarisista syistä, vaan siitä että juutalaiset olivat raioittaneet sosialistien sanomalehtiä.⁴⁹

Maailmansodan aattona ”epätoivo ja kaamea odotus tulevista kohtaloista” lisääntyivät.⁵⁰ Perustan järkkyyssä haettiin ratkaisua monelta taholta. Jotkut korostivat kansallishengen ja kansallisten arvojen yhdistävää vaikutusta. Toiset taas katsoivat, että sosialististen oppien leviäminen voitiin estää kansan sivistystasoa kohottamalla. Oli myös niitä, jotka odottivat kiirastulenomaisen siveellisen puhdistumisen tuovan ratkaisun.⁵¹

Suurta katastrofia odoteltaessa nousi esiin sekin jo de Maistren, Hegelin ja Snellmanin esittämä ajatus, että sota vaikuttaa kansoihin puhdistavasti ja kohottaa niiden siveellistä tasoa.⁵² Oireellinen tässä suhteessa oli kirjailija Kyösti Wilkunan helmikuussa 1913 kirjoittama runo Tulkoon sota, jossa Wilkuna futuristista manifestia mukailleen purki inhoaan ”lattean” ajan ”vetelää” pasifismia, ”räyhäävää veljeys — vapaus — tasa-arvo -aatetta” ja ”hikisten joukkojen pelkuriliehijöitä” kohtaan. Vapautuksen

45 Hyvämäki 1971, s. 18—19, 25.

46 Hämäläinen 1968, s. 27; Klinge 1968, s. 363—364.

47 Savotar 21.11.1908 Ruotsinmieliset haastamassa rotutaisteluun; Uusi Suometar 8.6.1910 Ruotsinmielismme ja ruotsalaiset.

48 Kuusisto 1978, s. 282. Vuonna 1911 ranskalaisen Jean Finotin Les préjuge des races -teosta esitellessään sekä Setälä että Jaakkola Finotin näkemyksiin yhtyen korostivat, että antisemitistiset, pangermaanisit ja panslavistiset rotuteoriat olivat harhaluuloja. Jaakkola, HAik 1911, s. 164—168; Setälä, Valvoja 1911, s. 595—596, 601.

49 Kaiku 4.2.1910 Juutalaiset maahan; Kansan Tahto 13.8.1908 Juutalaisuuskysymyksestä ja 5.2.1909 Suomen juutalaiset; Savotar 11.8.1908 Juutalaisuuskysymys Suomessa ja 23.1.1909 Mitä juutalaisuuskysymyksen ratkaisussa on lähinnä otettava huomioon; Sosialisti 15.11.1909 Juutalaisuuskysymyksestä; Työ 20.6.1907 Karjala ja juutalaisuuskysymys; Uusi Suometar 2.9.1909 Juutalaisasia; Vaasa 19.10.1907 Sosialistit juutalaisten käyreinä ja 24.3.1908 Sieltäkin vaara uhkaa maatamme.

50 Vrt. Alanen 1933, s. 106—107; Kuusisto 1978, s. 280; Railo 1930 1, s. 268; Vuorjoki 1932, s. 48.

51 Kaiku 16.9.1910 Olemmeko jotain oppineet, 30.8.1911 Suomalaiset vanhat ihanteet kunniaan ja 11.8.1911 Raakuutta vastaan; Savotar 9.3.1913 Mietteitä ja 10.6.1914 Mitä synnyinmaa nuorisoltamme odottaa; Uusi Suometar 4.11.1910 Kansamme pohjakerrosten merkitys.

52 Salomaa 1948, s. 256—257; Noro 1968, s. 104; Niemi 1980, s. 103—104.

toisi Wilkunan mukaan sota, joka Herkuleen lailla puhdistaisi Augiaan tallin ja polttaisii ajan ”aatetunkan”.⁵³

Maailmansotaan mennessä porvarilliset lehdet olivat kypsyneet kirjoittamaan tavalla, joka jo ennakoii talven 1918 kielenkäyttöä. Puolustautuessaan vasemmistolehtien rajuja hyökkäyksiä⁵⁴ vastaan porvarillinen lehdistö syytti sosialidemokraatteja sekasorron lietsonnasta, pyhien arvojen häpäisystä ja maan itsenäisyyden vaarantamisesta. Luokkavihan lietojat olivat väärässä, kansa oli jakamaton kokonaisuus, porvarilliset lehdet painottivat.

2.2. Maailmansodan vuodet 1914—1916

2.2.1. Suurvaltojen sotapropaganda

Kesällä 1914 alkanut maailmansota oli ensimmäinen totaalinen sota, jossa suurvallat keskittivät kaikki taloudelliset, yhteiskunnalliset ja sotilaalliset resurssinsa voiton saavuttamiseksi. Saadakseen voimavaransa liikekannalle suurvallat käyttivät ensimmäistä kertaa hyväkseen systemaattista sotapropagandaa. 1800-luvulla tapahtuneesta lukutaidon yleistymisestä ja lehdistön kehittymisestä johtui, että propaganda saavutti maailmansodan vuosina sadat miljoonat ihmiset — myös suomalaiset — ja muokkasi heidän kielenkäyttöään ennen näkemättömällä tavalla.¹

Suurvallat organisoivat propagandatoimintansa eri tavoin. Englantilaiset jakoivat omaan maahan, puolueettomiin maihin, vihollisvaltioihin sekä rintamille tarkoitetun propagandan tuottamisen eri elimille, joiden työskentelyä koordinoi hallituksen yhteyteen perustettu propagandatoimisto. Saksassa pääesikunta, sisäasiainministeriö, ulkoasiainministeriö yms. elimet tuottivat kukin omaa propagandaansa ja toimintaa ohjattiin ja yhdenmukaistettiin viikoittaisissa propagandakonferensseissa. Venäjän ministeriöissä ja esikunnissa toimi propagandasta vastaavia henkilöitä. Keskitetyn organisaation puute, lehdistön kehittymättömyys ja kansan lukutaidottomuus vaikeuttivat kuitenkin Venäjällä sotapropagandan levittämistä.²

Suurvaltojen propagandaelimet jakoivat lehdistölle tilannekatsauksia ja artikkeleita, painattivat kirjoja ja pamfletteja, julkaisivat rintamalehtiä ja lähettivät vihollismaihin lentolehtisiä. Sodan syttyä kaikissa taisteluun osallistuvissa maissa astui voimaan sotasensuuri, joka koski sotilasasioita; talous-, sisä- ja kulttuuripoliittiset kirjoitukset jäivät sensuurin ulkopuolelle. Sotaa käyvien maiden hallitukset ottivat lennätinlinjat valvontaansa, mikä käytännössä merkitsi sitä, että uutistoimistot tulivat hallitusten kontrolliin.³ Sotaa käyvien maiden sanomalehdet mukautuivat ilman erityistä painostusta hallitusten vaatimukseen; itse asiassa ne sodan alkuvaiheessa aivan spontaanisti omaksuivat innostuneet äänenpainot.⁴

Englantilaisen sotapropagandan keskeisiä korostuksia oli, että saksalaiset olivat primitiiviselle tasolle vajonneita ”hunneja”, barbaarisia murhaajia, jotka olivat salakava-

53 Railo 1930 1, s. 270—272. Virikkeitä runoonsa Wilkuna mahdollisesti sai K.S. Laurilan Berliinistä tuomasta futuristien manifestista, jossa futuristit julistivat ylistävänsä sotaa, ”tätä ainoata ihmiskunnan terveydenhoitokeinoa — nihilismia, patriotismia, hävittävää anarkismia”. Sarajas, Valvoja 1964, s. 220—221.

54 Vasemmiston kielenkäytöstä ks. esim. Soikkanen 1961, s. 358—360.

1 DeFleur 1970, s. 112; Knightley 1975, s. 80.

2 Lasswell 1927, s. 18, 23—24; Thimme 1932, s. 14—15; Wanderscheck 1936, s. 28, 32, 36—43.

3 Knightley 1975, s. 85—86; Koszyk 1968, s. 232; Thimme 1932, s. 5; Wanderscheck 1936, s. 56; Huhtala 1937, s. 23.

4 Knightley 1975, s. 81—82; Koszyk 1968, s. 112.

lasti hyökänneet korkeammalla kulttuuritasolla olevien demokraattisten kansojen kimppuun. Nimenomaan Belgiassa — näin englantilaiset väittivät — saksalaiset olivat silponeet ja kiduttaneet siviilejä. Sota oli hyvyyden voimien taistelua pahuuden valto- ja vastaan. Taistelussa oli — kuten Rudyard Kipling sanoi — vain kaksi puolta, ihmiset ja saksalaiset. Kulttuuri oli koetuksella. Käynnissä oli pyhä sota, ristiretki, jossa koko imperiumin oli koottava voimansa voiton saavuttamiseksi ja pienten kansojen oikeuksien pelastamiseksi.

Sotapropagandassaan englantilaiset asettivat vastakkain anglosaksisen yksilökeskeisen ja saksalaisen valtiokeskeisen yhteiskuntanäkemyksen. Englantilaiset ilmoittivat käyvänsä vapaussotaa pelastaakseen saksalaiset militarismista ja itsevaltiudesta ja taa- takseen vapauden, oikeuden ja totuuden säilymisen. Erityisiä ongelmia englantilaisille propagandisteille aiheutti se, että Englannin liittolaisena taistelussa demokratian puolesta oli lähes itsevaltaisesti hallittu Venäjä. Ongelmista englantilaiset selviytyivät korostamalla, että venäläiset olivat nuori, luomiskykyinen, voimakas kansa, jolla oli tulevaisuus edessään. Itse asiassa — näin englantilaiset propagandistit väittivät — Englanti ja Venäjä kävivät yhteistä vapaussotaa demokratian ja kulttuurin puolesta itsevaltaista preussilaista militarismia vastaan. Venäläiset englantilainen sotapropaganda varusti sellaisilla ominaisuuksilla kuin kohteliaisuus, hienotunteisuus ja taiteellinen lahjakkuus. Saksalaiset sitä vastoin olivat epäkohteliaita, epäluotettavia ja naiivilla tavalla itsekeskeisiä.⁵

Venäläiset valtasi sodan sytyttyä spontaani isänmaallinen innostus; he lähtivät taisteluun maansa ”kunnian, arvon ja yhtenäisyyden puolesta”, kuten Nikolai II sodanjulistuksessaan korosti. Keisari kehotti venäläisiä unohtamaan sisäiset ristiriitansa ja ”torjumaan yhtenä miehenä vihollisen röyhkeän hyökkäyksen”. Samoilla linjoilla liikkui valtakunnanduuma, joka elokuun 1914 päätöslauselmassaan julisti, että venäläisten oli lähdettävä puolustamaan maansa ”kunniaa ja aluetta”. Ortodoksinen kirkko osallistui sotaisan mielialan lietsomiseen. Lehdistöpropagandassaan venäläiset korostivat, että he saksalaista militarismia vastaan taistellessaan puolustivat isänmaanrakkauden ja oikeuden ihanteita. Sota oli pyhää taistelua, kaikkien slaavien vapaussotaa Saksan laajentumispyrkimyksiä vastaan. Odotettavissa oli, että sota jalostaisi venäläiset ja nostaisi heidät uudelle siveelliselle tasolle.⁶

Saksassa sotapropagandaa tekivät mm. tunnetut sivistyneistön edustajat W. Sombart ja F. Meinecke, mikä taas vaikutti siihen, että saksalainen sotapropaganda ajoittain sai varsin akateemisen sävyn. Saksalainen propaganda kuvasi Englannin lahoksi, maailmanhistoriallisen tehtävänsä loppuun suorittaneeksi valtioksi. Saksa oli voittava sodan, koska se taisteli maailmanhengen välineenä korkean saksalais-germaanisen kulttuurin puolesta. Saksalaisessa professoripropagandassa sota ei ollut taloudellis-tekni- ninen voimanponnistus, vaan hegeliläisittäin ja rankelaisittain moraalisten energioiden kamppailu. Sota oli pyhää taistelua ikuisten arvojen ja totuuden puolesta. Taistelussa englantilaiset kärsisivät tappion — näin saksalaiset väittivät — koska he olivat henget- tömiä utilitaristeja ja egoisteja, rihkamakauppiaita, jotka eivät tunteneet aitoa sankaruutta.⁷

Väkivaltaopropagandassaan saksalaiset käsitelivät nimenomaan venäläisten toimin-

5 Englantilaisesta sotapropagandasta ks. Knightley 1975, s. 84–85; Lasswell 1927, s. 47, 55–56, 72, 85–87, 185; Steffen 1915, s. 84; 88, 109, 190; Thimme 1932, s. 216–217; Wanderscheck 1936, s. 87–88; Doyle 1914, s. 24, 29–30.

6 Venäläisestä sotapropagandasta ks. Kochan 1967, s. 212–213; Steffen 1915, s. 133, 189, 191–192; Hel- singin Sanomat 4.8. ja 6.8.1914.

7 Fischer 1961, s. 179–180, 185; Lasswell 1927, s. 68–69.

taa. He väittivät, että venäläiset kiduttivat ja surmasivat siviilejä ja sotavankeja Itä-Preussissa ja muilla itäisillä sotatoimialueilla. Venäläisten julmuuksia korostamalla saksalaiset koettivat kääntää huomion pois Belgiasta, missä englantilaiset väittivät heidän syyllistyneen sotalakien vastaisiin väkivaltaisuuksiin.⁸

Tärkeä saksalaisen sotapropagandan luoja ja levittäjä oli pieni mutta vaikutusvaltainen yleissaksalainen liitto Alldeutscher Verband. Tällä vuonna 1891 perustetulla liitolla oli suorat yhteydet keisarikunnan taloudellisiin ja poliittisiin johtajiin. Liitto oli antisemitistinen ja antisosialistinen, ja sen tavoitteisiin kuului yleisen äänioikeuden kaventaminen, valtiovallan keskittäminen diktaattorille ja ”juutalais-sosialistisen internationalismin” tukahduttaminen. Jo ennen maailmansodan syttymistä Alldeutscher Verbandin vaikutusvaltaiset johtajat H. Class ja F. Sonntag olivat kuvanneet sotaa lääkäriksi ja puutarhuriksi, joka tappoi kansasta pahan ja herätti eloon sen, mikä oli tervettä ja voimakasta. Maailmansodan alkupäivinä liitto antoi julistuksen, jossa se ilmoitti, että oli ”ihana elää”, koska ”pyhä hetki” oli koittanut ja oli alkanut maailmanhistoriallinen kamppailu, jossa Jumala oli ohjaava Saksan aseet voittoon.⁹

Määritellesään syksyllä 1914 sodan päämääriä Alldeutscher Verband vaati, että ”herrakansalle” oli luotava ”elintilaa” työntämällä venäläiset itään ja supistamalla Venäjä siihen kokoon, joka sillä oli ollut ennen Pietari I:n aikaa. Saksan johdolla oli muodostettava Nordkapista Persianlahdelle ja Alankomaista Puolaan ulottuva talousalue, joka eristäisi Englannin Venäjältä. Sodan päätyttyä Saksan oli pyrittävä läheiseen yhteistyöhön Skandinavian germaanisten kansojen kanssa, koska nämä olivat säilyttäneet germaanisiet rotuominaisuudet puhtaina.¹⁰

2.2.2. Suurvaltojen propaganda ja suomalaiset

Kaikkien suurvaltojen sotapropagandassa toistuivat samat yksinkertaiset klišeet: Valtiot kävivät vapaussotaa totuuden, oikeuden ja ihmisyyden puolesta sortoa, vääryyttä ja barbariaa vastaan. Jumala puolellaan ne taistelivat pyhässä sodassa, jossa vastustajat tuhosivat kirkkoja, surmasivat pappeja ja sortivat toisuskoisia. Kansakunnat kävivät suljetuin rivein vihollisiaan vastaan, jotka olivat syyllistyneet maailmanhistorian raaimpiin rikoksiin. Sota oli kiirastulenomainen, jalostava tapahtuma, joka nosti oman kansan uudelle siveelliselle tasolle.

Vuosina 1914–16 suomalaiset sanomalehdet julkaisivat englantilaisia ja venäläisiä päiväkäskyjä, julistuksia, poliittisia puheita ja artikkeleita, jotka sisälsivät juuri edellä lueteltuja klišeitä,¹¹ eikä se voinut olla vaikuttamatta suomalaisten omaan kielenkäyttöön. Anglosaksisten näkemysten julkitua edisti myös se, että johtavat nuorsuomalaiset vaikuttajat K.J. Ståhlberg, Rudolf Holsti ja Eero Erkkö suuntautuivat ententeen.¹² Äänenkannattajanaan tällä ryhmällä oli Helsingin Sanomat, jonka päätoimittajana tuolloin oli Erkkö ja ulkomaantoimittajana Holsti. Helsingin Sanomat oli solminut englantilaisen Daily Chroniclen kanssa sopimuksen, jonka mukaan englantilaislehti välitti sille suoraan sotauutisia. Tähän englantilaiseen materiaaliin nojautuen Holsti laati omat ulkomaankatsauksensa.¹³

8 Koszyk 1968, s. 243.

9 Kruck 1954, s. 59, 61, 69–70.

10 Fischer 1961, s. 185–186; Kruck 1954, s. 86–87; Apunen 1968, s. 30–32.

11 Ks. esim. Helsingin Sanomat 8.8., 13.8., 6.9., 8.10., 14.10. 1914, 5.1., 6.1., 16.1., 22.1., 24.1., 27.1., 11.2., 4.11., 8.11. 1915, 10.2., 23.2., 27.2., 7.4., 31.5., 6.9., 15.11. ja 3.12. 1916; Kaiku 18.8., 20.8., 1.9., 2.9., 5.9., 11.9., 18.9., 1.10., 14.11. 1914, 18.3., 15.4. 1915, 25.2., 16.3., 23.4., 23.8., 3.9., 28.9.1916.

12 Holsti 1963, s. 13; Jääskeläinen 1961, s. 61.

13 HYPHL Turtiainen 1978, s. 44, 46.

Saksalaista sotapropagandaa salakuljettivat Suomeen jääkärit ja aktivistit. Vuonna 1915 syntyneen jääkäri- ja aktivistiliikkeen tavoitteena oli irrottaa Suomi Saksan avulla Venäjältä. Valtiolliseen riippumattomuuteen aktivistit kytkivät toisenkin tavoitteen, Itä-Karjalan liittämisen itsenäistävään Suomeen. Vuosina 1915—16 aktivistit perustivat keskuskomitean, aktiivisen komitean ja Tukholmaan Suomen itsenäisyysliikkeen ulkomaanvaltuuskunnan. Suomalaiset upseerit puolestaan perustivat sotilaskomitean, jolla oli edustajansa aktiivisessa komiteassa. Johtavia aktivisteja olivat liikkeen alkuajoista saakka Alexis Gripenberg, Edvard Hjelt, Rafael Erich, Adolf von Bonsdorff, Jonas Castrén, Herman Gummerus, Heikki Renvall, Hannes Ingnatius ja Samuli Sario.¹⁴

Vuonna 1916 suomalaiset aktivistit perustivat Berliiniin propagandatoimiston, joka koetti muokata saksalaisia suopeiksi aktivisteille. Saksalaiset, joiden yhtenä tarkoituksena oli kapinoiden lietsominen Venäjän reuna-alueilla asuvien vähemmistökansallisuuksien keskuudessa, olivat kiinnostuneita yhteistyöstä suomalaisten kanssa. Yhteyksiä suomalaisiin solmi mm. Alldeutscher Verband, jonka sanomalehdet julkaisivat suomalaisten tekstejä. Vastavuoroisesti suomalaiset levittivät Verbandin propagandaa.

Edistääkseen kapinoiden puhkeamista Venäjän reuna-alueilla Saksan ulkoministeriö perusti vuonna 1916 Venäjän vähemmistökansallisuuksien liiton (Liga der Fremdvölker Russlands). Suomalaisia aktivisteja edusti liitossa Herman Gummerus, jonka toimipaikkana oli Tukholma. Liiton suurimpia propagandahankkeita oli Venäjää käsittelevän kirjan julkaiseminen vuonna 1916. Tämän Kennen sie Russland -nimisen kirjan kirjoittivat saksalaiset. Ruotsiksi teoksen toimitti Herman Gummerus.¹⁵

Kennen sie Russlandin ruotsinkielinen käännös ilmestyi syksyllä 1916 Tukholmassa Ryssland sådant det är -nimisenä. Kirja sisälsi kriittisen katsauksen Venäjän valtiojärjestykseen ja vähemmistökansallisuuksien oloihin. Lisäksi siihen oli koottu saksalaisen sotapropagandan keskeisiä venäläisiä kuvaavia klišeitä. Kirjan mukaan venäläisessä luonteessa slaavilainen lempeys ja hyväntahtoisuus yhtyivät aasialaisten paimentolaisten barbaarisiin ominaisuuksiin. Vuosisatainen itsevaltius oli tehnyt venäläisistä vastuuntunnettomia ja aloitetyvyttömiä. Venäläiset talonpojat olivat — näin kirja esitti — primitiivisiä luonnonlapsia, keskiluokka oli passiivista ja lyhytjännitteistä, virkamiehet korruptoituneita ja aateliset vailla velvollisuudentuntoa ja itsekuria. Kun venäläisiä hallittiin, he olivat orjia, mutta kun he itse hallitsivat, heistä tuli sortajia; muita johtamaan ei venäläisistä ollut.¹⁶

Ruotsissa Ryssland sådant det är sai hyvän vastaanoton. Jääkäri liikkeen kanavia myöten sitä vuonna 1916 salakuljetettiin Suomeen, missä se Gummeruksen arvion mukaan vaikutti asenteisiin.¹⁷ Kun olot Suomessa maaliskuun 1917 vallankumouksen jälkeen vapautuivat, suomalaiset sanomalehdet esittelivät teoksen lukijoilleen ja antoivat siitä suopeita lausuntoja.¹⁸

Aktivistien näkemysten leviämistä Tukholmassa edisti osaltaan Pelikan-klubiksi kutsuttu epävirallinen keskustelukerho, jonka tilaisuuksiin suomalaisten emigranttiaktivistien lisäksi osallistui myös ruotsalaisia ja saksalaisia toimittajia ja upseereita. Tukholmassa suomalaiset solmivat suhteet mm. Frankfurter Zeitungin toimittajaan Alfonso

14 Hannula 1933, s. 20—21; Jääskeläinen 1961, s. 57—60; Lauerma 1966, s. 38—91, 249—253.

15 Klinge 1972, s. 104—105; Lauerma 1966, s. 251—252; Sario, SVS I 1921, s. 186—187, 200; Zetterberg 1978, s. 51, 168; Gummerus 1927, s. 240—241. Gummeruksen toiminnasta Ruotsissa ks. Eskola 1965, s. 39, 151—153.

16 Ryssland sådant det är, 1916, s. 27—34; ks. myös Klinge 1972, s. 105.

17 Gummerus 1927, s. 242.

18 Uusi Suometar 10.6.1917; Vasabladet 19.6.1917.

Paquetiin ja Kölnische Zeitungin kirjeenvaihtajaan Richard Ulrichiin. Kun sota Suomessa tammi-helmikuun vaihteessa 1918 syttyi, useat Pelikan-klubin jäsenet matkustivat Suomeen.¹⁹

2.3. Maaliskuun vallankumouksesta itsenäisyysjulistukseen

2.3.1. Sisäisten rintamien jäykistyminen

Kevättalvella 1917 maailmansodan asetelmat muuttuivat, kun Venäjällä puhkesi maaliskuussa vallankumous ja kun USA huhtikuussa julisti sodan Saksalle. Länsivaltojen propagandistit ottivat Venäjän vallankumouksen innostuneesti vastaan, tarjoutuhan heille nyt tilaisuus entistä uskottavammin korostaa, että länsivallat taistelivat Venäjän kanssa vapauden puolesta saksalaista taantumusta vastaan.¹ Vapauden ja demokratian puolesta ristiretkelle valmistautuvan USA:n presidentti Woodrow Wilson tervehti Venäjän vallankumousta sanomalla, että siinä ”suuri, nerokas Venäjän kansa” liitti valtavat voimansa yleismaailmalliseen taisteluun ”vapauden, oikeudenmukaisuuden ja rauhan puolesta”. Manchester Guardian puolestaan ilmoitti, että kaikkien englantilaisten sympatiat olivat vallankumouksen suurena hetkenä Venäjän kansan puolella.²

Suomalainen sanomalehdistö tervehti vallankumousta lähes samoin sanoin. Oululainen Kaleva kirjoitti 19.3., että ”Venäjänmaa ja sen jalo kansa ovat astumassa uutta valoisampaa tulevaisuutta kohti (. . .). Kansan valtavat voimat virtaavat kahleistaan (. . .). Ihmisyyden suuret lait pääsevät levittämään siunaustaan Itä-Euroopan kansojen keskuuteen.” Samana päivänä helsinkiläinen Dagens Press ilmoitti suomalaisten seuraavan Venäjän vapausliikettä sympatiaa ja syvää ymmärtämystä tuntien.³

Suomessa maaliskuun vallankumous laukaisi lukkiintuneen sisäpoliittisen tilanteen. Venäjän väliaikainen hallitus peruutti keisarillisen hallituksen venäläistämistoimet, vasemmistoenemmistöinen eduskunta kokoontui, ja sosialidemokraatti Oskari Tokoi muodosti senaatin, jossa oli kuusi sosialistia ja kuusi porvaria.

Vaikeaksi sisäpoliittiseksi ongelmaksi nousi keväällä 1917 kysymys korkeimman valtiovallan haltijasta. Heinäkuussa sosialidemokraatit, aktivistit ja porvarillisten puolueiden itsenäisyysmiehet ajoivat eduskunnassa läpi valtalin, joka siirsi keisari-suuriruhtinaan vallan ulkopolitiikkaa ja sotilasasioita lukuun ottamatta Suomen eduskunnalle. Venäjän väliaikainen hallitus ei hyväksynyt valtaliaa vaan hajotti eduskunnan.

Uudet eduskuntavaalit määrättiin lokakuun 1. ja 2. päiväksi. Vaalitaistelu käytiin hyvin jännittyneessä poliittisessä ja taloudellis-yhteiskunnallisessa tilanteessa. Hintojen jatkuva nousu, elintarvikevarastojen hupeneminen ja lisääntyvä työttömyys radikalistivat vähävaraista väestöä ja olivat osaltaan johtamassa mm. Turussa ja Helsingissä spontaaneihin elintarvikemellakoihin, joissa väkijoukot anastivat voita ja juustoa Valion varastoista. Työmarkkinoilla ammattiyhdistysliikkeen vaatimukset kahdeksan tunnin työpäivästä johtivat työtaisteluihin. Teollisuudessa kahdeksan tunnin tavoite saavutettiin. Mutkikkaampi oli tilanne maataloudessa, jossa talolliset asettuivat jyrkästi vastustamaan työajan lyhentämistä. Ristiriidat johtivat Satakunnassa, Hämeessä, Varsinais-Suomessa ja Uudellamaalla lukuisiin maatalouslakkoihin, joiden aikana ris-

19 VA H. Gummeruksen kok. 40, Gummeruksen pvk. 9.3., 16.3., 23.3., 6.8., 2.10., 5.10., 12.12.1917; VA Paquetin pvk. s. 152—153.

1 Knightley 1975, s. 143; Thimme 1932, s. 222.

2 Knightley 1975, s. 143.

3 Kaleva 19.3. Uuden ajan kynnyksellä; Dagens Press 19.3. Den stora revolutionen.

tiriidat paikoin purkautuivat väkivaltaisuuksiksi. Poliittista jännitystä aiheutti myös yleiseen ja yhtäläiseen äänioikeuteen perustuvan kunnallislain viivästyminen. Turussa ja Helsingissä työläiset vauhdittivat äänioikeusvaatimuksiaan kunnanvaltuustojen piirityksillä ja muilla suoran toiminnan keinoilla. Porvarillisten piirien levottomuutta oli omiaan lisäämään myös se, että kevään ja kesän 1917 kuluessa työväenjärjestöjen jäsenmäärät nopeasti kasvoivat ja vallankumouksellinen radikalismi levisi. Huolestuneena porvarillinen puoli pani merkille suomalaisten työläisten ja maassa oleskelevien venäläisten sotilaiden yhteistoiminnan.⁴

Syksyn kiihkeässä vaalitaistelussa porvarilliset puolueet vetivät esiin samat propaganda-aseet, joita ne olivat vasemmistonvastaisessa taistelussa käyttäneet jo maailmansotaa edeltäneinä vuosina. Vaaliliiton solmineet suomalaiset puolueet korostivat yhteisessä ohjelmassaan, että sosialidemokraatit olivat syösseet maan anarkiaan. He olivat hävittäneet lain turvan ”ihmisen hengeltä, tavaralta ja vapaudelta”. Vasemmiston syytä oli, että ”väkivalta, mielivalta ja vastuuttomien joukkojen sorto” oli päästetty valloilleen.⁵ Myös ruotsalainen kansanpuolue vaati vaaliohjelmassaan lakien kunnioituksen ja yhteiskuntarauhan palauttamista sekä maatalouden työolojen turvaamista.⁶ Maalaisliitto puolestaan syytti sosialidemokraatteja siitä, että nämä olivat antaneet yhteiskunnallisen epäjärjestyksen lisääntyä.⁷ Näin siis porvarilliset puolueet vanhaa propaganda-perinnettä noudattaen asettivat sosialidemokraatit vastuuseen ”anarkian” lisääntymisestä. Hyvän kaikupohjan väkivaltapropagandalle loivat pitkin kesää sanomalehdissä toistuneet uutiset lakoista, elintarvikemellakoista ja väkivaltaisiksi muuttuneista mielenosoituksista.

Kaikkien porvarillisten puolueiden vaaliohjelmat asettivat yhdeksi keskeiseksi tavoitteeksi Suomen itsenäisyyden. Maailmansotaa edeltäneen ajan vaalitaisteluissa porvarillinen lehdistö oli kernaasti väittänyt, että sosialistien toiminta vaaransi Suomen (sisäisen) itsenäisyyden. Syksyn 1917 vaalitaistelussa sama korostus oli edelleen käytökelpoinen. Vaalitaistelun kiihkeyttä kuvasi Uusi Suometar pääkirjoituksessaan 29.9. seuraavasti:

(Sosialistiset) joukot ovat pyörityttävällä tavalla loukanneet laillista järjestystä ja kansalaisten vapautta: sen johtajat eivät ole tehneet mitään näiden tekojen estämiseksi, vaan ovat vastanneet pilkallisesti niille, jotka ovat sitä vaatineet (. . .). Välittömässä yhteydessä tämän punaisen taantumuksen kanssa on se, joka uhkaa kansamme koko siveellistä tasoa ja mielenlaatua (. . .). Raakuuden ja riettauden henki leviää kuin myrkky yli maan. Lukemattomille ihmisille ei näytä mikään olevan pyhää. Ei välitetä lähimmäisen hengestä, ei tavarasta, ei vapaudesta, ei kunnioiteta inhimillistä eikä jumalallista oikeutta. Kaikkein surullisinta — se mikä langettaa meidän sosialistiselle puolueellemme suurimman vastuun ja tekee sen vallan kaikkein tuhoisimmaksi — on se että se suoranaisesti edistää tätä hirvittävää ”punaista taantumusta”. Sen sanomalehdet ja saarnaajat hävittävät järjestelmällisesti maata kaiken siveellisen maailmankatsomuksen alta. Hurja raakuus, räikeä kaiken hyvän ja vakavan pilkka ja rienaus tulvii joka päivä sen lehtien palstoilta ja puhujien huulilta.⁸

Lokakuun vaaleissa suomalainen puolue sai 32 paikkaa eli yhden vähemmän kuin

4 Paavolainen 1966, s. 33—36, 45—48.

5 Helsingin Sanomat 23.9.; Kaiku 30.9.

6 Pedersöre 8.9.; Österbottningen 28.9.

7 Liitto 23.9.

8 Uusi Suometar 29.9. Punainen taantumus.

vuonna 1916. Valkoisten tulevalta kanta-alueelta⁹ puolue sai läpi 13 edustajaa. Kannatus jakaantui tasaisesti kaikkiin vaalipiireihin; erityisiä painopistealueita ei ollut.

Suomalaisen puolueen kanssa vaaliliitossa olleet nuorsuomalaiset saivat 24 paikkaa eli yhden enemmän kuin vuonna 1916. Tulevan valkoisen Suomen alueelta puolue sai läpi 14 kansanedustajaa. Suurinta puolueen kannatus oli Itä-Suomessa. Kuopion ja Mikkelin läänin vaalipiirien alueelta sekä Viipurin läänin itäisestä vaalipiiristä — siis valkoisen Suomen itäisiltä alueilta — puolue sai eduskuntaan 10 edustajaa.

Vaalien suurin voittaja oli maalaisliitto, jonka paikkaluku kasvoi 19:stä 26:een. Uudenmaan, Turun ja Porin sekä Hämeen vaalipiireistä — toisin sanoen tulevan punaisen Suomen ydinalueilta — maalaisliitto ei saanut eduskuntaan yhtään kansanedustajaa. Voitokkaasti puolue sitä vastoin selviytyi Viipurin läänin läntisessä ja itäisessä, Kuopion läänin itäisessä, Vaasan läänin itäisessä ja Oulun läänin pohjoisessa vaalipiirissä.

Ruotsalainen puolue säilytti asemansa. Se sai eduskuntaan 21 paikkaa kuten jo vuonna 1916. Puolueen kannatus keskittyi kahtaalle: Uudeltamaalta ja Turun ja Porin läänin eteläosasta valittiin 12 ruotsalaisen kansanpuolueen edustajaa, Vaasan läänistä heitä meni läpi 9.

Maatalouslakkojen kiihdyttämässä ilmapiirissä maanviljelijät perustivat 21.8.1917 etujaan ajamaan kansanpuolueen, joka osallistui syksyn vaaleihin liitossa suomalaisen ja nuorsuomalaisen puolueen kanssa. Ensimmäisellä yrittämällä puolue sai eduskuntaan viisi edustajaa, yhden Turun ja Porin läänin pohjoisesta, yhden Viipurin läänin itäisestä ja kolme Mikkelin läänin vaalipiiristä.

Sosialidemokraattinen puolue menetti vaaleissa ehdottoman enemmistön, kun sen paikkaluku putosi 102:sta 93:een. Puolue kärsi 1—2 paikan tappioita lähes kaikissa Etelä-, Keski- ja Pohjois-Suomen vaalipiireissä.¹⁰ Valtalain kohtalo, eduskunnan hajottaminen ja eduskuntaenemmistön menetys radikaalistivat puoluetta. Jo maailmansotaa edeltäneinä vuosina oli hahmottunut kaksi menettelytapasuuntaa, yhteistoimintalinja ja luokkataistelulinja. Porvarillisten puolueiden kanssa parlamentaarista yhteistoimintaa kannattavaa linjaa edustivat mm. Yrjö Mäkelin, Eetu Salin, Taavi Tainio ja Seth. Heikkilä. Marxilaisella luokkataistelulinjalla olivat mm. O.W. Kuusinen, Kulervo Manner ja Yrjö Sirola. Jo ennen maailmansotaa näitä radikaaleja oli alettu nimittää ”siltasaarelaisiksi”.¹¹

Radikaaleinta vasemmistolaisuutta edustivat syksyllä 1917 punakaartit. Jo toukuussa eräät Etelä-Suomen työväenjärjestöt olivat alkaneet — tsaarinvallan aikaisen poliisin lakattua toimimasta — perustaa työväen järjestyskaarteja. Sisäpoliittisen tilanteen kärjistyttyä syksyllä järjestyskaartit alkoivat asettaa toiminnalleen myös poliittisia tavoitteita. Kun kaartien radikaali kumouksellisuus lisääntyi ja niiden lukumäärä kasvoi, sosialidemokraattinen puolue toiminta otti kaartit valvontaansa. Kaartien vallankumouksellisuutta oli omiaan lisäämään se, että niiden johtajista mm. Jukka Rahja ja Adolf Taimi olivat Venäjän bolševikkipuolueen jäseniä.

Sosialidemokraattien Me vaadimme -ohjelmaa koskenut kiista johti marraskuun 14:ntenä yleislaktoon. Sen poliittiset tavoitteet saavutettiin osittain jo 15.11., kun eduskunta hyväksyi työaikalain sekä kunnallislait. Lakko loppui kuitenkin vasta 20.11. Sen päättymistä lykkäsi taistelu, jota Työväen vallankumouksellisen keskuskomitean piirissä käytiin siitä, oliko vallankumoukseen ryhdyttävä vai ei.¹²

9 Valkoisten kanta-alue oli suunnilleen sama kuin Viipurin läänin itäisen vaalipiirin, Mikkelin, Kuopion, Vaasan ja Oulun läänin vaalipiirin sekä Lapin vaalipiirin yhteenlaskettu alue.

10 Suomen virallinen tilasto XXIX/8, s. 41—42.

11 Soikkanen 1975, s. 137, 144; Lappalainen 1977, s. 75—76.

12 Paavolainen 1966, s. 62—63; Lappalainen 1981 I, s. 15—16.

Lakkoviikon aikana murhattiin Suomessa 16 ihmistä, ja lakkoa seuranneella viikolla tehtiin 9 murhaa, minkä lisäksi kahakoissa kaatui 7 henkilöä. Tehtiin myös lukuisia murhayrityksiä, laittomia varkauksia yms. väkivaltaa.¹³

Porvarillinen sanomalehdistö reagoi lakkoviikon tapahtumiin voimakkaasti: se katsoi että sosialistit olivat syösseet maan sisällissodan partaalle.¹⁴ Koska lakkoa olivat valvoneet punakaartit, vastuu väkivaltaisuuksista tahdottiin langettaa Työväen vallankumoukselliselle keskuskomitealle. Porvarillisen puolueen suuttumus kohdistui koko sosialidemokraattiseen työväenliikkeeseen, jonka katsottiin viime kädessä aiheuttaneen tilanteen.¹⁵ Sosialidemokraattinen lehdistö vastasi syytöksiin korostamalla, etteivät väkivallantekojen suorittajat olleet järjestäytyneitä työläisiä vaan työväenliikkeen liepeille pesiytyneitä provokaattoreita ja rikollisia.¹⁶ Oikeiston ja vasemmiston asiallinen ja maltillinen lehdistökeskustelu ei kuitenkaan enää ollut mahdollinen. Sikäli kuin sovinnollisia repliikkejä esitettiin,¹⁷ ne hautautuivat keskinäisten syytösten vyöryyn.

2.3.2. Aktivistien ja itsenäisyysmiesten näkökulma

Oman osansa porvarillisiin mielipiteisiin ja propagandaan toivat kevään, kesän ja syksyn aikana aktivistit ja itsenäisyysmiehet. Maaliskuun vallankumouksen jälkeen aktivistit jatkoivat toimintaansa kansannousun aikaansaamiseksi. Maaliskuun ja marraskuun välisenä aikana he neuvottelivat ainakin viidesti Saksan korkeimman sodanjohdon kanssa ja uudistivat kaikissa neuvotteluissa pyynnön, että saksalaiset joukot suomalaisen jääkäripataljoonan avustamina nousivat maihin joko Suomen mantereelle tai Ahvenanmaalle. Intervention alkaessa — näin aktivistit väittivät — Suomessa tapahtuisi laaja Venäjän-vastainen kansannousu. Kesällä aktivistit valmistelivat kotimaassa kansannousua organisoimalla aktiivisen komitean uudelleen ja jakamalla maan piireihin, joissa aloitettiin sotilaskoulutus vapaaehtoisten palokuntien perustamisen varjolla.¹⁸

Kevään maatalouslakkojen aikana Satakunnan maanviljelijät perustivat suojeluskuntia, joiden tehtävänä oli työrauhan turvaaminen. Samanlaisia suojeluskuntia perustettiin kesällä Uudellemaalle, Hämeeseen ja Karjalaan. Näillä suojeluskunnilla ei ollut aktivistisia, itsenäisyyspoliittisia päämääriä.¹⁹ Aktivistien ja lujaa järjestystä puoltavien oikeistopiirien yhteistoiminta johti kuitenkin syksyllä kansannousua valmistelevien ”vapaapalokuntien” ja suojeluskuntien lähenemiseen. Aseita suojeluskunnat saivat Saksasta ja Venäjältä.²⁰

Vasemmisto seurasi suojeluskuntien perustamista epäluuloisena. Esimerkiksi Työ-

13 Paavolainen 1966, s. 76—77.

14 Ks. esim. Kaleva 29.11. Suomen kansa surman suussa; Vaasa 29.11. Väärään johdettu joukko; Vasabladet 22.11. Socialisternas masshet.

15 Itä-Savo 11.12. Alas väkivalta; Kaiku 22.11. Suurlakko ja kapina eduskuntaa vastaan; Kajaanin Kaiku 22.11. Nykyisen tilanteen johdosta; Karjalatar 24.11. Kansallisen häpeän päivät; Karjalan Sanomat 1.12. Silmät auki — työläiset!; Kaskö Tidning 14.11. Det stora ögonblicket; Keski-Suomi 13.12. Sosialistien hirmuvalta; Laatokka 22.11. Sosialistit käyttäneet valtaa; Savon Sanomat 19.11. Törkeän väkivallan kynsissä; Savotar 21.11. Anarkian kynsissä.

16 Paavolainen 1966, s. 78—79.

17 Sovinnollisia repliikkejä etsittiin tuloksetta Kaiun, Kalevan, Liiton, Savon ja Vasabladetin numeroista.

18 Hersalo 1955, s. 161, 164—165, 172, 175, 192; Paasivirta 1947, s. 142—143; Paasivirta 1949, s. 93—94, 105, 170—171; Hjelt 1919, 67—68.

19 Hersalo 1955, s. 149 ja liitteet.

20 Kaila 1921, s. 318—322; Paasivirta 1949 s. 111—112; Holodkovski 1978, s. 31.

mies-lehti syytti elo-, syys- ja lokakuussa eri yhteyksissä oikeistoa vallankaappaus-hankkeista ja sisällissodan valmistelusta.²¹

Ennen itsenäisyysjulistusta jääkäri- ja aktivistiliike ei voinut toimia Suomessa julkisesti. Sen tähden liikkeen kannattajat muodostivat keväällä ns. itsenäisyysmiesten ryhmän, joka otti tavoitteekseen maan valtiollisen riippumattomuuden. Kun itsenäisyysmiehet eivät saaneet näkemyksiään julkaistuksi porvarillisten puolueiden vanhoissa äänenkannattajissa, he perustivat oman Uusi Päivä -nimisen sanomalehden.²² Näkyviä mielipiteen muodostajia itsenäisyysmiesten joukossa olivat suomenkielisellä puolella maisteri Eino Railo ja ruotsinkielisellä puolella kirjailija Erik Grotenfelt. Syksyllä 1917 molemmat miehet kirjoittivat tavalla, joka jo selvästi ennakoiti talven 1918 kielenkäyttöä.

Marraskuun suurlakon jälkeen Railo julkaisi Pohjalainen-nimimerkillä pamfletin Työmiehen isänmaa, jossa hän hyökkäsi rajusti oman maan sosialidemokraatteja, venäläisiä bolševikkeja ja punakaarteja vastaan. Railo katsoi, että työläiset olivat alemmalla moraalaisella tasolla kuin muu väestö. Sosialidemokraattisen puolueen johtajat tahtoivat — näin Railo kirjoitti — ”nostaa valtiaakseen roskaväenvallan”, jonka tyyppisimpiä edustajia maailmassa olivat Suomen työväenliikkeen johtajat ja kansanedustajat. Railon mukaan työväen johtajat olivat kasvattaneet ”laumoissaan” sellaisen ”luokkavihan”, että se muodostui ”hulluuden rajaa lähenteleväksi kiihkoksi, fanatismiksi”. Luokkavihaa Railo piti ”kansamme vallanneena henkisenä sairautena”. Hän syytti sosialidemokraattisen puolueen johtoa siitä, että se oli solminut liiton Venäjän bolševikkien kanssa, syylistynyt maanpetokseen ja kapinaan, syössyt maan anarkiaan ja tehnyt tyhjäksi Suomen valtiollisen itsenäisyyden saavuttamisen.²³

Sanonnoiltaan Railon pamfletti oli keskimääräistä kärkevämpi, vaikka ei juuri sisältänyt uutta. Itse asiassa Railo käytti vuosisadan alusta peräisin olevaa porvarillisen propagandan yleistä aineistoa nimittäessään sosialismia roskaväenvallaksi, korostaessaan työväenliikkeen moraalista alamittaisuutta, asettaessaan sosialidemokraatit vastuuseen anarkiasta ja syyttäessään heitä maan itsenäisyyden vaarantamisesta.

Railoon verrattava ruotsinkielinen vaikuttaja oli kirjailija-lehtimies Erik Grotenfelt. Vuonna 1915 Grotenfelt oli Saksassa osallistunut Pfadfinder-kurssille, mutta oli joutunut keskeyttämään sen terveydellisistä syistä. Vuosina 1916—17 hän oli Tukholmassa ja Helsingissä työskennellyt yhdessä aktivistien kanssa ja avustanut kirjoituksillaan Dagens Pressiä ja Svenska Presseniä.²⁴

Syksyllä 1917 Grotenfelt julkaisi romaanin Det nya fosterlandet, jossa hän käsitteli Suomen politiikkaa kesän ja syksyn aikana. Yhtenä romaanin ideologisena implikaationa oli, että vakavat kansalliset ristiriidat — jopa mahdollinen veljessotakin — voitiin torjua, jos kansan ponnistukset suunnattiin maassa oleskelevia venäläisiä joukkoja vastaan. Grotenfelt ennusti, että yhteinen taistelu venäläisyyden ”ruttoa” vastaan muodostuisi ”vapahtavaksi” tapahtumaksi; se ratkaisisi ongelmat ja polttaisi kansasta kuonan.²⁵

21 Elokuun 28:nä Työmies kirjoitti: ”Porvarikaarti valmiina hyökkäämään työläisten kimppuun. Koko maata käsittävä järjestö tekeillä.” Syyskuun 11:nä sama lehti julkaisi kirjoituksen Lahtarikaartien todelliset tarkoitukset, jossa se katsoi, että kaartien ”tarkoituksena ilmeisesti oli aseellisen kaappauksen järjestäminen”. Lokakuun 26:nä Työmies kysyi, kiihottiko oikeisto kaartejaan kansalaissotaan.

22 Railo 1944, s. 17—21.

23 Pohjalainen 1917, s. 78—79, 122.

24 Suomen jääkärien elämäkerrasto 1938, s. 105.

25 Grotenfelt 1917, s. 101, 103; ks. myös Klinge 1972, s. 101—102.

2.3.3. Venäläiset joukot mielialojen kärjistäjinä

Maassa oleskelevat venäläiset joukot vaikuttivat varsin voimakkaasti kesällä ja syksyllä 1917 porvarillisiin mielipiteisiin. Elokuussa Suomessa oli 125 000 venäläistä sotilasta. Syys- ja lokakuussa määrä laski 100 000:een, kun joitakin joukko-osastoja siirrettiin Venäjälle.²⁶

Demoralisoituneiden venäläisten sotilaiden suorittamat murhat, varkaudet, tappe- lut, majoituspaikkoja koskevat rettelöt ja elintarpeiden väkivaltaiset anastukset olivat syksyllä 1917 päivittäisten uutisten aiheina sekä porvarillisessa että sosialidemokraattisessa lehdistössä. Jo maaliskuussa matruusit olivat murhanneet Helsingissä noin 50 upseeriaan. Syyskyyssä Kornilovin kapinan jälkiselvittelyjen aikana maavoimien sotilaat tappoivat 20 upseeria. Lisäksi venäläiset sotilaat murhasivat syyskuun 1917 ja tammikuun 1918 välisenä aikana yhdeksän suomalaista siviiliä.²⁷ Suurimmillaan venäläisten sotilaiden suorittamien varkauksien, pahoinpitelyjen, laittomien takavarikkojen, vangitsemisien, omavaltaisten majoittumisien yms. määrä oli lokakuussa 1917. Marras- ja lokakuussa nämä rikokset selvästi vähenivät, mutta tammikuussa 1918 niiden määrä jälleen kasvoi.²⁸ Erityistä huomiota venäläiset sotilaat kiinnittivät niihin, joita epäilivät kapinahankkeista. Syyskuussa he esimerkiksi pidättivät kesken suomalaisen puolueen vaalikokouksen Limingan kansanopiston rehtorin Onni Tolvasen, syyttivät häntä kapinaan yllyttämisestä ja pitivät häntä sen jälkeen useita viikkoja pidätettynä.²⁹

Kesällä ja syksyllä 1917 venäläiset sotilaat ja suomalaiset työläiset toimivat ajoittain yhdessä: venäläiset luovuttivat suomalaisille aseita, ja suomalaiset ja venäläiset esiintyivät samoissa mielenosoituksissa ja antoivat yhteisiä julistuksia.³⁰ Porvarillinen lehdistö seurasi yhteistoimintaa kasvavan levottomuuden vallassa. Sille venäläisten ja suomalaisten kosketukset merkitsivät — kuten *Jaakko Paavolainen* sanoo — ”hillitömän aasialaisen” svobodan suoranaista omaksumista ja jäljittelemistä”.³¹

Kun venäläiset sotilaat olivat elokuun lopussa viranomaisten käskystä estäneet sosialidemokraattisen eduskuntaryhmän kokoontumisen, sosialidemokraattiset lehdet olivat vihjanneet Suomen porvariston nojautuvan venäläisiin pistimiin.³² Marraskuussa suurlakon päätyttyä porvarillinen lehdistö tarttui samaan aseeseen. Savonlinnalainen *Itä-Savo* kirjoitti, että suomalaiset miehet ”olivat turvautuneet venäläisiin pistimiin”. Oululainen *Kaiku* katsoi, että sosialistit olivat toteuttaneet suurlakon venäläisen sota- väen avulla. Kajaanin *Kaiku* puolestaan korosti, että sosialistit olivat lakon aikana turvautuneet ”venäläisiin pistimiin, jotka Suomessa näyttävät olevan bolševikkien hallussa”. Joensuulainen *Karjalatar* kirjoitti, että sosialistit olivat ryhtyneet tavoittelemaan luokkaetuja ”vieraiden, täällä majailevien muukalaisten pistinten varassa”. Toi- nen joensuulaislehti *Karjalan Sanomat* katsoi, että jotkut sosialistijohtajat olivat ”en-

26 Helsingin Sanomat 11.9., 12.9., 21.10., 12.11., ja 21.11. Tanskanen 1978, s. 27.

27 Paavolainen 1966, s. 38, 53, 55.

28 Helsingin Sanomat julkaisi syyskuussa 49, lokakuussa 86, marraskuussa 35, joulukuussa 13 ja tammi- kuussa 35 uutista venäläisten sotilaiden suorittamista ryöstöistä, varkauksista, pahoinpitelyistä, takavari- koista, laittomista vangitsemisista, kotirauhan rikkomisista ja omavaltaisista majoittumisista.

29 Helsingin Sanomat 13.9., 14.9., 15.9., 17.9., 19.9., 22.9.

30 Tanskanen 1978, s. 64; Holodkovski 1978, s. 27; Helsingin Sanomat 24.9. Sosialidemokraattisen puolue- en uusin vetoaminen Venäjän sosialisteihin, 10.10. Merkillinen avunpyyntö ja 19.10. Sosialistimme ja venäläiset sotilaat. Lappalaisen mukaan venäläisten sotilaiden toiminta oli ilmeisesti spontaania, ilman että ”toiminnalla olisi ollut yhteyttä sotaväen johtoon tai edes bolševikkipuolueeseen, Venäjän hallituk- sista puhumattakaan”. Lappalainen 1981 1, s. 23.

31 Paavolainen 1966, s. 55; ks. myös Klinge 1972, s. 102 ja Holodkovski 1978, s. 28—29.

32 *Kansan Lehti* 19.9. Kapitalistiluokka ja kansanvalta vastakkain; *Sosialisti* 14.9. Mistä lähestyvissä vaa- leissa on kysymys.

tisten Seynin santarmien tai muiden urkkijajärjestöjen palkkaamia”. Kaskö Tidning puolestaan syytti sosialisteja siitä, että nämä sopimattomasti veljeilivät venäläisten kanssa. Venäläisiin pistimiin turvautuvista sosialisteista kirjoittivat suurlakon jälkeen myös sortavalalainen Laatokka sekä kuopiolaiset Savon Sanomat ja Savotar.³³

2.4. Itsenäisyysjulistuksesta sodan syttymiseen

2.4.1. Venäläisten joukkojen kotiuttamiskysymys

P.E. Svinhufvudin yleissävyltään konservatiivinen senaatti aloitti toimintansa 27.11. Joulukuun 6:ntena eduskunta hyväksyi senaatin esityksen, jonka mukaan Suomesta tuli riippumaton tasavalta. Erityisiä ongelmia aiheutti se, että Suomessa itsenäisyysjulistuksen jälkeen oli vielä runsaasti venäläisiä joukko-osastoja.

Tietoja venäläisten sotilaiden kotiuttamisesta saatiin kuitenkin jo joulukuun alkupuolella. Joulukuun 11. päivänä — siis viisi päivää itsenäisyysjulistuksen jälkeen — venäläiset ryhtyivät valmistelemaan kotiuttamista keskittämällä rautatievaunuja varuskuntakaupunkien asemille ja antamalla paikallisia kotiuttamiskäskyjä.¹ Samana päivänä 11.12 Helsingin venäläinen aluekomitea anoi Suomen senaatilta, että se saisi vaihtaa 100 miljoonan markan edestä Venäjän ruplia Suomen rahaksi, jotta se voisi maksaa joukkojensa kuljetukset. Senaatin esityksestä eduskunta myönsikin venäläisille oikeuden ruplien vaihtoon 20 miljoonan markan edestä.²

Kun Svinhufvudin senaatti 14.12. vaati Suomen puolueettomuuteen, elintarvikepuolaan, sotilaiden suorittamiin väkivaltaisuuksiin ja valuuttaongelmiin vedoten venäläisten joukkojen poistamista, venäläiset sotilasviranomaiset ilmoittivat kotiuttamisen jo alkaneen.³ Joulukuun loppupuolella sanomalehdet julkaisivatkin uutisia venäläisten poistumisesta.⁴ Lehtien mukaan Suomesta kulki joulukuussa 1917 Viipurin kautta Venäjälle yhteensä 30 sotilasjunaa, kun samaan aikaan Pietarista tuli Viipurin ohi Suomeen vain yksi miehitetty sotilasjuna.⁵ Suomeen sijoitettujen joukkojen kotiuttaminen ei ollut irrallinen ilmiö, vaan perustui kansankomissaarien neuvoston 23.11.1917 antamaan yleiseen demobilisointimääräykseen.⁶

Suomen aluekomitean puheenjohtaja I.T. Smilga piti kotiuttamisuutisten leviämistä haitallisena. Joulukuussa 1917 Smilga julkaisi Helsingin Izvestijassa ja Pravdassa kir-

33 Itä-Savo 11.12. Alas väkivalta; Kaiku 22.11. Suurlakko ja kapina eduskuntaa vastaan; Kajaanin Kaiku 22.11. Nykyisen tilanteen johdosta; Karjalatar 22.11. Kansallisen häpeän päivät; Karjalan Sanomat 1.12. Silmät auki — työläiset; Kaskö Tidning 14.11. Det stora ögonblicket; Laatokka 22.11. Sosialistit käyttäneet valtaa; Savon Sanomat 19.11. Törkeän väkivallan kynsissä; Savotar 21.11. Anarkian kynsissä. Vrt. Paavolainen 1966, s. 78.

1 Helsingin Sanomat 11.12.; Kaiku 11.12.; Ilkka 13.12.

2 Helsingin Sanomat 12.12.; Vaasa 13.12.

3 Helsingin Sanomat 15.12.; Liitto 16.12.

4 Vaasa kertoi 13.12., että Ahvenanmaalta ”on viime päivinä osa sinne majoitetusta sotaväestä siirtynyt omalle maalle ja loput aikovat näinä päivinä matkustaa Venäjälle”. Vaasan mukaan Turusta ”poistui maanantaina siellä majoillut risteilijäläivue”, ja Vaasaan oli tullut ”rautatieviranomaisille määräys, että perjantaiksi on varustettava 120 rautatievaunua. Sotaväki aikoo lähteä pois hevosineen kaikkineen.” Helsingin Sanomat kertoi 17.12., että Helsingistä oli poistunut 15.12. Venäjälle 200 miestä ja hevosta, ja 18.12. sama lehti julkaisi uutisen, että ”noudattaen Venäjän maapäivien kutsua” viimeisetkin sotilaat olivat poistuneet Riihimäeltä. Joulukuun 27. päivän numerossaan Vaasa kertoi, että venäläisiä joukkoja oli poistunut Lapualta, Seinäjoelta ja Ylistarosta. Kaksi päivää myöhemmin Liitto julkaisi tietoja, että Kemistä, Kuivaniemeltä, Iistä, Iin Olhavasta ja Oulusta oli sotilaita lähdössä Venäjälle. Venäläisten joukkojen poistumisesta ks. myös Polvinen 1967, s. 215—216; Tanskanen 1978, s. 17.

5 Helsingin Sanomat 2.1.; Liitto 4.1.

6 Polvinen 1967, s. 196—197, 215.

joitukset, joissa hän leimasi vastavallankumouksellisten liikkeelle laskemiksi tiedot, että venäläisiä joukkoja olisi siirretty pois Suomesta. Kirjoituksissaan Smilga korosti, että Suomen köyhälistöä tukeva sotaväki ei poistuisi Suomesta ennen venäläis-saksalaisen rauhan solmimista.⁷

Johtavalla Suomessa toimivalla bolševikilla oli nähtävästi omat syynsä leimata kotiuttamisuutiset huhuiksi. Ensiksikin hän ilmeisesti katsoi, että bolševikkihallituksen asema heikkenisi, jos tulisi yleiseen tietoon, että Pietarin läheisyyteen oli syntymässä sotilaallinen tyhjiö. Toiseksi ei ollut syytä julkisesti puhua joukkojen siirtymisestä Suomesta Pietariin, koska vastavallankumoukselliset voimat saattaisivat käyttää pääkaupungissa näitä demoralisoituneita ja epäluotettavia osastoja hyväkseen ja uhata kansankomissariaatin valta-asemaa.⁸ Kolmanneksi uutiset venäläisten joukkojen poistumisesta oli torjuttava, koska ne saattoivat laimentaa suomalaisten sosialistien vallankumouksellista innostusta.

Neuvostohallitus tunnusti Suomen itsenäisyyden 31.12.1917. Suomalainen *Tuomo Polvinen* ja neuvostoliittolainen *Josef Sykiäinen* ovat yhtäpitävästi korostaneet, että bolševikeille Suomen itsenäisyyden tunnustaminen ensisijaisesti merkitsi askelta tiellä, joka maailmanvallankumouksen ja proletariaatin diktatuurin kautta johtaisi ”kaikkien kansojen vapaaehtoiseen unioniin”.⁹

Porvarilliset suomalaiset sanomalehdet ottivat itsenäisyyden tunnustamisen tyytyväisinä vastaan. Helsingin Sanomat, Ilkka, Käkisalmen Sanomat, Liitto, Länsi-Savo, Syd-Österbotten, Vaasa ja Vasa Posten katsoivat, että hyvien naapurisuhteiden solminen Suomen ja Venäjän välille oli mahdollista ja hyödyllistä.¹⁰

Vuodenvaihteen molemmin puolin kantautui Pietarista myös uutisia, jotka olivat omiaan huolestuttamaan suomalaisia. Levottomuutta herätti V.I.Leninin 5.12.1917 antama lausunto, jossa hän oli kansallisuuskysymystä käsitellessään korostanut työväenluokan kansainvälistä solidaarisuutta ja puhunut ”Suomen takaisin valtaamisesta”.¹¹ Huolta niin ikään aiheutti Pietarista tammikuun alussa kantautunut uutinen, ettei venäläisiä joukkoja vedettäisi Suomesta ennen venäläis-saksalaisen rauhan solmimista.¹² Levottomuutta lisäsi Josif Stalinin Suomen aluekomitealle tammikuun alkupuolella lähettämä sähke, jossa Stalin korosti, että siihen asti kun suomalais-venäläinen ”sekakomissio muodostetaan, pysyvät entiset suhteet Suomessa voimassa ja aluekomitea edustaa valtaa sekä Suomessa että sen rajoilla”.¹³

7 Helsingin Sanomat 21.12. ja 29.12. Smilgan artikkeleihin vedoten Tuomo Polvinen katsoo, ettei bolševikeilla ollut todellista aikomusta siirtää joukkoja Suomesta. Polvinen 1967, s. 164.

8 Oululainen Liitto kirjoitti 21.12., että ”suurella levottomuudella odottavat bolševikit Suomesta Suomen eduskunnan vaatimuksesta poistuvien sotajoukkojen kulkemista Pietarin läpi”.

9 Polvinen 1967, s. 192; Sykiäinen, HAik 1969, s. 48–49; vrt. myös Polvinen, HAik 1979, s. 82–83.

10 Helsingin Sanomat 6.1. Venäjä tunnustanut Suomen itsenäisyyden; Ilkka 3.1. Uuden vuoden alkaessa ja 8.1. Itsenäinen Suomi; Käkisalmen Sanomat 7.1. Siteet katkenneet; Liitto 5.1. Itsenäinen Suomi; Länsi-Savo 18.1. Onko kansojen itsemääräämisoikeus jo voittonut; Syd-Österbotten 23.1. Skall terrorn triumfera; Vaasa 10.1. Suomen historian suuri käänne; Vasa Posten 9.1. Finland självständigt.

11 Lenin sanoi mm: ”Jos Suomen porvaristo ostaa saksalaisilta aseita suunnatakseen ne omia työläisiään vastaan, niin me tarjoamme viimeksimainituille liittoa Venäjän työätekevien kanssa (. . .). Me ’valtaamme’ nyt — käytän huonoa sanaa — Suomen, mutta emme sillä tavoin kuin kansainväliset kapitalistit rosvoit tekevät. Me valtaamme Suomen antamalla sille täyden vapauden elää liitossa meidän tai muiden kanssa ja takaamme samalla täyden tukemme kaikkien kansallisuuksien työätekeville kaikkien maiden porvaristoa vastaan.” Polvinen 1967, s. 155–156. Ks. myös Helsingin Sanomat 12.12. Bolševikkien Suomi-politiikka; Erik Grontenfelt, Kultur och fosterland, studentflyktingens skrivelse, Pedersöre 5.1. ja Syd-Österbotten 12.1.

12 Helsingin Sanomat 6.1.; Liitto 8.1.; Vaasa 8.1. Uutinen oli lähtöisin Maksim Gorkin Pietarissa toimittamasta, bolševikkeihin kriittisesti suhtautuvasta *Novaja Žizn* -lehdestä ja sen taustana oli ilmeisesti tieto siitä, että Brest-Litovskin rauhanneuvottelut olivat parhaillaan ajautumassa umpikujaan.

13 Helsingin Sanomat kirjoitti 17.1., että sikäli kuin sähke todella oli aito, se merkitsi Suomen riippumattomuuden kieltämistä ja itsenäisyyden tunnustamisen lykkäämistä. Näin ollen lehti katsoi, ettei uutinen voinut olla ”täsmällinen”. Vrt. Polvinen 1967, s. 189.

Kaikesta huolimatta venäläisten joukkojen kotiuttaminen näyttää tammikuussa hietaasti jatkuneen. Vuodenvaihteessa venäläisten kuljetuspäällikkö sopi Suomen rautatiehallituksen kanssa 52-vaunuisten sotilasjunien lähettämistä Viipurista Pietariin.¹⁴ Tammikuun 17. päivänä Lugan rykmentti sai määräyksen vanhimpien kutsuntaikäluokkien kotiuttamisesta. Neljä päivää myöhemmin Suomen aluekomitea perusti demobilisointikomitean kotiuttamista helpottamaan.¹⁵ Tammikuun 24:ntenä aluekomitea ilmoitti Suomen senaatille, että sen tekemän suunnitelman mukaan venäläiset joukot oli tarkoitus siirtää Suomesta kutsuntaikäluokka kerrallaan kahdeksan viikon kuluessa.¹⁶ Suunnitelmaa ryhdyttiin heti toteuttamaan: 25.1. kotiutettiin vuoden 1903 kutsuntaikäluokka,¹⁷ minkä jälkeen kotiuttaminen helmikuun alkupuolella ikäluokittain jatkui (ks. s. 85).

Kotiuttamisesta huolimatta Suomesta tammikuun loppupuolella oli noin 40 000 venäläistä sotilasta. Torniossa, Ahvenanmaalla, Vaasassa ja Savonlinnassa syntyi selkkauksia, joissa sotilaat olivat näkyvästi mukana.¹⁸ Tammikuussa porvarilliset lehdet entistä jyrkemmin sanoin vaativat venäläisten poistumista; ne katsoivat että Suomesta tulisi täysin itsenäinen vasta, kun kaikki venäläiset joukot olisi siirretty maasta.¹⁹

Suomen tilanteen kiristymisen ei jäänyt venäläisiltä joukoilta huomaamatta. Varmistaakseen omia asemiaan Itämeren laivaston keskuskomitea Tsentrobalt lähetti 20.1. edustajansa Kurotskinin kysymään Suomen sosialidemokraattien tuolloin koolla olleelta puoluepuolelta, miten se suhtautui ”Suomen porvariston vaatimukseen, että vallankumouksellinen sotaväki oli vedettävä pois Suomesta”. Puoluepuolelta vastasi antamalla 22.1. ”venäläisille tovereille” julistuksen, jossa se tuomitsi provokatoriksi ja harhaanjohtaviksi porvarillisen sanomalehdistön venäläistä sotaväkeä koskeneen kirjoittelun. Julistuksessaan puoluepuolelta katsoi, että venäläiset joukot oli vedettävä Suomesta niin pian kuin mahdollista ja viimeistään rauhan tultua. Vallitsevassa tilanteessa joukkojen pikainen poistaminen ei kuitenkaan ollut mahdollista, koska ”ainakin osaksi” joukkojen läsnäolo oli tarpeen ”vallankumouksellisen Pietarin suojelemiseksi jonkin imperialistisen hallituksen hyökkäyksiä vastaan”. Puoluepuolelta korosti, että sotaväen poistuminen oli ratkaistava suomalais-venäläisen sekakomitean neuvotteluissa.²⁰

Porvarilliset lehdet suhtautuivat hyvin kielteisesti julistukseen. Ne tulkitsivat asian niin, että sosialidemokraattisen puolueen johto oli pyytänyt venäläisiä joukkoja pysymään Suomessa, jotta se niiden avulla voisi ajaa omaa valankumouksellista politiikkaansa.²¹

2.4.2. Vallankumouksellisen radikalismien lisääntyminen

Marraskuun suurlakon ja itsenäisyysjulistuksen jälkeen kiista vallankumouksellisten keinojen käytöstä jatkui vasemmalla. Joulukuun puolivälissä Tampereella pidetyssä

14 RHA 1918 XVIII 3 kuljetuspäällikön ja RH:n kirjeenvaihto; Helsingin Sanomat 8.1.; Liitto 6.1.

15 Tanskanen 1978, s. 27.

16 Helsingin Sanomat 25.1.; Ilkka 26.1.

17 Tanskanen 1978, s. 27.

18 Ks. esim. Kaiku 9.1., 13.1., 17.1.; vrt. Lappalainen 1981 1, liite 1, s. 273.

19 Kaleva 18.1. Suomi ja ulkomaat; Keski-Pohjanmaa 8.1. Vapaa, itsenäinen Suomi; Keskisuomalainen 23.1. Venäläisten täältä poistamista vaadittava; Karjalainen 15.1. Ensimmäinen käytännöllinen seuraus Suomen itsenäisyydestä; Laatokka 8.1. Suomen historian suuri hetki; Raahe 11.1. Alku aina hankala; Savo 8.1. Suomen itsenäisyys; Savotar 23.1. Venäläisen sotaväen oleskelu Suomessa; Vasa Posten 16.1. Lanttagsbrev.

20 TA sos.dem. puoluepuolelta ptk. 20–22.1.

21 Ks. esim. Juhani Ahon Helsingin Sanomissa 27.1. julkaisemaa artikkelia Uudenlaista isänmaallisuutta; Upton 1980, s. 474.

järjestyskaartien edustajakokouksessa kaarteille hyväksyttiin säännöt, joiden mukaan kaartit olivat puoluetoimikunnan ja ammattijärjestön alaisia. Säännöissä edellytettiin kuitenkin, että mikäli vallankumous puhkeaisi ja sitä johtamaan perustettaisiin jokin uusi elin, määräysvalta siirtyisi sille.

Helsingissä vallankumouksellinen mieliala purkautui näkyviin joulukuun 18:ntena, kun Helsingin punakaartin ja työväenjärjestöjen edustajat vaativat sosialidemokraattista eduskuntaryhmää lopettamaan toimintansa, koska parlamentaarisen työskentelyn edellytyksiä ei enää ollut olemassa. Eduskuntaryhmä ei torjunut vaatimusta suoraan, vaan jätti sen kahden äänen enemmistöllä käsittelemättä.

Joulukuussa Turkuun syntyi uusi vallankumouskeskus, jonka johdon ja puoluetoimikunnan maltillisen siiven välille syntyi pian ristiriitoja. Tammikuun 6:ntena vallankumouksellinen oppositio perusti Helsingissä uuden punakaartin, joka ilmoitti olevansa sosialidemokraattisen puolueen johtoelimistä riippumaton. Kaksi päivää myöhemmin uusi kaarti miehitti Helsingissä kenraalikuvernöörin entisen palatsin ja otti sen päämajakseen. Adolf Taimin johtamalla uudella vallankumousjärjestöllä oli suorat yhteydet sekä Pietarin että Helsingin bolševikkijohtajiin. Tammikuun puolivälissä Lenin lupasi 10 000 kivääriä ja 10 tykkiä Suomen punakaartin käyttöön. Samoihin aikoihin Helsingin punakaartin johto uhkasi aloittaa vallankumouksen siinäkin tapauksessa, ettei puolue asettuisi liikkeen johtoon. Myös kentältä kantautui Helsinkiin vaatimuksia, että vallankumoukseen oli ryhdyttävä.²²

Turussa joulukuussa tapahtuneet kauppojen ryöstöt, punakaartien ja suojeluskuntien yhteenotot Savonlinnassa ja Porvoossa 12.—13.1., uutiset asetakavarikoista, huhut vallankumoushankkeista sekä tiedot punakaartien ja venäläisten sotilaiden yhteisiintymisistä kasvattivat entisestään porvarillisen puolen pelkoa. Pariisin kommunistien päivistä saakka vaikuttanutta propagandatraditiota mukaillen porvarilliset lehdet tapauksia yksilöimättä samastivat bolševikit ja punakaartilaiset rikollisiin.²³ Kärjistyneessä tilanteessa eivät asenteisiin enää vaikuttaneet ne bolševikkien Suomen aluekomitean vetoomukset, joissa komitea tuomitsi sotilaiden suorittamat rikokset ja vaati näitä olemaan sekaantumatta Suomen sisäisiin asioihin.²⁴

Bolševikkien leimaaminen rikollisiksi oli yleiseurooppalainen ilmiö. Venäjän maaliskuun vallankumoukseen innostuneesti suhtautuneiden porvarillisten piirien asenteet jyrkkenivät muissakin Euroopan maissa bolševikkien valtaantumisen jälkeen, ja omistussuhteisiin kajonneita bolševikkeja syytettiin sekasorron lietsonnasta ja heidät samastettiin murhaajiin ja ryöväreihin.²⁵

2.4.3. Yrityksiä järjestyksen palauttamiseksi

Palauttaakseen maahan järjestyksen senaatti lisäsi tammikuun alussa poliisien määrää,²⁶ nimitti aktivistien sotilaskomitean valtion elimeksi sekä aloitti valtion järjestyksikunnan ja miliisikoulun toiminnan.²⁷ Tammikuun 12:ntena se sai äänin 97—85 eduskunnalta laajat valtuudet ryhtyä ”kaikkiin niihin toimenpiteisiin, joita se katsoo tar-

22 Soikkanen 1975, s. 257—258, 262; Polvinen 1967, s. 204—205.

23 Itä-Savo 3.1. Vuosien vaihtuessa; Kaiku 25.1. Venäläinen resepti ei sovi suomalaisille; Karjalainen 26.1. Mitta on täysi; Keski-Savo 8.1. Mätää; Keskisuomalainen 10.1. Luja järjestykselta välttämätön; Pohjolan Sanomat 23.1. Sosialistisia anarkisteja vastaan; Savotar 20.1. Mitä tietä; Vaasa 26.1. Ihmispeitoja vastaan.

24 Helsingin Sanomat 8.9., 28.9., 4.11., 19.12., 27.12., 29.12.; vrt. Lappalainen 1981 1. s. 24.

25 Vrt. Knightley 1975, s. 149; Zetterberg 1976, s. 65; Grayson 1978, s. 4.

26 JyMA sen. sis.as.tk:n kirjjekonseptit jouluk. 1917—tammik. 1918.

27 VA sen.sis.as.tk:n salainen diaari 11.1.

peelliseksi lujan järjestyksen luomiseksi maahan”.²⁸ Porvarillinen lehdistö hyväksyi päätöksen. Sosialidemokraatit sitä vastoin katsoivat päätöksen merkitsevän sitä, että porvarit valmistautuivat kansalaissotaan.²⁹

Tammikuun 16:nä senaatti myönsi valtion järjestyskunnan ja miliisikoulun menoihin 200 000 markkaa.³⁰ Bolševikkien Suomen aluekomitealle sisäasiaintoimituskunta ilmoitti järjestyskunnan ja miliisikoulun perustamisesta kirjeitse 16.1. Toimituskunta korosti, ettei järjestelyjä ollut suunnattu venäläistä sotaväkeä vastaan, vaan tarkoitus oli muodostaa puolueettomat elimet järjestystä ylläpitämään.³¹ Kun kirje tuli vasemistolehtiin tietoon, ne päättelivät, että koska senaatti ei ollut suunnannut toimiaan venäläisiä vastaan, se pyrki niillä oman maan työväenliikkeen kukistamiseen.³²

Tammikuun 18:nä sisäasiaintoimituskunnan päällikkö Arthur Castrén lähetti maaherroille ohjeet, jotka laukaisivat toiminnan käyntiin Karjalassa. Ohjeet olivat seuraavat:

Teitä pyydetään sopivalla tavalla kunnallisviranomaisten ja poliisipäälliköiden välityksellä, missä niin sopii, kääntymään viipymättä rauhaa rakastavien kansalaisten ja järjestöjen puoleen kehottaen antamaan apua tarvittaessa lailliselle järjestysvallalle turvallisuuden ylläpitämiseksi.³³

Viipurin läänin vt. maaherra Suhonen sai Castrénin sähkeen 19.1. Samana päivänä hän lähetti sen tiedoksi lääninsä kruununvoudeille, nimismiehille ja poliiseille.³⁴

Tammikuun 19. päivänä tilanne alkoi kärjistyä Viipurissa, missä Pietisen tehtaalla puhkesi suojeluskuntalaisten ja aseita etsivien punakaartilaiden välille kahakka. Yhteisessä kaatui yksi suojeluskuntalainen ja yksi punakaartilainen. Järjestystä palauttamaan porvarillisten piirien yhteistoimintaelin Karjalan Kansalaisliitto kutsui 20.1. maaseudulta suojeluskuntalaisia. Kutsua esittäessään Kansalaisliiton johdolla on hyvinkin voinut olla tiedossaan Castrénin maaherroille lähettämä sähke, siksi kiinteät suhteet maaherra Suhosella oli Kansalaisliittoon.³⁵ Maaseudulta saapui Viipuriin noin 650 suojeluskuntalaista, joiden tarkoituksena oli kaupungin punakaartin aseistariisuminen.³⁶ Suojeluskuntalaisten saavuttua Viipurin työväenjärjestöt totesivat porvariston ryhtyneen kansalaissotaan ja aloittivat kunnallisen yleislakon.³⁷

Kun suojeluskuntalaiset 22.1. miehittivät Viipurin rautatieaseman ja katkaisivat Suomeen sijoitettujen venäläisten joukkojen rautatieyhteydet Pietariin,³⁸ Venäjän sota-asiain kansankomissaari Podvoiski määräsi sähkeitse 23.1. Viipurin armeijakomi-

28 Upton 1980, s. 435.

29 Keski-suomalainen 15.1. Oikeus voittaa; Laatokka 15.1. Järjestyksen palauttaminen; Länsi-Savo 16.1. Tarvitsemme lujaa järjestysvaltaa; Savo 19.1. Luja järjestysvalta; Savotar 16.1. Eduskunnan päätös järjestyksen luomiseksi; Syd-Osterbotten 19.1. Lanttdagsbrev; ks. Työmiehen 13.1. julkaisemaa selostusta edellisen päivän eduskuntakeskustelusta ja saman lehden 15.1. julkaisemaa sos. dem. puolueitoimituskunnan julistusta Köyhälistön voimat kokoon. Kansan Tahto kirjoitti 15.1., että ”porvarilliset ovat julistaneet kansalaissodan”.

30 VA sen. sis.as.tk:n salainen diaari 16.1.

31 VA sen. sis.as.tk:n kirjekonseptit 1918.

32 Työmies 21.1.; Kansan Tahto 23.1.

33 JoMA Kuopion LH lääninsiht. saap. kirjeet 1918; MMA Mikkelin LH saap. kirjeet 1918; OMA Oulun LH kanslian kirjediaari I-III 1918.

34 MMA Viipurin LH lääninsihteerin kirjekonseptit 1918.

35 Vrt. Rantakari 1918, s. 89--90, 92.

36 Hägglund, SVS II 1922, s. 426, 430; Lappalainen 1981 1, s. 38--39.

37 Työmies 24.1.

38 Vrt. Idman 1953, s. 260; Holodkovski 1978, s. 159; Lappalainen 1981 1, s. 21.

tean riisumaan kaupunkiin saapuneilta suojeluskuntalaisilta aseet ja luovuttamaan ne punakaartille.³⁹

Suojeluskuntalaiset onnistuivat sieppaamaan Podvoiskin sähkeen. Kun se 24.1. tuli Suomessa yleiseen tietoon, se porvarillisella puolella aiheutti levottomuutta. Senaatin Pietariin lähettämä edustaja Carl Enckell sai 26.1. Podvoiskin peruuttamaan sähkeensä ja määräämään, että venäläisten joukko-osastojen oli noudatettava ”puolueetto- muutta suomalaisten taistelussa”.⁴⁰

Tammikuun 23:ntena suojeluskuntalaiset poistuivat Viipurista kaupungin lähellä sijaitsevalle Venäjänsaarelle. Senaatin paikalle lähettämien O.W. Louhivuoren ja Carl Enckellin sekä suojeluskuntalaisten ja punakaartilaiden pitämässä neuvottelukokouksessa punakaartin edustajat I. Hupli ja J. Kirjarinta vaativat selvitystä siitä, kuka oli kutsunut suojeluskuntalaiset Viipuriin. Kokouksessa yksi suojeluskuntalaisten johtajista, nimismies Urho Seitola ilmoitti — ilmeisesti Castrénin 18. päivän sähköeseen ja Suhosen 19. päivän ilmoitukseen vedoten — että maaseudun suojeluskuntalaiset olivat tulleet Viipuriin senaatin sisäasiaintoimituskunnan ja maaherran kehotuksesta.⁴¹

Samassa neuvottelukokouksessa senaattori Louhivuori antoi ymmärtää, että suojeluskunnat itse asiassa olivat senaatin joukkoja.⁴² Senaatin osuuden tultua Viipurissa tunnetuksi kaupungin työväenjärjestöt vaativat senaatin erottamista joko parlamentarisin tai vallankumouksellisin keinoin.⁴³ Myös Helsingissä nimismies Seitolan ilmoitus herätti huomiota juuri tilanteessa, jossa sosialidemokraattisen puolueen ja punakaartien johtajat kiistelivät siitä, oliko vallankumous aloitettava vai ei.⁴⁴

Tammikuun 20. päivän jälkeen suojeluskuntalaiset olivat aktiivisesti liikekannalla myös Taavetissa, Sortavalassa, Joensuussa ja Vuoksenniskalla. Kenties toiminnan vilkastumiseen vaikutti Castrénin sähkö, kenties muut syyt. Luumäen Taavetissa suojeluskuntalaiset ja punakaartilaiset kävivät 21.1. taistelun, jossa molemmilta puolilta kaatui ja haavoittui useita taistelijoita.⁴⁵ Sortavalassa, Joensuussa ja Vuoksenniskalla suojeluskuntalaiset riisuivat 23.—26.1. pienet venäläiset komennuskunnat aseista estääkseen venäläisiä luovuttamasta kiväärejään punakaartilaisille. Tammikuun 23:ntena suojeluskuntalaiset — nähtävästi vastauksena Castrénin 18. päivän sähköeseen — tiedottivat senaatille Helsinkiin, että he pyrkivät käytettävissään olevin keinoin ”tuke- maan Suomen senaatin toimenpiteitä järjestyksen ja kansalaisrauhan palauttamiseksi maahan”.⁴⁶ Samana päivänä Mannerheimille Pohjanmaalle lähettämässään sähköessä

39 Podvoiskin alkuperäinen sähkö ei ole säilynyt. Ulkovaltojen hallituksille 25.1. lähettämässään nootissa Suomen senaatti katsoi, että Podvoiskin määräys koski vain Viipuria. Nootissaan senaatti kuvasi sähkö- tä seuraavasti: ”Niinpä on Suomen hallitukselle saapuneen tiedon mukaan Venäjän hallituksen sota-asiain komisario t.k. 23. päivänä Viipuriin sijoitetulle sotaväelle antanut määräyksen riisua aseet kaupunkiin järjestystä ylläpitämään saapuneilta suojeluskunnilta sekä aseistamaan niillä ne työläiset, jotka ovat ryhtyneet verisiin levottomuuksiin mainitussa kaupungissa.”

40 Polvinen 1967, s. 223.

41 Työmies kirjoitti 25.1., että ”Viipurissa on kuulusteltu suojeluskaartilaisia ja on nimismies U. Seitola sanonut, että Karjalassa on suojeluskaartit liikekannalla senaatin, Viipurin valtuuston ja kuvernöörin käs- kystä”. Seuraavana päivänä Työmies kertoi, että senaatin edustajien, suojeluskuntalaisten ja punakaarti- laisten välisessä neuvottelussa nimismies Seitola oli — Huplin ja Kirjarannan asiaa erityisesti kysyttä- yä — ilmoittanut, että suojeluskunnat toimivat ”senaatin siviilitoimituskunnan jo kuukausi sitten antaman määräyksen perusteella”. Koska ei ole löydetty viitteitä siitä, että senaatti jo joulukuussa 1917 olisi an- tanut suojeluskunnille toimintaohjeita, näyttäisi siltä, että Työmiehen toimittajalle on tässä tullut virhe ja että kyseessä oli Castrénin 18.1. maaherroille lähettämä sähkö. Vrt. Rantakari 1918, s. 144.

42 Rantakari 1918, s. 145.

43 Työmies 26.1.

44 Esim. Työmies käsitteli asiaa 26.1. pääkirjoituksessaan Kansan viholliset; vrt. Lappalainen 1981 1, s. 42.

45 Karimo 1937, s. 90—91.

46 Helsingin Sanomat 26.1.

suojeluskuntalaiset ilmoittivat nousseensa vapauttamaan maata ”anarkian häpeästä”.⁴⁷ Molemmissa sähköissään karjalaiset siis katsoivat, että kyseessä ensisijaisesti oli sisäisen järjestyksen palauttaminen eivätkä ulkopoliittiset toimet.

Viipurin läheisyyteen Venäjänsaarelle siirtynyt suojeluskuntalaisten ns. maalaispataljoona lähti saaresta 25.1. pyrkiäkseen hahmottumassa olevalle Antrean rintamalle. Matkalla pataljoona kävi useita taisteluja punakaartilaiden ja venäläisten sotilaiden kanssa. Tammikuun 27:ntenä pataljoonan 90-miehinen jälkijoukko hyökkäsi Pietarista lähteneen asejunan kimppuun aiheuttaen vastustajille lähes sadan miehen tappiot kuolleina ja haavoittuneina. Maalaispataljoonan omat tappiot olivat 27.—28.1. 96 miestä. Näin Karjalassa vallitsi sotatila jo melkein viikkoa ennen kuin yhteenotot Pohjanmaalla ja Helsingissä alkoivat.⁴⁸

2.4.4. C.G. Mannerheimin alkuvalmistelut

Myös C.G. Mannerheim oli tahollaan aloittanut valmistelut. Kun aktivistien sotilaskomitea 14.1. tarjosi Mannerheimille puheenjohtajan paikkaa, Mannerheim otti tehtävän epäröiden vastaan, siksi kaukana hänen ja aktivistien näkemykset vuosina 1915—17 olivat olleet toisistaan. Aktivistien mukaan Suomi oli irrotettava Venäjästä käymällä Saksan avustamana vapaussota. Mannerheimille tällainen näkemys oli vieras.⁴⁹ Eivät myöskään Mannerheimin tammikuussa 1918 saamat toimintaohjeet sitoneet häntä vapaussota-tulkintaan. Tammikuun 16. päivän neuvottelussa senaatin puheenjohtaja Svinhufvud määritteli Mannerheimin tehtäväksi järjestyksen palauttamisen maahan. Molemmat neuvottelijat katsoivat, että porvarillisten piirien oli varustauduttava punakaartien kapinaan. Venäläisten aseistariisumisesta he eivät puhuneet, koska oli toiveita, että venäläiset lähtisivät vapaaehtoisesti Suomesta. Neuvottelun aikana Mannerheim ilmoitti, että hän oli tyytymätön aktivistien Saksan-apua koskeviin hankkeisiin. Hän vaati, ettei ulkomaista apua järjestystä palautettaessa pyydetäisi.⁵⁰

Mannerheim matkusti 19.1. sotilaskomiteasta muodostamansa esikunnan kanssa Etelä-Pohjanmaalle, jonka aktivistit jo sykyllä 1917 olivat valinneet suunnittelemansa kansannousun tukialueeksi. Svinhufvudille 24.1. laatimassaan muistiossa Mannerheim korosti venäläisten ja punakaartilaiden väkivaltaisuuksia ja vaati senaatin sotilaallisen voiman lisäämistä.⁵¹ Tammikuun 25:ntenä Mannerheimin lähin mies Hannes Ignatius kirjoitti Svinhufvudille oman tilannearvionsa. Siinä aktivisti Ignatius painokkaasti korosti, etteivät Suomen vapauttamiseksi ”mitkään summat” olleet liian suuria.⁵² Koska maan pohjois- ja eteläosien väliset postiyhteydet tuolloin jo olivat lähes poikki, Svinhufvud sai Mannerheimin ja Ignatiuksen kirjeet käsiinsä vasta punaisten kukistuttua toukokuussa 1918.

Tammikuussa 1918 Pohjanmaalla nopeasti voimistui vaatimus, että suojeluskuntien oli noustava venäläisiä joukkoja ja kotimaisia punakaartilaisia kukistamaan. Tammikuun alkupuolella Eino Railolle Helsinkiin lähettämässään kirjeessä aktivisti Kyösti

47 VA VapSA 497.

48 Karimo 1937, s. 349; Paavolainen 1966, s. 85—86; Polvinen 1967, s. 218.

49 Syksyyn 1917 saakka Mannerheim ja aktivistit olivat toimineet eri puolilla rintamaa eikä heidän välillään juuri ollut ollut kosketuskohtia. Heinrichs 1957, s. 17—18; Jägerskiöld 1967, s. 26; Puntila 1971, s. 105; Screen 1972, s. 157.

50 Juva 1961, s. 102—103; Upton 1980, s. 451—452. Heinrichs ja Jägerskiöld viittaavat myös siihen mahdollisuuteen, että Mannerheim ja Svinhufvud olisivat keskustelleet Venäjän-vastaisen vapaustaistelun todennäköisyydestä. Heinrichs 1957, s. 29—32; Jägerskiöld 1967, s. 34—35. Todisteita tällaisen näkemyksen puolesta ei kuitenkaan ole esitettävissä.

51 Heinrichs 1957, s. 37—39; Jägerskiöld 1967, s. 41—43.

52 VA Svinhufvudin muistos. 4 Ignatius Svinhufvudille 25.1.1918.

Wilkuna kertoi tavanneensa kauhavalaisen jääkärin, joka oli Wilkunalle sanonut, että ”tulkoot vain Helsingin ja Tampereen huligaanit Seinäjoen tälle puolen, niin me höys-tämme heidän verellään Pohjanmaan peltolakeuksia”. Wilkuna oli varma siitä, että ennen pitkää pohjalaiset olivat ”kunnossa aloittamaan muun Suomen puhdistami-sen”. Joitakin viikkoja myöhemmin Wilkuna ilmoitti Railolle, että hän ”järjesti ja treenasi” Nivalan suojeluskuntaa ”puhdistamaan Etelä-Suomea roskaväestä”.⁵³

Tammikuun 24:ntenä suojeluskuntalaiset ja venäläiset joutuivat Vaasassa taisteluun passien tarkastamisesta. Seurauksena oli, että Mannerheim määräsi Etelä-Pohjanmaan suojeluskunnat valmiustilaan. Seuraavana yönä Tsentrobaltin johtajat, senaattorit Svinhufvud ja A. Castrén sekä sosialidemokraattien edustajat Manner ja Haapalainen kävivät Helsingissä Kretšet-sotalaivalla kiihkeän väittelyn, jonka aikana juopu-neet matruusit uhkasivat lähettää retkikunnan Vaasaan riisumaan aseista suojeluskun-talaiset.

Saatuaan tietää matruusien uhkauksesta ja Viipurin tapahtumista Mannerheim päät-ti 25.1., että suojeluskunnat aloittaisivat Etelä-Pohjanmaan venäläisten varuskuntien aseistariisumisen aamuyöllä 28.1.⁵⁴ Kun Venäjän armeijassa palvellut ja maailmanso-dan itärintamalla divisioonaa komentanut Ernst Löfström saapui 26.1. Vaasaan liit-tyäkseen Mannerheimin miehiin, hänen ensivaikutelmansa oli, että taistelu oli pian alkava ”huligaaneja” ja punaisia sekä näiden venäläisiä apureita vastaan. Oman puo-len valmistelujen kekeneräisyys huolestutti Löfströmiä: hänestä näytti siltä, kuin jouk-ko ”suuria lapsia olisi kokoontunut leikkimään sotaa”.⁵⁵

2.4.5. Tammikuun 25. päivän päätökset senaatissa

Senaatissa tammikuun 25. oli tärkeiden ratkaisujen päivä. Tuolloin maaherroille lä-hettämässään kirjeessä sisäasiaintoimituskunnan päällikkö Arthur Castrén ilmoitti, et-tä suojeluskunnat ”ovat muodostuneet hallituksen kehotuksesta ja noudattavat halli-tuksen määräyksiä”. Kirjeessään Castrén korosti, että suojeluskuntien tarkoituksena oli ”yksinomaan järjestyksen ylläpitäminen ja epäjärjestyksen estäminen”.⁵⁶ Ulkopo-liittisia päämääriä ei suojeluskunnilla siis kirjeen mukaan ollut.

Tilanteen Karjalassa kärjistyessä avoimeksi sodaksi ja vallankumoushuhujen Helsin-gissä levitessä senaatin oli määriteltävä kantansa venäläisiin joukkoihin sekä pyrittävä vaikuttamaan siihen, että ne pysyisivät alkamassa olevassa taistelussa puolueettomina. Suomen aluekomitealle, 42. armeijakunnan komitealle sekä alemmille sotilaskomi-teoille A. Castrén ilmoitti 25.1., että suojeluskunnat olivat hallituksen joukkoja. Sa-malla hän vaati, etteivät venäläiset joukot saaneet sekaantua Suomen sisäisiin asioi-hin. Ulkovaltojen hallituksille senaatti samana päivänä lähetti nootin, jossa se viittasi venäläisten sotilaiden Suomessa tekemiin rikoksiin, kertoi venäläisten aseistavan pu-nakaarteja, selosti Podvoiskin 23.1. Viipurin armeijakomitealle lähettämää sähköttä sekä ilmoitti, ettei venäläisten joukkojen Suomesta poistamiseen vielä ollut tehok-kaasti ryhdytty.⁵⁷

Tammikuun 25:nnen iltana Svinhufvud, A. Castrén ja K.G. Idman neuvottelivat se-naatissa venäläisten kanssa Pohjanmaan ja Viipurin tilanteesta. Neuvottelun jälkeen senaattorit seurasivat eduskunnan istuntoa ja kuulivat Viipurista palanneen O.W.

53 SKS kirjekok. 284, Wilkuna Railolle 9.1. ja 25.1 1918.

54 Lappalainen 1977, s. 119–120.

55 VA Löfströmin kok. 1 pvk. 26.1.1918.

56 OMA Oulun LH saapuneet kirjeet 1918.

57 Helsingin Sanomat 26.1.

Louhivuoren tilannekatsauksen. Sen jälkeen he laativat sähkeen, joka Svinhufvudin allekirjoittamana lähetettiin neuvostohallitukselle. Sähkeessään senaatti vaati kansankomissariaattia toimimaan niin, etteivät venäläiset sotilaat Suomessa osallistuisi väkivaltaisuuksiin tai muuten sekaantuisi maan sisäisiin asioihin.⁵⁸

Keskeisesti tammikuun 25. päivän toimintakokonaisuuteen liittyi se Suomen kansalle osoitettu julistus, jonka senaattori E.N. Setälä kirjoitti puolessa tunnissa senaatin puheenjohtajan kehotuksesta 25.1. ja 26.1. välisenä yönä.⁵⁹ Vallitsevaa tilannetta Setälä kuvasi julistuksessaan seuraavasti: Suomi oli ulkovaltojen tunnustama itsenäinen valtio, jonka laitokset olivat kansanvaltaiset. Maassa oli kuitenkin niitä, jotka eivät tyytyneet laillisiin, rauhanomaisiin keinoihin päämääriin pyrkiessään. Venäläiset olivat suomalaisten keskuuteen levittäneet ajatusta, että Suomessakin kansanvaltainen kehitys oli mahdollinen vain ”sisäisen vallankumouksen” avulla. Venäläiset olivat aseistaneet suomalaisia vallankumouksellisia ja asettaneet maan kansalaissodan partaalle. Edellisten päivien yhteenottoihin ja väkivaltaisuuksiin syypäiksi teksti leimasi yksinomaan venäläiset sotilaat ja suomalaiset punaiset; suojeluskuntien olemassaoloon tai toimintaan julistus ei puuttunut. Senaatti jo oli tehnyt valintansa ja julistanut suojeluskunnat omiksi joukoikseen. Sen tähden se ei pitänyt manifestissaan tarpeellisena edes näennäisen tasapuolisuuden tähden arvostella suojeluskuntia siitä, että nekin olivat turvautuneet aseellisiin voimakeinoihin ja surmanneet vastustajiaan.

Suomalaisen vasemmiston ja venäläisten joukkojen yhteistoimintaa julistus piti rikoksena yhteiskuntajärjestystä ja eduskuntaa vastaan. Julistus ennusti, että ”järjestyshäiriöt voivat tuhota kansamme riippumattomuuden ja vapauden tai saattaa sen vieraan valtaan”. Tavoitteeksi julistus asetti yhteiskuntarauhan säilyttämisen. Se kehotti kansalaisia liittymään yhteen ja puolustamaan kotien rauhaa, lähimmäisen henkeä, omaisuutta, vapautta ja loukkaamattomuutta.

Setälän yksilöllisestä ja voimakassanaisestä julistuksesta on erotettavissa yleisiä elementtejä, joita aikakauden porvarillinen propaganda runsaasti käytti. Yleistä oli vasemmistolaisten vastustajien yksilöimätön rikolliseksi leimaaminen. Runsaassa käytössä oli niin ikään vuodesta 1906 saakka ollut se Setälänkin julistuksessaan toistama korostus, että vasemmiston vallankumous hävittäisi onnistuessaan Suomen ”sivistyskansojen joukosta, oikeusvaltioiden joukosta”.

Helsingin porvarilliset lehdet julkaisivat senaatin manifestin 26.1. Myös maan keski- ja pohjoisosien lehdet ehtivät saada sen ennen yhteyksien katkeamista.⁶⁰

Vuonna 1935 kirjoittamassaan muistelmapalassessa Setälä nimesi tekstinsä ”vapaus sodan sodanjulistukseksi”.⁶¹ Tammikuussa 1918 vasemmistolehdet leimasivat saman kirjoituksen kansalaissodan julistukseksi ja hyökkäykseksi ”työväen toimeenpaneva komitea jo oli tehnyt päätöksen vallankumouksen aloittamisesta — Työmies-lehti löi senaattia sen omilla aseilla ja tuomitsi sen rikolliseksi. Senaatin julistusta lehti piti julkeana, raakana ja verisenä. Vallitsevasta tilanteesta lehti kertoi, että ”raakalaislaumojen tavoin” olivat ”lahtarikaartit käyneet mustaan työhönsä” ja suorittaneet ”konnaisen sarjan pöyristyttäviä konnantöitä”.

58 Helsingin Sanomat 26.1.; Räikkönen 1935, s. 185—186.

59 VA Svinhufvudin muistos. 5 Setälän kertomus 21.2.1929.

60 Itä-Savo 29.1.; Kaiku 29.1.; Kajaanin Lehti 28.1.; Karjalan Sanomat 29.1.; Keski-Pohjanmaa 29.1.; Keski-Savo 29.1.; Keskisuomalainen 27.1.; Liitto 29.1.; Länsi-Savo 28.1.; Mikkelin Sanomat 28.1.; Pohjolan Sanomat 30.1.; Savo 29.1.; Syd-Österbotten 28.1.; Tornion Lehti 29.1.; Österbottningen 29.1.

61 Setälä, VK II 1935, s. 34.

62 Sosialisti 26.1.; Kansan Tahto 28.1.

2.4.6. Sotaa kohti

Suoraan vallankumoukseen johtanut kehitys alkoi sosialidemokraattisessa puolueessa 19.1. Tuolloin puoluetoimikuntaa täydennettiin viidellä punakaartien luottamusmiehellä, ja käytännössä tämä merkitsi sitä, että puoluetoimikunnan enemmistön muodostivat siitä lähtien vallankumouksen kannattajat. Puoluetoimikunta valitsi keskuudestaan 24.1. toimeenpanevan komitean. Samana päivänä Yrjö Sirola esitteli puoluetoimikunnassa vallankumouksen toimintasuunnitelman, joka lähti siitä näkemyksestä, että ”maassa oli alkanut kansalaissota”. Tammikuun 25:nä toimeenpaneva komitea laati vallankumoushallituksen alustavan jäsenlistan ja seuraavana päivänä se antoi punakaarteille käskyn aloittaa liikekannallepano 26.1. klo 24.⁶³

Kun tietoja sosialidemokraattien vallankumoushankkeesta vuoti julkisuuteen, porvarillisella puolella vahvistui käsitys, että kansalaissota oli alkamassa.⁶⁴ Tammikuun loppua kohti saivat Etelä-Suomen porvarillisissa piireissä osakseen kasvavaa kannatusta näkemykset, että pohjalaisten oli hyökättävä etelään, asevoimin kukistettava punakaartit ja pakotettava venäläiset joukot poistumaan maasta.⁶⁵ Maalaisliiton eduskuntaryhmän kokouksessa 23.1. edustaja Juutilainen katsoi, että oli tullut ”kiväärien aika puhua”. Neuvottelut eivät enää auttaneet, vaan punakaartilaisia vastaan oli ”järjestäydyttävä sotaan”. Pohjanmaalta ja Savosta oli nostatettava armeija, joka hyökkäisi Etelä-Suomeen ja kukistaisi punakaartin. Myös edustaja Joukahainen katsoi, että hallituksen eduskunnalta saamaa valtuutta käyttämällä oli ”leikki leikittävä loppuun”. Edustaja Pykälä puolestaan ilmoitti, ettei ”tästä päästä kuin sisällisellä sodalla”. Kokouksessaan maalaisliiton kansanedustajat vaativat, että venäläisiä joukkoja oli lujin ottein ryhdyttävä poistamaan maasta.⁶⁶

Kun entinen jääkärivärveri ja Špalernajan vanki Wilkuna kirjoitti tammikuussa 1918 Nivalasta ystävälleen Railolle Helsinkiin, hän kertoi toivovansa, että venäläiset joukot viivytelisivät Suomessa, kunnes ne pitäisi täältä ajaa. Wilkuna katsoi, että ”sitten vasta itsenäisyys joltakin maistuu, kun verta on vuodatettu”. Wilkunan mukaan sopi ”samassa rytäkässä kotimainenkin huligaaniaines lakaista sinne, missä sen oikea sija on”. Vastatessaan Wilkunalle 18.1. Railo kertoi, että Helsingissä liikkui huhuja, että bolševistisen vallankumouksen oli määrä alkaa 20.1. Railon mukaan Suomen kohtalo riippui siitä, miten ”Pohjanmaan sotajoukko jaksaa kestää rynnistykseen”. Hän kehotti pohjalaisia olemaan valmiina, koska Helsingin porvarilliset piirit olivat kapinallisten armoilla ”ryssiä tähden”.⁶⁷

Viikkoa myöhemmin — kun oltiin jo rauhan ja sodan välisellä vedenjakajalla — Railo laati Uuteen Päivään allegorisen tekstin Vapauden hinta, joka viittasi sekä meneeseen että tulevaan. Vanha kronikka kertoi — näin Railo aloitti — Ugrian vasta itsenäistyneestä tasavallasta, jossa itsenäistymisestä huolimatta suuren naapurimaan ”kaikelle ihmisyydelle ja oikeudelle kuurot” sotilaat rosvojoukkoina mellastivat. ”Huonojen rotuvaistojen” ja ”alhaisen sivistystason vuoksi” nämä sotilaat toimivat kuin ”irralleen päästetty susilauma”. Ugrian kansan keskuudessa eli myös ”viinan ja perinnöllisten tautien turmelema, huoruudessa ja eläimellisyydessä rypevä alhainen ih-

63 Soikkanen 1975, s. 267–268; Lappalainen 1981 1, s. 41.

64 Vallankaappauksen lähestymiseen viittasivat pääkirjoituksissaan Ilkka 17.1. Sosialistien taistelu hallitusta vastaan; Kajaanin Lehti 23.1. Lahtaripolitiikkaa; Keski-Savo 15.1. Mistä oikeastaan on taistelu; Savon Sanomat 26.1. Maa on lailla hallittava; Vaasa 19.1. Vaarallista peliä; Vasabladet 12.1. Timeo da-naos.

65 SKS kirjekok. 166 ja 166 a Wilkunan kirjeenvaihto tammik. 1918.

66 VA Alkion pvk. 23.1.1918 (mikrofilmi); vrt. KMA maalaisliiton eduskuntaryhmän ptk. 23.1.1918.

67 SKS kirjekok. 284 Railon ja Wilkunan kirjeenvaihto.

misrotu”, joka alkoi suunnitella sivistyneen yhteiskunnan tuhoamista. ”Vuosisadan suurin henkinen rutto” oli myrkyttänyt osan Ugrian kansasta ja tehnyt siitä ”siveellistä maailmankatsomusta vailla olevan olion”. Kun rauhanomaisia keinoja pahuuden vastustamiseksi ei enää ollut, Ugrian kansan parhaimmisto nousi taisteluun, joka nimellisesti oli kansalaissotaa, mutta asiallisesti taistelua ”sekä harmaita että punaisia ryssiä vastaan, kaikkea mahdollista raakuutta ja pimeyttä vastaan”. Näin Ugrian kansa otti ”sivistyksen rintamassa kunniapaikan”, jossa se puolusti kaikkea sitä, mikä ”ihmiskunnalle pyhää on”. Ugrian kansan ruumiista pyhä taistelu oli leikkaava ”hävitävän paiseen”, joka uhkasi myrkyttää koko ruumiin.

Railon teksti rakentui aikakauden poliittisen ja sotapropagandan yleiselle aineistolle. Vastustajat olivat alemmalla sivistystasolla olevia rikollisia. Sosialismi oli kansanruumista myrkyttävä paise, joka oli leikkauksella poistettava. Kyseessä oli oikeuden voimien pyhä taistelu pahuutta ja pimeyttä vastaan. Myöhemmin vakiintuneeseen tulkintaan viittasi korostus, että vaikka sota alkoi kansalaissotana, se itse asiassa oli etuvartioasemissa taistelevan Ugrian kansan kamppailua ulkoisia voimia vastaan.

Railo julkaisi tekstinsä Sissi-nimimerkillä Uudessa Päivässä lauantaina 26.1. Seuraavina viikkoina sen julkaisivat useat hahmottuvassa olevan valkoisen Suomen sanomalehdet, ja sen vaikutukset valkoiseen sotapropagandaan olivat näkyvät.⁶⁸

Iltapäivällä 27.1., kun C.G. Mannerheim ja Ali Aaltonen jo olivat antaneet toimintakäskynsä ja kun valkoisten ja punaisten joukot parhaillaan olivat siirtymässä Etelä-Pohjanmaalla ja Helsingissä lähtöasemiin, senaattorit Svinhufvud, Louhivuori, J. Castrén ja Talas neuvottelivat ns. porvarilliseen valtuuskuntaan⁶⁹ kuuluvien kansanedustajien kanssa säätytalossa. Kokous pohti, olisiko ulkovaltoja pyydetävä apuun. Neuvottelun aikana venäläiset anarkistit pitivät kokousta senaatintorilla. Senaattorit ja kansanedustajat saivat iltapäivän kuluessa säätytalon puheluja, joissa porvarillisiin piireihin lukeutuvat ihmiset varoittivat heitä vangituksi tai ammutuksi tulemisen uhkasta.⁷⁰

Kireä tilanne löi leimansa siihen julistukseen, jonka suomalaisen puolueen Lauri Ingman, nuorsuomalaisen puolueen K.J. Ståhlberg ja maalaisliiton Santeri Alkio kokouksen päätyttyä laativat. Julistuksen allekirjoittajiksi he merkitsivät suomalaisen puolueen, maalaisliiton, nuorsuomalaisen puolueen, ruotsalaisen kansanpuolueen ja kansanpuolueen eduskuntaryhmät.⁷¹ Julistus valmistui nopeasti, ja myös Keski- ja Pohjois-Suomen lehdet ehtivät saada sen ennen sodan alkamista ja yhteyksien katkeamista.⁷²

Julistuksessaan Alkio, Ingman ja Ståhlberg katsoivat, että eri puolilla maata oli noussut ”pimeitä voimia”, jotka pyrkivät kumoamaan laillisen yhteikuntajärjestyksen ja vapauden sekä estämään eduskunnan ja hallituksen toiminnan. Kuva ”pimeistä voimista” ei ollut uusi. Ennen ensimmäistä maailmansotaa suomalaiset lehdet olivat käyttäneet sanapareja ”mustat voimat” tai ”pimeät voimat” Venäjän mustasta sotniasta ja muista konservatiivisista aineksista.⁷³ Tammikuulle 1918 tullessa tapahtumien kulku oli kuitenkin vaikuttanut sanankäyttöön niin, että porvarilliset kansanedustajat pimeistä voimista puhuessaan tarkoittivat oman maansa sosialisteja.

68 Uusi Päivä 26.1.; Ilkka 31.1.; Itä-Savo 31.1.; Kaiku 10.2.; Keskisuomalainen 29.1.; Suupohjan Kaiku 7.2.; Tornion Lehti 5.2.; Vaasa 7.2.; Railo 1944, s. 178.

69 Porvarillisesta valtuuskunnasta ks. esim. Paasivirta 1957, s. 247; Kiiski 1978, s. 220.

70 Räikkönen 1935, s. 205–210.

71 Räikkönen 1935, s. 210.

72 Kaiku 29.1.; Kajaanin Kaiku 31.1.; Kajaanin Lehti 30.1.; Karjalainen 29.1.; Karjalan Sanomat 29.1.; Keski-Savo 31.1.; Laatokka 7.2.; Salmetar 31.1.; Savotar 30.1.

73 Ks. esim. Hufvudstadsbladet 21.10.1906; Nya Pressen 29.9.1906; Työmies 5.1.1910 Köyhälistö taisteluun.

Sosialismin vastaisen propagandatradition mukaisesti ja senaatin 26.1. antamaa julistusta myötäillen Alkio, Ingman ja Ståhlberg katsoivat, että jos pimeät voimat pääsisivät päämääräänsä, Suomen itsenäisyys tuhoutuisi ja suomalaiset joutuisivat ”vieraan raskasta iestä kantamaan”.

Venäläisiä julistuksen laatijat käsittelivät seuraavissa yhteyksissä: Suomen vapautta uhkaavat pimeät voimat olivat turvautuneet vieraan apuun. Pimeät voimat olivat uskottelleet Suomessa oleskeleville venäläisille puolustavansa kansan pohjakerrosten oikeuksia porvariston valmistelemaa hyökkäystä vastaan. Uskottelun seurauksena pimeät voimat olivat saaneet venäläisiltä aseellista kannatusta. Vapaan Suomen tuli kuitenkin vaatia, että vieras sotaväki poistettaisiin maasta. Osastoja ja sotilaita, jotka eivät syyllistyneet ilkivaltaan, ei saanut asettaa vastuuseen tapahtumista.

Julistuksensa lopussa kirjoittajat ilmoittivat pitävänsä kiinni Suomen yhteiskuntajärjestyksestä ja suojelevansa kansalaisten laillisia oikeuksia. Jokaista hanketta, joka oli ristiriidassa näiden päämäärien kanssa, oli pidettävä Suomen ”vapaudelle vihamielisenä tekona”.

3. VALKOISEN SUOMEN TIEDOTTAJAT

3.1. Sodan syttyminen ja yhteyksien katkeaminen

On perusteltua väittää, että vuoden 1918 sota itse asiassa alkoi jo tammikuun 20. päivän tienoilla Karjalassa. Sanomalehtien toimintaan eivät Karjalan tapahtumat Viipurin lehtiä lukuun ottamatta¹ kuitenkaan välittömästi vaikuttaneet; uutishankinnassaan lehdet saattoivat käyttää rauhanajan keinoja tammikuun 27:nteen saakka. Vasta tammikuun loppupäivinä rikkoutuivat puhelin-, lennätin- ja rautatieyhteydet ja normaali uutishankinta estyi.

Tammikuun 27. ja 28. päivän välisenä yönä Mannerheimin johtamat suojeluskuntalaiset riisuiivat venäläiset varuskunnat aseista Laihialla, Lapualla, Seinäjoella ja Ylistarossa. Samana yönä aloittivat sosialidemokraatit vallankumouksen Helsingissä. Tammikuun 27. ja helmikuun 2. päivän välisenä aikana punakaartit miehittivät mm. Turussa, Tampereella, Kotkassa, Porissa ja Hämeenlinnassa rautatieasemat, puhelinkeskukset ja muut julkiset rakennukset.² Samaan aikaan suojeluskuntalaiset räjäyttivät rautatiesiltoja ja irrottivat kiskoja Tampereen—Haapamäen ja Kouvolan—Mikkelin rataosilla estääkseen punaisten joukkojensiirrot pohjoiseen. Seurauksena oli maan etelä- ja keskiosien välisten puhelin-, lennätin- ja rautatieyhteyksien katkeaminen. Junaliikenteen seisahduttua pysähtyi myös postinkulku.³

Keski- ja Pohjois-Suomen lehdet saivat iltapäivällä 28.1. STT:ltä Helsingistä uutis-sähkeen, jossa selostettiin pääkaupungin tilannetta. Sähke oli viimeisiä ennen yhteyksien katkeamista. Samana iltana ja seuraavana aamuna Karjalaisen, Savon ja Savottaren toimitukset sähköttivät STT:lle Helsinkiin ja pyysivät uutisia. Tammikuun 28. päivänä myös Raahan toimitus yritti saada yhteyksiä STT:n eteläsuomalaisiin edustajiin.⁴ Vastauksia sähkeisiinsä toimitukset eivät enää saaneet. STT jatkoi Helsingissä toimintaansa, mutta sen yhteydet maaseudulle olivat poikki. Helmikuun alussa kansanvaltuuskunta otti STT:n käyttöönsä.

Viipurilainen Itä-Suomen Uutistoimisto jatkoi työskentelyään tammikuun 31:nteen saakka, jolloin viimeiset uutisliuskat monistettiin. Helmikuun 1. päivänä uutistoimiston työskentely keskeytyi, kun punaiset vangitsivat toimiston johtajan Ville Sederholmin. Johtaja Sederholm vapautettiin, mutta porvarilliseksi laitokseksi katsotun toimiston työskentely oli pysähtyneenä punaisten kukistumiseen saakka.⁵

Tammikuun 28. päivänä punakaartilaiset keskeyttivät Helsingin ja Turun porvarillisten lehtien toiminnan. Tampereen oikeistolehdet ilmestyivät viimeisen kerran 28.1. Sen jälkeen punakaarti esti toiminnan jatkamisen.⁶

Etelä-Suomessa suojeluskuntalaiset katkoivat puhelinyhteyksiä estääkseen punakaartilaisien tietojenvälityksen. Samaan aikaan puhelinkeskusten hoitajat useilla Etelä-

1 Kunnallislakon aikana Viipurissa ilmestyi vain työväenjärjestöjen Lakkolehti. Soikkanen 1970, s. 288.

2 Lappalainen 1981 1, s. 51, 58—63.

3 Mikkelin Sanomat 28.1.; VA VapSA 405 Sorretun Voima Kansan Lehdelle 29.1.; VapSA 429 Y. Mäkelin S. Haapalaiselle 28.1.; JYHL Manninen 1962, s. 23—27.

4 VA VapSA 403 Karjalainen STT:lle; VapSA 429 Savo STT:lle 29.1. ja Savotar STT:lle 29.1.; VapSA 475 Raahe STT:n asiamiehille Vaasaan ja Tampereelle 28.1.

5 VA VapSA 161 d ISUT:n paperit.

6 Lappalainen 1981 1, s. 51, 59—60.

Suomen paikkakunnilla lakkoilivat häiritäkseen punaisten toimintaa. Ryttylän, Leppäkosken, Parkanon ja Turengin asemavirkailijat jättivät työnsä ja saivat siten Riihimäen ja Tampereen välisen liikenteen tilapäisesti pysähtymään. Osaltaan tietojen kulkua hidasti 29.1. alkanut postimiesten lakko.⁷

3.2. Tiedotusyhteydet valkoisten alueella

Helmikuun alussa Mannerheim ryhtyi järjestämään päämajaansa Seinäjoelle. Heikki Renvall, Alexander Frey, E.Y. Pehkonen ja Juhani Arajärvi puolestaan muodostivat Vaasassa valkoisen senaatin. Senaattorit jakoivat työt siten, että Renvall sai hoitaakseen vt. puheenjohtajan tehtävien ja ulkoasioiden lisäksi kauppa- ja teollisuustoimituskunnan ja kirkollistoimituskunnan. Sisäasiaintoimituskunnan ja oikeustoimituskunnan sai Frey. Pehkosesta tuli maataloustoimituskunnan päällikkö, ja Arajärvi otti johtaaakseen valtiovarain- ja kulkulaitostoimituskunnat.¹

Alkuvaiheessa senaattorit ja Mannerheim joutuivat toteuttamaan varsin laajoja järjestelyjä. Uusi keskushallinto oli luotava Vaasaan ja vapaaehtoisista suojeluskuntajoukoista oli muovattava toimintakykyisiä yksiköitä. Näistä perusjärjestelyistä johtui, että propagandaan ja tiedotukseen liikenä helmikuun alussa vain niukasti voimia ja aikaa. Vähitellen yhteydet sentään alkoivat solmiutua.

Tammikuun lopussa pysähtynyt posti alkoi helmikuun toisella viikolla jälleen kulkea valkoisten alueella. Ongelmia aiheutti kuitenkin se, että postihallitus oli jäänyt Helsinkiin. Puutteen poistamiseksi Vaasan postikonttorin hoitaja K. A. Kraemer ehdotti senaatille 12.2. väliaikaisen postihallituksen järjestämistä Vaasaan. Senaatti perusti postihallituksen seuraavana päivänä ja määräsi sen johtajaksi Kraemerin.²

Helmikuun puolivälissä linjan Sideby—Kankaanpää—Parkano—Haapamäki—Jyväskylä—Mikkeli—Antrea—Hiitola pohjoispuolella toimi noin 200 postitoimistoa. Mainitun linjan eteläpuolelle ei postia saanut kuljettaa.³

Helmikuun 16:näntena päämajan etappipäällikkö Gösta Theslöf tilasi Tukholman lähetystön välityksellä päämajaan Svenska Dagbladetin, Aftonbladetin, Allehandan ja Dagens Nyheterin. Ruotsin vasemmistolehtiä Theslöf ei tilannut. Helmikuussa väliaikainen postihallitus sai senaatilta luvan tilata Ruotsin Generalpoststyrelseniltä ulkomaisia sanomalehtiä ja aikakauskirjoja.⁴ Maaliskuun alussa postihallitus sopi Generalpoststyrelsenin kanssa yhteistyön yksityiskohdista.⁵ Vaasan ja Tukholman välisistä järjestelyistä huolimatta Suomesta ulkomaille lähetettyjen ja tänne tulleiden sanomalehtien määrä pieneni vuonna 1918 lähes 300 000:lla.⁶ Toukokuuhun 1918 saakka posti kulki valkoisesta Suomesta ulkomaille Tornion kautta.

Helmikuun puolivälissä perustettiin päämajan etappiesikuntaan postiosasto huolehtimaan kenttäpostista. Sen alaisina toimivat Haapamäen, Pieksämäen ja Antrean kenttäpostikonttorit. Senaatti päätti 18.2., että rintamamiesten ja heidän omaistensa välinen kirjeenvaihto oli kuljetettava maksutta.⁷ Sanomalehtien rintamakirjeenvaihtajille kenttäpostiyhteyksistä oli suurta hyötyä.

⁷ Eteenpäin 2.2., 5.2.; sosialisti 29.1., 31.1.

¹ VA Vaasan sen. to:n kanslian ptk. 1.2.

² VA Vaasan sen. D 1 77/II Kraemerin kulkul. tk:lle 12.2.; va. postihall. E a 1. senaatti Kraemerille 13.2. ja D A 1 Kraemerin kiertokirje 1.

³ VA VapSA 689 Kraemerin Jyväskylän postinhoitajalle 7.2.

⁴ VA VapSA 490 Theslöf Tukholman lähetystölle 16.2.; va. postihall. E a 1 kulkul.tk. postihallitukselle 18.2.

⁵ VA va. postihall. E a 1 postihallitus Generalpoststyrelsenille 4.3.

⁶ Vuoden 1918 postitilaston mukaan 1917 Suomesta lähteneiden ja Suomeen saapuneiden sanomalehtien määrä oli 350 000, mutta 1918 se oli vain 39 000. Postitilasto s. 34.

⁷ VA va. postihall., saap. kirjeet, kulkul.tk. postihallitukselle 18.2.

Lennätinlaitos oli Suomen itsenäistyttyäkin jatkanut venäläisenä. Tammikuun lopussa sotilaat ja Vaasan lennätinkonttorin johtaja Konstantin Wegge riitaantuivat Mannerheimin sähkeiden lähetysmaksuista ja sensuurista, jota sotilaat vaativat ja Wegge vastusti.⁸ Riidasta johtui, että Mannerheim julisti 10.2. lennätinlaitoksen suomalaiseksi ja käski sen noudattaa vain Vaasan senaatin ja Seinäjoen päämajan määräyksiä. Punaisten tai venäläisten sähkeitä ei saanut toimittaa perille, vaan ne oli lähetettävä päämajaan.⁹

Helmikuun 13:ntena senaatti hyväksyi Mannerheimin ratkaisun ja perusti Vaasaan väliaikaisen lennätinhallituksen. Sitä johti aluksi Konstantin Wegge. Sotilaiden ja laitoksensa ohjesääntöjä pikkutarkasti noudattaneen Weggen välit kiristyivät helmikuussa katkeamaisilleen, ja sotilaat syyttivät Weggeä epäluotettavuudesta. Kiista johti siihen, että kulkulaitosten ja yleisten töiden toimituskunta erotti Weggen ja määräsi hänen tilalleen Kokkolan lennätinkonttorin päällikön Rafael Rosendahlin.¹⁰

Helmi—maaliskuussa valkoisten alueella toimi kolmisenkymmentä lennätinlaitoksen alaista konttoria, joista pohjoisimmat olivat Ivalossa ja Sodankylässä ja eteläisimmät Kristiinankaupungissa ja Sortavalassa.¹¹ Suurimman paineen alaisena toimi Tornion konttori, jonka kautta ulkomaanliikenne hoidettiin.¹²

Tammikuun lopussa suojeluskuntalaiset ottivat Vaasassa haltuunsa langattoman lennätinaseman. Helmikuun alussa, kun valkoiset eivät vielä olleet saaneet valvontaansa Pohjois-Suomea, he hoitivat koko ulkomaan liikenteensä tämän aseman avulla. Helmikuun puolivälistä lähtien — Pohjois-Pohjanmaan siirryttyä suojeluskuntien valvontaan — siviilien sähkeet, sanomalehtiutiset yms. aineisto kulkivat ulkomaille lennätinlankoja pitkin Oulun ja Tornion kautta. Tärkeimmät ja kiireellisimmät ulkomaansähkeensä senaatti kuitenkin toukokuun alkuun saakka lähetti Vaasan langattomalla lennätinillä. Tämän Vaasan aseman päällikkönä toimi koko sodan ajan jääkärikorpraali A. Stenholm.¹³

Myös punaisten alueelta valkoiset saattoivat lähes koko sodan ajan lähettää sähkeitä Mannerheimin päämajaan Seinäjoelle. Jo tammikuun puolivälissä suojeluskuntalaiset olivat rakentaneet Helsingin Rautatien torin varrelle Lackmanin taloon salaisen lennätinaseman, joka oli kytketty rautateiden lennätinverkkoon. Tämän aseman avulla Helsingin valkoiset pitivät punaisen vallan alkupäivinä yhteyttä Pohjanmaalle. Helmikuun 4:ntenä punakaartilaiset löysivät aseman ja lopettivat sen toiminnan. Vähän myöhemmin insinööri Bertil Osolin sekä lennätinvirkaillijat I. Monthen ja Y. Tanskanen havaitsivat punaisilta katkaisematta jääneen lennätinlinjan, joka kulki Porista valkoisten alueelle. Valkoiset lennätinvirkaillijat välittivät tämän jälkeen öisin sähkeitä Helsingistä Riihimäen, Tampereen ja Porin kautta Seinäjoelle. Tämän yhteyden punaiset katkaisivat Porin kohdalta 12.3. Sen jälkeen valkoiset rakensivat insinööri Osolin johdolla erääseen Kaivopuiston huvilaan uuden salaisen lennätinaseman ja kytkivät sen Tallinnaan menevään lennätinkaapeliin. Kytkeä käyttämällä Helsingin valkoiset saattoivat maaliskuun loppupuolella ja huhtikuussa sähköttää raporttinsa Tallinnan ja Tukholman kautta Vaasaan ja Seinäjoelle.¹⁴

8 VA Svinhufvudin muistos. 1 Wegge Svinhufvudille maalisk. 1918.

9 OMA Tornion posti- ja lennätinkonttoriin saapuneet kirjeet, Mannerheimin käsky 10.2.; Risberg 1959, s. 347.

10 VA Svinhufvudin muistos. 1 Wegge Svinhufvudille maalisk. 1918; Hj. Castrénin kok. 3 kulkul. tk:n toimintakertomus; Risberg 1959, s. 348, 350.

11 Ks. VA VapSA:n arkistoluettelo.

12 OMA Tornion posti- ja lennätinkonttorin lähetetyt kirjeet, Björklund va. lennätinhallitukselle 4.3.

13 KA G. Törngrenin kok. 11, E. Heimbürgerin selostus Radiotelegrafien i frihetskriget.

14 Norrmén, Kamp och äventyr i röda Finland 1918, s. 96—100, 121, 123, 128; Monthen, VK II 1935, s. 402.

Maailmansodan alkuvuosina aktivistit olivat luoneet Suomeen saksalaisten hyväksi toimineen tiedusteluorganisaation. Sen venäläisistä joukoista ja linnoituksista hankkimat tiedot oli kuljetettu Tukholman kautta Saksaan. Organisaation johtaja oli käyttänyt itsestään peitenimeä Kallerman. Vallankumouksen tammikuussa 1918 alettua aktivistinen tiedusteluorganisaatio ryhtyi salaisia lennätinyhteyksiä pitkin lähettämään tietoja Etelä-Suomesta valkoisten päämajaan.¹⁵ Useiden raporttien allekirjoittajina oli jälleen Kallerman.¹⁶

3.3. Viralliset ja puoliviralliset tietolähteet

3.3.1. Suomen Virallinen Tietotoimisto

Aivan tyhjästä ei valkoisten johdon tarvinnut tiedotustoiminnassaan lähteä. Maailmansodan alkuvuosina suurvallat olivat kehittäneet keinoja, jotka tunnettiin Suomessa ja joita voitiin käyttää malleina. Tiedettiin että suurvaltojen hallitukset olivat organisoineet lehdistötoimistoja propagandaa levittämään. Tunnettiin suurvaltojen pääesikuntien tapa jakaa tilanneraportteja sanomalehdille. Oltiin selvillä siitä, että suurvalloissa toimitettiin rintama- ja joukko-osastolehtiä, joita jaettiin sekä omille että vastustajan joukoille.

Helmikuun alkupäivinä — yhteyksien Helsinkiin katkettua — valkoiset lehdet joutuivat toimimaan ilman uutistoimistojen palveluksia. Puutteen korjaamiseksi valkoisten johtajat päättivät helmikuun 10. päivän tienoilla perustaa Vaasaan uutistoimiston. Idean keksi joku Vaasan senaattia lähellä ollut henkilö, mahdollisesti 9.2. Saksasta Vaasaan saapunut aktivisti Samuli Sario, jolla oli aikaisempaa kokemusta uutistoimistojen perustamisesta sekä tietoja siitä, miten Saksan hallitus oli sotapropagandan jakelun järjestänyt.¹

Senaatti teki päätöksen Suomen Virallinen Tietotoimisto -nimisen laitoksen perustamisesta talousosaston kanslian esittelystä 12.2. Toimiston tehtäväksi annettiin hankkia koti- ja ulkomaisille sanomalehdille ”luotettavia tietoja tapahtumista Suomessa ja erittäinkin siinä osassa maata, joka on hallituksen joukkojen miehittämä”. Toimiston johtajaksi senaatti nimitti toimittaja Rafael Collianderin ja apulaisjohtajaksi lehtori Oskari Linnasalmen. Ensimmäisen kuukauden toimintaan senaatti myönsi toimistolle 3 000 markkaa.²

Johtajaksi valittu Colliander oli hankkinut lehtialan kokemusta Västra Finlandin päätoimittajana ja Åbo Underrättelserin toimitussihteerinä. Syksyn 1917 eduskunta-vaaleissa hänet oli ruotsalaisen kansanpuolueen ehdokkaana valittu eduskuntaan. Tammi—helmikuun vaihteessa Colliander oli matkustanut Turusta Seinäjoen kautta Vaasaan. Hänen valintaansa SVT:n johtajaksi vaikutti lehtialan tuntemuksen lisäksi ilmeisesti se, että hänellä oli suhteita aktivistiliikkeen johtoon.³ Toimiston apulaisjohtaja Linnasalmi oli Vaasan suomalaisen lyseon saksan ja ranskan lehtori.⁴ Tehtävään hänet valittiin, koska tietotoimisto tarvitsi kielitaitoisia työntekijöitä.

15 Norrmén, Kamp och äventyr i röda Finland 1918, s. 92—95.

16 Ks. SA PM 1918: 8 ja 9.

1 Vuonna 1910 Sario oli puuhannut Elinkeinoelämän tiedonantotoimiston perustamista. Vuonna 1915 hän oli kuulunut Suomen Tietotoimiston perustajiin. Berliinissä hän oli 1916—17 johtanut aktivistien Suomen toimistoa, joka oli jakanut aineistoa Saksan lehdille. Sario, SVS I 1921, s. 186—187, 200. Berg 1952, s. 29—30; Uusi Suometar 8.2.1910.

2 VA Vaasan sen. to:n kanslian ptk. 12.2.

3 R.C. (Rafael Colliander) Åbo Underrättelser 28.1.1928 I de stora minnenas marginal.

4 Vaasan suomalainen lyseo 1880—1930, 1930, s. 248.

Uutinen toimiston perustamisesta annettiin sanomalehdille 10.2. Helmikuun sekavissa oloissa uutinen levisi hitaasti. Vaasalainen Ilkka julkaisi tiedon 11.2., oululaisessa Kalevassa ja jyvaskyläläisessä Keskisuomalaisessa se oli 13.2., kuopiolainen Savon Sanomat ja iisalmelainen Salmetar julkaisivat sen 14.2., ja savonlinnalaisessa Keski-Savossa ja sortavalaisessa Laatokassa se oli 19.2. Viralliselta Tietotoimistolta kului siis kahdeksan päivää perustamista koskevan uutisen levittämiseen lehdistöön, mitä ei edes helmikuun 1918 tilanteessa voitane pitää erityisen tehokkuuden osoituksena. Perustamistiedon saavuttua lehdet sopivat kukin vuorollaan toimiston kanssa uutisten vastaanottamisesta.⁵

Suomen Virallinen Tietotoimisto — lehdet käyttivät siitä lyhennystä SVT — toimi Vaasan senaatin talousosaston kanslian yhteydessä. Kotimaan uutistensa pääosan toimisto sai suoraan senaatista. Uutishankinta oli koko helmi- ja maaliskuun passiivisesti Vaasa-keskistä. Huhtikuun alussa toimisto laajensi kotimaan uutisten hankintaa palkkaamalla itselleen asiamiehet Kuopioon, Jyväskylään, Savonlinnaan ja Antreaan. Aloitteen tekijänä ei tällöinkään ollut passiivinen SVT, vaan kuopiolaisen Savo-lehden toimitussihteeri Eetu Heino, joka 200 markan kuukausikorvausta vastaan tarjoutui toimittamaan Itä-Suomen uutisia SVT:lle.⁶ Heino oli varsin sopiva tietotoimiston kirjeenvaihtajaksi, sillä hän oli syksyllä 1917 toiminut STT:n yhdysmiehenä Kuopiossa. Huhtikuussa SVT solmi suhteet toiseenkin aiemmin tietotoimiston palkkalistoilla olleeseen toimittajaan, Keskisuomalaisen toimitussihteeriin Veikko Sariolaan, joka ennen Jyväskylään muuttoaan oli työskennellyt STT:n Tampereen toimituksessa.⁷ Itä-Suomen yhteyksiensä parantamiseksi SVT palkkasi huhtikuussa yhdysmiehikseen Savonlinnaan toimittaja E. Karttusen ja Antreaan toimittaja A Vuorelaisen.⁸ Esikunnat myönsivät SVT:n edustajille erikoislupia, jotka mahdollistivat uutisten lähettämisen maaseutukaupungeista Vaasaan kaikkina vuorokauden aikoina.⁹

Ulkomaan uutistensa pääosan Virallinen Tietotoimisto sai Tukholmasta. Jo helmikuun 10:ntenä Colliander sähköitti Tukholmaan Svenska Telegrambyrånille ja ehdotti uutisvaihtoa.¹⁰ Sopimukseen päästiinkin nopeasti: ensimmäinen SVT:n sähke lähti Vaasasta Tukholmaan Telegrambyrånille jo 11.2. Siinä selostettiin Mäntyharjun, Varkauden ja Antrean taisteluja, kerrottiin punaisten Helsinkiin perustamasta vallankumoustuomioistuimesta sekä toistettiin se virheellinen tieto, että punaiset olivat Helsingissä surmanneet eduskunnan varapuhemiehen Lauri Ingmanin.¹¹

Vaasan lennätinkonttorin kautta kulki helmi—huhtikuussa 41 SVT:n Svenska Telegrambyrånille osoittamaa uutissähköä. Niistä useimmat sisälsivät valkoisen päämajan tilannetiedotuksia.¹² Telegrambyrånin kanssa käymässään uutistenvaihdossa SVT oli kaiken aikaa vastaanottavana puolena: se sai enemmän sähköitä kuin antoi. Huhtikuun puolivälissä Tukholman kautta tapahtunut tiedonvälitys laajeni, kun SVT ryhtyi sähköttämään päämajan päivittäiset raportit valkoisen Suomen diplomaattiedustustoille Berliiniin, Kristianiaan, Kööpenhaminaan, Pariisiin ja Budapestiin.¹³

5 VA VapSA 400 Salmetar SVT:lle 17.2.; VapSA 415 Pohjolan Sanomat SVT:lle 22.2.; VapSA 564 H. Seppänen Kajaanin Kaiulle 15.2.

6 VA VapSA 431 Heino Collianderille 2.4.; VapSA 569 Colliander Heinolle 3.4.; VapSA 431 Heino SVT:lle 8.4.

7 VA VapSA 569 Colliander Sariolalle 6.4.; VapSA 573 Colliander Sariolalle 14.4.

8 VA VapSA 569 Colliander Savonlinnan esikunnalle 5.4.; VapSA 573 Colliander Vuorelaiselle 14.4.

9 VA VapSA 569 Colliander Heinolle 3.4.; VapSA 431 Heino Collianderille 2.4.

10 VA VapSA 562 Colliander Svenska Telegrambyrånille 10.2. ja 11.2.

11 VA VapSA 562 Colliander Svenska Telegrambyrånille 11.2.

12 VA VapSA 562—578.

13 VA VapSA 570—575.

Huhtikuussa SVT sai käyttöönsä uuden ulkomaanyhteyden. Maaliskuun lopussa oli Mikkelin lähellä aloittanut toimintansa saksalainen lennätinasema, jonka koneet oli kuljetettu Saksasta Suomenlahden saaristoon ja sieltä Saimaan etappitietä Mikkeliin. Lennätinasemaa käytettiin sotatarkoituksiin, mutta sillä oli merkitystä myös uutisten välittäjänä. Sen avulla esimerkiksi Mikkelin Sanomat saattoi 27.3. lähtien julkaista päiväntuoreita Berliinistä, Lontoosta ja Bernistä lähetettyjä uutissähkeitä. Myös SVT käytti lennätinasemaa hyväkseen. Maaliskuun 30:ntenä se solmi mikkeliläisen Länsi-Savon kanssa sopimuksen, jossa se sitoutui lähettämään omat uutisensa Länsi-Savolle ilmaiseksi ehdolla, että Länsi-Savo välitti Mikkelin lennätinaseman kautta tulleet uutiset Savonlinnan ja Kuopion lehdille.¹⁴

SVT kustansi toimintansa senaatilta ja sanomalehdiltä saamallaan rahoilla. Senaatti myönsi maaliskuuhuhtikuun toimintaan 13 000 markkaa, minkä lisäksi se maksoi SVT:n huhti-toukokuussa välittämistä valtion sähköistä Vaasan lennätinkonttorille 9 000 markkaa.¹⁵

Helmikuun 12. ja toukokuun 2.¹⁶ päivän välisenä aikana SVT jakoi lehdille 317 uutista, joista se välitti 69 helmikuussa, 153 maaliskuussa, 88 huhtikuussa ja 7 toukokuussa. Pohjanmaan lehtiin SVT välitti lähes kaikki uutiset puhelimitse. Keski- ja Itä-Suomi joutuivat SVT:n kanssa asioidessaan käyttämään puhelimen lisäksi myös lennätintä.¹⁷ Mieliartikkelit yms. hitaasti vanhenevat tekstit SVT lähetti lehdille postitse.

SVT:n uutisten sisältöä on esitelty liitteessä 1. Samassa liitteessä on kaksi asetelmaa, joista toisessa on STT:n talvella 1917 jakamat uutiset ja toisessa SVT:n Vaasan kauden uutiset. Asetelmista on luettavissa, että talvella 1917 STT:n uutisista n. 17 % käsitteli senaattia ja keskusvirastoja, kun taas SVT:n uutisissa vastaava määrä oli n. 44 %. Toinen selvä ero oli Saksan-uutisissa. Talvella 1917 STT ei välittänyt Saksasta peräisin olevia uutisia lainkaan. Talvella 1918 sitä vastoin SVT:n ulkomaan uutisten suurimman ryhmän muodostivat juuri Saksan-uutiset. STT oli yksityinen osakeyhtiö, ja Saksa oli talvella 1917 vihollismaa, eivätkä nämä tekijät voineet olla vaikuttamatta senaatin ja Saksan asemaan STT:n uutisissa. SVT sitä vastoin oli senaatin laitos, jonka uutisvälitykseen löi talvella 1918 leimansa valkoisen Suomen Saksaan suuntautunut ulkopoliittikka.

Kaiken kaikkiaan SVT:n uutisvälitys oli tasapainotonta, vailla johdonmukaista linjaa. Senaatin uutiset kopioitiin toimituskuntien pöytäkirjoista ja jaettiin lähes muokkaamattomina sanomalehdille. Toiminta oli Vaasa-keskistä; muissa valkoisen Suomen kaupungeissa sattuneista tapahtumista vaiettiin melkein kokonaan. Punaisesta Suomesta SVT sai uutisia satunnaisesti, vaikka kyseessä oli tärkeä ja kiintoisa kohde. Ahvenanmaan-uutiset olivat alkuvaiheessa ruotsalaisia. Myös ulkomaan uutiset olivat etupäässä ruotsalaisten ja saksalaisten muotoilemia. (ks. liite 1 s. 226—228).

Sodan luonnetta koskevia kannanottoja ei SVT:n uutisissa esiintynyt; sanoja va-

14 Simonen, Hakkapeliitta 1938, s. 601.; VA VapSA 568 SVT Länsi-Savolle 30.3.

15 VA Vaasan sen. to:n kirjediaari, ilmoitukset 46, 51, 74; sen. to:n kanslian kirjekonseptit n:o 1656.

16 Raja on asetettu toukokuun 2. päivään, koska SVT muutti 2.5. senaatin mukana Helsinkiin, missä se ei pystynyt kilpailemaan STT:n kanssa, vaan sen toiminta rajoittui joksikin aikaa pelkästään päämajan materiaalin jakamiseen.

17 SVT lähetti Vaasan lennätinkonttorin kautta sodan aikana 21 uutista, jotka 80 sähköisenä levisivät valkoiset alueen lehtiin. Sähkeistä välitettiin helmikuussa 41, maaliskuussa 37 ja huhtikuussa 2. Luvuista voi päätellä valkoisen alueen puhelinyhteyksien huhtikuussa parantuneen. Sanomalehtien kesken 80 sähköistä jakaantuivat seuraavasti: Keskisuomalainen ja Keski-Savo 13, Kajaanin Kaiku 12, Salmetar ja Mikkelin Sanomat 10, Karjalan Sanomat ja Savotar 4, Itä-Savo ja Savo 3, Pohjolan Sanomat, Länsi-Savo ja Saarijärven Paavo 2, Keski-Pohjanmaa ja Kaiku 1. VA VapSA 564—571.; ks. myös Kaleva 18.4.

paussota tai kansalaissota ei niissä käytetty. Ei myöskään välitetty yhtään uutista, jossa olisi katsottu Suomen olevan sodassa Venäjän kanssa.

Ylipäättään SVT:n uutisissa kuvaileva aspekti oli keskeisenä. Koska arvottava aines puuttui, SVT:n uutisia ei ole luokiteltu sotapropagandaksi. Vaikka välittömät arvottavat ja ohjaavat aspektit puuttuivat, SVT kuitenkin vaikutti välillisesti valkoisten lehtien sodan luonnetta koskeviin kannanottoihin jättämällä kertomatta venäläisten joukkojen poistumisesta ja punaisia tukevien venäläisten vapaaehtoisten pienestä lukumäärästä.

SVT:tä arvosteltiin jo sodan aikana. Valkoisen Suomen päätoimittaja Kyösti Wilkuna purki mieltään ylipäällikön neuvottelukunnalle näin:

Etupäässä syytän virallista tietotoimistoa, joka toimii hitaasti ja veltoisti. Niinpä joutuvat ulkopolitiikkaa koskevat uutiset, jopa oman hallituksemme selostukset (kuten 'Hallituksen selostus maan rahataloudellisesta tilasta') useita päiviä vanhoina lehteenne, kun ne sitä ennen jotakin yksityistietä ovat ehtineet muissa lehdissä julkisuuteen päästä.¹⁸

Myös Kaleva kritisoi SVT:n uutisvälityksen hitautta. Kalevan mukaan SVT suosi Vaasan lehtiä eikä piitannut siitä, saivatko muut uutisensa ajoissa vai eivät.¹⁹ Itä-Suomen lehdistä tietotoimistoon oli tyytymätön Karjalan Sanomat. Myös se kiinnitti erityistä huomiota SVT:n uutisvälityksen hitauteen.²⁰ SVT:n huonot Itä-Suomen-yhteydet ärsyttivät muitakin ja useita yrityksiä tehtiin tilanteen korjaamiseksi.²¹ Yritykset onnistuivat vain osittain; SVT:n yhteydet Itä-Suomeen pysyivät sodan loppuun saakka epätydyttävinä.

SVT:n tehottomuuteen oli useita syitä. Toimistolla oli vähän henkilökuntaa.²² Puhe- lin- ja lennätinlinjat olivat sodan tähden ylikuormitettuja, mikä haittasi uutisten lähettämistä. Yritykset käyttää STT:n asiamiesverkkoa jäivät puolitiehen. Myös Collianderin monet matkat haittasivat toimintaa. Helmi-maaliskuun vaihteessa Colliander osallistui puheenjohtajana ns. talonpoikaisvaltuuskunnan retkeen Tukholmaan, Kristianiaan ja Kööpenhaminaan. Ulkomailta palattuun Colliander 20.3. matkusti rintamalle seuraamaan Tampereen-operaatiota. Tietotoimistoa johtajan poissaolot haittasivat niin paljon, että senaatin sisäasiaintoimituskunnan päällikön Alexander Freyn oli 29.3. puututtava asiaan ja määrättävä Colliander palaamaan Vaasaan. Huhtikuun lopussa Colliander oli jälleen matkoilla, tällä kertaa Turussa ja Ahvenanmaalla.²³

Kun Vaasan senaatti 2.5. siirtyi Helsinkiin, Virallinen Tietotoimisto seurasi muka-

18 SA PM 1918: 185 Wilkuna neuvottelukunnalle 15.3.

19 Kaleva 18.4.

20 Karjalan Sanomat 16.3

21 Yhteyksiä yrittivät parantaa Ylipäällikön neuvottelukunnan Karjalan suojeluskuntapiirin edustaja B.E. Hildén, SVT:n johtaja Colliander sekä Savonlinnan, Joensuun ja Mikkelin paikallisesikuntien tietotoimistot. SA PM 1918: 185 Hildénin sähkö; VA VapSA 569 Colliander Savonlinnan tietotoimistolle, Rissaselle ja Heinolle 12.4.

22 Henkilökunnan määrästä ei ole tarkkaa tietoa. SVT toimi senaatin kanslian yhteydessä, mutta oli kuitenkin siinä määrin siitä irrallaan, ettei sen työntekijöitä mainita säilyneissä Vaasan senaatin palkkalistoissa.

23 VA VapSA 568 Colliander Keskisuomalaiselle 20.3. ja Frey päämajan etappipäällikölle 29.3.; VapSA 571 Frey von Bonsdorffille ja Collianderille 26.4.

na. Helsingissä SVT toimi hallituksen tiedotustoimistona vuoden 1920 alkuun saakka, jolloin se lakkautettiin.²⁴

3.3.2. Päämajan tilannetiedotukset

Ensimmäisen maailmansodan aikana sotaa käyvien suurvaltojen päämajat antoivat tilannetiedotuksia lehdistölle. Myös Suomen sanomalehdet saivat vuosina 1914–17 säännöllisesti julkaistavikseen ympärysvaltojen päämajojen tiedonannot. Keskusvaltojen tilannetiedotuksia eivät Suomen lehdet tuolloin voineet julkaista.

Sodan Suomessa syttyä valkoinen päämaja otti nopeasti käyttöön tavan jakaa päivittäin tilannetiedotuksia yleisölle. Tarkoituksena oli mielialan kohottaminen, samalla kun pyrittiin luotettavien tietojen avulla supistamaan huhujen liikkuma-alaa.

Ensimmäisen tilannetiedotuksensa Mannerheimin päämaja antoi helmikuun 6:nä. Se kertoi tapahtumien kehittyneen valkoisille edullisesti Vilppulassa, Ruovedellä, Kurussa, Muroleessa, Kemissä, Torniossa, Mikkelissä ja Mäntyharjulla. Tämän ensimmäisen tiedonannon julkaisivat Vaasa ja Vasabladet 7.2., Ilkka 8.2. ja Keski-suomalainen 9.2. Seuraavina päivinä tilannetiedotusten vaikutusalue laajeni: helmikuun 8. päivän raportin julkaisivat Vaasan ja Jyväskylän lehtien lisäksi Kaleva ja Keski-Pohjanmaa 9.2., Raahe 11.2. ja Österbottningen 12.2.

Helmikuun 12. päivän paikkeilla tiedonantojen jakelu tehostui. Synnä olivat päämajassa suoritettut järjestelyt. Helmikuun 11. ja 15. päivän välisenä aikana päämaja jaettiin yleis-, ase- ja etappiesikuntaan sekä ylitarkastusvirastoon. Päiväraporttien laatimisen sai tehtäväkseen yleisesikunnan alainen päämajajoitustestarin osasto. Tämä eversti Hannes Ignatiuksen johtama osasto jakaantui yhteys-, tiedotus-, topografiseen ja operatiiviseen jaostoon. Yhteysjaoston tehtävänä oli hoitaa päämajan ja rintamien välisiä tiedotusyhteyksiä, joita myöten rintamien päälliköiden oli kahdesti päivässä lähetettävä tilanneraportit päämajajoitustestarin osastoon.²⁵ Tästä yhteysjaoston välittämästä aineistosta tiedotusosaston upseerit kokosivat suojeluskunnille ja lehdistölle tarkoitettut raportit, jotka päämajajoitustestari Ignatius vahvisti allekirjoituksellaan.

Päämajan raportit olivat varsin näkyvä osa valkoisten tiedotustoimintaa. Ne levisivät laajemmalle kuin mikään muu valkoisten aineisto.²⁶ Tiedonannot sähkötettiin väliaikaisen lennätinhallituksen yhteyksiä myöten kaikkiin lennätinkonttoreihin. Rautateiden lennätinverkkoa pitkin ne levisivät rautatieasemille ja suojeluskuntien esikuntaan. Suomen Virallinen Tietotoimisto lähetti ne puhelimitse ja sähköitse valkoisen Suomen sanomalehdille, Svenska Telegrambyrånille Tukholmaan sekä huhtikuun puolivälistä lähtien valkoisen Suomen diplomaattitiedustustoille Eurooppaan. Päämajan määräysten mukaan tiedonannot oli — sen lisäksi että ne julkaistiin sanomalehdissä — kiinnitettävä rautatieasemien, esikuntien ja virastojen ilmoitustauluille.²⁷

24 Toukokuusta 1918 lähtien SVT:tä johti Helsingin yliopiston Venäjän historian professori Uno Ludvig Lehtonen. Syksyllä 1918 Lehtonen suunnitteli toimiston tuntuvaa laajentamista, mutta hankkeet raukesivat. Vuonna 1919 toimiston johtoon tuli fil.tri K.R. Brotherus, jonka kaudella SVT nopeasti menetti merkityksensä. Toimiston palveluksia ei käytetty, koska virkamiesten mielestä oli joustavampaa antaa tiedot lehdille ilman välikäsiä. Ulkomaanuutisten hankkijana SVT ei pystynyt kilpailemaan STT:n kanssa, jolla oli käytössään vakiintuneet ulkomaanyhteydet. Tilanteen näin muututtua senaatti lakkautti vuoden 1920 alussa SVT:n. Tietoja SVT:stä on mm. seuraavissa lähteissä: VA sen. to:n kanslian kirjekonseptit 1918, sen. to:n kirje- ja anomusasiakirjat 1918 ja valtioneuvoston puhtaaksikirjoitetut kirjekonseptit 1919 numerot 296, 444, 473; ks. myös VA Setälän kok. 7 U.L. Lehtosen Ehdotuksia SVT:n toiminnan kehittämiseksi.

25 Törngren, SVS VIII 1928, s. 12–17, 24–25.

26 Päämajan lisäksi Karjalan ja Savon alue-esikunnat lähettivät lehdille tilannetiedotuksiaan. Niiden levikialueet olivat suppeat ja jakelu epäsäännöllistä. Sodan loppuvaiheessa valkoiset lehdet saivat tuoreeltaan julkaistavikseen myös Saksan suuren päämajan tilanneraportit.

27 VA VapSA 655 Nikander kaikille rautatieasemille 25.2.

Tiedonantojen säännöllinen jakelu alkoi helmikuun 12:ntena ja jatkui keskeytyksettä toukokuun 5:nteen. Sen jälkeen päämaja jakoi vielä erityisraportit 11., 12. ja 16.5.²⁸ Kaikkiaan päämaja julkaisi 12.2. ja 16.5. välisenä aikana 86 virallista tiedonantoa.²⁹ Raportit olivat lyhyitä, keskimäärin 70 sanan mittaisia, ja niissä rajoituttiin tapahtumien niukka selostamiseen; suoria arvottavia tai ohjaavia kannanottoja niihin sisältyi hyvin harvoin. Sodan luonnetta koskevaan kysymykseen raportit eivät ottaneet kantaa: sanoja kansalaissota, sisällissota, veljessota, vapaussota tai vapaustaistelu ei niissä esiintynyt. Vain muutamia kertoja raportit korostivat omien joukkojen urhoollisuutta ja leimasivat viholliset rikollisiksi ”huligaaneiksi”.³⁰

Venäläisten osuudesta päämajan raportit antoivat likimain oikean kuvan. Venäläisten poistumisesta ei kerrottu, mutta ei myöskään liioiteltu heidän osallistumistaan taisteluihin. Vain Vienan kysymyksen yhteydessä raporttien venäläisiä koskeva kielenkäyttö sai todella jyrkkiä sävyjä. Silti yhdessäkään raportissa päämaja ei katsonut valkoisen Suomen olevan sodassa Venäjän kanssa.

Arvottavan ja ohjailevan aineksen puuttumiseen kiinnitti Ilkka 15.3. huomiota seuraavasti:

Tavanomaiset esikuntaraportit eivät heitä (lehden lukijakuntaa) tyydytä.

Ne ovat nykyisessä muodossaan lehdissä vain välttämätön paha, josta puuttuu se inspiroiva henki ja elämä, jota vapaaehtoinen sota välttämättä kaipaa.

Toisaalta raportit kuitenkin koettiin hyödyllisiksi niiden luotettavuuden tähden, ja niitä käytettiin pääkirjoituspalstoilla julkaistujen viikko- ja kuukausikatsauksien aineistona. Raporttien sisältöä on esitelty liitteessä 2 sivuilla 229—231.

Suurvaltojen mittaviin propagandaorganisaatioihin verrattuna valkoisten systeemi oli varsin vaatimaton.³¹ Sen tehokkuus kuitenkin korostuu verrattaessa sitä punaisten vastaaviin järjestelyihin. Punaisten puolella SVT:tä vastasi STT, jonka kansanvaltuuskunta helmikuun alussa otti uutistoimistokseen. Tuolloin entiset STT:n toimittajat erosivat ja tilalle tulivat uudet miehet. Henkilökunnan täydellinen vaihtuminen, useiden toimittajien rintamakomennukset ja muut seikat vaikuttivat siihen, että toimiston työskentely jäi tehottomaksi.³² Ulkomaan uutistensa pääosan STT sai Pietarin Sähkösanomatoimistolta, jonka bolševikit olivat marraskuussa 1917 ottaneet käyttöönsä. Kotimaan uutisten välitys oli vähäistä. Esimerkiksi Työmies julkaisi helmikuun alun ja huhnikuun 12. päivän välisenä aikana vain noin 10 STT-merkinnällä tai Tietotoimisto ilmoittaa -maininnalla varustettua kotimaan uutista. Muissa punaisen alueen lehdissä samat merkinnät esiintyivät vieläkin harvemmin.

Esikuntaraporttien jakelussakaan punaisten johto ei yltänyt yhtä tehokkaiseen suoriin kuin Mannerheimin päämaja. Esikunnissa tapahtuneet lukuisat henkilövaihdokset sekä punaisen kaartin organisaation monet puutteet aiheuttivat sen, että vain

28 11.5. esitettiin laaja katsaus Karjalan valtaukseen, 12.5. julkaistiin von der Goltzin, Mannerheimin ja Ludendorffin toisilleen lähettämät onniteluseräkirjeet ja 16.5. kerrottiin suomalaisten miehittäneen Inon linnoituksen.

29 Päämajan virallisten tiedonantojen lisäksi näyttää liikkeellä olleen myös sellaisia Päämajan tiedonanto-merkinnällä varustettuja raportteja, joita päämaja ei ollut antanut. Maaliskuun alussa etappipäällikkö Theslöf joutui kieltämään lehtiä julkiasemasta muita kuin Hannes Ignatiuksen allekirjoittamia tiedonantoja. SA SK 1918 2428/5.

30 Päämajan tiedonannot 12.2., 28.2., 3.3.

31 Tietyin varauksin voidaan katsoa, että kun talvisota 1939 syttyi, toiminta organisoitiin osittain samoin kuin 1918. SVT:tä vastasi 1939 Valtioneuvoston tiedotuskeskus ja valkoisen päämajan tiedottajien työtä jatkoi 1939 päiväraporttien jakajana Päämajan propagandaosasto. Vilkuna 1962, s. 12—13; Salminen 1976, s. 26.

32 Toimittaja Vilho Viitasen kirjoittajalle syyskuussa 1962 antamia tietoja.

maaliskuun loppupuolella punaiset sanomalehdet saivat yleisesikunnalta ja paikallisesikunnilta tilannetiedotuksia lähes päivittäin.³³

3.3.3. Rintamalehdet

3.3.3.1. Valkoinen Suomi

Helmikuun puolivälissä valkoiset muodostivat suojeluskuntapiirien edustajista Seinäjoelle Ylipäällikön neuvottelukunnan, jonka tehtävänä oli päämajan ja vapaaehtoisten suojeluskuntien yhteistoiminnan parantaminen ja joukkojen kasvattaminen kuriin ja järjestykseen. Neuvottelukunnan ensimmäisiä tehtäviä oli rintamalehden perustaminen. Helmikuun 16. ja 21. päivän kokouksissaan neuvottelukunta hahmotteli lehti-hankkeen yleislinjat: Lehden tuli ilmestyä senaatin ja päämajan suomenkielisenä äänenkannattajana kuudesti viikossa, ja muun toimintansa ohella sen piti hoitaa myös virallisen lehden tehtäviä. Kustannuksista oli valtion vastattava.³⁴ Käytännön perustamistoimet sai hoitaakseen neuvottelukunnan oululainen jäsen, pankinjohtaja Isak Kaitera.³⁵

Rintamalehden päätoimittajaksi neuvottelukunta kutsui kirjailija Kyösti Wilkunan. Vuonna 1904 Wilkuna oli toimittanut Oulussa Kalevaa,³⁶ joten aivan vaille lehtialan kokemusta hän ei ollut. Poliittisilta asenteiltaan Wilkuna oli aktivisti. Ensimmäisen maailmansodan alkuvuosina hän oli värvärinä ja etappimiehenä osallistunut jääkäri-liikkeeseen. Syksystä 1917 Wilkuna oli toiminut Nivalan suojeluskunnan päällikkönä. Helmikuun 1918 lopussa Wilkuna matkusti Nivalasta Vaasaan, viipyi kaupungissa pari päivää ja jatkoi sen jälkeen Seinäjoelle, missä sai Mannerheimiltä valtakirjan rintamalehden päätoimittajan tehtävään.³⁷

Lehden taloudenhoitajaksi neuvottelukunta kiinnitti Limingan kansanopiston rehtorin, maisteri Onni Tolvasen, joka poliittisilta asenteiltaan oli lähellä suomalaista puoluetta. Toimittajakokemusta Tolvasella ei ollut. Ennen sotaa hän oli kuitenkin säännöllisesti kirjoittanut oululaisiin lehtiin.³⁸

Toimitussihteeriksi neuvottelukunta valitsi opiskelija Jalo Ansaksen, joka oli vuonna 1917 hankkinut lehtialan kokemusta Ylioppilaslehden toimitussihteerinä.³⁹ Neljänneksi toimituskuntaan kiinnitettiin toimittaja Knut Sarlin, joka sai hoitaakseen kotija ulkomaanuutisten hankinnan.⁴⁰ Toimituskuntaan olisi halunnut liittyä myös kirjailija Ilmari Kianto, joka tuolloin asui Hailuodossa. Wilkunan ja Kiannon väliset ristiriidat estivät kuitenkin Kiannon toiveen toteutumisen.⁴¹

Rintamalehti aloitti maaliskuun 6:nä Vaasassa Valkoinen Suomi -nimisenä. Ensimmäisessä numerossa toimituskunta määritteli tavoitteensa näin:

Valkoisen Suomen tarkoitus on lähinnä jakaa mahdollisimman luotettavia tietoja niin rintamalla taisteleville vapaussankareillemme kuin heidän omaisilleen rintaman takana. Paitsi kansalaissotaamme tavalla tai toisella koskettavia kirjoituksia tulee Valkoinen Suomi edelleen sisältämään eri rintamalla toi-

33 VA VapSA 29 a punaisen kaartin yleisesikunnan raportit, kirjeet ja tiedotteet.

34 SA PM 1918: 175 neuvotteluk:n ptk. 16.2. ja 21.2. sekä neuvotteluk:n päiväamäton kirje senaatille helmik. 1918.

35 Liitto 3.2.1928 Vapaussodan ylipäällikön neuvottelukunta, neuvottelukunnan jäsen Isak Kaitera kertoo.

36 Routavaara 1949, s. 126.

37 SKS kirjekok. 164 a K. Wilkuna H. Wilkunalle 28.2.1918; Railo 1930 1, s. 307, 407.

38 Aikalaiskirja 1920, s. 471.

39 Koivula 1925, s. 10.

40 SA PM 1918: 185 Wilkuna neuvottelukunnalle 15.3.

41 Kunnas 1976, s. 27; VA VapSA 490 Mannerheim Kiannelle 25.2.

mivien kirjeenvaihtajiemme katsauksia, kirjoituksia ulkopoliitikasta, hallituksen ja ylipäällikön julistuksia sekä sotilas- ja siviilivirastojen tiedonantoja ja ilmoituksia.

Valkoisen Suomen toimitus sijaitsi Vaasassa. Yhteyksiä päämajaan piti yllä Seinäjoelle perustettu Valkoisen Suomen osasto.⁴² Valkoinen Suomi painettiin lakkautetun sosialidemokraattisen Vapaan Sanan kirjapainossa. Paperin se sai Vapaan Sanan varastosta ja Serlachiukselta Mäntästä.⁴³

Valkoinen Suomi ilmestyi kaksisivuisena ja seitsenpaltaisena. Pieni koko johtui siitä, ettei Vapaan Sanan koneilla voinut kuudesta viikossa suurempaa lehteä painaa.⁴⁴ Maaliskuussa Valkoisen Suomen päivittäinen painos oli 12 000. Määrästä 8 000 meni siviilitilaaajille ja 4 000 rintamajoukoille ja esikuntiin. Tilaustuloja lehti sai maaliskuussa siviileiltä noin 20 000 markkaa ja valtiolta noin 10 000 markkaa. Lisäksi vaasalaiset liikkeet Berglund & Ylkänen, Vaasan turkis- ja pukimotehdas, Vaasan villatehdas ja Vaasan Rihkama ostivat noin 1 000 markalla ilmoitustilaa Valkoisesta Suomesta. Maaliskuussa lehti maksoi painatuksesta ja postituksesta 9 000 markkaa ja paperista 8 700 markkaa. Toimittajille ja konttorihenkilökunnalle lehti samaan aikaan maksoi palkkoja 7 200 markkaa.⁴⁵

Senaatin 9.3. tekemää päätöstä noudattaen⁴⁶ Valkoinen Suomi hoiti muiden toimien ohella myös virallisen lehden tehtäviä huhtikuun 10. päivään saakka.⁴⁷ Siitä johtui, että maaliskuussa ja huhtikuun alussa Valkoisen Suomen palstatilasta suuren osan veivät senaatin, virastojen ja esikuntien kuulutukset, julistukset, päiväkäskyt ja raportit. Useissa numeroissa ainoa toimituksen tuottama teksti oli etusivulle taitettu pääkirjoitus. Toimituksen tietoisesti valitsemalla linjan mukaisesti sosialismin kritiikki oli pääkirjoitusten yleinen aihe.⁴⁸ Linja oli mielekäs, sillä valkoisissa joukoissa palveli asevelvollisina runsaasti sosialisteja. Propagandassaan Valkoinen Suomi käytti samoja argumentteja kuin valkoinen lehdistö ylipäätään. Valkoisen Suomen pääkirjoitusten sisältöjä käsitellään viidennessä luvussa ja liitteissä muiden lehtien yhteydessä.

Huhtikuussa, kun levikki jo oli noussut 30 000:een, taloudenhoitaja Onni Tolvanen suunnitteli, että Valkoinen Suomi jatkaisi sodan päätyttyä punavangeille tarkoitettuna propagandalehtenä.⁴⁹ Huhtikuun alussa Ilkka, Vaasa ja Valkoinen Suomi kuitenkin kävivät polemiikin, joka johti Valkoisen Suomen lakkauttamiseen.

Keskustelun aloitti Vaasa huhtikuun 4:nä kysymällä, oliko Valkoinen Suomi todella senaatin ja päämajan virallinen äänenkannattaja. Vastatessaan Vaasalle seuraavana päivänä Valkoinen Suomi ihmetteli, mistä Vaasa ”oli saanut päähänsä”, että Valkoinen Suomi olisi hallituksen äänenkannattaja. Mitään ei Valkoisen Suomen mukaan todistanut se, että hallitus oli lehdelle myöntänyt ”vaatimattoman määrärahan” korvaukseksi rintamille, esikuntiin ja virastoihin jaetuista ilmaisista numeroista.

Ilkka yhtyi keskusteluun huhtikuun 6:nä. Ilkka ihmetteli, että Valkoinen Suomi oli kiistänyt olevansa hallituksen äänenkannattaja. Ilkka päätteli, että ellei Valkoinen Suomi ollut hallituksen äänenkannattaja, se oli yksityinen liikeyritys, joka sai tukea valtiolta. Ilkan mukaan yleisöllä oli täysi oikeus saada tietää, oliko Valkoinen Suomi todella hallituksen äänenkannattaja vai ei.

42 Jalo Lahdensuon kirjoittajalle 30.11.1962 kirjeitse antama tieto.

43 Valkoinen Suomi tilasi 15.3. Mäntän paperitehtaalta 20 000 kg sanomalehtipaperia. VA VapSA 566
Valkoinen Suomi Serlachiukselle 15.3.

44 Railo 1930 I. s. 407.

45 VMA J. Lahdensuon kok. 7 0. Tolvanen J. Lahdensuolle 11.4.1918.

46 VA Vaasan sen. sis.as.tk:n ptk. 9.3.

47 10.4. aloitti Vaasassa ilmestymisensä Suomen Virallinen Lehti — Finlands Officiella Tidning.

48 VMA J. Lahdensuon kok. 7 0. Tolvanen J. Lahdensuolle 11.4.1918; ks. myös liite 4.1.1. s. 237—238.

49 VMA J. Lahdensuon kok. 7 0. Tolvanen J. Lahdensuolle 11.4.1918.

Vaasan ja Ilkan vaatimukset Valkoisen Suomen aseman selvittämisestä johtivat senaatin ja lehdistön edustajien neuvotteluihin. Niissä Ilkan ja Vaasan edustajat väittivät, että Valkoinen Suomi haittasi varsinaisten päivälehtien toimintaa viemällä niiltä tilaajia ja ilmoittajia.⁵⁰ Neuvottelujen jälkeen senaattorit Arajärvi ja Frey keskustelivat Valkoisen Suomen toimittajan Knut Sarlinin kanssa. Keskustelussa päädyttiin siihen, että Valkoinen Suomi oli tehnyt tehtävänsä. Se oli käynyt tarpeettomaksi, koska rintaman siirryttyä etelään useat punaisten lakkauttamat porvarilliset lehdet olivat jälleen alkaneet ilmestyä.

Sarlin välitti senaattorien terveiset ylipäällikön neuvottelukunnalle, joka päätti 9.4., että Valkoinen Suomi lakkaisi ilmestymästä huhtikuun lopussa.⁵¹ Jäähyväiskirjoituksessaan 30.4. Valkoinen Suomi ilmoitti lopettavansa, koska lähes koko Suomi jo oli valkoisten hallussa ja sota läheni loppuaan. Lehti pahoitteli sitä, ettei se kirjapainon heikon tason ja postinkulun epäsäännöllisyyden tähden ollut voinut toimia niin tehokkaasti kuin olisi halunnut.

Edellä mainitussa polemiikissa Ilkka ja Vaasa moittivat Valkoista Suomea huonosti toimitetuksi, linjattomaksi, kuivakkaaksi ja hitaaksi. Myös Mikkelin Sanomien päätoimittajana vuonna 1918 työskennellyt Vihtori Simonen arvioi Valkoisen Suomen sisälön kuivaksi, ulkoasun kehnoksi ja merkityksen vähäiseksi.⁵²

Ilkan ja Vaasan käsitykset eivät olleet pelkästään kilpailevien lehtien pahansuopaisuutta, vaan niissä oli paljon perää.⁵³ Valkoisen Suomen toimituskunta ei aina paneutunut tehtäväänsä tehokkaasti. Päätoimittaja Wilkuna ja uutistoimittaja Sarlin istuivat mieluummin ravintoloissa kuin lehtensä toimituksessa. Huhtikuun alussa valkoisen Vaasan byrokraatteihin kyllästynyt Wilkuna jätti toimituksen ja matkusti kirjeenvaihtajaksi Tampereen rintamalle.⁵⁴ Jalo Ansaksen valitseminen lehden toimitussihteeriksi ei myöskään osoittautunut hyväksi ratkaisuksi. Yhteistyö luonteeltaan kulumikkaan Ansaksen kanssa kävi niin vaikeaksi, että hänet oli huhtikuun alussa pakko erottaa. Ansaksen tilalle toimituskuntaan tuli Eemeli Jaakkola. Hänen merkityksensä näyttää toimittajakokemuksen puuttumisen tähden jääneen vähäiseksi. Huhtikuun alussa tilanne Valkoisen Suomen toimituksessa oli ajoittain sellainen, että Tolvanen vastasi yksin päätoimittajan, taloudenhoitajan ja toimitussihteerin tehtävistä.⁵⁵

Valkoisen Suomen linjattomuus aiheutui työvoiman puutteesta. Wilkunan ja Sarlinin laiminlyönneistä johtui, että Valkoinen Suomi joutui hyväksymään pääkirjoituksiksi ulkopuolisten avustajien tekstejä. Kiire ja työvoiman vähäisyys aiheuttivat sen, ettei avustajien tekstejä ehditty tehokkaasti tarkistaa eikä muokata. Ongelmia syntyi myös siksi, ettei senaatin ja Valkoisen Suomen suhteita missään vaiheessa täsmällisesti määritely.

3.3.3.2. Det vita Finland

Ylipäällikön neuvottelukunnan ensimmäisen suunnitelman mukaan jommankumman Vaasan ruotsinkielisen lehden, Vasabladetin tai Vasa Postenin oli ryhdyttävä ilmestymään kuudesti viikossa ja täytettävä rintamalehden tarve.⁵⁶ Tämä neuvottelukunnan

50 Jalo Lahdensuon kirjoittajalle 30.11.1962 kirjeitse antama tieto.

51 SA PM 1918: 185 neuvotteluk:n ptk. 9.4.

52 Simonen, Suomen Kuvalehti 1938, s. 389.

53 Valkoiseen Suomeen oltiin tyytymättömiä lehtimiespiirien ulkopuolellakin. Vaasassa vuoden 1918 sodan aikana kouluasioita johtanut ylitarkastaja A.J. Tarjanne merkitsi päiväkirjaansa 26.3.: ”Valkoinen Suomi tapansa mukaan virheitä täynnä.” VA Svinhufvudin muistos. 1, Tarjanteen pvk. 26.3.

54 SKS kirjekok. 164 Wilkuna M. Björklundille 8.4.1918; Railo 1930 1, s. 407–408.

55 Railo 1930 1, s. 407–408.

56 SA PM 1918: 185 neuvotteluk:n päivämätön kirje senaatille maalisk. 1918.

suunnitelma ei toteutunut, vaan ruotsinkieliset saivat Valkoisen Suomen vastineeksi uuden, *Det vita Finland* -nimisen lehden. Se ilmestyi 17.3.—14.4. kuudesti viikossa Vaasassa saman kokoisena kuin Valkoinen Suomi. Lehti painettiin Vasa Postenin kirjapainossa. Sitä toimittivat Richard Malmberg, Johannes Näse ja A.J. Dahl, jotka kaikki olivat koulumiehiä: Malmberg oli kansakoulujen tarkastaja, Näse yhteiskoulun lehtori ja Dahl kansakoulun johtajaopettaja. Yhdelläkään heistä ei ollut mainittavaa lehtialan kokemusta, vaikka he kaikki olivatkin ajoittain avustaneet Vaasan ruotsinkielisiä sanomalehtiä.⁵⁷

Senaatti vastasi *Det vita Finlandin* kustannuksista. Systeemi toimi samoin kuin Valkoisen Suomen järjestelmä.⁵⁸ Valtionavun lisäksi *Det vita Finland* sai tuloja siviilitilailta ja ilmoittajilta. Ilmoituksia lehdelle antoivat samat vaasalaiset liikkeet kuin Valkoiselle Suomellekin.

Sisällöltään *Det vita Finland* muistutti Valkoista Suomea. Pääosan tilasta veivät viralliset julistukset, kuulutukset, SVT:n uutiset ja päämajan tiedonannot. Omat kantansa toimittajat sijoittivat etusivun vasempaan laitaan yhdelle palstalle taitettuun pääkirjoitukseen. Vajaan kuukauden pituisena ilmestymisaikanaan *Det vita Finland* julkaisi 22 pääkirjoitusta, jotka kaikki olivat joko Malmbergin tai lehden muiden toimittajien kirjoittamia.⁵⁹ Valkoisen Suomen tavoin myös *Det vita Finland* keskittyi Tampereen taistelujen ratkaisuvaiheessa sosialismin ja kansanvaltuuskunnan vastaiseen propagandaan. Tarkemmin *Det vita Finlandin* sisältöjä käsitellään viidennessä luvussa ja liitteissä muiden lehtien sisältöjä esiteltäessä.

Ilmeisesti myös *Det vita Finlandista* keskusteltiin niissä neuvotteluissa, joita lehdistön edustajat ja senaattorit huhtikuun alussa Vaasassa kävivät. Mahdollisesti samassa yhteydessä päätettiin *Det vita Finlandin* lakkauttamisesta. Viimeisen kerran *Det vita Finland* ilmestyi huhtikuun 14:ntenä.

Myöhempien aikojen arvostelijat olivat pitäneet *Det vita Finlandin* merkitystä vähäisenä.⁶⁰ Valkoiseen Suomeen verrattuna *Det vita Finlandin* linja oli kuitenkin johdonmukaisempi ja lehden lyhyiden ja selkeiden pääkirjoitusten propaganda-arvo oli suurempi kuin Valkoisen Suomen pitkien ja teoreettisten johtavien artikkelien.

3.3.3.3. Karjalan Armeija(kunnan Pääesikunna)n Tiedonannot⁶¹

Saavuttuaan 2.2. Helsingistä Jyväskylän kautta Karjalan rintamalle Aarne Sihvo tapasi Antreassa veljekset Viljo ja Lauri Pelkosen, jotka ehdottivat hänelle tietotoimiston järjestämistä. Käkisalmen Sanomien päätoimittaja A. Vuorelainen puolestaan esitti oman lehden perustamista Karjalan armeijakunnalle. Sihvo kannatti Vuorelaista, minkä jälkeen Sihvo, Vuorelainen ja Pelkosen veljekset hahmottelivat lehtihankkeen suuntaviivat.⁶²

Uusi lehti sai nimekseen Karjalan Armeijakunnan Pääesikunnan Tiedonannot. Sitä toimittivat Vilho Viita ja Toivo Rasilainen. Ensimmäinen numero ilmestyi helmikuun 5:ntenä. Lehti painettiin Suomen Kirkon Sisälähetysseuran kirjapainossa Sorta-

57 Gran HoLS 43 1968, s. 195.

58 VA Vaasan sen. sis.as.tk:n ptk. 14.3.

59 Gran HoLS 43 1968, s. 195.

60 Gran katsoo että *Det vita Finland* epäonnistui tehtävässään. Gran HoLS 43 1968, s. 203. R. Malmbergin elämäkerran kirjoittaja Bruhn toteaa, että *Det vita Finlandia* luettiin vain, jos muita lehtiä ei ollut saatavissa. Lehden epäonnistumisen syynä Bruhn pitää sitä, että toimittajat olivat harrastelijoita. Bruhn 1957, s. 145—146.

61 Maaliskuun 15:nä lähtien lehden nimenä oli Karjalan Armeijan Tiedonannot.

62 Järvi SVS (aik) 1939, s. 112—113; Sihvo 1946, s. 248—249.

valassa. Toimitus työskenteli aluksi armeijakunnan esikunnan yhteydessä Antreassa, mutta siirtyi maaliskuussa Sortavalaan.

Alussa lehti sisälsi tuoreita uutisia vain lähiseutujen tapahtumista. Punaisen Suomen uutisia saatiin pakolaisten rintaman läpi kuljettamista sosialidemokraattisista lehdistä. Helmikuun puolivälissä alettiin saada uutisia myös Seinäjoelta ja Vaasasta. Yhteyksien paraneminen johtui siitä, että ylioppilas Onni Pelkonen matkusti 9.2. lehden kirjeenvaihtajaksi Seinäjoelle.⁶³

Tiedonannot lähetettiin kirjapainosta suojeluskuntien esikunnille, jotka jakoivat ne alueilleen. Lehti maksoi 10 penniä kappaleelta, mikä oli vähän verrattuna Valkoisen Suomen 2 markan 30 pennin irtonumerohintaan.⁶⁴ Lehden levikkialue laajeni koko sodan ajan: huhtikuussa se ulottui Pieksämäelle ja etelässä Lappeenrantaan ja Viipuriin saakka.⁶⁵

Lehti julkaisi etusivun vasemmassa laidassa 42 pääkirjoitusta, joissa käsiteltiin sodan yleisluonnetta, taistelun tavoitteita, suojeluskuntien tehtäviä, asevelvollisuusasiaa yms. aiheita. Pääkirjoitusten sisältöjä esitellään viidennessä luvussa ja liitteissä.

Tiedonannot lopetti ilmestymisensä vappuna 1918. Muistelmissaan Karjalan joukkojen komentaja Aarne Sihvo arvioi lehden merkityksen ”melkoiseksi”.⁶⁶

Maaliskuun 19:nä lähtien Antreassa ilmestyi päivittäin Pääesikunnan tietotoimiston tiedonannot -niminen monistettu lehti, joka julkaisi samaa aineistoa kuin painetut Tiedonannot.⁶⁷

3.3.3.4. Suojeluskuntalainen

Maaliskuun 31. päivänä Suomen Kirkon Sisälähetysseura alkoi kerran viikossa julkaista Sortavalassa Suojeluskuntalainen-nimistä lehteä. Sen perustaja ja toimittaja oli rovasti O.V. Aarnisalo. Kustannuksista vastasivat Aarnisalo ja Sisälähetysseura. Suojeluskuntalaista ilmestyi 31.3. ja 30.6. välisenä aikana 15 numeroa, jotka 80 000 kappaleen painoksina jaettiin ilmaiseksi rintamajoukoille.⁶⁸ Suojeluskuntalainen julkaisi etupäässä kristillis-isänmaallista propagandaa, jonka sovitteleva sävy aiheutti ristiriitoja sotilasviranomaisten ja julkaisijan välille (ks. s. 70).

63 SA KarAK 15 (a) O. Pelkosen komennuskirje 9.2.

64 SA vapaussota, Pohjois-Karjalan alue-esikunta, ohjeita keskus-esikuntien tietotoimistoille.

65 Simonen, Suomen Kuvalehti 1933, s. 389; Järvi SVS (aik) 1939, s. 112 .

66 Sihvo 1946, s. 249.

67 SA PK 746:2; VA VapSA 161 b.

68 Sipilä 1954, s. 246—248; Kena 1979, s. 54 viite 14.

3.4. Sanomalehdet valkoisten tiedotus- ja propagandavälineinä

3.4.1. Valkoisen Suomen sanomalehdet

Valkoisessa Suomessa ilmestyi 41 varsinaista sanomalehteä.¹ Niitä koskevat perustiedot on koottu seuraavaan taulukkoon.

Taulukko 1. Tietoja valkoisen Suomen sanomalehdistä.²

Lehti	Per.- vuosi	Ilm.- paikka	Ilm- ker- rat	Päätoimittaja	Muut toimittajat	Levikki ³
Suomalainen puolue						
Kaiku	1877	Oulu	6	Veikko Leuku	Väinö Paasikangas Jussi Oksanen	..
Kajaanin Kaiku	1916	Kajaani	3	Juuso Hyvärinen
Karjalainen ⁴	1918	Joensuu	3	V.A. Rantasalo	Paavo Autere Tahvo Könönen	5 300
Kokkola	1897	Kokkola	3	Jalmari Niemi
Mikkelin Sanomat	1895	Mikkeli	3	Vihtori Simonen	Edv. Ukkonen	8 500

1 Sanomalehdellä tarkoitetaan tässä säännöllisesti vähintään kerran viikossa ilmestyvää, ajankohtaista uutisaineistoa sisältävää julkaisua.

2 Taulukon tiedot ovat peräisin A. Routavaaran vuonna 1935 julkaisemasta bibliografiasta Suomen sanomalehdistö 1771—1932 sekä seuraavista lähteistä: Kaiku: 50-v. n:o 17.11.1927; Karjalainen: Vento 1974, s. 93, 107; Mikkelin Sanomat: 30-v. n:o 5.12.1925, 40-v. n:o 5.12.1935; Vaasa: Könni 1953, s. 70—71, 146—147; Kaleva: Routavaara 1949, s. 106, 116, 128; Karjalan Sanomat: Vento 1974, 93, 106, Karjalan Sanomat 3.2. ja 6.4.1918; Keski-Savo 5.3. ja 16.3.1918; Keskisuomalainen: Tommila 1973, s. 242, Tommila-Raitio 1976, s. 45—46, 47, 80; Käkisalmen Sanomat: 25-v. julk. 1931 (sivut numeroimattomat); Laatokka: 50-v. julk. 1931, s. 26, 30, 59, Laatokka 26.2.1918; Raaha: Raahen Seutu 17.11.1946; Salmetar: Räisänen 1959, s. 537—538; Savo: 50-v. julk. 1928, s. 8, 10, 35, Savo 4.1. ja 9.1.1919; Suupohjan Kaiku: Suupohjan Sanomat 16.4.1958; Tornion Lehti: Rivioja 1930, s. 12; Ilkka: Leinonen 1956, 67, 68, 72, 126; Kainuun Sanomat: Kukkonen 1968: 65—66, 67, 104; Keski-Pohjanmaa: Ilkka 3.11.1917; Korpi-Jaakko: Pirilä 1957, s. 15, 47; Liitto: OMA Oy Liiton arkisto, toim.kert. 1918; Pohjolan Sanomat: Siikalainen 1970, s. 24, 27—28, 124, 211; Saarijärven Paavo TaYK Juusela 1950, s. 166; Tommila 1976, s. 144; Savon Sanomat: 20-v. n:o 29.10.1927; Kaskö Tidning: Press och publicisteri 1951, 12, 44; Vasabladet 70-v. n:o 7.5.1926; Vasa Posten 25-år 1923, s. 6,7; Osterbottningen: Press och publicisteri 1951, s. 12, 44; Itä-Savo: Liukko 1957, s. 45; Länsi-Savo: 40-v. n:o 19.10.1923.

3 Taulukkojen 1 ja 2 levikkitiedoista ks. ed. viitteen lähteet.

4 Karjalainen perustettiin vuosien 1917 ja 1918 vaihteessa suomalaisten puolueiden yhteistoimintalehdiksi. Koska Karjalaisen rinnalla koko sodan ajan ilmestyi nuorsuomalainen Karjalan Sanomat ja koska Karjalainen jatkoi lakkautetun vanhasuomalaisen Karjalattaren perinnettä, se on kaikissa tämän kirjan tilastoissa sijoitettu suomalaisen puolueen lehtien joukkoon.

Lehti	Per.- vuosi	Ilm.- paikka	Ilm.- ker- rat	Päätoimittaja	Muut toimittajat	Levikki
Raahan Sanomat	1906	Raahe	3	August Aurio
Savotar	1906	Kuopio	3	Aarno Kempainen
Vaasa ⁵	1902	Vaasa	3—6	Jaakko Tuomikoski	Kosti Könni	21 300
Nuorsuoma- lainen puolue						
Jaakima ⁶	1915	Jaakima	1	Y.A. Vuorelainen
Kajaanin Lehti	1899	Kajaani	3	E.E. Nordlund	A.E. Vento	..
Kaleva	1899	Oulu	6	Heikki Kokko	E.J. Krekelä Martti Putaala	10 000
Karjalan Sanomat ⁷	1906	Joensuu	3—6	Ari Pitkänen	..	11 000
Keski-Savo	1903	Savonlinna	3	Väinö Kolkkala	..	5 500
Keskisuo- malainen ⁸	1917	Jyväskylä	6	Heikki Hyppönen	Veikko Sariola Alvar Rinne	20 000
Käkisalmen Sanomat	1906	Käkisalmi	3	Y.A. Vuorelainen	Topi Orpana	7 000

5 Vaasa ilmestyi helmi-maaliskuussa 3 ja huhti-toukokuussa 6 kertaa viikossa.

6 Muodollisesti Jaakima oli puolueista riippumaton paikallislehti. Koska se kuitenkin painettiin Kaakois-Karjalan kirjapainossa Käkisalmissa, koska sen päätoimittajana oli Käkisalmen Sanomien päätoimittaja Y.A. Vuorelainen ja koska se julkaisi samaa aineistoa kuin Käkisalmen Sanomat, se on kaikissa tämän kirjan tilastoissa sijoitettu nuorsuomalaisten lehtien joukkoon.

7 Helmi-maaliskuussa Karjalan Sanomat ilmestyi 3 ja huhtikuussa 6 kertaa viikossa.

8 Keskisuomalainen perustettiin vuosien 1917 ja 1918 vaihteessa jatkamaan yhteistoimintalehtenä vanhasuomalaisen Keski-Suomen ja nuorsuomalaisen Suomalaisen perinteitä. Alkuvaiheessa lehti ilmoittautui kansanpuolueen äänenkannattajaksi. Koska sen linja oli toisenlainen kuin kansanpuolueen Itä-Savon ja Länsi-Savon ja koska se sodan jälkeen tunnustautui kansallisen edistyspuolueen lehdeksi, se on tämän kirjan tilastoissa sijoitettu nuorsuomalaisten lehtien ryhmään.

Lehti	Per.- vuosi	Ilm.- paikka	Ilm.- ker- rat	Päätoimittaja	Muut toimittajat	Levikki
Laatokka	1881	Sortavala	3	Yrjö Juuti	A. Rantalainen T. Vaaranen	10 000
Parikkalan Sanomat ⁹	1908	Parikkala	1	Y.A. Vuorelainen
Perä-Pohjo- lainen	1897	Kemi	3	G.A. Andersson
Raahe	1907	Raahe	3	E. Valtamo
Salmetar	1897	Iisalmi	3	V.A. Raatikainen	O.V. Styf	4 000
Savo	1879	Kuopio	3	Jaakko Laurila	Torsti Kaukoranta	13 000
Suupohjan Kaiku	1897	Kristiina	2	K.J. Paasonen
Tornion Lehti	1905	Tornio	2	Eino Haataja
Maalaisliitto						
Ilkka	1906	Vaasa	3	Santeri Alkio	Iivari Havu Antti Haapala	15 000
Kainuun Sanomat	1917	Kajaani	3	Santeri Haapanen	Jussi Kukkonen	500
Keski- Pohjanmaa	1917	Kokkola	3	Eero Hiekkala
Korpi-Jaakko	1918	Joensuu	3	J.H. Ollikainen	Heikki Kokkonen	..
Liitto	1906	Oulu	6	Kustaa Hautamäki	V.E. Törmänen	..

⁹ Parikkalan Sanomiin pätee sama, mitä on viitteessä 6 todettu Jaakkimasta.

Lehti	Per.- vuosi ¹	Ilm.- paikka	Ilm.- ker- rat	Päätoimittaja	Muut toimittajat	Levikki
Pohjolan Sanomat ¹⁰	1915	Kemi	3	Uuno Hannula	M.E. Huuemonen A. Laitinen	..
Saarijärven Paavo	1917	Jyväskylä	3	Lauri Perälä	Eero Lappalainen	1 000
Savon Sanomat	1907	Kuopio	3	Lassi Hiekkala	Jalmari Lampela	6 000
Ruotsinkieli- set lehdet						
Kaskö Tidning	1914	Kaskinen	2	J.M. Eriksson	A. Jacklin	..
Människo- vännen ¹¹	1912	Pietarsaari	1	Elis Johansson
Pedersöre	1915	Pietarsaari	2	Julius Eriksson
Syd-Öster- botten	1915	Kristiina	2	Einar Bäck
Vasabladet	1856	Vaasa	3—6	Edvin Sundqvist	E.A. Hagman	..
Vasa Pos- ten	1898	Vaasa	2	J.A. Strandberd
Österbott- ningen	1898	Kokkola	2	Emil Kock
Österbott- niska Posten	1883	Uusikaar- lepyy	1	J.H. Björkqvall
Kansanpuolue						
Itä-Savo	1917	Savonlinna	3	S.J. Laamanen
Länsi-Savo	1917	Mikkeli	3	Armas Salosaari	T. Viljakainen	4 000

10 Muodollisesti Pohjolan Sanomat alkuvuodesta oli vielä puolueeton. Koska se jo syksyllä 1918 tunnustautui lopullisesti maalaisliittolaiseksi lehdeksi, se on kirjan tilastoissa sijoitettu maalaisliittolaisten lehtien joukkoon.

11 Människövännen julkaisi etupäässä uskonnollista aineistoa. Koska se kuitenkin joka viikko uskonnollis-sävyisen ensimmäisen artikkelinsa jälkeen julkaisi ajankohtaisia asioita käsittelevän toisen artikkelin, sitä on tässä yhteydessä käytetty lähteenä.

Valkoisessa Suomessa ilmestyneistä 8 suomalaisen puolueen äänenkannattajasta 4 ilmestyi Pohjanmaalla ja 4 Itä-Suomessa; selvää painopistealuetta puolueella ei siis ollut. Nuorsuomalaisen puolueen 15 lehdestä toimi 5 Pohjanmaalla, 1 Keski-Suomessa ja 9 puolueen kanta-alueella Itä-Suomessa. Maalaisliiton 8 äänenkannattajan levikki-alue kattoi lähes koko valkoisen Suomen: Etelä-, Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla, Keski-Suomella, Savolla, Pohjois-Karjalalla ja Kainuulla oli kullakin oma maalaisliittolainen äänenkannattajansa. Ruotsinkielisten kaikki 8 lehteä ilmestyivät Pohjanmaalla, ja kansanpuolueen 2 äänenkannattajaa toimivat puolueen ydinalueilla Mikkelissä ja Savonlinnassa.

Sodilla on ollut taipumus kasvattaa sanomalehtien levikkiä.¹² Esimerkiksi Krimin sodan aikana Suomen lehdistön levikki lisääntyi selvästi.¹³ Samoin kävi vuoden 1918 sodan aikana, kuten seuraava taulukko osoittaa.

Taulukko 2. Yhdeksän valkoisessa Suomessa ilmestyneen sanomalehden levikki tammikuun alussa 1918 ja vuoden 1918 sodan aikana.¹⁴

Lehti	Tammikuu	Sota-aika
Ilkka	10 000	15 000
Karjalainen	5 000	5 300
Karjalan Sanomat	9 000	11 000
Keskisuomalainen	10 000	20 000
Laatokka	9 000	10 000
Mikkelin Sanomat	7 000	8 500
Savo	10 250	13 000
Vaasa	12 600	21 300
Vasabladet	7 000	15 000

Maailmansodan aikana sanomalehtiosakeyhtiöiden menot eivät kasvaneet yleistä kustannustasoa nopeammin,¹⁵ joten levikkien kasvu merkitsi voittoa osakeyhtiöille.

¹² Vrt. Koszyk 1968, s. 250–260.

¹³ Tommila 1963, s. 161, 165, 170, 188, 190.

¹⁴ Lähteet lueteltu viitteessä 2.

¹⁵ Sanomalehtipaperin hinnat nousivat maailmansodan aikana laadusta riippuen 4–7-kertaisiksi. Vuoden 1918 alkupuolella sanomalehtipaperi maksoi 1 mk/kg. Painomusteen hinta kohosi maailmansodan aikana 15-kertaiseksi. Kyseessä oli kuitenkin sanomalehden kokonaiskustannuksiin verrattuna pieni menotila. Esimerkiksi Valkoisen Suomen maaliskuun 1918 kustannuksista painomusteen osuus oli noin 2 %. Ks. KMA maalaisliiton keskushallituksen ptk. 14—15.4.1918; OMA Oy Liiton arkisto, jäljennöskirja 1914—20; VMA J. Lahdensuon kok. 7 0. Tolvanen J. Lahdensuolle 11.4.1918.

3.4.2. Toimittajat ja johtokunnat

Luvuissa 3.3.3. ja 3.4.1. on nimeltä mainittu 78 toimittajaa. Heistä 66:n ikä pystyttiin selvittämään. Toimittajien ikäjakauma oli 31.1.1918 seuraava:¹⁶

20—25-vuotiaita	9
26—30-vuotiaita	13
31—35-vuotiaita	20
36—40-vuotiaita	12
41—45-vuotiaita	4
46—50-vuotiaita	4
51—55-vuotiaita	3
yli 55-vuotiaita	1
ei tietoa	12
<hr/>	
yhteensä	78

Asetelma osoittaa, että valtaosa vuoden 1918 sodan aikana valkoisessa Suomessa toimitustyötä tehneistä oli opiskellut ja tullut työelämään venäläistämisyksinä eli siinä aikana, jonka poliittista sanastoa ja kuvastoa on esitelty toisessa luvussa. Lehtien vuoden 1918 sisältöihin tällä oli tärkeä vaikutuksensa, jota on kuitenkin vaikea mitata.

Toimittajien sosiaalista taustaa selvitettyä perustana on käytetty isän ammattia. Isien ammattijakauma oli seuraava:

maanviljelijöitä	20
työnjohtajia ¹⁷	8
opettajia ja lehtoreita	5
pikkuvirkamiehiä, aliupseereja, upseereja	4
kauppiaita ja kaupanhoitajia	4
pappeja ja kanttoreita	3
torppareita	1
työmiehiä	1
muuta ¹⁸	6
ei tietoa	26
<hr/>	
yhteensä	78

Asetelman 78 toimittajasta 52 oli sellaista, joiden isän ammatti pystyttiin selvittämään. Näistä 52 toimittajasta 57,7 % oli lähtöisin keski- ja yläluokasta, 38,5 % talonpojistosta ja 3,8 % oli työläisten tai tilattomien jälkeläisiä. Koko maassa ennen vuotta 1919 toimittajiksi ryhtyneistä oli itsenäisten yrittäjien ja keski- ja yläluokan jäsenten jälkeläisiä 57 %, talonpoikien jälkeläisiä 15 % ja työläisten jälkeläisiä 25 %.¹⁹ Agarraarisessa valkoisessa Suomessa, missä maalaisliiton kannatus oli keskimääräistä voi-

¹⁶ Toimittajien henkilötiedot liitteessä 3.1. sivuilla 232—234.

¹⁷ Työnjohtajiin on laskettu työnjohtaja, faktori, 2 rakennusmestaria, konemestari, metsäpäälyismies, perämies ja sahanhoitaja.

¹⁸ Kohtaan muita on sijoitettu asioitsija, kultaseppä, liikemies, räätälimestari, talonmestaja ja toimittaja.

¹⁹ Vehmas 1963, s. 30.

makkaampaa, toimittajista oli kaksi kertaa suurempi määrä talonpojistosta lähtöisin kuin muualla maassa keskimäärin. Työväenluokasta lähteneitä sitä vastoin oli hakeutunut porvarillisten lehtien palvelukseen hyvin vähän. Tälläkin oli oma vaikutuksensa nimenomaan työväenliikettä ja sosialismia koskevaan kirjoitteluun.

Vuosisadan alkukymmenillä toimittajan ammattiin valmistuttiin kovin monin eri tavoin, kuten seuraava toimittajien koulunkäyntiä koskeva jakauma osoittaa:

kansakoulun käyneitä	8
keskikoulun käyneitä	6
ylioppilastutkinnon suorittaneita	14
kauppakoulun käyneitä	2
kauppaopiston käyneitä	2
kansak.opett.-seminaarin käyneitä	14
muusikonkoulutuksen hankkineita	2
kirjaltajan ammattipätevyyden hankkineita	5
filosofian kandidaatin tutkinnon suorittaneita	12
jonkin muun akateemisen tutkinnon suorittaneita	4
ei tietoa	9
<hr/>	
yhteensä	78

Vuonna 1900 Suomen sanomalehdentoimittajista 37 % oli korkeakoulututkinnon suorittaneita. Sen jälkeen — sanomalehtien lisääntyessä ja toimittajien määrän kasvaessa — koulutustaso jatkuvasti laski. Valkoisen Suomen toimittajista korkeakoulututkinto oli 20,5 %:lla. Itsenäisyyden ajan ensimmäisten vuosikymmenien aikana määrä laski alle 20 %:n.²⁰

Yleensä sanomalehdet ja niiden kirjapainot olivat osakeyhtiöiden omistamia. Vain pienimmät lehdet, kuten Kaskö Tidning, Raahe, Salmetar, Suupohjan Kaiku, Tornion Lehti ja Österbottningen, olivat välittömässä yksityisomistuksessa. Liitteessä 3.2. on lueteltu 90 johtokunnanjäsentä, ja 87 heistä oli sellaisia, joiden ammatti on tiedossa. Johtokunnanjäsenten ja omistajien ammattijakauma on seuraava:

johtavassa asemassa olevia ²¹	26
maanviljelijöitä	33
kauppiaita	9
rehtoreita, lehtoreita, opettajia	6
muita ²²	13
ei tietoa	3
<hr/>	
yhteensä	90

Porvarillinen valkoinen lehdistö oli siis varsin vankasti omistavien, vallitsevaa yhteiskuntajärjestelmää säilyttävien voimien valvonnassa. Valkoisen Suomen maatalousvaltaisuus käy ilmi myös tästä asetelmasta, jonka 33 maanviljelijästä 25 oli maalaisliittolaisia ja loput muiden porvarillisten puolueiden miehiä.

²⁰ Vehmas 1963, s. 150.

²¹ Johtavassa asemassa oleviin on laskettu tehtailijat, toimitusjohtajat, pankinjohtajat, kirjapainojen omistajat, apteekkarit ja isännöitsijät.

²² Kohdassa muut on kaksi rakennusmestaria, kaksi tuomaria, tohtori, kirjailija, kasööri, agronomi, liike-mies, teknikko, räätälimestari, koneenkäyttävä ja kultaseppä.

3.4.3. Sanomalehtien uutishankinta sodan poikkeuksellisissa oloissa

Tammikuussa 1918 Suomen sanomalehdet saivat yhdessä, kahdessa vuorokaudessa ulkomaan uutisensa Suomen Tietotoimiston ja Itä-Suomen uutistoimiston välittämänä Euroopan pääkaupungeista. Myös ulkomaisia sanomalehtiä oli käytettävissä. Kotimaan uutisia virtasi tietotoimistoilta ja omilta kirjeenvaihtajilta. Paikalliset uutiset saatiin puhelimitse oman paikkakunnan virastoista ja kanslioista.²³

Tammi-helmikuun vaihteessa punaisten vallankumous Helsingissä ja valkoisten kansannousu Pohjanmaalla asettivat lehdistön aivan uuteen tilanteeseen. Posti ei kulkenut. STT:ltä ei saatu uutisia. Tietolähteinä käytetyt Helsingin porvarilliset lehdet eivät ilmestyneet. Uutisia oli vaikea hankkia myös siksi, että esikunnat varasivat puhelini- ja lennätinlinjat käyttöönsä. Tilanteen sekavuutta lisäsivät Pohjanmaan kaupungeissa ja Kuopiossa käydyt taistelut.

Sodan alun kaoottisessa tilanteessa lehdet hankkivat osan uutisistaan tilapäisistä lähteistä puhelimitse. STT:n uutisten puuttumisen lehdet yrittivät korvata yhteistoiminnalla. Tietojen vaihtoon pyrittiin lähinnä oman puolueen äänenkannattajien kanssa. Nuorsuomalainen Kajaanin Lehti yritti solmia yhteyksiä saman puolueen Kalevaan, ja suomalaisen puolueen Kajaanin Kaiku ja Vaasa pyrkivät yhteyteen saman puolueen oululaisen äänenkannattajan Kaiun kanssa.²⁴

Täsmällisten tietojen puuttuessa huhut levisivät. Otollista aluetta huhuille olivat Itä-Suomen kaupungit, joiden yhteydet Pohjanmaalle olivat ajoittain poikki. Kajaanissa ja Iisalmessa kerrottiin tammikuun loppupäivinä 2 000 jääkäriä nousseen maihin Kokkolassa. Matkallaan Karjalan rintamalle Aarne Sihvo laski Jyväskylässä helmikuun alussa liikkeelle huhun, jossa niin ikään kerrottiin jääkäripataljoonan saapumisesta Suomeen. Sihvon mukaan sosialistien vallankumousyritys oli epäonnistunut, senaatti toimi normaalisti, ja Pohjanmaalla oli aseissa 30 000–40 000 valkoista. Sihvon Jyväskylässä liikkeelle laskema huhu kulkeutui Kuopioon. Mikkelissä, Kuopiossa ja Kajaanissa kierteli sodan alkupäivinä myös sellainen huhu, että 20 000 miehen ruotsalainen armeija oli siirtynyt Tornionjoen yli Suomeen.²⁵

Valkoisten lehtien toimintaedellytykset paranivat helmikuun 10:n ja 15:n välisenä aikana. Tiedotusyhteydet korjaantuivat, SVT ryhtyi välittämään uutisia, ja päämaja alkoi osallistua tiedottamiseen omilla päiväraporteillaan.

Tärkein uutishankinnan väline oli puhelin. Päivisin linjoja tarvitsivat sotilaat. Sen tähden toimitusten oli hankittava puhelinuutisensa pääasiassa öisin. Yhteisellä puhelinpäivystyksellä toimitukset järjestivät Vaasasta ja Karjalasta Jyväskylän kautta Ouluun ulottuvan tiedotussysteemin, jota pitkin uutiset ennalta sovittuina aikoina öisin etenivät. Lehdistö oli jonkin verran hyötyä myös tilapäisistä sotilaspuhelinlinjoista. Vain poikkeustapauksissa toimitukset sähköittivät uutisensa lennätinlaitoksen tai rautateiden yhteyksiä pitkin.²⁶

Rintamauutisia lehdet saivat SVT:ltä, paikallisilta esikunnilta, lomailevilta sotilailta ja rintamakirjeenvaihtajilta. Kirjeenvaihtajia lehdet ryhtyivät pestaamaan rintamille heti taistelujen alettua. Huonoista yhteyksistä johtui, että lehdet saattoivat julkaista ensimmäiset rintamakirjeensä vasta helmikuun 10:n ja 15:n välisenä aikana.²⁷

23 Ks. Arajärvi 1956, s. 80–81; Havumäki 1954, s. 21, 23; Leinonen 1956, s. 61; Niemi 1957, s. 35; Routavaara 1949, s. 94; JYHL Manninen 1962, s. 4–14.

24 VA VapSA 408 Kajaanin Lehti Kalevalle 29.1.; VapSA 429 Savotar Kaiulle 8.2.; VapSA 562 Vaasa Kaiulle 30.1.

25. Keskisuomalainen 3.2.; Savon Sanomat 12.2.; Kajaanin Lehti 30.1.; Salmetar 31.1.; Sihvo 1946, s. 237.

26 JYHL Manninen 1962, s. 121–122; ks. myös VA VapSA sähkökok.

27 Ensimmäisinä julkaisivat rintamakirjeitä Keskisuomalainen ja Ilkka 12.2.

Kenttäpostin luominen paransi helmikuun loppupuolella huomattavasti kirjeenvaihtajien ja lehtien yhteydenpitoa. Järjestelyistä huolimatta kirjeet viipyivät matkalla helmikuussa keskimäärin viisi, maaliskuussa seitsemän ja huhtikuussa kahdeksan vuorokautta. Kirjeiden kulku hidastui maaliskuussa siksi, että hyökkäysvaiheessa kenttäpostin hoito oli vaikeampaa kuin asemasodan aikana.²⁸

Rintamakirjeenvaihtajina toimi ammattikirjailijoita, aktiivitoimittajia ja rintamamiehiä. Joukko-osastoihin kuulumattomat erikoiskirjeenvaihtajat tarvitsivat sotatoimi-alueella liikkumiseen kulkuluvat, joiden avulla sotilasviranomaiset saattoivat säännellä heidän toimintaansa.²⁹

Kirjailijoita rintamakirjeenvaihtajien joukossa edustivat Ilmari Kianto, Juhani Siljo, Lauri Haarla, Elsa Hästesko-Heporauta ja Kyösti Wilkuna. Aktivisteista olivat mukana Lauri Pihkala ja Martti Korpilahti.³⁰ Ammattitoimittajista rintamakirjeenvaihtajina toimivat Kalevan Martti Putaala, Mikkelin Sanomien Antti Valve ja Vihtori Simonen sekä Pohjolan Sanomien Uno Hannula.³¹ Kaikkiaan valkoisissa lehdissä julkaisi kirjoituksiaan yli 50-miehininen rintamakirjeenvaihtajien joukko. Suurin osa näistä 50:stä oli nimimerkkejä käyttäviä tilapäisiä avustajia, joiden henkilöllisyyden selvittäminen ei enää ole mahdollista.³²

Punaisen Suomen uutisia valkoiset lehdet saivat pakolaisilta sekä rintaman läpi salakuljetetuista lehdistä ja kirjeistä. Yhteydenpitoa varten Etelä-Suomen suojeluskunnat järjestivät Kouvolan, Lappeenrannan ja Saimaan saariston kautta etappitien, joka etelässä ulottui Suomenlahdelle ja lännessä Helsinkiin saakka.³³

Uutiset tulivat punaisten alueelta valkoisiin lehtiin helmikuussa keskimäärin kahdeksassa, maaliskuussa kymmenessä ja huhtikuussa kymmenessä vuorokaudessa. Lähes 70 % punaisen alueen uutisista kertoi Helsingin tilanteesta.³⁴ Utishankinnan hankaluuksista kirjoitti savonlinnalainen Keski-Savo 26.2.:

Ei edes viime vuosien sekavissa oloissa ole ollut sellaista valtakuntaa, josta ei olisi tullut postia, sanomalehtiä tai edes sähkösanomia tänne Pohjolan perillekin. Semmoinen 'valtakunta' on meillä kuitenkin nyt, ja se on Etelä-Suomi. Sen elämästä tietoja saadakseen ei sanomalehtimiehellä ole muuta keinoa kuin reporterintehtävä vaivalloisinta laatua. On haettava joku matkalainen, pakolainen ja urkittava häneltä yhtä ja toista — urkittava tosiaan, sillä eihän hänkään ole voinut katsella maailmaa juuri siitä kulmasta kuin me reporterit tahtoisimme.

Ulkomaan uutisia valkoiset lehdet saivat SVT:ltä ja sanomalehdistä, joita pohjoismaiden lisäksi tuli sekä keskus- että ympärysvälloista. Sota häittäsi ulkomaisten lehtien jakelua. Vielä tammikuussa ulkomaiset lehdet olivat tulleet Helsingin sanomalehtitoimistoon, joka oli jakanut ne maaseututilaajille. Sodan syyttyä valkoisten ulkomaanposti kulki Tornion kautta. Tornion postikonttori ei kuitenkaan selviytynyt lajitelusta, vaan ulkomaiset sanomalehdet kasaantuivat sodan ajaksi sinne.³⁵ Valkoisten

28 JYHL Manninen 1962, s. 58—59; kenttäpostista ks. Ahonius, Suomen vapaussodan kenttäposti, Helsinki 1972.

29 SA PM 1918: 11:04726.

30 Keskisuomalainen 7.3., 16.3., 21.3., 22.3., 27.3., 28.3., 11.4., 12.4., 16.4., 17.4., 18.4., 19.4., 28.4.; Valkoinen Suomi 14.4.

31 Kaleva 27.4.; Mikkelin Sanomat 25.2., 6.3., 5.4., 19.4., 26.4., 29.4.; Pohjolan Sanomat 12.3., 25.3., 8.4., 10.4., 24.4.

32 JYHL Manninen 1962, s. 69 ja liitteet.

33 VA VapSA 217 a, R. Engelbergin Kotkan suojeluskunnan historiikki.

34 JYHL Manninen 1962, s. 80—82.

35 OMA Oulun postikonttorin ark., saapuneet kirjeet 1917—20, E. Reuter Oulun postikonttorille 5.4.1918.

lehtien tarpeisiin riittivät kuitenkin ne muutamat kymmenet kappaleet, joita Torniossa kutakin lehteä jakeluun lähetettiin. Ulkomaisten lehtien valikoima oli varsin monipuolinen³⁶, ja näyttää siltä, että valkoinen lehdistö saattoi sitä vapaasti käyttää ilman, että viranomaiset olisivat asiaan puuttuneet.

Vaikka sotatila ei sanottavasti muuttanutkaan ulkomaan uutisten hankinnan keinoja, se hidasti uutisten saapumista. Ympärysvallioista lähetettyjen uutissähkeiden ikä vaihteli kahdesta kahdeksaan vuorokauteen. Keskusvalloista sähkeet saatiin kahdessa, neljässä vuorokaudessa.³⁷

Helmikuun 18. päivänä valkoisessa Suomessa astui voimaan 21—40-vuotiaiden miesten asevelvollisuus. Suurin osa valkoisten lehtien toimittajista oli asevelvollisuusikässä. Useimmat heistä kuitenkin vapautettiin rintamapalveluksesta sillä perusteella, että he olivat toimittajia.³⁸ Aivan johdonmukaisia kutsuntaviranomaiset eivät kuitenkaan olleet: ainakin muutamia Kaiun ja Laatokan toimittajia joutui huhtikuussa asevelvollisina rintamalle.³⁹ Vapaaehtoisina rintamalle lähtivät Kalevan päätoimittaja Heikki Kokko ja Pohjolan Sanomien päätoimittaja Uno Hannula.⁴⁰

Sanomalehtipaperista ja painomusteesta ei valkoisessa Suomessa ollut puutetta. Keski- ja Itä-Suomen paperitehtaat tyydyttivät tarpeen,⁴¹ minkä lisäksi käytettävissä olivat lakkautettujen sosialidemokraattisten lehtien paperi- ja painomustevärasot.⁴² Dagens Nyheterin Vaasan-kirjeenvaihtaja David Jonason kuvasi lehdelleen 7.3. lähettämässään sähkössä valkoisen Suomen lehdistötilannetta näin:

Melkein jokainen lehti on kaksinkertaistanut painoksensa. Paperipulaa ei ole. Kolme paperitehdasta Jyväskylän ympäristössä ja kolme paperitehdasta Karjalassa tyydyttävät tarpeen. Paperi varsin hyvää. Painomustetta riittävästi. Vaikeuksia vain henkilökunnasta. Useimmiten yksi henkilö vastaa sekä toimituksesta että kirjapainosta.⁴³

Valkoisten lehtien toimintaa todella vaikeutti se, että kirjapainotyöläiset lakkoilivat. Vaikeuksia oli helmikuun alussa ainakin Liiton kirjapainossa Oulussa ja Savon Sanomien kirjapainossa Kuopiossa.⁴⁴ Todella pitkälle tilanne kehittyi Mikkeliissä, missä kirjapainotyöläisten lakko keskeytti Länsi-Savon ja Mikkelin Sanomien ilmestymisen tammikuun 29:n ja helmikuun 18:n väliseksi ajaksi. Lakon aikana toimitta-

36 Aineistoa valkoiset lehdet lainasivat Aftonbladetista, Berliner Tageblattista, Deutsche Zeitungista, Evening Standardista, Hamburger Fremdenblattista, Kölnische Zeitungista, Jönköpings Länsstidningistä, Lokal-Anzeigerista, Londoner Centralnewsistä, Lunds Dagbladista, Morning Postista, Nationalzeitungista, Nordische Blätteristä, Norbottens Kurirista, Nya Daglingt Allehandasta, Petersburger Abendblätterista, Petit Journalista, Naš Vekista, Social-Demokratenista, Spegelnistä, Stockholms Dagbladista, Svenska Morgonbladetista, Timesista ja Wiener Heeresberichtista.

37 JYHL Manninen 1962, s. 106—114.

38 VA VapSA 488 E. Karttunen SVT:lle 5.4.; SA Hämeen sotilaspiiri 40 E. Alha Hämeen läänin piiriesikunnalle 28.5. ja Vaasan sotilaspiirin esikunta 11, piiriesikunta Vaasan maistraatille 10.3.

39 Kaiun 50-v. n:o 17.11.1927; Laatokan 50-v. julk. 1931, s. 26, 59.

40 Heikki Kokko lähti Oulun ensimmäisen rintamakomennuskunnan varusmestarin apulaisena rintamalle. Kaleva 6.12.1924. Hannulan lähdestä ks. s. 64.

41 Valkoisten alueella toimivat Mäntän, Kankaan, Jämsänkosken, Äänekosken ja Simpeleen paperitehtaat. Työläisten vangitsemisten ja teloitusten, toimihenkilöiden rintamakomennusten sekä ennen kaikkea ulkomaankaupan keskeytymisen tähden nämä tehtaat joutuivat huomattavasti supistamaan tuotantoaan. Koska vientiä ei ollut, paperitehtaiden supistettukin tuotanto riitti valkoisten lehtien tarpeisiin. Autio-Nordberg 1972, s. 191—192, 272; Norrmén 1928, s. 184. Jyväskyläläinen Kankaan paperitehdas oli valkoisille tärkeä siksi, että se toimitti Vaasan senaatille setelien ja postimerkkien paperin. Ahvenainen 1975, s. 57.

42 Huhtikuun loppupuolella Keskiuomalainen ja Saarijärven Paavo esim. kiistelivät lakkautetun sosialidemokraattisen Sorretun Voiman painomustevärasotista. Keskiuomalainen 21.4.; Saarijärven Paavo 4.4.

43 VA VapSA 565 Jonason Dagens Nyheterille 7.3.

44 Poutanen 1956, s. 64.; Savon Sanomat 9.2.

jat Vihtori Simonen ja Antti Valve julkaisivat kaupungissa Tiedonantolehteä, jonka painatuksesta huolehti faktori J.H. Rosenqvist.⁴⁵

3.4.4. Ulkomaiset sotakirjeenvaihtajat

Vaasan senaatin sisäasiaintoimituskunnan päällikkö Alexander Frey sanoi häntä vuonna 1934 haastatelleelle kapteeni A. Järvelle, että Vaasan senaatin propagandatoiminta jäi suhteellisen vähäiseksi, koska ”meihin vanhanaikaisiin miehiin ei juolahtanut päähän jatkaa eteenpäin”. Kansa tuntui olevan innostunutta, ja ”sitä paitsi meillä oli niin paljon muuta ajateltavaa”.⁴⁶

Vähäiseksi jäi varsinkin senaatin ulkomaille suuntaama propaganda. Osittain tilanteen kuitenkin korjasivat ne ulkomaiset kirjeenvaihtajat, joita saapui Tanskasta, Norjasta, Ruotsista, Saksasta ja Sveitsistä. Ensimmäisinä olivat paikalla Tukholman porvarillisten lehtien edustajat, Aftonbladetin Sven Lundin. Dagens Nyheterin David Jonason, Svenska Dagbladetin Albin Isaksson ja Ernst Klein sekä Svenska Morgonbladetin Ossian Eklund. Tanskalaista Politikenia edusti Norjan-Amerikan-linjan Vaasan konttorin hoitaja Adr. Steenstrup. Helmikuun puolivälistä huhtikuun loppuun nämä toimittajat sähköittivät päivittäin lehdilleen uutisia Suomen tapahtumista.⁴⁷ Syksyllä 1918 Svenska Dagbladetin Ernst Klein julkaisi Tukholmassa Suomen-kokemuksistaan kirjan *Vita och röda*.

Vaasaan pysyvästi asettuneiden reporttereiden lisäksi Suomessa kävi kirjeenvaihtajia, jotka viipyivät vain lyhyen ajan. Politikenin ja Dagens Nyheterin edustaja Niels Hasager matkusti helmikuun alkupuolella Helsingistä Vaasan ja Seinäjoen kautta Ruotsiin. Oslolaisen Tidens Tegn -lehden edustajana kiersi valkoisessa Suomessa toimittaja Harald Grieg.⁴⁸ Helmikuussa vierailivat Vaasassa ja Seinäjoella Kölnische Zeitungin ja Frankfurter Zeitungin kirjeenvaihtajat Richard Ulrich ja Alfonso Paquet. Maaliskuun puolivälin jälkeen Vaasassa ja Seinäjoella kävi sveitsiläisen Baseler Nachrichtenin toimittaja Eugene Spenger-Schaun. Helmi-maaliskuussa vieraili valkoisessa Suomessa myös saksalainen toimittaja Ludvig Wachtel.⁴⁹

Valkoisen Suomen Saksaan sitoutunut ulkopolitiikka vaikutti siihen, että Saksasta ja puolueettomista maista saapuneet toimittajat saivat viranomaisilta kulkuvat helposti. Ranskasta ja Englannista tulleet kirjeenvaihtajat sitä vastoin käännyttiin takaisin rajalta. Maaliskuussa päämaja eväsi pariisilaisen Illustration-lehden toimittajalta L.E. Waucherilta mahdollisuuden saapua Suomeen.⁵⁰

Maaliskuussa valkoiseen Suomeen yritti tulla myös englantilaisen Manchester Guardianin edustaja W.T. Goode, jolla vanhastaan oli suhteita suomalaisiin. Hän kuului mm. Juhani Ahon tuttavapiiriin: viimeksi tammikuussa 1918 hän oli kirjeitse esittänyt Aholle onnentoivotuksensa Suomen itsenäistymisen johdosta.⁵¹

Gooden matka aiheutti runsaasti päänvaivaa senaatille, päämajalle ja Tukholman lähetystölle. Myös saksalaiset kiinnostuivat asiasta, olihan heillä rauhansopimuksen mukaan oikeus kontrolloida Tornion kautta tapahtuvaa matkustajaliikennettä. Vilk-

45 SA suojeluskuntien yleisesik. valistusos., Mikkelin piiri 12:402; ks. myös JYHL Manninen 1962, s. 163–164.

46 SKK Järvi 1934, s. 30

47 VA VapSA 562–578; SA SK 1918: 2428/16.

48 VA VapSA 406 Grieg Tidens Tegnille 7.3. ja 30.3.

49 Nurmio 1957, s. 185–188; SA SK 1918: 2428/6 passikirja 9.2. ja 20.3.; PM 1918: 11:04250 Theslöf Åkermanille 8.4.

50 SA PM 1918: 4:00939.

51 SKS kirjekok. 64 Gooden kirjeet Juhani Aholle.

kaan sähköidenvaihdon jälkeen viranomaiset keskeyttivät Gooden Vaasan-matkan ja passittivat hänet Haaparantaan.⁵² Sieltä Goode palasi Tukholmaan, mistä hän maaliskuuhuhtikuun vaihteessa lähetti Suomea koskevia uutisia lehdelleen.⁵³

Suurista uutistoimistoista vain Reuterilla oli valkoisessa Suomessa tilapäinen edustaja. Kyseessä oli ruotsalainen toimittaja Oscar Laurin, joka helmikuussa sähköitti Oulusta Reuterille Lontooseen sodan tapahtumista. Tieten tai tietämättään Laurin sähköissään liioitteli valkoisten sotilaallista voimaa.⁵⁴

Vaasaan pysyvästi asettuneet toimittajat saivat pääosan uutisistaan epävirallisista tilannekatsauksista, joita valkoisen armeijan upseerit Vaasan seurahuoneessa järjestivät. Virallista ulkomaisia toimittajia palvelemaan tarkoitettua tiedotuselinä eivät senaatti ja päämaja perustaneet.⁵⁵ Suomen Virallinen Tietotoimisto näyttää suhtautuneen ulkomaisiin kirjeenvaihtajiin passiivisesti: pyydettyä se kuitenkin luovutti käyttöön päämajan raportit ja senaattia käsittelevän aineiston. Sotaa koskevia tietojaan ulkomaalaiset täydensivät vieraillemalla päämajassa.⁵⁶ Huhtikuussa ulkomaisille toimittajille järjestettiin ryhmämatkoja Tampereelle ja Karjalan rintamalle; muuten ulkomaalaisten liikkumista sotatoimialueella pyrittiin rajoittamaan.⁵⁷ Helmikuussa Mannerheim suunnitteli erityisen lehdistöupseerin vakanssin perustamista päämajaan. Hanketta ei kuitenkaan voitu toteuttaa, koska pätevistä esikuntaupseereista oli pulaa.⁵⁸

3.5. Lehdistön valvonta

3.5.1. Sotasensuurin vuodet 1914–1917

Hyvän vertailukohteen talven 1918 valvontatoimille tarjoavat edellisten vuosien sensuuriolot. Heti maailmansodan syttyttyä viranomaiset nimittäin tehostivat Suomessa sanomalehdistön valvontaa. Senaatti määräsi 28.7.1914 asetuksella, etteivät sanomalehdet saaneet julkaista oma-aloitteisesti tietoja sotilasasioista.¹ Kenraalikuvernööri Seyn puolestaan tiukensi sanomalehtien poliittista valvontaa. Hän kielsi julkaisemasta kirjoituksia, jotka aiheuttivat vihaa hallitusta ja virkamiehiä kohtaan, yllyttivät tottelemattomuuteen, ylistivät rikollisuutta tai muuten aiheuttivat yleistä levottomuutta.²

Elokuussa 1914 venäläiset viranomaiset tehostivat myös postin ja lennättimen valvontaa. Ongelmia aiheutti se, että suurin osa Venäjän ulkomaanpostista kulki Suomen kautta. Asia järjestettiin ohjaamalla keisarikunnasta ja Suomesta ulkomaille osoitetut lehdet ja kirjeet Tornion kautta. Elokuun puolivälissä Torniossa aloitti toimintansa sensuurikomitea, joka tarkasti rajan yli menevän postin. Myös ulkomaille osoitetut sähköet sensuroitiin.³

52 VA UM 2 cd 4; SA SK 1918: 2428/6; Lyytinen 1980, s. 126.

53 Manchester Guardian 28.3., 2.4., 4.4.

54 Helmikuun puolivälissä Laurin esim. ilmoitti Reuterille, että Mannerheimilla oli Vilppulassa aseistettuna 100 000 miehen armeija. Helmikuun 20:ntenä Laurin kertoi että 50 000 valkoista oli Itä-Suomessa aloittanut hyökkäyksen Kouvolaa kohti. VA VapSA 456.

55 Maaliskuussa ulkomaiset kirjeenvaihtajat pyysivät päämajaa nopeuttamaan Tornion kautta menevän uutisaineiston tarkastamista. He esittivät että sähköet ja kirjeet tarkastaisi Vaasassa joku päämajan nimeämä upseeri. Etappipäällikkö Theslöf siirsi asian Vaasan kaupungin komendantille. Tiedossa ei ole, miten tämä asian ratkaisi. SA PM 1918: 10:04703; Klein 1918, s. 133.

56 Ks. VA VapSA 562—578 ruotsalaisten kirjeenvaihtajien sähköet lehdilleen; VA Paquetin pvk. s. 139—151.

57 SA PM 1918: 11:04238, 04239, 04649; Klein 1918, s. 137.

58 VA Paquetin pvk. s. 152.

1 Suomen Ask. 22/1914.

2 HYHL Kuusanmäki 1966, s. 16, 22, 26, 28.

3 HYHL Kuusanmäki 1966, s. 27, 82.

Sanomalehtien ennakkotarkastukseen perustuva sotasensuuri tuli Suomessa voimaan 11.9.1914. Sensuurin organisointi kuului venäläisten joukkojen johdolle. Sotasensuurin ylimmäksi elimeksi perustettiin syyskuussa 1914 Helsinkiin kuusijäseninen sensuurikomitea. Paikallisia sensuurikomiteita perustettiin syksyn aikana Turkuun, Viipuriin, Tampereelle, Kuopioon, Vaasaan ja Ouluun. Komiteoiden alaisina toimivat piireissään painoasiamiehet. Myös läänien kuvernöörin tehtäviin kuului alueellaan sanomalehtien valvonta.⁴

Sotasensuurin alaisia olivat kirjeet, kirjoitukset, sähköiset ja valokuvat, joissa käsiteltiin sotatapahtumia tai puolustusvoimia. Tarkastuksesta vapautettiin viralliset tiedonannot ja Pietarin Sähkösanomatoimiston uutiset. Määräysten rikkojia odotti enintään vuoden vankeustuomio tai enintään 10 000 ruflan sakko. Raskaiden rikkeiden johdosta lehti voitiin lakkauttaa sotasensuurin voimassaoloajaksi.⁵

Yleisenä käytäntönä sotaan osallistuvissa maissa oli, että sotautiset sensuroitiin, mutta poliittiselle kirjoittelulle annettiin suuriakin vapauksia. Kaikki eivät kuitenkaan olleet tyytyväisiä tilanteeseen. Saksassa sotilaat vaativat kaikkien sanomalehtikirjoitusten sensurointia. Vaatimukset kilpistyivät kuitenkin liberaalien, keskustalaisten ja vasemmistolaisten kansanedustajien vastustukseen.⁶ Venäjällä viranomaiset suunnittelivat vuonna 1915 sensuuria, jonka oli määrä kohdistua lähes kaikkiin poliittisiin kirjoituksiin. Hanke kuitenkin raukesi.⁷ Vuonna 1916 Venäjän valtakunnanduuma ja -neuvosto käsitelivät lakiesitystä, joka olisi tarkasti määritellyt sotasensuurin rajat. Esitystä ei kuitenkaan ehditty lopullisesti hyväksyä ennen vallankumouksen puhkeamista.⁸

Maaliskuun vallankumouksen jälkeen lehdistön vapaus lisääntyi, vaikka sotasensuuri jäikin muodollisesti voimaan. Vasta 18.1.1918 — siis kymmenen päivää ennen sodan syttymistä — itsenäisen Suomen senaatti kumosi keisarillisen Venäjän hallituksen 11.9.1914 asettaman sotasensuurin.⁹

3.5.2. Spontaanin valvontaa 1.2.—15.3.1918

Vaasan senaatilla ei sodan alkupäivinä ollut aikaa eikä keinoja lehdistön valvontaan. Ainoa ohjailuyritys oli puhuttelu, jonka Alexander Frey helmikuun alussa piti toimittajille. Frey korosti, että lehtien oli vaiettava kielipoliittisista ja yhteiskunnallisista kiistoista ja pyrittävä yksimielisyyteen. Freyn ohjeet tavoittivat vain vaasalaiset toimittajat; laajempaan välittömään vaikuttamiseen ei senaattoreilla helmikuun alussa ollut mahdollisuuksia.¹⁰ Keskitetyn valvonnan puute ei kuitenkaan sanottavasti haitannut, sillä valkoisen alueen porvarillinen lehdistö tuomitsi spontaanisti sosialidemokraattien vallankaappauksen ja ryhtyi tukemaan senaattia. Alueen sosialidemokraattisista lehdistä selviydettiin lakkauttamalla ne.¹¹

4 HYHL Kuusanmäki 1966, s. 84—86; ks. myös Airio, Neekereitten kirja 1921, s. 84, Tuura, Vox Libera 1925, s. 47—48.

5 Helsingin Sanomat 11.9.1914.

6 Koszyk 1968, s. 170—181.

7 Helsingin Sanomat 29.9., 30.9., 13.9.1915.

8 Helsingin Sanomat 25.3., 27.6., 18.11.1916.

9 VA sen.to:n ptk. 18.1.1918.

10 SKK Järvi 1934, s. 7.

11 Sortavalan suojeluskunnan esikunta kysyi Mannerheimilta 31.1., mitä oli tehtävä sosialistilehdille, jotka ”kiihottavilla ja valheellisilla mielipiteillä villitsevät kansan mielipidettä”. Mannerheimin esikunta vastasi 31.1., että sosialistiset toimittajat oli vangittava ja tuomittava sota-oikeuksissa. Esityksen kaikkien valkoisen alueen sosialidemokraattisten lehtien lakkauttamisesta teki Mannerheimille 6.2. Teuvan suojeluskunnan esikunta. Heti tämän ehdotuksen saavuttua Mannerheim määräsi siviilivirkamiehet ja suojeluskuntien päälliköt lakkauttamaan kaikki ”maanpetoksellista liikettä” kannattaneet sanomalehdet. Jo ennen virallista määrystä suojeluskunnat olivat lakkauttaneet Kansan, Kansan Tahdon, Savon Työmiehen, Sorretun Voiman, Vapaan Sanan ja Österbottens Folkbladin toiminnan. SA PM 1918: 8:02158, 02159 ja 9:02596, 02597.

Yhtenäistä, koko valkoisen alueen porvarillista lehdistöä koskevaa toimintaohjetta ei siis sodan alkuvaiheessa ollut; niissä tapauksissa, joissa sotilasesikunnat helmikuussa ja maaliskuun alussa lehtien toimittamiseen puuttuivat, toiminta oli oma-aloitteista. Tietoja valvonnasta on Savonlinnasta, Kemistä, Kristiinasta, Jyväskylästä, Oulusta, Joensuusta, Vaasasta ja Kaskisista. Tapaukset selostetaan aikajärjestyksessä.

Savonlinnan suojeluskunnan esikunta alisti kaupungin sanomalehdet helmikuun ensimmäiseksi viikoksi tiukkaan valvontaan. Lehtien oikeudet puhelimen ja lennättimen käyttöön kiellettiin, ja kaikki uutiset asetettiin sotasensuuriin.¹² Savonlinnan lehdet valittivat asiasta Pieksämäelle kenraali Tollin esikuntaan, joka määräsi 15.2. Savonlinnan esikunnan antamaan lehdille takaisin niiden oikeudet puhelimen ja lennättimen käyttöön.¹³ Jo sitä ennen Savonlinnan esikunta oli vapauttanut lehtien uutiset ennakkotarkastuksesta. Savonlinnan valvontatoimet johtuivat siitä, että esikunta sodan sekavassa alkutilanteessa pyrki estämään huhujen ja haitallisten tietojen leviämisen.

Kemin valvontatoimet aiheutti Pohjolan Sanomien päätoimittaja Uno Hannula julkaisemalla 18.2. lehdessään kirjoituksen Lopetettakoon teloitukset. Hannula kirjoitti, että Peräpohjolassa oli useita punakaartilaisia tuomittu valtiopetoksesta kuolemaan ja teloitettu. Hannula paheksui jyrkästi laittomina pitämiään teloituksia.¹⁴ Hannulan artikkeli aiheutti sen, että Kemin suojeluskunnan esikunta takavarikoi Pohjolan Sanomien kyseisen numeron ja kielsi Pohjolan Sanomia seuraavissa numeroissa kommentoimasta takavarikkoa.¹⁵ Kemin toinen sanomalehti, nuorsuomalainen Perä-Pohjolainen paheksui Hannulan menettelyä ja ilmoitti hyväksyvänsä Pohjolan Sanomien takavarikoinnin.¹⁶ Kemin sota-oikeus tuomitsi Hannulan kuolemaan. Ennen asian käsittelyä Hannula kuitenkin ehti matkustaa rintamalle.¹⁷ Pohjolan Sanomien helmikuun 18. päivän numero lähetettiin Mannerheimille päämajaan,¹⁸ ja muutenkin Kemin tapahtumat tulivat valkoisessa Suomessa yleiseen tietoon.¹⁹ Aivan ilmeisesti niillä oli itsensensuuria lisäävä vaikutus valkoisiin sanomalehdentoimittajiin.

Tietoja valvonnasta on myös Jyväskylästä ja Kristiinasta. Keski-suomalaisen helmikuun 20. ja maaliskuun 3. päivän numeroissa olleet valkeat palstat osoittavat, että valvonnalla oli Jyväskylässä ainakin osittain ennakkosensuurin luonne.²⁰ Kristiinassa Suupohjan Kaiku puolestaan joutui vaikeuksiin helmikuun puolivälissä Vaasan suojeluskunnan esikunnan kanssa jääkäreitä koskevien uutisten julkaisemisesta. Esikunnan asettamat julkaisuesteet saattoivat johtua siitä, että useita Suupohjan Kaiun numeroita oli helmikuun alkupuolella kulkeutunut Poriin ja sieltä Sosialidemokraatin välityksellä koko punaisten alueelle.²¹

Esikuntien lisäksi myös ylipäällikön neuvottelukunta tarkkaili ajoittain sanomalehtiä. Maaliskuun alussa — sotasensuurihankkeiden ollessa parhaillaan viriämässä — neuvottelukunta syytti oululaista Kalevaa siitä, että se oli aiheuttanut vakavaa haittaa valkoisten asialle julkaisemalla tietoja suojeluskuntajoukkojen siirroista ja sijainnista.

12 Keski-Savo 7.2.

13 VA VapSA 671 Tollin esikunta Savonlinnan esikunnalle 15.2.

14 Hannulan mukaan kuolemantuomioita langettaneet ”eivät aina olleet selvin päin”. Välittömän aiheen artikkeliin oli antanut tieto, että suojeluskuntalaiset olivat päättäneet teloittaa erään Hannulan veljen kansanopistoverin, joka Hannulan mukaan oli ”sosialisti tosin, mutta kunnan mies”. KMA veteraanihaastattelut 79.

15 Pohjolan Sanomat 20.2.; Paavolainen 1967, s. 49.

16 Pohjolan Sanomat 20.2.; Perä-Pohjolaisen kyseinen numero ei ole säilynyt.

17 KMA veteraanihaastattelut 79.

18 KMA veteraanihaastattelut 79.

19 Paavolainen 1967, s. 49.

20 Keski-suomalainen 20.2., 3.3.; vrt. Hyppönen, Keski-Suomi suojeluskuntatyössä 1928, s. 70.

21 Suupohjan Kaiku 18.2.

Neuvottelukunta piti mahdollisena, että Kalevan uutiset kulkeutuivat Skandinavian kautta kahdessa päivässä Pietariin ja Helsinkiin. Näin ollen neuvottelukunta vaati Kalevaa huolellisesti seulomaan sotauutisensa ja kutsumaan rintamalta pois varomattomasti toimineen kirjeenvaihtajansa.²² Neuvottelukunnan Kalevalle osoittamat moitteet liittyivät myöhemmin selostettavaan maisteri Arvi Hällforsin käyntiin neuvottelukunnan kokouksessa 27.2. (ks. s. 66).

Myös toinen oululaislehti *Kaiku* joutui valvontatoimien kohteeksi maaliskuun puolivälissä. Syynä oli se, että lehti oli julkaissut 8.3. nimimerkki Suojeluskuntalaisen kirjoittaman tekstin Simon suojeluskunnan tilanteesta. Tekstissä väitettiin, että Simon suojeluskunnan esikunnassa juopoteltiin runsaasti. Suojeluskunnan päälliköstä kerrottiin, että hän suhtautui juovuksissa hyökkäävästi alaisiinsa. Suojeluskuntalaisen kirjoitus sai Pohjolan piirin esikunnan puuttumaan asiaan. Maaliskuun 14:ntenä esikunta määräsi kemiläisen varuomari A. Karikosken tutkimaan asian ja nostamaan tarvittaessa syytteen *Kaiku*a vastaan.²³ Tiedossa ei ole, miten juttu jatkossa kehittyi.

Itä-Suomen sanomalehtiä valvoi Sortavalaan sijoitettu Karjalan sotilaspiirin esikunta. Maaliskuun alkupuolella esikunnan huomio kohdistui joensuulaisen Korpi-Jaakon 5.3. julkaisemaan kirjoitukseen *Kenttäoikeutemme*, jonka oli kirjoittanut joku nimimerkkiä M.N. käyttänyt tilapäinen avustaja. Tekstissä kerrottiin valkoisten kenttäoikeuksien langettamista kuolemantuomioista ja pohdittiin, millaisia yhteiskunnallisia haittavaikutuksia kuolemanrangaistuksen runsaaseen käyttämiseen liittyi. Kirjoituksen lopussa ehdotettiin kenttäoikeuksien lopettamista ja punaisten tuomitsemista yleisissä tuomioistuimissa. Karjalan sotilaspiirin esikunta katsoi kirjoituksen vaaralliseksi ja kielsi sen julkaisemisen muissa lehdissä.²⁴

Samassa yhteydessä Karjalan sotilaspiirin esikunta kiinnitti huomiota myös savonlinnalaisen Keski-Savon sisältöön. Esikunnan huomio kiintyi lehden 7.3. julkaisemaan haastatteluun Vienan Karjalan lähetystöä tapaamassa. Syistä, joita selostetaan tuonempana, esikunta kielsi haastattelun julkaisemisen muissa lehdissä (ks. s. 104).

Vaasassa suojeluskunnan esikunta syytti Ilkkaa maaliskuun puolivälissä haitallisten uutisten julkaisemisesta, vaikka Ilkka oli saanut kyseiset uutiset Suomen Viralliselta Tietotoimistolta. Samoihin aikoihin sama esikunta sekaantui myös Kaskö Tidningin ja Virallisen Tietotoimiston yhteyksiin syistä, joita Kaskö Tidningin toimitus ei lainkaan ymmärtänyt.²⁵ Kummassakin tapauksessa kyseessä olivat rintamajoukkojen liikkeitä koskeneet uutiset.

3.5.3. Arvi Hällforsin muistio

Helmikuun puolivälissä päämaja ja väliaikainen postihallitus järjestivät Tornion posti- ja lennätinkonttoreihin sotasensuurin.²⁶ Tornioista saivat alkunsa myös sanomalehtien ennakkosensuuria koskeneet hankkeet. Tähän oli useita syitä. Tornioollahan oli sensuuriperinteitä kesästä 1914 saakka. Tornio oli erikoisasemassa myös siksi, että sen kautta kulki koko valkoisen Suomen ulkomaanliikenne. Erityisiä ongelmia aiheut-

22 SA PM 1918: 185 neuvottelukunta Kalevalle 15.3.

23 SA SK 1918: 2428/8 Pohjolan piirin päällikkö A. Karikoskelle 14.3.

24 SA vapaussota, Pohjois-Karjalan alue-esikunta, ohjeita Joensuun keskusesikunnan tietotoimiston päälliköille 10.3.

25 Ilkka 15.3.; Kaskö Tidning 23.3.

26 Postin sensurointia johti evesti Torsten Kurtén ja sähköiden tarkastuksesta vastasi maisteri Max Alftan. Sensoreina toimivat postivirkailijat Elsa Olkkonen, Uno Reuter, Kosti Jyrkänne ja Kalle Ahola. SA vapaussota, Tornion kaupungin komendantti 2, Snellmanin ja Theslöfin sähkökäsikirjat 15.2. ja 16.2.; VA va. postihall. Da 1, kirjekonseptit 1918 n:o 19.

tivat Haaparantaan saapuneet ulkomaiset lehtimiehet, joita ei päästetty Suomeen ja jotka sen tähden joutuivat hankkimaan uutisensa hyvinkin sekalaisista lähteistä.

Pohjolan suojeluskuntapiirin esikunta piti tilannetta vaarallisena. Se pelkäsi, että valkoisen Suomen sanomalehtien varomattomasti julkaisemia tärkeitä sotatietoja kulkeutuisi Haaparannassa odottaville toimittajille, joiden välittäminä ne jatkaisivat Tukholmaan ja punaiseen Helsinkiin. Tilanteen korjaamiseksi esikunta päätti ehdottaa päämajalle lehdistön ennakkosensuuria. Asiaa järjestämään esikunta lähetti tunnetun aktivistin, maisteri Arvi Hällforsin.²⁷

Saavuttuaan Seinäjoelle Hällfors solmi yhteyksiä ylipäällikön neuvottelukunnan jäseniin, joiden tehtäviin hän katsoi sensuurin järjestämisen kuuluvan. Virallisesti neuvottelukunta kuuli Hällforsia kokouksessaan 26.2. Tuolloin Hällfors esitti neuvottelukunnalle muistion, jossa hän jyrkästi vaati valkoisen lehdistön asettamista ”ankaran sotasensuurin alaiseksi”. Hällforsin suunnitelmat muistuttivat keisarillisen Venäjän sotasensuurimääräyksiä. Hällfors olisi sallinut lehtien vapaasti julkaista vain päämajan ja Virallisen Tietotoimiston niille jakamat aineistot. Kaikki muut sotautiset oli alistettava viranomaisten tarkastettaviksi ennen niiden julkaisemista. Hällfors katsoi, että vain paikalliset uutiset voitiin jättää sensuurin ulkopuolelle, mikäli ne eivät kiihottaneet ”rauhattomuuteen tai maankavallukseen”. Sensuurivaatimuksiaan Hällfors perusteli Haaparannan tilanteella. Sen lisäksi hän esitti muistiossaan neuvottelukunnalle, että Suomen Virallista Tietotoimistoa laajennettaisiin, päämajaan perustettaisiin oma uutistoimisto ja Haaparantaan järjestettäisiin Haparanda Notisbyrån välittämään tarkistettuja tietoja ulkomaisille toimittajille.²⁸

Neuvottelukunta ei ottanut kantaa Hällforsin ehdotuksiin, vaan siirsi ratkaisun päämajalle.²⁹ Seuraavina päivinä neuvottelukunnan jäsenet kuitenkin tarkkailivat pohjois-suomalaisia lehtiä Hällforsin näkökulmasta. Kuten edellä on kerrottu, neuvottelukunta nuhteli kirjeitse 1.3. Kalevan toimitusta vaarallisten uutisten julkaisemisesta.

3.5.4. Lyhyt ennakkosensuurin kausi

Päämajassa Hällforsin muistion sai käsiteltäväkseen etappipäällikkö Gösta Theslöf. Helmikuun 27:ntenä Theslöf lähetti läänien maaherroille kiertokirjeen, jossa hän vaati maaherroja valvomaan sodankäynnille tärkeiden tietojen julkaisemista sanomalehdissä.³⁰ Maaherrat puolestaan antoivat seuraavina päivinä lääniensä sanomalehdille toimintaohjeet, joissa he korostivat, etteivät sanomalehdet saaneet julkaista uutisia joukkojen lukumääristä, siirroista yms. sotilasasioista.³¹

Ennakkosensuurista ei vielä tässä vaiheessa ollut kysymys. Päämajan kiinnostus oli kuitenkin herännyt. Seinäjoella seurattiin helmi-maaliskuun vaihteessa sanomalehtiä tavallista tarkemmin eikä lehtien sisältöihin oltu tyytyväisiä. Jotta tilanne ratkeaisi, Mannerheim puuttui asiaan. Maaliskuun 5. päivänä hän lähetti maaherroille seuraavan kirjeen:

Suomen hallituksen minulle antamaan vallankäyttöön nojaten käsken Teitä järjestämään läänissänne ilmestyvien sanomalehtien tarkastuksen täysin päte-

27 SA PM 1918: 184: 93326—93328 Hällfors neuvottelukunnalle 26.2.

28 SA PM 1918: 184: 93326—93328 Hällforsin em. kirje.

29 SA PM 1918: 185 neuvotteluk:n ptk. 26.2.

30 JoMA Kuopion LH lääninsihteerin saapuneet kirjeet III 1918.

31 OMA Oulun LH lääninkanslian I osaston kirjekonseptit 1918; VMA Vaasan LH lääninkanslian I osaston kirjekonseptit 1918.

vällä tavalla. Tarpeen vaatiessa olette oikeutettu vaatimaan apua joukko- tai piiripäälliköiltä sekä kaikilta heidän käskettävänä olevilta järjestöiltä.³²

Mannerheimin kirjeen saavuttua Ouluun läänin maaherralta Matti von Nandelstadhilta meni kaksi päivää sensuurin järjestämiseen. Lääninsä kaupunkeihin hän määräsi sensoreiksi seuraavat henkilöt:

Oulu E. Bruun
Kemi F. von Wright
Tornio G. Snellman
Raahe J. Kerttula
Kajaani E. Lindberg

Maaherran ohjeiden mukaan sensoreiden oli tarkastettava kaikki ”sota-asioita koskevat kirjoitukset” ennen niiden julkaisemista.³³

Maaliskuun toisella viikolla myös Kuopion lääninhallitus aloitti valmistelut lehtien ennakkotarkastuksen järjestämiseksi.³⁴ Tarkoitus oli ulottaa sotasensuuri kaikkialle valkoiseen Suomeen.³⁵

Valkoisen alueen sanomalehdissä sensuurihankkeet aiheuttivat vilkkaan keskustelun. Ensimmäisenä oli asialla Ilkka. Maaliskuun 15:ntenä julkaisemassaan pääkirjoituksessa lehti katsoi, että sensuuri oli kaikissa maissa sodan aikana keino, jolla pyrittiin estämään sotasalaisuuksien kulkeutuminen vihollisen puolelle. Ilkan mukaan Suomen lehdistö kuitenkin oli vuosien 1914—17 sotasensuurin aikana oppinut tietämään, millaiset sotauutiset oli jätettävä julkaisematta. Sen tähden Ilkka katsoi, että sotasensuurin käyttöönotto olisi tarpeetonta ja mielialojen kannalta haitallista. Pääkirjoituksensa lopussa Ilkka ehdotti, että sensuurihankkeista luovuttaisiin ja päämaja laatisi toimittajien ohjeiksi luettelon asioista, joiden käsitteleminen oli haitallista.

Joensuulainen Karjalan Sanomat kirjoitti sensuurihankkeista maaliskuun 16. päivän numerossaan. Lehti piti sensuuria tarpeettomana. Perustelut olivat samat kuin Ilkalla: Karjalan Sanomien mukaan Suomen lehdistö oli Venäjän vallan aikana oppinut erottamaan sopivat uutiset sopimattomista.

Keskisuomalainen yhtyi keskusteluun 19.3. Lehden mielestä hallitukselle uskollinen lehdistö oli kansan taisteluun nostattajana tehnyt työn, jonka merkitys oli ratkaiseva. Sen tähden lehdistöllä oli oikeus vaatia, ettei sen toimintaa ennakkosensuurilla vaikeutettu. Samat perustelut esitti myös Kaskö Tidning maaliskuun 23. päivän numerossaan.³⁶

Ensimmäisen maailmansodan alkuvaiheessa sotasensuurin organisoinnista olivat ensi kädessä vastanneet sotilaat. Läänien kuvernöörit olivat osallistuneet toimintaan valvojina ja rankaisijoina. Maaliskuussa 1918 valkoisten alueella toimittiin sikäli samoin, että sensuuria koskeneet alustavat määräykset antoi päämaja toimeenpanon jäädessä maaherrojen tehtäväksi. Erona vuoteen 1914 oli, että maaliskuussa 1918 valkoinen lehdistö pystyi kritisoimaan sensuurihankkeita. Elo-syyskuussa 1914 tämä oli ollut mahdotonta.

32 JoMA Kuopion LH lääninsihteerin saapuneet kirjeet III 1918.

33 OMA Oulun LH lääninkanslian I osaston kirjekonseptit 1918; Valkoinen Suomi 14.3.; Hersalo 1955, s. 578, 579, 368.

34 SA vapaussota, Pohjois-Karjalan alue-esikunta, esikuntapäällikön kirjeenvaihto.

35 Valkoinen Suomi kertoi 14.3.: ”Mikäli luotettavalta taholta olemme saaneet tietää, tulee näinä päivinä järjestettäväksi sotaa koskevien uutisten sensuuri.”

36 Ilkka 15.3. Kapulako suuhumme taas; Karjalan Sanomat 16.3. Sananvapautta ei saa vaikeuttaa; Keski-suomalainen 19.3. Vapaa sana ja sotatapahtumat; Kaskö Tidning 23.3. Det fria ordet.

3.5.5. Päämajan toimintaohjeet

Ilkan maaliskuun 15:nnen pääkirjoitus vaikutti päämajaan niin, että se otti sensuuri-kysymyksen uudelleen käsiteltäväksi maaliskuun 16:ntena. Asia ratkaistiin Ilkan esittämällä tavalla. Ennakkosensuurista luovuttiin ja lehdille päätettiin antaa ohjeet siitä, millaisten uutisten julkaisemista oli vältettävä. Ohjeet sai laatiakseen päämajan tiedusteluosasto, jolla katsottiin olevan kokemusta siitä, millaisista tiedoista oli vastustajalle hyötyä.

Ohjeiden valmistuttua Mannerheim tarkasti ne ja teki niihin korjauksensa ja lisäyksiä. Sen jälkeen ohjeet monistettiin, ja SVT jakoi ne sanomalehdille.³⁷ Koska kyseessä on tärkein valkoista lehdistöä koskeva yleisohje, se toistetaan tässä kokonaan.

Arvoisa Toimitus

Lähes koko vapaustaistelumme ajan on osassa valkoisen Suomen sanomalehdistöä esiintynyt tietoja, uutisia ja kirjoituksia, jotka arvattavasti toimituksen niitä harkitsematta ovat päässeet lehden palstoille ja joitten jatkuva julkaiseminen voi tavalla tai toisella olla vahingoksi suurelle isänmaalliselle tehtävällemme. Tästä syystä on minulle lausuttu toivomuksia, jopa vaatimuksia sotasensuurin asettamisesta sanomalehdistöllemme.

Varmasti vakuutettuna, että Suomen sanomalehdistö, joka on niin isänmaallisesti toiminut ja innostuttanut koko kansaamme tässä vapaustaistelussa, tulee itse harkitsemaan ja seulomaan omat kirjoituksensa, kun se ymmärtää, että monenlaiset tiedot voivat olla hyvin vaarallisia armeijalle, käännyn minä siis Suomen kansallisen armeijan ylipäällikkönä täydellä luottamuksella Suomen valistuneiden ja isänmaallisten sanomalehtimiesten puoleen sillä toivomuksella, että kaikki sellaiset kirjoitukset, jotka voivat synnyttää erimielisyyttä kansaan ja varsinkin armeijaan, ei oteta lehtiin. Valkoisen Suomen ja valkoisen armeijan tulee olla kuin graniittipatsaan, jossa mitään repeämiä ja halkeamia ei saa olla.

Tahtomatta nyt lähemmin selittää kaikkia niitä tietoja, joitten julkisuuteen tuleminen ei ole suotavaa, annan yleiseksi ohjeeksi Toimitukselle seuraavat kohdat, joitten soveltaminen yksityisseikkoihin jää Toimituksen tehtäväksi. Sanomalehdissämme ei ole täten julkaistava tietoja

1. joukkojemme sijoituksista sekä rintamalla että rintaman takana, niitten liikkeistä, lukumääristä ja aseistuksesta
2. rintamavarustuksista kaikissa suhteissa
3. kaikenlaisista sotatoimintasuunnitelmista
4. vakoilusta vihollisen keskuudessa
5. tietoon tulleista vihollisen sotasuunnitelmista sekä yleensä vihollisen voimista numeroissa
6. yleensä kaikesta, josta voi olla hyötyä vihollisen suunnitelmille ja toiminnalle, sekä myös sellaisesta, joka arvokkaana tietona vihollisesta sen tietämättä armeijamme johdon käytettävänä voi olla toiminnallemme hyödyksi
7. kaikesta, joka voi vaikeuttaa myös rintaman takana olevien, laillista hallitusta kannattavien kansalaistemme asemaa

8. pakoteistä etelä-Suomesta pohjois-Suomeen
 9. ja niinkuin jo ylempänä on mainittu, kaikkea mikä voi suorasti tai epäsuorasti aikaansaada epäluuloa tahi eripuraisuutta armeijassa.³⁸

Päämajassa 16.3.1918

Kunnioittaen C.G. Mannerheim

Mannerheimin kiertokirje sisälsi samantapaisia kieltoja kuin syyskuun 1914 sotasensuuriasetus. Kuitenkin vuosien 1914 ja 1918 systeemeillä oli selvät eronsa. Mannerheimin kiertokirjeessä sanouduttiin irti ennakkosensuurista. Kirje ei myöskään sisältänyt ohjeiden rikkojille tarkoitettuja rangaistusvaatimuksia kuten syyskuun 1914 määräys. Suoraan poliittiseen valvontaan viittäviä kohtia ei Mannerheimin kirje — kuten ei vuoden 1914 määräyskään — sisältänyt.

Kainuun Sanomat ja Keski-suomalainen käsitteivät Mannerheimin kiertokirjettä pääkirjoituksessaan.³⁹ Lehdet antoivat varauksettoman tunnustuksen ratkaisulle, jota pitivät Mannerheimin erityisansiona. Muut lehdet tyytyivät toistamaan virallisen uutisen, joka kertoi sensuurihankkeen raukeamisesta ja Mannerheimin kiertokirjeen sisällystä.

Maaliskuun kiertokirjeen jälkeen päämaja ei suoraan puuttunut lehtien toimintaan. Kahdesti se kuitenkin vielä ennen sodan päättymistä jakoi käskyjä, jotka sivusivat myös lehdistöä. Ensimmäiseen käskyyn aiheen antoi Ilkka venäläisiä sotilaita koskeneella kirjoittelullaan.

Jo helmikuun 11:ntenä Ilkka oli kiinnittänyt huomiota siihen, että venäläiset upseerit saivat vapaasti liikkua Vaasan kaduilla. Lehti tuomitsi jyrkästi moisen asiointilan. Lehden mukaan myös venäläiset upseerit olivat vihollisia, jotka oli pidätettävä ja suljettava kasarmeihin. Maaliskuun 15:ntenä Ilkka palasi asiaan julkaisemalla tekstin, jonka allekirjoituksena oli Joukko jääkäreitä. Kirjoituksessa kerrottiin, miten venäläisiä sotilaita vartioitiin Vaasan kasarmissa niin leväperäisesti, että he saattoivat varastaa suomalaisen miehistön tuvista tavaraa, salakuljettaa majoitustiloihinsa naisia ja tehdä muuta vastaavaa. Kirjoituksessaan jääkärit vaativat suojeluskuntalaisia paremmin vartioimaan vankejaan. Ilkka liitti jääkärien tekstiin omat huomautuksensa: se viittasi helmikuun 11:nnen kirjoitukseensa ja vaati jälleen venäläisten upseerien sulkeamista kasarmeihin.

Päämaja reagoi nopeasti: 18. maaliskuuta antamassaan päiväkäskyssä Mannerheim ilmoitti, että ”eräässä maamme sanomalehdessä” oli ollut kirjoitus, jossa ”armeijaan kuuluvat sotilaat” olivat arvostelleet päämajan sotavankilaitosta koskevia järjestelyjä. Sen tähden Mannerheim määräsi, ettei ”kenenkään armeijassa ole oikeutta jättää sanomalehtiin kirjoituksia, koskekootpa ne mitä hyvänsä, saamatta erikoista lupaa joka kerta varten toimivan joukon-, piirin- tai rykmentinpäälliköltä”.⁴⁰ Päiväkäskyn määräysten olisi voinut olettaa vaikuttavan sanomalehtien rintamajoukoissa palveleviin kirjeenvaihtajiin. Näin ei kuitenkaan näytä käyneen, vaan kirjeenvaihtajat saivat sodan loppuun saakka lähettää kirjeensä tarkastamattomina.⁴¹

Maaliskuun kiertokirjeen ja päiväkäskynkään jälkeen päämaja ei ollut tyytyväinen tilanteen kehittymiseen. Näin on pääteltävissä siitä, että etappipäällikkö Rudolf Walden lähetti huhtikuun loppupuolella alue-esikunnille sanankäyttöä koskeneen kirjeen, jonka määräykset olivat maaliskuun käskyjä laaja-alaisempia ja jyrkempiä. Kirjees-

38 Kiertokirjeen 9. kohdan Mannerheim lisäsi omakätisesti konseptiin.

39 Kainuun Sanomat 26.3. Säilyttääkö visusti sotilasalaisuudet; Keski-suomalainen 27.3. Sotasensuuri puhutti ylipäällikköä.

40 SA PM 1918: 40 päiväkäsky 26.

41 JYHL Manninen 1962, s. 61.

sään Walden kielsi sotilasasioiden arvostelemisen ja huhujen levittämisen painotuotteissa ja suullisesti rautatievaunuissa, asemilla, ravintoloissa yms. julkisissa tiloissa. Waldenin kirje sisälsi — toisin kuin maaliskuun määräykset — myös sanktion, jonka mukaan määräyksen rikkojat asetettaisiin sota-oikeuden tuomittaviksi.⁴²

Waldenin jyrkät määräykset selittyvät tilanteesta käsin. Walden lähetti kirjeensä huhujen levittämiseksi ja kritiikin esittämiseksi otollisena aikana huhtikuun puolivälissä, jolloin rintamat liikkuvat etelään ja tilanne oli vallatuilla alueilla kaikin puolin sekasortoinen.

3.5.6. *Valvontatoimet sodan loppupuolella*

Maalis-huhtikuussa päämaja siis antoi kolme yleishojetta, jotka koskivat lehdistöä. Paikallisten esikuntien tehtäväksi jäi valvoa että lehdet noudattivat ohjeita. Tutkimusalueen lehdistä ja arkistoista löytyi viisi tapausta, joissa jokin aliesikunta otti kantaa lehtien sisältöön 16.3. ja 2.5. välisenä aikana.

Maaliskuun lopussa valvontatoimia aiheutti Keski-suomalainen julkaisemalla 30.3. lisälehdessä, jossa kerrottiin saksalaisten nousseen maihin Suomen mantereella. Jyväskylän suojeluskunnan esikunta takavarikoi virheellisen uutisen sisältäneen lisälehdessä ja lähetti kaikkien kaupunkien suojeluskuntien esikunnille sähköpostin, jossa vaadittiin estämään saksalaisten maihinnousua koskevan uutisen pääsy sanomalehtiin.⁴³

Kahdessa tapauksessa ohjailevana elimenä oli Karjalan sotilaspiirin esikunta. Huhtikuun 11:nä se lähetti lehdille moitteet siitä, että ne julkaisivat tietoja valkoisten joukkojen aseistuksesta. Haitallisena esikunta piti varsinkin Keski-suomalaisen julkaisemia uutisia Raudun taistelusta. Uutisissa lehti oli paljastanut mm. valkoisten käytössä olleiden tykkien ja konekiväärien määrän. Toisessa tapauksessa ei kyseessä ollut yksittäiseen kirjoitukseen kohdistunut moite, vaan yleinen toimintaohje. Tässä 29.4. päivätys ohjeessa määrättiin, miten Vienan ja Aunuksen kysymystä oli sanomalehdissä käsiteltävä (ks. s. 114). Esikunnan ohjeiden taustalla oli muuttunut yleistilanne. Huhtikuun puolivälissä valkoisen Suomen johto oli lähinnä Englannin painostuksesta lykännyt sotatoimia Itä-Karjalassa ja harkitsi parhaillaan, mitä muuttuneessa tilanteessa olisi parasta tehdä.

Sortavalassa herätti mielipiteillään huomiota rovasti O.V. Aarnisalo. Siunauspuheissaan ja lehtikirjoituksissaan Aarnisalo suhtautui sosialismiin periaatteessa myönteisesti, vaikka tuomitsikin vallankumouksellisten keinojen käytön. Punaisiin vastustajiin Aarnisalo vaati suhtautumaan maltillisesti, ilman vihaa ja kostonhimoa. Aarnisalonsäilytys näkemyksistä poikkeavat mielipiteet aiheuttivat uhkailuja sekä johtivat siihen, että kun Aarnisalo maaliskuun lopussa painatti Sortavalassa Suojeluskuntalaisen ensimmäisen numeron, paikallinen esikunta esti lehden jakelun ja postituksen. Tilanne laukesi vasta, kun Aarnisalo oli käynyt Seinäjoella keskustelemassa asiasta Mannerheimin kanssa. Ylipäällikön annettua julkaisuluvan Suojeluskuntalaisen ensimmäisen numero ilmestyi 31.3.⁴⁴

Valvontatoimia aiheutti myös Vasabladet julkaisemalla yleisönosastossaan 18.3. nimimerkki H:n tekstin Militära missförhållanden. Siinä kirjoittaja ehdotti, että sotilaat alkaisivat kantaa kaulassaan puista tai pahvista tuntolevyä. Hän myös ihmetteli sitä, että jotkut valkoisen armeijan upseerit esiintyivät tekaistuilla nimillä. Kirjoittaja olet-

42 SA vapaussota, Pohjois-Karjalan alue-esikunnan paperit.

43 VA VapSA 655, Wiik esikunnille 31.3.

44 SA vapaussota, Pohjois-Karjalan alue-esikunta, sotilaspiirin päällikkö Joensuun esikunnan tietotoimistolle 11.4.; Kena 1979, s. 53; Sipilä 1954, s. 246–248.

ti, että kyseisten upseerien aikaisemmassa toiminnassa oli piirteitä, jotka eivät kestäneet päivänvaloa.

Päämajassa Gösta Theslöf luki H:n tekstin tarkkaan. Sen jälkeen hän Vaasan läänin maaherran välityksellä ilmoitti Vasabladetille, että se oli julkaistessaan H:n tekstin rikkonut niitä määräyksiä, joita päämaja oli lehtien sisällöstä antanut.⁴⁵

3.5.7. Valvonnan yleislinjat

Valkoisten kanta-alueelta on tiedossa 16 sellaista tapausta,⁴⁶ joissa päämaja, alemmat esikunnat tai ylipäällikön neuvottelukunta tavalla tai toisella kajosivat sanomalehtien sisältöön. Valvonnan todellinen määrä on kuitenkin ollut huomattavasti suurempi. Vain osasta tapauksia on säilynyt tietoja arkistolähteissä. Varsin todennäköistä on, että suurin osa huomautuksista ja nuhteista esitettiin suullisesti ja että melkoinen on ollut se puhelinsoittojen ja keskustelujen määrä, josta tietoja ei ole säilynyt.⁴⁷ Kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä ei tunnetuista tapauksista sen tähden voi tehdä.

Edellä selostetuista 16 tapauksesta 11 sattui ennen Mannerheimin maaliskuun 16. päivän ohjeita ja vain 5 niiden jälkeen. Ohjeet näyttävät siis vaikuttaneen haluttuun suuntaan; toimitukset tiesivät, että ennakkosensuurin käyttöönotto oli todennäköisin vaihtoehto, ellei päämajan ohjeita noudatettu.

Vuoden 1918 sodan poikkeuksellinen luonne ohjasi viranomaisten valvonnan tiettyihin kohteisiin. Kuudessa tapauksessa esikunnat puuttuivat sanomalehtien toimintaan siksi, että lehdet olivat julkaisseet uutisia, joiden katsottiin hyödyttävän vihollista. Kolmessa tapauksessa kiellettiin sodanjohdon tai suojeluskuntien arvosteleminen. Kaksi tapausta oli sellaista, joissa esikunta puuttui Vienan kysymyksen käsittelyyn. Kahdesti lehtiä kiellettiin käsittelemästä valkoisten suorittamia teloituksia, ja kolmessa tapauksessa huomautukset johtuivat muista syistä. Itsesensuuria luovana tekijänä päämajan ohjeilla ja esikuntien valvonnalla oli valkoisten lehtien kirjoitteluun omat heijastusvaikutuksensa.

Suurvaltojen sotasensuureihin verrattuna valkoisten järjestelmä oli lievä. Muodollisesti se oli myös väljempi kuin punaisten systeemi. Helmikuun 6:nä kansanvaltuuskunta hyväksyi painovapauslain, joka kumosi kaikki aikaisemmat sensuuriasetukset.⁴⁸

45 SA PM 1918: 11:04648.

46 Kyseessä ovat seuraavat tapaukset: (1) Savonlinnan esikunnan sensuuroitimet helmikuun ensimmäisellä viikolla, (2) Kemin suojeluskunnan esikunnan toiminta Pohjolan Sanomien julkaistua 18.2. U. Hannulan Lopetettakoon teloitukset -artikkelin, (3) Jyväskylän suojeluskunnan Keskisuomalaisen helmikuun 20. ja maaliskuun 3. päivän numeroihin kohdistama sensuuri, (4) Vaasan suojeluskunnan helmikuun puolivälissä Suupohjan Kaiulle jääkäreitä koskeneiden uutisten johdosta antamat moitteet, (5) ylipäällikön neuvottelukunnan 1.3. Kalevalle antama varoitus sotatietojen varomattomasta julkaisemisesta, (6) Pohjolan suojeluskuntapiirin toimet Kaikua vastaan Simon suojeluskuntaa koskeneen kirjoituksen johdosta, (7) Karjalan sotilaspiirin esikunnan 10.3. Korpi-Jaakon Kenttäoikeutemme -kirjoitukselle antama julkaisukielto, (8) saman esikunnan Keski-Savon Vienan-Karjala-haastattelua koskenut kielto 10.3., (9) Vaasan suojeluskunnan esikunnan Ilkalle antamat SVT:n uutisia koskeneet huomautukset, (10) Vaasan suojeluskunnan puuttuminen Kaskö Tidningin ja SVT:n väliin suhteisiin, (11) Mannerheimin päiväkäsky, jonka aiheuttajana oli Ilkan 15.3. julkaisema venäläisiä sotavankeja koskenut kirjoitus, (12) Keskisuomalaisen 31.3. julkaiseman lisälehden takavarikointi, (13) Karjalan sotilaspiirin esikunnan 11.4. lehdille antamat moitteet aseiden määriä koskeneiden tietojen julkaisemisesta, (14) saman esikunnan ohjeet siitä, miten Itä-Karjalan kysymystä oli lehdissä käsiteltävä, (15) Aarnisaloon julkaiseman Suojeluskuntalaisen ilmestymisen estäminen maaliskuun lopussa, (16) Vasabladetin 18.4. julkaiseman Militära missförhållanden -tekstin aiheuttamat valvontatoimet. Mukaan on otettu jokainen tapaus, jonka kohde on ollut osoitettavissa. Luettelossa on mukana Mannerheimin 18.3. antama päiväkäsky, koska sen välitön aiheuttaja, Ilkan 15.3. julkaisema sotavankikirjoitus on tiedossa. Waldenin huhtikuussa antamia yleisiä ohjeita ei sitä vastoin ole laskettu mukaan, koska niiden välittömiä aiheuttajia ei tunneta.

47 Vrt. Kariniemi 1975, s. 30.

48 VA kansanvaltuuskunta 1, ptk. 6.2. ja liitteet.

Kun punaisen puolen lehdet esikuntien varoituksista huolimatta julkaisivat sodankäyntiä haittaavia rintamauutisia, punaisen kaartin yleisesikunnan päällikkö August Wesley ja tietotoimiston johtaja K. Kivi lähettivät maaliskuun 14:ntenä kaikille punaisen Suomen sanomalehdille kiertokirjeen. Siinä he ilmoittivat, että punaisen kaartin yleisesikunta oli päättänyt järjestää sanomalehdille ennakkosensuurin. Valvonta kohdistui sota- ja kansanvaltuuskunnan ulkopoliittikkaa koskeviin uutisiin. Pääkaupungin sanomalehtien oli jätettävä korjausvedoksensa yleisesikunnan päällikön tarkastettaviksi. Maaseutulehtien uutiset tarkastettiin siten, että nämä soittivat uutisensa kansanvaltuuskunnan tietotoimistoon, joka tarkasti ne ja esti haitallisiksi katsomiensa tietojen julkaisemisen. Sanomalehtiä Wesley ja Kivi kehottivat toimimaan niin, ettei sensuurin aiheuttamia valkeita palstoja pääsisi syntymään.⁴⁹

Tietoja ei ole säilynyt siitä, miten Wesley ja Kiven kaavailema systeemi toimi. Punaisen yleiset organisointivaikeudet huomioon ottaen näyttäisi siltä, ettei sensuuria erityisen hyvin saatu toimimaan.

⁴⁹ Wesley ja Kiven kirjeen löysivät valkoiset STT:n huoneistosta kansanvaltuuskunnan kukistumisen jälkeen. Sen julkaisi Hufvudstadsbladet 18.4.

4. VALKOISEN SUOMEN VIRALLINEN PROPAGANDA

4.1. Helsinkiläiset manifestit

4.1.1. Senaattoreiden tammikuun 29. päivän julistus

Tammikuun 28. päivän aamuna Helsingin punakaarti miehitti pääkaupungin vastarintaa kohtaamatta.¹ Samaan aikaan sosiaalidemokraattisen puolueen pää-äänenkannattaja julkaisi Työväen toimeenpanevan komitean Vallankumousjulistuksen Suomen kansalle. Siinä komitea ilmoitti, että valtiovalta oli otettu ”maan työtätekevän luokan omiin luotettaviin käsiin”. Svinhufvudin senaatista julistus sanoi, että se oli aloittanut ”verisen sodan omaa kansaansa vastaan” ja että se oli syyllistynyt ”julkeaan valtiopetokseen” pyytämällä ”vieraiden valtioiden hallituksia lähettämään murhaajajoukkoja Suomen työtätekevää kansaa teurastamaan”.² Sen tähden — näin julistuksessa korostettiin — ”koko kansamme vapaus ja elämä” olivat joutuneet suureen vaaraan. Svinhufvudin senaatin ”rikolliset jäsenet” julistus määräsi vangittavaksi, ”missä ikinä heidät tavataan.”

Vallankumouksellisten vangittaviksi määräämistä senaattoreista Heikki Renvall, Alexander Frey ja E.Y. Pehkonen olivat siirtyneet Vaasaan. Helsinkiin jääneet P. Svinhufvud, J. Castrén ja O.W. Louhivuori välttivät vangitsemisen piiloutumalla 28.1. professorinrouva Edith Runebergin asuntoon. Sinne maisteri Juusela toi heille 28.1. vallankumousjulistuksen ja muita uutisia. Tiistaiaamuna 29.1. Juusela toi senaattoreille tiedon, että Mannerheimin johtamat suojeluskuntalaiset olivat Etelä-Pohjanmaalla riisuneet aseista 5 000 venäläistä. Mahdollisesti senaattorit samalla saivat kuulla, että Helsingissä venäläisten joukkojen enemmistö oli pysytellyt suomalaisten selkkauksessa puolueettomana.

Pohjanmaalta tulleiden uutisten innoittamina senaattorit päättivät laatia Suomen kansalle julistuksen, jossa nimitettäisiin Mannerheim järjestyskaartien ylipäälliköksi, määriteltäisiin tilanne ja annettaisiin toimintaohjeet.

Edellisinä viikkoina senaatti oli pyrkinyt sisäisen järjestyksen palauttamiseen ja venäläisten joukkojen pitämiseen erossa suomalaisten selkkauksista. Aamupäivällä 29.1. professorinrouva Edith Runebergin asunnossa kirjoittamassaan julistuksessa Svinhufvud, Castrén ja Louhivuori jatkoivat samalla tapahtumien sisäpoliittista luonnetta korostavalla linjalla.

1 Lappalainen 1918 1, s. 51.

2 Avunpyyntöä koskevan väitteen yhtenä lähtökohtana saattoi olla kansanedustajien ja senaattorien 27.1. pitämä kokous, jossa oli pohdittu, olisiko ulkomaista apua pyydetävä vai ei. Kokous päätti olla apua pyytämättä. Kokouksesta saattoi kuitenkin tihkua tietoa vastapuolelle, joka käytti niitä propagandasaaan. Vuonna 1918 Ruotsin ulkoministerinä toiminut Joh. Hellner on kahdessakin yhteydessä väittänyt, että hänen yksityisasuntoonsa saapui 27.1. Mannerheimin lähettämänä Vaasan läänin maaherra Heikel, joka pyysi Ruotsia suorittamaan intervention Suomeen, Hellner 1936, s. 27; Hellner 1960, 410—411. Neuvostoliittolainen Holodkovski toistaa kirjassaan Suomen työväenvaltakunta (s. 311) Hellnerin väitteen. Hellner muistaa kuitenkin väärin. Heikel ei ole voinut olla 27.1. Tukholmassa. Kenraalimajuri Ernst Löfström merkitsi tammikuussa 1918 päiväkirjaansa, että hän lähti 27.1. Heikelin kanssa veturilla Vaasasta Seinäjoelle, mistä Heikelin oli määrä jatkaa Tornion kautta Tukholmaan. Myös Heikel itse kertoo 1930-luvulla kirjoittamassaan muistelmavalpasessa lähteneensä Vaasasta 27.1. ja saapuneensa Tukholmaan 30.1. Heikel, VK II 1935, s. 142.

Julistuksessaan senaattorit nimesivät päävastustajikseen kotimaiset voimat, jotka olivat syyllistyneet hallituksen ja eduskunnan vastaiseen kapinaan, kavallukseen ja laillisen yhteiskuntajärjestyksen tuhoamisyritykseen. Kapinallisia senaattorit nimittivät maanpettureiksi. Ajankohdan yleistä propaganda-aineistoa he käyttivät kahdesti. Ensiksikin he totesivat, että osa suomalaisia oli noussut kapinaan ”vieraisiin pistimiin ja voimiin nojaten”. Toiseksi he katsoivat, että kapina saattoi ”isänmaan äsken saavutetun vapauden vaaranalaiseksi” ja että hallituksen joukot taistelivat ”isänmaan vapauden puolesta”.

Kliše vieraisiin pistimiin nojaavista suomalaisista oli tammikuun 29:ntenä sikäli oikea tilannekuva, että vaikka venäläisten joukkojen pääosa pysyikin puolueettomana, vapaaehtoisia venäläisiä sotilaita oli kuitenkin juuri siirtymässä Vilppulan rintamalle, ja bolševikit aseistivat Suomen punaisia.

Kuva isänmaan vapauden vaarantavista kapinallisista on pistinklišeitä ongelmallisempi. Viime aikoihin saakka on katsottu, että jos punaiset olisivat voittaneet vuonna 1918, Suomi olisi menettänyt itsenäisyytensä. Historiantutkimuksen keinoin ei tätä jos-lauseen seuraamuspropositiota voida todistaa oikeaksi tai vääräksi. Varmasti voidaan sanoa vain, että ”vapaus” kuului aikakauden keskeisimpään propagandasanoon ja että senaattorienkin vapauskorostukset on nähtävä ainakin osittain juuri tätä taustaa vasten. Kuvaa Suomen vapautta ja itsenäisyyttä uhkaavista sosialisteista oli porvarillinen propaganda käyttänyt jo ennen ensimmäistä maailmansotaa, ja syksyn 1917 vaalitaistelussa kuva oli nostettu uudelleen esiin. Sotapropagandassaan kaikki suurvallat olivat ilmoittaneet taistelevansa vapauden puolesta. Vapauspropagandan yleisyyttä osoittaa niin ikään se, että myös Työväen toimeenpaneva komitea väitti valankumousjulistuksessaan senaatin vaarantaneen ”kansamme vapauden ja elämän”.

Julistuksessaan senaattorit nimittivät Mannerheimin järjestyskuntien ylipäälliköksi ja käskivät ”lainkuuliaisia kansalaisia” tukemaan ylipäällikköä ja hänen joukkojaan. ”Harhaanjohdettuja” kapinallisia senaattorit vaativat luovuttamaan aseensa ja luopumaan yrityksestään. Julistuksen loppuun Svinhufvud, J. Castrén ja Louhivuori kirjoittivat omien nimiensä lisäksi muualla Helsingissä piileskelleiden Kyösti Kallion ja Arthur Castrénin nimet. Myöhemmin myös Onni Talas sähköitti nimensä julistukseen. Vaikka senaattorit kirjoittivat manifestinsa tammikuun 29:ntenä, he merkitsivät sen päiväykseksi 28.1. 1918.³ Ilmeisesti he tekivät näin siksi, ettei heidän julistustaan olisi pidetty vastauksena Työväen toimeenpanevan komitean 28. päivän vallankumousjulistukseen, vaan siitä riippumattomana laillisen hallituksen kannanottona.

Tammikuun 29. päivän julistuksessaan senaattorit korostivat tapahtumien sisäpoliittisuutta eivätkä nähneet alkanutta taistelua Suomen ja Venäjän välisenä kamppailuna. Edellisinä viikkoina vakiintunutta toimintalinjaansa noudattaen he 29.1. pyrkivät edelleen vaikuttamaan siihen, että Suomeen sijoitetut venäläiset joukot pysyisivät suomalaisten taistellessa puolueettomina. Yleisen julistuksen valmistuttua senaattorit laativat erityisohjeet Mannerheimille. Vuoden 1918 tapahtumia käsittelevässä kirjallisuudessa nämä ohjeet on lähes vaikenemalla sivuutettu. Onniteltuaan ensin Mannerheimia Vaasassa, Lapualla ja muilla paikkakunnilla tapahtuneista venäläisten aseistariisumisista senaattorit kehottivat Mannerheimia seuraavassa julistuksessaan painokkaasti korostamaan, ettei venäläisten aseistariisuminen merkinnyt vihollisuuksien aloittamista heitä vastaan.⁴

³ Rääkkönen 1935, s. 254–255.

⁴ Senaattorien sähkö kuuluu seuraavasti: ”Eder rapport om Vasa, Lappo m.f. emottagen. Gratulera. Vid näst rapport betona yttermera, att ryssarnas afväpning ej är mot dem riktat fientlighet. Regering.” SA PM 1918: 8:02015, 02019.

Maisteri Juusela toimitti senaattorien tekstit kenkensä pohjassa pääkaupungin valkoisten salaiseen lennätinkonttoriin, mistä ne lähetettiin valkoisten alueelle. Mannerheim sai ohjeensa Vaasaan kahtena samansisältöisenä sähköinä 29.1. kello 11.10 ja 11.40. Myös senaattoreiden julistus saapui Vaasaan, mistä se helmikuun alkupuolella levisi valkoisen alueen lehtiin.⁵

4.1.2. Porvarillisten eduskuntaryhmien julkilausuma 29.1.1918

Myös kansanedustajat olivat tahollaan aktiivisia. Porvarillisten puolueiden kansanedustajista koottu valtuuskunta oli päättänyt 27.1., että poliittisen tilanteen kärjistyisestä huolimatta kaikkien kansanedustajien oli pysyteltävä Helsingissä. Päätöksen vastaisesti joukko kansanedustajia oli matkustanut viikonlopuksi pois pääkaupungista. Tästä johtui, että kun maan etelä- ja keskiosien väliset rautatieyhteydet katkesivat 27.—28.1., useita kymmeniä kansanedustajia jäi valkoisten alueelle.⁶

Helsinkiin jääneet porvarilliset kansanedustajat saivat 28.—30.1. toimia vapaasti ilman, että punaiset olisivat uhanneet vangita heitä.⁷ Aamupäivällä 28.1. porvarilliset kansanedustajat pitivät ryhmäkokouksia. Iltapäivällä oli porvarillisen valtuuskunnan neuvottelu, jossa harkittiin täysistunnon pitämistä. Istunnon järjestäminen katsottiin kuitenkin mahdottomaksi. Sen sijaan päätettiin antaa kaikkien porvarillisten eduskuntaryhmien yhteinen protestijulistus. Kun sen luonnos illalla valmistui, maalaisliittolaiset vastustivat sen julkaisemista, koska he katsoivat, että rintamalle lähteminen olisi verbaalista vastalauseetta tehokkaampi protesti. Tiistaiamuna maalaisliittolaiset kuitenkin yhtyivät muiden porvarillisten puolueiden manifestiin.⁸

Porvarilliset kansanedustajat päätyivät julistuksessaan samanlaiseen tilannearvioon kuin Helsinkiin jääneet senaattorit. Kansanedustajat katsoivat, että sosialidemokraattisen puolueen johto oli, ”antautuen kannattamaan rikollisten aineiden mielettömiä pyyteitä ja nojaten vieraan sotaväen apuun”, noussut kumoamaan Suomen laillista valtio- ja yhteiskuntajärjestystä. Kansanedustajat ilmoittivat vastustavansa jyrkästi tätä ”vähemmistön julkeaa vallankaappausyritystä”. He korostivat, että valta kuului lailliselle eduskunnalle ja sen asettamalle hallitukselle sekä laillisille viranomaisille, joita kaikkien kansalaisten oli noustava puolustamaan.⁹

Kansanedustajat koettivat levittää julistustaan kaikkialle maahan, mutta sen lähettäminen Helsingin ulkopuolelle osoittautui sangen työlääksi. Julistuksesta mahdollisesti johtui, että punaisten johto muutti suhtautumistaan porvarillisiin kansanedustajiin. Keskiviikkona levisi porvarillisten edustajien keskuuteen tieto, että sisäasiain kansanvaltuutettu Eero Haapalainen oli uhannut vangituttaa eduskunnan porvarilliset jäsenet. Tieto aiheutti sen, että jo torstain vastaisena yönä useat johtavat porvarilliset poliitikot poistuivat asunnoistaan ja menivät ”maan alle”.¹⁰

Sekä senaattorien että kansanedustajien tammikuun 29. päivän julistukset olivat sisällöltään lähes yhtenevät. Porvarillisen Helsingin näkökulmasta alkamassa oli laillisen valtiovallan ja rikollisten vallananastajien välinen kamppailu eikä Venäjän-vastainen vapaussota tai vapaustaistelu. Samaan aikaan Pohjanmaan porvarilliset piirit tulkitsivat tilanteen jonkin verran toisin.

5 Karjalainen 9.2.; Keski-Pohjanmaa 9.2.; Keski-Savo 7.2.; Laatokka 7.2.; Savotar 17.2.; Vasa Posten 6.2.

6 Lindman 1968, s. 228.

7 VA L. Ingmanin kok. B 1:1, käsikirj. Kapinan aikaista politiikkaa.

8 VA L. Ingmanin kok. B 1:1 pvk. 29.1; vrt. Kiiski 1978, s. 230.

9 VA L. Ingmanin kok. B 1:1 kans. ed. jul. Suomen kansalle.

10 VA L. Ingmanin kok. B 1:1 käsikirj. Kapinan aikaista politiikkaa.

4.2. Vaasan senaattoreiden julkiset kannanotot helmikuussa 1918

4.2.1. Helmikuun 1. päivän manifesti

Senaattorit Heikki Renvall, Alexander Frey ja E.Y. Pehkonen lähtivät Helsingistä tammikuun 26:n iltana, kun vasemmiston vallankaappaus alkoi näyttää varmalta. Punakaartilaisten miehittämällä Lempäälän asemalla he laskeutuivat junasta, ajoivat hevosilla ohi levottoman Tampereen Kangasalle ja nousivat siellä jälleen junaan. Tammikuun 27. ja 28. päivän välisenä yönä senaattorit seurasivat Ylistarossa venäläisten joukkojen aseistariisumista. Vaasaan he saapuivat 29.1. kello 1 yöllä, vain muutamia tunteja sen jälkeen kun venäläiset siellä oli riisuttu aseista.

Aktivistien sotilaskomitean jäsenen Harald Åkermanin mukaan sotilaskomitea suunnitteli diktaattorin asettamista ”niin pian kuin sota alkaa”. Freyn, Pehkosen ja Renvallin ilmestyminen Vaasaan sotki kuitenkin komitean suunnitelmat. Kun Åkerman Vaasaan saavuttuaan moitti komitean jäseniä hankkeen raukeamisesta, nämä vastasivat, että ”se meni nyt niin kuin meni”.¹

Mannerheimilta senaattorit saivat tietää Pohjanmaan ja Etelä-Suomen tapahtumista. Mahdollisesti he tutustuivat myös Helsingin senaattoreiden pääkaupungista 29.1. Mannerheimille sähköttämiin ohjeisiin, joiden mukaan venäläisille oli korostettava, ettei aseistariisuminen merkinnyt vihollisuuksien aloittamista. Ilmeisesti senaattorit jo tässä vaiheessa saivat tiedon myös venäläisen 42. armeijakunnan Viipurissa 28.1. antamasta julistuksesta, jossa oli katsottu armeijakunnan olevan ”sotatoimien kannalla suhteessaan Suomen porvarilliseen valkokaartiin”.² Mannerheim oli saanut tietää venäläisten julistuksesta tammikuun 30:ntenä. Asian oli hänelle sähköitse ilmoittanut C.W. Malm Kuopiosta. Malmin julistuksesta esittämä versio poikkesi jonkin verran alkuperäisestä. Sähkeessään Malm ilmoitti 42. armeijakunnan komitean määränneen, että armeijakunnan joukkojen oli käytettävissä olevien keinoin osallistuttava Suomen punakaartien rinnalla taisteluun suojeluskuntia vastaan.³ Tammi-helmikuun vaihteessa senaattoreille ei Malmin sähkeestä ollut hyötyä, mutta heidän myöhemmälle propagandalleen sillä oli suuri merkitys. Sen avulla he maaliskuun alkuun pyrkivät todistamaan, että Suomi oli sodassa Venäjän kanssa (ks. s. 106, 113). Varsinaisena sodanjulistuksena ei komitean manifestia kuitenkaan voida pitää.⁴

Helmikuun 1. päivänä, kun jo varmasti tiedettiin Svinhufvudin senaatin kukistuneen, Renvall, Frey ja Pehkonen ryhtyivät järjestäytymään senaatiksi. Samana päivänä heihin liittyi Tampereelta Vaasaan siirtynyt Juhani Arajärvi. Ensimmäiseksi tehtävään senaattorit ottivat sellaisen julistuksen laatimisen, jossa he ilmoittaisivat senaatin siirtymisestä Vaasaan ja Mannerheimin nimittämisestä ylipäälliköksi.

Julistuksen otti luonnostellakseen Heikki Renvall. Iltapäivällä kello 15.30 — mahdollisesti juuri tekstin hahmotteluvaiheessa — Renvall sai Alexis Gripenbergiltä Tukholmasta sähköksen, joka osaltaan saattoi vaikuttaa muotoutumassa olevaan julistukseen. Sähkeessään Gripenberg ilmoitti, että Lenin ja Trotski olivat luvanneet lähettää kolme kaartinrykmenttiä Suomen kapinallisten avuksi. Rykmenttejä ei kuitenkaan vielä ollut lähetetty. Sähkeessä oli myös tietoja Etelä-Suomen tilanteesta. Niiden mukaan Helsinki oli kokonaan punaisten vallassa. Kansanedustajia ja pankinjohtajia oli vangittu, mutta laajoilta levottomuuksista oli välttytty.⁵

1 VA Svinhufvudin muistos. 5, H. Åkermanin kertomus 15.4.1929.

2 Lappalainen 1981 1, s. 27 ja 231 viitteet 35 ja 36.

3 SA PM 1918: 8:02100.

4 Ks. Paasivirta 1957, s. 79; Lappalainen 1981 1, s. 27—28.

5 PM 1918: 8:02239.

Ensimmäisen yhteisen julistuksensa Renvall, Frey, Pehkonen ja Arajärvi viimeistelivät Seura-klubilla helmikuun 1:sen iltana.⁶ Sen jälkeen senaattorit pitivät ensimmäisenä virallisena istuntonaan talousosaston kanslian esittelyn, jonka aikana he sanelivat talousosaston kanslian pöytäkirjaan julistuksen Suomen kansalle ja kaikille viranomaisille.⁷

Senaattorit olivat saapuneet Vaasaan keskelle eteläpohjalaisten kansannousua. Kaupungin porvarillisten piirien näkökulmasta Vaasa oli tapahtumien keskipisteessä: primaarinen tapahtuma oli eteläpohjalaisten suorittama venäläisten aseistariisuminen ja sekundaarinen oli vasemmiston Helsingissä suorittama vallankaappaus. Kun Vaasan porvarilliset piirit tammi-helmikuun vaihteessa tulkitsivat tapahtumia, he helsinkiläisiä voimakkaammin korostivat venäläisten osuutta tilanteen kehittymiseen.

Senaattorien julistuksen painotuksiin vaikuttivat kirjoittamishetkellä käytettävissä olleet tiedot ja pohjalaisten keskuudessa korkealle kohonneet kansannousutunnelmat. Senaattorit katsoivat, että hetkellä, jolloin Suomi oli astunut vapaiden valtioiden joukkoon, sen itsenäisyys oli laajan valtiopetosyrityksen tähden joutunut vakavasti uhatuksi. Kauan salaa toimineet anarkistiset ainekset olivat ase kädessä nousseet lailista yhteiskuntajärjestystä ja korkeinta valtaa käyttävää eduskuntaa vastaan. Sosialidemokraattisen puolueen johto oli Helsingissä ryhtynyt rikollisiin toimiin. Aseellista väkivaltaa käyttäen oli Suomen eduskunta ja sen asettama hallitus estetty toimimasta. Suomen kansan elämää uhattiin ja sen tulevaisuus kansakuntana oli vaarassa. Julistuksen sisäpoliittiset painotukset olivat siis selvät: rikolliset sosialidemokraatit ja anarkistiset punakaartit olivat syyvät tapahtumiin.

Venäläisistä senaattorit julistuksessaan totesivat, että vallankaappaus toteutettiin ”maahamme sijoitetun venäläisen sotaväen avulla”. Lupauksistaan huolimatta venäläiset eivät olleet poistuneet maasta, vaan olivat sekaantuneet Suomen sisäisiin asioihin ja ryhtyneet ”Suomen itsenäisyyttä syvästi loukkaaviin rikollisiin tekoihin”. Näin Vaasan senaatti keskellä venäläisten aseistariisuntaa määritteli tilanteen astetta jyrkemmin kuin Helsinkiin jääneet senaattorit ja kansanedustajat. Vaikka vaasalaiset senaattorit esittivätkin sen myöhemmin keskeiseksi nousevan propagandateesin, että venäläiset joukot eivät lupauksistaan huolimatta olleet poistuneet maasta, he eivät kuitenkaan edes vihjanneet siihen suuntaan, että Suomi ja Venäjä olisivat sodassa keskenään.

Julistuksensa lopussa senaattorit ilmoittivat asettuneensa Vaasaan ”ylläpitämään hallitusvaltaa”. He kertoivat myös, että senaatti oli vielä Helsingissä toimiessaan uskonut ylipäällikkyyden kenraali Gustaf Mannerheimille, jonka vapaaehtoisia joukkoja he kehottivat kaikkia ”isänmaataan ja sen vapautta rakastavia kansalaisia tukemaan”.

Talousosaston kanslian esittelyn päätyttyä senaattorit lähettivät julistuksensa lennätinkonttoriin, mistä se sähkötettiin kaikkialle valkoisten alueelle. Helmikuun alkupuolella useat sanomalehdet julkaisivat sen pääkirjoituksenaan.⁸

4.2.2. Senaattori Juhani Arajärven kiertoartikkeli

Sodan alkupäivien dramaattinen tilanne herätti Viipuri-lehden päätoimittajana 1890-luvulla työskennelleen Juhani Arajärven lehtimiesvaistot, ja hän päätti kirjoittaa kiertoartikkelin, jossa määritteli oman suhteensa tapahtumiin. Edellisen vuoden kuluessa Arajärvi oli vähitellen siirtynyt Venäjän-vastaista kansannousua valmistelevien akti-

6 VA Svinhufvudin muistos. 5 Arajärven pvk. 1.2. (jäljennös).

7 VA Vaasan sen.to:n kanslian ptk. 1.2.

8 Liitto 8.2.; Saarijärven Paavo 9.2.; Savon Sanomat 12.2.; Savotar 10.2.; Vasa Posten 2.2.

vistien linjalle eikä se voinut olla vaikuttamatta hänen Venäjää koskeviin kannanottoihinsa. Toukokuussa 1917 tämä tamperelainen pankinjohtaja-kansanedustaja oli vanha-suomalaisten puoluekokouksessa edustanut itsenäisyysasiassa kantaa, joka myötäili ns. itsenäisyysmiesten käsityksiä. Kesällä 1917 hän oli mennyt mukaan suojeluskuntaliikkeeseen⁹ ja marraskuussa hänestä oli tullut Svinhufvudin itsenäisyysseenaatin jäsen.

Arajärvi kirjoitti artikkelinsa 4. helmikuuta. Hän katsoi että jos hän julkaisisi sen omalla nimellään, sitä voitaisiin erehtyä pitämään senaatin kannanotona. Sen tähden hän neuvotteli 4.2. Vaasaan saapuneiden porvarillisten kansanedustajien kanssa tekstin allekirjoituksesta. Neuvottelussa nuorsuomalaisen puolueen Juho Snellman, suomalaisen puolueen Juho Antila ja maalaisliiton Mikko Luopajarvi hyväksyivät Arajärven tekstin ja antoivat luvan merkitä sen allekirjoitukseksi sanat ”joukko Suomen kansan eduskunnan jäseniä”.¹⁰

Aktivistiliikkeen liepeillä toimineen Arajärven teksti oli Venäjän-vastaisempi kuin samanaikaiset valkoisten kirjoitukset keskimäärin. Artikkelinsa alussa Arajärvi totesi, että Suomen sosialidemokraattisen puolueen keskuudessa oli kauan työskennellyt ”herrasaines”, joka uskoi kansainvälisyyteen. Suomen kansaan ei ”uusi ja outo oppi ollut syöpynyt, vaan se oli pyrkinyt kansalliseen itsenäisyyteen ja sen korkeimpaan ilmenemismuotoon, riippumattomaan valtiolliseen asemaan”. Tätä itse ”Luojan ihmisluontoon istuttamaa pyrkimystä” oli Venäjä aina koettanut tukahduttaa.

”Maailmaa mullistavat tapahtumat” olivat vihdoinkin aiheuttaneet sen, että Venäjän oli ollut pakko tunnustaa Suomen itsenäisyys. ”Raatelematta ei Venäjän kaksipäinen kotka” kuitenkaan tahtonut saalistaan päästää. Työmies- ja sotilasneuvostojen nimissä Venäjää hallitseva Smolna, jossa myös erinäiset ”suuriruhtinaat ja äärioikeistolaiset pesivät”, pyrki kiihkeästi siihen, että Suomi ”venäläisen sotaväen asuttamana tasavaltana liittyisi Venäjän tasavaltaan”. Saavuttaakseen päämääränsä venäläiset olivat koettaneet todistella, että suomalaisten enemmistö tahtoi pysyä Venäjän yhteydessä. Apureinaan venäläiset olivat käyttäneet mustasotniamiehiä, entisiä urkkijoita ja muita ”ostettuja”, jotka olivat muokanneet maaperän sellaiseksi, että Helsingin ”sosialistikopla oli kansan pohjakerroksen nimissä” pyytänyt venäläisiä joukkoja jäämään Suomeen.

Tammikuun 28:ntena oli työväen toimeenpaneva komitea Helsingissä lakkauttanut senaatin ja asettanut sen tilalle kansanvaltuuskunnan ja työväen pääneuvoston. Arajärvi katsoi, että näin oli tapahtunut ”venäläisten aseiden oikeudella”. Esikuvanaan Suomen kapinallisilla oli Venäjän vallankumous ja päämääränään ”venäläisen mallin mukainen hallitusjärjestelmä”. Käynnissä ei ollut — näin Arajärvi painokkaasti korosti — porvarillisen ja sosialistisen järjestelmän välinen taistelu, vaan kysymys oli siitä, että suomalaiset sosialistit pyrkivät pitämään Suomen Venäjän yhteydessä. Artikkelissaan Arajärvi todisteli laajasti, että Svinhufvudin senaatti ja porvarillisenemmistöinen eduskunta olivat juuri ennen kapinaa aloittaneet laajan taloudellis-yhteiskunnallisen uudistusohjelman. Näin ollen kapinan perusteleminen taloudellisilla ja yhteiskunnallisilla epäkohdilla oli silkkää mielettömyyttä.

Sotapropagandan yleisiä kaavoja soveltaan Arajärvi leimasi artikkelinsa lopussa valkoisten vastustajat ”ryöväreiksi, murhamiehiksi ja varkaiksi” ja korosti, että omat joukot taistelivat ”oikeuden ja vapauden puolesta”. Otsikoituna joko Mistä on kysymys tai Nykyinen tilanne artikkeli levisi valkoisten alueelle 5.2.—18.2.¹¹

⁹ Paasivirta 1947, s. 122; Hersalo 1955, s. 276, 557.

¹⁰ VA Svinhufvudin muistos. 5 Arajärven pvk. 4.2.

¹¹ Kaiku 9.2.; Kainuun Sanomat 18.2.; Karjalan Sanomat 16.2.; Keski-Pohjanmaa 9.2.; Korpi-Jaakko 16.2.; Käkisalmen Sanomat 12.2.; Pedersöre 9.2.; Pohjolan Sanomat 11.2.; Raahe 11.2.; Saarijärven Paavo 9.2.; Savo 12.2.; Suupohjan Kaiku 9.2.; Vaasa 5.2.; Vasa Posten 9.2.; Österbottningen 12.2.

Huomion arvoiseksi Arajärven artikkelin teki se, että se oli virallisista tai puolivirallisista kannanotoista ensimmäinen, joka suoraan väitti neuvostohallituksen pyrkivän sotaväkensä ja Suomessa lietsomansa kapinan avulla liittämään Suomen uudelleen Venäjään.

4.2.3. Senaatin mielipidelinjan jyrkkeneminen 6.—8.2. 1918

Helmikuun ensimmäisellä viikolla vapaaehtoiset suojeluskuntajoukot riisuiivat venäläiset aseista Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla. Myös Keski- ja Itä-Suomesta tuli tietoa, että tilanne näilläkin alueilla alkoi olla suojeluskuntalaisten hallinnassa. Alkumestyksen innoittamina senaatti ja päämaja olettivat, että valkoiset selviytyisivät muutamassa viikossa vastustajistaan pelkkiin vapaaehtoisin suojeluskuntajoukkoihin nojautumalla.¹²

Jotta mahdollisimman paljon miehiä olisi saatu liittymään suojeluskuntiin, senaatti antoi sisäasiainoimituskunnan esittelyssä helmikuun 6:ntena Suomen kansalle ja viranomaisille uuden julistuksen. Tekstin luonnosteli jälleen Heikki Renvall. Julistus alkoi näin:

Vapauden puolesta on Suomen kansa noussut jaloon isänmaalliseen taisteluun. Kymmeniä tuhansia miehiä kautta maan on jo liittynyt hallituksen lipujen alle taistelemaan venäläisten kurittomien sotajoukkojen avustamia rikollisia ja harhaan johdettuja vallankumouksellisia vastaan. Päivä päivältä lisääntyy niiden luku, jotka nousevat ja vaatimalla vaativat aseita, voidakseen taistella oman, perheensä, paikkakuntansa ja isänmaansa rauhan, turvallisuuden ja vapauden puolesta.¹³

Innostaessaan vapaaehtoisia taisteluun senaattorit siis käyttivät yleisen sotapropagandan keskeisintä sanastoa ja kuvastoa. Taistelua käytiin vapauden, rauhan ja turvallisuuden puolesta. Koko Suomen kansa oli noussut taisteluun. Sota oli jalo ja isänmaallinen. Vastustajat olivat rikollisia tai harhaanjohdettuja. Julistuksen venäläisiä koskeva korostus oli samanlainen kuin helmikuun 1. päivänä: kurittomat venäläiset sotajoukot esiintyivät vallankumouksellisten avustajina.

Keskeistä julistuksessa oli vaatimus, että kaikkien asekuuntoisten miesten oli liityttävä suojeluskuntiin. Tekstinsä viimeisessä virkkeessä senaattorit käyttivät sodasta sanomalehtien tammi-helmikuun vaihteessa käyttöön ottamaa nimeä vapaustaistelu. Kyseessä oli ensimmäinen kerta, kun senaatin kannanotossa oli jokin sotaa luonnehtiva nimitys.

Ulkopoliittisesti Vaasan senaatin ensimmäinen toimintaviikko oli vilkas. Helmikuun 3:ntena jokin Helsingin porvarillinen taho¹⁴ lähetti Ruotsin Helsingin-konsulin Walter Ahlströmin välityksellä Tukholmaan valkoisen Suomen edustajalle Alexis Gripenbergille sähkönen, jossa kehoitettiin Gripenbergiä pyytämään, että Ruotsi tai Saksa suorittaisi interventioita Suomeen.¹⁵ Gripenberg esitti 4.2. interventiopyynnön ruotsalaisille. Vastatessaan samana päivänä Gripenbergille Ruotsin pääministeri Nils Edén ilmoitti, ettei Ruotsi voinut suostua interventioon. Edénin perustelut olivat sekä sisä- että ulkopoliittiset. Sisäpoliittisena perusteluna oli, ettei Ruotsin hallitus voinut ryhtyä interventioon, koska osa Ruotsin vasemmistoa ei hyväksynyt sekaantumista Suomessa

12 VA H. Renvallin kok. 8 Silmäys Vaasan senaatin asetuskokoelmaan; E. Löfströmin kok. 1 pvk. 8.2.; ks. myös EK kans.ed.ptk. 28.2.

13 VA sen.to:n kanslian ptk. 6.2.

14 Sähkönen lähettäjä on epäselvä. Walter Ahlströmin mukaan sähkönen laati Harald Åkerman yhdessä jonkun senaattorin kanssa. Paasivirta 1957, s. 106 viite 3.

15 Paasivirta 1957, s. 106; Hellner 1936, s. 68.

käynnissä olevaan yhteiskuntaluokkien väliseen taisteluun. Ulkopoliittisena perusteluna Edén esitti, ettei Ruotsi voinut suorittaa interventiota, koska se saattoi johtaa Ruotsin ja Venäjän väliseen sotaan. Vastattuaan näin kielteisesti interventioopyyntöön Edén ilmoitti Gripenbergille, että Ruotsin hallitus voisi toimia välittäjänä Suomen valkoisten ja punaisten välisissä aseleponeuvotteluissa.¹⁶

Gripenberg sähkötti Edénin vastauksen Ruotsin ulkoministeriöstä Vaasan senaatille ja Mannerheimille. Sähkeessään hän toisti ne perustelut, joilla Edén oli torjunut interventioopyynnön. Ruotsalaisten sovittelutarjouksesta Gripenberg ilmoitti, että ruotsalaiset pyrkivät saamaan aikaan välirauhan, joka antaisi valkoisille tilaisuuden joukkonsa järjestämiseen, sotatarvikkeiden kokoamiseen, vapaaehtoisten värväämiseen yms. toimiin. Gripenbergin mukaan Ruotsin hallitus piti ylipäätään ”toivottomana taistelua herkeämättä lisääntyviä venäläisiä joukkoja vastaan”.

Vaasan senaatti torjui ruotsalaisten välitystarjouksen jyrkästi. Se katsoi yhtäältä, että aselepo antaisi myös punaisille mahdollisuuden varustautua, ja toisaalta se loukkaantuneena korosti, ettei se voinut neuvotella rikollisjoukkojen kanssa, jotka olivat rikkoneet kaikkea jumalallista ja inhimillistä oikeutta vastaan.¹⁷

Kun Ruotsi oli vastannut avunpyyntöön kielteisesti, Vaasan senaatin vt. puheenjohtaja Renvall lähetti 7.2. ensimmäiset viralliset toimintaohjeet valkoisen Suomen edustajalle Edvard Hjeltille Berliiniin. Renvall kehotti Hjeltiä toimimaan niin, että valkoinen Suomi saisi ”kaiken sen avun ja avustuksen kuin suinkin”. Renvall liitti avunpyyntöönsä ne yleiset perustelut, joita aktivistit sekä Suomessa että Saksassa käyttivät Saksalta apua pyytäessään. Ensiksikin Renvall ilmoitti, että valkoisten voitto olisi varma, ”ellei Venäjältä ole odotettavissa aivan ylivoimaisia joukkoja”. Toiseksi hän selitti, että täydellinen hirmuvalta vallitsi laajoilla alueilla punaisessa Suomessa.¹⁸

Mahdollisesti juuri ulkopoliittiset syyt vaikuttivat siihen, että Vaasan senaatti helmikuun 8:ntena katsoi tarpeelliseksi jyrkentää sodan luonnetta koskevaa tulkintaansa. Nimenomaan ruotsalaisille oli pyrittävä osoittamaan, ettei Suomessa käyty yhteiskuntaluokkien välistä taistelua vaan kysymys oli jostakin muusta. Koska Vaasassa annetut julistukset jo tuolloin levisivät Ruotsiin, ryhdyttiin toimiin.

Helmikuun 8:ntena senaatin talousosaston kanslian pöytäkirjaan merkittiin uusi julistus Suomen kansalle. Helmikuun 1. ja 6. päivän manifesteihin olivat kaikki senaattorit kirjoittaneet nimensä. Lisäksi 1. ja 6. päivän tekstit julkaistiin asetuskokoelmassa. Uuden, 8.2. pöytäkirjaan merkityn julistuksen allekirjoitti vain Heikki Renvall, eikä sitä painettu asetuskokoelmaan. Mahdollisesti näin meneteltiin siksi, ettei koko senaattia haluttu sitoa uuteen jyrkentyneeseen tilanteentulkintaan.

Julistuksensa alussa Renvall kiitti kaikkia niitä ”isänmaallisia kansalaisia”, jotka olivat nousseet ”jaloon taisteluun vapaan Suomen vihollisina toimivia venäläisiä ja yhteisen isänmaan petteureina esiintyviä vallankumouksellisia vastaan”. Venäläisiä koskevat painotukset olivat tässä siis sikäli aikaisempiin verrattuina muuttuneet, että nyt venäläiset nähtiin vapaan Suomen ensisijaisina vihollisina eikä vain kotimaisten kapinallisten toissijaisina auttajina.

Julistuksessaan Renvall antoi ymmärtää, että kyseessä oli kollektiivinen, yhteiskunnan kaikkien kerrosten ”vapaustaistelu” ”isänmaan vihollista” vastaan. Alkanut kamppailu oli osoittanut, että Suomen äidit olivat vielä ”imettäneet urheita, vapautta rakastavia poikia ja taistelevia veljiään palavalla rakkaudella hoivaavia tyttäriä”. ”Nuoren Suomen vapaustaistelussa” oli ”Pohjanmaan ylväs kansa paljon kärsineen

16 Hellner 1936, s. 16.

17 Hellner 1936, s. 17.

18 Räikkönen 1935, s. 340–341.

Karjalan keralla hankkinut itselleen ylimmän kunnipaikan”. Myös savolaiset kävivät ”tuimaa taistelua” puhdistakseen maakuntansa ”isänmaan vihollisista”, minkä lisäksi nousemassa oleva Etelä-Suomikin odotti hetkeä, jolloin se voisi tarttua aseisiin ja ”kunniaista kilpaillen yhtyä Pohjanmaan ja Savon miehiin”.¹⁹

Useimmat valkoisen Suomen sanomalehdet julkaisivat Renvallin tekstin.²⁰ Tukholmaan sen lyhennelmän lähetti Svenska Morgonbladetin Vaasan-edustaja Ossian Eklund.²¹

4.2.4. Asevelvollisuusjulistus 18.2.1918

Jo helmikuun alkupuolella alkoi näyttää varmalta, ettei vapaaehtoisia suojeluskuntajoukkoja saataisi riittävästi eikä värväämällä pystyttäisi taistelukelpoisia joukko-osastoja kyllin nopeasti kokoamaan. Kolmanneksi vaihtoehdoksi ryhdyttiin helmikuun 10:n tienoilla nostamaan yleistä asevelvollisuutta. Hankkeen vastustajat — kuten esimerkiksi Mannerheim — katsoivat, että olisi epämiellyttävää pakottaa ketään osallistumaan taisteluun, joka oli ”osittain saanut sisällissodan luonteen”. Asevelvollisuuden kannattajat puolestaan vetosivat siihen, että ”kansakunnan vapauden puolesta” kamppailtaessa ei saanut kiinnittää huomiota yksityisten ihmisten tunteisiin”.²²

Kansalaislähetystö esitteli asevelvollisuusasian Mannerheimille 11.2. Seuraavana päivänä senaattorit keskustelivat Vaasaan kokoontuneiden porvarillisten kansanedustajien kanssa asiasta. Keskustelujen jälkeen valkoisten johto päätti julistaa vuoden 1878 asevelvollisuuslain jälleen voimaan ja järjestää sen mukaisesti yleiset kutsunnat. Asiaa koskevan julistuksen laativat sisäasiainoimituskunnan päällikkö Frey ja Vaasan hovioikeuden presidentti K. Söderholm. Tekstiluonnoksen valmistuttua Mannerheim tarkasti sen 17.2. Seuraavana päivänä senaatti hyväksyi julistuksen.²³

Perustellessaan julistuksensa alussa yleisen asevelvollisuuden tarpeellisuutta Frey ja Söderholm ottivat kantaa sodan yleisluonteeseen. Koska asevelvollisia olivat kaikki 21—40-vuotiaat — myös sosialistit — julistuksessa ei ollut tarkoituksenmukaista painottaa Suomen sosialidemokraattisen puolueen tai Venäjän osuutta tapahtumiin. Sen tähden Frey ja Söderholm valitsivat ”anarkiaa” painottavan linjan.²⁴

Julistuksen ensimmäisessä virkkeessä todettiin, että ”Suomen lainkuuliainen kansa” oli noussut taisteluun ”anarkiaa ja sen alkujuurta, maahamme sijoitettua venäläistä sotaväkeä vastaan”. Vapautusta ei kuitenkaan ollut suoritettu loppuun. Vielä täytyi suuren osan kansaa ”kärsiä sitä hirmuvaltaa, jota laillisen järjestyksen viholliset harjoittivat murhaten, ryöstäen ja kiduttaen”. Pelättävissä oli, että kapinalliset koettaisivat vallata takaisin ”vapautettuja alueita”. Julistuksen mukaan ”kamala olisi se hävitys, joka näitä seutuja kohtaisi, jos kapinalliset ne valtaisivat”. Onnettomuuden torjumiseksi ja ”vapauttamistyön onnelliseen loppuun saattamiseksi” hallitus oli katsonut velvollisuudekseen ”vapaustaistelun” ajaksi kutsua asevelvollisuusikäiset aseisiin ”isänmaan puolustamiseksi”.²⁵

19 VA Vaasan sen.to:n kanslian ptk. 8.2.

20 Ilkka 11.2.; Pedersöre 13.2.; Savotar 17.2.; Suupohjan Kaiku 14.2.

21 VA VapSA 562 Eklund Svenska Morgonbladetille 9.2.

22 Douglas, SVS IV 1924, s. 169; Heinrichs 1957, s. 71—72. Gösta Törngrenin mukaan Mannerheim vastusti aluksi asevelvollisuutta, koska sota hänen mielestään osaksi oli sisällissotaa ja koska hän katsoi, että värvätty miehistö olisi asevelvollisia luotettavampaa ja kurinalaisempaa. KA G. Törngrenin kok. 8, Törngrenin vastaukset J. Paasivirrälle 1957.

23 Manninen 1974, s. 32—50.

24 Vrt. Upton 1981, s. 92.

25 Kaiku 21.2.; Keskisuomalainen 21.2.; Länsi-Savo 22.2.; Savo 23.2.; Itä-Savo 23.2.; Tornion Lehti 22.2.

4.2.5. Taistelu oikeudesta ja vapaudesta

Helmikuun 1. ja 18. päivän välisenä aikana Vaasaan siirtyneet senaattorit ottivat kantaa tilanteeseen neljässä Suomen kansalle osoittamassaan julistuksessa, minkä lisäksi Juhani Arajärvi esitti omat näkemyksensä kansanedustajien nimissä julkaisemassaan kiertoartikkelissa. Huomion arvoisia olivat nimenomaan julistusten venäläisiä koskevat painotukset sekä yleiset laillisuuskorostukset.

Helmikuun alkuvuikolla eversti M.S. Svetšnikovin johtamia venäläisiä sotilaita osallistui suomalaisten punakaartilaisten rinnalla taisteluihin Vilppulassa ja Ruovedellä. Samoihin aikoihin tuli Pietarista panssarijunalla Mäntyharjun rintamalle latvialaisia joukkoja, jotka kuitenkin epäonnistuneen hyökkäyksen jälkeen helmikuun 10. päivän tienoilla palasivat Venäjälle. Myös Antrean suunnalla, Porissa ja Länsi-Uudellamaalla venäläisiä osallistui punaisten rinnalla taisteluihin.²⁶ Valkoisten alueen lehdet julkaisivat lyhyitä uutisia venäläisten sotilaiden osallistumisesta Vilppulan ja Mäntyharjun taisteluihin.²⁷

Toisaalta Mannerheimin päämajaan ja Karjalan armeijakunnan esikuntaan saapuneet vakoilutiedot ja Itä-Suomen sanomalehtien eri lähteistä saamat uutiset kertoivat helmikuun alkupuolella yhtäpitävästi, että Etelä-Suomeen sijoitettujen venäläisten joukkojen pääosa pysyi suomalaisten taistellessa puolueettomana tai oli poistumassa maasta (ks. s. 85—86, 170). Voidaan olettaa, että istuvan senaatin vastuunalaiset jäsenet tunsivat tämän asiintilan. Siitä huolimatta heidän venäläisiä koskeissa kannanotoissaan oli helmikuun alkupuolella havaittavissa lievää jyrkkemistä. Ulkopoliittisten syiden lisäksi tähän vaikuttivat myös sisäiset seikat.

Valkoisten tukialueella Etelä-Pohjanmaalla venäläisvastaiset asenteet olivat propagandavaltti, jota senaatti ei voinut jättää käyttämättä. Pohjalaisten asenteet olivat peräisin maailmansodan alkuvuosilta, jolloin Pohjanmaalle sijoitetut venäläiset varuskunnat oli koettu rasitukseksi. Lisäksi aktivisti- ja jääkäri liikkeen Venäjän-vastainen värväys- ja propagandatoiminta oli nimenomaan Pohjanmaalla saavuttanut vuosina 1915—17 vastakaikua. Kun vielä toiminta tammikuun 1918 lopussa alkoi juuri venäläisten aseistariisumisella, otollinen kaikupohja venäläisten osuutta korostavalle propagandalle oli valmis.²⁸ On kuitenkin syytä korostaa, että vaikka Vaasaan siirtyneiden senaattoreiden kannanotot olivat hensinkiläisten senaattoreiden ja kansanedustajien näkemyksiä jyrkempiä, Vaasan senaatti ei vielä väittänyt, että valkoinen Suomi ja Venäjä olisivat sodassa keskenään.

Propagandavaltiksi nousi myös kysymys ”laillisuudesta”. Nelijäseninen Vaasan senaatti saattoi pitävin perustein väittää, että se oli vaaleilla valitun eduskunnan asettama hallitus ja että kansanvaltuutetut olivat valtiopetokseen syyllistyneitä kapinallisia. Senaatin laillisuuspropagandan tehoa lisäsi se, että jo venäläistämisyksinä — kuten *Juhani Paasivirta* korostaa — ”laillisuus” oli ollut ”kantovoimaisimpia poliittisia tunnussanoja”, kun sekä työväestö että porvarilliset piirit olivat vastustaneet laittomiksi kokemiaan yhdenmukaistamistoimia.²⁹

Läpikäyvänä senaatin propagandassa helmikuun alkuvuikoina siis oli se jo sotaa edeltäneeltä ajalta peräisin oleva korostus, että sosialistien voitto tuhoaisi Suomen itsenäisyyden ja että valkoiset olivat nousseet taisteluun maan vapauden puolesta. Vas-

26 Polvinen 1967, s. 236—238; Lappalainen 1981 1, s. 73, 80, 84—85, 89.

27 Ilkka 6.2.; Keski-suomalainen 5.2., 13.2.; Kaleva 7.2.; Keski-Pohjanmaa 9.2.; Laatokka 9.2.; Salmetar 14.2.

28 Lappalainen 1977, s. 133—134; Hämäläinen 1978, s. 20.

29 Paasivirta 1957, s. 103.

tapropagandassaan punaisten johto tammi-helmikuun vaihteessa kertoi, miten ”vasta-vallankumouksellinen porvaristo” levitti huhua, että ”työväki ei muka tahtoisi säilyttää Suomen täyttä riippumattomuutta, vaan sitoisi sen suhteeseen Venäjään, joka riippumattomuutta rajoittaisi”. Punaisten johto katsoi, että näin väittäessään vastustajat törkeästi väärensivät todellisuutta.³⁰ Myös sanomalehdet osallistui vastahyökkäykseen. Julkaistuaan ensin katkelmia Juhani Arajärven kansanedustajien nimissä jakeluun lähettämistä Mistä on kysymys -artikkelista tamperelainen Kansan Lehti jatkoi:

Siinä valehdellaan, että porvarillisille vastenmielisten aineiden tarkoituksena olisi liittää Suomi uudelleen Venäjän yhteyteen liittotasavallan siteillä. Tällaisten puheiden törkeästä pätemättömyydestä ovat porvarilliset itsekin hyvin selvillä. Sillä sellaisia pyrkimyksiä ei ole ilmennyt, enemmän rajan tällä kuin tuollakaan puolella. Ja sanokaamme lisäksi, että jos sellaisia ääniä alkaisi Venäjältä kuulua, niin kyllä Suomen sosialistit niiden johdosta lausuisivat suorat sanat.³¹

4.3. Mannerheimin tilannearviot sodan alkuaikoina

4.3.1. Lähtökohta

Mannerheimin johtamat suojeluskuntalaiset aloittivat venäläisten aseistariisunnan Etelä-Pohjanmaalla tammikuun 27:n ja 28:n välisenä yönä. Kolmekymmentä vuotta myöhemmin Mannerheim kirjoitti muistelmissaan tapahtumien luonteesta:

Aloittamani sotatoimet kohdistuivat niitä venäläisiä sotavoimia vastaan, jotka olivat jääneet Suomeen siitä huolimatta, että neuvostohallitus oli tunustanut maan itsenäisyyden. Puhjennut sota oli siis vapautussotaa, vapausso-
taa.¹

Monet seikat vaikuttivat siihen, että Mannerheim tammi-helmikuun vaihteessa 1918 näki asiat toisin. Vain muutamia kuukausia aikaisemmin hän oli ollut Venäjän armeijan kenraali. Loppusyksyyn 1917 saakka hän oli suhtautunut jääkärien ja aktivistien kansannousuhankkeisiin kielteisesti. Tammikuun 16. päivänä hän oli senaatin puheenjohtajalta P.E. Svinhufvudilta saanut tehtäväksi sisäisen järjestyksen palauttamisen maahan.

Itäpäivällä 28.1. Mannerheim lähetti Vaasasta kaikkialle Suomeen sähkeen, jossa hän selosti tilanteen kehittymistä Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla. Hän kertoi riisuneensa aseet venäläisiltä joukoilta Vaasassa, Lapualla, Ylistarossa, Seinäjoella, Pietarsaaressa ja Kokkolassa. Aseistariisunnan syyksi hän ilmoitti ”Venäjän sotaväen maan huonoimpain kansalaisten kanssa tekemät väkivaltaisuuudet, ryöstöt ja murhat”. Sähkeessään Mannerheim vakuutti, että aseistariisutuille sotilaille taattaisiin ”persoonallinen vapaus” heti, kun sopimus asiasta Suomen ja Venäjän välillä oli solmittu. Suomalaisista vastustajista Mannerheim totesi, että ”jos eivät punakaartit alistu, tulevat maan harmistuneet talonpoikaisjoukot ase kädessä tuomitsemaan maanpetturit”.² Ilmeisesti sähkeen suomalaisia vastustajia koskeva kohta oli pikemminkin punaisten lauanttamiseen tähtäävä uhkaus kuin suojeluskuntien noudatettavaksi tarkoitettu toimintaohje.

³⁰ Työmies 30.1.; Sirola 1928, Suomen luokkasota s. 50.

³¹ Kansan Lehti 21.2.

¹ Mannerheim 1951, s. 263.

² Keski-suomalainen 29.1.; Mannerheim 1951, s. 266.

Kuten edellä oli kerrottu, Helsinkiin jääneet senaatin jäsenet saivat Mannerheimin kyseisen 28. päivän sähköisen tammikuun 29:nä aamuna. Sen saavuttua he kirjoittivat julistuksen Suomen kansalle ja sähköittivät Mannerheimille toimintaohjeet, joissa kehottivat Mannerheimia korostamaan venäläisille, ettei aseistariisuminen merkinnyt vihollisuuksien aloittamista heitä vastaan. Sähkeen saavuttua Mannerheim antoi suoje-luskuntien päälliköille käskyn venäläisten käsittelystä. Siinä hän vahvisti edellisenä päivänä venäläisille antamansa turvallisuustakuut. Käskyn mukaan venäläisten upseerien oli sallittava liikkua siviilipuvussa asioillaan ja pitää aseensa. Myös upseerien sotilaspalvelijat saivat kulkea vapaasti, mikäli heillä oli esikuntien myöntämät lupatodistukset. Upseerien asunnoissa eivät suoje-luskuntalaiset saaneet suorittaa kotitarkastuksia ilman erityislupaa. Upseereille ja heidän perheilleen oli jaettava elintarvikkeita samoilla ehdoilla kuin kaupungin muullekin väestölle.³

4.3.2. Julistus Venäjän urheille sotilaille

Helsinkiin jääneiden senaattoreiden 29.1. sähköttämiä ohjeita noudattaen Mannerheim antoi tammikuun 30:nä ”Venäjän urheille sotilaille” manifestin, jonka suomennoksen useat Keski- ja Pohjois-Suomen lehdet helmikuun alussa julkaisivat. Svenska Morgonbladetin edustajan Eklundin välittämänä tieto julistuksesta meni myös Ruotsiin.⁴

Julistuksensa ensimmäisessä virkkeessä Mannerheim ilmoitti, etteivät ”itsenäisen Suomen tasavallan talonpoikaisjoukot sodi Venäjää vastaan, vaan ovat nousseet suojaamaan vapautta ja laillista hallitusta, sekä säälimättä kukistamaan niitä huligaani- ja rosvojoukkoja, jotka julkeasti uhkaavat maan laillista järjestystä ja omaisuutta”. Mannerheim syytti ”vastuuttomia matruusi- ja sotilasjoukkoja” siitä, että ne olivat ”Etelä-Suomen kaupungeissa julkeasti avustaneet ryöväreitä ja maanpettureita” sekä itsekkin syyllistyneet ”mitä julkeimpaan väkivaltaan”. Lisäksi ”venäläinen komissario” oli 26.1. senaatin puheenjohtajalle ilmoittanut, että vallankumouksen alettua Suomeen sijoitettujen venäläisten joukkojen velvollisuus oli ”avustaa punakaarteja, s.t.s. maanpettureita ja kapinoitsijoita”. Tässä tilanteessa ”suoje-lutarkoituksessa ja puolueettomuuden säilyttämiseksi” Mannerheimin oli ollut pakko vaatia ”Pohjois-Suomessa majoilevilta joukoilta aseiden luovuttamista”. Aseensa luovuttaneille Mannerheim takasi täyden turvallisuuden kaikkia hyökkäyksiä vastaan. Hän lupasi, että venäläiset sotilaat saivat esteettömästi matkustaa kotimaahan, kun evakuoinnista oli ensin sovittu Venäjän kansankomissariaatin kanssa. Aseet Mannerheim lupasi joko korvata rahalla tai luovuttaa takaisin rajalla. Julistuksensa viimeisessä kappaleessa Mannerheim vetosi venäläisiin: ”Annettakoon suomalaisten — sekä talonpoikain että työläisten — itse ratkaista kohtalonsa.”⁵

Mannerheimin 30. päivän julistuksesta on sanottu, ettei se sisällä Mannerheimin todellista näkemystä tilanteesta, vaan on propagandaele, jonka tarkoituksena oli venäläisten hillitseminen. Vaikka hillitsemistarkoitus olikin ilmeinen, Mannerheim näyttää myös tarkoittaneen, mitä sanoi. Helmikuun 1:senä Mannerheim sähköitti tunnetulle aktivistille, eversti Örnflyktille, että venäläisten aseistariisuminen oli vain varmuust toimi, jotta he pysyisivät puolueettomina.⁶ Weckmanille Ouluun antamissaan ohjeissa

3 SA PM 1918: 8:02038—02040.

4 VA VapSA 562 Eklund Svenska Morgonbladetille 6.2.

5 Keski-suomalainen 7.2.

6 SA PM 1918: 10:03616 Mannerheim Örnflyktille 1.2.: ”Ryska trupperns afväpning sker endast som en säkerhetsåtgärd för att de förbliva neutrala.”

Mannerheim korosti, että venäläisten aseista joko maksetaan myöhemmin tai ne luovutetaan takaisin rajalla.⁷ Julistuksen lupauksen mukaisesti sotilaiden siirtämisestä Venäjälle alettiin myös valmistella sen jälkeen, kun Oulu oli siirtynyt valkoisten hallintaan.⁸ Kentältä saapuneista tiedoista Mannerheim saattoi päätellä, että hänen ohjeitaan myös noudatettiin.⁹

Kaiken kaikkiaan Pohjanmaan venäläisten varuskuntien vastarinta oli heikkoa. Laapualla, Seinäjoella, Ilmajoella ja Uudessakaarlepyyssä venäläiset luovuttivat aseensa joko ilman taistelua tai vain heikon vastarinnan jälkeen. Oulussa, Kokkolassa ja Torniossa venäläiset neuvottelivat pitkään suojeluskuntien kanssa, ennen kuin asettuivat tukemaan punaisia. Esimerkiksi Oulussa, jossa käytiin sodan alkuvaiheen kiivaimmat taistelut, kaatui 33 suojeluskuntalaista, 26 suomalaista punakaartilasta ja vain 1 venäläinen.¹⁰ Toisaalta on kuitenkin otettava huomioon, että Vaasassa, Laihialla, Kokkolassa, Kristiinankaupungissa, Oulussa ja Torniossa venäläiset todella taistelivat suojeluskuntalaisia vastaan ja että monen kansannousu-ajatuksen sisäistäneen aktivistin mielestä alkanut taistelu näytti juuri siltä Venäjän-vastaiselta vapaussodalta, johon kolme vuotta oli valmistauduttu.

4.3.3. Tietoja venäläisten joukkojen suhtautumisesta suomalaisten sotaan

Tammikuun puolivälissä Suomessa oli 23 500 maavoimien ja 8 000 laivaston venäläistä sotilasta. Tammi-helmikuun vaihteessa valkoiset riisuivat Pohjanmaalla, Keski-Suomessa ja Karjalassa aseista noin 8 000 venäläistä. Helmikuun alkupuolella Venäjän sodanjohto vapautti palveluksesta vuosien 1904—14 kutsuntaikäluokat. Tästä johtui, että Etelä-Suomessa oli helmikuun 14:nä noin 12 000, helmikuun 24:nä noin 8 000 ja maaliskuun 6:nä noin 6 000 venäläistä maajoukkojen sotilasta.

Neuvostovenäläisten kansankomissaarien Prošanin ja Trotskin innokkaista solidaarisuuden vakuutuksista ja bolševikkien Suomen aluekomitean suoranaista taistelukehotuksista¹¹ huolimatta vain pieni määrä venäläisiä sotilaita osallistui punaisten rinnalla taisteluihin. *Jussi T. Lappalaisen* mukaan ”venäläisillä osastoilla oli käytännön merkitystä ainoastaan rintamanmuodostumiskautena Vilppulan ja Antrean suunnalla sekä sen jälkeen Raudussa”. Laskuissaan Lappalainen on päätenyt siihen, että ”yhtäaikaisesti taisteluihin todella osallistuneiden venäläisten suurin määrä on 2 000 miehen tienoilla”.¹² Punaisten rinnalla taistelleet venäläiset olivat Suomessa majailleiden joukko-osastojen sotilaita, täällä jo edellisinä vuosina asuneita työläisiä ja Pietarista saapuneita vapaaehtoisia. Työttömyys oli tärkein syy, joka sai venäläiset pestautumaan Suomen punakaartiin. Venäläisiä liittyi punakaartiin myös siksi, etteivät he voineet palata kotiseuduilleen, koska saksalaiset olivat ne miehittäneet.¹³

7 SA PM 1918: 8:02080.

8 Helmikuun 6:nä Mannerheim sähköitti Oulun läänin maaherralle Matti von Nandelstadhille ja kysyi, mitä mahdollisuuksia olisi lähettää venäläiset etappitietä myöten Pohjois-Suomesta Muurmannin radan varteen. Vastausähkeessään von Nandelstadh katsoi, että reittiä Rovaniemi—Kuolajärvi—Kantalahti voitaisiin käyttää, jos hevosilla siirrettäisiin parakkeja sopiviin paikkoihin matkan varrelle. Myöhemmin von Nandelstadh ilmoitti, että venäläisten kuljettaminen Kuolajärven kautta olisi kyllä mahdollista, mutta erittäin vaivalloista. Sen tähden hän ehdotti, että venäläiset siirrettäisiin maasta Oulun, Kajaanin, Nurmeksen, Sortavalan ja Petrozavodskin kautta kulkevaa reittiä. SA PM 1918: 9:02583 ja sama kansio, von Nandelstadhin numeroimaton sähkö Mannerheimille 9.2.; VA VapSA 490 von Nandelstadh Mannerheimille 6.2.

9 PM 1918: kansio 8 sähköet.

10 Kaiku 3.2.1928 Oulun valtauksen 10-vuotispäivä; Lappalainen 1981 1, s. 110.

11 Tanskanen 1978, s. 20, 21, 27, 29, 31, 205—206; Polvinen 1967, s. 227.

12 Lappalainen 1981 2, s. 259.

13 Tanskanen 1978, s. 73, 75, 78, 81, 84, 140.

Sodan alkuvuokkoina Mannerheim sai eri tahoilta tietoja siitä, miten venäläiset suhtautuivat suomalaisten sotaan. Venäläisten osallistumisesta Vilppulan suunnan taisteluihin tiedottivat valkoiset päälliköt Wallenius ja Nurmi. Näiden lähettämässä sähköisessä kerrottiin venäläisten sotilaiden 15—400 miehen suuruisina joukkoina liikehtineen Tampereen pohjoispuolella ja osallistuneen taisteluihin.¹⁴ Venäläisten osuudesta Savon tapahtumiin raportoi von Bonsdorff. Hän ilmoitti, että Kouvolasta oli 10.2. saapunut 300 venäläistä sotilasta Mäntyharjulle. Seuraavina päivinä sotilaat olivat osallistuneet taisteluihin.¹⁵ Myös Satakunnasta tuli tietoja venäläisistä. Helmikuun 3:nä oli 200 venäläistä siellä taistellut suojeluskuntalaisia vastaan.¹⁶ Siitä osallistuivatko venäläiset taisteluihin Karjalan kannaksella, ei päämajan sähkökokoelmissa ole tietoja.

Etelä-Suomessa toimivat tiedustelijat ja rintaman läpi paenneet henkilöt tiedottivat päämajaan etelän tapahtumista. Helmikuun alkupuolella päämajaan tuli useita ilmoituksia 200—300-miehisten venäläisten osastojen liikkeistä Etelä-Suomessa. Tärkein keskus, jonne venäläisiä siirtyi, oli Tampere.¹⁷ Viidesti päämajaan saapui tietoja siitä, että joukkoja oli lähdessä Venäjälle tai oli jo poistunut maasta. Tietojen mukaan venäläiset matkustivat 200—500 miehen ryhminä Pietariin. Erään Pietarista saapuneen matkustajan mukaan venäläisiä oli ”mennyt Suomesta Pietariin useampia junia”.¹⁸ Toisaalta ainakin kahdesti kerrottiin, että Pietarista oli saapunut venäläisiä taistelemaan Suomen punaisten rinnalla. Edellä mainittu Pietarista tullut matkustaja ilmoitti, että joukko neljän venäläisen tehtaan työläisiä oli ”saanut lopputilinsä ja matkustanut Suomeen punaisina”.¹⁹ Kahdesti päämajaan ilmoitettiin, että venäläiset olivat punaisten rinnalla osallistuneet taisteluihin eteläsuomalaisia suojeluskuntia vastaan, ensiksi Porvoossa ja sen jälkeen Lauttakylässä.²⁰ Päämajaan tuli tietoja siitäkin, että Helsingissä ja Turussa sotilaiden suuri enemmistö oli päättänyt pysytellä suomalaisten taistellessa puolueettomina.²¹

4.3.4. Sähkeitä ja julistuksia 30.1.—10.2.1918

Etelä-Suomesta Mannerheimin päämajaan kantautuneet tiedot siis kertoivat, että vain pieni osa venäläisistä sotilaista osallistui taisteluihin muiden pysytellessä puolueettomina tai pyrkiessä palaamaan kotimaahansa. Tiedot eivät voineet olla vaikuttamatta Mannerheimin julkisiin kannanottoihin.

Tammikuun 30:nä Mannerheim ilmoitti sanomalehdille venäläisten aseistariisumisesta Kemissä, Kajaanissa, Oulussa ja Ilmajoella.²² Seuraavana päivänä hän julkisesti tiedotti, että ”yhtyneet punakaartilaiset” olivat antautuneet Kokkolassa, Kaskisissa ja Kristiinassa. Kolhon taistelussa punakaartilaiset oli lyöty. Omista joukoistaan Mannerheim kertoi, että niiden into kasvoi ja ”viha maanpettureita kohtaan” lisääntyi.²³

Helmikuun 4:nä Mannerheim antoi julistuksen kapinallisten julmuuksista. Siinä

14 SA PM 1918: 8:02115, 02192, 02193, 02300--02301, 02458, 9:02529, 02733, 02862.

15 SA PM 1918: 8:02486, 9:02602, 02867.

16 SA PM 1918: 8:02342--02346.

17 SA PM 1918: 8:02129, 02290--02293, 02350, 02359, 9:02810 sekä Kallermanin numeroimattomat raportit 7.2., 9.2., 14.2.

18 SA PM 1918: 8:02129, 02250, 02414, 9: Kallermanin numeroimattomat raportit 7.2. ja 13.2.

19 SA PM 1918: 8: 02342--02346, 02414.

20 SA PM 1918: 9: 02925, 02687.

21 SA PM 1918: 9: 02873 ja Kallermanin numeroimaton raportti 13.2.

22 Keski-suomalainen 31.1. Sähkeessään Mannerheim virheellisesti väitti, että venäläiset olisi jo Oulussa riisuttu aseista.

23 Keski-suomalainen 1.2.

hän vastustajien Viipurissa, Suinulassa ja Kämärällä suorittamiin väkivaltaisuuksiin viitaten ilmoitti, että ”ne kotimaiset joukkiot, jotka ovat nousseet kapinaan Suomen eduskuntaa ja laillista oikeusjärjestystä vastaan, ovat samalla tehneet itsensä syytänsä moniin mitä raaimpiin ja ja julmimpiin tekoihin”. Mannerheim teki tiettäväksi, ettei punakaartilaisia eikä heidän apureitaan enää varoitettu. Hän ilmoitti, että jos he ”tämän jälkeen vielä jatkavat raakalaistoitiaan, tietäkööt, että heitä vastaan pannaan täytäntöön mitä ankarimmat rangaistustoimenpiteet”.²⁴

Seuraavana päivänä Mannerheim antoi julistuksen suojeluskunnille. Ilmeisesti hän laati sen samasta syystä kuin senaatti helmikuun 6:nnen julistuksensa, toisin sanoen siksi ettei suojeluskuntiin ollut liittynyt tarpeeksi vapaaehtoisia. Julistuksessaan Mannerheim ilmoitti, että vaikka Pohjanmaa jo olikin valkoisten hallussa, taistelua ei vielä ollut käyty loppuun vaan aseistetut kapinalliset järjestöt harjoittivat yhä veritöitään eri puolilla maata. Venäläisiin Mannerheim viittasi sanomalla, että kapinalliset toimivat luottaen ”kurittomien venäläisten sotajoukkojen apuun”. Järjestelmällisistä venäläisistä sotatoimista ei siis ollut kyse. Julistuksensa lopussa Mannerheim kehotti suojeluskuntia aktiiviseen toimintaan, jotta koko maan kapinalliset olisi saatu luovuttamaan aseensa.²⁵

Helmikuun 9:ntenä Etelä-Suomesta saapui Mannerheimin päämajaan vakoilutieto, että Helsingin varuskunnan kanta tilanteeseen oli epäselvä. Kuitenkin yksityiset venäläiset osallistuivat siviilipukuisina taisteluihin.²⁶ Seuraavana päivänä Mannerheim antoi tiedotteen, jossa hän kertoi venäläisten sotilaiden taistelleen siviilipukuisina suomalaisten punaisten riveissä. Mannerheim määräsi, että siviilipukuiset venäläiset taistelijat oli ammuttava vakoilijoina. Sodasta Mannerheim käytti tiedotteessaan sanaa sisällissota.²⁷

Ylipäätään Mannerheimin tammikuun lopussa ja helmikuun alkupuolella laatimien²⁸ julistusten ja tilannetiedotusten sisällissotakorostus oli selvä: venäläisiin Mannerheim tämän vaiheen kannanotoissaan viittasi vain suomalaisten avustajina.²⁹ Vakoilutietojen lisäksi Mannerheimin lausuntoihin näyttävät vaikuttaneen myös henkilökohtaiset syyt. Ilmeisesti hän jo tammi-helmikuun vaihteessa suunnitteli kukistavansa ensin suomalaiset kapinalliset ja osallistuvansa sen jälkeen Venäjällä taisteluun, joka kaataisi bolševikkihallituksen ja nostaisi monarkistit jälleen valtaan.³⁰ Taistelun Suomessa alet-

24 Keskisuomalainen 8.2.

25 Keskisuomalainen 9.2.

26 SA PM 1918: 9: 02925. Mahdollisesti tieto oli peräisin Työmiehen Helsingin Izvestijasta 6.2. lainaamasta uutisesta, että useat sotilaat ja matruusit ”taistelun innostamina” olivat ”heittäneet pois sotilasnuttunsa ja pukeutuneet suomalaisen rahvaanmiehen pukuun, sitoneet punaisen nauhan hattuunsa ja menneet sinne, missä verta on vuotanut pyhän asian puolesta”.

27 Keskisuomalainen 17.2. Tekstissä selostettujen tiedotteiden lisäksi Mannerheim antoi sodan alkuvaiheessa lehdistölle kolme muutakin julistusta. Ensimmäinen kehotti tekniikan miehiä liittymään tykistöön, toisessa todettiin että junissa sai matkustaa vain suojeluskuntien päälliköiden antamilla kulkuvilla ja kolmannessa Mannerheim ilmoitti, että suojeluskuntiin kuulumattomien oli luovutettava pois aseensa. Sodan luonnetta koskevia kannanottoja nämä julistukset eivät sisältäneet. SA PM 1918: 9:02538, 02542, 02647—02649.

28 Päämajan sähkökonseptit osoittavat, että Mannerheim laati useat tammi-helmikuun vaihteen sähkönsä ja julistuksensa omakätisesti. Vaikka sodan myöhemmässä vaiheessa hänen tekstiensä konseptit laati joku päämajan alempi upseeri, Mannerheim tarkisti huolellisesti konseptit ja teki niihin muutoksensa ennen niiden julkistamista. Vilho Suomi kirjoittaa Mannerheimin työskentelytavoista: ”Tässäkin suhteessa Mannerheim oli aktiivinen ylipäällikkö. Hän antoi aiheen, tutustui saamaansa luonnokseen huolellisesti, teki siihen omalla kynällään korjauksia ja täydennyksiä, painoi siihen oman leimansa. Kaikki asiaa käsitelleet kirjoittajat ovat yksimielisesti todenneet, että Mannerheimin päiväkäskyjä on pidettävä hänen omina luomuksinaan ja ratkaisuihin.” Suomi 1970, s. 10.

29 Vrt. Jägeskiöld 1967, s. 65—66; Soikkanen 1969, s. 105; Puntila 1971, s. 105.

30 Puntila 1971, s. 105; Screen 1972, s. 161—162.

tua hän varoi julkisesti ottamasta kantaa Suomen ja Venäjän suhteisiin, jotta ei olisi vaarantanut välejä Venäjän vastavallankumouksellisiin.

Vuonna 1917 Mannerheim oli Venäjällä seurannut vallankumouksen ajoittain väkivaltaistakin etenemistä. Vanhan järjestelmän luhistuessa hän oli menettänyt tsaarin kenraalin tulot ja yhteiskunnallisen aseman. Lisäksi talonpojat olivat ottaneet haltuunsa hänen Voronežissa sijainneen Aleksandrovka-nimisen maatilansa.³¹ Näiden kokemusten valossa hänestä, samoin kuin monesta muusta hänen yhteiskuntaluokkansa jäsenestä, näytti siltä että tuotantosuhteisiin kajonneet bolševikit olivat ”rikollisia”.³² Ei siis ollut ihme, että saavuttuaan Suomeen ja ryhdyttyään täällä johtamaan valkoisten joukkoja Mannerheim senaattoreita jyrkemmin julkisissa kannanotoissaan korosti vastustajien ”rikollisuutta”.

Ennen sotaa vanhasuomalaisten ja maalaisliittolaisten propagandassa talonpojisto oli kuvattu valiojoukoksi, jonka varaan yhteiskunnallinen edistys oli rakennettava. Tammikuun loppupäivien julistuksissaan Mannerheim erinomaista propagandavaistoa osoittaen käytti samaa keinoa puhuessaan ”vapautta rakastavista talonpoikaisjoukoista”, jotka palauttaisivat järjestyksen; tai kuten hän 30.1. venäläisille osoittamassaan julistuksessa sanoi, vastakkain olivat suomalaiset talonpojat ja työläiset, eivät venäläiset ja suomalaiset.

4.3.5. Hasager-haastattelu

Helmikuun alussa Mannerheim pyrki hankkimaan rahaa, aseita ja vapaaehtoisia esikuntaupseereja Ruotsista.³³ Helmikuun 10:n tienoilla hän sai tilaisuuden julkisesti vedota ruotsalaisiin ja tanskalaisiin avun saamiseksi. Mahdollisuus tarjoutui, kun tanskalainen toimittaja Niels Hasager vieraili päämajassa Seinäjoella.

Hasager oli saapunut tammikuussa 1918 Helsinkiin Politikenin kirjeenvaihtajana seuraamaan Suomen sisäpoliittisen tilanteen kehittymistä. Vallankumouksen alkupäivinä hänen oli onnistunut sähköttää lehdelleen selostuksia Helsingin tapahtumista.³⁴ Kun yhteydet Tanskaan kuitenkin näyttivät vaikeutuvan, Hasager matkusti helmikuun toisella viikolla tanskalaisen kapteenin Davidsenin kanssa Helsingistä Porin kautta valkoisten alueelle Kristiinankaupunkiin, minne hän saapui helmikuun 9:ntenä.³⁵ Käytyään Seinäjoella haastattelemassa Mannerheimia ja Renvallia Hasager matkusti Ruotsiin. Haaparannasta hän 13.2. sähkötti Tukholmaan Dagens Nyheterille ja Kööpenhaminaan Politikenille Suomen valkoisten johtajien haastattelut. Molemmat lehdet julkaisivat Hasagerin tekstin helmikuun 14:ntenä.

Hasager kertoi tavanneensa Mannerheimin tämän salonkivaunussa Seinäjoella. Haastattelukysymyksiin Mannerheim ei ollut tutustunut ennakolta. Silti hän oli puhunut selkeästi ja suoraan.

Hasagerin ensimmäinen kysymys koski sodan päämääriä, toinen ratkaisevan taistelun ajankohtaa ja kolmas sitä, millaisiksi Suomen olot muodostuisivat sodan päätyttyä. Ensimmäiseen kysymykseen Mannerheim vastasi, että valkoisten tavoitteena oli vapauttaa Suomi ”anarkiasta”. Valkoiset taistelivat, koska he tahtoivat asettaa ”pardon bolševismiin hyökyaallolle”, joka vyöryi Suomen yli temmaten sen vallankumouksen kuohuntaan ja ”anarkian verisiin orgioihin”. Vain taistelemalla valkoiset saattoivat turvata Suomen sivistyksen ja vapaan tulevaisuuden.

31 Screen 1972, s. 143.

32 Screen 1972, s. 161.

33 Jägerskiöld 1967, s. 168–175.

34 Politiken 1.2., 5.2.

35 Politiken 11.2.

Toiseen kysymykseen Mannerheim vastasi, että taistelu saattoi kestää kauan, koska valkoisilta puuttui aseita. Mannerheim vetosi Eurooppaan, jonka edut olivat vakavasti uhattuina. Hän sanoi, että jos ”anarkia” murtaisi sen ”padon”, jonka suomalaiset sen tielle yrittivät rakentaa, ”veripunainen virta” jatkaisi matkaansa länteen. Mannerheim korosti, että Suomen valkoiset tarvitsivat vapaaehtoisia joukko-osastoja, kivääreitä ja tykkejä eikä niitä haluttu ottaa vastaan ilmaiseksi vaan niistä maksettaisiin. Mannerheim tähdensi, että valkoisten oli ostettava materiaalia lännestä, koska punaiset saivat aseita venäläisten varastoista.

Kolmanteen kysymykseen Mannerheim vastasi, että mikäli hänestä riippuisi, ”mitään siltoja” ei rakennettaisi. ”Anarkistit” olivat itse räjäyttäneet kaikki sillat. He olivat karkottaneet laillisen hallituksen, estäneet valtiopäivien toiminnan ja vanginneet kansanedustajia. He olivat yösseet Suomen sisällissotaan. Sosialidemokraatit muodostivat vähemmistön, joka väkivaltaa käyttäen pyrki hallitsemaan enemmistöä. Vallankumoukselliset olivat syyllistyneet valtiopetokseen ja kapinaan, joista rangaistuksena oli kuolemantuomio. Niin määräsi laki ja sitä oli toteltava. Hasager pani merkille, että Helsingin tilanteesta ja kapinallisten rankaisemisesta puhuessaan Mannerheim väenteli käsiään ja hänen silmiinsä syttyi katkera loiste.

Mannerheimin voimakkaan kielenkäytön yhtenä syynä oli se, että hän todella yritti vaikuttaa ruotsalaisiin ja tanskalaisiin avun saamiseksi. Haastattelulausunnon kuvaus oli peräisin monelta taholta. Kielikuvissa ”vallankumouksen hyökyaalto” ja ”pato” oli häivähdyksellä tsaristisesta retoriikasta,³⁶ jonka vaikutuspiirissä Mannerheim Venäjän-vuosinaan oli ollut. Puhuessaan vallankumouksen ”verisistä orgioista” ja Eurooppaa uhkaavasta ”veripunaisesta virrasta” hän levitti yleisiä oikeistolaisia näkemyksiä, että bolševikit olivat väkivaltaisia rikollisia. Kun hän korosti Suomen asemaa lännen etuvartiona, hän ensimmäisenä valkoisten alueella käytti kuvaa, joka jo ennen maailmansotaa oli ollut yleinen suomenruotsalaisen sivistyneistön kielenkäytössä.

Merkittävää oli, että Mannerheim lausunnossaan nimitti sotaa sisällissodaksi (inbördeskrig) eikä käyttänyt esimerkiksi vapaustaistelu-nimeä, jolla Pohjanmaan lehdet jo tuolloin aivan yleisesti sotaa luonnehtivat. Hän puhui Venäjältä saapuvasta vallankumouksen tulvasta, mutta varoi — toisin kuin samaan aikaan eräät aktivistit — mainitsemasta Venäjän osuudesta muuta konkreettista kuin sen, että punakaarti sai avustusta venäläisistä asevarikoista.

Senaattori Renvallin Hasager kertoi tavanneensa viereisessä rautatievaunussa. Renvall oli korostanut Hasagerille, että Vaasan senaatin tavoitteena oli ”anarkian” kukistaminen. Renvallkin oli Mannerheimin tavoin painottanut, että ”anarkia” leviäisi muihin pohjoismaihin, jos suomalaiset valkoiset eivät onnistuisi sitä pysäyttämään. Renvall katsoi, että punaiset olivat nousseet kapinaan laillista eduskuntaa vastaan. Sen tähden heidän johtajansa oli hirtettävä valtiorikollisina. Niiltä, jotka mahdollisesti armahdettaisiin, riistettäisiin kansalaisluottamus ja heidät alistettaisiin ”paarialuokaksi”.³⁷

Hasagerin mukaan sekä Mannerheim että Renvall siis vaativat kapinallisille rangaistusta valtiopetoksesta. Samalle kannalle asetui eduskunta toukokuussa 1918 säätäessään lain valtiorikosoikeuksista.³⁸ Puhe hirttämisestä lienee ollut Hasagerin keksintöä; Renvall ei ole voinut olla tietämättä, että Suomessa voimassa olleen lain mukaan valtiorikollisten kuolemantuomiot pantiin täytäntöön piilulla tai miekalla mestaamalla.

36 Vrt. Kochan 1967, s. 159; Jägerskiöld 1965, s. 374—375.

37 Dagens Nyheter 14.2.; Politiken 14.2.

38 1917 II valtiop. ask. III esitys 45.

Vasta toukokuussa 1918 eduskunta säätii lain, joka mahdollisti kuolemaantuomittujen valtiorikollisten ampumisen.³⁹

Tukholmassa Mannerheimin ja Renvallin lausunnot herättivät huomiota. Ruotsin meriministeri Erik Palmstierna kirjoitti järkyttyneenä 15.2. päiväkirjaansa, että Mannerheim tahtoi ”ampua kaikki punaiset”.⁴⁰ Samana päivänä Dagens Nyheter kirjoitti, että vaikka Renvallin näkemyksiä arvioitaessa olikin otettava huomioon Suomen vaikea tilanne, ruotsalaisten valkoisia kohtaan tuntemaa sympatiaa Vaasan senaatin vt. puheenjohtajan lausunto epäilemättä viilensi.⁴¹

Suomen valkoiset kiistivät kolmesti Hasagerin laatiman haastattelun niiltä osin, jotka koskivat Renvallia. Vastineissaan suomalaiset korostivat, että Hasager oli muotoillut liian jyrkästi Renvallin lausunnon. Suomalaisen mukaan Renvall ei ollut puhunut rangaistusten laadusta eikä alentanut vastustajia parialuokaksi, vaan oli ainoastaan todennut, että rikolliset kapinalliset oli rangaistava lain ankarien määräysten mukaan.⁴²

Vastatessaan helmikuun 23:ntena suomalaisille Hasager kertoi, että Renvallin lausunnon oli Seinäjoella kuullut myös tanskalainen kapteeni Davidsen, ja tämä oli Hasagerin kanssa samaa mieltä siitä, että Renvall oli todella puhunut kansalaisoikeuksien riistämisestä niiltäkin, jotka mahdollisesti muuten armahdettaisiin.⁴³

Hasager-keskustelun viimeisen puheenvuoron käytti Mannerheim, joka David Jonasonin välityksellä lähetti Dagens Nyheterille oman oikaisunsa. Mannerheim ilmoitti, että hänen ilmaisunsa ”ei pidä rakentaa siltoja” tarkoitti nykyhetkeä eikä sodan jälkeistä tilannetta. Hän korosti, ettei mikään mahti voinut voittaa ”moraalisesti ylivoimaisia” laillisen hallituksen joukkoja, vaikka ne joutuivat taistelemaan sotilaallisesti organisoidun ja hyvin aseistetun vastustajan kanssa.⁴⁴

Dagens Nyheteristä Hasagerin teksti kulkeutui Etelä-Suomen sosialidemokraattisiin lehtiin, jotka julkaisivat sen varsin katkerin huomautuksin varustettuna.⁴⁵

4.3.6. *Mannerheim kansainvälisen kiinnostuksen kohteena*

Hasager oli käynyt Mannerheimin päämajassa helmikuun 10. päivän tienoilla. Noin viikkoa myöhemmin siellä vieraili kaksi saksalaista lehtimiestä, Kölnische Zeitungin Richard Ulrich ja Frankfurter Zeitungin Alfonso Paquet. Mannerheim ja Ulrich olivat tavanneet toisensa ensimmäisen kerran Venäjän—Japanin sodan aikana Mantšuriassa vuonna 1905.⁴⁶ Ennen ensimmäistä maailmansotaa Ulrich oli toiminut lehtensä Pietarin-kirjeenvaihtajana.⁴⁷ Sodan syttyttyä hän oli siirtynyt Tukholmaan ja solminut siellä suhteet suomalaisiin aktivisteihin. Myös Paquet oli sodan alkuvuosina työskennellyt lehtensä edustajana Tukholmassa. Hänelläkin oli hyvät suhteet Herman Gummerukseen ja muihin Tukholman-suomalaisiin.

Koska Saksassa parhaillaan valmisteltiin joukkojen lähettämistä Suomeen, Ulrichin ja Paquetin valkoisessa Suomessa tekemistä havainnoista raportoitiiin Saksan johtajille. Ulrichille oli Mannerheimista jäänyt vaikutelma, että tämä kykeni milloin tahansa

39 1917 II valtiop. ask. III esitys 57.

40 Palmstierna 1953, s. 134.

41 Dagens Nyheter 15.2.

42 Finländska Pressbyrånin vastine Dagens Nyheterissä 15.2.; D. Jonasonin Renvall-haastattelu Dagens Nyheterissä 23.2. ja SVT:n Svenska Telegrambyrånille lähettämä vastine 20.2. VA VapSA 563.

43 Dagens Nyheter 23.2.

44 Dagens Nyheter 26.2.

45 Lappalainen 1981 1, s. 213.

46 Jägerskiöld 1967, s. 204.

47 Ropponen 1976, s. 24. 165.

joukkoineen etenemään Helsinkiin ja lopettamaan ”niin sanotun kansalaissodan”. Ulrich oli ollut panevinaan merkille, että Mannerheim näki ”Suomen tulevaisuuden jälleen nousevan Venäjän yhteydessä”.⁴⁸ Paquet puolestaan kertoi, että Mannerheim oli suhtautunut pidättyvästi Saksan ja Ruotsin tukeen, koska oli katsonut, että ”Suomen kansakunta oli kyllin voimakas voittamaan hetkelliset vaikeutensa”. Myös päämajan ruotsalaiset upseerit olivat Paquetille kertoneet, että ”kansalaissota” oli Suomen sisäinen asia, joka ei ollut yhteydessä suurpoliittisiin tapahtumiin.⁴⁹

Tutustuttuaan Ulrichin ja Paquetin näkemyksiin Saksan Tukholman-lähettiläs Lucius sähkötöi Berliiniin ja ehdotti, että Mannerheimin päämajaan lähetettäisiin saksalainen upseeri tutkimaan tilannetta. Lucius sanoi pelkäävänsä, että elleivät saksalaiset toimisi, Mannerheim luisuisi ententen vaikutuspiiriin.⁵⁰ Mannerheimin aseenteita seurasivat myös englantilaiset. Helmikuussa raportoitiin Foreign Officelle Lontooseen Pietarista, että ”Mannerheim uskoo hyvän yhteisymmärryksen Venäjän kanssa olevan olennaisen tärkeää Suomelle”.⁵¹ Foreign Officen miehet Lontoossa panivat puolestaan tyytyväisinä merkille, että suhteessaan Saksaan Mannerheim pyrki pysymään puolueettomana.⁵²

Myös valkoisen Suomen Berliinin-lähettiläs Edvard Hjelt tarkkaili Mannerheimia. Svinhufvudille lähettämässään kirjeessä Hjelt syytti Mannerheimia siitä, että tämä ohjasi asioita väärään suuntaan. Hjeltin mukaan Mannerheim oli ollut liian kauan pois Suomesta ymmärtääkseen tilannetta. Mannerheim suuntautui ententeen ja Skandinaviaan. Hänelle valkoisten taistelu ei ollut Venäjän-vastaista vapaussotaa vaan kamppailu, jonka ainoana päämääränä oli punaisten kukistaminen. Hjelt väitti, että Suomen entente-mieliset teollisuus- ja liikemiespiirit sekä oikeiston konservatiivisin osa kannattivat Mannerheimia. Hjelt katsoi, että Mannerheim oli kaavailuissaan ehdottomasti väärässä. Berliinin näkökulmasta asioita tarkastelevalle aktivistille Suomesa käyty taistelu oli Venäjän-vastaista vapaussotaa, jossa Vaasan hallituksen oli nojauttava keskusvaltoihin selviytyäkseen voittajana.⁵³

Berliinissä, Lontoossa ja Tukholmassa diplomaatit siis seurasivat tarkasti Mannerheimin kannanottoja. Valkoisessa Suomessa Mannerheim oli sodan alkuvuikkoina suhteellisen tuntematon mies. Hänen julistuksensa ja tiedotteensa julkaistiin kyllä sanomalehdissä, mutta niillä ei vielä ollut samaa persoonallista painoa kuin myöhemmillä kannanotoilla. Senaattoreiden Helsingissä tammikuun 29:ntenä ja Vaasassa helmikuun 1:senä antamissa julistuksissa hänet oli lyhyesti esitelty ylipäällikkönä, mutta hänen kuvansa ja henkilötietonsa saatiin valkoisiin lehtiin vasta helmikuun loppupuolella. Kuvalaatta oli tullut Tanskasta saakka. Sen mukana seurasi tanskalaisten kirjoittama teksti, jossa kerrottiin Mannerheimin vaiheista Venäjällä ja hänen paluustaan Suomeen.⁵⁴

48 Nurmio 1957, s. 185—188; vrt. Jägerskiöld 1967, s. 204—205.

49 Nurmio 1957, s. 189.

50 Nurmio 1957, s. 194.

51 Screen 1972, s. 156—157.

52 VA R. Holstin kok. 15 Lontoon raportti 14.3.

53 VA UM 1 Pk 1 Hjelt Svinhufvudille 25.4.

54 Ks. esim. Keski-suomalainen 19.2.

4.4. Saksan intervention valmistelu ulkomailla

Sodan Suomessa tammi-helmikuun vaihteessa syttyä useat aktivistit jatkoivat ulkomailla toimintaansa avun hankkimiseksi Suomen valkoisille. Näiden ulkomailla vaikuttaneiden aktivistien näkemykset muovasivat siksi voimakkaasti senaatin ja päämajan propagandaa kotimaassa, ettei niitä tässä yhteydessä voida sivuuttaa.

Sodan alkaessa aktivisteilla oli ulkomailla hallussaan tärkeitä asemia. Vankeinhoitohallituksen johtajan tehtävät jättänyt ja aktivisteihin vuonna 1915 liittynyt aatelismies Alexis Gripenberg oli Suomen lähettiläänä Tukholmassa. Vuoden 1917 aikana aktivistien vahvaksi mieheksi kohonnut kansleri Edvard Hjelt edusti Suomen senaattia Saksassa. Hjeltin lisäksi aktivisteista olivat sodan syttyessä Berliinissä professori Rafael Erich, johtaja Samuli Sario sekä maailmansodan alkuvuosina Venäjän armeijassa palvelleet mutta 1917 puolta vaihtanut everstiluutnantti Wilhelm Thesleff.

Tammikuun 29. päivänä eurooppalaiset valtalehdet julkaisivat uutisia, jotka kertoivat, että Suomessa vallitsi täysi anarkia. Uutisten mukaan Venäjän bolševikkihallitus oli luvannut tukea suomalaisia vallankumouksellisia näiden taistelussa porvaristoa vastaan.¹ Suomen Saksan-edustaja Edvard Hjelt tutustui näihin uutisiin 29.1. Hollannissa, missä hän oli notifioimassa maansa itsenäisyyttä. Heti lehdet luettuaan hän matkusti Berliiniin ja neuvotteli siellä Erichin, Sarion ja Thesleffin kanssa tilanteesta.²

Tammikuun 30:ntenä Berliinin suomalaisen aktivistiryhmän tiedot kotimaan tilanteesta täsmentyivät. Tuolloin he jo tiesivät, että punaiset ja venäläiset pitivät hallussaan Helsinkiä, Turkuja ja osia Etelä-Suomen rautateistä ja että Mannerheimin johtamat suojeluskuntalaiset olivat Pohjanmaalla riisuneet aseista 5 000 venäläistä.³ Näiden tietojen varassa suomalainen aktivistiryhmä laati Saksan ulkoministerille von Kühlmannille kirjelmän, jossa pyysi apua Suomen valkoisille.⁴ Käytettävissä olleisiin tietoihin nojautuen ryhmä ilmoitti, että Suomessa oli syttynyt kansalaissota (Bürgerkrieg). Kansan huonoimmat ainekset olivat pystyttäneet hirmuvallan. Puutteellisesti aseistautunut rauhallinen väestö oli ylivoimaisen tehtävän edessä itseään, laillista yhteiskuntajärjetystä ja maan vapautta puolustaessaan. Kirjelmässään ryhmä väitti, että Venäjän hallitus oli ryhtynyt tukemaan aseita luovuttamalla ja joukkoja lähettämällä Suomen kapinallisia. Sodassa Venäjän kanssa ryhmä ei kuitenkaan katsonut Suomen olevan.⁵

Korostaessaan punaisten rikollisuutta ja väkivaltaisuutta ja liioitellessaan venäläisten sotilaallista puuttumista Suomen tapahtumiin Berliinin aktivistit tulivat jo ensimmäisessä kirjelmässään esittäneeksi ne perustelut, jotka seuraavina viikkoina toistivat heidän propagandassaan.

Berliinin aktivistiryhmä laati ensimmäisen kirjelmänsä hetkellä, jolloin Saksan ja Venäjän välillä vielä vallitsi aselepo. Helmikuun alussa Brest-Litovskin neuvottelut alkoivat kuitenkin ajautua umpikujaan. Uusien sotatoimien tultua todennäköisiksi itärintamalla Saksan johtajien kiinnostus Suomeen kasvoi. Suomalaisia aktivisteja rohkaistiin, että Suomen valkoisten sotilaallinen avustaminen oli mahdollista. Suomen sisäisiin asioihin ei Saksan johto kuitenkaan katsonut voivansa puuttua. Sen sijaan toiminnan ulottamista Suomeen Venäjän ja bolševismien vastaisen taistelun varjolla pidet-

1 Manchester Guardian 29.1.; Vorwärts 29.1.

2 Hjelt 1919, s. 91.

3 Lauerma 1966, s. 802—803.

4 Avunpyyntö oli seuraava: ”Suuressa hädässään anoo maa nyt apua. Jos välitön sotilaallinen esiintyminen on mahdoton, odotamme ainakin seuraavia toimenpiteitä: että Saksa esittää ankan vastalauseensa Venäjän valtion oloihimme sekaantumisen johdosta, että vaaditaan venäläisten joukkojen aseistariisumista ja nopeata poistamista ja estetään uusien joukkojen maahan kuljettaminen.”

5 VA UM 1 P m 1, Hjeltin, Erichin ja Thesleffin kirjelmä von Kühlmannille 31.1.

tiin mahdollisena, mikäli Brest-Litovskin neuvottelut katkeaisivat. Suomalaisten aktivistien tehtäväksi jäi tilanteen tarkkaileminen ja tarvittaessa avun pyytäminen.⁶

Tehdäkseen Berliinin aktivistien näkemyksiä tunnetuiksi valkoisessa Suomessa Samuli Sario matkusti helmikuun alussa Vaasaan. Berliiniin jääneet aktivistit työskentelivät tämän jälkeen aseiden hankkimiseksi ja jääkäripataljoonan saamiseksi Suomeen. Pataljoonan kotiuttamishankkeet sujuivatkin suotuisasti: 31. tammikuuta Saksan ulkoministeriö hyväksyi jääkärien siirtämisen siviilipukuisina Suomeen, ja 5. helmikuuta sotaministeriö määräsi, että pataljoona oli vapautettava Saksan armeijan palveluksesta, hajotettava ja kotiutettava. Pataljoonan Suomeen kuljettamisen sai tehtäväkseen Wilhelm Thesleff.⁷

Lähtiessään Berliinistä kohti jääkäripataljoonan sijoituspaikkaa Libauta Thesleff merkitsi 7.2. päiväkirjaansa, että Suomessa porvaristo taisteli parhaillaan ”elämästä ja kuolemasta” punaisia ja heitä tukevia venäläisiä sotilaita vastaan.⁸ Koska Thesleff ei kuitenkaan voinut olla täysin varma siitä, miten jääkärit suhtautuisivat Suomessa alkaneeseen taisteluun ja miten luotettavia he ylipäätään poliittisesti olivat, hän Libauhun saavuttuaan terävöitti sodan luonnetta koskevaa kannanottoaan Venäjän-vastaiseen suuntaan. Puhuessaan 10.2. jääkäripataljoonalle hän korosti, että jääkärien tehtävänä oli ”lakaista maa puhtaaksi vuosisataisesta vihollisestamme ja sen verisistä kannattajista”. Jääkäreissä Thesleffin tulkinta saavutti spontaania vastakaikua; lähes yksimielisiä jääkärit olivat siitä, että Suomessa heidän vastustajinaan olisivat ensisijaisesti venäläiset ja vasta toissijaisesti kotimaiset kapinalliset.⁹ Ne harvat, jotka kannattivat punaisia, erotettiin ennen kotimatkaa pataljoonasta ja lähetettiin Saksaan.¹⁰

Jääkäripataljoona lähti Arcturuksella ja Castorilla Libaun satamasta kohti Vaasaa 14.2. Kolme päivää aikaisemmin Mira, Poseidon ja Virgo olivat lähteneet Danzigista mukanaan 70 000 kivääriä, 70 konekivääriä, 22 480 000 patruunaa, 12 325 käsikranaattia, 20 tykkiä ja 16 420 tykinammusta.¹¹ Suomen valkoisille Arcturuksen, Castorin, Miran, Poseidonin ja Virgon lastit olivat korvaamattoman arvokkaita.

Helmikuun alussa Hjelt sai eri lähteistä Berliiniin tietoja punaisen Suomen oloista. Tukholman-lähettiläs Gripenberg sähköitti, että tilanne punaisessa Suomessa oli epätoivoinen. Gripenbergin mukaan akateeminen nuoriso oli ”äärimmäisessä vaarassa, porvarilliset Helsingissä vaarassa joutua surmatuiksi tai kuolla nälkään”.¹² Samoihin aikoihin Hjeltille saapui Helsingistä joidenkin porvarillisten piirien laatima kirje Etelä-Suomen oloista. Se oli salakuljetettu Helsingistä Tukholmaan ja lähetetty sieltä Hjeltille Berliiniin. Saksankielisessä kirjeessä kuvattiin aluksi kansanvaltuuskunnan ja punakaartien toimintaa Helsingissä. Sen jälkeen selostettiin punaisten osuutta tilanteen kehittymiseen. Kirjelmän mukaan venäläiset joukko-osastot eivät olleet ryhtyneet tukemaan punaisia. Yksittäiset venäläiset sotilaat olivat kuitenkin osallistuneet punaisten operaatioihin. Kirjeessä kerrottiin, että venäläisiä joukko-osastoja oli poistunut Etelä-Suomesta Pietariin. Tilalle oli kuitenkin tullut Venäjältä uusia joukkoja.

6 Vrt. Paasivirta 1957, s. 156—158; Polvinen 1967, s. 253—255.

7 Hjelt 1919, s. 94—99; Lauerma 1966, s. 803.

8 VA Svinhufvudin muistos. 5 W. Thesleffin pvk. 7.2. (jäljennös)

9 VA Svinhufvudin muistos. 5 W. Thesleffin pvk. 16.2.; SA PK 189 V. Hurmeen pvk. 10.2.; Lauerma 1966, s. 810, 813.

10 Jääkäri Vilho Hurme merkitsi päiväkirjaansa 10.2.: ”Kun oli joitakin, jotka eivät ollenkaan halunneet lähteä Suomeen sotilaina, niin he saivat lähteä Saksaan siviilitöihin — ja heidän mukanaan lähetettiin 10—15 miestä, joiden kannasta ei oltu varmoja, vaan joiden heti kotimaahan päästyä arvattiin liittyvän vastakkaiselle puolelle eli punakaartilaisiin.” SA PK 189. Lauerman mukaan ”puhdistustoimenpiteet” jäivät Hurmeen ilmoittamia pienemmiksi. Kotimatkan aattopäivinä vain ”kahdeksan miestä jätettiin Saksaan tai jäi sinne vapaaehtoisesti”. Lauerma 1966, s. 811.

11 Lauerma 1966, s. 814, 816.

12 VA E. Hjeltin kok. 43:10.

Kirjeessä korostettiin, että punaiset olivat saaneet venäläisiltä epäsuoraa apua aseina ja ammuksina.¹³

Helmikuun toisella viikolla Saksan ja Venäjän suhteet muuttuivat tavalla, joka ei voinut olla vaikuttamatta Suomen tapahtumiin. Brest-Litovskin rauhanneuvottelut katkesivat 11.2. Kaksi päivää myöhemmin Saksan johtajat kokoontuivat Homburgin kruununneuvoston kokoukseen pohtimaan, mitä uudessa tilanteessa oli tehtävä. Neuvotteluissa valtakunnankansleri von Hertling ja ulkoministeri von Kühlmann ehdottivat, että Saksa pidättäisi uusista sotatoimista ja tyytyisi saavuttamaansa asemaan. Sotilaat von Hindenburg ja Ludendorff puolestaan esittivät, että ennen lopullisen rauhan solmimista Saksan oli vahvistettava sotilaallista asemaansa Baltiassa ja Suomessa. Kokous päätti jatkaa sotaa. Ongelmana tämän jälkeen oli, miten hyökkäys ja aluelaajennukset voitiin hyväksyttävästi perustella. Ratkaisun keksi keisari Wilhelm. Hän ehdotti, että Saksa auttaisi Viroa, Latviaa, Suomea ja Ukrainaa ”rosvoja” vastaan. Keisarin ehdotus hyväksyttiin, ja ulkoministeri von Kühlmann antoi alaisilleen ohjeet toimia niin, että virolaiset, liivinmaalaiset ja suomalaiset lähettäisivät julistuksia, joissa pyytäisivät ”vallitsevan anarkian ja jatkuvan omaisuuden ryöstön sekä ruumiillisen koskemattomuuden loukkaamisen takia” Saksan interventiota järjestyksen palauttamiseksi. Avunpyyntöjen oli oltava saksalaisilla viimeistään helmikuun 18:ntena.¹⁴

Määräpäivään mennessä yksinomaan Baltiasta saapui 250 avunpyyntöä, joissa anottiin ”hänen keisarillista majesteettiaan lähettämään apua rosvojoukkojen hirmutöitä vastaan”.¹⁵ Suomalaisten puolesta pyysivät apua aktivistit Hjelt ja Erich. Avunpyyntö sisältyi Hjeltin ja Erichin Ludendorffille 14. helmikuuta lähettämään kirjelmään. Asian luonteesta johtui, että Berliinin aktivistien Venäjän-vastaiset korostukset juuri tässä kirjelmässä saavuttivat huippunsa. Helsingistä saamiensa viestien perusteella Hjelt ja Erich tiesivät, etteivät venäläiset totaalisesti osallistuneet punaisten rinnalla taisteluihin. He olivat myös selvillä siitä, että venäläisiä joukko-osastoja oli poistunut Etelä-Suomesta Pietariin. Siitä huolimatta he Ludendorffille lähettämässään kirjelmässä väittivät venäläisten yhdessä suomalaisten punaisten kanssa harjoittavan Suomessa niin pelottavaa hirmuvaltaa, että se saattoi ”hävittää sukupuuttoon sivistyneistön ja näännyttää nälkään rauhallisen väestön”. Samantapaisia väitteitä aatelin lainsuojottomaksi julistamisesta oli kantautunut Baltiasta.¹⁶ Kirjelmässään Hjelt ja Erich edelleen väittivät, että Venäjältä saapui jatkuvasti uusia joukkoja Suomseen. Venäjän hallitus tuki avoimesti joukkojensa Suomessa harjoittamaa terroria. Oli lisäksi pelättävissä, että venäläisten hyökkäys Suomea vastaan voimistuisi. Sen tähden Hjelt ja Erich ”Suomen kansan ja valtion nimissä” pyysivät, että Saksa lähettäisi joukkoja Suomeen.¹⁷

Vastoin tapahtumien todellista kulkua Berliinin aktivistit siis liioittelivat propagandassaan kahta seikkaa. Ensiksikin heidän näkemyksensä venäläisten osuudesta Suomen tapahtumiin olivat yliarvioituja. Toiseksi väitteet, että venäläiset hallituksensa tukemina syyllistyivät Suomessa laajaan terroriin, eivät olleet yhtäpitäviä tosiasioiden kanssa. Yhdestä oleellisesta seikasta vaiettiin kokonaan. Mitään ei kerrottu siitä, että venäläisiä joukkoja jo helmikuun alkupuolella poistui Suomesta.

Berliinin aktivistien propagandan Venäjän vastaisuus korostuu, kun sitä verrataan näkemyksiin, joita suomalaiset samaan aikaan esittivät Ruotsin hallitukselle. Tilanne

13 VA E. Hjeltin kok. 43:10. Tyra Hjelt kirjoitti 3.3.1929 kirjeen laitaan: ”Detta upprop var ett släd för Edvard Hjelt, när har ensam tog på sig ansvaret för det tyska hjälpet.”

14 Polvinen 1967, s. 253–254; Rautkallio 1977, s. 56; Zetterberg 1977, s. 65.

15 Zetterberg 1977, s. 65–66; Rautkallio 1977, s. 56.

16 Vrt. Zetterberg 1977, s. 65.

17 VA UM 1 P K-O Hjeltin ja Erichin kirjelmä Ludendorffille 14.2.

oli Ruotsissa kahdessa suhteessa toinen kuin Saksassa. Ensinnäkin Ruotsi oli puolueeton valtio, jonka hallituksen tiedettiin varovan sekaantumista Suomen asioihin mm. siksi, etteivät sen suhteet Venäjään olisi kärjistyneet. Toiseksi Ruotsissa laajat kansalaispiirit varsinkin sosialidemokraattisessa puolueessa pitivät Suomen sotaa luokkataisteluna, johon Ruotsin ei ollut syytä sekaantua.¹⁸ Sen tähden suomalaisten ei Ruotsissa ollut tarkoituksenmukaista liioitella Venäjän osuutta Suomen tapahtumiin. Ruotsalaiset oli kuitenkin saatava uskomaan, ettei Suomessa käyty yhteiskunnallista luokkataistelua.

Edellä mainitut kaksi tekijää sävyttivät valkoisen Suomen Tukholman-lähettilään Gripenbergin ulkoministeri Hellnerille 18.2. luovuttamaa noottia, jossa torjuttiin Ruotsin hallituksen välitystarjous ja pyydettiin aseita valkoisille. Gripenbergin mukaan Suomen sota ei ollut taistelua eri yhteiskuntaluokkien välillä, vaan se oli laillisen yhteiskunnan, parlamentaarisen järjestelmän ja tasaisen kehityksen ihanteiden kamppailua puhdasta terroristista anarkismia vastaan. Venäläisten osuutta ei Gripenbergin nootissa korostettu, viitattiin vain siihen, että kurittomat venäläiset joukot tai ”venäläiset roistot” avustivat Suomen kapinallisia.¹⁹ Lähes samanlaisia korostuksia sisältyi kirjelmään, jonka suomalainen talonpoikaisvaltuuskunta jätti 21.2. Ruotsin hallitukselle (ks. s. 128).

4.5. Samuli Sarion Suomen vapaussota -artikkeli 12.2.1918

Omaksunsa linjan mukaisesti Berliinin aktivistiryhmä korosti Saksalta apua pyytäessään Suomen sodan Venäjän ja bolševismien vastaista luonnetta. Aktivisteille oli tärkeää, että myös valkoisessa Suomessa heidän näkemyksensä yleisesti omaksuttaisiin. Asia järjestettiin siten, että ryhmän edustajaksi Vaasaan matkusti tammi-helmikuun vaihteessa Samuli Sario.

Henkivakuutusyhtiö Salaman toimitusjohtaja Sario soveltui aktivistien tiedotus- ja propagandatoimintaan erinomaisen hyvin. Hän oli liittynyt aktivisteihin tammikuussa 1916. Vuosina 1916—17 hän oli johtanut aktivistien Berliiniin perustamaa suomalaista toimistoa. Hänen päätehtävänään oli tuolloin ollut saksalaisten mielipiteiden muokkaaminen suopeiksi aktivisteille.¹ Tärkeä toimintamuoto oli ollut sanomalehtipolemiikkeihin osallistuminen ja Suomea koskevien artikkeleiden kirjoittaminen. Viimeisimmän laajan saksalaiselle yleisölle tarkoitetun artikkelin Sario oli julkaissut huhtikuussa 1917 Alldescher Verbandin Deutsche Politik -lehdessä.

Artikkelinsa Sario oli kirjoittanut voimakkain aktivistisin korostuksin. Lähtökohtana oli ollut ajatus, että kaikki suomalaiset pyrkivät yksimielisesti irrottamaan maansa Venäjästä. Yksikään Venäjän hallitus ei kuitenkaan sallisi Suomen itsenäistymistä,² mikä Sarion mukaan johtui siitä, että Venäjän pääkaupunki sijaitsi vain muutaman kymmenen kilometrin päässä Suomen rajasta. Näin ollen avoin konflikti oli edessä. Muita vaihtoehtoja ei ollut. Yksin eivät suomalaiset voineet taistelusta selviytyä. Sen tähden he asettivat toivonsa keskusvaltojen apuun.³

Sario matkusti helmikuun alussa Suomeen Tukholman ja Haaparannan kautta. Tor-

18 Tukholman lähettiläs A. Gripenberg sähköitti senaattori H. Renvallille Vaasaan 6.2.: ”Svenska regeringen avböjer vapnad intervention såväl av inre politiska skäl som emedan detta skulle bringa Sverige i krig med Ryssland.” VA E. Hjeltin kok. 34:10.

19 VA UM 2 c b 3 Gripenbergin nootti Hellnerille 18.2.

1 Lauerma 1966, s. 251—252; Sario, SVS I 1921, s. 186—187, 192.

2 Bolševikkien lupauksia kansojen itsemääräämisoikeuden toteuttamisesta Sario piti vilpittöminä, mutta katsoi ettei bolševikeilla ollut todellista merkitystä Venäjän politiikassa.

3 Sario, Deutsche Politik 1917, s. 982—987.

niossa hänen seuraansa liittyi Mannerheimin edustajana Ruotsissa asioinut Vaasan läänin maaherra A. Heikel. Oulun Heikel ja Sario sivuuttivat 7.2. Kalevalle antamassaan haastattelussa Sario kertoi, että Trotski oli Brest-Litovskissa vaatinut kansanvaltuuskunnan tunnustamista Suomen hallitukseksi ja sen edustajien ottamista mukaan rauhanneuvotteluihin. Sarion mukaan keskusvaltojen edustajat olivat kuitenkin torjuneet vaatimukset.⁴

Vaasaan Sario saapui 8.2. Yhteydenotto senaatin jäseniin johti nopeasti tulokseen: jo helmikuun 12:nä senaatti talousosaston esittelyssä nimitti Sarion ”Suomen ylimääräiseksi valtiosihteeriksi ulkomaanasioita varten”.⁵ Samana päivänä Sario sähkötti Tukholman lähetystön kautta Hjeltille Berliiniin sen epätarkan tiedon, että hänet oli nimitetty ”ulkoasiain valtiosihteeriksi”.⁶ Tukholman lähetystö välitti uutisen ulkoasiain valtiosihteerin nimittämisestä mm. Rudolf Holstille Lontooseen. Myöhemmin Sarion epätarkka kielenkäyttö aiheutti ongelmia.⁷

Kohta Vaasaan saavuttuaan Sario ryhtyi propagoimaan ryhmänsä Venäjän-vastaisia näkemyksiä. Ensimmäisenä keinona oli sodan luonnetta koskevan sanomalehtiartikkelin laatiminen. Kirjoittamaan ryhtyessään Sario oli tavannut Mannerheimin ja kaikki Vaasan senaattorit, mutta muuten hän ilmeisesti tunsu Suomen senhetkistä tilannetta pintapuolisesti.

Sario päiväsi artikkelinsa 12. helmikuuta. Otsikkona hän käytti sanaparia Suomen vapaussota. Otsikkoon on kiinnitettävä huomiota nimenomaan siksi, että siinä ensimmäisen kerran valkoisessa Suomessa käytettiin sanomalehtiartikkelissa todella painokkaasti nimeä vapaussota. Yleisimmät nimitykset siihen saakka olivat olleet kansalais-sota ja vapaustaistelu (ks. s. 145).

Artikkelinsa alussa Sario korosti, että ”kansojen kohtalot” oli aina ratkaistu taistelulla. Sota oli välttämättömyys, jota oli ”rohkeasti silmiin katsottava”.⁸ Sen jälkeen Sario esitti pääväittämänsä, joka oli muita samanaikaisia valkoisia kannanottoja selvästi jyrkempi:

Vapautemme periviholliseksi on osoittautunut venäläinen. Ja tällä ajankohdalla on venäläinen ainoa vastustajamme, jonka pyyteitä vastaan meidän on jännitettävä voimamme.⁹

Sario ei suoraan väittänyt, että Suomi olisi sodassa Venäjän kanssa. Uutta hänen artikkelissaan oli kuitenkin voimakas korostus, että valkoisten päävastustajina olivat venäläiset. Yhtä jyrkkiä venäläisiä koskevia väitteitä ei siihen mennessä valkoisessa lehdistössä ollut juuri esiintynyt.

Sario katsoi, että vaikka suomalaiset punaiset tukivat venäläisiä, valkoisilla oli vain yksi selvä päämäärä:

Taistelemme venäläisyyden laajenemispyrkimyksiä vastaan. Tehtävämme on kansallisen itsenäisyytemme pelastaminen vieraan valtiovallan alta. Käymme Suomen vapaussotaa.

4 Kaleva 8.2.

5 VA Vaasan sen.to:n kanslian ptk. 12.2.

6 VA UM 2 D a 2.

7 Esitellessään Sarion nimityksen englantilaisille Rudolf Holsti käytti Tukholmasta saamansa tiedon mukaisesti sanontaa Secretary of State for Foreign Affairs, mikä kansainvälisen terminologian mukaan tarkoitti istuvaa ulkoministeriä. Kun saksalaismielinen ja kansainväliseen protokollaan perehtymätön Sario maaliskuussa kohteli epädiplomaattisesti Vaasaan saapuneita englantilaisia, Foreign Office reagoi varsin voimakkaasti, koska se piti Sariota Vaasan senaatin ulkoministerinä. VA R. Holstin kok. 15 Lontoon raportti 23.4.; Lyytinen 1980, s. 125.

8 Vuonna 1897 Samuli Sario oli hämäläisosakunnassa herättänyt huomiota poikkeuksellisilla näkemyksillään, että sota tuotti enemmän hyötyä kuin haittaa. Sarion sosiaalidarwinistisesti värityneen katsomuksen mukaan se, jolla oli oikeus puolellaan, kehittyi vahvimmaksi. Kuusisto 1978, s. 315.

9 Sitaatin harvennukset ovat Sarion.

Senaatin ja päämajan julistuksia lukuun ottamatta ei mikään muu teksti levinnyt valkoisessa lehdistössä yhtä laajalle kuin Sarion artikkeli. Pääkirjoituksenaan julkaisi artikkelin 17 lehteä.¹⁰ Neljässä lehdessä se oli näkyvällä paikalla sisäsivulla.¹¹ Lisäksi oli ainakin kolme sellaista lehteä, jotka eivät artikkelia julkaisseet, mutta esittivät pääkirjoituksissaan Sarion näkemyksiä myötäileviä käsityksiä, kun artikkeli tuli julki-suuteen.¹²

Sarion artikkelin osakseen saama laaja huomio saattoi johtua kahdesta syystä: Sario toimi senaatissa, eivätkä lehdet sen tähden voineet hänen artikkeliaan hevillä sivuuttaa. Ajateltavissa myös on, että Sarion teksti niin hyvin vastasi juuri tuon ajan-kohdan tunnelmia ja tarpeita, ettei sitä siksi jätetty julkaisematta. Pohjalaisten leh-tien kyseessä ollen jälkimmäinen selitys tuntuu oikealta. Useiden itäsuomalaisten leh-tien tilanteessa edellinen perustelu näyttäisi todennäköisemmältä, siksi erilaisilla lin-joilla niiden pääkirjoitukset Sarion artikkeliin verrattuina olivat helmikuun alkuvai-koina liikkuneet (ks. s. 145).

Sanomalehtiartikkeli oli tehokas propagandan väline, mutta myös muita keinoja oli käytettävissä. Todennäköisesti juuri Sarion aloitteesta sähkötettiin Vaasasta helmi-kuun 13:nä Hjeltille Berliiniin selostus Suomen tilanteesta. Sähkeen oli allekirjoit-tanut senaatin vt. puheenjohtaja Renvall, ja se lähetettiin selväkielisenä Tukholman kautta. Sähkeessä kerrottiin Podvoiskin 23.1. antamasta määräyksestä, että venäläis-ten joukkojen oli riisuttava aseet suojeluskunnilta ja luovutettava ne punakaarteille. Sitä että Podvoiski oli määräyksensä peruuttanut, ei mainittu. Sähkeessä kerrottiin ve-näläisten taistelevan useilla paikkakunnilla punaisten rinnalla laillisen hallituksen joukkoja vastaan. Erityisen voimakkaasti painotettiin sitä, että venäläiset saivat Pieta-rista ja Tallinnasta Suomeen jatkuvasti lisää miehistöä, tykistöä, konekiväärejä, pans-sariautoja ja panssarijunia.¹³ Suomalaisten punaisten toimintaa ei sähkeessä juuri lain-kaan selostettu. Hyvin todennäköistä on, että venäläisten osallistumisesta taisteluihin tiedettiin senaatissa samat perusasiat kuin päämajassakin. Oltiin selvillä siitä, että suu-rin osa Etelä-Suomessa oleskelleista venäläisistä sotilaista pysytteli puolueettomina. Il-meisesti tiedettiin myös, että venäläisiä joukkoja siirtyi jatkuvasti pois maasta. Näistä asioista oli kuitenkin sähkeessä tarkoituksenmukaisinta vaieta.

4.6. Saksan intervention vaikutus valkoisten johtajien kannanottoihin

4.6.1. Mannerheimin uusi tilanteentulkinta

Maaliskuun 2:sena erikoiskuriiri toi Hjeltiltä Berliinistä Vaasan senaattiin tiedon, että Saksa aikoi suorittaa intervention Suomeen. Tieto yllätti senaattorit, jotka heti matkustivat Seinäjoelle neuvottelemaan Mannerheimin kanssa tilanteesta. Ylipäällik-kö suhtautui interventioon jyrkän kielteisesti. Hän katsoi, että se sitoisi Suomen hai-tallisesti Saksaan. Lisäksi hän korosti, että suomalaisten oli itse kyettävä ratkaise-maan omat asiansa.¹ Mahdollisesti hän myös ajatteli intervention mutkistavan hänen omia Venäjää koskevia suunnitelmiaan.

10 Vaasa ja Vasabladet 16.2.; Ilkka 17.2.; Keski-Pohjanmaa, Kaiku, Liitto, Kaleva, Savo, Keski-Savo, Sa-von Sanomat, Suupohjan Kaiku 19.2.; Raahe, Savotar, Länsi-Savo 20.2., Salmetar 21.2.; Karjalan Sano-mat ja Karjalan Armeijakunnan Pääesikunnan Tiedonannot 23.2.

11 Keski-suomalainen 17.2., Saarijärven Paavo 19.2., Korpi-Jaakko 23.2. Österbottningen 19.2.

12 Karjalainen 21.2.; Kajaanin Lehti 22.2.; Vaasa Posten 20.2.

13 VA UM 2 D a 2 Vaasan senaatti Tukholman lähetystölle 13.2.

1 Heinrichs 1957, s. 83—85; VA Svinhufvudin muistos. 5 W. Thesleffin pvk. 2.2.

Mannerheimin kielteisestä kannasta johtui, että senaattorit päättivät luopua Saksan tarjoamasta avusta. Paluumatkallaan Vaasaan he kuitenkin vielä keskustelivat asiasta jääkärien johtajan Wilhelm Thesleffin kanssa. Thesleff puolsi interventiota, koska hän katsoi, etteivät valkoiset ilman Saksan apua kykenisi vapauttamaan Helsinkiä eivätkä valtaamaan Itä-Karjalaa. Vaasassa 3.3. pitämässään istunnossa senaatti siirtyi Thesleffin kannalle ja päätti ottaa saksalaiset vastaan. Samana päivänä Hannes Ignatiuksen onnistui Seinäjoella taivuttaa Mannerheim intervention kannalle.²

Mannerheim hyväksyi intervention asettaen kaksi ehtoa. Ensinnäkin senaatin oli vaadittava Saksalta, että Suomeen saapuvien joukkojen ylipäällikkönä toimisi Mannerheim. Toiseksi saksalaisten oli intervention alkaessa annettava julistus, jossa he ilmoittaisivat, etteivät he tulleet ”kukistamaan kapinaa” vaan ”puhdistamaan Suomen venäläisistä joukoista”.³ Tutkittavana olevan aiheen kannalta jälkimmäinen vaatimus on varsin tärkeä. Mannerheim-elämäkerrassaan Erik Heinrichs tähdentää, että tällöin ensimmäistä kertaa joku valkoinen johtaja painokkaasti esitti, että valkoiset taistelivat ulkoista vihollista vastaan.⁴ Kuten edellä on esitetty, puolivirallisesti taistelun Venäjän-vastaista luonnetta olivat jo helmikuussa korostaneet Samuli Sario ja Juhani Arajärvi.

Tiedusteluraportit ja Itä-Suomen sanomalehdet olivat yhtäpitävästi helmikuussa kertoneet, että venäläiset joukot joko pysyivät puolueettomina tai poistuivat maasta. Aivan ilmeistä on, että Mannerheim tiesi tämän. Kuitenkin hän interventiouutisen saavuttua taktisista syistä vaati entistä painokkaammin korostamaan venäläisten osuutta Suomen tapahtumiin.

4.6.2. Senaatin interventiotiedote 4.3.1918

Saksalaisiin kohdistamassaan tiedotustoiminnassa Berliinin suomalainen aktivistiryhmä oli propagandanomaisesti asioita yksinkertaistaen korostanut kahta seikkaa: venäläiset syyllistyivät Suomessa hallituksensa tukemina laajaan terroriin, ja Venäjältä virtasi Suomeen jatkuvasti uusia joukkoja. Saksalaisten interventioista tiedottaessaan Vaasan senaatti Mannerheimin vaatimuksesta korosti samoja näkökohtia. Tavoitteena oli saada valkoisen Suomen väestö uskomaan, etteivät saksalaiset tulleet Suomeen puuttuakseen maan sisäisiin asioihin vaan he saapuivat muista syistä.

Ensimmäiset viralliset uutiset Saksan interventioista sisältyivät tiedotteeseen, jonka Vaasan senaatti maaliskuun 4:nä antoi Suomen kansalle. Senaatti katsoi siinä, että saksalainen joukko oli valmiina ”astumaan Suomen kamaralle meidän kanssamme karkottaakseen täällä mellastavat venäläiset sotamiehet ja bolševikkihuligaanit”. Julistuksen mukaan Mannerheim oli senaatille ilmoittanut, että valkoisen Suomen joukot olisivat yksin selviytyneet taistelusta ”venäläis-punakaartilaisia vastaan”. Saksalaiset oli kuitenkin kutsuttu avuksi mm. siksi, että Etelä-Suomen ”puutetta kärsivän väestön hätää” lisäsi ”Venäjältä päivä päivältä saapuvien bolševikkien lauma”. Suomeen tuomansa sotajoukon avulla Saksa pyrki valvomaan, että venäläiset rauhanetoja noudattaen todella poistuivat Suomesta eivätkä jääneet siviilipukuisina suomalaisten punakaartilaisien rinnalla taistelemaan. Julistuksensa senaatti päätti seuraavaan loppuun:

2 Heinrichs 1957, s. 86—88; Thesleffin em. pvk. 2.—3.3.

3 KA G. Törngrenin kok. 8 G. Törngrenin J. Paasivirralle 1957 antamaan selostukseen sisältyvä päiväkirjamerkintä 3.3.1918; vrt. Jägerskiöld 1967, s. 212.

4 Heinrichs 1957, s. 97—98.

Kansalaiset! Isänmaan asekuuntoisille pojille avautuu nyt kunniakas tehtävä. Voitokkaat saksalaiset sotajoukot asetovereinaan käy Suomen talonpoikaisarmeija, uljaat jääkärimme, lopulliseen rynnistykseen vapauttaakseen isänmaan rikollisista vihollisista. Voitto on varma. Ja tuloksena on vapaa ja voimakas Suomi.⁵

Senaatin julistus, jonka useat lehdet sijoittivat pääkirjoitukseksi, puhui Venäjältä päivä päivältä saapuvista bolševikkien laumoista, vaikka monet valkoisen alueen lehdet samaan aikaan julkaisivat uutisia venäläisten maasta poistumisesta (ks. s. 171). Kuvaavaa tuossa tilanteessa oli, ettei senaatin yhteydessä toiminut Suomen Virallinen Tietotoimisto kertonut venäläisten poistumisesta mitään. Eivät myöskään päämajan raportit asiaan viitanneet.

4.6.3. Berliiniläistä interventiopropagandaa

Interventiopropagandan tekemiseen osallistui maaliskuussa myös P.E. Svinhufvud, joka helmikuun loppupuolella oli paennut Helsingistä Tallinnan kautta Berliiniin. Maaliskuun puolivälissä hän Berliinissä kirjoitti Suomen kansalle julistuksen, joka oli määrä lähettää saksalaisten maihinnousujoukkojen mukana Suomeen. Porvarillisen propagandan yleisiä käännteitä noudatellen Svinhufvud väitti, että Venäjällä valtaan päässeet bolševikit pyrkivät levittämään ”laittomuuden ja anarkian” kaikkialle maailmaan. Suomi oli ensimmäisenä maana joutunut bolševikkien hyökkäyksen kohteeksi. Osa Suomen kansaa oli liittynyt bolševikkeihin. Julistuksen lopussa Svinhufvud ilmoitti, että saksalaiset joukot saapuivat Suomeen taistelemaan yhdessä suomalaisten kanssa ”idän ruttoa vastaan ja lyödäkseen maahan punaisen hirmuvallan”.⁶ Näin Svinhufvud, joka sodan alkupäivinä oli nähnyt taistelun etupäässä Suomen sisäisenä asiana, omaksui Berliinissä uuden jyrkemmän tulkinnan.

Saksalaisten tilanne oli ongelmallinen. Mannerheimin esittämällä tavalla heidän oli propagandassaan korostettava sitä, etteivät he aikoneet puuttua Suomen sisäisiin asioihin. Brest-Litovskin rauhansopimuksen jälkeen he eivät kuitenkaan voineet erityisesti tähdentää taistelun Venäjän-vastaistakaan luonnetta.

Saksalaisten interventiojulistuksen laativat Berliinissä yhteisvoimin Edvard Hjelt, P.E. Svinhufvud, Saksan yleisesikunnan poliittisen jaoston päällikkö Ernst von Hülsen ja Saksan Itämeren-divisioonan komentaja Rüdiger von der Goltz.⁷ Ongelmallisesta tilanteesta julistuksen laatijat selviytyivät valitsemalla Saksan keisarin ja suomalaisten aktivistien jo aiemmin käyttämän ”anarkiaa” korostavan linjan.

Hjeltin, Svinhufvudin, von Hülsenin ja von der Goltzin laatima julistus kuului seuraavasti:⁸

Suomen kansalle!

Te olette hädässänne kutsuneet meitä. Me tulemme ystävinä teitä auttamaan teidän taistelussanne murhaajajoukkoja vastaan, jotka tuhoavat järjestyksen, oikeuden ja vapauden. Meitä kutsuu ihmisyyden ääni! Me emme tule valloittajina, emmekä tahdo omaksemme ainoatakaan palasta teidän kalliista

5 VA Vaasan sen.to:n kanslian ptk. 4.3.

6 Helsingin Sanomat 13.4.

7 Edvard Hjeltin papereissa on julistuksen konsepti, johon on merkitty: ”Detta papper utarbetades i Berlin av P.E. Svinhufvud, von Hülsen, von der Goltz och Hjelt.” VA E. Hjeltin kok. 43:10.

8 Kaleva 8.4.; Nurmio 1957, s. 162; Polvinen 1967, s. 258; Rautkallio 1977, s. 148.

kotimaastanne, emmekä tule sekaantumaan teidän sisäisiin puolueriitoihinne.
Luottakaa siis meihin. Eteenpäin ihanan maanne puolesta!
Saksalaisten joukkojen johtaja Suomessa
Kenraalimajuri Kreivi von der Goltz
maaliskuussa 1918

Julistuksessaan saksalaiset korostivat epäitsekkyytään sekä sitä, että heitä kutsui ”ihmisyden ääni”. Maalis-huhtikuussa 1918 valkoisen Suomen sanomalehdet olivat samaa mieltä. Ne katsoivat, että jalot ja epäitsekkiät vaikuttimet toivat saksalaiset Suomeen (ks. s. 196—198). Tosiasiassa Saksa ajoi interventiolla vain omia sotilaallisia ja taloudellisia etujaan. Se lähetti joukkojaan Suomeen voidakseen täältä käsin Pietaria uhkaamalla painostaa neuvostohallitusta ja kyetäkseen valvomaan ententen toimia Muurmannin alueella. Lisäksi saksalaiset ja valkoisen Suomen edustajat Edvard Hjelt ja Rafael Erich allekirjoittivat Berliinissä 7.3. Saksan ja Suomen välisen rauhansopimuksen sekä kauppa- ja merenkulkuvälikirjan. Samalla he suorittivat taloudellisia seikkoja koskevan salaisen noottienvaihdon ja sopivat Suomeen lähetettävän Itämeren-divisioonan kustannusten korvaamisesta. Kuten *Hannu Rautkallio* on osoittanut, Saksa varmisti näillä sopimuksilla omaan valvontaansa Suomen talouselämän.⁹

Maaliskuussa venäläisten maajoukkojen kotiuttaminen jatkui ja Helsinkiin sijoitetun Itämeren-laivaston evakuoiminen alkoi.¹⁰ Maalis-huhtikuun vaihteessa 850-miehin venäläisten joukko osallistui suomalaisten punaisten rinnalla epäonnistuneeseen hyökkäykseen Raudussa Karjalan rintamalla.¹¹ Venäläisten aktiivisuus Raudussa johdettiin siitä, että he olettivat suomalaisten valkoisten yrittävän yhdessä saksalaisten kanssa vallata Pietarin.

Maaliskuun 30:ntenä Saksan ulkoministeriö valmisteli Itämeren-divisioonan lähtöä jättämällä neuvostohallitukselle nootin. Siinä ulkoministeriö ilmoitti, että Suomesta saapuneiden tietojen mukaan virtasi ”sinne yhä punaisia venäläisiä kaarteja Pietarista suurin joukoin”. Nootissaan saksalaiset esittivät vastalauseensa ja ilmoittivat, että mikäli neuvostohallitus ei rauhansopimuksen mukaisesti vetänyt kaartejaan Suomesta, Saksan oli ”mielipahakseen” pakko toimia, jotta se saisi aikaan ”sopimuksen mukaisen asiantilan”.¹²

Aivan ilmeistä on, että Saksan ulkoministeriö tiesi venäläisten vähäisiä vapaaehtoisjoukkoja lukuun ottamatta poistuneen helmi-maaliskuussa Suomesta.¹³ Interventiota valmisteltaessa taktiset ja propagandistiset syyt sekä mahdollisesti myös Raudusta kantautuneet uutiset saivat ulkoministeriön kuitenkin esittämään, että venäläisiä rauhansopimuksen vastaisesti edelleen virtasi Suomeen. Vastatessaan saksalaisille neuvostohallitus kiisti väitteet ja pyysi saksalaisia yksilöimään syytöksensä.¹⁴ Samaan aikaan Lenin kuitenkin kaiken varalta kielsi Pietarin puolue-elimiä lähettämästä joukkoja Suomeen.¹⁵

9 Rautkallio 1977, s. 384.

10 Tanskanen 1978, s. 187.

11 Polvinen 1967, s. 274—275; Tanskanen 1978, s. 175; Lappalainen 1981 2, s. 88.

12 Kaleva 5.4.; Polvinen 1967, s. 280.

13 Berliinissä ilmestynyt sosialidemokraattinen Vorwärts kirjoitti 10.3., että venäläisten joukkojen poistuminen Suomesta jatkui nopeaa vauhtia ja että sota Suomessa muuttui muutamassa päivässä suomalais-venäläiseksi asiaksi.

14 Manchester Guardian 3.4.; Polvinen 1967, s. 280.

15 Polvinen 1967, s. 289; Tanskanen 1978, s. 177.

4.6.4. Saksalaisten maihinnousu Suomen mantereelle

Rüdiger von der Goltzin johtama 9 500 miehen vahvuinen Itämeren-divisioona nousi maihin Hangossa 3.—4.4. Vähän myöhemmin 2 500-miehinen Otto von Brandensteinin osasto rantautui Loviisassa. Kun Vaasan senaatti 5.4. kokoontui kirjoittamaan asiasta Suomen kansalle julistusta, mukana oli myös Berliinistä kotiutunut P.E. Svinhufvud. Maaliskuussa Svinhufvud oli Berliinissä ollut laatimassa sitä saksalaisten julistusta, jossa sanottiin saksalaisten saapuvan Suomeen palauttamaan järjestystä. Kirjoittaessaan 5.4. ensimmäistä tekstiluonnostaan myös Vaasan senaattorit sisällyttivät siihen venäläisiä koskevan maininnan lisäksi kohdan, jonka mukaan saksalaiset osallistuivat täällä ”järjestyksen palauttamiseen”. Julkisissa kannanotoissaan keskimääräistä jyrkempää Venäjän-vastaista linjaa edustaneen Juhani Arajärven vaatimuksesta viittaus järjestyksen palauttamiseen kuitenkin poistettiin.¹⁶ Lopullisesta julistuksesta senaattorit häivyttivät taistelun sisäpoliittisen luonteen ja korostivat sodan Venäjän-vastaisuutta. He painottivat — toisin kuin saksalaiset — että Itämeren-divisioonan joukot olivat nousseet maihin Suomen hallituksen ”pyynnöstä avustamaan venäläisen sotaväen ja bolševikkien karkottamisessa”. Julistuksensa loppuosassa he antoivat ohjeita interventioon liittyvistä käytännön kysymyksistä. Julistus levisi valkoiseen Suomeen SVT:n välityksellä, ja useat lehdet sijoittivat sen pääkirjoitukseen.¹⁷

Saksalaiset ja venäläiset solmivat 5.4. ns. Hangon-sopimuksen, jossa saksalaiset takasivat Itämeren-laivaston ja miehistön turvallisuuden ja venäläiset sitoutuivat pysymään puolueettomina. Sopimuksesta johtui, että Venäjän Itämeren-laivasto poistui 7.—11.4. Helsingistä ja siirtyi Kronstadtin. Saksalaiset valtasivat 12.4. Helsingin, 19.4. Lahden, 22.4. Riihimäen ja 26.4. Hämeenlinnan.¹⁸

Propagandassaan suomalaiset valkoiset siis korostivat, että saksalaiset olivat saapuneet Suomeen karkottamaan täältä venäläiset. Painotus ei ollut yhtä pitävä tapahtumien todellisen kulun kanssa. Suomessa saksalaisten vastaisiin taisteluihin osallistui vain noin 150 venäläistä. Saksalaisten todelliset vastustajat olivat suomalaiset punaiset, joita huhtikuussa saksalaisten toimialueella oli noin 51 000 miestä.¹⁹ Suomalaisten punaisten ja saksalaisten välisissä taisteluissa kaatui 285 ja haavoittui 691 saksalaista sotilasta.²⁰

4.7. Valkoisten sotatilatulkinnot ja Itä-Karjalan kysymys

4.7.1. Alkuvaiheen kannanottoja

Saksan interventio jyrkensi valkoisten johtajien Venäjän-vastaisia kannanottoja. Samaan suuntaan vaikutti Itä-Karjalan kysymys.

Maaliskuun vallankumouksen jälkeen Itä-Karjalan kysymys oli useilla tahoilla havaittu polttavaksi. Aktivistit toimivat sekä ulkomailla että kotimaassa Vian ja Aunuksen Suomeen liittämiseksi. Niin ikään Uuden Päivän ja Svenska Tidningenin ympärille ryhmittyneet itsenäisyysmiehet ottivat ohjelmaansa itsenäisyyspoliittisten tavoitteiden ohella myös heimokansallisia päämääriä, ja vuonna 1917 Karjalan sivistysseu-

16 VA Svinhufvudin muistos. 5 J. Arajärven pvk. 6.4.

17 Itä-Savo 11.4.; Kaleva 8.4.; Karjalan Sanomat 11.4.; Keski-Pohjanmaa 9.4.; Keski-Savo 11.4.; Laatokka 11.4.; Pedersöre 10.4.; Saarijärven Paavo 9.4.; Salmetar 11.4.; Savotar 10.4.; Suupohjan Kaiku 9.4.

18 Polvinen 1967, s. 284—286; Tanskanen 1978, s. 189.

19 Tanskanen 1978, s. 191.

20 Henke, SVS VII 1922, s. 290.

raksi muuttunut Vienan Karjalaisten Liitto pyrki tahollaan vaikuttamaan Venäjän väliaikaiseen hallitukseen Itä-Karjalan kysymyksen ratkaisemiseksi. Marraskuussa muodostettu Svinhufvudin senaatti sitä vastoin oli varovainen: se ei ottanut vuosien 1917 ja 1918 vaihteessa kantaa asiaan, koska se koetti olla loukkaamatta ympärysvaltioja ja koska se toisaalta pelkäsi, että pelkkä neuvottelukosketuskin venäläisiin tulkittaisiin lännessä bolševikkihallituksen tunnustamiseksi.¹

Aktivistien kanta poikkesi senaatin linjasta. 2. tammikuuta Hjelt, Erich ja Sario jättivät Saksan valtakunnankanslerille von Hertlingille muistion esittäen, että Saksa ryhtyisi toimiin Brest-Litovskin rauhanneuvotteluissa Itä-Karjalan liittämiseksi Suomeen. Perusteluissaan suomalaiset aktivistit erityisesti korostivat taloudellisia etuja, joita alueliitos aiheuttaisi.²

Ahkerasti tahollaan toimivat myös vienankarjalaiset. Tammikuussa 1918 he pitivät Uhtualla kaksi kokousta, joissa asettuivat kannattamaan riippumattoman karjalaisvepsäläisen tasavallan muodostamista.³

Sodan syttymisestä johtui, ettei Itä-Karjalan kysymystä Suomessa helmikuun alkuvuikoina julkisesti käsitelty. Pinnan alla kuitenkin koko ajan tapahtui. Valkoisten päämajassa aktivistista heimohenkeä edusti päämajoitustemestari Hannes Ignatius. Helmikuun 18:ntena Ignatius selosti Seinäjoella Frankfurter Zeitungin kirjeenvaihtajalle Alfonso Paquettille näkemyksiään. Ignatiuksen mukaan Saksan armeijan oli hyökättävä Pietariin, jonne myös valkoiset suomalaiset joukot pohjoisesta saapuivat. Ignatius kaavaili, että Venäjän lopullisesti kukistuttua Itä-Karjala liitettäisiin Suomeen ja Suomi saisi sataman Jäämeren rannalta.⁴

Myös Mannerheim suunnitteli helmikuun puolivälissä Pietarin valtausta bolševikkien kukistamiseksi ja monarkistien auttamiseksi valtaan. Itä-Karjalan kysymyksen Mannerheim näki palvelevan tätä päämäärää: nostattamalla Itä-Karjalan taisteluun bolševikkeja vastaan Suomen valkoiset saattaisivat edistää myös venäläisten monarkistien asiaa.⁵

Määrätietoinen toiminta Itä-Karjalan kysymyksessä alkoi 22.2. Tuona päivänä valkoisten johtajat saivat Etelä-Suomesta tietoja, että punaiset ja venäläiset neuvottelivat Itä-Karjalan vaihtamisesta Inon pattereihin.⁶ Tietojen mukaan punaisten johto suunnitteli julistusta, jossa se aikoi väittää, ettei valkoisten hallitus koskaan voisi saada aikaan yhtä edullista ratkaisua Itä-Karjalan kysymyksessä kuin kansanvaltuuskunta.

Torjuakseen ennakolta kansanvaltuuskunnan oletetun julistuksen ja julkistaakseen omat näkemyksensä Itä-Karjalan kysymyksestä Mannerheim ja Ignatius laativat päiväkäskyn, jonka Mannerheim allekirjoitti ja jonka Ignatius luki joukoille Antrean asemalla helmikuun 23. päivänä. Sodan alkuvaiheesta tähän Vienan Karjalan päiväkäskyyn eli miekkavalaan tullessa Mannerheimin kannanotot olivat jyrkentyneet. Sodan luonnetta koskeva tulkinta oli nyt varsin suoraviivainen: Suomen itsenäisyyden tunnustanut Leninin hallitus pyrki valloittamaan Suomen ja liittämään sen Venäjään. Mannerheim ilmoitti, että Suomen valkoiset olivat kyllin vahvoja puolustaakseen veljiään Vienassa, ja hän lupasi, ettei hän panisi miekkaa tuppeen, ennen kuin ”viimeinen Leninin roisto ja huligaani” oli karkotettu Suomesta ja Vienan Karjalasta. Päivä-

1 Jääskeläinen 1961, s. 62—64, 65, 70, 74.

2 Jääskeläinen 1961, s. 77—79.

3 Kuussaari 1957, s. 24—25; Jääskeläinen 1961, s. 82.; vrt. Nygård 1980, s. 42.

4 Nurmio 1957, s. 190.

5 Jääskeläinen 1961, s. 88.

6 Inon kysymyksestä ks. Polvinen 1967, s. 301—305.

käskeyssä oli myös viittaus kansankomissariaatin oletettuun yritykseen ”ostaa” suomalaiset ja hieroa ”kauppaa Suomen kapinoitsijoiden kanssa luvaten heille Vienan Karjalan”.⁷

Mannerheimin päiväkäsky oli taitavasti laadittua propagandaa. Se sisälsi voimakkaita kuvia eikä se ollut liian epämääräinen, vaikka jättikin tilaa tulkinnoille. Mannerheim varoi siinä tölväisemästä valkoisia venäläisiä eikä hän myöskään vaatinut Itä-Karjalan Suomeen liittämistä. Ainoa hänen mainitsemansa konkreettinen päämäärä oli bolševikkien kukistaminen.

Etelä-Suomesta kantautuneet tiedot huolestuttivat myös senaattia. Siellä kansanvaltuuskunnan mahdollisen julistuksen haittavaikutusten ennaltaehkäisyyn otti suorittaakseen Juhani Arajärvi. Helmikuun 24:ntenä hän ryhtyi kirjoittamaan sanomalehdille kiertoartikkelia — kuten hän tuona päivänä päiväkirjaansa merkitsi — ”Trotskin ja Sirolan aiikeesta julistaa Vienan Karjala Suomeen kuuluvaksi, siten saadakseen kapinan Suomessa kunnialliselta näyttävään loppuun”.⁸

Artikkelinsa Arajärvi otsikoi Punaiset pelastuksen tietä etsimässä. Lehdet saivat ohjeet julkaista artikkelin nimettömänä. Ratkaisu oli tarkoituksenmukainen; ei olisi herättänyt pelkästään myönteistä huomiota, jos tämän sanonnoiltaan varsin jyrkän artikkelin allekirjoittajana olisi esiintynyt istuvan senaatin jäsen.

Artikkelissaan Arajärvi asetti sodalle kaksi tavoitetta: ”Suomen vapauden taistelun päämäärähän on irti ryssistä ja Vienan Karjala Suomen yhteyteen, jos ja kun veljemme sitä haluavat.” Arajärven mukaan valkoisten tavoitteet eivät olleet ”mikään salaisuus Leninin ja Mannerin kansankomissariaattihallituksille”. Ne tunsivat tilanteen. Sen tähden ne aikoivat korostaa kolmea seikkaa: Koska oli havaittu ”talonpoikaisjoukkojen nousseen taisteluun verivihollisiaan venäläisiä vastaan”, venäläiset sodan ”todellisina aiheuttajina” heti siirrettäisiin pois Suomesta. ”Venäläisen sotaväen omaisuus linnoituksineen sotalaivoja lukuun ottamatta” jätettäisiin Suomen valtiolle. Vienan Karjala liitettäisiin Suomeen. Arajärvi varoitti uskomasta Leninin ja Mannerin odotettavissa oleviin lupauksiin. Hän syytti kansankomissariaattia siitä, että se lähetti jatkuvasti uusia joukkoja ”milloin rautateitä, milloin meritse Viron puolelta”. Arajärvi väitti kansankomissariaatin antaneen aseita ”Pietarista tänne tuoduille huligaaneille ja suomalaisille rikollisille”, jotka ”epätoivon vimmalla ryöstäen ja rosvoten samoilivat pitkin ja poikin eteläistä Suomea ohjelmansa mukaisesti ’työkansan oloja’ korjaamassa”. Artikkelinsa lopussa Arajärvi ilmoitti, että ”komissaarien saastainen peli” lopetettaisiin, tekivät he millaisia ”temppejuja tahansa kansaa sokaistakseen ja omaa rikollisuuttansa peittääkseen”.

Arajärven artikkeli oli Mannerheimin miekkavalaa suorasukaisempi, Arajärvihän esitti siinä Vienan Karjalan liittämistä Suomeen. Teksti herättikin huomiota; pääkirjoituksenaan sen julkaisi seitsemän valkoisen alueen sanomalehteä.⁹

4.7.2. Valkoisten valmistelut maaliskuun alussa

Sanoista tekoihin Mannerheimin päiväkäsky rohkaisi niitä itäsuomalaisia ja vienan-karjalaisia, jotka suunnittelivat Itä-Karjalan liittämistä Suomeen. Maaliskuun alussa Joensuusta ja Sortavalasta matkusti kaksi lähetystä Vaasaan. Valkoisten pääkaupungissa pitämänsä yhteisen neuvottelukokouksen jälkeen lähetystöt jättivät senaatille

⁷ Heinrichs 1957, s. 183, Jääskeläinen 1961, s. 86—87.

⁸ VA Svinhufvudin muistos. 5 J. Arajärven pvk. 24.2.

⁹ Keski-suomalainen 27.2.; Länsi-Savo 1.3.; Savon Sanomat 28.2.; Saarijärven Paavo 28.2.; Savotar 1.3.; Itä-Savo 2.3.; Salmetar 2.3.; tavallisena artikkelina tekstin julkaisivat Pohjolan Sanomat 27.2. ja Keski-Savo 2.3.

3.3. kirjelmän, jossa strategiaan ja taloudellisiin seikkoihin vedoten esitettiin Itä-Karjalan liittämistä Suomeen. Senaatin vt. puheenjohtaja Renvall ilmoitti suhtautuvansa ehdotukseen myönteisesti. Hän katsoi, että asia oli mahdollista hoitaa hyökkäämällä itärajan yli. Seuraavana päivänä yhtyneet lähetystöt matkustivat päämajaan Seinäjoelle. Myös Mannerheim asettui kannattamaan lähetystöjen hanketta. Hän edellytti kuitenkin, että itärajan yli hyökättäessä käytettäisiin suomalaisia joukkoja eikä turvauttaisi — kuten jääkärien suomalainen johtaja Wilhelm Thesleff oli esittänyt — saksalaisten apuun.¹⁰

Lähtiessään maaliskuun 5. päivän aamuna ylimääräisellä junalla Vaasasta lähetystöt katsoivat onnistuneensa tehtävässään. Tämä näkyi haastattelusta, jonka lähetystön jäsenet saman päivän iltana Savonlinnan asemalla antoivat Keski-Savon toimittajalle. He kertoivat, etteivät voineet paljastaa matkansa yksityiskohtia. He vihjailivat kuitenkin, että ”huikaisevat näköalat” olivat aukeamassa laajenevalle Suomelle. Teollisuuden ja kaupan uusi nousu oli tapahtuva alueella, joka ulottui Auran rannoilta Ruijaan, Viaan ja Aunukseen.¹¹

Viranomaisista tilanne oli arkaluonteinen. He katsoivat, että Keski-Savo kirjoitteli liian avoimesti asioista, joista vielä oli vaiettava. Maaliskuun 10:ntenä Karjalan sotilaspiirin esikunta antoi ohjeet, joiden mukaan Itä-Karjalan asioiden käsitteleminen sanomalehdissä oli ylipäätään suotavaa. Aiheesta kirjoitettaessa ei kuitenkaan saanut paljastaa valkoisten suunnitelmia eikä sekoittaa Vaasan senaattia asiaan. Keski-Savon julkaisema haastattelu ei täyttänyt ehtoja, koska siinä vihjattiin liian avoimesti niihin taloudellisiin etuihin, joita koituisi Vienan Karjalan liittämisestä Suomeen. Haastattelua esikunta piti niin haitallisena, että kielsi sen julkaisemisen muissa lehdissä.¹²

Maaliskuun alkuviikkoina senaatti ja päämaja ryhtyivät valmistautumaan Vienanoperaatioon. Kentällä valmisteluista vastasivat sotilaspiirien esikunnat ja toimikunnat, joita perustettiin Sortavalaan, Kuopioon, Vaasaan, Jyväskylään, Ouluun ja Rovaniemelle.¹³ Vapaaehtoisia joukkoja ryhtyi värväämään everstiluutnantti C.W. Malm. Hän kohdisti värväyksen etupäässä 18—21-vuotiaisiin Savon ja Kainuun miehiin. Värvätyistä hän muodosti kolme 108-miehistä komppaniaa, joiden kanssa valmistautui hyökkäämään itärajan yli Uhtuan suuntaan.¹⁴ Samaan aikaan jääkäriluutnantti K.M. Wallenius muodosti oman komennuskuntansa pääasiassa Taivalkosken, Kuusamon, Pudasjärven ja Pyhjärven asevelvollisista. Maaliskuun 11:ntenä Mannerheim hyväksyi Walleniuksen laatiman Kuolan ja Pohjois-Vienan valtaussuunnitelman ja määräsi sen toteutettavaksi samanaikaisesti Malmin joukkojen hyökkäyksen kanssa.¹⁵

Helmi-maaliskuun vaihteessa valkoiseen Suomeen alkoi Vienasta saapua tietoja, että punaisten toiminta oli itärajan takana vilkastumassa. Jo vuosina 1915—17 pohjoissuomalaisia oli siirtynyt Viaan Muurmannin rataa rakentamaan. Sodan Suomessa syyttyä satoja punaisia pakeni Pohjois-Suomesta Viaan. Paot johtuivat asevelvollisuuskuutsunnoista sekä valkoisten suorittamista vangitsemisista ja väkivallanteoista. Pakolaisten joukossa rajan yli siirtyi työväenliikkeen aktiiveja, jotka Vienassa alkoivat järjestää suomalaisia pakolaisia ja työttömiksi jääneitä ratatyöläisiä punakaarteiksi. Tarkoitus oli hyökätä rajan yli Pohjois-Suomeen. Helsingin kansanvaltuuskun-

10 Jääskeläinen 1961, s. 88—89; Nygård 1978, s. 56—57.

11 Keski-Savo 7.3. Vienan Karjalan lähetystöä tapaamassa.

12 SA vapaussota, Pohjois-Karjalan alue-esikunta, ohjeita Joensuun tietotoimiston päällikölle 10.3.

13 Kuussaari 1957, s. 55, 73—74; Jääskeläinen 1961, s. 96—98; Nygård 1978, s. 57.

14 VA VapSA 409 Malm Theslöfille ja Waldenille 17.3.

15 Kempainen 1920, s. 125—126; Kuussaari 1957, s. 54; Nevakivi 1970, s. 54.

ta asettui 23.3. kannattamaan hyökkäystä. Sota-asiain valtuutettu Eero Haapalainen muodosti 88-miehisen komennuskunnan, joka 28.2. lähti Helsingistä Pietarin kautta Vianaan. Pietarissa paikallisen sotilaspiirin komentaja Jeremejev luovutti suomalaisille Vianaan vietäviksi 7 000 kivääriä.¹⁶

4.7.3. *Svinhufvudin ja Renvallin sotatilatulkinnot*

Vienasta Seinäjoelle ja Vaasaan kantautuneet tiedot¹⁷ vauhdittivat valkoisten valmisteluja. Jo maaliskuun alussa — esittäessään senaatin kiitokset Saksan hallitukselle interventio päätöksen johdosta — Heikki Renvall oli ilmoittanut saksalaisille, että oli ”välttämätöntä saada retkikunta tukemaan veljämme vapauttamista Itä-Karjalassa, jonka avulla luonnollinen raja myös Venäjää vastaan tulee varmistetuksi”.¹⁸ Maaliskuun alkupuolella kävi kuitenkin ilmi, että Saksa oli haluton auttamaan Suomen valkoisia Itä-Karjalan valtauksessa. Tässä tilanteessa valkoinen senaatti ja päämaja päättivät valloittaa Itä-Karjalan omin voimin. Uusi tilanne vaati uuden tulkinnan sodan luonteesta. Senaattorit katsoivat, ettei muodollisia esteitä Itä-Karjalan valloittamiseen ollut, koska Suomi tammi-helmikuun vaihteesta saakka oli ollut sodassa Venäjän kanssa.¹⁹ Sotatilatulkinnan esittivät ilmeisesti toisistaan tietämättä kahden päivän välein Berliinissä ja Vaasassa senaattorit Svinhufvud ja Renvall.

Berliinissä aktivistit Hjelt ja Erich olivat helmikuussa neuvotelleet Saksan ulkoministeriön kanssa Itä-Karjalan kysymyksestä ja puoltaneet tuolloin Itä-Karjalan Suomeen liittämistä. Kun Helsingistä helmikuun lopussa paennut P.E. Svinhufvud saapui Berliiniin 10.3., hän omaksui aktivistien kannan. Näkemyksiään Svinhufvud selosti 12.3. berliiniläisen Vossische Zeitungin haastattelussa, jonka oli lehdelle laatinut Saksassa tuolloin asunut ruotsalais-suomalainen kirjailija Adolf Paul. Haastattelussa Svinhufvud otti rohkeasti kantaa Suomessa käynnissä olevan sodan luonteeseen. Svinhufvud katsoi, että Suomi oli ”Venäjän kanssa sotatilassa”. Väite liittyi haastattelussa kohtaan, jossa Svinhufvud esitteli suomalaisten Itä-Karjalaa koskevia toiveita. Svinhufvud päätteli, että koska Suomi oli sotatilassa Venäjää vastaan, sen kanssa myös oli tehtävä muodollinen rauha, jossa Itä-Karjalan kysymys ratkaistaisiin.²⁰

Svinhufvudin sotatilakorostuksilla saattoi Itä-Karjalan kysymyksen lisäksi olla muitakin taustoja. Haastattelun aikoihin saksalais-suomalaiset rauhan- ja kauppasopimukset olivat parhaillaan hyväksyttävänä Saksan valtiopäivillä. Sopimuksia käsiteltäessä Suomen punaisiin myötätuntoisesti suhtautuneet sosialidemokraatit olivat arvostelleet maansa sodanjohdon suunnitelmia intervention suorittamisesta Suomeen. Heidän mukaansa interventio merkitsi puuttumista Suomen sisäisiin asioihin. Kriittisen kantansa interventioon oli esittänyt myös Vossische Zeitungin arvovaltainen toimittaja George Bernhard.²¹ Kenties Svinhufvud sotatilasta puhuessaan pyrki vaikuttamaan juuri niihin saksalaisiin, jotka epäilivät intervention oikeutusta. Svinhufvud ei kuitenkaan näytä ottaneen ollenkaan huomioon, että Suomen ja Venäjän sotatilasta puhuminen oli arkaluonteinen asia tilanteessa, jossa Saksa sekä suunnitteli interventiota Suomeen että ryhtyi toimeenpanemaan Brest-Litovskin rauhannehtoja.

Senaattoreista Svinhufvud oli ensimmäinen, joka julkisesti väitti Suomen ja Venäjän olevan sodassa keskenään. Sanomalehtien välityksellä Svinhufvudin lausunto tuli

¹⁶ Nevakivi 1970, s. 24—27.

¹⁷ VA VapSA 409 Hilén päämajaan 6.3., 9.3., 11.3.

¹⁸ Jääskeläinen 1961, s. 90.

¹⁹ Vrt. Jääskeläinen 1961, s. 93; Polvinen 1967, s. 296.

²⁰ Jääskeläinen 1961, s. 90, 92—93; Polvinen 1967, s. 295.

²¹ Hjelt 1919, s. 111—112.

tietoon valkoisessa Suomessa. Diplomaattisia kanavia myöten sotatilatulkinta kulkeutui myös Pietariin ja Lontooseen.²²

Vaasassa sotatilatulkinnan esitti ensimmäisenä Heikki Renvall kansanedustajien kokouksessa maaliskuun 14:nä, siis kaksi päivää sen jälkeen, kun Svinhufvud oli antanut oman sotaisen lausuntonsa Vossische Zeitungille. Selostettuaan kansanedustajille valkoisen Suomen ulkopoliittikkaa Renvall ilmoitti, että Suomi ”todennäköisesti” oli sodassa Venäjän kanssa. Renvall perusteli käsitystään sillä, että ”Venäjältä täyden vallan saanut aluekomitea”²³ oli ilmoittanut sotivansa suojeluskuntia vastaan. Koska suojeluskunnat olivat Suomen laillisen hallituksen joukkoja, aluekomitean julistuksesta seurasi Renvallin mukaan, että Venäjä kävi sotaa Suomea vastaan.²⁴ Tämä Renvallin tulkinta jäi vain suppean piirin tietoon. Sanomalehdille kokouksesta annettussa tiedotteessa katsottiin, että valkoinen Suomi oli puolueeton. Näin esitettiin siitä huolimatta, että Vaasan senaatti oli itse kutsunut saksalaiset avukseen.²⁵

4.7.4. Juhani Arajärvi ja Leo Trotskin ”sähkösanoma”

Maaliskuun 15. päivänä Mannerheim antoi Malmin ja Walleniuksen joukoille käskyn hyökkäyksen aloittamisesta Vienan Karjalassa.²⁶ Joukkojen suorittaessa viimeisiä lähtövalmistelujaan senaatti pohjusti hyökkäystä propagandan keinoin. Senaattoreista toimeen tarttui jälleen Juhani Arajärvi. Mannerheimin hyökkäyskäskyn päivänä 15.3. hän kirjoitti sanomalehtiin kiertoartikkelin,²⁷ jossa avoimesti painotti sodan Venäjänvastaista luonnetta. Merkittäväksi tämän Arajärven kolmannen artikkelin teki se, että Arajärvi siinä julkaisi sähkeen, jonka hän väitti Leo Trotskin lähettäneen Suomen sosialidemokraattien johtajille juuri ennen vallankumouksen alkamista. Myöhemmin paljon pohdintaa aiheuttanut sähke kuului:

Hetki tullut toiminnan aloittamiseen. Keskittäkää Helsinkiin ja sen ympäristöön 15 000 punakaartilasta. Anastakaa valta. Vangitkaa hallitus.

Aineiston artikkeliinsa Arajärvi sai Tukholmasta. Helmikuun puolivälin jälkeen kävi Helsingissä Ruotsin kuninkaan erikoiskuriirina Djurholm-osakeyhtiön johtaja, vapaherra Lars von Stedingk, jota perhesuhteet, suvun perinteet ja taloudelliset intressit sitoivat Suomeen.²⁸ Helsingissä von Stedingk tapasi Svinhufvudin ja muita porvaril-

22 Enckell 1956, s. 102; Jääskeläinen 1961, s. 103; Tornion Lehti 15.3.

23 Epäselvästi käsin kirjoitetussa suomenkielisessä pöytäkirjassa yhdyssanan alkuosa on hämärä. Lähinnä näyttäisi siltä, että Renvall olisi puheessaan käyttänyt ruotsinkielistä sanaa rayonkommitté ja pöytäkirjanpitäjä olisi yhdistänyt suomea ja ruotsia ja saanut aikaan sanan rayonkomitea. Renvall näyttää sekoittaneen toisiinsa bolševikkien Suomen aluekomitean ja 42. armeijakunnan komitean. Epäselvässä käsitteilyssä näyttäisi olevan ”Venäjällä täyden vallan”, mutta kohta on tulkittu tässä muotoon ”Venäjältä täyden vallan”, koska ilmeisesti Renvall tarkoitti, että Venäjän bolševikkihallitus oli antanut aluekomitealle täydet valtuudet toimia Suomessa.

24 EK kans.ed. pkt. 14.3.

25 Tässä SVT:n lehdille jakamassa uutisessa tähdennettiin, että Suomi oli puolueeton, vaikka ”taistelu Venäjän hallituksen Suomessa pitämiä bolševikkeja vastaan onkin pakosta kallistanut politiikkamme suunnan Saksaan”. Karjalainen 21.3.

26 Jääskeläinen 1961, s. 97; Polvinen 1967, s. 296.

27 VA Svinhufvudin muistos. 5 J. Arajärven pvk. 16.3.

28 Lars von Stedingkin vaimo Naema oli suomalaista sukua. Lars ja Naema von Stedingkin 16-vuotias poika Styrbjörn liittyi talvella 1918 ruotsalaiseen prikaatiin ja matkusti sen mukana Suomeen. Kirjeessään P.E. Svinhufvudille Vaasaan 3.4. Lars von Stedingk kertoi, että Styrbjörn oli Suomessa jatkamassa sukunsa sotilaallisia perinteitä. Styrbjörnin isänisänisä oli Karjalan rakuunoiden päällikkönä taistellut Porrasalmella ja Parkumäessä. Etunimensä Styrbjörn oli saanut amiraali von Stedingkin mukaan, joka oli osallistunut Ruotsinsalmen meritaisteluun. Lars von Stedingk kirjoitti Svinhufvudille, että jos hänen poikansa kaatuisi Suomessa, suru olisi kannettava urhoollisesti, koska poika olisi uhrannut henkensä sen maan puolesta, jota Ruotsin oli kiittäminen paljosta. VA Svinhufvudin muistos. 2, von Stedingk Svinhufvudille 3.4. Styrbjörn von Stedingk kaatui Tampereen taistelussa huhtikuun alussa. Hufvudstadsbladet 22.4. Två fallna svenska; Mannerheim 1951, s. 318.

lisiä poliitikkoja. Hän yritti välittää Suomen valkoisten ja punaisten välisessä taistelussa, mutta ruotsalaisen ja suomalaisen puolueen sekä suomenruotsalaisten oikeistososialistien edustajat torjuivat hänen esityksensä. Seikkaperäisissä kirjallisissa vastauksissaan suomalaiset porvarilliset poliitikot korostivat, etteivät he voineet edes neuvotella saati tehdä sovintoa venäläisiin tukeutuneiden kapinallisten rikollisten kanssa.²⁹

Lars von Stedingk palasi Suomesta höyrylaiva Heimdalilla Tukholmaan 4.3. Kotiin saavuttuaan hän antoi Svenska Dagbladetille haastattelun Suomen tilanteesta. Välitysoasiasta hän kertoi käyneensä keskustelemassa punaisten ulkoasiain kansankomissariaatissa. Hän ei ollut siellä tavannut Yrjö Sirolaa, koska tämä oli matkustanut Pietariin. Sitä vastoin hän oli keskustellut Sirolan lähimmän miehen Wiikin kanssa tilanteesta. Venäläisistä sotilaista von Stedingk kertoi, että nämä olivat vapaaehtoisia lukuun ottamatta poistuneet maasta. Vallankumouksen puhkeamisesta hän sanoi, että kehotus toiminnan aloittamisesta oli tullut bolševikeilta Pietarista. Todisteeksi hänelle oli Helsingissä esitetty muutamia päiviä ennen vallankumouksen alkamista Smolnasta lähetetty sähkö, joka oli siepattu Pietarissa ja annettu heti tiedoksi Suomen hallitukselle. Von Stedingk kertoi, että heti sähköen tultua Suomen hallituksen tietoon osa hallituksen jäsenistä oli siirtynyt turvaan. Sähkö oli ollut Trotskin allekirjoittama ja sisällöltään seuraava:

Ögonblicket inne att börja aktionen. Koncentrera 15 000 rödgardister kring och i Helsingfors. Bemäktiga eder makt. Häkta regeringen.

Toisena todisteena venäläisten aktiivisuudesta von Stedingk kertoi, että samaan aikaan, kun Venäjän hallitus oli vakuuttanut vetävänsä joukkonsa pois Suomesta, venäläisten matruusien Helsingissä ilmestynyt lehti oli kehottanut venäläisiä sotilaita liittymään Suomen punaiseen kaartiin. Haastattelulausunnossaan von Stedingk edelleen kertoi, että hän oli 16.2. tavannut Helsingissä suomalaisia porvarillisia poliitikkoja sekä liike- ja teollisuusmiehiä, joilta hän oli saanut tietoja Suomen tilanteesta.³⁰

Lars von Stedingkin haastattelulausunnon varaan rakentamansa artikkelin Juhani Arajärvi otsikoi sanoilla Harhaan johdettuja sosialidemokraatteja. Hän aloitti tekstinä toteamalla, että oli ”vielä melkoinen määrä ihmisiä”, jotka luulivat, että Suomessa käytiin ”sisäistä sotaa porvarien ja sosialidemokraattien välillä”. Arajärvi ilmoitti, että tällainen näkemys oli väärä. Kyseessä ei ollut sisällissota, vaan Suomi katkoi niitä ”raskaita kahleita”, joilla se oli ollut 110 vuotta ”sidottu venäläiseen raatolintuun”. Arajärven mukaan Venäjän bolševikit olivat olleet vähällä onnistua siinä, missä Bobrikov ja Seyn olivat epäonnistuneet. He olivat kapinan ja sodan todellisia aiheuttajia Suomessa. Todisteeksi tästä Arajärvi esitti von Stedingkin haastattelusta lainaamansa Trotskin sähköen sekä matruusien venäläisille sotilaille esittämän vetoituksen. Artikkelinsa lopussa Arajärvi vielä kerran painotti, että ”venäläisten elkeet ovat niin täysin

29 VA Svinhufvudin muistos. 1, puolueiden vastaukset von Stedingkille; VA L. Ingmanin kok. B 2:3 Suomalaisen puolueen vastaus von Stedingkille.

30 Svenska Dagbladet 5.3. Samaa matkaa von Stedingkin kanssa tuli Heimdalilla Suomesta Tukholmaan joku Dagens Nyheterin toimittaja. Åkerman, VK II 1935, s. 69. Ilmeisesti von Stedingk antoi hänelle laivalla haastattelun, koska Dagens Nyheter sellaisen pystyi jo 4.3. julkaisemaan. Tässä haastattelussa von Stedingk ei puhunut mitään Trotskin ”sähköestä”. Suomen valkoisten tiedustelupalvelu lähetti von Stedingkin haastatteluun sisältyneen Trotskin ”sähköen” Helsinkiin muodossa: ”Ögonblicket inne att börja aktionen, koncentrerar 15 000 rödgardister kring och i Helsingfors, bemäktiga eder makten, häkta regeringen.” Helsingistä valkoisten tiedustelupalvelu lähetti tiedon ”sähköestä” edelleen Seinäjoelle 6.3. Normén, Kamp och äventyr i röda Finland 1918, s. 115. Juhani Arajärvi näyttää kuitenkin saaneen ”sähköettä” koskeneen tietonsa suoraan Svenska Dagbladetista eikä Helsingin kautta tulleesta tiedusteluraportista. Näin voidaan päätellä siitä, että hänen artikkelissaan ”sähköen” keskeinen kohta on muodossa ”keskittääkää” eikä ”keskitän” tai ”keskitetään”.

itämaiset, että yksinkertaisinkin suomalainen älyää, mistä tuuli käy ja mihin venäläisen Suomessa alkuun panemallaan kapinaliikkeellä pyrkii”.

Arajärven artikkeli levisi laajalle. Asian luonteesta johtui, että lehdet saivat jälleen ohjeet julkaista sen ilman kirjoittajan nimeä.³¹

Myöhemmin on paljon pohdittu sitä, lähettikö Trotski todella von Stedingkin mainitsemien sähkeiden, vain oliko kyseessä väärinkäsitys tai väärennös. Alkuperäistä sähkettä ei ole löytynyt. Yrjö Sirolan ja hänen elämäkertansa kirjoittajan Erkki Salomaan mukaan sitä ei koskaan ole ollut olemassa.³² Teoksessaan Venäjän vallankumous ja Suomi Tuomo Polvinen kuitenkin pitää Trotskin sähkeen aitoutta varsin todennäköisenä.³³ Ilmeisesti Polvinen on väärässä. Nähtävästi von Stedingk oli saanut Helsingistä mukaansa valkoisten tuottamaa propaganda-aineistoa, ja siinä Podvoiskin 23.1. sähköttämän aseistariisumismääräyksen ja Carl Enckellin Pietarista 26.1. puhelimitse antaman tilannekatsauksen aiheuttamat huhut olivat helmikuun alussa muuntu- neet kuvitteelliseksi sähkeeksi, jossa Trotski jakoi määräyksiään vallankumouksen aloittamisesta.³⁴

31 Kaiku 17.3.; Karjalan Armeijan Tiedonannot 22.3.; Keski-suomalainen 17.3.; Kajaanin Lehti 20.3.; Kajaanin Kaiku 22.3.; Itä-Savo 23.3.; Valkoinen Suomi 16.3.

32 Sirola, Suomen luokkasota 1928, s. 47; Salomaa 1966, s. 244.

33 Polvinen 1967, s. 200–201, 209.

34 Kuten todettiin, von Stedingk kertoi haastattelussaan, että Trotskin sähke oli siepattu joitakin päiviä ennen vallankumouksen alkua Pietarissa ja lähetetty sen jälkeen Suomen hallitukselle, jonka jäsenistä osa oli sen saavuttua hakeutunut turvaan. Mitkään lähteet eivät kuitenkaan edes viittaa siihen suuntaan, että senaatti olisi tuntenut von Stedingkin mainitsemien sähkeiden. Tosiasiassa suojeluskuntalaiset olivat siepanneet Podvoiskin aseistariisumismääräyksen sisältäneen sähkeen 23.1. ja toimittaneet sen hallituksen tietoon, ja Freyn, Pehkosen ja Renvallin 26.1. alkaneen Vaasan-matkan oli aiheuttanut Carl Enckellin samana päivänä Pietarista lähettämä puhelinsanoma, jossa Enckell oli selostanut Podvoiskin kanssa käymäänsä keskustelua. Polvinen 1967, s. 219, 222. Helsingin valtauksen jälkeen sekä Hufvudstadsbladet että Uusi Suometar julkaisivat tietoja von Stedingkin Helsingin-matkasta. Niiden mukaan von Stedingk oli nähnyt Helsingissä Trotskin allekirjoittaman sähkeen, jossa tämä oli — luvattuun ensin keskittää joukkoja Helsingin ympäristöön — kehottanut Suomen punaisia vangitsemaan hallituksen ja ottamaan vallan. Hufvudstadsbladet 14.4.; Uusi Suometar 16.4., 24.4. Sodan päätyttyä Trotskin sähke mainittiin vuonna 1922 ilmestyneessä Suomen vapaussota vuonna 1918 -teoksessa todisteena siitä, että venäläiset olivat aiheuttaneet sodan vuonna 1918. Teos muunsi von Stedingkin alkuperäistä kertomusta ilmoittamalla, että von Stedingk oli nähnyt Trotskin sähkeen ”kapinan johtajien asiapapereiden joukossa”. SVS 1918 III 1922, s. 183. Vuosi vapaussotateoksen em. osan ilmestymisen jälkeen sosialidemokraattinen puoluetoimitsija Alex. Halonen julkaisi teoksen Suomen työväki ja väkivaltaiset menettelytavat. Siinä Halonen kertoi olleensa mukana vähän ennen vallankumouksen alkua Helsingissä pidetyssä piirisehterien kokouksessa, jossa Trotskin sähke oli luettu osanottajille. Halosen mukaan Trotski oli sähkeeseen kommentanut punakaartit liikekannalle ja luvannut ”venäläistä sotaväkeä suomalaisten punakaartilaisien avuksi”. Halonen 1923, s. 56–58. Halosen versio on siis von Stedingkin alkuperäistä versiota laajempi ja muistuttaa Helsingin porvarillisissa lehdissä huhtikuussa 1918 julkaistuja versioita. Lars von Stedingkin kertomus ja Halosen kirja eivät siis ilmeisesti olekaan ”toisistaan riippumattomia lähteitä”, kuten Tuomo Polvinen katsoo, vaan Halonen on hyvinkin voinut saada ”sähkeen” keväällä 1918 Suomen porvarillisista sanomalehdistä. Työväenliikkeen väkivaltaisia menettelytapoja vastustavalle Haloselle ”sähke” joka tapauksessa tarjosi sopivaa aineistoa kirjaa varten. Yrjö Sirola, joka jyrkästi kiistää sähkeen aitouden, kertoo tavanneensa von Stedingkin joitakin kertoja Helsingissä helmikuussa 1918 ja selostaneensa tälle vallankumouksen syitä. Sirolan mukaan von Stedingk kokosi suomalaisten porvarien kanssa valhekauppoja, otti nimiinsä niiden omaisuutta ja lähtiessään kokosi taskuihinsa suuren joukon lahtarien kirjeitä”. Sirolan määräyksestä A. Vitbacka ja Hanna Malm tarkastivat Porissa von Stedingkin, joka kuitenkin ennen tarkastusta oli ehtinyt siirtää osan postistaan laivalla odottaville ruotsalaisille ystävilleen. Sirola, Suomen luokkasota 1928, s. 47–49. Viimeksi on Trotskin sähkettä kirjallisuudessa käsitellyt Tuomo Polvinen, jonka mukaan sähke selittyy siten, että Suomen eduskunta oli suunnitellut oman edustajan lähettämistä Brestin neuvotteluihin. Trotski pyrki sähkeellään estämään tämän. Polvisen mukaan Trotski pelkäsi, että ellei mitään tehtäisi, Suomen kohdalla toistuisi Ukrainan tilanne, jossa sekä saksalaiset että bolševikit olivat asettaneet neuvotteluihin omat Ukrainan-edustajansa. Polviselle saavuttuaan kertomus Pietarissa siepatusta ja Suomen hallitukselle lähetetystä sähkeestä oli muuntunut sellaiseksi, että von Stedingk oli nähnyt sähkeen Helsingissä ”kapinan johtajien asiapapereiden joukossa Yrjö Sirolan työpöydällä”. Polvinen käyttää lähteinään em. Vapaussotateosta sekä Sirolan ja Halosen tekstejä, eivätkä ne kerro mitään ”Yrjö Sirolan työpöydästä”.

4.7.5. Hyökkäys Viennaan

Valmistautuessaan hyökkäämään Viennaan Suomen valkoiset turvautuivat propagandassaan samoihin keinoihin, joita saksalaiset olivat Brest-Litovskin neuvottelujen kariuduttua helmikuun puolivälissä käyttäneet: he laskivat liikkeelle huhuja punaisten Vienassa harjoittamasta terrorista samalla kun he toimivat niin, että itäkarjalaisilta saapui avunpyyntöjä. Juuri tätä tarkoitusta palveli mahdollisesti senaatin tai päämajan liikkeelle laskema uutinen, joka maaliskuun 20. päivän jälkeen kiersi valkoisen alueen lehdissä:

Vienan Karjalaan on kokoontunut suuria pietarilaisia bolševikkilaumoja, jotka ryöstelevät, polttavat ja murhaavat. Karjalan asukkaat pyytävät yhä uudestaan Suomesta apua. Tuskin menee ainoatakaan päivää, ettei avunpyyntöjä saapuisi kirjeiden tai lähetystöjen muodossa.³⁵

Väkivaltakorostukset olivat mukana myös silloin, kun Mannerheim vastasi sähköseen, jonka itäkarjalaiset olivat lähettäneet Lieksassa 23.3. pitämästään kokouksesta päämajaan. Mannerheim painotti, että suomalaisten ja vienalaisten väliset siteet perustuivat ”heimovereen” eivätkä punaiset tai bolševikit voineet niitä katkaista. Mannerheimin mukaan suomalaiset talonpojat eivät enää sietäneet sitä, että ”heidän veljiään Vienan Karjalassa murhattiin ja sorrettiin”. Ylipäällikkö ilmoitti, että Suomen armeija oli aina valmis murskaamaan ne ”roistojoukot”, jotka maan rajoille olivat koontuneet.³⁶

Väkivaltapropagandassaan valkoiset liioittelivat suuresti. Sotalakien vastaisiin veritekoihin eivät *Jukka Nevakiven* mukaan ainakaan Suomesta paenneet punaiset muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta syyllistyneet. Tiedossa ei ole, osallistuivatko he niihin viljavarastojen pakkoluovutuksiin, joita Vienassa tuolloin tapahtui.³⁷

Valkoisten johdon toivomia avunpyyntöjä saapui 10.—23.3. sekä Itä-Karjalasta että Suomen puolelta. Niitä lähettivät mm. Kontokin ja Rukajärven kuntien edustajat sekä Joensuuun ja Lieksaan kokoontuneet itäkarjalaiset.³⁸ Merkittäväksi muodostui Uhtualla 17.—18.3. pidetty kokous, jossa vienankarjalaiset päättivät alueensa liittämistä Suomeen (ks. s. 181).

Malmin pääjoukko ylitti Suomussalmen Raatteen kohdalta itärajan 21.3. ja eteni sen jälkeen taisteluitta Vuokkiniemen kautta Uhtualle. Retkikunnan ja päämajan välisiä yhteyksiä ylläpitämään perustettiin Kajaaniin Vienan Karjalan retkikunnan toimisto, jota hoiti kajaanilainen aktivisti Elja Rihtiniemi.³⁹

Vienassa Malm jakoi väestölle allekirjoittamaansa julistusta, jossa hän tulkitsi tilannetta yhteiskunnallisina, heimokansallisina ja uskonnollisina perusteina. Hänen mukaansa sekä Suomessa että Vienassa olivat taistelussa toisella puolella ”valistunut väestö” ja talonpojat ja toisella puolella ”ryövärit”. Suomen tilanteesta Malm julistuksessaan kertoi, että ”maan valistunut nuoriso ja koko maanviljelijäin luokka ovat yhtenä miehenä kohonneet ryövärien valtavia laumoja vastaan”. Järjestys oli kuitenkin jo suurimpaan osaan Suomea palautettu, sillä ”Venäjältä purkautuneet, bolševismin soikaisemat järjestäytymättömät ryöväri-laumat yhdessä maan omien pahantekijäin kanssa oli lyöty pakoon”. Julistuksessaan Malm korosti, että suomalaisia ja vienalaisia sitoivat yhdeksi kansaksi heimositeet. Siksi myös Vienan ”rehellisten miesten” oli nous-

35 Savon Sanomat 23.3.; Ilkka 27.3.; Kainuun Sanomat 28.3.

36 SA PM 11: 04311; vrt. Ignatius 1918, s. 88.

37 Nevakivi 1970, s. 33; vrt. VA VapSA 410 Rihtiniemi päämajaan 6.4. ja 7.4.

38 Jääskeläinen 1961, s. 97—98; Nygård 1978, s. 58.

39. VA VapSA 410 Rihtiniemi Mannerheimille 6.4.; Kuussaari 1957, s. 62.

tava vääryyttä vastustamaan ja taisteltava kotien kunnian ja kaiken pyhän ja rakkaan puolesta. Voitto oli oleva vienalaisten, sillä niin tahtoi Jumala.⁴⁰

Vienan Kemin edustalle Malmin joukot saapuivat huhtikuun 8:ntena. Aamuhämärissä 9.4. osatot yrittivät hyökkäystä kaupunkiin, jota puolusti mm. joukko suomalaisia työläisiä. Hyökkäys epäonnistui ja Malmin oli komppanioineen vetäydyttävä Uhtualle. Aseellisiin punakaartilaisiin ja aseettomiin siviileihin kohdistamallaan terroriteoilla retkikunta aiheutti pelkoa paikallisen väestön keskuudessa.⁴¹

Maaliskuun viimeisellä viikolla — Malmin retkikunnan hyökätessä itään päin — suomalaisten punaisten muodostamat osatot etenivät pohjoisempana länttä kohti. Suomen rajan yli punaiset hyökkäsivät 24.3. Kurtin kohdalla ja 31.3. Paanajärvellä. Suojeluskuntalaiset pysäyttivät osatot rajalla ja löivät ne pakoon. Huhtikuun 3:ntena ja 8:ntena Walleniuksen joukot tekivät kaksi hyökkäystä Vienan puolella sijaitsevaan Soukelon kylään. Hyökkäyksiä hidasti osaltaan se, että Walleniuksen asevelvollisista kootuissa joukoissa oli miehiä, jotka vain vastahakoisesti ylittivät itärajan tai jopa harkitsivat siirtymistä punaisten puolelle.⁴²

4.7.6. Itä-Karjalan kysymyksen kansainväliset yhteydet

Malmin joukkojen edetessä Vienan Kemiä kohti Vaasan senaatti väitti huhtikuun alussa ensimmäisen kerran virallisesti ja julkisesti, että Suomi oli sodassa Venäjän kanssa. Näin kävi ns. Kamenevin tapauksen yhteydessä.

Neuvostohallituksen jäsen L.B. Kamenev oli maaliskuun loppupuolella palaamassa Englannista Ruotsin kautta Pietariin, kun Suomen viranomaiset vangitsivat hänet Ahvenanmaalla. Neuvostohallitus esitti 28.3. länsiliittoutuneille ja puolueettomille valtioille sekä Saksalle vastalauseen, jossa se syytti Suomen valkoisten johtoa Kamenevin vangitsemisesta ja vaati hänen vapauttamistaan. Myös Helsingin kansanvaltuuskunta otti yhteyttä Ahvenanmaalle saapuneiden saksalaisten joukkojen päällikköön ja pyysi, että tämä toimisi Kamenevin vapauttamiseksi. Saksan hallitus sanoutui irti kaikesta vastuusta Kamenevin tapauksessa. Vaasan senaatille saksalaiset ilmoittivat, että heidän mielestään Kamenevin vangitseminen oli harkitsematon ja tarpeeton teko. Vaasan senaatin kanta tässä laajaa diplomaattista huomiota saaneessa kysymyksessä kuitenkin oli, että suomalaisilla viranomaisilla oli ollut täysi oikeus pidättää Kamenev, koska tämä edusti Venäjän kansankomissariaattia, joka — kuten senaatti katsoi — oli sotatilassa Suomen hallituksen joukkojen kanssa.⁴³

Senaatin sotatilatulkinta tuli tiedoksi valkoisessa Suomessa, kun senaatti huhtikuun alussa antoi asiasta uutisen lehdistölle. Siinä selostettiin aluksi Kamenevin pidättämistä ja venäläisten vastalauseetta. Sen jälkeen esitettiin senaatin kantana, että koska ”Kamenev kuului bolševikkikomissariaattiin, joka on asettunut sotakannalle Suomen hallituksen sotajoukkoja vastaan, on hänen vangitsemisensa Suomen alueella täysin oikeutettu”.⁴⁴ Valkoisessa lehdistössä Kamenevin tapaus sai osakseen vain vähän huomiota. Harvat lehdet julkaisivat senaatin tiedotteen, ja vain Laatokka ja Vaasa käsitelivät asiaa pääkirjoituksissaan (ks. s. 175).

Saksan ja Venäjän välisen rauhansopimuksen solmimisen jälkeen Englannin kiinnostus Kuolan niemimaata ja Itä-Karjalaa kohtaan kasvoi. Englannin tarkoituksena

40 SA PK 193.

41 VA VapSA 410 Rihtniemi Mannerheimille 17.4.; Kuussaari 1957, s. 64; Nevakivi 1970, s. 36.; Nygård 1980, s. 42.

42 Kuussaari 1957, s. 66–67; Nevakivi 1970, s. 30, 35; Manninen 1974, s. 240.

43 Nurmio 1957, s.40–42.

44 Vaasa 6.4.; Laatokka 11.4.

oli uuden Saksa-vastaisen itärintaman luominen, samalla kun se pyrki turvaamaan kauppaetunsa Pohjois-Venäjällä.

Englannilla oli vuodesta 1915 saakka ollut Murmanskin vesillä amiraali Kempin johtama laivasto-osasto, joka oli suojellut liittoutuneiden rahtilaivoja saksalaisia sukellusveneitä vastaan. Maaliskuun 1918 alussa Englanti, Ranska ja USA lähettivät Kempin avuksi kukin yhden sota-aluksen, ja englantilainen osasto siirtyi maihin Murmanskissa suojelemaan liittoutuneiden elintarvike- ja asevarastoja. Pieniä osastoja englantilaiset lisäksi lähettivät Kantalahteen ja Vienan Kemiin varastojen ja rautatien suojaksi. Nämä toimensa länsiliittoutuneet suorittivat hyvässä yhteisymmärryksessä bolševikkihallituksen edustajien kanssa.⁴⁵

Saksalaisten maihinnousu Ahvenanmaalle, Svinhufvudin Vossische Zeitungille antama haastattelulausunto yms. seikat saivat englantilaiset olettamaan, että Saksa pyrki Suomen alueen kautta ja suomalaisten avustamana Muurmannin radalle. Kun tuli tietoon, että Malmin joukot olivat hyökänneet itärajan yli, Englanti reagoi voimakkaasti. Huhtikuun 6. ja 9. päivänä Englannin hallitus ilmoitti Tukholman kautta Vaasan senaatille, että suomalaisten hyökkäyksestä Muurmannin radalle seuraisi Englannin ja Yhdysvaltain sodanjulistus.⁴⁶

Valkoisten johtajista Mannerheim näyttää suhtautuneen Englannin hallituksen varoituksiin vakavimmin. Varoituksen saavuttua Mannerheim määräsi Walleniuksen vetämään joukkonsa Soukelosta Suomen puolelle.⁴⁷ Huhtikuun 12:näntenä päämaja lopetti Vienan tapahtumia koskeneen hiljaisuuden ja antoi tiedotteen:

Venäläiset ja suomalaiset punakaartilaiset ovat useamman kerran tehneet hyökkäyksiä Suomeen Vienan Karjalasta. Ensi kerran tekivät he hyökkäyksen rauhallisia asukkaita kohtaan Kuusamon Paanajärvellä ja sen jälkeen Kurtin kylää kohtaan Kuolajärvellä, mutta torjuttiin maaliskuun 25. päivänä. Suurempi hyökkäys uudistui 3. päivänä tätä kuuta. Tämän aseellisen roistojoukon keskittäminen, jota tapahtuu Vienan Karjalassa, tarkoittaa uusia hyökkäyksiä rajojamme vastaan, ja on Suomea kohtaan uhkaus, jota ei enää voida sietää.

Tämä normaalin päiväraportin loppuun sijoitettu tiedote pyrki valkoisen Suomen asukkaille ja mahdollisesti myös englantilaisille todistelemaan, etteivät valkoiset suomalaiset sotineet Vienan Karjalassa. Ensinnäkin tiedote kokonaan vaikenä Malmin retkikunnasta. Toiseksi se antoi ymmärtää, että ainoana hyökkääjinä olivat venäläiset ja suomalaiset punakaartilaiset, jotka olivat tunkeutuneet Vienasta Suomeen ja ahdistelleet täällä rauhallisia asukkaita. Huomion arvoista myös on, että tiedote kertoi maaliskuun 25. ja huhtikuun 3. päivän tapahtumista, vaikka raportin laatijoilla olisi ollut käytettävissään tuoreempiakin tietoja. Elja Rihtniemen Kajaanista 7.4. lähettämän raportin perusteella he mm. tiesivät, että Walleniuksen joukot olivat 7.—8.4. hyökänneet Vienan puolella sijaitsevaan Soukelon kylään.⁴⁸

Kun entente uhkasi sodalla ja kun Saksakaan ei asettunut kannattamaan Itä-Karjalan valtausta, Vaasan senaatin oli tehtävä jotain tilanteen laukaisemiseksi. Kanavaksi tarjoutui anglosaksisista sympatioistaan tunnettu tukholmalaislehti Dagens Nyheter. Huhtikuun 11. päivänä senaatin ulkoasiain ylimääräinen valtiosihteerä Samuli Sario antoi Dagens Nyheterin Vaasan-kirjeenvaihtajalle David Jonasonille haastattelun, jossa selosti senaatin ja päämajan kantaa Vienan Karjalan kysymykseen.

45 Jääskeläinen 1961, s. 101—103; Nevakivi 1970, s. 34—36; Churchill 1970, s. 94—95.

46 Jääskeläinen 1961, 107.

47 Nevakivi 1970, s. 37.

48 VA VapSA 410 Rihtniemi päämajaan 7.4.

Saksalaisten valkoiseen Suomeen nimittämä lähettiläs August von Brück oli Tampereen valtauksen jälkeisenä päivänä huomauttanut Mannerheimille, etteivät miekkavalan kaltaiset julistukset olleet oikein sopivia.⁴⁹ Mahdollisesti juuri tästä syystä Sariokin haastattelulausuntonsa alussa puuttui asiaan. Hänen mukaansa ”julistuksessaan Vienan Karjalan vapauttamisesta on kenraali Mannerheim itse korostanut sitä seikkaa, että se ainoastaan tarkoittaa näiden seutujen vapauttamista punaisista levottomuuksien aikaansaajista”. Sarion mukaan suomalaisten jatkotoimet Itä-Karjalassa riippuivat Venäjän kehityksestä ja vienankarjalaisten vapausliikkeen laajuudesta. Selvänä Sario piti sitä, että Vienan väestö vastaisuudessa saisi entistä vapaamman aseman. Sario myönsi, että suomalaisia ”vapaajoukkoja” liikkui Vienassa, varsinkin Kantalahden suunnalla. Joukkojen tarkoituksena oli pelastaa osia niistä suurista viljavarastoista, joita Vienassa oletettiin olevan. Sotaliikkeet olivat puhtaasti paikallisia, eikä Suomen armeijan johdolla ollut niiden kanssa mitään tekemistä. Everstiluutnantti Malm oli tosin lähetetty paikallisten suojeluskuntien päälliköksi. Sario kertoi, että Muurmannin radan pohjoispäässä oli englantilaisia joukkoja, mutta ne olivat pysyneet sivussa selkkauksista. Sarion mukaan Suomen senaatilla oli vain yhdessä itärajan kohdassa esitettävänä tarkkoja vaatimuksia. Kyseessä oli Paatsjoen kaakkoispuolinen alue, jonka jo keisarillinen Venäjä oli luvannut autonomiselle Suomelle korvaukseksi Rajajoella suoritetuista aluetarkistuksista.

Venäjästä Sario haastattelussaan sanoi, että Saksan aiheuttaman uhkan vuoksi venäläiset eivät enää voineet sanottavasti varustaa Suomen punaisia. Tilanne saattoi kuitenkin muuttua. Valkoisten suomalaisten ja venäläisten asioita ei vielä ollut käsitelty loppuun. Sotatila saattoi jatkua pitkäänkin.⁵⁰

Dagens Nyheter julkaisi Sarion haastattelun 12.4. Englantilaisten tiedossa haastattelu oli viimeistään huhtikuun puolivälissä, sillä Times julkaisi siitä tiivistelmän 15.4. Tukholmasta teksti tuli myös valkoisen Suomen lehtiin.⁵¹

Haastattelua seurasivat pian senaatin jatkotoimet. Huhtikuun 14:ntenä senaatti lähetti edustajansa Rudolf Holstin välityksellä Englannin hallitukselle Vienan tilannetta koskevan selityksen, jonka myös valkoisen alueen lehdet saivat julkaistavakseen.⁵² Selitys kuului seuraavasti:

Vienan Karjalan väestö on noussut bolševikkien hirmuvaltaa vastaan ja perustamallaan suojeluskunnilla vallannut suuren osan maastaan, pyrkien Suomen yhteyteen. Suomen hallitus ei ole asiaan puuttunut, mutta on myötätuntoinen Itä-Karjalan kansallisille pyrkimyksille. Suomen hallitus on valmis vaikuttamaan siihen suuntaan, että Muurmannin rata tulee vapaaksi kansainväliselle liikenteelle.

Tässä selostuksessaan senaatti kuvasi suuresti yksinkertaista tapahtumien kulkua. Ensiksikin senaatti puhui Vienan Karjalan väestön noususta, ikään kuin kaikki vienalaiset olisivat nousseet yhteiseen taisteluun. Kuitenkin vienankarjalaisten enemmistö suhtautui suomalaisiin valkoisiin penseästi. Suomalaisten valkoisten puolella oli Vienassa pieni määrä kauppiaita ja sivistyneistön edustajia, ja heitä vastaan taisteli suomalaisia ja vienalaisia rautatietyöläisiä ja pakolaisia, joita Suomen kansanvaltuuskun-

49 Nurmio 1957, s. 209—210; Heinrichs 1957, s. 182; Jääskeläinen 1961, s. 109.

50 Dagens Nyheter 12.4.

51 Ks. esim. Raahe 22.4.

52 Ks. esim. Kaleva 19.4.

ta, neuvostohallitus ja englantilaiset aseistivat ja ohjasivat.⁵³ Toiseksi senaatti yleistä valkoista propagandaklišeitä käyttäen puhui bolševikkien hirmuvallasta, vaikka todellista näyttöä siitä ei ollut. Kolmanneksi senaatti ilmoitti, ettei se ollut puuttunut Vietnan tilanteeseen, vaikka suhtautuikin Vietnan kansallisiin pyrkimyksiin myönteisesti. Näin senaatti väitti siitä huolimatta, että sen suostumuksella ja päämajan käskyä noudattaen vapaaehtoisista ja asevelvollisista koottuja suomalaisia osastoja oli tunkeutunut Vianaan.

Ententen uhkasta huolimatta keskustelu Itä-Karjalan valtauksesta jatkui huhtikuun puolivälissä Vaasassa. Huhtikuun 14.—15. päivänä kokoontuivat maalaisliittolaisten lehtien toimittajat ja kansanedustajat Ilkan tiloihin pohtimaan tilannetta. Kokouksessa edusti Liittoa Kustaa Hautamäki, Savon Sanomia Lassi Hiekkala, Korpi-Jaakkoa J.H. Ollikainen, Saarijärven Paavoja Eero Lappalainen, Keski-Pohjanmaata Eero Hiekkala ja Kainuun Sanomia Santeri Haapanen. Kansanedustajista olivat paikalla Mikko Leinonen, Bertta Pykälä ja Mikko Luopajarvi. Mukana olivat lisäksi senaatin maalaisliittolainen jäsen Y.M. Pehkonen sekä vt. lääkintähallituksen ylijohtaja W. O. Sivén.

Toimittajille ja kansanedustajille esittämässään poliittisessa katsauksessa senaattori Pehkonen puolsi voimatoimia Itä-Karjalassa. Hän katsoi, ettei Suomi ollut julistanut sotaa Venäjälle. Venäjän hallitus oli kuitenkin julistanut sodan ”Suomen valkokaarteja” vastaan. Venäläisten julistuksesta⁵⁴ seurasi, että ”asiallisesti” Suomi oli sodassa Venäjän kanssa. Kokous hyväksyi Pehkosen tulkinnan. Sotatoimia Itä-Karjalassa kannattivat Pehkosen lisäksi kansanedustaja Luopajarvi ja tohtori Sivén.⁵⁵ Maalaisliittolaisten lehtien kannanottoihin Pehkosen tulkinta näyttää myös vaikuttaneen (ks. s. 184).

Huhtikuun loppupuolella valkoisen armeijan johto ryhtyi valmistelemaan uutta hyökkäystä itärajan taakse.⁵⁶ Tuolloin Carl Enckellille Pietariin lähettämässään muistiossa P.E. Svinhufvud esitti senaatin näkemyksen tilanteesta. Svinhufvud katsoi, ettei Suomen hallitus juridisesti ollut sodassa Venäjän kanssa. Tosiasiassa näiden maiden välillä kuitenkin oli sotatila, koska bolševikkihallitus oli vastoin kansainoikeuden puolueettomuusperiaatteita tukenut Suomen kapinallisia. Svinhufvudin mukaan Suomen hallituksella oli juridinen oikeus ahdistaa kapinoitsijoita myös Venäjän alueella torjuakseen sieltä suunnitellun hyökkäyksen. Svinhufvud katsoi, että koska Pietarin kaupunki muodosti vaaran Suomelle ja koko Pohjois-Euroopalle, se oli erotettava Venäjästä ja muutettava puolueettomaksi alueeksi.⁵⁷

Huhtikuun loppupuolella Englanti pyrki edelleen painostamaan suomalaisia, jotta nämä pidättäytyisivät sotatoimista Itä-Karjalassa. Suomalaisten offensiivia pelkäävä bolševikkihallitus puolestaan vetosi saksalaisiin ja yritti saada heidät estämään valkoisten suomalaisten hyökkäyksen itärajan yli.⁵⁸

Myös saksalaisille valkoisen senaatin sotatilakorostukset olivat arkaluonteisia. Pelätävissä nimittäin oli, että jos valkoinen Suomi ja Venäjä joutuisivat keskenään aseelliseen selkkaukseen, sotatoimet saattaisivat siirtyä Suomen alueelle, ja tällöin saksalai-

53 VA VapSa 410 Rihtniemi päämajaan 6.4. ja 7.4.; Nygård 1980, s. 44—48. Nevakivi kirjoittaa tapahtumien luonteesta: ”Näin koillisrajallakin alkaneille ja seuraavan vuoden kevääseen jatkuneille vihollisuuksille tuli heimosodan luonne, vaikka ne itse asiassa olivat sisällissodan suoranaista jatkoa.” Nevakivi 1970, s. 35.

54 Pehkonen ilmeisesti tarkoitti tässä 42. armeijakunnan komitean tammikuun lopussa antamaa julistusta.

55 KMA maalaisliiton keskushallituksen ptk. 14.—15.4.

56 Jääskeläinen 1961, s. 119.

57 Enckell 1956, s. 104—105; Jääskeläinen 1961, s. 116.

58 Jääskeläinen 1961, s. 110, 113—116.

set ja venäläiset seisoisivat rauhansopimuksesta huolimatta vastakkain. Huhti-toukuun vaihteessa keisari Vilhelm ja Saksan sodanjohto asettuivat kuitenkin kannattamaan niitä Mannerheimin ja Ignatiuksen suunnitelmia, joiden mukaan suomalaisten oli hyökättävä Pietariin ja kukistettava bolševikkihallitus. Saksan ulkoministeriö puolestaan torjui nämä kaavailut ja pyrki ohjaamaan valkoisten suomalaisten mielenkiinnon pois Pietarista Itä-Karjalan suuntaan.⁵⁹

Vienassa tilanteen kehitys huhtikuun lopussa joka tapauksessa pysähtyi. Malm oli vetänyt joukkonsa Uhtualle, Walleniuksen osastot pysyttelivät Suomen puolella ja suomalaiset punaiset Leninin ohjetta noudattaen Vienassa.⁶⁰

Valkoisen Suomen sanomalehdissä keskustelu Itä-Karjalan kysymyksestä kuitenkin jatkui vilkkaana huhtikuun lopussa. Rauhoittaakseen tilannetta viranomaiset antoivat ohjeet siitä, miten asiasta tuli kirjoittaa. Ohjeiden mukaan sanomalehtien oli korostettava sitä, että Itä-Karjalan tapahtumat olivat vapaustaistelun luonnollinen jatko. Lehtien oli kuitenkin vältettävä viittaamista siihen, että ”Suomi suunnitteli näiden alueiden valtaamista”. Itä-Karjalan luonnonrikkauksista ei ohjeiden mukaan saanut kirjoittaa ”taloudellista etua tavoittelevassa hengessä”. Tervetulleita sitä vastoin olivat ”kuvaukset punaisten rajantakaisesta hirmuvallasta”.⁶¹

4.7.7. Helsinkiläinen näkökulma

Maalis-huhtikuussa 1918 Vaasan senaatin jäsenet esittivät viidesti tulkinnan, että Suomi oli sodassa Venäjän kanssa. Kuitenkin vain kerran tulkinta sisältyi valkoiselle lehdistölle jaettuun viralliseen tiedotteeseen. Tulkintaansa senaattorit perustelivat viittaamalla 42. armeijakunnan komitean 28.1. antamaan julistukseen, jossa komitea oli katsonut armeijakunnan olevan ”sotatoimien kannalla suhteessaan Suomen porvarilliseen valkokaartiin”. On kuitenkin syytä huomata, että valkoisten sotatilatulkinna käyttöönottoon eivät vaikuttaneet neuvostohallituksen toimet, vaan valkoiset senaattorit turvautuivat tulkintaan perustellakseen omaa sotaista Itä-Karjalan politiikkaansa.

Myös senaatin helsinkiläisellä haaralla oli huhtikuussa omat syynsä sotatilatulkinnaan. Saksalaisen Itämeren-divisioonan valloitettua 12.4. Helsingin senaattorit Kyösti Kallio, Onni Talas, Arthur Castrén, E.N. Setälä ja O.W. Louhivuori aloittivat jälleen julkisen toimintansa. Senaatin sisäasiaintoimituskunnan esittelyssä 15.4. Kallio, Tokoi, Talas ja Castrén päättivät karkottaa kaikki Venäjän kansalaiset Suomesta. Kaksi päivää myöhemmin he saman toimituskunnan esittelyssä päättivät takavarikoida Suomessa olevan Venäjän valtion kiinteän ja irtaimen omaisuuden.⁶²

Kun senaattorit 19. huhtikuuta selostivat ratkaisujaan porvarillisten puolueiden johtomiehille, he perustelivat karkotus- ja takavarikointipäätöstään sillä, että Suomi oli de facto sotatilassa Venäjän kanssa. Nuorsuomalaisten edustajana paikalla ollut K.J. Ståhlberg, joka 16.4. Helsingin Sanomissa julkaisemassaan artikkelissa oli tulkinnut taistelun suomalaisten väliseksi asiaksi,⁶³ kehotti senaattia varovaisuuteen ja esitti, että sotatilasta oli mahdollisimman pian päästävä rauhaan. Maalaisliittolainen Santeri Alkio, joka punaisen vallan aikana oli pitänyt taistelua kansalaisotana, puolestaan

59 Jääskeläinen 1961, s. 110, 120---121.

60 Nevakivi 1970, s. 38---40.

61 SA vapaussota, Pohjois-Karjalan alue-esikunta, sotilaspiirin päällikkö Joensuun esikunnalle 29.4.

62 JyMA sen. sis.as.tk:n konseptiptk. 15.4. ja 17.4.

63 Helsingin Sanomat 16.4. Tulevaisuuden lähtökohtia.

hyväksyi venäläisten karkottamisen ja takavarikot perustellen, että ”Venäjä oli asiallisesti sodassa Suomen kanssa”.⁶⁴

Koska kansankomissariaatti katsoi, että Suomen ja Venäjän välillä ei vallinnut sotatilaa, se nimitti Suomeen diplomaattiedustajakseen kommodori Ružekin. Tämän joututtua Hangon sopimusta koskeneen tulkintaerimielisyyden tähden saksalaisten panttivangiksi tehtävän sai hoitaakseen Viaporin linnoituksen komendantti, eversti K. Kovanko. Senaatti ei Kovankon asemaa muodollisesti tunnustanut, koska se katsoi, että Suomi oli sotatilassa Venäjän kanssa. Se salli kuitenkin huhtikuussa Kovankon perustaa Helsinkiin konsulaatin ja julkaista siellä *Russkij Vestnik* -nimistä iltapäivälehteä.⁶⁵ Senaatin kanssa Kovanko oli huhtikuun lopussa tekemisissä pyrkiessään helpottamaan Helsingissä oleskelevien venäläisten siviilien taloudellista ahdinkotilaa. Niissä tapauksissa, joissa senaatti joutui Kovankon asiakirjoissaan mainitsemaan, se käytti hänestä luonnehdintaa ”Venäjän neuvostotasavallan edustajaksi ilmoittautuva eversti K. Kovanko”.⁶⁶

Huhtikuun lopussa johtavissa valkoisissa piireissä heräsi kysymys siitä, oliko senaatin vaasalaisen haaran muutettava Helsinkiin vai pitikö helsinkiläisten senaattoreiden siirtyä Vaasaan. Valkoisten taistelua helmikuun alusta saakka johtanut vaasalainen haara vaati aluksi, että helsinkiläisten oli tultava Vaasaan, minne myös eduskunnan piti kokoontua. Vaasalaisten mukaan saksalaisten vaikutus oli Helsingissä kasvanut niin suureksi, etteivät senaatti ja eduskunta voineet siellä toimia. Helsingistä Vaasaan matkustaneiden tohtori Eino Suolahden ja senaattori Onni Talaksen välitystoimet muuttivat kuitenkin tilanteen, ja vaasalaiset senaattorit siirtyivät Helsinkiin 2. päivänä toukokuuta.⁶⁷

Muuttopäivänä 2.5. senaatin puheenjohtaja P.E. Svinhufvud antoi julistuksen Suomen kansalle. Useat sanomalehdet julkaisivat tekstin pääkirjoituksenaan.⁶⁸ Julistuksensa alussa Svinhufvud totesi, että maa oli ”kansan yhteisten ponnistusten tuloksena vapautumassa vieraan vallan ja kapinallisten sortovallasta”. Ponnistukset eivät vielä kuitenkaan olleet lopussa, sillä ”venäläisen hallituksen sekä anarkististen pyrkimysten vaikutuksesta” maa oli joutunut vaikeaan elintarvikepulaan. Svinhufvud kehotti sen tähden kaikkia maalaisia ja kaupunkilaisia osallistumaan maataloustöihin. Suoraa sotatilatulkintaa ei Svinhufvudin julistukseen sisältynyt. Venäläisiä koskeva korostus oli kuitenkin mukana: Suomi oli Svinhufvudin mukaan vapautumassa valtiosta, jonka hallitus oli osaltaan ollut aiheuttamassa täällä elintarvikepulaa.

Kun senaatti oli jälleen täysilukuisena koolla Helsingissä, se antoi kansalle julistuksen toukokuun 6:ntenä. Sen mukaan senaatin oli vuoden alussa ollut pakko siirtyä Vaasaan, koska ”laillisen yhteiskuntajärjestyksemme tuhoa tarkoittava kapinallike (. . .) puhkesi ilmielekiksi”. Vaasan senaatti oli koonnut ”maamme kaikki voimat taisteluun Suomen lopulliseksi vapauttamiseksi Venäjän vuosisataisesta sorrosta ja kapinallisten hirmuvallan kourista”. Nyt maan ”omien poikien verrattomalla urheudella ja hallituksen pyynnöstä saapuneiden saksalaisten joukkojen voimakkaalla avulla oli vapaussota (. . .) saatettu voitolliseen päätökseen”. Hallitus oli palannut Helsinkiin ja ryhtynyt siellä ”vastuullista tehtäväänsä hoitamaan”.⁶⁹

64 VA S. Alkion pvk. 19.4.

65 Polvinen 1967, s. 306.

66 Ks. JyMA sen. sis.as.tk:n kirjjekonseptit huhtik. 1918.

67 VA Svinhufvudin muistos. 5 E. Suolahden kertomus 16.2. 1929; Suolahti, VK II 1935, s. 74.

68 Kajaanin Kaiku 7.5.; Kaleva 6.5.; Keski-Savo 7.5.; Pohjolan Sanomat 8.5.; Savo 9.5.; Suupohjan Kaiku 7.5.; Tornion Lehti 7.5.; Vaasa 3.5.

69 Ks. esim. Kaleva 11.5.

Vaikka senaattorit toukokuun 6. päivän julistuksessaan puhuivatkin Venäjän vuosisataisesta sorrosta ja nimittivät taistelua vapaussodaksi, suoraa Venäjän-vastaista sotatilatulkintaa he eivät esittäneet. Leimallista sekä toukokuun 2:sen että 6:nnen teksteille oli, että niiden mukaan suomalaista yhteiskuntaa kahtia jakavia ristiriitoja ei itse asiassa ollut olemassa, vaan tuhoavat vieraat ja kotimaiset voimat oli voitu lyödä ”kansan yhteisin ponnistuksin”.

Vuoden 1918 sodan sosiaalista taustaa tilastollisesti tutkineen Viljo Rasilan mukaan kyseinen konflikti oli oleellisilta osiltaan ”eri kansanluokkien välistä sotaa”, jossa ”punaisella puolella suurimpana ryhmänä olivat työmiehet, valkoisella puolella taas tilalliset poikineen”.⁷⁰ Kun valkoisten poliittinen johto toukokuun alun julistuksissaan kuitenkin häivytti taistelun yhteiskunnallisen puolen lähes näkymättömiin ja korosti kansallista eheyttä, se ilmeisesti menetteli näin osittain ulkopoliittisistakin syistä. Se ei pitänyt tarkoituksenmukaisena painottaa sisäisiä ristiriitoja, koska se samaan aikaan suunnitteli toiminnan jatkamista Itä-Karjalassa. Keskustellessaan 4.5. saksalaisten komentajan Rüdiger von der Goltzin kanssa tilanteesta senaatin puheenjohtaja P.E. Svinhufvud sanoi, että suomalaiset loisivat ensin saksalaisten ohjaamina voimakkaan armeijan ja sen jälkeen heinäkuussa tunkeutuisivat Aunukseen. Vienassa suomalaiset jatkaisivat operaatioita myöhäisyyksyllä, kunhan ”nummet ja suot olisivat kivi-kuoneet”.⁷¹

4.8. Mannerheimin puheet ja päiväkäsky huhti-toukokuussa 1918

Vielä helmikuun puolivälissä Mannerheim oli tulkinut Suomen selkkauksen sisällissodaksi. Vienan valtaushankkeiden ja Saksan intervention yhteydessä hänen julkisten kannanottojensa Venäjän-vastaisuus oli kuitenkin helmikuun loppupuolella ja maaliskuun alussa jyrkentynyt. Tampereen valtauksen jälkeen Mannerheim 7. ja 8. huhtikuuta otti kantaa tapahtumiin tavalla, joka jo selvästi poikkesi helmikuun alun tulkinoista.

Huhtikuun 7:ntenä Mannerheim antoi joukoilleen päiväkäskyn, jossa hän ensimmäistä kertaa nimitti taistelua Suomen vapaussodaksi ja puhui siitä, ettei mikään ”kansaa saanut vapautta lahjaksi” vaan vapaus oli ”verellä ostettava”. Valkoisten puolella vakiintuneeseen tapaan Mannerheim tässä päiväkäskyssä tähdensi Suomen etuvartioasemaa. Hänen mukaansa valkoisten Tampereella saavuttama voitto ei merkinnyt ”ainoastaan Suomen vapautta ja itsenäisyyttä”, vaan se oli ”koko maailman kulttuurivoitto Venäjän bolševikeista ja heidän maailmaa mullistavista ja sivistystä hävittävästä opeistaan”.¹

Käyttäessään yleistä propagandaklišeitä ”sivistystä hävittävät bolševikit” Mannerheim puhui sikäli oikein, että bolševikit olivat todella hävittäneet sen aristokraattisen venäläisen kulttuurimuodon, jonka Mannerheim Venäjän-vuosinaan niin hyvin oli oppinut tuntemaan. Huhtikuussa 1918 Mannerheimilla olisi kuitenkin ollut ainakin teoreettiset mahdollisuudet tietää, että bolševikit olivat vanhan kulttuurimuodon tilalle ryhtyneet rakentamaan uutta proletaarista kulttuurijärjestelmää. Helmikuun 16. ja 22. päivänä Työmies ja Sosialisti olivat julkaisseet neuvostojen yleisvenäläisen kokouksen hyväksymän kulttuuriohjelman, jonka oli laatinut valistusasiain kansankomissaari A.B. Lunatšarski. Ohjelmassa esiteltiin koululaitoksen uusi organisaatiomalli. Siinä vaadittiin yleistä ja maksutonta koulusivistystä kaikille ja korostettiin luonnon-

70 Rasila 1968, s. 40.

71 VA Svinhufvudin muistos. 5 W. Thesleffin pvk. 5.5.

1 Ignatius 1918, s. 43—44.

tieteiden, historian, kuvaamataidon ja musiikin merkitystä kouluaineina. Ohjelmassa tähdenneittiin vapaan kansansivistystyön tärkeyttä ja esitettiin, että kiertävien näytteilyiden, orkestereiden ja teattereiden avulla kansa oli tutustuttava maailman taiteen parhaisiin saavutuksiin. Vaikka Mannerheim olisikin tämän Lunatšarskin ohjelman talvella 1918 Työmiehestä tai Sosialistista lukenut, hänen bolševismia koskeviin julkisiin kannanottoihinsa se tuskin olisi mitenkään vaikuttanut.

Saksalaisen Itämeren-divisioonan maihinnousun johdosta Mannerheim antoi 8.4. päiväkäskyn, jossa hän totesi, että ”joukko-osasto Saksan voittoisasta ja mahtavasta armeijasta on noussut maihin Hangossa auttamaan meitä karkottamaan maastamme bolševikit ja heidän murhaajakoplansa”. Päiväkäskyssään Mannerheim luonnehti saksalaisia rautaisen sotilaskunnan, suuren järjestyksen ja mahtavan velvollisuudentunnon” läpitunkemaksi ”jaloksi kansaksi” ja lisäsi, että Saksan ja Suomen aseveljeys kasvatti sitä ”ystävyyttä ja luottamusta, jolla Suomen kansa on aina katsonut Saksan suureen keisariin ja mahtavaan kansaan”. Mannerheim toivoi, että jokainen Suomen armeijan sotilas käyttöksellään osoittaisi ymmärtävänsä Saksan antaman ”uhrin” suuruuden hetkellä, jolloin ”joka mies tarvittiin sen oman maan sodassa”.²

Mannerheimin kannanottojen muuttuminen ei jäänyt Lontoossa huomaamatta. Valikoisen Suomen Lontoon-edustajan Rudolf Holstin mukaan Foreign Officen miehet olivat ”erittäin katkeria” sen johdosta, että Mannerheim oli puhunut ”suuresta keisarista” ja ikään kuin säälinyt Saksaa, kun se ei voinut käyttää vihollistensa murskaamiseen niitä joukkoja, jotka se oli lähettänyt Suomeen. Englantilaiset pitivät Mannerheimin kannanottoa vähintään ”kaksimielisenä”, koska Mannerheim oli vielä maaliskuussa Seinäjoella vierailleille briteille väittänyt suhtautuvansa maailmansotaan puolueetomasti. Holstin mukaan ei ollut epäilystä siitä, että Mannerheimin päiväkäskyn kaltaisen kannanotto olisi loukannut ”ketä tahansa”.³

Viipurin valtauksen ja valkoisten Helsingissä 16. toukokuuta pitämän voitonparaatin aikana Mannerheim antoi neljä päiväkäskyä ja piti kuusi julkista puhetta,⁴ joissa hän otti kantaa tapahtumien luonteeseen. Näissä kannanotoissaan hän senaattoreiden tavoin nosti tilanteenmäärittelyn varsin korkealle abstraktiotasolle. Hän häivytti sisäiset yhteiskunnalliset ristiriidat taka-alalle ja puhui kansan taistelusta vapautensa puolesta.

Vastustajan Mannerheim jätti joko kokonaan nimeämättä tai puhui ”punaisesta raakalaisuudesta” ja ”hirmuvallasta”. Sotaa hän nimitti vapaustaisteluksi tai vapaussodaksi, mutta ei viitannut Venäjään tai bolševikkihallitukseen, saati että olisi katsonut Suomen olevan sodassa Venäjän kanssa.⁵ Puhuessaan voitonparaatin päivänä porvarillisille kansanedustajille hän tiivisti näkemyksensä seuraaviksi kuviksi, jotka sisälsivät hänen tilanneanalyysinsä oleelliset arvoelementit, tosin keskimääräistä jyrkempinä:

Se valtava kansanliike, joka yhdisti kaikki kansanluokat taistelemaan kaiken sen puolesta, mikä kansalle on kalleinta: sen isiltä perityn uskonnon, isänmaan ja kodin puolesta, on tehnyt mahdolliseksi tehdä lopun siitä hirmu-

2 Ignatius 1918 s. 44—45.

3 VA R. Holstin kok. 15 Lontoon-raportti 24.4.

4 Viipurin valtauksen aikana Mannerheim antoi päiväkäskyt 30.4. ja 1.5. sekä piti 1.5. puheen Viipurin seurahuoneella. Voitonparaatin yhteydessä hän antoi 16.5. kaksi päiväkäskyä, toisen armeijan Helsinkiin saapumisen johdosta ja toisen varsinaisen paraatin yhteydessä senaattorilla. Samana päivänä hän puhui hallitukselle, eduskunnalle, Helsingin kaupunginvaltuustolle, ylioppilaille ja Suomen naisille. Päiväkäskyt ja puheet ovat luettavissa mm. Hannes Ignatiuksen kirjasta Gustav Mannerheim, 1918, s. 46—72.

5 Gösta Törngrenin mukaan Mannerheim pyrki keväällä 1918 kaikin keinoin siihen, ettei Venäjä sekaantuisi Suomen ”vapaustaisteluun”, ja siksi hän varoi tekemästä mitään, mikä olisi saattanut ärsyttää Venäjää. KA G. Törngrenin kok. 8, G. Törngrenin vastaukset J. Paasivirrälle 1957.

vallasta, joka uhkasi upottaa nuoren itsenäisyytemme ja vapautemme vereen. Ne poltetut kylät, ryöstetyt kartanot ja mökit, jotka näette yltympäriillänne Suomea, osoittavat, minkälaista aasialaista kulttuuria oli aikomus kylvää maamme. Ne häväistyt kirkot, joista sanomalehdistä olette lukeneet, puhuvat siitä omantunnon vapaudesta, jolla punainen hallitus aikoi kansamme tehdä onnelliseksi.⁶

Mannerheimin huhti-toukokuussa tiedotustoiminnassaan omaksuma uusi linja oli samansuuntainen senaatin näkemysten kanssa, joten se ei valkoisen johdon keskuudessa aiheuttanut ongelmia. Tilanne oli Mannerheimille pulmallinen toisella tavalla. Itsestään selvää ei näet ollut, että venäläiset monarkistit, joiden mukaan Suomi oli erottamaton osa Venäjää, hyväksyisivät Mannerheimin Suomen vapautta korostavan tulkinnan. Asia tuli esille, kun Saksan lähettiläs von Brück ja Mannerheim keskustelivat Tampereen taistelujen aikana asiasta. Keskustelussa von Brück ilmoitti, etteivät saksalaiset varauksetta hyväksyneet Mannerheimin Itä-Karjalaa koskevia suunnitelmia. Erityisesti von Brück korosti, että 23.2. tapahtunut Vienan Karjalan päiväkäskyn antaminen oli ollut harkitsematon teko.

Mannerheim vastasi von Brückille, ettei hän helmikuussa ollut harkinnut Itä-Karjalan valtausta, vaan hänen tarkoituksenaan oli ollut rohkaista itäkarjalaisia taisteluun bolševikkeja vastaan. Mannerheim käytti keskustelun tarjoamaa tilaisuutta hyväkseen selvittääkseen suhdettaan Venäjän monarkisteihin. Hän oli tuntenut von Brückin jo ennen maailmansotaa Varsovan-vuosinaan, ja hän ilmeisesti laski, että von Brückin välityksellä hänen näkemyksensä tulisivat myös Venäjän monarkistien tietoon. von Brückin mukaan Mannerheim pani ”ilmeisesti hyvin suurta arvoa siihen, ettei häntä siellä (Venäjällä) pidettäisi petturina, ja hän oli hyvin tyytyväinen siitä, että useat hänen ystävänsä olivat lausuneet hänelle julki täyden hyväksymisensä hänen ottamaansa askeleeseen, jossa he eivät nähneet taistelua Venäjää vastaan, vaan taistelun järjestyksen palauttamiseksi”.⁷

Ylipäätään on todettavissa, että senaatin ja Mannerheimin kannanottojen Venäjän-vastaisuus jyrkkeni helmi-huhtikuussa. Senaatin helmikuun 1. päivän manifestissa venäläiset mainittiin punaisten auttajina, helmikuun 8. päivän julistuksessa heidät nimettiin ensisijaisiksi vihollisiksi ja huhtikuun alun Kamenev-tiedotteessa katsottiin, että Suomen ja Venäjän välillä vallitsi sotatila. Venäläisten joukkojen maasta poistumisesta senaatti ei kertonut, vaan interventioista ilmoittaessaan päinvastoin tähdensi, että venäläisiä bolševikkeja saapui Pietarista koko ajan lisää punaisten avuksi. Suomalaisia vastustajiaan senaatti ei julkisissa kannanotoissaan käsitellyt kansainvälisten oikeusnormien mukaisena sotaa käyvänä osapuolena, vaan leimasi heidät rikollisiksi, roistoiksi ja huligaaneiksi. Oman puolen taistelua senaatti piti pyhänä ja jalona kamppailuna maan vapauden ja itsenäisyyden puolesta.

Helmikuun alkupuolella Mannerheim nimitti taistelua sisällissodaksi. Saksan interventioista kuultuaan hän kuitenkin vaati korostamaan, että saksalaiset saapuivat Suomeen karkottamaan maasta venäläiset. Huhti-toukokuun puheissaan ja päiväkäskyissään Mannerheim ryhtyi nimittämään sotaa vapaustaisteluksi ja vapaussodaksi. Hän kuitenkin varoi nimeämistä valkoisten vastustajaksi mitään ulkoista vihollista ja näin hän menetteli ilmeisesti siksi, ettei olisi mutkistanut suhteitaan Venäjän valkoisiin monarkisteihin.

Senaatin ja Mannerheimin jyrkkenevä Venäjän-vastainen propagandalinja ei myö-

⁶ Ignatius 1918, s. 62—63.

⁷ Nurmio 1957, s. 208—210; Heinrichs 1957, s. 184.

täiillyt tapahtumien kulkua, vaan muunsi todellisuutta. Saksalaisten saapuessa Etelä-Suomeen venäläiset yksiköt olivat jo poistuneet, ja vain häviävän pieni vapaaehtoisten venäläisten joukko osallistui siellä enää punaisten rinnalla taisteluun.

4.9. Kansanedustajien tiedotus- ja propagandatoiminta maaliskuussa 1918

4.9.1. Porvarillisten kansanedustajien julistukset ja tiedotteet

Helmikuun loppupuolella Vaasaan kokoontui senaatin kutsusta 16 porvarillista kansanedustajaa, jotka pitivät 26.2.—8.4. valkoisen Suomen pääkaupungissa 21 istuntoa. Porvarillisten kansanedustajien muodostama elin oli epävirallinen ja sillä oli lähinnä neuvoo-antava merkitys.

Puhetta kansanedustajien istunnoissa johti maalaisliittolainen Eero Hahl, ja sihteerinä toimi vuonna 1917 kansanedustajan tehtävät jättänyt vaasalainen lehtori Onni Hallstén. Ensimmäisessä istunnossaan kansanedustajat päättivät, että heidän neuvottelunsa olivat sillä tavoin yksityisluonteisia, etteivät sanomalehdistön edustajat niissä voineet olla läsnä.

Tiedottamisen kansanedustajat hoitivat itse jakamalla käsittelemistään asioista lehdistölle julistuksia ja lausuntoja. Niitä laatimaan he valitsivat keskuudestaan valiokuntia.¹ Maalaisliittoa näissä valiokunnissa edustivat agronomi Eero Hahl, pastori Antti Rentola, maanviljelijät Bertta Pykälä ja Mikko Leinonen sekä päätoimittaja Santeri Haapanen. Suomalaisen puolueen edustajina olivat maanviljelijät Elias Tukia, Matti Kotila ja Juho Antila sekä lehtori Onni Hallstén. Nuorsuomalaisista julkilausumavaliokuntiin osallistuivat maanviljelijät Oskari Nissinen ja Juho Snellman.² Joukko oli siis varsin maanviljelijävaltainen, mikä ei voinut olla vaikuttamatta julistuksien sisältöön.

Helmikuun 27. päivän kokouksessaan kansanedustajat päättivät laatia lehdille kaksi julistusta, joista toinen käsittelee vapaustaistelun yleistilannetta ja asevelvollisuusasiaa ja toinen vapaussoturien yhteisiä hautoja. Yleisjulistuksen kirjoittajiksi kokous valitsi Hahlin, Haapasen, Rentolan ja Hallsténin. Veljeshautatoimikuntaan tulivat Kotila, Leinonen, Nissinen ja Pykälä.³

Yleisjulistusta kansanedustajat hioivat kolmessa kokouksessaan 1.3.—4.3. Sananvalinnoista äänestettiin kolmesti. Periaatteellisista erimielisyyksistä ei kuitenkaan ollut kysymys.⁴ Kansanedustajat allekirjoittivat tekstin 5.3. ja jakoivat sen sanomalehdille samana päivänä.

Hahl, Haapanen, Rentola ja Hallstén kirjoittivat julistuksensa juuri niinä päivinä, jolloin tieto Saksan interventtiosta oli leviämässä senaatin ja päämajan muodostamasta sisärenkaasta kansanedustajien keskuuteen. Ajankohta vaikutti tekstin painotuksiin. Julistuksen mukaan Suomen kansa kävi vapaustaisteluaan. Itsenäisyys oli ”ase kädessä vallattava”. Taistelua käytiin ”ikivanhaa vihollista vastaan”, jonka tuli ja miekka sekä muut turmiolliset toimet olivat jo kyllin monta kertaa tuottaneet maalle ja kansalle tuhoa. ”Kavalasti kiihottamalla” oli viholliseen saatu liittymään suomalaisia, jot-

1 EK kans.ed. ptk. 26.2. Kansanedustajista aktiivisia kirjoittajia olivat Kainuun Sanomien päätoimittaja Santeri Haapanen ja pastori Antti Rentola. Haapasen tekstejä julkaisi Kainuun Sanomat 20.2., 22.2., 26.2., 2.3., 5.3., 14.3. ja 16.3. Rentolan tekstejä oli Ilkassa 27.2. ja Valkoisessa Suomessa 15.3.

2 EK kans.ed. ptk. 26.2.

3 EK kans.ed. ptk. 27.2.

4 EK kans.ed. ptk. 4.3.

ka luokkapyyteitään ajaakseen koettivat ”hävittää lain pyhyteen perustuvan yhteiskuntajärjestyksen ja siihen nojaavan kansallisen sivistyksen”. Maan ”vapautta rakastava ja hirmutekoja vihaava väestö” saattoi kuitenkin luottaa siihen, että ”Kaikkivaltiaan voimakas käsi” ohjasi valkoisten asept voittoon. Lainkuuliaisten kansalaisten oli tuettava hallitusta ja ylipäällikköä, noudatettava kutsuntakäskyä ja autettava niitä, joilla oli puutetta elintarvikkeista.⁵

Kansanedustajat hyväksyivät Kotilan, Leinosen, Nissisen ja Pykälän kirjoittaman veljeshautajulistuksen maaliskuun 3:nä. Santeri Haapanen sai tehtäväksi julistuksen jakamisen sanomalehdille ja papeille. Julistuksen mukana papeille lähetettiin kirje, jossa näitä kehoitettiin tarmokkaasti toimimaan veljeshautojen aikaansaamiseksi.⁶

Maaliskuun 5. päivän julistuksensa kansanedustajat otsikoivat: Yhteisiä veljeshautoja vapaussodan uhreille. He siis käyttivät maaliskuun alussa vielä harvinaista vapaus-sota-sanaa. Saadakseen tekstilleen laajempaa kantavuutta he merkitsivät allekirjoitukseksi Joukko kansanedustajia ja muita kansalaisia.

Julistuksen alussa kansanedustajat totesivat, että ”monet parhaista pojistamme ovat jo saaneet uhrata henkensä isänmaan toivotun vapauden puolesta”. Uhrin eivät kuitenkaan olleet menneet hukkaan; kaatuneiden surujuhliissa moni mies oli ”tehnyt pyhän päätöksen käydä maahan kätkeyn sankarin jälkiä ja voittaa tai kuolla isänmaan vapauden edestä”. Julistuksen laatijat ilmoittivat toivovansa, että sankarien haudat synnyttäisivät myös tulevaisuudessa ”isänmaanrakkauden kuolemattomia hyveitä”. Sen tähden he kehottivat kuntien, seurakuntien ja suojeluskuntien luottamushenkilöitä järjestämään yhteisiä veljeshautoja vapaussodassa kaatuneille.

Kansanedustajien ehdotus herätti vastakaikua valkoisessa lehdistössä. Kahdeksan lehteä julkaisi tekstin pääkirjoituksenaan.⁷ Julistuksen ilmestyttyä useilla paikkakunnilla ryhdyttiin toimiin sodassa kaatuneiden yhteisten hautausmaiden järjestämiseksi.⁸

Kolmannen laajan julistuksensa kansanedustajat osoittivat torppareille, tilattomille ja työläisille. Julistuksen kirjoittamiseen johtanut tapahtumasarja oli alkanut punaisten alueella.

Suomalaisessa yhteiskunnassa torpparit muodostivat väliryhmän, joka ei selvästi kuulunut työläisiin eikä maanomistajiin. Saadakseen tämän väliryhmän vallankumouksen puolelle kansanvaltuuskunta jo 31.1. ensimmäisenä lainsäädäntötoimenaan julisti torpparit, lampuodit ja mäkitupalaiset maanomistajista riippumattomiksi ja myönsi heille oikeuden viljellä ja hallita alucitaan ilman vuokraa. Puhelimitse ja lehdistön välityksellä kansanvaltuuskunta koetti mahdollisimman nopeasti levittää alueelleen tietoa tästä laista. Valkoisten puolelle asiasta pyrittiin tiedottamaan pudottamalla sinne lentokoneesta lehtisiä.⁹ Niillä Etelä-Suomen alueilla, joilla torppari- ja maanvuokra-jaosastot syksystä 1917 saakka olivat valmistautuneet lopettamaan vuokranmaksun 1.2.1918, kansanvaltuuskunnan laki merkitsi vain aikaisemmin tehtyjen paikallisten päätösten vahvistamista.¹⁰

Yhteiskunnallisen väliryhmän asemasta johtui, etteivät torpparit lähteneet mukaan vallankumoukseen yhtä sankoin joukoin kuin oli odotettu. Vaikuttaakseen tilanteeseen Suomen maanvuokraajain liiton liittotoimikunta piti 4.3. Tampereella kokouksen, jossa se kehotti torppari- ja maanvuokraajaosastoja lähettämään miehiä puna-

5 Ilkka 6.3.; Kaiku 7.3.; Korpi-Jaakko 12.3.; Salmetar 9.3.; Savotar 8.3.; Suupohjan Kaiku 7.3.

6 EK kans.ed. ptk. 5.3.

7 Kajaanin Kaiku 14.3.; Kajaanin Lehti 11.3.; Karjalainen 12.3.; Keski-Savo 16.3.; Korpi-Jaakko 14.3.; Käkisalmen Sanomat 12.3.; Liitto 10.3.; Saarijärven Paavo 12.3.

8 Ks. esim. Kajaanin Lehti 16.4.; Liitto 23.4.

9 Rasila 1968, s. 51; Työmies 31.1.

10 Työmies 6.3. Taisteluun torpparivapautuksen puolesta; vrt. Rasila 1970, s. 317—321.

kaartiin ja luovuttamaan punaisten joukoille vaatteita ja elintarvikkeita. Lisäksi liitto-toimikunta kehotti levittämään tietoa kansanvaltuuskunnan 31.1. säätämästä torppari-laista valkoisten alueelle.¹¹

Tietoja kulkeutuikin rintaman läpi. Niiden torjumiseksi kansanedustajat Haapanen, Hahl, Kotila, Rentola ja Hallstén laativat julistuksen Maanvuokraajille, tilattomille ja työläisille. Kansanedustajien kokous hyväksyi tekstin 14.3. ja se jaettiin heti sanomalehdille.¹²

Julistuksen kärki oli suunnattu kansanvaltuuskuntaa ja sosialidemokraattisen puolueen johtoa vastaan. Kapinallisia julistus syytti lainkuuliaisten kansalaisten vangitsemisista, murhista ja ”ruumiiden raatelemisesta”. Julistuksen mukaan kapinalliset olivat monilta estäneet vapaan uskonnonharjoituksen, hävittäneet kirkkoja sekä kiduttaneet ja murhanneet pappeja. Julistus korosti, että sosialidemokraatit tahtovat lopettaa yksityisen maanomistuksen. Julistuksen laatijat painottivat, että jos kapinalliset voittaisivat, torppareista ei tulisi itsenäisiä viljelijöitä, vaan valtion maanvuokraajia joiden asema olisi entistä epävarmempi.

Venäläisten ja suomalaisten sosialidemokraattien suhteesta julistuksen laatijat esittivät sen tulkinnan, että ”itsenäisyyttä pahasti loukaten” kapinallisten johto oli estänyt venäläistä sotaväkeä poistumasta maasta ja pyrki sen avulla pystyttämään ”punaisen hirmuvallan venäläiseen malliin”. Julistuksensa lopussa kansanedustajat kehottivat maanvuokraajia, tilattomia ja työläisiä sanoutumaan irti sosialidemokraattisen puolueen kapinallisista johtajista, jotka olivat pahoin pettäneet kannattajansa.¹³

Edellä selostettujen laajojen julistusten lisäksi Vaasaan kokoontuneet porvarilliset kansanedustajat antoivat sanomalehdille lyhyet uutiset kunnallisvaalien lykkäämisestä, Suomen valtion taloudellisesta tilasta, elintarvikeasiasta sekä Suomen vapaudenlainasta.¹⁴ Koska näistä uutisista puuttui arvottava aines, niitä ei tässä ole pidetty sota-propagandana eikä sen tähden tarkemmin käsitelty.

Ylipäätään kansanedustajat noudattivat tiedottamisessaan neutraalimpaa linjaa kuin senaattorit tai päämaja. Maaliskuun 5. päivän yleisjulistuksessaan he tosin korostivat ajankohdalle tyypillisellä tavalla venäläisten osuutta Suomen tapahtumiin, mutta edes yksityisissä lausunnoissaan he eivät katsoneet Suomen olevan sodassa Venäjän kanssa. Sodasta kansanedustajat käyttivät valkoisten alueella vakiintunutta vapaustaistelusanaa; vapaussota-nimitystä he käyttivät vain maaliskuun 5. päivän veljeshauta-julistuksessaan. Muuten kansanedustajat käyttivät sotapropagandan klassista kuvastoa ja sanastoa: Kaikkivaltias taisteli valkoisten puolella. Punaiset hävittivät kirkkoja, murhasivat pappeja ja estivät yksityisen uskonnonharjoituksen. Valkoiset sotivat lain pyhyden puolesta, mutta punaisten voitto uhkasi hävittää koko kansallisen sivistyksen.

11 Työmies 6.3. Taisteluun torpparivapautuksen puolesta.

12 EK kans.ed. ptk. 14.3.

13 Keski-Pohjanmaa 19.3.; Korpi-Jaakko 21.3.; Liitto 20.3.; Länsi-Savo 18.3. Salmetar 19.3.; Suupohjan Kaiku 16.3.; Syd-Österbotten 20.3.; Vaasa 19.3.

14 Maaliskuun 1. päivänä kansanedustajien kokous hyväksyi Haapasen, Hahlin ja senaattori Pehkosen laatiman julkilausuman, jossa kansanedustajat asettuivat kannattamaan senaatin 18.2. antamaa suositusta kunnallisvaalien lykkäämisestä. Maaliskuun 7. päivänä senaattori Arajärvi selosti kansanedustajille valtiontalouden tilaa. Uutisen tapahtumasta laativat sanomalehdille Haapanen, Hahl ja Hallstén. Maaliskuun 15. päivän kokouksessaan kansanedustajat hyväksyivät Antilan, Luopajarven, Turkian ja Hallsténin sanomalehtiä varten laatiman seikkaperäisen kuvauksen valkoisen alueen elintarviketilanteesta. Viimeisessä kokouksessaan 8.4. kansanedustajat hyväksyivät Hahlin, Nissisen ja Hallsténin tiedotteen, joka koski Suomen vapaudenlainaa. EK kans.ed. ptk. 1.3., 7.3., 15.3., 8.4.

4.9.2. W. Blomqvistin ja O. Piisisen propagandavihko *Miten käy Suomen työväenliikkeen*

Vallankumouksen alkaessa useimmat 92 sosialidemokraattisesta kansanedustajasta olivat Helsingissä. Edustajista 63 % osallistui vallankumouksellisten työhön.¹⁵ Niistä harvoista sosialidemokraattisista kansanedustajista, jotka jäivät rintaman pohjoispuolelle, osallistuivat näkyvimmin valkoisen propagandan tekemiseen W. Blomqvist ja O. Piisinen.

Vauhtia Blomqvistin ja Piisisen oikeistososialistiselle itsekritiikille antoi senaattori Juhani Arajärvi julkaisemalla 23.3. Valkoisessa Suomessa nimimerkillä K+M+T¹⁶ artikkelin Täytyy jo tehdä selvä pesäero. Kirjoituksessaan sosialidemokraattisen puolueen jäseneksi tekeytynyt Arajärvi vaati, että puolueen revisionistien oli ”tehtävä selvä pesäero” niiden marxilaisten aineiden kanssa, jotka ”rikosten ja väkivaltaisuu- den tiellä murha-asetet kädessä kulkevat”.

Vastauksena Arajärven vetoamukseen Blomqvist ja Piisinen julkaisivat 27.3. Vaasassa yhden painoarkein suuruisen vihkosen *Miten käy Suomen työväenliikkeen*. Viranomaisten tuella vihkosta levitettiin laajalle. Se lähetettiin kaikille Valkoisen Suomen tilaajille, suojeluskunnat jakoivat sitä piireissään,¹⁷ ja useat valkoisen alueen sanomalehdet julkaisivat sen yksi- tai kaksiosaisena kiertoartikkelina.¹⁸

Vihkosensa ensimmäisessä luvussa Menneisyyden merkeissä Blomqvist ja Piisinen pohtivat sitä, miksi sosialidemokraattinen puolue oli ryhtynyt kumoamaan maan valtiollista järjestystä. He katsoivat, että puolueen oli vienyt kapinaan ”siltasaarelaisen johtajaklikin” vuosikautia Työmies-lehdessä harjoittama kiihotus ja venäläisten bolševikkien Suomen punakaarteille antama apu ja esimerkki. Raskaimman vastuun kiihotuksesta kantoi Työmiehen päätoimittaja, suomalaisen sosialismin ”paavi” Edvard Valpas-Hänninen.

Blomqvistin ja Piisisen mukaan ”siltasaarelainen johtajaklikki” oli ensin aseistanut punakaartit ”ryssän aseilla”, vaatinut sen jälkeen ”nälänhädän uhallakin venäläistä sotaväkeä jäämään maahan” ja aloittanut sitten ”kansan eduskuntaa” vastaan kansalaisodan. Siltasaarelaisten kapina oli kuitenkin tuomittu epäonnistumaan, sillä Leninin hallitus oli sitoutunut vetämään joukkonsa pois, saksalaiset olivat ryhtyneet tukemaan valkoisia ja ”kansan innostus” oli ylivoimaisten hallituksen joukkojen puolella.

Vihkonsa toisessa luvussa Blomqvist ja Piisinen hahmottelivat uutta ”kansallista tietoisuutta”, joka perustuisi ajatuksen ja uskonnon vapauteen sekä kansalaisten ”tasaväkisten oikeuksien kunnioittamiseen”. Tältä pohjalta oli nouseva uusi Suomi, jota ei saastuttaisi ”veljesvaino”. Uudessa Suomessa vallitsisi ”lain ja järjestyksen pyhyys” ja kotien rauha, ja edistys nousisi siellä ”kansan terveistä sydänjuurista”. Uudessa Suomessa kansan tahto oli määräävä kehityksen suunnan eivätkä sitä pystyisi kaatamaan mitkään ”itäiset irjut tai tuulispäät”.

Blomqvist ja Piisinen myönsivät, että ”ihmiskuntaa yhdistivät yhteiset suuret harrastukset ja edut”. Suomen sosialidemokraattisen puolueen johto oli kuitenkin vääristänyt kansainvälisyyden aatteen. Kehitys Ruotsin, Venäjän ja Saksan työväenpuolueissa osoitti, ettei dogmaattisella internationalismilla ollut tulevaisuutta. Lupauksistaan huolimatta Ruotsin sosialidemokraattisen puolueen ”bolševikkiaines” ei ollut tukenut Suomen punaisia. Ei myöskään Leninin hallitus uhranut suomalaisten tovereidensa puolesta, vaan oli Saksan vaatimuksesta vetänyt täältä pois joukkonsa.

15 Soikkanen 1975, s. 271.

16 VA Svinhufvudin muistos. 5 luettelo Arajärven sodan aikana kirjoittamista sanomalehtiartikkeleista.

17 VA VapSA 215 Jyväskylän suojeluskuntapiirin kiertokirje 494.

18 Itä-Savo 9.4.; Kajaanin Kaiku 4.4. ja 11.4.; Karjalan Sanomat 6.4.; Keskiuomalainen 4.4. ja 5.4.; Keski-Savo 4.4. ja 6.4.; Savotar 31.3. ja 3.4.; vrt. Vasabladet 7.4. Vår blodröda socialism.

Esikuvallisesti Blomqvistin ja Piisisen mukaan oli toiminut Saksan sosialidemokraattinen puolue, joka ei ollut myynyt ”kansallisia etujaan eräänlaisen kansainvälisyyden hinnasta”. Puolueen oikea kansallinen linja oli tullut esiin mm. silloin, kun puolue oli asettunut valtiopäivillä tukemaan sotilasmäärärahojen myöntämistä.

Vihkosensa lopussa Blomqvist ja Piisinen kehottivat työläisiä luopumaan taistelusta, sillä ”jokainen päivä, jolla jatketaan tätä verenvuodatusta, valmistaa sitä verisemmän lopputilin ja luopi sitä vankemman maaperän tulevaisuuden taantumukselle”. Jos työläiset lopettaisivat ajoissa sodan, he voisivat luoda uuden työväenliikkeen, ”joka ei vaihda esikoisoikeuttaan vieraisiin pistimiin, vaan joka johtaa elinvoimansa kansallisesta maaperästä, kasvaen kaunista viljaa”.¹⁹

Arvostellessaan yhteiskunnallisen järjestyksen ja lakien pyhyiden nimissä vallankumouksellisia, korostaessaan kansallisen eheyden merkitystä ja asettaessaan saksalaisen sosialidemokratian esikuvakseen Blomqvist ja Piisinen kirjoittivat samoin korostuksin kuin porvarilliset lehdet. Tämä puolestaan selittää sen, että valkoisten johto hyväksyi Blomqvistin ja Piisisen näkemykset ja sisällytti sen omaan propagandajakeiluunsa.

Historialliseksi Blomqvistin ja Piisisen vihkosen teki se, että se oli ensimmäinen siinä oikeistososialististen kannanottojen sarjassa, joka edelsi puolueen vuonna 1919 tahtunutta hajoamista. Seuraavan merkittävän kannanoton esitti saksalaisten kehotuksesta 25 vallankumouksesta syrjässä pysytellyttä sosialidemokraattia Paasivuoren ja Tannerin johdolla Helsingissä 16. huhtikuuta. Tämän kannanoton perustelut olivat samansuuntaisia kuin Blomqvistin ja Piisisen näkemykset.²⁰

4.10. Paikallisviranomaisten kannanotot

Voisi olettaa, että senaatin, päämajan ja kansanedustajien julistukset olisivat muo- vanneet myös alempien viranomaisten ja paikallisesikuntien julkisia kannanottoja. Piiri- ja paikallisesikunnat sekä kaupunkien komendantit toki julkaisivat sodan aikana sanomalehdissä runsaasti kuulutuksia ja päiväkäskyjä. Koska niissä kuitenkin tiukasti pitäydettiin konkreettisiin päiväkohtaisiin kysymyksiin ja koska niistä näin ollen arvottava ja ohjaileva propaganda-aines puuttui lähes tykkänään, niiden avulla ei voida systemaattisesti selvittää, miten päämajan, senaatin ja kansanedustajien propaganda paikallistasolla vaikutti. Vain joistakin hajatapauksista on mahdollista vetää suuntia.

Sotaa luonnehtivia nimiä käyttivät muutamat piiripäälliköt julistuksissaan. Karjalan, Savon, Pohjois-Savon ja Kajaanin piiripäälliköt nimittivät sotaa vapaustaisteluksi, ja Oulun ja Kristiinan piiripäälliköt katsoivat, että käynnissä oli sisällinen sota.¹

Vastustajia nimesivät ja tavoitteita asettivat julistuksissaan Savonlinnan ja Iisalmen suojeluskunnat. Helmikuun 7. päivänä Savonlinnan suojeluskunnan esikunta julkaisi Itä-Savossa tiedotteen, jossa se mm. ilmoitti, että ”suojeluskunnat olivat tarttuneet aseisiin taistellakseen huliganismia, ryöstöjä ja venäläistä sortovaltaa vastaan, joka on maan rikolliselle ainekselle antanut aseita”. Esikunta katsoi, että ”venäläinen sortovalta” oli kiihottanut kotimaiset rikolliset ainekset taisteluun tukahduttaakseen siten ”Suomen itsenäisyyden” ja saattaakseen ”maan Venäjän yliherruuden alaiseksi”. Samaan aikaan Iisalmen suojeluskunnan esikunta korosti, että ”Pohjanmaan uljas kansa” oli noussut ravistamaan hartioiltaan ”isänmaanpettureiden” ja venäläisten ”orjan-

¹⁹ Blomqvist — Piisinen 1918, s. 4, 10—15.

²⁰ Paasivirta 1957, s. 318—319; Soikkanen 1975, s. 310—313. Upton 1981, s. 447—448.

¹ Ks. Käkisalmen Sanomat 2.3.; Liitto 11.2.; Länsi-Savo 11.3.; Savon Sanomat 9.2., 2.4., 20.4.; Suupohjan Kaiku 14.2.

ikeen” ja nyt oli jo ”koko Pohjanmaa puhdas aina Hämeeseen saakka näistä anarkistisista aineksista”.²

4.11. Suullinen sotapropaganda

Sodan alkupäivien toimeliaimpia valkoisia propagandisteja olivat Jonas Castrén ja Martti Pihkala. Molemmat olivat aktivisteja, ja ennen maaliskuun vallankumousta kumpikin oli toiminut ulkomailla. Molemmat olivat myös omaksuneet aktivistien keskuudessa edellisinä vuosina kiteytyneet näkemykset siitä, että Venäjän-vastainen kannannousu oli tarpeen itsenäisen Suomen luomiseksi.

Jonas Castrén oli maailmansodan syttymisestä saakka oleskellut Saksassa ja Ruotsissa ja osallistunut aktivistien ulkomaanvaltuuskunnan toimintaan. Joulun alla 1917 tuolloin 67-vuotias Castrén oli palannut Suomeen. Tammikuun 22. päivänä hän oli matkustanut Helsingistä Viipuriin osallistuakseen siellä Karjalan kulttuurirahaston perustamisjuhlaan. Viipurin tilanteen kärjistyminen oli kuitenkin estänyt juhlan järjestämisen.

Punaisten otettua vallan Viipurissa Castrén pakeni Lappeenrannan ja Imatran kautta Antreaan ja sieltä Savonlinnan ja Jyväskylän kautta Vaasaan.¹ Itä-Suomessa ja Jyväskylässä Castrén propagoi aktivistien Venäjän-vastaista tulkintaa tilanteesta. Hän kertoi saaneensa tietää ”luotettavista lähteistä, ettei punainen hirmuvalta ollut sattumalta puhjennut, vaan se oli venäläisten ja kotimaisten bolševikkien yhteisten suunnitelmien tulos”. Castrénin mukaan punaisten tarkoituksena oli ”edelleen pitää Suomi Venäjän yhteydessä”.² Vaasasta Castrén siirtyi Tukholmaan, missä pyrki hankkimaan Ruotsin hallitukselta apua Suomen valkoisille.

Jyväskyläläinen kuuromykkäin koulun opettaja Martti Pihkala oli toiminut vuosina 1915—16 jääkärivärvärinä Keski-Suomessa. Tammikuussa 1917 hän oli joutunut siirtymään Ruotsiin, missä oli oleskellut Matts Andersson-nimisenä maaliskuun vallankumoukseen saakka. Keväällä 1917 Pihkala oli palannut Suomeen. Kesän ja syksyn 1917 aikana hän oli liikkunut Keski-Suomessa suojeluskuntia perustamassa.³

Sodan sytyttyä Pihkala kiersi Rautalammillä, Sumiaisissa, Konginkankaalla, Viita-saarella, Pihtiputaalla, Kinnulassa ja Kivijärvellä organisoimassa suojeluskuntia ja pitämässä kansalaiskokouksia. Niissä hän selosti aktivistien tulkintaa tilanteesta ja vaati kaikkia ryhtymään taisteluun venäläisten karkottamiseksi ja kapinan kukistamiseksi.⁴

Itä-Suomessa propagandatoimintaa ryhdyttiin helmikuussa tehostamaan siten, että joukko asiasta kiinnostuneita ihmisiä piti Sortavalassa 22.2. neuvottelukokouksen ja laati tietotoimistoille ohjeet agitaation⁵ suorittamisesta. Ohjeiden mukaan valkoisten päämääriä oli tehtävä tunnetuiksi kyläkokouksia järjestämällä, kiertäviä puhujia palkkaamalla, sanomalehtiä levittämällä sekä henkilökohtaisella agitaatiolla.⁶

Valkoisten asiaa propagoivia kansalaiskokouksia järjestettiin mm. Pylkönmäellä ja Äänekoskella.⁷ Erityisen tehokkaasti propagandaa tehtiin Jääsken kunnassa, missä so-

2 Ks. Itä-Savo 7.2.; Salmetar 9.2.

1 SKS kirjokok. 63 J. Castrén J. Aholle Tukholmasta 26.4.; Hultin 1927, s. 148—151, 159, 160, 166; Rantakari 1918, s. 237.

2 Itä-Savo 2.2.; Kainuun Sanomat 20.2.; SA vapaussota, Jyväskylän sotilaspiiri, ilmoituskirja 1.1.

3 TuYK. Pihkalan kok. muistelmakäsikirjoitus; Wegelius 1929, s. 68 viite 1.

4 VA VapSA 215 Pihkalan kirjeet sekä Rautalammin, Särkisalon ja Sumiaisten kansalaiskokousten ptk.

5 Vuonna 1918 agitaatio-sanaa käytettiin yleisesti samassa merkityksessä kuin nyt käytetään propagandasanaa. Talven 1918 valkoisten teksteissä ei propaganda-sanaa esiintynyt. Vrt. Hemánus 1975, s. 9—10.

6 SA vapaussota, Pohjois-Karjalan alue-esikunta.

7 VA VapSA 214 b Heikki Revon kuvaus Pylkönmäeltä sekä selostus Keski-Suomen naiset vapaussodassa.

dan aikana järjestettiin kolmisenkymmentä puhe- ja esitelmätilaisuutta.⁸ Savonlinnan suojeluskunta puolestaan perusti valistusosaston, jonka yhtenä tehtävänä oli isänmaallisten juhlien järjestäminen.⁹

Papit velvoitettiin osallistumaan valkoisten tiedotustoimintaan siten, että heidät määrättiin lukemaan jumalanpalvelusten yhteydessä valkoisten siviili- ja sotilasviranomaisten kuulutukset ja julistukset.¹⁰ Jotkut papit pitivät seurakunnissaan myös esitelmä- ja puhe-tilaisuuksia, joissa esittelivät valkoisten päämääriä ja kehottivat liittymään suojeluskuntiin.¹¹ Ylipäätään valkoisten kokouksissa ja juhlissa esitetty sotapropaganda myötäili niitä linjoja, joita senaatti ja päämaja omissa julistuksissaan noudattivat.

4.12. Valkoisen alueen ulkopuolelle suunnattu propaganda

4.12.1. Lentolehtiset

Punaisten alueelle suunnattu propaganda jäi vähäiseksi. Yrityksiä toiminnan tehostamiseksi tosin tehtiin. Kansanedustajien kokouksessa Vaasassa 12.3. oululainen tehtailija Iisak Räsänen ehdotti sellaisen propagandaelimen perustamista, joka suuntaisi toimintansa punaisten alueelle. Kansanedustajat kannattivat ehdotusta. Asia esiteltiin Mannerheimille, joka kuitenkin siirsi ratkaisun senaatille.¹ Tämän jälkeen kansanedustajat laativat senaatin sisäasiaintoimituskunnalle kirjelmän, jossa anoivat, että ”senaatti asettaisi erityisen valkoisen Suomen agitaatiotoimikunnan, jonka tehtävänä olisi sotaväen ylipäällikön hyväksymien tietojen antaminen kapinallisten miehittämällä alueella asuvalle väestölle”.

Maaliskuun 14:ntenä pitämässään istunnossa sisäasiaintoimituskunta katsoi, ettei se voinut virallista agitaatiotoimikuntaa asettaa. Toimituskunta päätti kuitenkin taloudellisesti tukea epävirallista agitaatiota, jos sellaista aikaansaataisiin.² Epävirallisesta toimintaa tämän jälkeen todella yritettiin. Maaliskuun loppupuolella ryhdyttiin Valkoisen Suomen agitaatiotoimikuntaa kokoamaan Vaasaan. Pysyvää elintä ei kuitenkaan saatu aikaan.³

Kun virallista agitaatiota ei saatu käyntiin, Iisak Räsänen toimi yksityisesti. Hän painatti Kirjolan kirjapainossa Oulussa lehtolehtisen Voiko punainen valkoisen valloittaa.⁴ Lehtisen etupuolella oli kartta, johon oli merkitty valkoisten ja punaisten alueet. Kääntöpuolella oli punaisen Suomen asukkaille osoitettu teksti. Päämajan ja senaatin propagandan yleislinjaa noudattaen Räsänen korosti taistelun Venäjän-vasentaista luonnetta:

Venäjältä kävi kiihotus Suomeenkin. Molempien maitten anarkistit ryhtyivät yhteistyöhön. Venäjältä oli tuleva avustus suomalaisen yhteiskuntajärjestyksen kumoamiseksi. Tätä toimittamaan perustettiin punakaartit (. . .). Ka-

8 VA VapSA 187 0. Silvennoisen kuvaus Jääsken vapaussodan vaiheet.

9 SA SK 1918; 2423/18.

10 MMA Mikkelin LH viranomaisten ja yksityishenkilöiden kirjeet 1918, Mikkelin Suojeluskunnan kirjeet maaherralle.

11 Kena 1979, s. 52.

1 EK kans.ed. ptk. 12.3., 13.3.

2 VA Vaasan sen. sis.as.tk:n ptk. 14.3.

3 Vaasan lennätinkonttorin kansioissa on kaksi sähkettä, jotka viittaavat siihen, että agitaatiotoimikuntaa todella koottiin. Ensimmäisessä sähkössä valkoisen Suomen agitaatiotoimikunta pyysi Svahn-nimistä miestä saapumaan Sotkanniemestä Vaasaan toimikunnan palvelukseen. Toisessa sähkössä toimikunta pyysi Jaakkiman kirkkoherraa Salmista ilmoittamaan toimittaja Viitaselle, että tämän oli heti saavuttava Vaasaan. VA VapSA 568 agitaatiotoimikunnan sähköet 2.3.

4 VA VapSA 568 Räsänen Kirjolalle 21.3. ja 22.2.

pinan kukistaminen ei olisi ollut monen päivän asia, elleivät maassamme oleskelevat venäläiset sotajoukot olisi asettuneet kapinallisten puolelle. Mutta kun niin kävi, silloin alkoi täysi sota. Suomi nousi suureen vapaustaisteluunsa. Maa oli vapautettava venäläis-punakaartilaisesta hirmuvallasta.

Saksalaiset olivat Räsänen mukaan tulleet Suomeen huolehtimaan siitä, että Saksan ja Venäjän välisen sopimuksen mukaisesti ”jokainen venäläinen sotamies ja huligaani” poistui Suomesta. Lehtisensä lopussa Räsänen todisteli, että auttamaton tappio oli pian kohtaava punaisia.⁵

Räsänen otti lehtisestään 74 000 kappaleen painoksen. Hän sai hankkeelleen Mannerheimin ja Theslöfin kannatuksen. Maaliskuun lopussa 19 000 lehtistä lähetettiin kapteeni Hygerthille Orivedelle. Tarkoitus oli levittää lehtiset lentokoneella Tampereen, Toijalan ja Hämeenlinnan seuduille, Päijänteen ympäristöön sekä Poriin ja Raumalle.⁶ Osa lehtisistä saatiin maaliskuun loppupäivinä pudotetuksi Tampereelle, osa näyttää jääneen jakamatta lentokoneen moottorivian tähden.⁷

Hyökkäysvaiheen aikana valkoinen päämaja levitti lentokoneilla punaisten alueelle ainakin kahta julistusta. Toinen oli antautumisvaatimus Tampereen puolustajille ja toinen varoitus murhien, ryöstöjen ja murhapolttojen johdosta. Jälkimmäisessä julistuksessaan Mannerheim ilmoitti kohtelevansa vankejaan inhimillisesti, mutta samalla hän vakuutti pitävänsä oikeutenaan ja velvollisuutenaan ”kuolemalla rangaista” vastustajiaan ”jokaisesta murhasta, ryöstöstä tahi murhapoltosta, joka tapahtuu Helsingissä tai Etelä-Suomessa”.⁸

Huhtikuussa 1918, kun punaisten lehdistö mahdollisuuksien mukaan pyrki salaamaan Tampereen antautumisen ja saksalaisten maihinnousun,⁹ valkoiset olisivat voineet tehokkaan Etelä-Suomeen suuntaamansa propagandan avulla jouduttaa tilanteen kypsymistä. Kovin vähän kuitenkin tehtiin. Viipuriin pudotettiin lentolehtisenä Karjalan armeijakunnan monistetun tiedonantolehden huhtikuun 14. päivän numeroita, mutta tämä tapahtui sen jälkeen kun viipurilainen Työ jo oli kertonut Tampereen antautumisesta.¹⁰

4.12.2. Valkoisen Suomen ulkomaanpropaganda

Saksan interventio ja Itä-Karjalan kysymys ohjasivat valkoisen senaatin ja päämajan propagandaa siihen suuntaan, että kyseessä oli Venäjän-vastainen vapaussota. Seuraavaksi näkökulmaa laajennetaan valkoisen Suomen ulkopuolelle ja selvitetään, pitävätkö sellaiset porvarilliset sanomalehdet kuin ruotsalaiset Aftonbladet, Dagens Nyheter, Stockholms Dagblad, Stockholms-Tidningen ja Svenska Dagbladet, tanskalainen Politiken, saksalainen Frankfurter Zeitung sekä englantilaiset Manchester Guardian ja Times¹¹ Suomessa käytyä taistelua sisällis- ja kansalaissotana vai katsoivatko ne, että kyseessä oli Venäjän-vastainen vapaussota. Samalla käsitellään sitä, miten suomalaiset valkoiset pyrkivät ulkomaisiin näkemyksiin vaikuttamaan.

5 SA PM 1918 23:05859—05860.

6 SA PM 1918 11:04672 Theslöf Hygerthille 24.3.

7 Järvi SVS (aik) 1939, s. 112.

8 Simonen, Hakkapeliitta 1938, s. 602.

9 Ks. JYHL Manninen 1962, s. 142—145.

10 SA PK 746:2. Lentokoneilla tapahtuneen propagandanjakelun suunnittelemattomuus oli yksi osoitus siitä, että ilma-aseen käyttö vuoden 1918 sodassa rajoittui yksittäisten lentokoneiden satunnaiseen toimintaan. Ongelmia aiheutti mm. se, ettei valkoisilla lentojoukoilla ennen huhtikuun loppua ollut omaa joutoa, henkilökunta oli puutteellisesti koulutettua ja vain harvat ruotsalaisten lahjoittamista koneista soveltuivat sodankäyntiin. Bremer, 1934, s. 168—169.

11 Tässä lehtivalikoimalle on asettanut rajoitukset Helsingin yliopiston kirjaston kokoelma.

Ruotsin lehdissä Suomen tapahtumat olivat talvella 1918 etusivun uutisia. Aftonbladet, Dagens Nyheter, Stockholms Dagblad, Stockholms-Tidningen ja Svenska Dagbladet katsoivat ylipäättään, että suomalaiset kävivät sisällissotaa (inbördeskrig), jossa saksalaiset tukivat valkoisia ja venäläiset punaisia. Helmikuussa nämä lehdet korostivat punaisten väkivaltaista rikollisuutta,¹² mutta tietojen maalishuhtikuussa täsmennyessä terrorikorostukset laimenivat.¹³ Yksityisissä kannanotoissaan sellaiset Suomen tilanteesta hyvin perillä olevat henkilöt kuin Lars von Stedingk ja Gösta Törngren niin ikään katsoivat, että Suomen valkoisten tavoitteena oli sisäisen järjestyksen palauttaminen. Kirjoittaessaan P.E. Svinhufvudille Vaasaan von Stedingk puhui sisäisestä taistelusta, jossa maa oli noussut anarkiaa ja itämaista sortoa kukistamaan.¹⁴ Mannerheimin päämajasta S. Wijkmanille Tukholmaan lähettämässään kirjeessä Törngren puolestaan katsoi, että sodan luonnetta koskevaan kysymykseen oli vaikea vastata, koska näkemykset vaihtelivat. Törngrenin mukaan viha oli pohjatonta eikä täydellistä puhdistusta voitu estää. Sodan luonnetta koskevassa arviossaan Törngrenin mukaan osui oikeimpaan se hänen ystävänsä, joka nimitti taistelua ”kirotuksi sissisodaksi” (gerillakrig).¹⁵

Helmikuun alussa vapaaherra J. Mannerheim, kapteenit G. Östberg, S. Wijkman ja C. Scheunström, toimittajat V. Langlet ja V. Lönngrén, insinööri L. Palme sekä kreivi S. Sparre perustivat Tukholmassa Finlands Vänner -nimisen yhdistyksen, joka otti tehtäväkseen Vaasan senaatin tukemisen sen taistelussa ”laillisen järjestyksen palauttamiseksi Suomeen”. Yhdistys järjesti eri puolille Ruotsia 20 paikalliskomiteaa ja solmi suhteet noin 50 sanomalehteen. Se organisoi ruotsalaisten vapaaehtoisten lähettämisen Suomeen ja hankki rahaa Suomen valkoisille. Propagandassaan se korosti, että suomalaiset valkoiset taistelivat lain, oikeuden ja kulttuurin puolesta murhaaja- ja ryövärilaumoja vastaan.¹⁶

Suomen valkoisten ulkomaiselle tiedotustoiminnalle avautui kanava helmikuun puolivälissä, kun Suomen Virallinen Tietotoimisto solmi yhteydet Svenska Telegrambyråniin. Helmikuun alkupuolelta saakka myös Finländska Pressbyrån -niminen laitos tarjosi Tukholman lehtiin Suomea koskevaa materiaalia. Tämä Suomen Tukholman-lähetystön yhteyteen perustettu toimisto jatkoi Ruotsissa vuosina 1915–17 toimineiden aktivistien propagandassaan noudattamaa linjaa. Tietonsa se hankki itse; suoria yhteyksiä Vaasan senaattiin tai SVT:hen ei sillä ollut.¹⁷ Uutisissaan toimisto aktivistien propagandatraditiota noudattaen korosti Suomen taistelujen Venäjän-vastaista luonnetta. Saksalaisten parhaillaan aloittaessa maihinnousuaan Suomen mantereelle ja Malmin valmistuessa komppanioineen hyökkäämään Vienan Kemiin toimisto esi-

12 Aftonbladetin otsikoita: 7.2. Massmord på bemärkta personer i Helsingfors, 12.2. De rödas skräckvälde i Syd-Finland allt värre, 14.2. Syd-Finlands kvinnor och barn i förtvivlat läge; Stockholms Dagbladet: 4.2. Nya upprörande blodsdåd fredag och lördag i Helsingfors, 17.2. Läget i Viborg och Helsingfors ytterligare förvärrat — den systematiska utsvältningen av alla borgare tilltar; Svenska Dagbladet: 9.2. Helsingfors under skräckväldet — ett oavbrutet planlöst mördande, 12.2. Fullständigt skräckvälde i södra Finland.

13 Esimerkiksi Ruotsin sosialidemokraattinen meriministeri Erik Palmstierna merkitsi päiväkirjaansa 23.3., että Ruotsin konsuli Ahlström oli palannut Helsingistä Tukholmaan ja että tämän kertomus vahvisti näkemystä, ettei Suomen punaisten toiminta ollut huligaanijoukon riehumaa vaan koko työväenluokka oli noussut kapinaan, jonka se olisi voittanut, elleivät saksalaiset olisi tulleet valkoisten avuksi. Palmstierna 1953, s. 155.

14 VA Svinhufvudin muistos. 2 von Stedingk Svinhufvudille 3.4.

15 KA G. Törngrenin kok. 10 G. Törngren S. Wijkmanille 5.3.

16 KA Föreningen Finlands Vänner 1, ptk. 2.2., toim.kert. 13.4. ja yhdistyksen sanomalehdille jakama materiaali.

17 Valtionarkiston ja Sota-arkiston kokoelmista ei ole löytynyt Finländska Pressbyrånille lähetettyjä sähköitä eikä kirjoja.

merkiksi laski liikkeelle uutisen, että Venäjä aikoi valloittaa Suomen. Sekä Aftonbladet että Stockholms-Tidningen julkaisivat uutisen kolmelle palstalle taitettuna näkyvällä paikalla. Aftonbladetin mukaan ”Venäjä aikoi uudelleen valloittaa Suomen”. Varovaisempi Stockholms-Tidningen puolestaan kysyi, ”aikoiko Venäjä uudelleen ottaa Suomen”. Uutisen mukaan tiedon Venäjän valloitushankkeista oli Helsingissä laskeutunut liikkeelle Tampereelta sinne siirtynyt venäläinen eversti Svetšnikov.¹⁸

Talvella 1918 monet Ruotsin keskustalaiset ja vasemmistolaiset katsoivat, että koska Suomessa oli käynnissä yhteiskuntaluokkien välinen taistelu, ruotsalaisten ei pitänyt siihen osallistua. Propagoidakseen omaa tilanteentulkintaansa Suomen valkoisten johto lähetti helmikuussa kansanedustajista kootun joukon matkalle pohjoismaiden pääkaupunkeihin. Porvarillisen propagandan agraarisen tradition mukaisesti tämä lähetystö sai nimen talonpoikaisvaltuuskunta. Sitä johti pari päivää aikaisemmin SVT:n päälliköksi valittu toimittaja-kansanedustaja Rafael Colliander. Senaatti evästi valtuuskuntaa, ettei Ruotsin virallista apua saanut pyytää, mutta ”tavaran ja ihmisten liikkumista” haittaavat esteet oli pyrittävä raivaamaan.¹⁹ Mannerheim puolestaan katsoi, että valtuuskunnan tuli propagandassaan erityisesti tähdentää, miten Suomen valkoiset taistelivat koko Pohjolan sivistyksen puolesta sekasortoa vastaan.²⁰

Talonpoikaisvaltuuskunnan 11-miehin joukko lähti helmikuun 14. päivänä Vaasasta matkaamaan Tukholmaan, johon se saapui 18.2. Seuraavina päivinä valtuuskunta selosti Suomen tilannetta Ruotsin hallitukselle ja sanomalehdille. Helmikuun 21:ntenä se jätti Jonas Castrénin ja Rafael Collianderin laatiman kirjelmän Ruotsin hallitukselle. Sen mukaan Suomessa ei käyty luokkataistelua, vaan hallituksen joukoilla oli vastassaan roskaväkeä, johon kuului vankiloista vapautettuja rikollisia, tsaarin hallituksen entisiä käytyreitä ja ”vallitöiden” demoralisoimia, työtä vierovia irtolaisia. ”Venäläisistä vallanpitäjistä” kirjelmä totesi, että he eivät olleet kutsuneet joukkojaan pois Suomesta vaan olivat lähettäneet sinne uusia osastoja auttamaan kapinallisia.²¹

Lehdistöpropagandassaan talonpoikaisvaltuuskunta pyrki Mannerheimin ohjetta noudattaen korostamaan, että jos Suomen valkoiset kukistuisivat, bolševismi leviäisi tuhotulvana kaikkialle Skandinaviaan. Avainasemassa oli suomalainen talonpoika, joka oli noussut puolustautumaan ja asettunut aallonmurtajaksi bolševismin ”vaarallista hyökylainetta vastaan”. Suomessa ei käyty luokkasotaa vaan oikeustaistelua, jonka aikana valkoisten oli mahdoton ottaa vastaan ruotsalaisten tarjoamaa sovittelua.²²

Tukholmasta talonpoikaisvaltuuskunta matkusti 23.2. Kööpenhaminaan, missä se neuvotteli Tanskan ulkoministeriön ja elintarvikehallituksen edustajien kanssa, kävi audienssilla kuningas Kristian X:n luona ja järjesti lehdistötilaisuuden. Ruotsin lehlien tavoin kööpenhaminalainen Poltiken katsoi, että suomalaiset kävivät kansalaissootaa (borgerkrig), jossa venäläiset auttoivat punaisia ja saksalaiset valkoisia.²³ Tanskassa oli myös vallalla sellaista tulkintaa, että Suomen ”mongoliset” punaiset kohdistivat rodulleen ominaisen hävitysvimman oman maansa ruotsinkielisiin. Lehdistötilaisuudessa helmikuun 24:ntenä talonpoikaisvaltuuskunta sen tähden joutuikin korostamaan,

18 Aftonbladet 3.4.; Stockholms-Tidningen 3.4.

19 VA Svinhufvudin muistos. 5 J. Arajärven pvk. 13.2.

20 SA PM 1918: 11:03971 Mannerheim Gripenbergille 12.2.

21 VA UM 2 cb 1

22 Kainuun Sanomat 16.3. Santeri Haapasen selostus valtuuskunnan matkasta; Aftonbladet 20.2., 21.2.; Svenska Dagbladet 21.2.

23 Politiken 9.2., 16.2.

ettei Suomessa käyty ”rotusotaa” vaan suomalaiset valkoiset taistelivat kukistaakseen venäläisten tukemat kapinalliset.²⁴

Kööpenhaminasta talonpoikaisvaltuuskunta matkusti Kristianiaan (Osloon), jossa se neuvotteli maaliskuun 1. ja 5. päivän välisenä aikana mm. siitä, mitä mahdollisuuksia Suomen valkoisilla oli ostaa kalaa Norjasta. Vaasaan valtuuskunta palasi 12.3. Seuraavana päivänä valtuuskuntaan kuuluneet kansanedustajat Mikko Luopajarvi ja Juho Snellman katsoivat, että matka oli ollut hyödyllinen, koska sen aikana oli voitu selittää ”kapinan syitä ja näyttää, ettei täällä käydä luokkasotaa”.²⁵

Englannissa valkoisten suomalaisten asioita ajoi Rudolf Holsti, joka jo ennen maailmansotaa oli solminut suhteita englantilaiseen lehdistöön.²⁶ Talvella 1918 Holsti Vaasan senaatin edustajana pyrki siihen, että Englanti tunnustaisi Suomen itsenäisyyden ja möisi elintarvikkeita suomalaisille. Samalla hän koetti muuttaa englantilaisen lehdistön asenteita suopeiksi valkoisille suomalaisille.²⁷

Uutispalstoillaan englantilaiset porvarilliset valtaliedet Manchester Guardian ja Times kertoivat, että Suomessa venäläisten tukemat punaiset ja saksalaisten tukemat valkoiset kävivät kansalaissotaa (civil war).²⁸ Manchester Guardian pohti lisäksi Suomen sodan luonnetta artikkelipalstallaan. Maaliskuun 6:ntena — saksalaisten Ahvenanmaalle suorittaman mairhinnousun parhaillaan kiihdyttäessä mieliä Englannissa — se kirjoitti otsikoiden Germany and Finland, että Suomessa omistava luokka ja sosialistit kävivät kansalaissotaa. Kutsumalla avukseen saksalaiset Suomen porvaristo oli asettanut omaisuuden isänmaallisuuden edelle. Manchester Guardian tulkitsi, että Suomen porvaristo oli turvautunut Saksaan, koska sen mielestä militaristinen ja monarkistinen Saksa oli ”vahvempi rintavarustus omistavan luokan hallitukselle” kuin vapaamielinen Ruotsi. Pohtiessaan uudelleen 17.4. artikkelipalstallaan Suomen tilannetta Manchester Guardian korosti, ettei kyseessä ollut ruotsalaisten ja suomalaisten välinen rotusota, vaan luokkasota, jossa punaiset turvautuivat venäläisiin ja valkoiset saksalaisiin.

Erityisiä ongelmia valkoisille aiheutti Manchester Guardianin tunnettu Pietarin-kirjeenvaihtaja M. Philips Price.²⁹ Tilanne alkoi kehittyä, kun Price helmikuun alussa haastatteli Pietarissa Suomen kansanvaltuuskunnan jäsentä Oskari Tokoita. Manchester Guardianin 9.2. julkaisemassa haastattelussa Tokoi väitti, että Suomen omistava luokka oli vuoden 1917 aikana inflaatiolla spekuloiden ja Suomen, Ruotsin ja Saksan valuuttoja vaihtelemalla hankkinut itselleen 300 miljoonan markan voitot. Edelleen Tokoi väitti, että Suomen omistava luokka oli sisäpoliittisen tilanteen tammikuussa kärjistyttyä siirtänyt Suomesta 41 miljoonan markan arvosta seteleitä ja kultaa turvaan Ruotsiin.

Haastattelussaan Tokoi kertoi Pricelle, että Suomen senaatti oli myynyt marras-

24 Ks. Kalevan pääkirjoituksenaan julkaisemaa Emil Vainion Kööpenhaminan kirjettä Suomalaisuuden vaalistusta Skandinavian maihin; Vrt. Politiken 25.2.

25 EK kans.ed. ptk. 13.3.

26 HYPHL Turtiainen 1978, s. 42—44.

27 Esim. Times julkaisi 26.1. Holstin artikkelin The finns and freedom. Siinä Holsti kuvasi Suomen poliittista kehitystä vuodesta 1899 vuoteen 1917. Holsti korosti, että Suomi saattoi selviytyä vaikeuksistaan vain, jos Englanti ja USA solmisivat siihen diplomaattisuhteet. Vrt. VA R. Holstin kok. 15, Lontoon raportti 14.3.

28 Ks. esim. Manchester Guardian 30.1., 8.2., 4.3., 28.3., 2.4.; Times 29.1., 22.2., 27.2., 23.4.

29 Rintamakirjeenvaihtajia käsittelevässä kirjassaan englantilainen Philip Knightley katsoo, että Price oli niitä harvoja läntisiä lehtimiehiä, jotka tajusivat, mistä Venäjän vallankumouksessa oli kysymys. Pricen suku oli harjoittanut puutavarakauppaa Venäjällä 1850-luvulta lähtien. Price oli osallistunut tieteelliseen tutkimusretkeen Siperiassa 1910. Venäjälle hän oli siirtynyt asumaan 1914, joten hänellä oli hyvät edellytykset tajuta Venäjän oloja. Knightley 1975, s. 140—141.

kuussa 1917 Englannista saamaansa riisiä Saksaan, joka oli sitä vastaan toimittanut suomalaisille aseita. Pricen kysymykseen, osallistuivatko venäläiset Suomessa kansalaissotaan, Tokoi vastasi, etteivät Suomen punaiset tarvitse ulkoista apua, vaan he selviytyivät valkoisista omin voimin. Ampumatarvikkeita ja ruokaa Suomen punaiset kuitenkin saivat venäläisiltä.

Tokoin lausunto oli kaikkineenkin Suomen valkoisille kiusallinen. Erityisen hankalia olivat puheet senaatin riisikaupoista tilanteesta, jossa Holsti parhaillaan yritti hankkia elintarvikkeita Suomeen. Puuttumatta Tokoin lausunnon muihin kohtiin Holsti riensikin oitis dementoimaan riisikauppoja koskeneen osan. Manchester Guardian julkaisi Holstin vastineen 16. helmikuuta. Siinä Holsti ilmoitti, että hän itse oli ollut marraskuussa 1917 Suomen senaatin jäsen ja näin ollen hän varmasti tiesi, ettei senaatti ollut myynyt riisiä Saksaan.

Holsti toimitti uutisen Tokoin haastattelusta Vaasaan, mistä SVT levitti sen muualle valkoiseen Suomeen.³⁰ Koska oli pelättävissä, että Tokoin lausunto huonontaisi valkoisen Suomen ja Englannin välejä, senaatin vt. puheenjohtaja Renvall sähkötti 21.2. Manchester Guardianille oman vastineensa. Siinä hän jyrkästi torjui ”kapinapäällikkö” Tokoin väitteet. Hän korosti, ettei Suomen senaatti ollut missään vaiheessa myynyt elintarvikkeita Saksaan eikä tiedossa ollut tapausta, jossa yksityiset liikemiehikään olisivat näin menetelleet. Aseostoista Renvall totesi, ettei Suomen senaatti ollut marraskuussa 1917 hankkinut aseita ulkomailta.³¹ Manchester Guardian julkaisi Renvallin vastineen helmikuun 23. päivän numerossaan.

Saksan intervention jälkeen Holsti joutui toteamaan, että englantilaisten asenteet Suomen valkoisiin jyrkkeneivät. Raportoidessaan huhtikuun lopussa tilanteesta Vaasaan Holsti kertoi, että englantilaiset pitivät aivan yleisesti suomalaisia valkoisia Saksan liittolaisina ja vasalleina. Holstin mukaan radikaaleja englantilaisia lehtimiehiä oli vaikea saada uskomaan, etteivät Suomen punaiset edustaneet ”todellisen demokration pyrkimyksiä”. Nämä radikaalit lehtimiehet olivat varmoja siitä, että saksalaiset pakottaisivat suomalaiset poistamaan yleisen äänioikeuden ja valitsemaan saksalaisen prinssin kuninkaakseen.³² Raportissaan Holsti valitti, ettei hän käytettävissään olevin keinoin kyennyt välittämään englantilaisille riittävästi oikeaa tietoa Suomen tilanteesta.³³

Aikaisemmin on jo käsitelty sitä, miten suomalaiset aktivistit Saksassa propagoivat valkoisten asiaa (ks. s. 92–95), joten tässä yhteydessä aiheeseen ei enää palata. Saksalaisten porvarillisten lehtien joukosta esimerkkitapaukseksi on tähän valikoitunut Frankfurter Zeitung. Tämä lehti nimitti johdonmukaisesti suomalaisten taistelua kansalaissodaksi (Bürgerkrieg), vaikka korostikin venäläisten osuutta tapahtumien kulkuun.³⁴ Kun lehden Vaasassa ja Seinäjoella käynyt kirjeenvaihtaja Alfonso Paquet 26.2. sähkötti Haaparannasta vaikutelmiaan, hän luonnehti suomalaisten taistelua kansalaissodaksi, jossa talonpojisto ja porvarillinen nuorisio oli noussut anarkiaa vastustamaan. Paquetista näytti tuolloin siltä, että suomalaisten valkoisten tunnelmat olivat samanlaiset, kuin ne olivat olleet Saksassa vuonna 1813, kun saksalaiset olivat

30 Vaasa ja Keskisuomalainen julkaisivat uutisen 23.3., minkä lisäksi Keskisuomalainen käsittelee asiaa pääkirjoituksessaan Valehtelevat katalat 24.2.

31 VA VapSA 563, Renvall Manchester Guardianille 23.2.

32 Esim. Manchester Guardian julkaisi 4.4. W.T. Gooden Tukholmasta lähettämän uutisen, jonka mukaan Ruotsin pääkaupungissa kiersi sitkeänä huhu, että suomalaiset valkoiset puuhasivat Preussin Oskarprinssiä kuninkaakseen.

33 VA R. Holstin kok. 15 Lontoon raportti 26.4.

34 Ks. esim. Frankfurter Zeitung 6.2., 7.2., 8.2., 9.2., 14.2., 20.2., 24.2.

kansallisen innostuksen vallassa ryhtyneet karkottamaan Napoleonin ja hänen joukkojaan.³⁵

Venäläisten vasemmistolehtien välityksellä Helsingin kansanvaltuuskunnalle suopeita uutisia kulkeutui Länsi-Eurooppaan. Tämä asiointi oli haitallinen Suomen valkoisille. Sen tähden he helmikuussa 1918 lähettivät Pietariin agitaatioryhmän, jonka tehtävänä oli propagoida valkoisten asiaa. Ryhmää johti Venäjällä vuosisadan vaihteessa oleskellut pilalehti Fyrenin päätoimittaja Rafael Lindqvist. Petrogradskaja Gazeta -lehden mukaan ”koko Suomen kansan nimissä” esiintynyt Lindqvist oli ilmoittanut, että ”yhteiskunta” oli antanut hänen tehtäväkseen hoitaa tiedottamisen ”säälimättä mitään varoja”. Petrogradskaja Gazetan mukaan Lindqvistin lahjontayritykset olivat kuitenkin perusteellisesti epäonnistuneet.³⁶

Edellä mainitut ulkomaiset lehdet siis katsoivat, että suomalaiset kävivät sisällis- tai kansalaissotaa. Koska Suomen valkoiset eivät omassa propagandassaan puhuneet venäläisten joukkojen maasta poistumisesta, ei asiasta juuri kantautunut tietoja myöskään ulkomaisiin lehtiin. Tästä johtui, että ulkomaiset lehdet tulivat liian voimakkaasti korostaneeksi venäläisten osuutta Suomen punaisten auttajina. Myös lännen porvarillisissa piireissä talvella 1918 kasvanut bolševistisen maailmanvallankumouksen pelko sai sanomalehdet painottamaan venäläisten aktiivisuutta.

Ulkomaanpropagandassaan Suomen valkoiset käyttivät klišeitä Suomen etuvartio- asema ja vastustajien väkivaltaisuus. Puolueettomassa Pohjolassa ja Venäjän entisessä liittolaismaassa Englannissa he eivät pitäneet kuitenkaan tarkoituksenmukaisena erityisesti painottaa sitä omalla alueellaan levittämäänsä näkemystä, että kyseessä oli Venäjän-vastainen vapaussota.

³⁵ Frankfurter Zeitung 27.2.

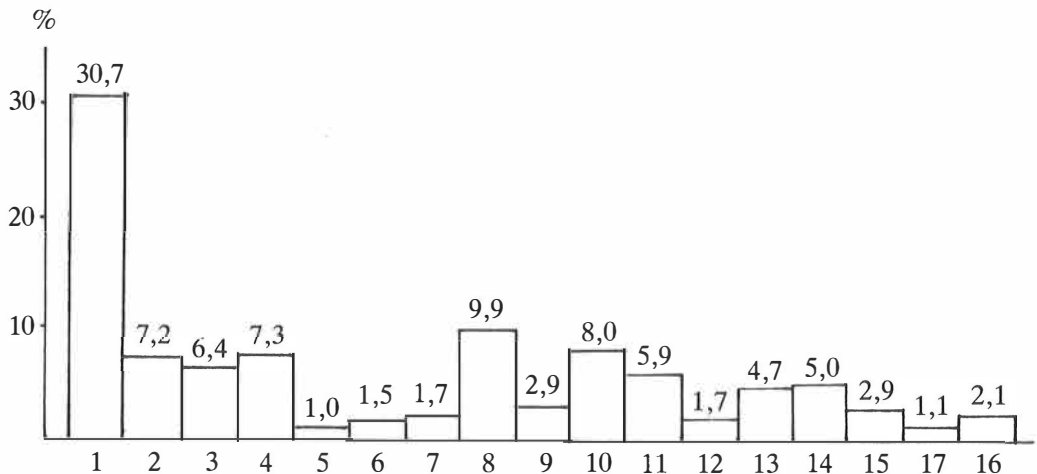
³⁶ Petrgr. Gazetan uutisen julkaisi esim. Sosialidemokraatti 22.2.; vrt. Koivula 1925, s. 127—128.

5. SOTAPROPAGANDA VALKOISEN SUOMEN SANOMALEHTIEN PÄÄKIRJOITUKSISSA

5.1. Pääkirjoitusten aiheet

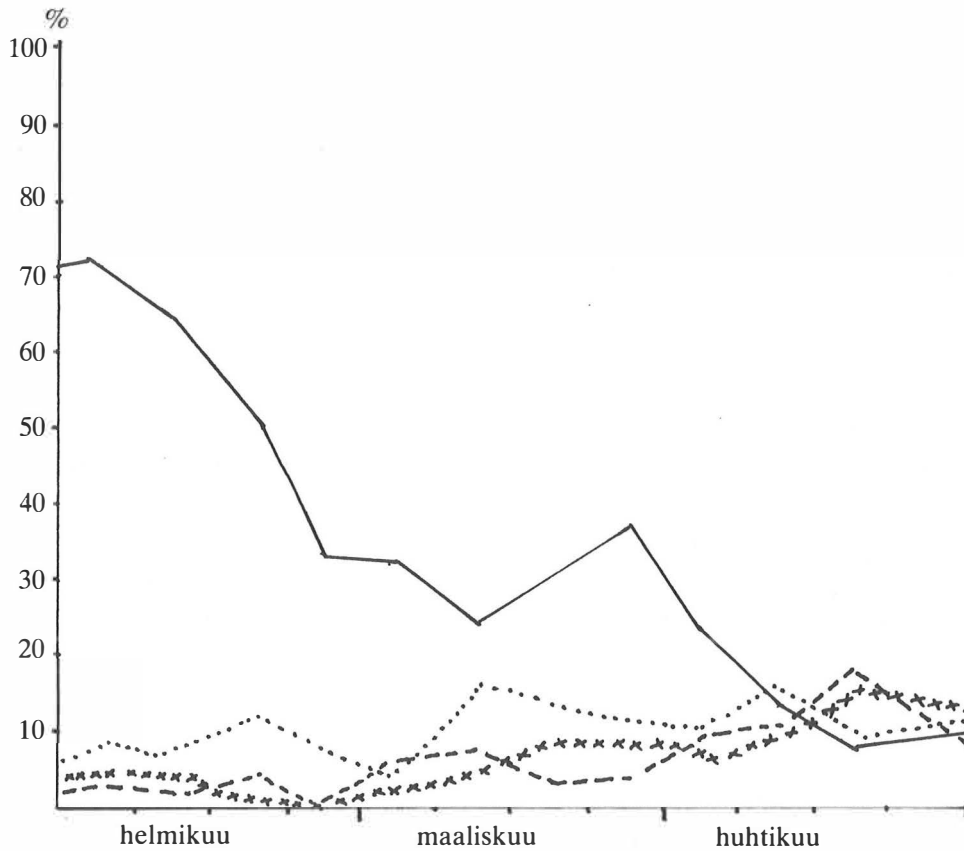
Painavimmat propagandalatauksensa sanomalehdet sijoittivat pääkirjoituksiin, jotka vuonna 1918 yleisimmin taitettiin kahdelle palstalle etusivun oikeaan tai vasempaan laitaan. Muista teksteistä pääkirjoitukset erotettiin latomalla ne harvasti ja otsikoimalla ne näkyvästi.

Tammikuun 28:n ja toukokuun 2:n välisenä aikana valkoisen Suomen 42 käytettävissä ollut lehteä julkaisivat pääkirjoituspalstoillaan 1507 tekstiä. Niistä 279 oli viranomaisten julistuksia, virallisia tai puolivirallisia kiertoartikkeleita, yhdistysten tai kansalaisjärjestöjen tiedotteita, Suomen maatalousseurojen keskusliiton elintarviketuotantoa koskevia artikkeleita yms. aineistoa. Varsinaisia pääkirjoituksia valkoisen Suomen lehdet julkaisivat kyseisenä aikana 1228. Lehdittävät erittelyt näistä pääkirjoituksista ovat liitteessä 4.1.1. sivuilla 237—238. Kuvioista 1 on nähtävissä pääkirjoitusten jakautuminen eri aiheryhmiin.

Kuvio 1. Valkoisen Suomen lehtien pääkirjoitusten prosenttinen jakauma aiheryhmittäin 28.1.—2.5.1918. Sisäpolitiikka: 1. sodan yleisluonne, 2. sotatapahtumat, 3. asevelvollisuus, suojeluskunnat ja jääkärit, 4. elintarviketarkastus, 5. kieli- ja kansallisuuskysymys, 6. valtiomuoto, eduskunta, senaatti, 7. kunnallislait ja -vaalit, 8. työväenliike, punakaartit ja kansanvaltuuskunta, 9. punainen terrori, punaisten rankaiseminen, 10. Suomen kehittäminen sodan päätyttyä, 11. muut sisäpoliittiset aiheet. Ulkopoliitiikka: 12. Venäjä ja venäläiset 13. Itä-Karjalan kysymys, 14. Ruotsi ja Ahvenanmaan kysymys, 15. Saksa ja saksalaisten interventio, 16. Englanti ja sen suhde Suomen valkoiisiin, 17. muut ulkopoliittiset aiheet.

Eniten valkoisen Suomen lehdet kirjoittivat sodan yleisluonteesta, punaisista vastustajistaan, Suomen sodanjälkeisestä tulevaisuudesta sekä elintarvikeasiasta. Näiden neljän suurimman aiheryhmän esiintyminen vaihteli helmi-, maaliskuu- ja huhtikuussa kuvion 2 osoittamalla tavalla.

- sodan yleisluonne
- punaiset vastustajat
- - - - elintarvikekysymys
- xxxxxx Suomen sodanjälkeinen tulevaisuus

Kuvio 2. Sodan yleisluonnetta, elintarvikekysymystä, punaisia vastustajia ja sodanjälkeistä tulevaisuutta koskevien pääkirjoitusten prosenttinen osuus kaikista valkoisen Suomen lehtien pääkirjoituksista helmi-, maaliskuu- ja huhtikuussa 1918.

Yleisintä sodan yleisluonteen selvittely ja tavoitteiden asettelu oli helmikuun alkupuolella, kun vapaaehtoisia värvättiin suojeluskuntiin, puolueettomia porvareita vaa-dittiin mukaan valkoisten toimintaan ja työläisille selitettiin, etteivät valkoiset taistel-leet työväenluokkaa vastaan vaan kapinaan nousseiden huligaanien ja kurittomien venäläisten sotilaiden kukistamiseksi. Alkuinnostuksen laimennuttua sodan luonnetta esittelevän ja tavoitteita asettavan propagandan osuus pääkirjoituksissa helmikuun loppua kohti koko ajan väheni. Maaliskuun loppupuolella — Mannerheimin joukko-jen hyökätessä kohti Tamperetta — valkoisen Suomen lehdet tukivat offensiivia nos-tamalla jälleen pääkirjoituksiinsa pohdinnat sodan yleisluonteesta ja valkoisten tavoit-teista. Huhtikuussa, kun voitto jo oli varma, päivänkohtaiset konkreettiset aiheet val-tasivat pääkirjoituspalstat ja yleinen sotapropaganda jäi sivuun.

Punaisista vastustajistaan valkoiset lehdet kirjoittivat runsaasti koko sodan ajan. Selvimmin tämän aiheen käsittely lisääntyi maaliskuun alkupuolella asevelvollisuuskut-suntojen ollessa vilkkaimmillaan. Vaikeaa huoltotilannetta valkoiset lehdet pohtivat helmikuun alusta saakka, mutta todella päivänpolttavaksi tämä aihe nousi vasta huhti-kuussa peltojen paljastuessa lumen alta ja uuden kylvökauden nopeasti lähestyessä. Luontevaa niin ikään oli, että Suomen tulevaisuutta koskeva kirjoittelu saavutti val-koisessa lehdistössä huippunsa huhtikuun puolivälissä, kun lopullinen voitto oli jo var-ma.

Alueellaan valkoiset lakkauttivat sosialidemokraattisten sanomalehtien ja työväen-järjestöjen toiminnan, vangitsivat työväenliikkeen johtohenkilöitä ja tukahduttivat pu-naisten yritykset ilmaista omia mielipiteitään. Näin valkoisen Suomen mielipidekenttä muuttui yksiarvoiseksi. Valkoisen lehdistöpropagandan tehoa suljetun mielipide-alueen synty lisäsi suuresti.

Valkoisten lehdistöpropagandalla oli alusta saakka kolme suurta potentiaalista koh-deryhmää: sen oli vahvistettava niiden porvarillisten henkilöiden innostusta, jotka jo olivat tarttuneet aseisiin, sen oli yllytettävä mukaan niitä porvarillisesti ajattelevia, jotka vielä pysyttelivät puolueettomina, ja sen oli vedottava niihin oikeistososialisteihin, jotka olivat tuominneet vallankumouksen mutta suhtautuivat penseästi myös val-koisiin.

5.2. Sodan monet nimet eri alueilla

5.2.1. Sanankäyttö ennen sotaa

Vuosisadan vaihteeseen tullessa suomenkielisiin historiateoksiin ja oppikirjoihin oli vakiintunut sana vapaussota yhteyksissä Alankomaiden vapaussota, Pohjois-Ameri-kan vapaussota ja Kreikan vapaussota.¹

Ennen ensimmäistä maailmansotaa työväenliike käytti vapaustaistelu-sanaa kuvates-saan köyhälistön kamppailua sortajia vastaan.² Suomen venäläistämistä ajavan tsaarin hallituksen vastaista toimintaa sosialidemokraatit nimittivät kansalliseksi vapaustaiste-luksi.³ Myös ruotsinkielisellä puolella vapaustaistelu-termillä saatettiin kuvata valtioiden sisäisiä yhteiskunnallisia kamppailuja.⁴

Maailmansodan sytyttyä aktivistit ryhtyivät valmistautumaan siihen, että Suomi irro-

1 Lindeqvist 1905, s. 92, 342, 479; Nojonen 1911, s. 124, 162; Forsström 1904, s. 130, 132.

2 Ks. esim. Työ 12.1.1907 Veljeys, vapaus ja tasa-arvo ja 16.3.1907 Taistelun riehuessa.

3 Soikkanen 1975, s. 87.

4 Ks. esim. Nya Pressen 9.11., 24.11., 27.11.1911.

tettaisiin Venäjstä sodalla. Propagandassaan he eivät kuitenkaan avoimesti käsitelleet Venäjän-vastaisen sodan mahdollisuutta, eikä näin ollen mikään odotettavissa olevaa sotaa luonnehtiva nimitys vakiintunut heidän teksteihinsä.⁵ Lockstedtissa ja Kuurinmaalla jääkärit kirjoittivat yksityisiin päiväkirjoihinsa, että heidän tehtävänsä oli Suomen vapauttaminen; vapaussota-sana oli kuitenkin heidän teksteissään harvinaisen.⁶

Levottoman kesän ja syksyn 1917 aikana Suomen lehdet ajoittain viittasivat sisällissodan tai kansalaissodan mahdollisuuteen.⁷ Kuitenkin vasta Viipurin tilanteen kärjistyminen 19.—20.1. 1918 nosti kansalaissota-sanana tulevan valkoisen alueen sanomalehtien pääkirjoituksiin ja otsikoihin. Kuopiolainen Savotar katsoi 20.1., että suomalaiset nähtävästi seisoivat ”kansalaissodan partaalla”. Savonlinnalainen Itä-Savo kirjoitti 24.1., että kansalaissota itse asiassa oli jo alkanut. Myös Laatokka käytti 24.1. Viipurin tapahtumista sanaparia ”nykyinen kansalaissota”, mutta ilmoitti samalla, että jos venäläiset joukot eivät lopettaisi sekaantumistaan Suomen sisäisiin asioihin, seurauksena olisi sotatila Suomen ja Venäjän välillä.⁸ Pääkirjoituksissaan kansalaissodan mahdollisuuteen viittasivat myös mikkeliäiset Keski-Savo ja Mikkelin Sanomat.⁹ Kansalaissodan lietsonnasta kaikki nämä lehdet syyttivät sosialisteja. Lisäksi Itä-Savo, Laatokka ja Savotar ennustivat, että alkamassa olevassa taistelussa Suomen punakaartit nojautuisivat ”venäläisiin pistimiin”. Viipurin tapahtumat nostivat kansalais- ja sisällissota-sanat myös uutisten otsikkoihin. Käkisalmen Sanomat otsikoi 25.1. uutisensa Kansalaissota puhkeamisillaan, ja Vasabladet ja Österbottningens käyttivät 24.1. tuoreimpien tietojensa otsikkona sanoja Inbördeskriget i Viborg.

5.2.2. Nimitykset sodan alkuvuokoina

5.2.2.1. Pohjanmaa

Tammikuun 27. ja 28. päivän välisenä yönä suojeluskuntalaiset aloittivat venäläisten aseistariisumisen Etelä-Pohjanmaalla ja sosialidemokraatit ryhtyivät tekemään valankumoustaan Helsingissä. Varsin yleisesti on katsottu, että eteläpohjalaiset nousivat tammi-helmikuun vaihteessa vapaussotaan venäläisiä vastaan ja että vasta myöhemmin taistelut saivat osittain kansalaissodankin luonteen. Koska sodan alkuhetkien tunnelmista kertovia autenttisia päiväkirjoja tai yksityiskirjeitä ei ole ollut käytettävissä, Etelä-Pohjanmaan porvarilliset sanomalehdet ovat jääneet ainoiksi alkuperäislähteiksi haettaessa vastausta kysymykseen, katsoivatko eteläpohjalaiset valkoiset tammi-hel-

5 Ks. esim. VA Suomen vapauttamisen ulkomaanvaltuuskunta 1—2 ja SA PK 512/1—4, ns. Jaatisen paperit.

6 Vilho Hurme kirjoitti 20.5.1916: ”Sillä saada rakas isänmaa, kallis Suomenmaa vapaaksi venäläisestä sorrosta, se olisi jotain suurta.” Samana vuonna 3.8. hän totesi: ”Mieliala miehissä on parempi — ovathan toiveet saada päästä toimimaan kotimaan vapauden hyväksi — käyneet suuremmiksi.” SA PK 189. Tauno T. Juvonen kirjoitti uudenvuodenlupauksenaan 1.1.1916 puristavansa ”viimeiseen hengenvetoon saakka asetta valkeuden, vapauden puolesta”. SA PK 505. Olof Lagus merkitsi päiväkirjaansa 23.2.1916, että jääkärien päämäärä oli ”Suomen vapauttaminen” ja 24.9.1916 hän kysyi, tahtoisivatko jääkärit todella ”taistella maansa vapauden puolesta”. Lagus 1918, s. 99, 212. Samaan aikaan Sam Sihvo kirjoitti pessimistisenä päiväkirjaansa, että ”tuntuu kuin Suomen vapaus olisi nyt paljon kauempana kuin vuosi sitten luulimme”. SA PK 1301. Tykistössä palvellut Eino Hiltunen puolestaan totesi 8.11.1917, että ”kyllä ne infanteristimme ovat kirjavaa väkeä. Ei sellaisella vapaussotaa käydä.” SA PK 777.

7 Ks. esim. Liitto 8.5.; Kaleva 29.11.

8 Itä-Savo 24.1. Velikö veljeä vastaan; Laatokka 24.1. Sotako Suomen ja Venäjän välillä; Savotar 20.1. Mitä tietä.

9 Keski-Savo 19.1. Järjestys ja rauha maahan; Mikkelin Sanomat 21.1. Kaikille lainkuuliaisille Suomen kansalaisille.

mikuun vaihteessa lähtevänsä venäläisvastaiseen vapaussotaan vai kokivatko he tilanteen jotenkin toisin.

Tapahtumien todellisessa polttopisteessä julkaisivat tammi-helmikuun vaihteessa numeronsa Vaasan sanomalehdet Ilkka, Vaasa, Vasabladet ja Vasa Posten. Suojeluskuntalaisten ja venäläisten taistelu päättyi 29. tammikuuta venäläisten aseistariisumiseen. Kun lehdet 30. ja 31.1. ilmestyivät, ne tiesivät pääpiirteittäin maan tilanteen. Niiden sodan luonnetta koskevia kannanottoja sävyttivät kuitenkin voittopuolisesti oman kaupungin tapahtumat.

Kun Vaasa ensimmäisen kerran taistelujen jälkeen ilmestyi tammikuun 30:ntenä, yli koko sen etusivun ulottui otsikko ”Historiallinen päivä Etelä-Pohjanmaalla, kansan vapausliike alkanut suurenmoisella voimalla”. Lehden mukaan ”venäläinen svoboda-hapatus” ja ”oman kansan huonoimmat ainekset” olivat uhanneet muuttaa Suomen vapauden ”orjuudeksi vihollismielisen sotaväen ja aseistettujen huligaanien jaloissa”. Nyt kansa oli kuitenkin ”noussut heittämään harteiltaan venäläistä painajaista ja ’aatteiden’ riekaleilla häpeäänsä peittelevää kotimaista huligaanivaltaa”. Isku oli suunnattu ”pahan juureen”; oli käyty venäläisten kimppuun, ja varmaa oli että kun ”he nöyryvät, painaa kotimainenkin huligaaniaines pänsä alemmaksi”. Vaasa kertoi, että Etelä-Suomessa ”sosialistit taistelevat yhdessä ryssien kanssa”. Lehti julkaisi väitteensä perusteluksi uutisia 42. armeijakunnan Viipurissa esittämästä aseistariisumismääräyksestä, Podvoiskin Enckellille Pietarissa esittämästä vastauksesta sekä Rahjan johdolla Pietarista 25.1. Suomeen lähteneestä asejunasta. Lehti korosti, että kansankomissaarien neuvosto tuki ”sosialistisen kumouksen toimeenpanoa maassamme”.

Tammikuun 31. päivänä Vaasa ensimmäisten lehtien joukossa ryhtyi käyttämään sodasta vapaustaistelu-sanaa. Helmikuun 2:sena lehti luonnehti yleistilannetta seuraavasti:

Venäläiset eivät kestä vapaustaistelijain vyöryä. Ne kotimaiset raukat, jotka ovat kavaltaneet maansa ja asettuneet yhdessä venäläisten kanssa omaa maataan vastaan, saavat nyt vapista. Punakaartilaisten on käynyt ansion mukaan kaikkialla, missä he ovat uskaltaneet kansojen viholliseen taistelussa liittyä. Etelä-Suomessa pitävät nämä surkean kuuluisat kaartit vielä valtaa käsissään ainakin muutamissa kaupungeissa.

Helmikuun 5:ntenä Vaasa ensimmäisissä rintamauutisissaan kertoi, että suojeluskuntalaiset olivat Vilppulassa lyöneet pakoon 1 200—2 000 punakaartilasta ja että ”punakaartilaiset ja venäläiset” olivat alkaneet ”useammalta taholta lähestyä Vilppulaa”.

Ensimmäisessä taistelun jälkeen julkaisemassaan numerossa Vasabladet ilmoitti yli koko sivun ulottuvassa otsikossaan, että Pohjanmaa oli noussut sortoa vastustamaan. Lehti kertoi, että Viipurin tapahtumat, venäläisen sotaväen avoin puuttuminen Suomen sisäisiin asioihin, sosialistien vallankumous ja Venäjän hallituksen Suomen punakaarteille lupaama tuki olivat aiheuttaneet sen, että pohjalaiset olivat nousseet kukistamaan ”venäläistä ja punaista väkivaltaa”. Yritys oli onnistunut, ja maakunnan ”vapautta rakastava väestö” oli puhdistanut alueensa ”sekä venäläisistä että punaisista väkivallantekijöistä”. Seuraavan päivän tilannekatsauksessaan lehti käsitteli laajasti punaisten vallankaappausta, mutta korosti myös venäläisten osuutta tapahtumiin. Helmikuun 2. päivänä Vasabladet käytti sodasta ensimmäistä kertaa vapaustaistelu (frihetsstrid)-sanaa, ja 5.2. se kertoi, että Helsingissä venäläiset joukot pysyivät passiivisina, mutta Viipurissa punaiset ja venäläiset toimivat yhdessä. Rintamauutistensa yleisotsikkona lehti käytti helmikuun alkupuolella Senaste nytt -sanoja.

Ilkka ilmestyi taistelun jälkeen ensimmäisen kerran 31. tammikuuta. Tärkeimmät

uutisensa se otsikoi sanoilla ”Kun kansa nousee, Pohjanmaan suojeluskunnat riisu-neet aseista maakuntansa vaivana olleen venäläisen sotaväen”. Lehti johdatteli luki-joitaan taistelutapahtumiin kertomalla, että ”venäläisten sotilaiden ja kotimaisten ryö-värijoukkojen” harjoittama väkivalta, Viipurin tapahtumat sekä venäläisten vaatimus Pohjanmaan suojeluskuntien aseistariisumisesta olivat aiheuttaneet kansannousun. Sa-man päivän pääkirjoituksessaan Miesten kunniaksi lehti uudelleen viittasi venäläisten sotilaskomiteoiden vaatimuksiin suojeluskuntien aseistariisumisesta ja korosti, että vastaukseksi venäläisille Etelä-Pohjanmaan miehet olivat aloittaneet sotilaiden aseista-riisumisen. Helmikuun 2. päivän pääkirjoituksessaan Sorto ja vapaus Ilkka voimak-kain sanoin syytti Venäjän hallitusta siitä, että se oli ”käskenyt joukkonsa Suomen it-senäisyyttä, sen eduskuntaa ja hallitusta vastaan”. Venäläisiin olivat liittyneet anarkis-tiset suomalaiset sosialistijohtajat, jotka olivat vetäneet mukaansa myös tietämättö-mien ja puutteenaisten työläisten joukot.

Taistelujen alkuvaiheessa Ilkka ei käyttänyt sotaa luonnehtivia nimityksiä, eikä se koko sodan aikana ottanut rintama uutisilleen mitään yleisotsikkoa.

Myös Vasa Posten kertoi tammikuun 30. päivän pääkirjoituksessaan, että venäläi-nen sotaväki oli Pohjanmaalla riisuttu aseista. Tämä oli lehden mukaan johtunut sii-tä, että venäläiset sotilaat olivat tukeneet kotimaisia anarkisteja ja venäläinen sotilas-komitea oli uhannut riisua aseista Etelä-Pohjanmaan suojeluskunnat. Etelä-Suomen tapahtumista lehti kertoi, että siellä punakaartit olivat ryhtyneet kaatamaan vallitse-va yhteiskuntajärjestelmää. Helmikuun 2. päivän numerossaan Vasa Posten korosti valkoisten taistelevan itsenäisyyden, lain ja järjestyksen puolesta. Tuolloin lehti myös ensimmäisen kerran käytti sodasta vapaustaistelu (frihetsstrid)-nimeä. Sotauutistensa toistuvana yleisotsikkona Vasa Posten käytti helmikuun alkupuolella Efterskrift-sanaa.

Tammikuussa ennen taistelujen alkua pohjalaiset olivat vaatineet, että kansannousu oli aloitettava venäläisiä joukkoja ja kotimaisia huligaaneja vastaan. Sodan toden teolla sytyttyä Vaasan lehdet katsoivat vapaustaistelun alkaneen maassa oleskelevien venäläisten joukkojen ja oman maan kapinallisten kukistamiseksi. Vapaussota-sanaa Vaasan lehdet eivät tuolloin käyttäneet eivätkä ne katsoneet Suomen olevan sodassa Venäjän kanssa.

Etelä-Pohjanmaalla vain Kristiinankaupungissa punakaarti nousi taisteluun venäläis-ten rinnalla. Lyhyen taistelun jälkeen venäläiset ja punakaartilaiset antautuivat 31. tammikuuta.¹⁰ Taistelusta huolimatta kaupungissa pysyttiin suhteellisen hyvin tapahtu-mien tasalla. Tammikuun lopussa tunnettiin Podvoiskin puolueettomuussähke ja tie-dettiin, että Helsingissä sosialidemokraatit olivat aloittaneet vallankumouksen.

Tammikuun 29. päivän pääkirjoituksessaan Kristiinan nuorsuomalainen sanomaleh-ti Suupohjan Kaiku totesi, että punakaartien pakkovalta ja mellastelu oli vienyt ”maamme kansalaissotaan”. Lehti korosti, että punakaartit olivat ”täällä majailevien vierasmaalaisten avulla ryhtyneet vangitsemisiin sekä raakoihin yksityisiin joukkomur-hiin”. Suupohjan Kaiku syytti tapahtumista sosialidemokraattista puoluetta, joka ei ”mielettömässä vallanjanossaan välittänyt maamme itsenäisyydestä eikä kehityksestä enempää kuin vanhasta hylkynapista”.¹¹ Sodan alkupäivinä Suupohjan Kaiku käytti sotatapahtumista yleisotsikkona Kansalaissota. Helmikuun 7:ntenä lehti kuitenkin muutti yleisotsikokseen Pohjanmaalla sodan ensimmäisinä viikkoina yleistyneen Va-paustaistelu-nimen.

10 Lappalainen 1981 1, s. 106.

11 Suupohjan Kaiku 29.1. Sotaan, mutta siveellisin ase-in.

Suupohjan Kaiun tavoin Kristiinankaupungin ruotsinkielinen lehti Syd-Österbotten korosti sitä, miten Pohjanmaan oikea kansa oli noussut terroria vastaan. Lehden mukaan sisäpoliittiset kiistat olisi voitu ratkaista parlamentaarista tietä. Sitä ei ollut käytetty, vaan sosialidemokraattinen puolue oli ajanut asiat siihen, että maassa ”veli seiso veljeään vastassa”. Syd-Österbottenin mukaan taistelussa seisoivat toisella puolella joukko vallanhimoisia puoluefanaattikkoja ja toisella puolella koko Suomen kansa.¹² Sodan alkuvuikkoina Syd-Österbotten käytti sotautistensa yleisotsikkoina sanapareja Allmänt nytt ja Senaste nytt.

Kristiinan pohjoisessa naapurikaupungissa Kaskisissa venäläiset antautuivat taistelua 30.1. Helmikuun 2. päivän numerossaan kaupungin ainoa sanomalehti Kaskö Tidning tunsu Etelä-Pohjanmaan tilanteen ja tiesi, että Helsingissä sosialidemokraatit olivat Kullervo Mannerin johdolla muodostaneet kapinahallituksen. Helmikuun 2. päivän pääkirjoituksessaan lehti katsoi, että venäläisten ja punaisten huligaanien toimet olivat saaneet Pohjanmaan miesten kärsivällisyyden loppumaan. Seuraavassa numerossaan 6.2. lehti syytti sosialidemokraatteja siitä, että nämä olivat aloittaneet sisällissodan (inbördeskrig) venäläisten avustamana.¹³ Helmikuun puolivälissä lehti otti käyttöön otsikon Frihetsstriderna, joka säilyi lehden sotautististen yleisotsikkona toukokuun alkuun.

Pietarsaareissa venäläiset antautuivat 28.1. suojeluskuntalaisille lyhyen mutta kiihkeän taistelun jälkeen. Kun kaupungin ainoa sanomalehti Pedersöre 2.2. ilmestyi, se kertoi että taistelu oli alkanut vapauden ja isänmaan puolesta. Helsingin tilanteesta lehti ei vielä tuolloin tiennyt mitään tarkkaa. Vasta helmikuun 6:näntenä pietarsaarelaiset saattoivat Pedersörestä lukea, että sosialidemokraatit olivat pääkaupungissa aloittaneet kapinan ja muodostaneet hallitukseensa kansanvaltuuskunnan. Helmikuun 6. päivän johtavassa kirjoituksessaan lehti asetti suojeluskuntien tehtäväksi maan vapauttamisen venäläisistä joukoista ja kotimaisista anarkisteista.¹⁴ Sotautistensa yleisotsikkona lehti käytti helmikuun alkuvuikolla sanoja Vår frihetskamp. Helmikuun 9:näntenä lehti kuitenkin luopui tästä otsikosta ja otti sen tilalle sanaparin Senaste nytt, joka säilyi yleisotsikkona sodan loppuun saakka.

Kokkolan venäläinen varuskunta antautui vuorokauden kestäneiden taistelujen jälkeen 30.1. Kun maalaisliittolainen Keski-Pohjanmaa tammikuun viimeisenä päivänä ilmestyi, se otsikoi tärkeimmät uutisensa sanoilla Pohjanmaan kansan vapaustaistelu. Helsingin tapahtumista lehti kertoi, että sosialistit olivat siellä muodostaneet kansanvaltuuskunnan. Lehti julkaisi Podvoiskin tammikuun 26. päivän sähköpostin, jossa tämä oli kehottanut venäläisiä pysymään puolueettomina. Pääkirjoituksessaan Keski-Pohjanmaa 5.2. painotti venäläisten osuutta Suomen tilanteen kärjistymiseen.¹⁵ Vaasan lehtien tapaan Keski-Pohjanmaa 5.2. lähtien otti sotautistensa otsikoksi sanan Vapaustaistelu.

Kun nuorsuomalainen sanomalehti Raahe 30.1. käsitteli johtavassa kirjoituksessaan Helsingin ja Etelä-Suomen tilannetta, se tapahtui selvin sisäpoliittisin korostuksin. Lehti katsoi, että Helsingissä ”anarkian raaka kuohu” oli nostanut ”veriaseensa rauhallista väestöosaa vastaan”. Lehti syytti sosialidemokraattisen puolueen johtoa siitä, että se oli hyväksynyt anarkian ja turvautunut ”holtittoman sekä kurittoman vieraan vallan sotilaiden pistimiin”.¹⁶ Tammi-helmikuun vaihteessa Raahan toiminta kes-

12 Syd-Österbotten 2.2. Än lever fädrens anda, ännu har landet män ja 6.2. Sakläget.

13 Kaskö Tidning 6.2. Landsförrädarne.

14 Pedersöre 6.2. Finlands ödestimma.

15 Keski-Pohjanmaa 5.2. Miesten kunniaksi.

16 Raahe 30.1. Sosialistisen eduskuntaryhmän sodanjulistuksen vaikutus.

keytyi Pohjois-Pohjanmaan sekavan yleistilanteen tähden. Ilmestyessään jälleen helmikuun 4:ntenä Raahe kertoi, että Helsingissä oli vallassa ”jokin kansallinen komitea Kullervo Mannerin johdolla”. Helmikuun 6. päivän johtavassa artikkelissaan lehti korosti, että todellinen Suomen kansa oli ryhtynyt taisteluun yhtynyttä huligaanisosialismia ja venäläistä pistinvaltaa vastaan.¹⁷ Yleisotsikkonaan Raahe 11.2. lähtien käytti sanaparia Vapaustaistelu Suomessa.

Oulun lehdet tiesivät tammikuun lopussa kertoa, että sosialistit olivat Helsingissä kaapanneet vallan ja asettaneet kansanvaltuuskunnan ja että Etelä-Pohjanmaalla suojeluskunnat olivat riisuneet venäläiset varuskunnat aseista. Helmikuun ensimmäisen viikon ajaksi sanomalehtien ilmestyminen Oulussa keskeytyi. Syynä olivat taistelut, jotka huipentuivat 2.—3.2. suojeluskuntien suorittamaan kaupungin valtauksen. Kun Oulun lehdet jälleen 7.2. ilmestyivät, ne olivat selvillä yleistilanteesta. Helmikuun 7:ntenä nuorsuomalainen Kaleva painotti taistelun sisäistä luonnetta ja syytti sosialidemokraattisen puolueen johtoa kiihotuksesta, joka oli vienyt koko puolueen vallankaappauksen tielle. Lehti nimitti alkanutta taistelua kansalaissodaksi ja sosialistien menettelyä valtiopetokseksi.¹⁸ Seuraavien päivien pääkirjoituksissa Venäjän-vastaiset asenteet kuitenkin jyrkkenivät, ja lehteen vakiintui sotautusten yleisotsikoksi Vapaustaistelu.

Oulun vanhasuomalaisten äänenkannattaja Kaiku otsikoi helmikuun 7. päivän pääkirjoituksensa sanoilla Punakaartin vallankaappaus. Lehti korosti, että sosialistit olivat suunnanneet kaappauksensa eduskuntaa vastaan, jolla kuitenkin korkeimman vallan haltijana oli yksin oikeus asettaa maalle hallitus. Venäläisten osuudesta lehti kertoi, että sosialidemokraattisen puolueen johto oli tehnyt ”liiton meitä toista vuosisataa mitä järjestelmällisimmin ja ankarimmin sortaneen, alkutekijöihinsä hajoamassa olevan valtakunnan sotajoukkojen kanssa”. Lehden mukaan Suomen kansa ei kuitenkaan ollut hyväksynyt sosialistien maanpetosta, vaan oli ryhtynyt aseineen taistelemaan sitä vastaan. Kalevan tavoin Kaiku otti rintamautistensa yleisotsikoksi Vapaustaistelun.

Maalaisliiton oululainen Liitto ei heti taistelun päätyttyä ottanut pääkirjoituspalstallaan kantaa tilanteeseen, vaan julkaisi johtavan artikkelin paikalla virallisia julistuksia. Kun lehti 12.2. pääkirjoituksessaan ensimmäisen kerran käsitteli tapahtumia, se asetti Suomen taistelut laajoihin yleiseurooppalaisiin yhteyksiin kirjoittamalla, että maailmansodan ”hyökyaalto” oli nyt ulottunut Suomeen ”uhaten murskata alleen itsenäisyytemme hennon oraan”. Lehden mukaan taistelut olivat alkaneet Suomessa kansalaissotana. Sen olivat saaneet aikaan sosialistit ”venäläisten kiihottamina, jotka tätä sotaa koettavat ylläpitää itsenäisyytemme tuhoksi houkuttelemalla alhaiset voimat apureikseen”.¹⁹ Helmikuussa Liitto käytti rintamautistensa yläpuolella sanoja Viimeiset tiedot. Vasta maaliskuussa Liittoon vakiintui sota-asiain otsikoksi Vapaustaistelu.

Kemi siirtyi valkoisille jo tammikuun 29:ntenä. Sekavasta tilanteesta johtui, etteivät kaupungin lehdet ilmestyneet 1.2.—8.2. Kun Pohjolan Sanomat 9.2. jälleen tuli laajalle, se tiesi pääasiat maan tilanteesta. Pääkirjoituksessaan lehti painotti venäläisten osuutta tapahtumien kehittymiseen. Pohjolan Sanomat kannusti pohjoispohjalaisia aseisiin, koska ”vieras, väkivaltainen sotajoukko, liittoutuneina harhautuneiden isänmaan kunnian ja vapauden kavaltaneiden omien maanmiestemme kanssa, on vielä vallalla Etelä-Suomessa”. Lehti katsoi, että omat ja vieraat viholliset uhkasivat ”tu-

17 Raahe 6.2. Huligaani-sosialismi, lyökäämme se alas.

18 Kaleva 7.2. Taistelun jälkeen.

19 Liitto 12.2. Nyt on ratkaisun hetki lyönyt.

hota äsken julistetun itsenäisyytemme ja saattaa maamme jälleen venäläisyyden ja punaisen hirmuvallan ikeen alaiseksi”. Seuraavienkin numeroidensa pääkirjoituksissa Pohjolan Sanomat jatkoi samaa venäläisten ja suomalaisten punaisten yhteistoimintaa korostavaa linjaa.²⁰ Mitään sotaa luonnehtivaa yleisotsikkoa Pohjolan Sanomat ei ottanut käyttöön.

Tornioon saatiin tammi-helmikuun vaihteessa uutiset Etelä-Suomen tapahtumista Ruotsin kautta. Helmikuun 1. päivänä nuorsuomalainen Tornion Lehti ilmoitti sosiaalidemokraattien vallankumouksen alkamisesta sekä julkaisi luettelon kansanvaltuuskunnan jäsenistä. Lehti tiesi myös kertoa, että kenraali ”Mannerheim” oli julistettu Suomen suojeluskuntien ylipäälliköksi. Etelä-Pohjanmaan tilanteesta Tornion Lehti julkaisi tarkkoja tietoja 5.2. Sen jälkeen lehden ilmestyminen keskeytyi viikoksi. Kaupungissa 6.2. käydyssä kolmituntisessa taistelussa kaatui kahdeksan suojeluskuntalaista ja nelisenkymmentä venäläistä.²¹ Ilmestyessään tauon jälkeen helmikuun 12:nä Tornion Lehti julkaisi otsikoiden Suomen vapaustaistelu laajan kuvauksen Pohjanmaan, Savon ja Karjalan tapahtumista. Kantaa tilanteeseen lehti otti helmikuun 15. päivän pääkirjoituksessaan. Siinä se korosti, että nuorison oli liityttävä suojeluskuntiin ja lähdeittävä taisteluun. Kehotustaan lehti perusteli venäläisvastaisin painoituksin: ”Kautta koko laajan Pohjanmaan ja Suomen ovat miehet nousseet aseisiin monisatavuotista vihollista ja sortajaa vastaan, jonka kanssa on vielä yhteen liittynyt kansamme huonoin aines, joka ei rehellisellä työllä vaan ryöstöillä ja toisten ihmisten omaisuuksilla tahtoo itsensä elättää.”²² Pohjolan Sanomien tavoin ei Tornion Lehtikään koko sodan aikana ottanut rintama uutisilleen yleisotsikkoa.

Perinteisesti sosiaalidemokraattisen puolueen kannatus oli Pohjanmaalla ollut selvästi keskimääräistä pienempää, ja punakaarteja sinne oli ehditty ennen sodan syttymistä perustaa vähän. Venäläiset varuskunnat oli koettu Pohjanmaalla rasiukseksi maailmansodan alusta saakka. Vuodesta 1915 lähtien aktivisti- ja jääkäriiliike nimenomaan Pohjanmaalla vaikutti Venäjän-vastaisten asenteiden jyrkkemiseen ja kansannousumielialan kypsymiseen.²³ Kesästä 1917 saakka Pohjanmaan lehdet olivat voimakkain sanoin kirjoittaneet venäläisten joukkojen kurittomuudesta ja väkivaltaisuuksista. Useilla Pohjanmaan paikkakunnilla venäläiset joukot myös taistelivat suojeluskuntalaisia vastaan, ja näistä taisteluista Pohjanmaan lehdet antoivat Venäjän-vastaisesti painotetun kuvan. Etelä-Suomeen sijoitettujen venäläisten joukkojen asennoitumisesta Pohjanmaan lehdet julkaisivat helmikuussa 1918 vain vähän tietoja. Vilppulan taistelusta kerrottiin, että siellä valkoisten joukot olivat taistelleet punakaartilaiden ja venäläisten sotilaiden kanssa. Etelä-Suomen venäläisten joukkojen puolueettomuusasenteista tai maasta poistumisesta ei kerrottu. Näistä seikoista johtui, että Pohjanmaan lehdet helmikuun alkupuolella varsin yleisesti puoluekannasta riippumatta katsoivat, että taistelun päätarkoitus oli vapauttaa maa venäläisistä joukoista ja heihin liittyneistä väkivaltaisista punaisista. Vallitsevassa tilanteessa vakiintui Pohjanmaan lehtiin helmikuun alussa yleisimmäksi sotaa luonnehtivaksi sanaksi vapaustaistelu. Tosin sen rinnalla käytettiin myös kansalaissota-nimeä. Vapaussota-sana sitä vastoin oli taistelun ensimmäisten viikkojen aikana hyvin harvinainen.

20 Pohjolan Sanomat 9.2. Aseisiin, 11.2. Näiden päivien tärkein tehtävä ja 13.2. Tapahtunut kansanpetos.

21 Hersalo 1955, s. 499–500.

22 Tornion Lehti 15.2. Pohjolan ja erittäin Tornionjokilaakson nuorisolle.

23 Manninen 1974, s. 19; Manninen, HArk 67 1975, s. 409; Alanen 1980, s. 217.

5.2.2.2. Keski- ja Itä-Suomi

Jyväskylässä lehdet tiesivät 30. tammikuuta kertoa, että sosialistit olivat Helsingissä asettaneet kansanvaltuuskunnan. Myös Pohjanmaan tilanteesta julkaistiin tietoja. Helmikuun 3. päivänä Keskisuomalainen julkaisi Pohjanmaan vapaustaistelu otsikkona laajan kuvauksen venäläisten aseistariisumisesta. Pääkirjoituksessaan lehti sodan alkupäivinä korosti sitä, että rehellinen ja lainkuuliainen kansa oli kautta Pohjanmaan, Savon ja Karjalan noussut siltasaarelaisia isänmaanpettureita ja heidän ulkomaisia avustajiaan vastustamaan.²⁴ Toinen jyväskyläläislehti, maalaisliiton Saarijärven Paavo kirjoitti samanlaisin korostuksin. Helmikuun 2. päivän pääkirjoituksessaan Nyt ei taivuta lehti katsoi, että sosialidemokraattisen puolueen johto oli ”tehnyt teon, jolle historiassamme ei löydy vastinetta”. Se oli ryhtynyt vallanastuspuuhiin ja koetti ”sysätä vallasta laillisen hallituksemme”, jonka eduskunnan enemmistö oli asettanut. Myös Saarijärven Paavo korosti sitä, että sosialistit olivat vallankaappaukseen ryhtyessään liittoutuneet ”ikisortajiemme venäläisten kanssa”.²⁵ Jyväskylän lehdistä Keskisuomalainen otti Pohjanmaan lehtien esimerkkiä seuraten yleisotsikokseen Vapaustaistelun. Saarijärven Paavoon ei helmikuussa vakiintunut mitään sotaa luonnehtivaa sanaa rintama uutisten yleisotsikoksi.

Syrjäisestä sijainnistaan huolimatta Kajaani pysyi sodan alkupäivinä tyydyttävästi ajan tasalla. Jo 30.1. kajaanilaiset saattoivat lehdistään lukea, että sosialistit olivat Kullervo Mannerin johdolla asettaneet Helsingissä kansanvaltuuskunnan ja että Mannerheimin johtamat suojeluskunnat olivat aloittaneet venäläisten varuskuntien aseistariisumisen Pohjanmaalla. Tammikuun viimeisen päivän pääkirjoituksessaan suomalaisen puolueen Kajaanin Kaiku korosti — marraskuun suurlakon tapahtumia muistellen — tilanteen väkivaltaisuutta:

Valtionkavaltaja-punakaartilaiset tahtovat hukuttaa tämän kansan. He löivät veljenkättä ryssille, joiden kanssa hyökkäsivät rauhallisten ihmisten kimpuun seivästääkseen pistimillään, sanalla sanoen hävittääkseen maasta kotija oikeusrauhan ja tehdäkseen Suomesta ryövärien pesän.²⁶

Nuorsuomalainen Kajaanin Lehti määritteli ensimmäisen kerran sodan syttymisen jälkeen pääkirjoituksessaan tilanteen helmikuun 8. päivänä. Lehti nimitti sotaa kansalaissodaksi ja sosialistien toimia valtiopetokseksi. Lehden mukaan vain pikainen leikkaus ”ruton” poistamiseksi saattoi pelastaa Suomen.²⁷

Kolmas kajaanilaislehti, maalaisliittolainen Kainuun Sanomat aloitti säännöllisen ilmestymisensä 13.2. Ensimmäisessä pääkirjoituksessaan lehti totesi, että Suomen vapautta ja kansanvaltaista kehitystä uhkasi vaara. Lehden mukaan uhkaajina eivät olleet ulkovallat, vaan vaara uhkasi sisältä päin. Suomen kansan keskuudessa olivat ”pimeät voimat nousseet ase kädessä taistelemaan tuhotakseen vuosisataisen vapauden taistelumme saavutukset”. Alkaneen taistelun lehti leimasi sisälliseksi sodaksi maailman kansanvaltaisinta eduskuntaa vastaan.²⁸

Kaikki kolme kajaanilaislehteä käyttivät helmikuussa tapahtumien sisäpoliittisuutta korostavia yleisotsikoita: Kajaanin Lehden yleisotsikkona oli Sosialistikapina, Kajaanin Kaikuun ja Kainuun Sanomiin vakiintui toistuvaksi otsikoksi Kansalaissota.

24 Keskisuomalainen 31.1. Pyhä taistelumme, 1.2. Rintaman mieli kaikkien mieli ja 5.2. Suuret nousentahetkemme.

25 Saarijärven Paavo 5.2. Kapinaan nousseiden päämaali, 12.2. Epäilysten poistamiseksi.

26 Kajaanin Kaiku 31.1. Vapautta, oikeutta ja kotirauhaa puolustaville kansalaisille.

27 Kajaanin Lehti 8.2. Kansamme leikkuupöydällä.

28 Kainuun Sanomat 13.2. Taistelu itsenäisyyden ja kansalaisvapauden puolesta.

Kajaanin lehtien lähin naapuri, Iisalmen nuorsuomalainen Salmetar julkaisi 29.1. Podvoiskin puolueettomuussähkeen. Kun se seuraavan kerran 31.1. ilmestyi, se kertoi että Helsingissä sosialistit olivat Kullervo Mannerin johdolla muodostaneet kansanvaltuuskunnan ja että Pohjanmaalla oli venäläisiä joukkoja ryhdytty riisumaan aseista. Helmikuun 5:ntenä lehti kertoi, että ”viime päivinä on venäläistä sotaväkeä poistunut maasta suuret määrät pääasiassa Helsingistä”. Pääkirjoituksissaan Salmetar korosti tapahtumien sisäpoliittisuutta ja syytti sosialidemokraattisen puolueen siltasaarelaista johtoa kapinan lietsomisesta ja raakaan väkivaltaan turvautumisesta. Venäläisten sotilaiden tai bolševikkien osuutta erityisesti korostamatta Salmetar katsoi, että sosialidemokraatit toiminnallaan vaaransivat Suomen itsenäisyyden.²⁹ Mitään sotaa luonnehtivaa yleisotsikkoo lehti ei käyttänyt.

Kuopiossa tiedettiin viimeistään tammikuun 30:ntenä kansanvaltuuskunnan muodostamisesta ja Pohjanmaan tapahtumista. Myös Podvoiskin venäläisiä puolueettomuuteen kehottanut sähke tunnettiin. Tammikuun viimeisenä päivänä lisäksi tiedettiin, että venäläisiä joukkoja parhaillaan siirtyi Etelä-Suomesta Pietariin.

Nuorsuomalainen Savo otti kantaa tapahtumiin 31. tammikuuta ja 2. helmikuuta. Lehti korosti, että sosialidemokraattisen puolueen johto oli toiminut rikollisesti hyväksyessään maassa harjoitetun terrorin ja lähtiessään kapinan tielle. Raskauttavana asiana Savo piti sitä, että sosialidemokraatit olivat aloittaneet taistelun ”ryssäläiseen sotaväkeen turvaten”. Taisteluja lehti pääkirjoituksissaan nimitti sisälliseksi sodaksi ja kansalaissodaksi.³⁰ Yleisotsikoksi Savo otti 31.1. lähtien sanat Itsenäisen Suomen vapaustaistelu.

Suomalaisen puolueen Savotar kartoitti tilannetta helmikuun 1. päivän pääkirjoituksessaan. Käänteiltään varovaisessa tekstissä lehti pidättyi määrittelemästä vastustajaa. Lehden mukaan tilanne oli sellainen, että maan vapauden lopullinen saavuttaminen vaati toimintaa, jossa jokaisen kansalaisvelvollisuudet joutuivat koetukselle.³¹ Helmikuussa Savotar ryhtyi käyttämään rintama uutistensa yleisotsikkona sanaparia Suomen vapaustaistelu.

Maalaisliiton kuopiolainen Savon Sanomat näki tammi-helmikuun vaihteen pääkirjoituksissaan taistelun etupäässä sisäiseksi, suomalaisten väliseksi asiaksi. Tammikuun 29. päivän johtavassa artikkelissaan lehti syytti sosialidemokraattista puoluetta siitä, että se oli ryhtynyt parlamentaariset taistelutavat sivuuttaen terrorisoimaan kansan enemmistöä. Kaksi päivää myöhemmin Savon Sanomat palasi asiaan ja katsoi, että sosialistit tahtoivat kansanvallan tilalle asettaa mielivallan. Lehden mukaan oli ylipäättään naurettavaa edes puhua vallankumouksesta maassa, jossa ei ollut ”muuta vallanpitäjää kuin kansa itse”.³² Sotatietojensa yleisotsikkona Savon Sanomat — toisin kuin muut kuopiolaislehdet — ryhtyi helmikuun alussa käyttämään Kansalaissotaa.

Joensuussa suojeluskuntalaiset riisuiivat venäläiset sotilaat aseista jo 24.1. Kun maan tilanne kärjistyi avoimeksi sodaksi, joensuulaiset pysyivät hyvin tilanteen tasalla. Viimeistään tiistaina 29.1. he tiesivät, että venäläisten aseistariisuminen oli alkanut Pohjanmaalla. Ennen kuukauden loppua tiedot lisääntyivät: 31. tammikuuta pohjoiskarjalaiset saivat lehdistään lukea, että Helsingissä oli Kullervo Mannerin johdolla muodostettu kansanvaltuuskunta. Etelä-Suomen tilanteesta joensuulaislehdet kertoivat

29 Salmetar 2.2. Suomen itsenäisyys vaarassa, 5.2. Valoa ja varjoa, 7.2. Helmikuun 5. päivän muisto.

30 Savo 31.1. Sosialistien vallankaappausyritys, 2.2. Sisällinen sota.

31 Savotar 1.2. Kansalaisvelvollisuudet koetuksella.

32 Savon Sanomat 29.1. Rauhallisuutta ja tervettä harkintaa, 31.1. Vain laillinen järjestys ja laillinen järjestysvalta.

vat helmikuun 7:ntenä, että venäläinen sotaväki oli parhaillaan poistumassa Suomesta Pietariin.

Suomalaisen puolueen joensuulainen Karjalainen julkaisi tammikuun 29. päivän numerossaan pohjoiskarjalaisen aktivistin Reijo Tuulivaaran tekstin, jossa kirjoittaja kehotti taisteluun ”isänmaan, kodin ja lain puolesta”. Tuulivaara katsoi, että Suomea vaani ”edelleen idän halla, joka pitkät ajat on uhannut täällä jäätää meiltä kaiken kehityksen”. Venäläisten rinnalla itsenäisyyttä ja vapautta Tuulivaaran mukaan olivat uhkaamassa kotimaiset punaiset. Tammikuun 31. ja helmikuun 2. päivän pääkirjoituksissaan Karjalaisen toimituskunta korosti — toisin kuin Tuulivaara — taistelun sisäistä luonnetta. Lehti katsoi, että maassa oli alkanut kansalaissota, jonka syttymisestä vastuun kantoivat sosialidemokraatit. Venäläisiä lehti piti punaisten passiivisina avustajina.³³ Yleisotsikkonaan Karjalainen käytti helmikuussa sanaparia Viimeiset tiedot.

Muö Joensuun nuorsuomalainen lehti Karjalan Sanomat painotti tammikuun lopun ja helmikuun alun pääkirjoituksissaan taistelun sisäpoliittisuutta. Lehti syytti sosialidemokraattisen puolueen johtoa siitä, että se oli kiihottanut Suomen työläiset taisteluun maailman kansanvaltaisinta eduskuntaa vastaan. Enemmistöperiaatteen tilalle sosialistit tahtoivat asettaa vähemmistön luokkavallan.³⁴ Johtavissa artikkeleissaan Karjalan Sanomat ei sodan alkuvuikkoina käyttänyt sotaa luonnehtivia nimiä. Lehti ei myöskään helmikuun alkupuolella sijoittanut rintamauutistensa yläpuolelle mitään säännöllisesti toistuvaa otsikkoa.

Pohjois-Karjalan maalaisliittolaisten äänenkannattaja Korpi-Jaakko aloitti säännöllisen ilmestymisensä Joensuussa 2. helmikuuta. Tuon päivän pääkirjoituksessaan Talonpojat ja vapaus lehti nimitti sotaa vapaustaisteluksi ja tähdensi sitä, että kansan parhaimmiston talonpojat olivat nousseet taisteluun muokalaisten kanssa liittoutuneita sosialisteja vastaan. Helmikuun 7. päivästä lähtien Korpi-Jaakko käytti sotauutistensa otsikkona sanoja Suomen sota.

Savonlinnassa suojeluskuntalaiset riisuiivat 30-miehisen venäläisen komennuskunnan aseista 24.1. Toiminnan toden teolla Pohjanmaalla alkaessa tilanne Savonlinnassa oli jo tiukasti paikallisen suojeluskunnan hallinnassa. Tästä mahdollisesti osittain johtui, että paikallinen esikunta pystyi alistamaan kaupungin porvarilliset lehdet Itä-Savon ja Keski-Savon tiukkaan ennakkosensuuriin (ks. s. 64). Valvonnasta huolimatta lehdet helmikuun 2. päivään mennessä pystyivät antamaan pääpiirteittäin oikean kuvan maan yleisilanteesta. Etelä-Suomen tapahtumista tiedettiin viimeistään 6.2., että venäläinen sotaväki siellä pysytteli puolueettomana tai oli poistumassa maasta.

Nuorsuomalainen Itä-Savo käsitteli pääkirjoituksessaan yleisesti tilannetta 29. helmikuuta. Lehti korosti punaisten ”verikaartien” väkivaltaisuuksia. Se katsoi, että kansanruumista jäyti sisäinen tauti, jonka parantamiseksi leikkaus oli välttämätön. Tammikuun viimeisen päivän johtavassa artikkelissaan Itä-Savo käsitteli venäläisten osuutta tilanteeseen. Lehti selosti mm. Podvoiskin tammikuun 26. päivän puolueettomuussähköttä, mutta ei uskonut sen venäläisiä hillitsevään voimaan.³⁵ Tammikuun lopusta maaliskuun alkuun Itä-Savo käytti sotauutistensa toistuvana otsikkona sanajonoa ”Uuden Suomen luomistyö — koko kansa noussut punakaartien hirmuvaltaa vastustamaan”.

Toinen savonlinnalaislehti, kansanpuolueen Keski-Savo katsoi 2.2., että sota oli alkanut ”isänmaanpettureita ja perivihollisiamme venäläisiä vastaan”. Lehden mukaan

33 Karjalainen 29.1. Pro patria, foco, lege, 31.1. Taistelu on käytävä loppuun, 2.2. Meikäläisen sosialismin suuri lankeemus.

34 Karjalan Sanomat 31.1. Vielä kerran, mistä nyt on kysymys.

35 Itä-Savo 29.1. Nykyhetkellä, 31.1. Mitta on täysi.

alkaneessa taistelussa ”mätä oksa” oli katkaistava, jottei koko muu puu lahoaisi. Sosialidemokraattisen puolueen johtoa Keski-Savo syytti siitä, että se tahtoi Suomen jäävän ”jonkinlaisena liittolaisena” riippuvaiseksi Venäjältä. Lehti katsoi, että taistelu käytiin lopullisen pesäeron tekemiseksi niin venäläisten kuin omien sosialistienkin kanssa.³⁶ Sodan alkuvaiheessa Keski-Savo käytti toistuvana rintamaautisten otsikkona sanoja Isänmaan puolesta punaista hirmuvaltaa vastaan.

Mikkelin sanomalehdet Länsi-Savo ja Mikkelin Sanomat eivät kirjapainotyöläisten lakon tähden ilmestyneet 29.1. — 19.2., joten niitä ei sodan syttymisvaiheesta kirjoitettaessa voida käyttää lähteinä.

Sortavalassa venäläiset oli riisuttu aseista jo 23.1., joten tammi-helmikuun vaihteessa tilanne oli siellä niin tiukasti valkoisten kontrolloima, että kaupungin ainoa porvarillinen sanomalehti Laatokka saattoi ilmestyä keskeytyksettä. Ensimmäiset tietonsa Pohjanmaalla suoritetuista aseistariisunnoista Laatokka julkaisi 29.1. Saman päivän numerossa oli myös Podvoiskin puolueettomuussähke. Kansanvaltuuskunnan muodostamisesta lehti kertoi 31. tammikuuta, ja 5. helmikuuta se ilmoitti, että venäläiset joukot olivat parhaillaan poistumassa Suomesta. Pääkirjoituksessaan lehti otti kantaa tilanteeseen tammikuun 29:ntenä. Tuolloin se katsoi, että punakaartit suuntasivat Suomessa toimintansa Euroopan kansanvaltaisinta eduskuntaa vastaan. Tammikuun 31. ja helmikuun 2. päivän pääkirjoituksissaan lehti tähdensi sitä, että sosialidemokraattisen puolueen johto oli kansan enemmistön tahdon syrjäyttäen ryhtynyt tekemään yhteiskunnallista vallankumousta luottaen maassa oleskelevan venäläisen sotaväen apuun.³⁷ Sotauutistensa toistuvana otsikkona Laatokka käytti sanoja Sähkö- ja puhelintietoja.

Lennätinyhteyksien katkeamisesta johtui, että Käkisalmeen saatiin hitaasti tietoja tilanteen kehittymisestä. Helmikuun 2. päivänä kuitenkin jo tiedettiin, että venäläiset oli riisuttu aseista Etelä-Pohjanmaalla, ja 5. helmikuuta oltiin jo selvillä siitä, että Helsingissä oli aloittanut toimintansa kansanvaltuuskunta-niminen punaisten hallitus.

Käkisalmen nuorsuomalainen Käkisalmen Sanomat kertoi 5.2., että venäläisten joukkojen ”valtava enemmistö” tahtoi pysyä suomalaisten taistellessa puolueettomina ja että venäläisiä joukkoja oli poistunut maasta enemmän, kuin tänne oli samaan aikaan tullut. Pääkirjoituksessaan lehti otti 2.2. ensimmäisen kerran kantaa tilanteeseen. Lehti katsoi, että sosialidemokraattisen puolueen johto oli ”villiintyneiden punakaartilaislaumojen vaatimuksesta” hylännyt kansanvallan periaatteet ja ryhtynyt pyrkimään diktatuuriin. Avukseen Suomen sosialidemokraatit olivat pyytäneet maassa kurrattomana mellastavan venäläisen sotaväen. ”Julkeaa vallankaappausta ja maanpetosta” estämään olivat kuitenkin nousseet suojeluskuntalaisten sankat joukot.³⁸ Sodan alkupäivinä Käkisalmen Sanomat käytti otsikoita Taistelu Suomen vapauden puolesta, Isänmaan vapaustaistelu ja Vapaustaistelumme. Helmikuun puolivälissä lehti siirtyi käyttämään yleisotsikkoa Päivän uutisia, joka säilyi sotauutisten yläpuolella taistelujen päättymiseen saakka.

Kainuun, Savon ja Karjalan lehdet näkivät helmikuun alkupäivinä sodan voittopuolisesti sisäiseksi taisteluksi. Venäläisten osuus otettiin kyllä huomioon, mutta venäläiset nähtiin sosialidemokraattisen puolueen johdon ja punakaartien avustajina, ei valkoisten ensisijaisina vastustajina. Kajaanin Lehteen, Kajaanin Kaikuun, Kainuun Sanomiin, Savon Sanomiin, Keski-Savoon, Karjalaiseen, Korpi-Jaakkoon, Laatokkaan ja

36 Keski-Savo 2.2. Kansan tahto, Jumalan tahto.

37 Laatokka 31.1. Vallankaappausyritys, 2.2. Taistelumme tarkoitusperät.

38 Käkisalmen Sanomat 2.2. Sosialistit taistelussa kansanvaltaa vastaan: 5.2. Karjalan maalaiskansalle.

Käkisalmen Sanomiin vakiintui helmikuussa yleisotsikoksi joko taistelujen sisäpoliittista luonnetta korostava yhdyssana tai neutraali, sodan luonteeseen kantaa ottamaton sanaliitto. Sanaparia Suomen vapaustaistelu käyttivät yleisotsikkoinaan Savo ja Savotar.

Syyt Itä-Suomen lehtien kansalaissota-korostukseen näyttävät olleen neljänlaisia. Ensiksikin Itä-Suomessa sosialistien kannatus ja punakaartien määrä oli suurempi kuin Pohjanmaalla.³⁹ Itä-Suomen kaupunkeihin sijoitetut venäläiset sotilaskomennuskunnat olivat huomattavasti pienempiä kuin Pohjanmaalla, eivätkä suojeluskuntalaiset ja venäläiset Itä-Suomen kaupungeissa joutuneet laukaustenvaihtoon, vaan komennuskunnat antautuivat taisteluilta. Kolmanneksi Itä-Suomen sanomalehdet saivat helmikuun alusta saakka julkaistavakseen uutisia, jotka viittasivat siihen, että Etelä-Suomeen sijoitetut venäläiset joukot joko pysyivät puolueettomina tai olivat parhaillaan poistumassa maasta. Mahdollisena neljäntenä vaikuttaja oli alueen poliittinen ilmasto. Itä-suomalaisissa vaalipiireissä perustuslaillisia tunnuksia korostavalla nuorsuomalaisella puolueella oli varsin vankka asema. Mahdollista on, että puolueen lehdistön yleinen valmius katsoa asioita ”perustuslaillisesti” oli osaltaan ohjaamassa kannanottoja tammi-helmikuun vaihteessa kansalaissotakorostuksen suuntaan.⁴⁰

5.2.3. Nimien koko skaala

Tammikuun 28. ja helmikuun 15. päivän välisenä aikana — siis ennen Samuli Sarrion Suomen vapaussota -artikkelin ilmestymistä — 30 valkoisen alueen sanomalehteä julkaisi 50 sellaista pääkirjoitusta, jotka sisälsivät sotaa luonnehtivia nimiä.⁴¹ Eri vaihtoehtojen kesken pääkirjoitukset jakaantuivat seuraavan taulukon osoittamalla tavalla.

Taulukko 3. Sodan nimiä sisältävien pääkirjoitusten määrä Pohjanmaan, Keski-Suomen ja Itä-Suomen sanomalehdissä 28.1.—15.2.1918. Suluissa sodan nimiä sisältävien pääkirjoitusten prosenttinen osuus alueen kaikista pääkirjoituksista kyseisenä aikana.

Alue	kansalais- ja veljessota	sisällyso- ta	kansalais- ja sisällyso- ta	vapaustaistelu	vapaus- ja vapaus- sota	vapaus- tais- telu ja vapaus- sota	kansalais- tai sisällis- sota ja vapaus- taistelu tai vapaussota
Pohjanmaa	5(7,1)	2(2,9)	—	15(21,4)	1(1,4)	1(1,4)	1(1,4)
Keski-Suomi	1(4,2)	—	—	4(16,7)	—	—	—
Itä-Suomi	8(8,7)	3(3,3)	1(1,1)	5(5,4)	—	—	3(3,3)
Yhteensä	14(7,5)	5(2,7)	1(0,5)	24(12,9)	1(0,5)	1(0,5)	4(2,2)

39 Manninen 1974, s. 19; Manninen, HArk 67 1975, s. 411.

40 Itä- ja Länsi-Suomen ”henkisen ilmaston” eroista ks. Alapuro 1977, s. 121—126, 146.

41 Tammikuun 28. ja helmikuun 15. päivän välisenä aikana valkoisen alueen lehdet julkaisivat yhteensä 186 pääkirjoitusta, joista Pohjanmaan lehdissä oli 70, Keski-Suomen lehdissä 24 ja Itä-Suomen lehdissä 92. Sodan eri nimiä käyttivät pääkirjoituksissaan kyseisenä aikana P o h j a n m a a l l a Ilkka, Kaiku, Kaleva, Kaskö Tidning, Keski-Pohjanmaa, Liitto, Människovännen, Pedersöre, Raahe, Suupohjan Kaiku, Syd-Österbotten, Tornion Lehti, Vaasa, Vasabladet ja Österbottningen, K e s k i - S u o m e s s a Keski-suomalainen ja Saarijärven Paavo, K a i n u u s s a Kainuun Sanomat, Kajaanin Kaiku ja Kajaanin Lehti, S a v o s s a Itä-Savo, Keski-Savo, Salmetar, Savo ja Savon Sanomat ja K a r j a l a s s a Karjalainen, Karjalan Armeijakunnan Pääesikunnan Tiedonannot, Karjalan Sanomat, Korpi-Jaakko ja Laatokka.

Koko nimiskaala kansalaissodasta vapaussotaan oli siis jo sodan ensimmäisinä viikoina käytössä. Vapaustaistelu oli yleisin nimi Pohjanmaalla ja taistelun sisäistä luonnetta korostavat sanat Itä-Suomessa. Vapaustaistelu-nimeä käyttivät pääkirjoituksiinsa ensimmäisen kerran kokkolalainen Österbottningen 29.1., Vaasa 31.1., jyvaskyläläinen Keski-suomalainen 2.2. ja joensuulainen Korpi-Jaakko 2.2. Kansalaissotaa käyttivät pääkirjoituksiinsa ensimmäisen kerran kristiinalainen Suupohjan Kai-ku 29.1., joensuulainen Karjalainen 31.1., joensuulainen Karjalan Sanomat 31.1. ja jyvaskyläläinen Saarijärven Paavo 31.1. Toisin kuin on oletettu,⁴² sisällissota (tai sisällinen sota) ei ole myöhäsyntyinen, vasta toisen maailmansodan jälkeen käyttöön otettu nimitys, vaan valkoiset lehdet käyttivät sitä jo helmikuussa 1918. Esimerkiksi kuopiolaisessa Savossa se esiintyi 2.2., oululaisessa Kalevassa 7.2., kajaanilaisessa Kai-nuun Sanomissa 13.2. jne.

Eriytyistä huomiota ansaitsevat ne viisi pääkirjoitusta, joissa ennen Samuli Sarion Suomen vapaussota -artikkelia käytettiin vapaussota- tai vapautussota-sanoja. Näistä pääkirjoituksista kaksi ilmestyi ruotsalaisella Pohjanmaalla ja kolme Itä-Suomessa.

Ensimmäisenä vapautussotaa (befrielsekrig) käytti Pedersöre. Helmikuun 6. päivän pääkirjoituksessaan Finlands ödestimma lehti katsoi vapautussodan alkaneen venäläisiä ja punaisia isänmaanpettureita vastaan. Lehti korosti, että jälleen kerran rajojemme sisäpuolella seisoi perivihollinen, joka voitiin voittaa vain lujin ponnistuksin.

Toisena ruotsinkielisenä pohjalaislehtenä Vasabladet käytti vapautussotaa 12.2. pääkirjoituksessaan Finlands frihetsstrid. Kirjoituksen mukaan vapautussota oli ”kohtalonomainen välttämättömyys” Suomen nuoren vapauden turvaamiseksi. Kuin nuijasodan talonpojat pohjalaiset olivat nousseet sortoa vastustamaan.

Merkittäväksi Vasabladetin tekstin teki se, että lehti oli lainannut sen tukholmalaisesta Aftonbladetista, jolle sen oli kirjoittanut lehden entinen päätoimittaja Edvin Sundqvist.⁴³

Sundqvistin tie Aftonbladetiin oli käynyt monen vaiheen kautta. Ollessaan vuonna 1915 Vasabladetin päätoimittajana hän oli liittynyt aktivisteihin. Vuosina 1915–16 hän oli toiminut jääkärivärinä Etelä-Pohjanmaalla. Toukokuussa 1916 venäläiset santarit oliyat pidättäneet hänet. Istuttuaan kuusi viikkoa Vaasan lääninvankilassa Sundqvist oli muutamien tovereidensa kanssa onnistunut pakenemaan Ruotsiin. Tukholmassa hän oli vuosina 1916–17 työskennellyt saksalaissympatioistaan tunnetun Aftonbladetin ulkomaantoimittajana.⁴⁴ Sodan Suomessa tammikuussa 1918 sytyttyä Sundqvist pyrki vaikuttamaan tilanteeseen kirjoittamalla.

Kahden valkoisen vaikuttajan Edvin Sundqvistin ja Samuli Sarion vaiheet olivat yhdensuuntaiset. Molemmat olivat menneet vuosina 1915–16 mukaan aktivistiliikkeen, ja kumpikin oli poistunut ulkomaille 1915–16. Molemmat olivat toimineet ulkomailla tiedotustehtävissä, Sario Tukholmassa ja Berliinissä ja Sundqvist Tukholmassa. Sodan 1918 Suomessa sytyttyä sekä Sario että Sundqvist kirjoittivat taistelujen yleisluonteesta artikkelit, joissa he ajan tavasta poiketen nimittivät taistelua vapaussodaksi ja korostivat ulkoista uhkaa. Näin nämä kaksi aktivistia olivat kumpikin tahollaan panemassa alkuun sitä propagandanäkemyttä, joka korosti ensisijaisesti sodan Venäjänvastaisuutta.

Tapahtumien toisessa polttopisteessä, lähellä hahmottumassa olevaa Vuoksen rintamaa sortavalalainen Laatokka kutsui alkanutta taistelua kansalaissodaksi. Toisin ta-

42 Vrt. Jutikkala, Kanava 1977, s. 463.

43 Aftonbladet oli julkaissut tekstin 3.2. Suomi-numerossaan otsikoiden Folkresningen i Österbotten.

44 Wegelius 1933, s. 159–160; Koivula 1925, s. 199.

pahtumia nimittivät Karjalan joukkoja johtavat jääkäriupseerit Aarne Sihvo ja Woldeemar Hägglund, jotka olivat useita vuosia päätoimisesti valmistautuneet Venäjän-vastaiseen kansannousuun. Helmikuun 3. päivänä heidän johtamansa esikunta osoitti Karjalan ja Savon kansalle julistuksen. Siinä se korosti, että hetkellä, jona Suomen kansa oli ryhtynyt heittämään harteiltaan sarron iestä ja ostamaan ”verensä hinnalla” vapauttaan, joukko puolueriitojen eksyttämiä kansalaisia oli liittynyt ”isänmaan vihollisiin”, ja siten oli ”vapaussodasta samalla tullut kansalaissota”. Karjalan Armeijakunnan Pääesikunnan Tiedonannot julkaisi tämän tekstin ensimmäisen numeronsa pääkirjoituksena 5. helmikuuta. Sama tiedonantojen numero sisälsi myös katsauksen sodan alkutapahtumiin. Siinä todettiin, että ”sähköinen jännitys oli vihdoinkin purkautunut vapaus- ja kansalaissodan ukkosena”. Tekstissä taistelut kuitenkin nähtiin voittopuolisesti suomalaisten väliseksi asiaksi. Venäläisistä ilmoitettiin, että suurin osa heistä oli välinpitämättömiä ja että ”enemmän poistuu Pietariin kuin sieltä tänne palaa sotilaita”. Tämän Tiedonantojen helmikuun 5. päivän tilannekatsauksen lainasi 12.2. pääkirjoitukseen iisalmelainen Salmetar ja tuli näin ensimmäisenä alueellaan käyttäneeksi sanaparia vapaus- ja kansalaissota.

Seuraavan kerran Karjalan Armeijakunnan Pääesikunnan Tiedonannot käytti vapaussota-sanaa 12.2. pääkirjoituksessaan Murheellista ja lohdullista nykyisissä tapahtumissa. Käsitelyään ensin taistelun sisäpoliittista puolta lehti jatkoi:

Mutta siunatuksi onneksi taistelu ei ole vain kansalaissotaa vaan myöskin vapaussotaa. Nyt meillä on iloinen velvollisuus itsemme uhraamalla näyttää, minkä arvon itsenäisyydelle ja vapaudelle annamme, ja suorittaa se hinta, jota ilman itsenäisyytemme olisikin tuntunut ilmaiseksi saadulta, niin että tuskin itsekään olisimme jaksaneet uskoa sitä muuksi kuin revittäväksi paperinpalaksi.

Tässä tekstissään Tiedonannot puhui vapaussota-sanan yhteydessä itsenäisyydestä ja vapaudesta, mutta ei nimennyt vastustajaksi Venäjää eikä muutakaan ulkoista tekijää.

Valkoisen Suomen lehdet julkaisivat Samuli Sarion Suomen vapaussota -artikkelin helmikuun 16:n ja 22:n välisenä aikana. Sen jälkeen senaatti ja päämaja useita kertoja Saksan intervention ja Itä-Karjalan kysymyksen yhteydessä jakoivat sanomalehdille julistuksia, päiväkäskyjä ja tiedotteita, joissa ne viittasivat taistelun Venäjän-vastaiseen luonteeseen (ks. s. 98, 101, 105—106). Osaltaan tämä virallinen propaganda oli ohjaamassa sanomalehtien sananvalintoja vapaussota-korosteiseen suuntaan.

Helmikuun 16. ja toukokuun 2. päivän välisenä aikana 42 valkoisen Suomen lehteä julkaisi 1042 pääkirjoitusta, joista 307 sisälsi sotaa luonnehtivia yhdyssanoja.⁴⁵ Eri vaihtoehtojen kesken nämä pääkirjoitukset jakaantuivat seuraavan taulukon osoittamalla tavalla.

45 16.2.—2.5. julkaistuista 1042 pääkirjoituksesta ilmestyi 448 Pohjanmaan, 89 Keski-Suomen ja 505 Itä-Suomen sanomalehdissä. Sodan nimiä sisältäneistä 307 pääkirjoituksesta julkaistiin 134 Pohjanmaan, 28 Keski-Suomen ja 145 Itä-Suomen sanomalehdissä. Lehdittäisistä jakaumista ks. liite 4.1.1. s. 237—238.

Taulukko 4. Sodan nimiä sisältävien pääkirjoitusten määrä Pohjanmaan, Keski-Suomen ja Itä-Suomen sanomalehdissä 16.2.—2.5. 1918. Suluissa sodan nimiä sisältävien pääkirjoitusten prosenttinen osuus alueen kaikista pääkirjoituksista kyseisenä aikana.

Alue	kansalais- ja sisällissota	kansalais- ja sisällissota	vapaustaistelu	vapaustaistelu ja vapautussota	vapaustaistelu ja vapautussota	kansalais- tai sisällissota ja vapaustaistelu tai vapautussota
Pohjanmaa	7 (1,6)	10 (2,2)	3 (0,7)	83 (18,5)	17 (3,8)	6 (1,3)
Keski-Suomi	1 (1,1)	1 (1,1)	—	16 (18,0)	8 (9,0)	2 (2,2)
Itä-Suomi	42 (8,3)	7 (1,4)	3 (0,6)	67 (13,3)	15 (3,0)	9 (1,8)
Yhteensä	50 (4,8)	18 (1,7)	6 (0,6)	166 (15,9)	40 (3,8)	17 (1,6)

Sekä Pohjanmaalla että Keski- ja Itä-Suomessa selvästi yleisin sodan nimitys oli 16.2.—2.5. vapaustaistelu. Sodan alkuvuokoihin verrattuna vapautussota-sanana käyttö lisäntyi tänä aikana. Sodan loppuun saakka kansalaissota-sanana käytettiin enemmän Itä-Suomessa kuin Pohjanmaalla. Liitteistä 4.2.1 ja 4.2.2. sivuilta 244—247 on nähtävissä, että eniten kansalaissota-sanana käyttivät nuorsuomalaiset ja kansanpuolueen lehdet, vapaustaistelu-sanana käytön ollessa yleisintä vanhasuomalaisissa ja maalaisliittolaisissa lehdissä. Usein vapaustaistelu-nimi esiintyi Kaiussa, Kalevassa, Liitossa, Vaasassa ja Valkoisessa Suomessa.⁴⁶ Kansalaissotaa käyttivät muita tiheämmin Kajaanin Lehti, Itä-Savo ja Laatokka.

Viikoittain sodan nimiä sisältäviä pääkirjoituksia ilmestyi Pohjanmaan, Keski- ja Itä-Suomen lehdissä kuvion 3 osoittamalla tavalla.⁴⁷

Liitteessä 5 sivuilla 253—254 on nähtävissä, että sodan pitkittyessä myös rintama uutisten päivittäin toistuvat yleisotsikot muuttuivat vapaustaistelu- ja vapautussota-korosteeseen suuntaan. Pohjanmaalla Kaiku, Kaskö Tidning, Keski-Pohjanmaa, Människövännän, Raahe, Suupohjan Kaiku ja Österbottningen käyttivät lähes koko sodan ajan Vapaustaistelu-sanana yleisotsikkonaan. Kaleva, Liitto ja Österbottniska Posten sitä vastoin otsikoivat helmikuun alkuvuokoina uutisensa neutraaleilla, sodan luonteeseen kantaa ottamattomilla sanapareilla. Helmi-maaliskuussa nämäkin lehdet ottivat yleisotsikkoon Vapaustaistelun. Koko sodan ajan neutraaleja sanaliittoja yleisotsikkonaan käyttivät Pohjanmaalla Pedersöre, Syd-Österbotten, Vasabladet ja Vasa Posten.

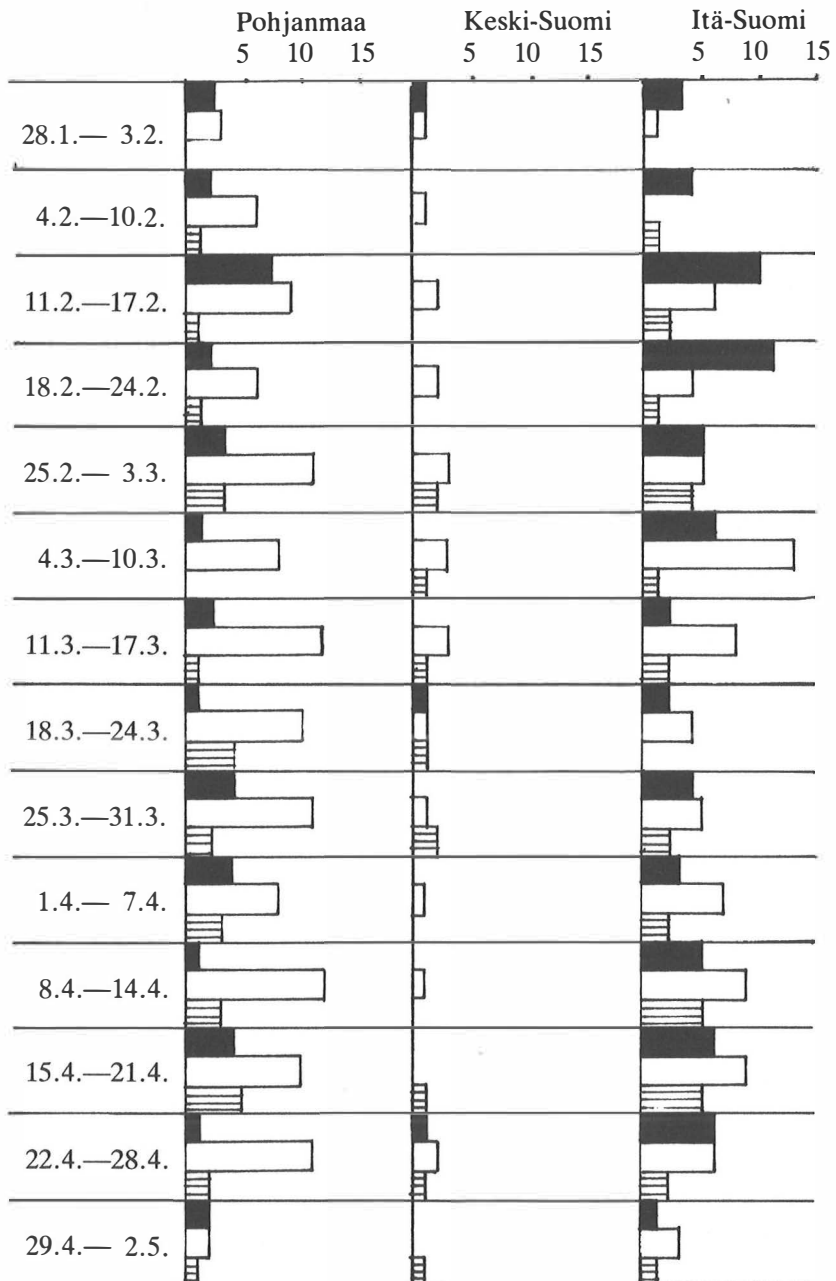
Jyväskylässä Keskisuomalainen käytti helmikuun 9. päivästä sodan loppuun saakka yleisotsikkona Vapaustaistelu. Toiseen jyväskyläläislehteen Saarijärven Paavoon ei sodan alkuvuokoina vakiintunut rintama uutisten toistuvaa otsikkoa. Helmikuun 26. päivästä lähtien Saarijärven Paavo kuitenkin ryhtyi säännöllisesti otsikoimaan päivittäiset taisteluuutisensa sanalla Vapautussota.

Itä-Suomessa Kainuun Sanomat, Kajaanin Kaiku, Itä-Savo, Keski-Savo, Savon Sanomat, Karjalainen, Karjalan Armeijakunnan Pääesikunnan Tiedonannot, Korpiaakko ja Laatokka käyttivät sodan alkuvuokoina taistelujen sisäistä luonnetta korostavia yhdyssanoja tai sanaliittoja, mutta vaihtoivat ne helmi-maaliskuun vaihteessa Vapaustaistelu- tai Vapautussota-sanoiksi. Koko sodan ajan neutraaleja sanaliittoja käyttivät yleisotsikkonaan Itä-Suomessa Käkisalmen Sanomat, Jaakkima ja Parikka-

⁴⁶ Ks. liite 4.2.1. s. 244—246.

⁴⁷ Ne 32 pääkirjoitusta, joissa vapaustaistelu- ja vapautussota-sanat esiintyvät rinnan tai joissa käytetään yhdistelmää kansalaissota/sisällissota ja vapaustaistelu/vapautussota, esiintyvät piirroksessa kahdesti, koska niiden pois jättäminen olisi aiheuttanut nimenomaan vapautussota-sanana näkyvän aliedustuksen.

Kuvio 3. Sodan nimiä sisältävien pääkirjoitusten ilmestyminen valkoisen Suomen sanomalehdissä viikottain 28.1. — 2.5. 1918.

- kansalais-, sisällis- ja veljessota
- vapaustaistelu
- vapaussota, vapautussota

lan Sanomat.⁴⁸ Ainoana valkoisen Suomen sanomalehtenä Kajaanin Lehti käytti taistelujen sisäistä luonnetta korostavaa yleisotsikkoo koko sodan ajan.

Viime aikoihin saakka on pohdittu sitä, millä perusteilla vuoden 1918 sotaa voitaisiin nimittää vapaussodaksi. Pohtijoilta on kuitenkin jäänyt huomioon ottamatta, että selvästi yleisin valkoisten aikalaisten käyttämä nimitys ei ollut vapaussota vaan vapaustaistelu. Sen tähden on kysyttävä, tarkoittivatko valkoiset vuonna 1918 vapaussodalla ja vapaustaistelulla samaa asiaa vai oliko näillä sanoilla merkityseroja heidän kielenkäytössään. Kysymykseen voidaan hakea vastausta tarkastelemalla vapaussota- ja vapaustaistelu-sanojen esiintymisyhteyksiä.

Kirjan seuraavassa luvussa käsitellään valkoisten tavoitteita ja vastustajia. Tällöin todetaan että valkoisten lehtien kirjoittajat katsoivat oman puolen tavoitteeksi joko yksinomaan sisäisen tai yksinomaan ulkoisen vastustajan kukistamisen tai he asettivat valkoisten päämääräksi yhtyneen sisäisen ja ulkoisen vihollisen lyömisen. Kun pääkirjoituksissa käytetyt sodan nimet ja samoissa teksteissä ilmoitetut vastustajat/tavoitteet yhdistettiin, syntyi seuraava taulukko.

Taulukko 5. Sodan nimiä ja taistelun tavoitteita/vastustajia sisältävien pääkirjoitusten esiintyminen valkoisen Suomen lehdissä 28.1.—2.5.1918.

	kansalaisyhteisö- ja veljessota	sisälisso- ta	kansalaisyhteisö- ja sisällissota	vapaustaistelu	vapaussota	vapaustaistelu ja vapaussota	kansalaisyhteisö- tai sisällyssota ja vapaustaistelu tai vapaussota	yhteensä
ulkoinen tavoite/vastustaja	1	2	—	22	6	1	4	36
sisäinen tavoite/vastustaja	12	2	—	11	—	2	1	28
sekä ulkoinen että sisäinen tavoite/vastustaja	23	7	2	78	11	6	4	131
yhteensä	36	11	2	111	17	9	9	195

Vapaustaistelu-nimitystä käytettiin yleisesti silloin, kun kirjoitettiin sodasta sekä ulkoista että sisäistä vihollista vastaan. Samoissa yhteyksissä käytettiin myös vapaussotasanaa. Kuitenkin vapaussotasanaan liittyi vivahteita, joita vapaustaistelu-nimityksellä ei ollut. Vapaussotasanan valkoiset kirjoittajat valitsivat monesti nimenomaan silloin, kun kirjoittivat Itä-Karjalasta ja Suomen itärajalasta, idän uhkasta, venäläisten punaisille antamasta avusta, venäläisten aseistariisumisesta, Venäjän-vastaista kansannousua vuosina 1915—17 valmistelleista jääkäreistä ja aktivisteista, Suomen armeijan muo-

48 Käkisalmen Sanomista, Jaakkimasta ja Parikkalan Sanomista on tässäkin muistutettava, että niitä toimittivat samat henkilöt, että ne julkaisivat samaa aineistoa ja että ne osittain samaa taittoakin käyttäen painettiin samassa kirjapainossa.

dostamisesta, vuoden 1918 sodan historian kirjoittamisesta ja kansallisuuskysymyksestä.⁴⁹

Rintaman eteläpuolella punaiset käyttivät sodasta lähes samoja nimiä kuin valkoi-setkin. Heille kamppailu oli sisällis- tai kansalaissotaa,⁵⁰ tai se oli työväenluokan vapaustaistelua ja vapaussotaa porvaristoa vastaan.⁵¹ Marxilaisen luokkanäkemyksen omaksuneet punaiset erosivat valkoisista selvimmin siinä, että he varsin usein kutsuivat taistelua myös luokkasodaksi.⁵² Tätä nimeä eivät valkoisen Suomen lehdet talvella 1918 lainkaan käyttäneet.

5.3. Ketä vastaan ja miksi?

Helmikuun alussa Vaasan senaatti asetti propagandassaan valkoisille seuraavia tavoitteita: kapina oli kukistettava, Suomen vapaus oli turvattava ja laillinen järjestys, kotien rauha sekä omaisuuden turva oli palautettava. Alkuvaiheen propagandassaan senaatti ei painottanut sitä, että Suomi olisi vapautettava Venäjältä. Helmikuun puolivälin jälkeen propagandan Venäjän-vastaisuus kuitenkin jyrkkeni.

Valkoisten lehtien pääkirjoituksissa tavoitteet ja vastustajat kietoutuivat yleensä niin kiinteästi yhteen, että niiden toisistaan erottaminen ei ole ollut mahdollista. Sen tähden tavoitteita ja vastustajia on käsitelty yhdessä. Valkoisten lehtien pääkirjoitusten ilmoittamat vastustajat ja tavoitteet voidaan jaotella seuraavasti:

1. Valkoisten vastustajana oli ulkoinen vihollinen/ valkoisten tavoitteena oli Suomen vapauttaminen.
2. Valkoisten vastustajana oli sisäinen vihollinen/ valkoisten tavoitteena oli sisäisen vihollisen kukistaminen.
3. Valkoisten vastustajina olivat sekä sisäiset että ulkoiset viholliset/ valkoisten tavoitteena oli sekä sisäisen että ulkoisen vihollisen kukistaminen.

Alueittain näitä vaihtoehtoja sisältävät tekstit jakaantuivat taulukon 6 osoittamalla tavalla. Taulukon numerointi viittaa edellä olevaan jaotteluun.

49 Itä-Karjalaa, itärajaa ja idän uhkaa käsitellessään vapaussota-sanaa käyttivät Kainuun Sanomat 4.4. Vapaustaistelujain veri ei vuoda hukkaan; Kaleva 17.4. Suomen itäinen raja turvattava; Keski-Pohjanmaa 2.3. Suomen tasavalta ja 18.4. Venäjän Karjala ja Suomi; Käkisalmen Sanomat 25.4. Venäjän Karjala ja Suomi; Laatokka 26.2. Ylväät ja ylevät sanat, 5.3. Karjalan kannaksen tuleva kohtalo ja 9.4. Voitosta voittoon; Pedersöre 6.2. Finlands ödestimma; Savo 30.4. Viipurin valloitus; Vaasa 18.4. Vienan Karjala ja 24.4. Kapinallisten lopputili lähellä; Vasabladet 28.3. Tankar mot framtiden ja 27.4. Östkarelska problemet; Vasa Posten 17.4. Vad är meningens? Skall frihetskriget förvandlas till erövringskrig. Jääkärien, aktivistien ja saksalaisten yhteydessä vapaussota-sanaa käyttivät pääkirjoituksissaan Keskisuomalainen 28.2. Valkenee; Saarijärven Paavo 2.3. Ensimmäisen sotakuukauden kuluttua; Savo 18.4. Suomen vapaustaistelu. Suomen armeijan muodostamista käsitellessään vapaussota-sanaa käyttivät Keskisuomalainen 29.3. Kunnia sille, jolle kunnia tulee; Keski-Pohjanmaa 30.4. Suomi on vapaa; Saarijärven Paavo 30.4. Asevelvollisuuskysymys ja suojelekunnat. Sodan historian kirjoittamista käsitellessään vapaussota-sanaa käyttivät Kajaanan Kaiku 27.4. Aineksia keräilemään vapaussotamme historiaa varten; Kaleva 19.2. Vähän parhaillaan käytävän vapaustaistelun esihistoriaa Oulun läänissä; Keskisuomalainen 10.3. Eräs pieni ajatus; Länsi-Savo 25.2. Vapauden aamu. Kansallisuuskysymystä, ruotsalaisuutta ja Ruotsia käsitellessään vapaussota-nimeä käyttivät Mikkelin Sanomat 12.4. Eräitä sota-ajan ilmiöitä ja pari sanaa niiden johdosta; Syd-Österbotten 2.3. Den officiella Sveriges ynkedom; Vaasa 26.3. Hajottavia pyrki- myksiä vastaan.

50 Ks. esim. Kansan Lehti 25.2.; Työ 2.2., 5.3., 23.4.; Työmies 6.2., 11.2., 16.2.

51 Vapaustaistelu-sanaa punaisen puolen lehdet käyttivät silloin, kun ne kertoivat taistelussa kaatuneiden punakaartilaisien hautajaisista. Ks. esim. Työ 2.4.; Työmies 10.2. Kasperin Tantu julkaisi helmikuussa työväenlehdissä runon Pyhä sota, jossa hän mm. kirjoitti: ”Toveri, kivääri käteen ota/ alkanut on pyhä, siunattu sota.// Rivihin kiiruhda, kivääri ota/ alkanut on pyhä vapaussota.”

52 Ks. esim. Kansan Lehti 17.2., 20.2., 23.2., 27.2., Työ 5.4., 8.4.; Työmies 7.2., 9.2., 10.2., 11.2., 12.2., 21.2., 24.2., 25.2., 1.3., jne.

Taulukko 6. Vastustajia ja tavoitteita sisältävät pääkirjoitukset valkoisen Suomen sanomalehdissä 28.1.—2.5.1918. Suluissa kyseisten pääkirjoitusten prosenttinen osuus alueen kaikista pääkirjoituksista.

	1	2	3
Pohjanmaa	39 (7,5)	21 (4,1)	127 (24,5)
Keski-Suomi	6 (5,3)	7 (6,2)	24 (21,2)
Itä-Suomi	31 (5,2)	41 (6,9)	179 (30,0)
Yhteensä	76 (6,2)	69 (5,6)	330 (26,9)

Taulukosta 6 ja liitteestä 4.2.2. sivulta 247 on nähtävissä, etteivät ilmestymispaikka ja poliittinen kanta merkittävästi vaikuttaneet lehtien tavoitteenasetteluun. Yleisimmin valkoisen Suomen lehdet katsoivat, että oma puoli taisteli sisäistä ja ulkoista vihollista vastaan ja että tärkeimpänä tavoitteena oli maan vapauttaminen sisäisistä ja ulkoisista vihollisista. Samansuuntaisia tavoitteitahan porvarillinen lehdistö oli asettanut jo syksyllä 1917 suomalaisten ja venäläisten suorittamista murhista, ryöstöistä, pahoinpitelyistä ja laittomista takavarikoista kirjoittaessaan. Talvella 1918 valkoiset eivät harvoja sivuilla 172—176 esiteltäviä poikkeuksia lukuun ottamatta kuitenkaan ulkoiseksi vihollisikseen nimenneet Venäjää tai Leninin hallitusta, vaan katsoivat, että punaisten rinnalla taisteli ”eläimellistyneitä sotajoukkojen tähteitä”, jotka mellastivat Suomessa ”ilman mitään kuria ja tarkoitusta” ja joilla ei ollut aavistustakaan Suomen todellisesta tilanteesta.

Toiseksi suurimman ryhmän muodostivat pääkirjoitukset, joissa ensisijaiseksi viholliseksi nimettiin ulkoinen vastustaja ja tärkeimmäksi tavoitteeksi asetettiin Suomen vapauttaminen. Osa tämän ryhmän tekstejä oli siten abstrakteja, että ne vastustajaa nimeämättä asettivat tavoitteeksi ”Suomen vapauden”, ”isänmaan vapauden” tai ”kansan vapauden”.¹ Osassa tämän ryhmän tekstejä taas ensisijaiseksi vastustajaksi nostettiin ”idän kuristava jättiläinen”, ”idän barbaarit” tai ”ryssät” tai ilmoitettiin valkoisten tavoitteeksi Suomen lopullinen Venäjältä irrottaminen.²

Kolmantena olivat pääkirjoitukset, joissa vastustajiksi nimettiin omat punaiset ja tavoitteeksi asetettiin kapinan kukistaminen ja kotien turvallisuuden, yhteiskuntarauhan ja parlamentaarisen järjestyksen palauttaminen. Valkoiset lehdet korostivat, että ”maailman kansanvaltaisinta eduskuntaa” uhkasivat vasemmalta punaiset kapinalliset, ja oikealta sitä uhkasivat ne, jotka tahtoivat muuttaa Suomen harvainvaltaiseksi monarkiaksi.³

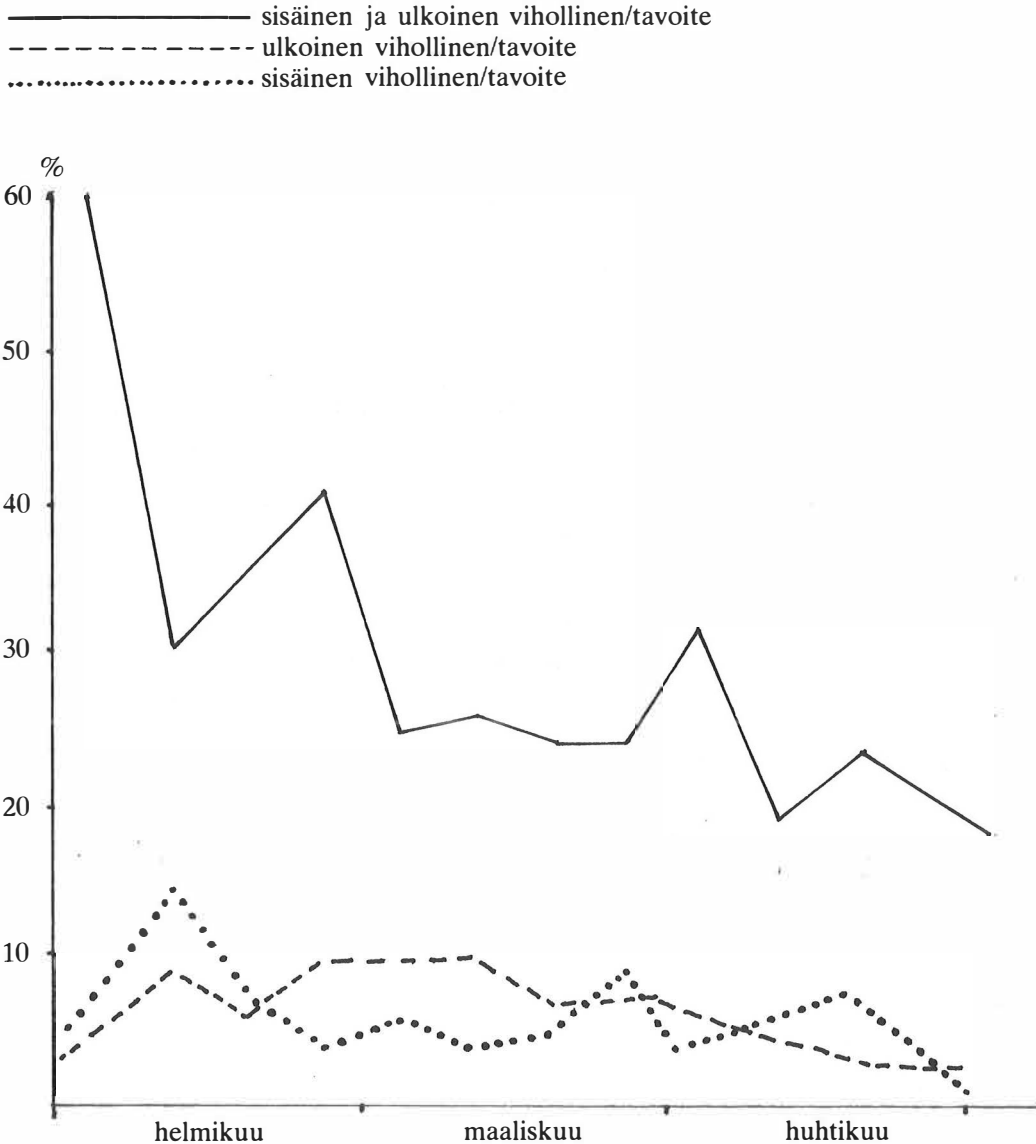
Kaikien kaikkiaan valkoiset lehdet julkaisivat 28. tammikuuta—2. toukokuuta 475 sellaista pääkirjoitusta, joissa nimettiin vastustajia ja/tai asetettiin jokin kolmesta perustavoitteesta. Kuvio 4 osoittaa, miten näiden kirjoitusten määrät helmi-, maalisi- ja huhtikuussa vaihtelivat viikoittain.

1 Ks. esim. Ilkka 6.2. Toinen suuri päivänkysymys; Itä-Savo 25.4. Olenko minä veljeni vartija; Kaiku 17.3. Kaatuneiden sankarien perheistä huolehtimaan; Kaleva 11.4. Taistelu nälkää vastaan; Karjalainen 9.3. Suuri raja, 11.4. Veljemme huutavat; Keski-Pohjanmaa 26.2. Ensimmäinen sotakuukausi on kulunut, 4.4. Eteenpäin; Keski-Savo 2.3. Isänmaan alttarille uhraamaan; Keskisuomalainen 16.2. Kaatuneet sankarimme yhteisiin sankarihautoihin; Käkisalmen Sanomat 4.4. Valkeat haudan velvoittavat; Laatokka 19.3. Kapinan todennäköisiä seurauksia; Liitto 14.2. Toiminta rintaman takana, 2.3. Ei laiminlyöntiä missään suhteessa; Länsi-Savo 4.3. Viisi viikkoa; Saarijärven Paavo 23.2. Päivän kysymyksiä, 16.3. Maa-laistyöväen oloista.

2 Ks. esim. Kaskö Tidning 20.3. En följd av världskriget; Vaasa 15.4. Ruotsalaisten päivä.

3 O. Eklund julkaisi 28.3. Vasabladetissa artikkelin Inskränkt demokrati, jossa hän syksyn ja talven ta-

Kuvio 4. Vastustajia nimeävien ja tavoitteita asettavien pääkirjoitusten prosenttinen osuus kaikista valkoisen Suomen lehtien pääkirjoituksista helmi-, maalisi- ja huhtikuussa 1918.

pahtumiin vedoten ehdotti, että Suomesta tehtäisiin monarkia ja eduskunta muutettaisiin kaksikamari-seksi. Konservatiivisia voimia edustavaa eduskunnan ensimmäistä kamaria ei tulisi Eklundin mukaan valita yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella, vaan jäsenyyden määräisi omistus- ja sivistystaso. Toisen kamarin vaaleissa äänioikeusikäraja nostettaisiin 30 ikävuoteen. Naisten äänioikeus ei Eklundin mukaan ollut lainkaan välttämätön. Suomenkieliset lehdet Ilkka, Kajaanin Kaiku, Kajaanin Lehti, Liitto, Länsi-Savo ja Savon Sanomat torjuivat järjestelmän muuttamista koskevat ehdotukset jyrkästi. Ne korostivat, etteivät ne taistelleet "taantumuksen" puolesta vaan hyväksi havaitun parlamentaarisen järjestelmän palauttamiseksi. Ilkka 26.4. Nyt ei ole taantumuksen aika; Kajaanin Kaiku 30. 4. Edistysmielisessä hengessä uudistuksiin käsiksi; Kajaanin Lehti 3.4. Rajoitettu kansanvalta; Liitto 29.3. Takaisinpalaamistarkoitussakko; Länsi-Savo 15.4. Taantumustako; Mikkelin Sanomat 12.4. Eräitä sota-ajan ilmiöitä ja pari sanaa niiden johdosta; Savon Sanomat 6.4. Ei niissä merkeissä.

Vilkkainta tavoitteiden asettaminen ja vastustajien määrittelemisen oli vapaaehtoisten värväyskaudella helmikuussa ja Tampereen offensiivin ratkaisuvaiheessa maaliskuun lopussa. Senaatin ja päämajan Venäjän-vastaisista painotuksista huolimatta maaliskuun puolivälistä lähtien vähenivät tasaisesti ne pääkirjoitukset, joissa vastustajiksi nimettiin ulkoinen vihollinen. Hyökätessään maaliskuun huhtikuussa syväälle punaisten alueelle valkoiset omin silmin näkivät, miten vähäinen venäläisten osuus oli enää punaisten puolella. Paradoksaalista oli, että samaan aikaan kun venäläisten osuutta korostava tavoitteenasettelu väheni, Venäjän-vastaiset asenteet nimenomaan Vienan kysymyksen yhteydessä jyrkkenivät (ks. s. 184–185).

5.4. Sotapropagandan yleiset aseet

5.4.1. Idealismi vastaan materialismi

Valkoisten katsomukselliset lähtökohdat olivat syvällä snellmanilais-runebergiläis-topeliaanisen kansallisen idealismin maaperässä.¹ Lehtiartikkeleissaan valkoiset korostivat, että henki oli tosiolevainen ja materiaan verrattuna ensisijainen. Materialismin valkoiset määrittivät alhaiseksi ja hengettömäksi aineellisuuden palvonnaksi. Valkoiset katsoivat, että se oikea, jalo ja pyhä, jonka puolesta he taistelivat, oli alkuperältään jumalallista ja näin ollen absoluuttista.

Valkoisten mukaan vuoden 1918 sodassa oli kysymys idealistisen valkoisen ja materialistisen punaisen maailmankatsomuksen välisestä taistelusta. Voittajiksi selviytyivät valkoiset, koska heitä innoitti todellinen kansallishenki. Aineellisten luokkaetujensa ajajiksi alentuneet punaiset olivat tuomitut häviämään. Koska materialismin kannalle asettuneet punaiset olivat kieltäneet hengen ylipäättään, he samalla olivat kieltäneet kansallishengen. Näin he olivat ajautuneet hengettömään internationalismiin, joka puolestaan oli vienyt heidät liittoon ”vuosisataisen sortajan” Venäjän kanssa.²

J.V. Snellmanin mukaan siveellistä oli sellainen kansakunnan tavoissa ja laeissa ilmenevä toiminta, joka ylimpänä norminaan piti kansallishenkeä.³ Talvella 1918 valkoiset snellmanilaisittain korostivat, että he taistelivat siveellisen järjestyksen puolesta, jonka ulkopuolelle punaiset vallankumoukseen ryhtyessään olivat ajautuneet.⁴

1 Zachris Topeliuksen teki ajankohtaiseksi se, että tammikuussa 1918 tuli kuluneeksi 100 vuotta hänen syntymästään. Useat Keski- ja Pohjois-Suomen lehdet käsitelivät tuloin hänen elämäntyötään pääkirjoituksissaan. Ks. esim. Ilkka 12.1.; Kaiku 13.1.; Kajaanin Lehti 14.1.; Kaskö Tidning 12.1.; Keski-Pohjanmaa 12.1.; Käkisalmen Sanomat 14.1.; Liitto 13.1.; Länsi-Savo 14.1.; Mikkelin Sanomat 14.1.; Tornion Lehti 14.1. Snellmaniin viittasivat sodan aikana pääkirjoituksissaan mm. Kainuun Sanomat 28.3.; Keskiuomalainen 16.3.; Mikkelin Sanomat 30.3.; Savon Sanomat 21.2. ja Tornion Lehti 26.2. Runebergia ja hänen tuotantoaan käyttivät kirjoitustensa aineistona mm. Kaiku 16.2.; Kajaanin Kaiku 2.4. ja Savotar 26.4. Vrt. Niemi 1980, s. 161.

2 Vrt. Ilkka 18.2. Taistelu kotien ja ihanteiden puolesta; Kajaanin Kaiku 16.3. Sotilaiden henkisen puolen kehittäminen; Kajaanin Lehti 22.3. Yksilöt ja joukot; Kaleva 22.2. Taistelu oikeudesta; Karjalainen 16.2. Kansan voima; Korpi-Jaakko 19.2. Kaikkien arvojen uudelleen arvioinnista; Mikkelin Sanomat 27.2. Raakuuksien perussy ja 1.3. Kestävyyttä taistelussa; Saarijärven Paavo 21.2. Etelä-Suomea auttamaan; Savon Sanomat 21.2. Mistä vastustajamme taistelevat; Vaasa 16.3. Taantumus ja 26.4. Elämän järki.

3 Salomaa 1948, s. 313, 330.

4 Vrt. Kajaanin Lehti 5.4. Uskonnonvapaudesta; Kaleva 22.2. Taistelu oikeudesta; Karjalainen 16.2. Kansan voima; Karjalan Sanomat 16.4. Heimoveri velvoittaa; Liitto 28.3. Siveelliset arvot; Länsi-Savo 10.4. Miksi punaisten täytyy sortua; Salmetar 13.4. Muutama sana työväestölle.

5.4.2. Pyhä sota

Maailmansodan alusta asti suurvaltojen propagandistit olivat korostaneet, että heidän armeijansa kävivät Jumalan tukemina pyhää sotaa. Talvella 1918 valkoisen Suomen lehdet omaksuivat samat korostukset. Ne kirjoittivat ”jumalallisista laeista”, ”jumalallisesta totuudesta”, ”pyhästä tulesta”, ”pyhästä innostuksesta”, ”pyhästä taistelusta” ja ”pyhästä sodasta”, jota valkoiset kävivät ”pyhiä arvoja pilkkaavia” punaisia vastaan.⁵

Valkoiset katsoivat, että Jumala oli heidän puolellaan. Kaleva kirjoitti, että valkoiset taistelivat ”Jumalan aseina” siveellisten arvojen puolesta.⁶ Karjalainen korosti, että ”isien suuri Jumala ei sallinut” punaisten voittavan ja valkoisten häviävän.⁷ Lehden mukaan ”Jumala oli ihmeellisellä tavalla” auttanut suomalaisia vapautumaan koti- ja ulkomaisista sortajista.⁸ Keski-Savo kirjoitti, että voitto oli varma, koska ”Kaitselamus” oli valkoisten puolella.⁹ Korpi-Jaakko puolestaan katsoi, että valkoiset voittaisivat, koska heidän ”asiaansa puolsi Jumala”.¹⁰

Vastakaikua pyhän sodan ajatus sai etenkin Pohjanmaan heränneiden keskuudessa. Tammi-helmikuun vaihteessa Etelä-Pohjanmaan körttiläiset nousivat ensimmäisten joukossa taisteluun, koska he katsoivat, että maakunta oli vapautettava väkivaltaisista venäläisistä ja jumalattomista sosialisteista.¹¹ Taisteluun heränneet menivät Siionin virsiä veisaten, ja sotaa he kuvasivat raamatullisin termein.¹²

Oman merkityksensä uskonnollisen propagandan levittäjänä sai rovasti O.V. Aarnisalonen Sortavalassa julkaisema Suojeluskuntalainen, jota jaettiin ilmaiseksi rintamajoukoille (ks. s. 50). Lehti korosti, että valkoiset taistelivat ”kodin, maan ja oikeuden puolesta” rikollisia siltasaarelaiskäytyreitä vastaan. Suojeluskuntalaisen mukaan ”kai-kista sodista turmiollisimpia olivat veljessodat”, ja siksi varsinaisen voiton valkoiset saisivat vasta sitten, kun ”vastustajakin oli voitettu kodin, maan ja oikeuden puolel-le”.¹³

Munsalan, Jyväskylän ja Mikkelin seuduilla helluntailaiset ja baptistit kieltäytyivät uskonnollisista syistä vannomasta sotilasvalaa tai osallistumasta kutsuntoihin.¹⁴ Innostaakseen uskonnollisen vakaumuksen tähden aseista kieltäytyneitä taisteluun maalaisliittolainen pastori-kansanedustaja Antti Rentola julkaisi Ilkan pääkirjoituspalstalla 27.2. tekstin Pyhä sota, jossa toistuivat useat uskonnollisen sotapropagandan perusklišeet:

Pyhä sota. Sellainen meillä nyt on — Jumalan kiitos! Kun meillä nyt ker-

5 Kajaanin Kaiku 28.3. Surullinen pääsiäinen; Keski-Savo 16.2. Ketkä ovat syylliset; Keski-suomalainen 31.1. Pyhä taistelumme ja 2.3. Näissä merkeissä olet sinä voittava; Korpi-Jaakko 4.4. Mitä ratkaistaan; Käkisalmen Sanomat 14.2. Myös sä kansa Karjalan, vihollista vastahan; Liitto 18.4. Punaisen vallan kulkutuessa; Pohjolan Sanomat 11.2. Näiden päivien tärkein tehtävä; Savo 7.3. Miksi sodimme ja 16.4. Helsingin valloitus; Savon Sanomat 16.2. Väin kolme mahdollisuutta; Savotar 22.2. Tuomio ihmispiedoille.

6 Kaleva 22.2. Taistelu oikeudesta.

7 Karjalainen 9.3. Suuri raja.

8 Karjalainen 31.3. Pääsiäisenä.

9 Keski-Savo 20.4. Eikö jo vihdoin ole aika.

10 Korpi-Jaakko 16.2. Pohjois-Karjalan naisille.

11 Kares 1952, s. 84; Rosenqvist 1952, s. 45; vrt. Kajaanin Kaiku 5.2. Maan laillista hallitusta ja suojeluskuntia tukemaan; Kajaanin Lehti 5.4. Uskonnonvapaudesta.

12 Nurmola Matti Holma kirjoitti kotiinsa rintamalta, että valkoisten voitto oli varma, sillä ”eihän Herra anna pirulle niin suurta valtaa, että hänen kunniansa tulisi poljetuksi”. Nurmola Matti Tuomas Rasku puolestaan vertasi piiritustaistelun aikana Tamperetta Sodomaan ja Gomorraan. Kares 1952, s. 62–63.

13 Suojeluskuntalainen 31.3. Pääsiäispäivänä, 7.4. Miksi valkoinen Suomi nousi, 28.4. Siveellinen suuttumus ja intohimoinen kiihtymys.

14 Manninen 1974, s. 141–142.

ran on sodan välttämättömyys, josta ei filosofoimalla pääse, niin olkoon Jumala kiitetty, ettei sotamme ole mikään ryöstösota, vaan että se on jumalalliseen järjestykseen kuuluva esivallan miekan käyttö pahojen rankaisemiseksi. Onpa oikeastaan ihanaa, että on sota — juuri sen vuoksi, että se on pyhä sota, — pyhittyköön siis kansamme oikealla uhrimielellä tähän suureen vapaustaisteluumme.

Rentola kirjoitti, että venäläisten bolševikkien esimerkkiä noudattaen Suomen punaiset murhasivat pappeja, lapsia ja kristittyjä. Valkoisten taistelun oli Jumala siunannut ja ”siunaa edelleen, sillä hän on säätänyt esivallalle miekan, että se olisi rangaitukseksi pahoille”.

Vuoden 1905 suurlakosta saakka porvarillinen lehdistö oli kirjoittanut, että sosialistit ”polkivat lokaan pyhät arvot”. Talvella 1918 maatalousvaltaisessa valkoisessa Suomessa maaperä kansallis-idealisticista ja uskonnollisia termejä käyttävälle propagandalle oli edelleen otollinen, ja runsaasti oli niitä, jotka katsoivat, että vihdoinkin oli koittanut aika nousta taisteluun vanhojen arvojen puolesta kaupungistuvan etelän työläisjoukkojen yhteiskuntaa hajottavaa materialismia ja ateismia vastaan.¹⁵

Liitteestä 4.2.2. sivulta 247 nähdään, että noin kahdeksassa prosentissa pääkirjoituksia sotaa pidettiin pyhänä ja katsottiin, että Jumala taisteli omalla puolella. Perinteisiä arvoja vaalivien vanhojen kielipuolueiden lehdet kirjoittivat sodan pyhydestä useammin kuin uusien puolueiden maalaisliiton ja kansanpuolueen äänenkannattajat. Sodan pyhyden korostaminen oli yleisempää Itä-Suomessa kuin Pohjanmaalla.

Valkoisille sota siis oli pyhää, koska heitä siinä ohjasi Jumala. Rintaman eteläpuolella punaiset korostivat, että käynnissä oli yhteiskuntaluokkien välinen kamppailu, joka oli jalo ja pyhä, koska se poisti harvojen etuoikeudet ja johti ihmisten väliseen tasa-arvoisuuteen.¹⁶ Punaiset painottivat, että työväenluokka soti isänmaan puolesta, eikä taistelu sille merkinnyt — niin kuin se punaisten mukaan merkitsi valkoisille — vähemmistön aineellisten etujen puolustamista, vaan ”isänmaan saamista kansalle, onnen luomista valtavalle enemmistölle”.¹⁷

5.4.3. *Kiirastuli*

Viime vuosisadalla filosofit opettivat, että sodat jalostivat kansoja. Oikeusfilosofiasaan Friedrich Hegel puhui sodan siveellisestä momentista ja korosti, että sotien avulla kansat pystyivät säilyttämään siveellisen terveytensä.¹⁸ Valtio-opissaan J.V. Snellman puolestaan katsoi, että sota pakotti kansan syventymään itseensä ja herätti sen voimat tarmokkaaseen toimintaan. Sodassa kansa tunsi olevansa vapaa.¹⁹

Kuten kirjan toisessa luvussa todettiin, Aldeutscher Verbandin teoreetikot johtivat maailmansodan aattona ajan biologisesta yhteiskuntanäkemyksestä päätelmän, että sota oli ”lääkäri” tai ”puutarhuri”. Samaan aikaan futuristit manifestissaan korostivat, että sota oli ”ihmiskunnan terveydenhoitaja”. Suursodan lähetessä Suomessakin oli niitä, jotka odottivat siveellistä puhdistumista tai toivoivat, että sota tulisi ja polttaisi pois ajan ”aatetunkan”.

Elokuusta 1914 saakka suurvaltojen sotapropagandistit olivat väittäneet, että sota oli puhdistava heidän kansansa ja nostava ne uudelle siveelliselle tasolle. Suomen sa-

15 Vrt. Alapuro 1977, s. 146—147.

16 Ks. esim. Sosialisti 27.2. Suomen sivistyneistölle; Työmies 20.2. Veljeysate ja porvaristo.

17 Ks. esim. Sosialisti 27.2. Suomen sivistyneistölle; Työmies 3.2. Isänmaan puolesta.

18 Noro 1968, s. 104

19 Salomaa 1948, s. 257.

nomalehdet julkaisivat vuosina 1914—17 suurvaltojen propagandaa, joten selvää oli, että kun taistelut Suomessa vuonna 1918 alkoivat, samanlainen kuvasto tuli täälläkin käyttöön.²⁰ Liite 4.2.2. sivulla 247 osoittaa, että useimmin sodan puhdistavasta vaikutuksesta kirjoittivat vanha- ja nuorsuomalaiset lehdet.

Kristillis-idealistisen peruskatsomuksensa mukaisesti valkoiset lehdet yhdistivät kirjoituksissaan kansansielun, kiirastulen ja puhdistuksen. Kainuun Sanomat kirjoitti 12.3., että ”henkisesti puhtaaksi ja ylevämieliseksi kansaksi” päästäkseen suomalaisen oli opittava sisäisesti puhdistumaan.²¹ Keski-suomalainen puolestaan katsoi 15.3., että ”kansamme käy nyt voimakkaan puhdistuksen kautta uuteen elämään”. Lehden mukaan ”puhdistustulen” piti sytyttää kaikkialla maassa ”kansallishenki ja kansallistahto”.²² Savo taas korosti 19.3., että historian tarkoituksen mukaan suurten koettelemusten ajat olivat kansojen etsikköaikoja, joiden kestäessä ”liekki puhdistaa kansansielun ja karistaa kuonan siitä pois”.²³

Valkoisen sotapropagandan Venäjän-vastaista linjaa tukevia olivat kirjoitukset, joiden mukaan Suomen kansan sielu oli puhdistettava venäläisistä vaikutteista. Korpi-Jaakko kirjoitti 4.4., että Suomessa käytiin parhaillaan suurta Augiaan tallin puhdistusta, jossa maan nuoret Herakleet menivät ”tasavertaisina veljinä verikentille” puhdistamaan maan venäläisestä ”saastasta”, joka oli uhannut ”lokaansa upottaa kaiken, mikä kansalle oli pyhää ja kallista”.²⁴ Savo puolestaan kirjoitti 6.4., että vapaustaistelu oli ”kansamme puhdistautumista (. . .) siitä saastasta ja loasta, jota ryssien rietas vaikutus oli meidän kansansieluumme ehtinyt istuttaa”. Lehti katsoi, että kansan sielu tarvitsi ”kirkastumista pimeiden ja synkkien kausien jälkeen, eikä sitä muuten saatuteta kuin (. . .) ankaralla kamppailulla, joka koskee kansanhengen syvimpiä pohjahetteitä”.²⁵ Venäläiseen vaikutukseen viittasi myös Karjalainen 30.4. Lehti korosti, että ”oikeuden polttava tulirauta ja vapaustaistelijaimme puhdistava innostuksen ja isänmaallisuuden lieska” oli syttynyt ja se oli ”polttava iäksi sen henkisen ruttotaudin”, joka oli vienyt ”maan kehnoimmat pojat ja tyttäret perivihollisen kanssa sylik-

Amerikkalaisen *Barrington Mooren* mukaan siveellisen puhdistumisen ja moraalisuuden uudistumisen korostaminen on ollut tavallista ylimmissä yhteiskuntaluokissa silloin, kun yhteiskunnan kiinteys on ollut hajoamassa.²⁷ Suomessa porvaristo koki vuoden 1918 sodan yhteiskunnan eheyttä vakavasti järkyttäväksi tapahtumaksi, johon oli jouduttu siksi, että materialistisen maailmankatsomuksen omaksuneet sosialistit olivat hylänneet Jumalan. Hajoamista edeltäneeseen eheyden tilaan voitiin palata vain kulkemalla sodan puhdistavan kiirastulen läpi.²⁸

5.4.4. Parantava veitsi

Kristillisistä ja hegeliläis-snellmanilaisista idealistisista lähtökohdista esiin kasvanneen kansansielu-kiirastuli-puhdistus -kuvan rinnalle nousi valkoisten propagandassa biologinen kansanruumis-syöpä-leikkaus -kuva, jonka juuret myös olivat 1800-luvun aatetaustassa.

20 Ks. esim. Kajaanin Kaiku 19.3. Kohti pääkaupunkiamme; Karjalan Sanomat 7.2. Oikeutta hakemaan; Kaskö Tidning 30.3. Pask; Pohjolan Sanomat 8.3. Karttakaa paheita.

21 Kainuun Sanomat 12.3. Tarvitaan myöskin sisäistä puhdistusta.

22 Keski-suomalainen 15.3. Mitä puhdistustulelta odotamme.

23 Savo 19.3. Punaisten ’ihanneyhteiskunta’.

24 Korpi-Jaakko 4.4. Mitä ratkaistaan.

25 Savo 6.4. Nykyisen taistelun merkitys.

26 Karjalainen 30.4. Voiton päivänä.

27 Moore 1967, s. 491—492.

28 Vrt. Alapuro 1973, s. 45—46.

Toisessa luvussa on jo viitattu siihen, että puhe orgaanisista yhteisöistä ja biologisten metaforien käyttö yhteiskunnasta olivat porvarillisen kielenkäytön tärkeitä osia Euroopassa ja Japanissa viime vuosisadalla, kun yhteiskunnan perusrakenteet teollistumisen johdosta järkkäivät. Sosialismin yhteiskuntaruumista jäytäväksi syöväksi esittävä kielikuva oli niin ikään yleinen eurooppalaisessa sosialismin vastaisessa kirjoittelussa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Suomessa tämä kliše tunnettiin, vaikka se oli tšekäläisessä porvarillisessa propagandassa harvinainen.

Kun sota Suomessa tammikuun lopussa 1918 syttyi, kansanruumista jäytävän syöväen kuva yleistyi nopeasti. Ensimmäisenä sitä ehti käyttämään savonlinalainen Itä-Savo. Tammikuun 29:nä se kirjoitti ”socialismin sisäisestä taudista”, jonka parantamiseksi ”leikkaus oli välttämätön”.²⁹ Joensuulainen Karjalainen puolestaan korosti 31.1., että jos ”sairaassa ruumiissa on verinen leikkaus tarpeellinen, niin tehtäköön se päättävästi ja nopeasti”.³⁰ Savonlinalainen Keski-Savo taas katsoi 2.2., että ”mätä oksa” oli ajoissa leikattava pois, jotta koko puu ei pilaantuisi.³¹

Keskisuomalaisessa leikkauksen välttämättömyyteen viittasi ensimmäisenä Juhani Siljo, joka helmikuun alkupäivinä tulkitsi alkaneen taistelun voittopuolisesti suomalaisten keskiseksi asiaksi. Helmikuun 2. päivänä Siljo julkaisi Keskisuomalaisessa runon Tulikaste, jonka toisessa säkeistössä syöpä-veitsi -kuva oli kantavana:

Kun Suomen mies on syttynyt vihaan,
mikä sammuttaa sitä liekkiä vois!
Nyt Suomen mies on syttynyt vihaan:
tuli horna ja herja jo omaan pihaan!
Nyt pieni leikkaus omaan lihaan,
pois paise ruumiista, syöpä pois!

Neljä päivää myöhemmin Siljo julkaisi Keskisuomalaisessa artikkelin Näköaloja, jossa hän toistamiseen vaati, että ”Suomen kansan lihasta” oli poistettava se paise, johon oli ”keräytynyt järjestäytynyttä ja järjestäytymätöntä konnuutta sakeammin kuin milloinkaan samaan kohtaan”. Siljo korosti, että ”leikkaus oli oleva ensimmäinen, minkä vapaa Suomen kansa saa luvan tehdä itseensä”, ja massaltaan se olisi ”tuntuvin, mutta tuskin viimeinen”.

Käkisalmen Sanomissa leikkaus-kuvaa käytti 23.2. Ilmari Kianto. Hän korosti, että samoin kuin ihmisruumiissa myös ”yhteiskuntaruumiissa kriittisinä hetkinä verinen operatsioni — pahan, pilaantuneen veren vuodattaminen — on välttämätön toimenpide”. Kiannon mukaan ”kansan tuomio” oli se ankara kirurgi, joka leikkauksen oli suorittava.³²

Leikkausta vaativien sanomalehtikirjoitusten joukossa sai erityistä painoa Keskisuomalaisen 3.3. pääkirjoituksenaan julkaisema nimimerkki Jääkärien teksti Väärä sentimentaalisuus pois, joka levisi kiertoartikkelina valkoiseen lehdistöön.³³ Nimimerkkiä ei ole onnistuttu selvittämään. Kirjoituksen leviäminen kiertoartikkelina kuitenkin osoittaa, että jotkut siviili- tai sotilasviranomaiset sen ajatuksia kannattivat. Jääkärien laajassa kirjoituksessa leikkausveitsi-kliše esiintyi seuraavassa yhteydessä:

29 Itä-Savo 29.1. Nykyhetkellä.

30 Karjalainen 31.1. Taistelu on käytävä loppuun.

31 Keski-Savo 2.2. Kansan tahto, Jumalan tahto.

32 Käkisalmen Sanomat 23.2. Miten heidän kanssaan on tehtävä.

33 Keskisuomalaisen lisäksi tekstin julkaisivat pääkirjoituksenaan Itä-Savo 17.3.; Kaleva 12.3.; Raahe 13.3.

On parasta, että nyt pesemme tämän pyykin valmiiksi. Meillä ei ole varaa pitää tällaisia suursiivouksia joka vuosi, ei edes joka kymmenes (. . .). Viatonta verta on jo kylliksi vuodatettu. Vuotakoon jo viallinenkin veri. Antakaamme veitsi lääkärin käteen ja kehottakaamme häntä leikkaamaan pois mätänevä jäsen ruumiista, jotta kuitenkin henki voitaisiin pelastaa. Ja tällöin ei ole haikeamielisyys ja väärä sentimentaalisuus paikallaan.

Valkoisten yleisiä näkemyksiä myötäillen Jääkäri korosti talonpojiston asemaa vapaustaistelun eliittinä. Hän katsoi, että parantavan leikkauksen oli tekevä ”Suomen talonpoikaisluokka”, joka palkkioksi tästä teosta oli sodan jälkeen korotettava sille kuuluvaan asemaan.

Maaliskuussa kielikuvaa kansanruumis-mätäpaise-leikkaus käyttivät Kajaanin Kaiku, Keski-Savo ja Mikkelin Sanomat. Kajaanin Kaiku kirjoitti 12.3., että rankaiseva miekka riippui jo ”ihmispetojen pään päällä” lyödäkseen pian alas ”paholaisjoukon”. Lehden mukaan leikkauksen täytyi olla ”ankara, sillä muu ei auta”. Liian kauan oli säällitty ”villipettoa”, jolta nyt oli otettava ”luonto pois”.³⁴ Kaksi päivää myöhemmin Keski-Savo kirjoitti ”punaisesta mätäpaiseesta” ja vaati, että syylliset oli rangaistava.³⁵ Mikkelin Sanomat puolestaan katsoi maaliskuun lopussa, että samoin kuin ”ihmisten elimistössä saattaa olla sairaaloisuuksia ja lääkärin täytyy niitä parantaessaan turvautua (. . .) leikkauksiin, niin myös yhteiskuntaelämässä voi olla vammoja, joita poistaakseen täytyy toimeenpanna, ei vain parantavia uudistuksia, vaan toisinaan syvälle käyviä leikkauksiakin”.³⁶

Venäjän-vastaisen vapaussota-näkemyksen voittaessa huhtikuussa alaa valkoisessa lehdistössä taistelun sisäistä luonnetta painottavan kansanruumis-kuvan käyttö väheni. Kuitenkin Kaiku kirjoitti vielä 4.4., että uutta Suomea luotaessa oli leikattava pois ”kaikki ne mätäpaiseet, jotka saastuttavat kansamme ruumista”.³⁷ Myös Karjalainen vaati 28.4. ”suurta puhdistusta”. Lehden mukaan ”punaisen hirmuvallan paiseella oli syvät ja laajalle menevät juurensa”. Paisetta poistettaessa oli pistettävä ”syvälle terveeseen lihaan asti”, jos mieli ”parantaa kansaa ja auttaa sitä pysyvästi jaloilleen”.³⁸

Liitteissä 4.2.1. ja 4.2.2. on esitelty syöpä-leikkaus -klišeen esiintyminen alueittain ja puolueittain. Eniten kuvaa käyttivät vanhasuomalaiset ja kansanpuolueen lehdet. Maalaisliittolaisissa ja ruotsinkielisissä lehdissä kuva ei esiintynyt. Merkittäviä alueellisia eroja tässä kohden ei ollut.

Talvella 1918 Suomessa kertautuivat 1800-luvulla alkaneen aatetaistelun rintamalinjat. Tuotantovoimista ja tuotantosuhteista lähtevää marxilaista sosiologista yhteiskuntanäkemystä vastaan valkoiset asettivat biologiset kuvat yhteiskuntaruumiista ja syövästä.³⁹ Kuvat olivat propagandistisesti tehokkaita, ja aivan ilmeisesti parantavan leikkauksen vaatimus oli osaltaan edistämässä sen valkoisen kostopsykoosin syntymistä, joka toukokuussa 1918 huipentui ns. pikaoikeusmenettelyn yhteydessä.

5.4.5. Ajatuksia rodunjaloituksesta

Biologisesta kansanruumis-syöpä-leikkaus -näkemyksestä oli lyhyt matka rodunjaloitusvaatimukseen. Saksassa rotu- ja elintila-ajatuksia oli vuosisadan alusta saakka

³⁴ Kajaanin Kaiku 12.3. Punainen murhanhalu.

³⁵ Keski-Savo 14.3. Työn pilkkaajat.

³⁶ Mikkelin Sanomat 25.3. Kumous vaiko edistys.

³⁷ Kaiku 4.4. Keskuudessamme oleva vihollinen.

³⁸ Karjalainen 28.4. Suuri puhdistus.

³⁹ Puhdistuksesta ks. myös Paavolainen 1967, s. 370–371; Upton 1981, s. 76–77.

propagoinut yleissaksalainen liitto Aldeutscher Verband. Aivan ilmeistä on, että suomalaiset aktivistit vuosina 1915—17 tutustuivat tähän propagandaan Tukholmassa ja Berliinissä.

Vuoden 1917 alussa oli Tukholmassa oleskellut pakolaisena keskisuomalainen aktivisti Martti Pihkala. Maaliskuun vallankumouksen jälkeen hän oli palannut Suomeen ja osallistunut täällä suojeluskuntien organisoimiseen.

Kevättalvella 1918 Pihkala kirjoitti Jyväskylässä lentokirjansen Millainen Suomi meidän on luotava, jossa hän esitteli omat rotu- ja elintila-ajatuksensa. Pihkala korosti, että Itä-Karjala oli liitettävä Suomeen ja että suomalaisten oli asetettava suomensukuisten kansojen johtajiksi. Samalla suomalaista rotua oli määrätietoisesti puhdistettava. Pihkalan mukaan Suomen syrjäinen asema ja suomalaisten rodullinen sekoittumattomuus loivat hyvät lähtökohdat jalostukselle. Pihkala ehdotti kirjassaan, että suvun jatkamiseen soveltumattomat ”saastaiset rutonlevittäjät” oli suljettava sairaaloihin ja työlaitoksiin tai heidät oli leikkaamalla steriloitava. Tämän jälkeen oli ryhdyttävä kasvattamaan ”uutta ihmistä”, jonka erottaisi ”alhaisosta terävä äly, korkea, puhdas sivistys, voimakas tahto sekä terve ruumis ja sielu”.

Pihkalan mukaan suomalaiset olivat valittu kansa. Kehitystä ”ohjaava voima” oli valinnut sen toteuttamaan ”suurinta maailmanhistoriallista tehtävää, minkä mikään kansa vielä oli suorittanut”. Suomalaisten naapureilla venäläisillä ei sitä vastoin ollut edellytyksiä suuriin tekoihin, sillä he olivat taipuvaisia virkavaltaisuuksiin, heiltä puuttui oikea velvollisuudentunto ja he saattoivat helposti vajota juoppouteen ja irstaisuuteen.⁴⁰

Pihkalan kirjan ilmestymisen aikoihin rodunjalostusajatukset olivat ”ilmassa” muuallakin. Varsin suoraviivaisin ”biologisin” painotuksin kirjoitti Ilmari Kianto Tuomio-taktiikasta-artikkelissaan Keskisuomalaisessa huhtikuun 12:nä:

Eikö olisi oikeaa tuomiotaktiikkaa ottaa joku prosentti vihollisen toisestakin sukupuolesta — siten siveellisesti varoittaakseen niiden kurjien ammattisaria. Sudenjahdissa kelpaa maalitauluksi juuri naarassusi ehkä enemmän kuin uros, sillä metsästäjä tietää, että naarassusi synnyttää yhtä pahoja penikoita, joista on oleva ikuinen vastus. Todistettu on, että Suomen kansalaisso-dassa punakaartilaiset ovat petoja, monet heidän naisistaan — susinarttuja, vieläpä naarastiikereitä. Eikö ole hulluutta olla ampumatta petoja, jotka meitä ahdistavat (. . .). Pyövelin kirves on kerta kaikkiaan pantu Suomen kansan käteen (. . .). Suomen kansan yhteiskuntaruumiissa on tehtävä keisari-leikkaus — kirurgimme olkoon kansan tuomio.

Helmikuun 16. päivänä Kalevan päätoimittaja Heikki Kokko julkaisi lehdensä johtavana artikkelina tekstin Suuri puhdistus. Siinä vaadittiin, että venäläisten sotilaiden ”porttoina ja apureina” toimineet naiset oli koottava jokaisessa kunnassa yhteen, varustettava ”ikuisen häpeän poltinmerkillä” ja lähetettävä Venäjälle. Ellei näin menettäisi, heistä voisi polveutua ”ikuisiksi ajoiksi rotua huonontava ja kuntoa alentava sekasuku”.

Helmikuussa Heikki Kokko jätti päätoimittajan tehtävät ja lähti rintamalle. Huhtikuun 6:nä hän nimimerkillä H. K—o⁴¹ julkaisi Valkoisessa Suomessa artikkelin Ihminen on jalostettava. Kokon mukaan suuri osa Suomen kansaa oli ”ruumiillisesti, sielullisesti ja henkisesti (. . .) vajaalahjaista, sairasta ja paikoin puolimätääkin”. Samantasoinen karjaa, metsää tai viljaa ei ”yksikään älykäs talonpoika” pitäisi. Jotta

40 Pihkala 1918, s. 130, 134, 141—142, 148—149, 156—157.

41 Nimimerkistä H. K-o vrt. Valkoinen Suomi 19.3. ja Kaleva 28.3., 10.5. ja 11.5.

suomalaiset kestäisivät olemassaolon taistelussa, heidän oli ryhdyttävä toimiin. Ihmisiäkin oli ruvettava katsomaan ”entistä rohkeammin ja rehellisemmin biologiselta kannalta”. Ihmisrotua oli alettava jalostaa ”samojen järkevien periaatteiden mukaisesti, joita jo on sovellettu kasvien ja eläinten laadun parantamisessa”. Kokon tekstin julkaisi myös Käkisalmen Sanomat pääkirjoituksenaan 13.4.

Kuten ensimmäisessä luvussa todettiin, ennen maailmansotaa juutalaisvastaisuutta oli esiintynyt suomalaisen puolueen sanomalehdissä, kun oli keskusteltu maassa asuvien juutalaisten oikeuksien laajentamisesta. Myös valkoisten propagandassa oli talvella 1918 lievä antisemitistinen juonne: artikkeleissa käytettiin sanaparia ”juutalaisbolševistinen”,⁴² ja uutispalstoilla julkaistiin huhuja, jotka kertoivat että juutalaiset liikemiehet olivat Viipurissa taloudellisesti tukeneet punaisia.⁴³ Mahdollisesti nämä huhut osaltaan olivat vaikuttamassa siihen, että joukko jääkäreitä suunnitteli toukokuussa 1918 Viipurin juutalaisten joukkoteloitusta. Hanke kuitenkin raukesi, kun kaupungin poliisimestari K.N. Rantakari sulki kaikki joukot kasarmeihin juuri siksi yöksi, jonka aikana teloitusten oli määrä tapahtua.⁴⁴

5.4.6. Koko kansa

Englantilaisen aatehistorioitsijan George Boasin mukaan sana kansa on historian mittaan tarkoittanut mm. 1. hallittuja hallitsevien vastakohtana, 2. talonpojistoa suurmaanomistajien ja kaupunkilaisten vastakohtana, 3. maanomistajia, 4. työläisiä pääoman vastakohtana, 5. ”oikeita” ihmisiä (esim. saksalaiset) ”epäaitojen” ihmisten (esim. juutalaiset) vastakohtana ja 6. ”rahvasta” kouluja käyneiden vastakohtana.⁴⁵ Talvella 1918 valkoiset käyttivät kansa-sanaa lähinnä merkityksissä 2 ja 5, punaiset merkityksessä 4.

Edellä on viitattu siihen, että ennen ensimmäistä maailmansotaa nimenomaan suomalainen puolue oli ilmoittautunut ”kansan” yhteisedun ajajaksi. Edelleen on jo todettu, että maailmansodan syttyttyä suurvaltojen propagandistit olivat jatkuvasti toistaneet, että heidän kansansa sisäiset ristiriitansa unohtaen kävivät suljetuin rivein taisteluun. Myös valkoisessa Suomessa lehdistöpropagandan aivan keskeisimpiin korostuksiin kuului, että ”Suomen kansa”, ”oikea kansa” tai ”todellinen koko kansa” oli noussut taisteluun rikollisia vastaan.⁴⁶ Kyseessä ei ollut luokkataistelu,⁴⁷ vaan kaikki yhteiskuntaluokat olivat rinta rinnan ryhtyneet kotimaista anarkiaa ja maahan jääneitä venäläisiä joukkoja kukistamaan.

Esimerkiksi Karjalainen kirjoitti 10.3., että ”Suomen kansan parhaimmisto oli vapaaehtoisten armeijassa”. Mukana oli sivistyneistöä ja ”valistunutta maalaisnuorisoa”

42 Ks. esim. Ilkka 27.2. Pyhä sota ja Keskisuomalainen 1.3. Sotilaan on opittava kieltäytymään.

43 Ks. esim. Karjalainen 2.3.; Keskisuomalainen 15.2.; Raahe 8.3.

44 Jacobsson 1951, s. 365.

45 Boas 1972, s. 140–142.

46 Ks. esim. Kajaanin Kaiku 9.2. Sosialistien härkäpäinen politiikka, 9.3. Taistelumme — tunnusanamme; Kaleva 11.2. Tilanteen vaatimuksia, 28.3. Ruotsalaisia emme ole; Karjalainen 9.2. Lähestyvät kunnallisvaalit, 16.2. Kansan voima, 21.2. Nouse Karjala; Karjalan Sanomat 31.1. Vielä kerran, mistä nyt on kysymys, 2.2. Asema, 7.2. Oikeutta hakemaan; Keskisuomalainen 1.2. Rintaman mieli kaikkien mieli; Käkisalmen Sanomat 14.2. Myös sä kansa Karjalan, vihollista vastahan; Laatokka 2.2. Taistelumme tarkoitusperät, 5.2. Ottelun oikeudenmukaisuus; Länsi-Savo 4.3. Viisi viikkoa; Pohjolan Sanomat 11.2. Mistä nyt on kysymys, 13.2. Tapahtunut kansanpetos; Raahe 11.3. Rehellisyys maan perii, 24.4. Riittääkö rohkeutta; Saarijärven Paavo 2.3. Ensimmäisen sotakuukauden kuluttua; Salmetar 2.2. Suomen itenäisyys vaarassa; Savo 14.2. Sisällinen sota — mistä se johtui; Savon Sanomat 6.4. Ei niissä merkeissä.

47 Kaleva 12.2. Suojeluskunnat ja työväki, 20.2. Valheelle rakennettu vallankumous; Keskisuomalainen 7.2. Mietteitä nykyhetkellä, 5.3. Varokaa myyräntöyden tekijöitä; Liitto 6.3. Sosialisteille ja porvareille; Mikkelin Sanomat 22.2. Mistä on kysymys, 13.3. Sovitteluihinko, 30.3. Pääsiäisenä; Raahe 27.3. Eivätkö sosialistienkin silmät jo aukene; Savo 7.3. Miksi sodimme.

sekä ”kaikkein paras osa torpanpoikia ja työväkeä”.⁴⁸ Keskisuomalainen puolestaan painotti 5.3., ettei kyseessä ollut ”varakkaiden taistelu köyhälistöä vastaan eikä porvarillisen maailmankatsomuksen taistelu sosialidemokratiaa vastaan” vaan ”työn kunnioituksen, oikeuden, vapaudenkaipuun ja terveen kehityksen taistelu omanvoitonpyyntiä ja rosvojoukkojen harvainvaltaa vastaan”.⁴⁹ Myös Mikkelin Sanomat tähdensi 11.3., ettei käynnissä ollut luokkasota vaan suojeluskuntien riveissä marssi ”ruumiillisen työn tekijä henkisen työn tekijän rinnalla”, ja nimenomaan Pohjanmaa oli ”kokonaisuudessaan puolueisiin katsomatta noussut vapaussotaan”.⁵⁰ Innostaakseen savolaisia rintamalle Savon Sanomatkin painotti sitä, että Pohjanmaan kansa oli noussut ”viimeistä miestä ja naista myöten”. ”Kylki kyljessä” taistelivat Pohjanmaalla maanomistajat ja palvelusväki ”rikollisten laumoja vastaan”.⁵¹

Liitteistä 4.2.1. ja 4.2.2. sivuilta 244—247 on luettavissa, että noin joka kymmenes valkoisessa Suomessa julkaistu pääkirjoitus tähdensi kansan nousseen taisteluun. Eniten kansasta kirjoittivat fennomaanista perinnettä jatkavan suomalaisen puolueen lehdet, vähiten maalaisliiton äänenkannattajat. Oleellisia alueellisia eroja ei sanankäytössä esiintynyt.

Viljo Rasila on tilastollisesti osoittanut, että vuoden 1918 sota oli ”ensisijaisesti omistavan ja omistamattoman luokan välistä sotaa”.⁵² Propagandassaan valkoiset kuitenkin häivyttivät lähes olemattomiin vallitsevat yhteiskunnalliset ristiriidat ja puhuivat koko kansan noususta rikollisia vastaan. Kun he samalla korostivat, että suomalaiset punaiset ja venäläiset bolševikit olivat liittoutuneet keskenään, maaperä muokkautui otolliseksi sille näkemykselle, että Suomen kansa todella oli ryhtynyt nimenomaan Venäjän-vastaiseen vapaussotaan.⁵³

Jo J.V. Snellman oli aikoinaan esittänyt, ettei kansa voinut saavuttaa itsenäisyytään muuten kuin sodalla, jossa julkisesti mitattiin kansallishengen voima. Edelleen Snellman oli korostanut, että jokainen sodassa puolustautumaan kykenevä valtio oli suvereeni päättämään omista asioistaan.⁵⁴ Talvella 1918 nämä snellmanilaiset ajatukset kertautuivat valkoisen Suomen sanomalehtien johtavissa artikkeleissa. Lehdet korostivat, ettei itsenäisyyttä voitu saavuttaa taistelutta ja etteivät kansallisen yksilöllisyyden voimaa todistettaessa mitkään uhrit olleet liian raskaita.⁵⁵

Sotapropagandassaan punaiset käyttivät samaa sanastoa kuin valkoiset, mutta koska varsin selvä maailmankatsomuksellinen juopa erotti heidät valkoisista, sanat heidän kirjoituksissaan saivat toisen merkityksen kuin valkoisilla.⁵⁶ Punaiset rakensivat näkemyksensä tuotantovoimia ja yhteiskunnallisia luokkasuhteita korostavalle materialismille. Valkoisten tavoin he katsoivat, että kansa oli noussut taistelemaan vapau-

48 Karjalainen 10.3. Kunnia ja häpeä.

49 Keskisuomalainen 5.3. Varokaa myyräntöön tekijöitä.

50 Mikkelin Sanomat 11.3. Asevelvollisuuteen astuville.

51 Savon Sanomat 14.2. Savon maalaisväestölle.

52 Rasila 1968, s. 40.

53 Matti Klinge kirjoittaa, että ”valkoisen Suomen ajatteluun ei myöskään soveltunut käydyin sodan ymmärtäminen sosiaaliluokkien välisenä taisteluna, jolloin kansallisiin termeihin perustuva selitys tuntui sopivimmalta. Kun sota yhdeltä kannalta katsoen oli vapaussota ja kun sitä käytiin myös venäläisiä joukkoja vastaan, oli valkoisten luonnollista nähdä punaisuus venäläisyytenä. Taistelu punaisuutta vastaan oli siis taistelua venäläisyyttä, venäläisiä ominaisuuksia vastaan.” Klinge 1972, s. 109.

54 Airas 1981, s. 239, 245.

55 Ks. esim. Keski-Pohjanmaa 26.2. Ensimmäinen sotakuukausi on kulunut; Keski-Savo 9.2. Kunnia kaatuneille; Keskisuomalainen 12.4. Meidän uhrimme; Mikkelin Sanomat 30.3. Pääsiäisenä; Savotar 1.2. Kansalaisvelvollisuudet koetuksella.

56 Vrt. Rasila 1968, s. 153; Hemánus 1975, s. 97—98.

den puolesta. Kansalla he tuolloin tarkoittivat työväenluokkaa⁵⁷ ja vapauden toteutuminen merkitsi heille kapitalistisen riiston päättymistä.⁵⁸

5.4.7. Talonpojisto eliittinä

Viime vuosisadalla talonpojiston kuvaaminen ”yhteiskunnan selkärangaksi” oli Euroopassa tyypillistä tilanteissa, joissa kauppa ja teollisuus uusina elinkeinoina uhkasivat hajottaa agraarisen yhteiskunnan kokonaisuuden. Suomessa Runeberg ja Snellman kehittivät 1800-luvulla talonpoikaissoturien ihannekuvaa,⁵⁹ ja 1900-luvun alussa Santeri Alkio kohotti kirjoituksissaan talonpojiston sosialistien ja kapitalistien välissä toimivaksi valiojoukoksi.

Kaupungistunutta etelää vastaan nousseessa agraarisessa valkoisessa Suomessa,⁶⁰ jossa sanomalehtien toimittajista huomattava osa oli lähtöisin maanviljelijäväestöstä, kuva talonpojistosta parhaimmista tuli yleiseen käyttöön. Kuten liite 4.2.2. osoittaa, asialla olivat etenkin maalaisliiton lehdet. Savon Sanomat kirjoitti 9.2., että ”kansan parhaimmisto, talonpoikaissäväestö” oli jättänyt rauhantyöt ja ryhtynyt taisteluun ”oman kansansa keskuudesta nousseita (. . .) kavaltajia vastaan”, jotka tahtoivat ”lokaan tallata” lain turvan ja kansanvaltaisen kehityksen.⁶¹ Kainuun Sanomat puolestaan korosti, että sisäiseen sotaan ryhtyneet punaiset olivat unohtaneet yhden asian, ”Suomen talonpoikaissäväestön vapaan tahdon, rehellisen voiman, isänmaan ja vapauden rakkauden”. Lehden mukaan ”koko Suomen kansa” oli uhrautunut yhteisen asian puolesta, ja nimenomaan sen ydinaines, talonpojisto, oli näyttänyt mihin se pystyi.⁶² Pohjolan Sanomat taas tähdensi 13.2. ”kansanpetosta” käsitellessään, että ”varsinainen Suomen kansa” oli ryhtynyt taisteluun ja että ”talonpoika oli tämän kansan kunnia ja kukka”.⁶³

Talonpojistoa kansallisena eliittinä käsitelivät myös maalaisliittolaiset Korpi-Jaakko, Liitto ja Saarijärven Paavo. Muiden puolueiden lehdistä asiaa korostivat vanhasuomalaisen Karjalainen, nuorsuomalaisen Keskisuomalainen, kansanpuolueen Länsi-Savo sekä sitoutumaton rintamalehti Det vita Finland.⁶⁴

Useat valkoiset lehdet vertasivat pohjalaisten kansannousua nuijasotaan. Aikoinaan Ilkka, Pouttu, Kontsas ja muut nuijamiehet olivat nousseet Klaus Flemingin ja hänen huviensa harjoittamaa sortoa vastustamaan. Saman vapaudenrakkauden innoittamina Pohjanmaan talonpojat olivat nyt ryhtyneet heittämään päältä punaisen hirmuvallan iestä. Avainasemassa oli talonpoika; hänen kestävyystään riippui valkoisten voitto.⁶⁵

Maanviljelijäväestö seisoj todella näkyvällä paikalla valkoisten rintamassa, ja tämä

57 Ks. esim. Kansan Lehti 13.2. Me lopetamme herravallan ja annamme kansalle vapauden; Sosialisti 12.2. Punakaarti, kansankaarti ja 15.2. Kun kansa nousee; Työ 5.2. Älkäämme purko keppiä, purkaamme koiraa; Työmies 3.2. Isänmaan puolesta.

58 Kansan Lehti 13.3. Vapaustaistelu; Sosialisti 11.3. Vapautta ja oikeutta puoltamaan; Työmies 23.2. Sosialidemokraattisen nuorisosastoille ja jäsenille.

59 Airas 1981, s. 281.

60 Vrt. Rasila 1968, s. 150.

61 Savon Sanomat 9.2. Oikeus ja itsenäisyys voittoon.

62 Kainuun Sanomat 5.3. Kansalaisvelvollisuutemme.

63 Pohjolan Sanomat 13.2. Tapahtunut kansanpetos.

64 Det vita Finland 6.4. Det vita och det röda; Keskisuomalainen 21.3. Tehkää työtä, viljelkää ja varjelkaa paratiisia; Korpi-Jaakko 2.2. Talonpojat ja vapaus; Laatokka 19.3. Kapinan todennäköisiä seurauksia ja 9.4. Voitosta voittoon; Liitto 9.3. Suomen maalaisväestö ja punainen hirmuhallitus; Saarijärven Paavo 31.1. Tähän asti, ei edemmäksi ja 21.2. Etelä-Suomea auttamaan.

65 Kainuun Sanomat 28.2. Vapaus taikka orjan osa; Karjalainen 21.2. Nouse, Karjala; Käkisalmen Sanomat 14.2. Myös sä kansa Karjalan, vihollista vastahan; Liitto 9.3. Talonpojan voima; Saarijärven Paavo 14.3. Työvoiman puute maataloudessa; Suupohjan Kaiku 26.2. Hautapuhe.

puolestaan sai useat sanomalehdet vaatimaan, että maanomistusolot oli sodan päätyttyä pikaisesti järjestettävä. Lehdet korostivat, että bolševismin leviäminen voitiin estää tekemällä torppareista ja tilattomista maanomistajia.⁶⁶

Talonpoikaisen eliitin edunvalvojaksi julistautuneelle maalaisliitolle vuodet 1917—19 merkitsivät suuren läpimurron aikaa. Vuoden 1916 eduskuntavaaleissa puolue oli saanut 19 ja vuoden 1917 vaaleissa 26 paikkaa, ja kun vuoden 1919 eduskuntavaalien tulokset oli laskettu, havaittiin maalaisliiton saaneen läpi peräti 42 kansanedustajaa. Yhtenä syynä kannatuksen kasvuun oli vuoden 1918 sota. Se kasvatti talonpoikien itsetuntoa ja lisäsi heidän yhteiskunnallista aktiivisuuttaan.⁶⁷

5.5. Punaiset vastustajat

5.5.1. Maankavaltajien kapina

Talvella 1918 valkoiset lehdet yhtäällä J.V. Snellmaniin vedoten korostivat, että historiallista kehitystä ohjasi järki ja että vallankumous ylipäätään oli ”vastenjärkinen”, koska se hajotti valtion, kumosi lain ja asetti tilalle mielivallan.¹ Toisaalla ne kuitenkin esittivät sen varauksen, että oli olemassa ”oikeita” vallankumouksia ja ”väärä” vallankumouksia eli kapinoita. ”Oikeita” vallankumouksia olivat olleet Ranskan vuosien 1789, 1830 ja 1848 vallankumoukset sekä Venäjän maaliskuun 1917 vallankumous. Ne olivat olleet ”valistuneen väestön” johtamia ”suuren enemmistön” liikkeitä syvien yhteiskunnallisten epäkohtien poistamiseksi. ”Väärä” vallankumouksia eli kapinoita olivat olleet esimerkiksi Pariisin vuoden 1848 työväenkapina ja Pariisin vuoden 1871 kommuuni, jotka olivat olleet ”villiintyneen työväen” väkivaltaista riehuntaa. Sekä työväenkapinasta että kommuunista ”vihastunut kansa” oli kuitenkin tehnyt nopean lopun.²

Yksimielisiä valkoisen Suomen sanomalehdet olivat siitä, että Suomen sosialidemokraatit olivat ryhtyneet ”väärään” vallankumoukseen ”maailman kansanvaltaisinta eduskuntaa ja sen asettamaa hallitusta” vastaan. Tällä teollaan he pyrkivät kumoamaan vallitsevat omistussuhteet ja kaatamaan ”siveellisen maailmanjärjestyksen”.

Talvella 1918 sangen monissa valkoisten lehtien pääkirjoituksissa olivat läpikäyvinä seuraavat ajatuskulut: Sosialistien yhteiskuntaa vastaan aloittama hyökkäys oli kapina. Sodan jälkeen kansanomaiseen kielenkäyttöön vakiintunutta punakapina-sanaa valkoisen Suomen lehdet eivät talvella 1918 käyttäneet. Valkoinen lehdistö korosti, että kapina oli rikollinen ja mieletön teko. Koska eduskunta oli lakeja säätämällä poistanut runsaasti yhteiskunnallisia epäkohtia, kapinan perussyynä eivät voineet olla työläisten huonot olot. Sen tähden valkoiset lehdet alinoma kysyivät, mikä oli viime kädessä johtanut kapinan puhkeamiseen.

Valkoisten lehtien näkemykset kapinan syistä on koottu liitteisiin 4.2.1. ja 4.2.2. sivuille 244—247. Yksimielisiä valkoiset lehdet olivat siitä, että kapinan ensisijaisena syynä oli vallanhimoisten siltasaarelaisjohtajien ja sosialististen sanomalehtien harjoittama kiihotus. Toissijaiseksi syyksi jäi venäläisten bolševikkien esimerkki ja yllytys.

66 Kainuun Sanomat 7.3. Pyrimme yhteiskunnalliseen ja valtiolliseen vapauteen; Länsi-Savo 15.4. Taantumustako; Raaha 1.5. Ihmisyuden ja yhteiskunnan voitto; Pohjolan Sanomat 15.4. Tulevaisuuden tehtävät; Saarijärven Paavo 25.4. Maaolojen järjestämisen tärkeydestä. Kysymyksen ratkaisemisesta ks. Rasi-la 1970, s. 340 —.

67 Isohookana-Asunmaa 1980, s. 99.

1 Ks. esim. Savon Sanomat 21.2. Mistä vastustajamme taistelevat; Vaasa 26.4. Elämän järki.

2 Ks. esim. Mikkelin Sanomat 22.3. Vallankumous ja valistus; Valkoinen Suomi 16.3. Tsaarinvallan kukistumisen vuosipäivänä.

Vuoden 1918 sodan aikana valkoiset eivät propagandassaan tunnustaneet vastustajiaan kansainvälisen oikeuden normien mukaiseksi sotaa käyväksi puoleksi, vaan pitivät heitä rikollisina.³ Koska kapinalliset saivat apua venäläisiltä, he olivat ”punaryysiä” (punikki-nimitys oli talvella 1918 pääkirjoituksissa harvinainen, vaikka sitä kentällä käytettiin), ja heidän rikoksensa oli — näin valkoiset katsoivat — ensisijaisesti maanpetos ja vasta toissijaisesti valtiopetos (ks. liite 4.2.1.)

Propagandassaan valkoiset siis korostivat, että siltasaarelaiset olivat hylänneet ”oikean sosialidemokratian” ja valinneet rikosten tien. Useat lehdet vetosivatkin ”rehelisiin” työläisiin, jotta nämä luopuisivat siltasaarelaisista johtajistaan ja liittyisivät isänmaan puolustajiin.⁴ Lehdet tähdensivät, ettei valkoisten tarkoitus ollut työväenliikkeen nujertaminen vaan vain sen puhdistaminen bolševismista ja anarkismista.⁵

Rintaman eteläpuolella sosialidemokraattinen lehdistö näki tilanteen tietenkin kokonaan toisin. Se korosti, että työväenluokan oikeutettuihin uudistusvaatimuksiin oli porvaristo vastannut muodostamalla ”luokkaetujensa vartijoiksi” suojeluskarteja. Sen jälkeen ”verenhimoinen porvaristo” oli hankkinut aseita Saksasta, Ruotsista ja Venäjältä ja aloittanut senaattilta merkin saatuaan kansalais- ja luokkasodan ”kansansa enemmistöä vastaan, mutta myös maamme vapautta vastaan”, kuten Työmies 29.1. asian ilmaisi. Rahalla oli porvaristo ostanut ”palkkasotureikseen” konttoristeja, pikkuvirkamiehiä ja sivistyneistön jäseniä. Luokkasodassa porvariston tavoitteena oli — kuten Kansan Lehti 7.3. kirjoitti — ”saada luokkavallalleen ja ryöstöpyyteilleen vaaralliseksi osoittautunut työväenliike (. . .) perinpohjin tukahutetuksi ja koko työväenluokka niin auttamattomasti masennetuksi, ettei se vuosikymmeniin kykenisi päättään nostamaan”.⁶

5.5.2. Sosialistit Suomen itsenäisyyden tuhoajina

Vuosina 1906—08 porvarilliset lehdet olivat sosialismia vastaan taistellessaan väittä-

3 Vrt. Lappalainen 1977, s. 137; Upton 1981, s. 71 Luvussa 5.5.1. esitellyt näkemykset punaisista vastustajista ovat luettavissa esim. seuraavista pääkirjoituksista: Det vita Finland 20.3. Socialismen i vårt land; Itä-Savo 16.2. Mistä on kysymys; Kainuun Sanomat 13.2. Taistelu itsenäisyyden ja kansalaisvapauden puolesta; Kaiku 15.2. Kun ei ole pohjaa; Kajaanin Kaiku 9.3. Taistelumme, tunnussanamme; Kajaanin Lehti 13.2. Sosialistikapina; Kaleva 20.2. Valheelle rakennettu vallankumous; Karjalan Armeijan Tiedonannot 8.4. Valheella on lyhyet jäljet; Karjalainen 2.2. Meikäläisen sosialismin suuri lankeemus; Karjalan Sanomat 13.4. Luokkavihapoliittikka; Kaskö Tidning 27.3. Röda regeringen protesterar; Keski-suomalainen 28.2. Valkenee; Keski-Savo 16.2. Ketkä ovat syylliset; Käkisalmen Sanomat 28.3. Esi-isiltä saatu perintö velvoittaa meitä; Laatokka 2.2. Taistelun tarkoitusperät; Liitto 16.2. Aatteenko puolesta; Länsi-Savo 11.3. Yhteiskunnallinen vallankumous, onko punakaartin nykyinen kapina sitä; Mikkelin Sanomat 22.2. Mistä on kysymys; Pohjolan Sanomat 13.2. Tapahtunut kansanpetos; Pedersöre 9.3. Socialismen och anarkismen; Saarijärven Paavo 13.4. Joko rauha kelpaisi; Salmetar 14.2. Pohjois-Savon maalaisväestölle; Savo 16.2. Hyökkäys kansaneduskuntaa vastaan; Savon Sanomat 21.3. Läissa on maan turva; Suupohjan Kaiku 26.3. Mitä aikamme vaatii sosialisteilta; Valkoinen Suomi 11.4. Sosialidemokratian vararikko; Vasabladet 7.4. Vår blodröda socialism; Österbottningen 28.3. Från Helsingfors.

4 Itä-Savo 14.2. Rehellinen työmies, rohkenetko; Kaiku 10.2. Työväestö ja vapaustaistelu; Keski-suomalainen 2.2. Työmies ja työläisnainen, teillä on isänmaa; Liitto 6.3. Sosialisteille ja porvareille; Raahelainen 12.2. Antakaa suomusten täydellisesti pudota. Mauno Jokipii korostaa, että tammikuussa 1918 pieni äärimmäisyyksien ryhmä aloitti kapinan sekä Suomen valtiota että sosialidemokraattisen puolueen laillisia elimiä vastaan. Näin ollen koko työväestöä ei ole syytä asettaa vastuuseen siitä, mitä Suomessa talvella 1918 tapahtui. Jokipii, Aktuellellt om historia 1981, s. 44.

5 Kainuun Sanomat 14.3. Vapaustaistelumme ja sosialistit; Kajaanin Kaiku 30.4. Edistysmielisessä hengessä uudistuksiin käsitä; Laatokka 16.3. Kapina ja työväenliikkeen vastaisuus maassamme; Liitto 29.3. Takaisinpalaaamistarkoituksessako; Savon Sanomat 6.4. Ei niissä merkeissä.

6 Ks. esim. Kansan Lehti 4.2. Minkä vuoksi taistelemme, 5.2. Mikä johti vallankumoukseen, 6.2. Nykyinen taistelumme, 25.2. Kansalaissodan syyt ja 7.3. Taistelu köyhälistöluokan vapautumisen puolesta; Sosialisti 12.2. Veljesi veri huutaa maasta, 19.2. Henkipatto senaatti johti maan tahallisesti nälänhätään ja 12.3. Lahtariin johtajia haastateltu; Työmies 29.1. Suomen ’hallitus’ aloittanut verisen kansalaissodan, 30.1. Vallankumouksen teillä, 3.2. Svinhufvudin senaatti, 9.2. Porvaristo hapuilemassa apua ulkomailta, 21.2. Pois suomukset silmistänne.

neet, että sosialistit vaaransivat Suomen (sisäisen) itsenäisyyden. Talvella 1918 propagandateesi Suomen nuorta itsenäisyyttä tuhoavista sosialisteista oli edelleen käyttökelpoinen, sillä se tuki valkoisten yleistä vapaustaistelutulkintaa. Teesin uskottavuutta lisäsi se, että punaiset taistelivat venäläisten aseilla ja heitä auttoivat venäläiset vapaaehtoiset.

Maaliskuussa 1918 Kainuun Sanomat katsoi, että oman kansan keskuudesta nousseet vallankumoustaistelijat uhkasivat ”vapauttamme ja itsenäisyyttämme”. Kaleva puolestaan kirjoitti, että ellei Suomen kansa ”nyt jaksaa palauttaa maahan laillista järjestystä, on sen itsenäisyyden kaunis satu lopussa”. Keski-Pohjanmaa kysyi, syöstäänkö perikatoon nuori vapautemme, jonka muut vallat vasta ovat tunnustaneet”. Keski-Savon mukaan kysymys oli ”kerta kaikkiaan siitä, haluammeko että Suomi on olemassa”. Korpi-Jaakko tähdensi, että sosialidemokraatit tahtovat hävittää ”vasta saavutetun riippumattomuuden”. Käkisalmen Sanomat korosti, että punaiset ”nojautuen entisten pyövelicimme pistimiin tahtovat vereen hukuttaa Suomen nuoren tasavallan ja liittää meidät edelleen sortovallan alle”. Liitto ilmoitti, että venäläiset ja ”Suomen kansan alhaisimmalla ihmisyyssasteella olevat ainekset uhkasivat tehdä kerrassaan lopun Suomen kansasta ja raastaa tämän maan raunioiksi”. Savo kirjoitti, että ”rosvojen valtauspääsy tietäisi kaiken omintakeisen kansallisen ja valtiollisen elämän loppua”, ja Savotar ennusti, että jos ”vastustajamme pääsevät voitolle tässä taistelussa, niin silloin olisi Suomen kuolinhetki tullut”.⁷

Punaisista vastustajistaan valkoiset lehdet kirjoittivat varsin abstraktisti; konkreettisesti tapahtumista saivat pääkirjoituksissa mainittavaa huomiota osakseen vain kansanvaltuuskunnan Saksan intervention johdosta esittämä vastalause, O.W. Kuusisen laatima valtiosääntöesitys, kansanvaltuuskunnan ja neuvostohallituksen 1.3. solmima valtiosopimus sekä punaisten suorittamat väkivaltaisuuudet.⁸

5.5.3. Terroripropaganda

Laajaa huomiota valkoisessa lehdistössä saivat osakseen punaisten suorittamat väkivallanteot. Kuvattessaan punaiset murhaajiksi ja ryöväreiksi valkoiset saattoivat nojautua porvarilliseen propagandatraditioon (ks. s. 8—9).

Talvella 1918 murhauksia toivat punaisesta Suomesta valkoisten alueelle pakolaiset. Niissä uutisissa, joissa uhrin nimi, henkilötiedot sekä tapahtuma-aika ja -paikka yleensä ilmoitettiin oikein.⁹ Väärien huhujen paisuttelevaan levittämiseen valkoiset lehdet syyllistyivät kuitenkin silloin, kun ne kertoivat punaisten surmanneen eduskunnan varapuhemiehen Lauri Ingmanin, Hufvudstadsbladetin päätoimittajan A.R. Frenckellin, vapaaherra Ernst von Bornin ja Kansallis-Osake-Pankin johtajan J.K. Paasikiven.¹⁰

7 Kainuun Sanomat 20.2. Taistelu punaista hirmuvaltaa vastaan; Kaleva 20.2. Valheelle rakennettu valankumous; Keski-Pohjanmaa 12.2. Nyt ratkaistaan; Keski-Savo 23.3. Voitot velvoittavat; Korpi-Jaakko 9.2. Sosialidemokratian vararikko meidän maassa; Käkisalmen Sanomat 14.2. Myös sä kansa Karjalan, vihollista vastahan; Liitto 10.4. Punaisen hirmuvallan loppuhetket; Savo 21.3. Suomi vapaaksi, suureksi; Savotar 3.3. Nykyhetken velvoitus.

8 Kaiku 21.3. Häikäilemättömyys huipussaan; Keski-suomalainen 12.3. Bolševikkien viimeinen keino ja 13.3. Älyttömyyden turvin edelleen; Liitto 21.3. Punaisen hallituksen julistus; Valkoinen Suomi 22.3. Vai ei ryövärijoukkoa ja 27.3. Vallananastajien valtiosääntö.

9 Esim. oululainen Kaleva julkaisi 28.1.—2.5. 86 punaisten rintaman eteläpuolella surmaaman henkilön nimet. Heistä 70 mainitaan H.J. Boströmin toimittamassa matrikkeliassa Sankarien muisto, johon on kerätty rintamalla kaatuneiden lisäksi myös punaisten taistelujen ulkopuolella surmaamien valkoisten henkilötiedot.

10 Kaleva 13.2., 22.2., 11.3.

Terroriuutisiinsa valkoiset lehdet liittivät väitteitä, että punaiset koettivat saada ”porvarit nälkään tapetuiksi”, että he ”joka päivä ryöstivät ja polttivat taloja”, että he olivat uhanneet tappa kaikki porvarit ”12 ikävuoteen asti” ja että he ”nylkiivät”, ”silpoivat” ja ”kuoliaaksi räökkäsivät” uhrejaan.¹¹

Näkyvästi punaisten terroriteot nousivat valkoisessa lehdistössä esiin helmikuun lopussa, kun paljastui, että punaiset olivat Mäntyharjulla taistelujen ulkopuolella surmanneet 3 siviiliä ja 14 suojeluskuntalaista. Surmattujen ruumiit tutki Mikkelin piirilääkäri Carl Höijer. Helmi-maaliskuussa lehdet saivat Mannerheimin määräyksestä julkaistavikseen katkelmia Höijerin laatimasta tarkastuspöytäkirjasta. Niistä kävi ilmi, että punaiset olivat surmanneet uhrinsa viiltelemällä heitä pistimillä ja puukoilla. Valkoiset lehdet reagoivat tietoihin voimakkaasti. Ne vertasivat punaisia ”verivihollisimme venäläisiin”, jotka isonvihan aikana olivat tehneet samanlaisia kauhutöitä. Rangaistus kohtaisi kuitenkin rikollisia, sillä ”oikeuden ja vapauden marttyyrien veri huu- si maasta” ja ”valkoisen armeijan kädessä oli oikeuden miekka”.¹²

Huhtikuussa Keski- ja Pohjois-Suomen lehdet julkaisivat seikkaperäiset kuvaukset punaisten Noormarkussa, Uudessakaupungissa ja Turussa suorittamista kidutuksista ja murhista.¹³ Raaimmista tapauksista kertoi sanomalehdille ruotsalainen tykistön majuri C. Lindholm. Hän ilmoitti henkilökohtaisesti nähneensä, mitä punaiset olivat tehneet Suodenniemen ja Mouhijärven kirkkoherroille, ja hän kertoi näkemästään ”valan velvoituksella”. Saapuessaan joukkoineen Suodenniemelle 20.3. Lindholm oli ”tavannut kirkkoherran murhattuna”. Punaiset olivat puhkaisseet kirkkoherran silmät ja asettaneet hänen alastoman ruumiinsa seisomaan pistimellä varustetun kiväärin vaaraan. Mouhijärven kirkkoherrasta Lindholm kertoi, että punaiset olivat repineet kielen hänen suustaan, viiltäneet auki hänen ruumiinsa leuasta sukupuolielimiin ja sirotelleet haavoihin suolaa.¹⁴ Lindholm ei kuitenkaan ole voinut valan velvoituksella kuvaamia ruumiita nähdä, sillä Suodenniemen kirkkoherra oli jo ehditty haudata Lindholmin saapuessa paikkakunnalle, ja Mouhijärven kirkkoherraa ei lainkaan vuoden 1918 sodan aikana surmattu.¹⁵ Lindholmin kertomus oli yksi monista valkoisten lehtien levittämistä julmista kidutuskertomuksista, jotka punaista terroria tutkineen *Jaakko Paavolaisen* mukaan perustuivat ”ratkaisevalla tavalla valheellisiin väittä- miin”.¹⁶

Vuoden 1918 sodan aikana punaiset surmasivat taistelujen ulkopuolella 1649 henkilöä. Kuten Paavolainen on osoittanut, punainen terrori ei ollut organisoitua eikä johdon ohjailemaa. Punaisten koko määrään verrattuna surmatöihin osallistuneiden lukumäärä oli erittäin pieni, eivätkä väkivaltaisuuksiin juuri syllistyneet järjestäytyneet työläiset, vaan työväenliikkeeseen kuulumattomat tai siihen vasta liittyneet henkilöt.¹⁷ Propagandassaan valkoiset lehdet kuitenkin nimittivät kaikkia vastustajiaan kohteita yksilöimättä ”murhaajiksi”, ”roistoiksi”, ”kiduttajiksi”, ”ryöväreiksi”, huligaaneiksi”, ”roskaväeiksi”, ”murhapolttajiksi”, ”paholaisiksi”, ”villipedoiksi”, ”šakaaleiksi” ja ”verenhimoisia petoja julmimmiksi olennoiksi”, jotka ”elämellisesti teurastivat ja silpoivat vastustajiaan”.¹⁸

Koska punaiset olivat rikollisia, heitä oli rangaistava. Sodan ensimmäisinä viikkoina

11 Kaleva 12.2., 15.2., 11.3., 12.4.

12 Kaleva 1.3., Paavolainen 1966, s. 257, 259; Upton 1981, s. 75.

13 Kaleva 2.4., 15.4., 29.4.

14 Kaleva 29.4.

15 Paavolainen 1966, s. 252 viite 114.

16 Paavolainen 1966, s. 264—265.

17 Paavolainen 1966, s. 94, 314—315; Klemetilä 1976, s. 133—139, 240—241.

18 Ks. liite 4.2.1. s. 244—246.

valkoisten rangaistusvaatimukset olivat ylimalkaisia uhkauksia, joiden tarkoituksena oli pelottelemalla hillitä vastustajia. Helmikuun alussa Aarne Sihvo ehdotti Mannerheimille, että olisi julkisesti uhattava teloittaa jokaista murhattua valkoista kohden viisi punakaartilasta.¹⁹ Vähän myöhemmin valkoisissa lehdissä kiersi artikkeli Armahtavaisuuttako, jossa katsottiin, ettei riittänyt, ”jos yhden miehemme menettäessämme asetamme pari kolme roistoa seinää vasten”. Rangaistuksen piti olla ”kymmenkertainen eikä kymmenen kertaa kymmenenkään olisi liiaksi”.²⁰

Runsaasti rangaistusvaatimuksia esitettiin huhtikuussa, kun omien voitto jo näytti varmalta. Useimmissa tapauksissa vaatimukset jäivät varsin ylimalkaisiksi. Itä-Savo kirjoitti, että ”kansanvillitsijäroistot ja ryssien villit laumat” lähestyivät sitä ”tuomioistuinta joka erottaa nisut ohdakkeista ja syöksee tuon kansalaisonnettomuuden aiheuttaneen pedon siihen tuliseen pätsiin jonka se on katalalla maankavallustyöllään ansainnut”. Karjalainen vaati, että valtiovallan täytyi ”käydä lujin ottein kiinni kansamme elämään ja ensitöikseen kitkeä pois mätä ja saasta ja turmiolliset ainekset kansamme ruumiista”. Korpi-Jaakko puolestaan katsoi, että perinpohjaista suursiivousta suoritettaessa kapinalliset oli rangaistava ja yhdistykset, seurat ja osuuskunnat oli puhdistettava epäluotettavista aineksista. Savotar varoitti etteivät punaisia rangaistaessa ”henkilökohtaiset vihat tai halpa kosto” saaneet päästä ratkaisuja sanelemaan. Tosi-syylliset oli kuitenkin rangaistava arkailematta ja ankarasti.²¹

Jäsentyneimmin rangaistusvaatimuksia esittivät Kajaanin Lehti ja Mikkelin Sanomat. Kajaanin Lehti katsoi, että punaisten rikos oli ”osaksi maanpetosta, osaksi valtiopetosta”. Lehti ilmoitti, että valtiopetoksesta seurasi enintään elinkautinen kuritushuonerangaistus ja maanpetoksesta kuolemanrangaistus. Lehden mukaan suurten kapinallisjoukkojen rankaiseminen tuotti ylenpalttisia vaikeuksia, mutta valtiovallalta oli kyllä ”löytävä sopivat menettelytavat”. Mikkelin Sanomat puolestaan arveli, etteivät pääsyylliset ”voine välttää kuolemantuomiota”. Rivimiehiä voitiin rikoksen raskauden mukaan rangaista vankeudella, maasta karkottamisella, kansalaisluottamuksen menetyksellä tai pakkotyöllä. Mikkelin Sanomat ehdotti, että yleisesti käytettäisiin ehdollisia rangaistuksia.²²

Valkoiset teloittivat taistelujen ulkopuolella sodan aikana ja heti sen jälkeen 8 380 henkilöä. Paavolaisen mukaan valkoinen terrorikaan ei ollut ”organisoitua, hallituksen tai sodanjohdon ’tahtomaa’ toimintaa”.²³ Omiensa suorittamia teloituksia eivät valkoisen Suomen sanomalehdet kahta poikkeusta lukuunottamatta kritisoinneet. Poikkeuksen tekivät Pohjolan Sanomat ja Korpi-Jaakko, jotka molemmat julkaisivat yhden teloituksia arvostelevan tekstin. Kummassakin tapauksessa paikalliset esikunnat puuttuivat asiaan ja kielsivät kriittisten kirjoitusten levittämisen (ks. s. 64, 65). Kun valkoinen lehdistö ei tuominnut oman puolen väkivaltaisuuksia eikä asiasta ylipäättään julkisesti valkoisessa Suomessa keskusteltu, teloitukset ilmeisesti koettiin tavalla tai toisella ”sallituiksi”. Tämä ei voinut olla vaikuttamatta valkoisen terrorin uhrien määrään.

Punaiset tuomitsivat omiensa suorittamat murhat ja kidutukset jyrkästi.²⁴ Valkoisen

19 Paavolainen 1967, s. 44.

20 Keski-suomalainen 19.2.; Raaha 27.2.

21 Itä-Savo 25.4. Olenko minä veljeni vartija; Karjalainen 28.4. Suuri puhdistus; Korpi-Jaakko 27.4. Suursiivous perinpohjaiseksi; Savotar 10.4. Ei kostoja vaan oikeutta.

22 Kajaanin Lehti 19.4. Mikä palkka; Mikkelin Sanomat 29.4. Kuinka meidän on suhtauduttava voitettuihin.

23 Paavolainen 1967, s. 411, 414.

24 Ks. esim. Kansan Lehti 16.2.; Sosialisti 12.2., 2.3., 15.3.; Työ 4.3.; Työmies 2.2., 3.2., 10.2., 28.2., 18.3., Upton 1981, s. 57–58.

Suomen oloista punaiset lehdet asioita paisutellen kertoivat, että eräät ”lahtarit” siellä uhkasivat tappaa ”kaikki kolme ikävuotta vanhemmat sosialistit”. Vankejaan ”lahtarit” olivat ”raadelleet pistimillä”, murskanneet heidän jäseniään ja naulanneet surmattujen alastomiin ruumiisiin häväistyskirjoituksia.²⁵ Pääkirjoituksissaan punaiset lehdet kuvasivat porvarit ”ihmispedoiksi”, jotka ”verenhimoisen susilauman tavoin olivat salakavalasti vaanien” hyökänneet työläisten kimppuun.²⁶

Vastustajan suorittamista väkivaltaisuuksista valkoiset ja punaiset siis kirjoittivat lähes samoin sanoin. Väkivaltaisuuksien syitä pohdittaessa sitä vastoin esiintyi eroja, jotka kasvoivat esiin erilaisista peruskatsomuksista.

Valkoisten perustelut olivat idealistiset ja biologiset. He päättelivät, että materialismin maailmankatsomukseen omaksuneiden punaisten toiminta oli vailla henkistä pohjaa. ”Korkeamman siveellisen peruskatsomuksen” puuttuminen puolestaan selitti sen, miksi sosialistien siltasaarelainen johto oli niin helposti kyennyt kiihottamaan joukkonsa ”elämellisiin raakuuksiin”. Heikoista perintötekijöistä lisäksi johtui, että alimpiin yhteiskuntaluokkiin oli kasautunut ainesta, joka oli sielullisesti sairasta ja jolla luonnostaan oli rikollisia taipumuksia.²⁷

Punaisten perustelut olivat luokkakantaisia. He katsoivat, että porvariston ja työväenluokan välisessä luokkasodassa porvaristo oli vaarassa menettää vuosisataiset etuoikeutensa. Ensisijaisina pitämiään aineellisia luokkaetuja puolustaessaan porvaristo ei kaihtanut ”julgimpiakaan keinoja”.²⁸

Sotapropagandan keskeisiä keinoja on ”syntipukin” nimeäminen.²⁹ Keino on sosiaalipsykologisesti tehokas: ihmiset on helpompi saada vihaamaan suppeaa, rauhallisen väestön kimppuun kavalasti hyökännyttä salaliittolaisklikkiä kuin suurta ja epämääräistä vihollista. Talvella 1918 valkoiset nimesivät ”syntipukeiksi” rikolliset siltasaarelaiset, punaiset rikollisen senaatin ja suppean yläluokan. Muutenkin valkoiset ja punaiset käyttivät kieltä tavalla, joka on yhteiskuntia repivien sisäisten taistelujen aikana ollut muuallakin yleinen.

USA:n sisällissodassa 1861—65 pohjoinen korosti propagandassaan, ettei etelässä kansa ollut noussut taisteluun, vaan vain vähäinen orjanomistajien klikki oli kaapannut vallan ja aloittanut hyökkäyksen liittovaltion hallitusta ja sen edustamia demokraattisia arvoja vastaan. Sodassa pohjoinen taisteli yhtenä miehenä lain, järjestyksen ja vapauden puolesta etelän syvää, pimeää vääryyttä vastaan. Taistelun perussyynä oli etelän orjanomistusjärjestelmä, ja alkaneessa sodassa ratkaistaisiin, voisivatko ihmiset vastaisuudessa elää vapaina ja tasa-arvoisina.³⁰

Etelän propagandistien mukaan Lincolnin hallitusta kannatti vain kansan pieni vähemmistö. Sota oli alkanut, kun tämä ”despoottinen” hallitus oli käskennyt joukkojensa hyökätä etelään, missä kansa oli yksimielisenä ryhtynyt perinteisiä arvoja puolustamaan. Sodan perussyynä ei ollut orjuus, vaan materialistisen pohjoisen pyrkimys taloudelliseen ja poliittiseen ylivaltaan. Orjuus ei ollut — näin etelän propagandistit korostivat — epäinhimillinen olotila, vaan instituutio joka jalosti mustista ”villeistä” sivistyneitä maataloustyöläisiä.³¹

25 Kansan Lehti 26.2., 4.3., 28.3.; Sosialisti 7.3., 19.3.; Työ 5.3.; Työmies 20.2.

26 Ks. esim. Kansan Lehti 16.2. Julmuus on heikkouden merkki; Työmies 25.2. Salakavala vihollinen.

27 Ilkka 18.2. Taistelu kotien ja ihanteiden puolesta; Karjalainen 16.2. Kansan voima ja 2.3. Voiton kynnyksellä; Keskisuomalainen 17.2. Aseman selvitykseksi; Liitto 28.3. Siveelliset arvot; Savotar 22.2. Tuomio ihmispedoille.

28 Kansan Lehti 6.3. Sotarikolliset ja 13.3. Heidän aikomuksensa; Työ 4.3. Julmuutta vastaan; Työmies 20.2. Veljeysaate ja porvaristo.

29 Vrt. Lasswell 1927, s. 47; Wiio 1980, s. 253.

30 Pressly 1954, s. 5—22.

31 Pressly 1954, s. 55—70.

Espanjan sisällissodassa 1936—39 kapinaan nousseiden kansallisten joukkojen propagandistit ja heidän ulkomaiset tukijansa väittivät, että sodan olivat aiheuttaneet Espanjan kommunistien ja Neuvostoliiton salahankkeet. Sodassa hallituksen joukot kiuttivat ja surmasivat pappeja, naisia ja lapsia, polttivat kirkkoja, ryöstivät yksityisomaisuutta ja tuhosivat kansallisia kulttuuriarvoja. Kansallisille sota oli ”pyhä risti-retki”, joka johti uskonnolliseen puhdistumiseen. Hallituksen propagandistit puolestaan korostivat, että kansanrintama taisteli vapauden, yhdenvertaisuuden ja demokration puolesta fasistisia luokkaviihollisia vastaan.³²

5.6. Venäjä ja venäläiset

5.6.1. Venäläinen sotaväki valkoisten lehtien uutisissa

Valkoisten lehtien venäläisiä koskevaa kirjoittelua arvioitaessa on otettava huomioon, mitä ne tiesivät venäläisten osuudesta tilanteen kehittymiseen. Sen tähden asiaa on tässä yhteydessä vielä erikseen käsiteltävä, vaikka sitä edellä onkin jo yhteyksissä sivuttu.

Venäläisten osallistumisesta Vilppulan ja Mäntyharjun taisteluihin valkoiset lehdet julkaisivat helmikuun alkupuolella lyhyet uutiset.¹ Vakoilijat ja pakolaiset toivat samaan aikaan Karjalan rintaman läpi valkoisten alueelle tietoja venäläisten joukkojen poistumisesta ja puolueettomuudesta.² Tiedot kulkeutuivat nopeasti Itä-Suomen sanomalehtiin. 5.—11. helmikuuta Sortavalan, Käkisalmen, Savonlinnan, Joensuun, Iisalmen ja Kajaanin lehdet julkaisivat useita uutisia venäläisten joukkojen puolueettomuudesta ja maasta poistumisesta. Lisäksi ne kertoivat, että suomalaisten punaisten Pietarissa suorittama vapaaehtoisten värväys oli lähes epäonnistunut.³ Helmikuun puolivälissä kotiuttamisuutisiin saatiin vahvistus ja Itä-Suomen lehdet saattoivat kertoa, että ”Suomesta tulvii kotiin palaavia sotilaita loputtomiin”.⁴ Lisäksi Karjalan Armeijakunnan Pääesikunnan Tiedonannot, Laatokka, Käkisalmen Sanomat, Karjalainen ja Itä-Savo julkaisivat uutisen, että 42. armeijakunnan esikunnan kokouksessa oli 31.1. luettu Trotskilta saapunut sähke, jossa tämä oli käskenyt joukkoja ”pysymään puolueettomina”. Samat lehdet kertoivat, että puna-armeijan ylipäällikkö Krylenkokin oli lähettänyt sähkeen, jossa oli kieltänyt ”sotaväen aseellisen liikehtimisen punakaartilaisien kanssa” ja käskenyt ottaa punakaartilaisilta takaisin ne aseet, jotka heille oli annettu.⁵

Helmikuun alkupuolella valkoinen lehdistö jakaantui venäläisten poistumis- ja puolueettomuuskysymyksessä kahtia siten, että Itä-Suomen lehdet kertoivat ja Pohjanmaan lehdet vaikenivat asiasta. Viimeistään helmikuun puolivälissä itäsuomalaisia lehtiä kulkeutui postin ja matkustajien mukana Pohjanmaalle, joten on lähes varmaa, että sielläkin helmikuun puolivälissä tiedettiin venäläisten joukkojen kotiuttamisesta.

Helmikuun loppupuolella kiersi valkoisissa lehdissä kuvaus, jonka oli antanut joku

32 Bardoux 1937, s. 40—44; Croft 1937, s. 4—6, 9; Jackson 1965, s. 284, 292. Thomas 1977, s. 481, 521, 541.

1 Ilkka 6.2.; Keskisuomalainen 5.2., 13.2.; Kaleva 7.2., Keski-Pohjanmaa 9.2., Laatokka 9.2., Salmetar 14.2.

2 Ks. SA KarAK 57 tiedusteluraportit 14.2., 17.2.

3 Itä-Savo 5.2., 9.2., Keski-Savo 5.2., 7.2.; Käkisalmen Sanomat 5.2.; Karjalan Sanomat 7.2.; Kajaanin Lehti 11.2.; Laatokka 5.2.; Salmetar 5.2.

4 Karjalainen 16.2.; Laatokka 16.2.; Savo 21.2.

5 Karjalan Armeijakunnan Pääesikunnan Tiedonannot 5.2.; Käkisalmen Sanomat 5.2.; Laatokka 5.2.; Karjalainen 7.2.; Itä-Savo 9.2.; vrt. Tanskanen 1978, s. 118.

nimeltä mainitsematon Helsingistä saapunut pakolainen. Hänen mukaansa Helsingin punaisia masensi se, että venäläiset joukot olivat parhaillaan poistumassa Suomesta. Ennen lähtöään venäläiset olivat huutokaupalla myyneet hevosia, ajoneuvoja, suksia ja sokeria.⁶

Brest-Litovskin rauhanneuvottelujen katkettua saksalaiset aloittivat 18.2. hyökkäyksen, joka johti nopeasti tulokseen: jo 24.2. Leninin hallitus hyväksyi Saksan rauhanehdot, joiden mukaan Venäjän oli luovuttava Puolasta, Liettuaasta, Kuurinmaasta, Liivinmaasta ja Virosta. Lisäksi venäläiset joukot oli vedettävä pois Ukrainasta ja Suomesta.⁷

Valkoisten sanomalehtien mukaan venäläisten Suomesta poistuminen oli kääntymässä loppuaan kohti jo ennen rauhan solmimista. Laajan uutisen asiasta julkaisi Karjalan Armeijakunnan Pääesikunnan tiedonannot 26. helmikuuta. Sen oli hankkinut lehden oma toimittaja haastatteleamalla Viipurin—Pietarin-radan varressa asuvia ”luotettavia henkilöitä”. Venäläisistä toimittaja kirjoitti seuraavasti:

Venäläisen sotaväen poistuminen Suomesta jatkuu yhä kiihtyvällä vauhdilla. Kaikki Venäjälle päin menevät pitkän matkan junat parin viime viikon aikana olivat olleet venäläisiä sotilaita ja heidän matkatavaroitaan niin täynnä, etteivät Viipurista lähteneet muut matkustajat tahdo saada paikkaa edes junasilloilta. Viipurin varusväen vakuutetaan jo niin tarkoin poistuneen, ettei siitä ole jäljellä muuta kuin kirjuri ja eräitä muita rippeitä. Samoin oli viime viikon loppupäivinä kotimaahansa poistunut Haminan varusväkeen kuuluva sotilashenkilö vakuuttanut, että koko Haminan, Kouvolan ja Kymin majoi-tusalueella on jäljellä ainoastaan 300 miestä entisestä moniin kymmeniin tuhansiin nousevasta varusväestä. Pietarista päin sen sijaan ei viime kolmen viikon aikana ole ollenkaan tullut väkeä Suomeen päin. Kannaksen ja Viipurin punaiset ovat kyllä kiihkeästi odotelleet Venäjältä luvattua apua, mutta sitä ei vain tule. Aseensa näyttävät kyllä poistuvat sotilaat ainakin osittain jättävän maahamme, mutta siihenpä sitten rajoittuukin punarosvojen aseveljiltään saama apu.

Antreasta Karjalan Armeijakunnan Pääesikunnan Tiedonantojen uutinen levisi kaikkialle valkoiseen Suomeen. Savonlinnassa ja Joensuussa se tunnettiin viimeistään 28.2., mikkeliäiset ja kajaanilaiset saattoivat lukea sen lehdistään 1.3., ja Jyväskyläsä ja Kuopiossa se julkaistiin 2.3. Tiedonantojen tärkeä uutinen rikkoi myös pohjalaisen uutisvallin: Pohjanmaan lehdet Ilkka, Kaleva, Liitto, Keski-Pohjanmaa ja Raahe julkaisivat sen 2.—9.3.⁸

Vaikka senaatin julistuksissa kerrottiin Suomeen virtaavista bolševikkilaumoista, lehtiutiset saapuvista venäläisistä olivat harvinaisia. Raahe kirjoitti 11.2., että ”suuria venäläisiä punakaartilaisjoukkoja ja aselähetyksiä saapuu joka päivä Pietarista”. Tornion Lehti julkaisi 19.2. uutisen, että venäläisiä joukkoja poistui Suomesta, mutta tilalle tuli ”bolševikkeja ja matruuseja”. Karjalainen ja Keski-Savo kertoivat 26.3., että Suomesta poistuneet venäläiset sotilaat olivat käyneet Pietarissa vaihtamassa siviilivaatteet ja palanneet Suomen rintamalle. Lehdet katsoivat, että tällä ”silmänkääntötempulla” venäläiset yrittivät kiertää Brest-Litovskin rauhanehtoja.

Helmikuun lopussa saapui Virosta Helsinkiin anarkistijoukkoja, mutta ne ohjattiin

6 Ks. esim. Ilkka 22.2.

7 Polvinen 1967, s. 263—264.

8 Keski-Savo 28.2.; Karjalainen 28.2.; Korpi-Jaakko 28.2.; Länsi-Savo 1.3.; Kajaanin Lehti 1.3.; Kajaanin Kaiku 2.3.; Saarijärven Paavo 2.3.; Savo 2.3.; Kainuun Sanomat 5.3.; Savon Sanomat 9.3.; Itä-Savo 12.3.; Ilkka 5.3.; Kaleva 2.3.; Keski-Pohjanmaa 9.3.; Raahe 4.3.

Helsingistä junalla Pietariin. Anarkisteista kulkeutui uutisia valkoisiin lehtiin. Korpi-Jaakko tiesi 2.3. kertoa, että suomalaisia punaisia olivat ryhtyneet tukemaan lättiläiset anarkistit, ”joiden musta lippu pääkalloineen liehuu sosialistien rintamalla”. Anarkisteista kertoi myös Karjalainen 12.3. Lehden mukaan venäläiset sotilaat olivat poistuneet Etelä-Suomesta, mutta Virosta oli tilalle tullut 3 000 ”anarkistirosvoa”, jotka olivat liittyneet ”täkäläisten tovereittensa joukkoon”.

Venäläisten sotilaiden osallistumisesta Raudun taisteluihin valkoiset lehdet julkaisivat eri yhteyksissä lyhyitä uutisia.⁹ Kahdessa vaiheessa ne myös kertoivat, että venäläiset sotilaat ja suomalaiset punaiset olivat Viipurissa ja Kannaksella joutuneet tulitaukuihin keskenään.¹⁰ Uutisilla oli selvä todellisuuspohja; kyseiset taistelut todella käytiin lehtien kuvaamalla tavalla.¹¹

5.6.2. Sotatilatulkinta pääkirjoituksissa

Sodan alkuvaiheena Vaasan senaatti vältti propagandassaan ottamasta kantaa siihen, oliko Suomi sotatilassa Venäjän kanssa. Mannerheim puolestaan katsoi, että alkanut taistelu oli suomalaisten välinen asia, sisällissota, jossa venäläisten tuli pysytellä puolueettomina.

Helmikuun alkupuolella ei myöskään yksikään valkoisen Suomen sanomalehti pääkirjoituksessaan suoraan väittänyt, että Suomen ja Venäjän välillä vallitsisi sotatila. Epäsuorasti mahdollisuuteen kuitenkin viitattiin. Jyrkimmin asiasta sodan alkuvaiheena kirjoittivat Pohjois-Pohjanmaan lehdet.

Ratsumestari Hannes Ignatiuksen johtaman eteläpohjalaisen suojeluskuntajoukon ratkaistua 1.—3.2. Oulun taistelun voiton valkoisille monet pohjoispohjalaiset olettivat, että vastustajat olivat lopullisesti kukistuneet ja että rauha palaisi maakuntaan. Saadakseen pohjoispohjalaiset tässä tilanteessa irrotetuiksi nurkkakuntaisista näkemyksistään ja innostaakseen heitä yleisvaltakunnalliseen taisteluun sanomalehdet korostivat sodan Venäjän-vastaisuutta.

Jyrkimmin asiasta kirjoitti oululainen Kaleva. Lehti julkaisi Oulun taistelujen päätyttyä ensimmäisen numeronsa helmikuun 7:ntenä. Tuolloin se pääkirjoituksessaan katsoi, että käynnissä oli kansalaissota ja sisällinen sota, jonka valtiopetokseen syllisseet sosialidemokraatit olivat aloittaneet.

Seuraavina päivinä Kalevan näkemykset kuitenkin muuttuivat. Helmikuun 9:ntenä aktivistisympatioistaan tunnettu Kaleva¹² julkaisi pääkirjoituksen Velvoituksen aika, jossa se syytti saamattomuudesta ”Oulun itsekylläisiä ja ahdaskatseisia herroja”, jotka luulivat, että kyseessä oli vain paikallinen ”katukahakka ja murhapoltto”. Innostaakseen pohjoispohjalaisia yleisvaltakunnalliseen sotaan Kaleva asetti taistelun yhteyksiin, jotka ulottuivat Viroon, Ukrainaan ja Kaukasiaan saakka:

Nuoriso ja talonpojat yhdessä kansamme kanssa murtavat lahoa ja saastais-ta venäläistä valtioyhteyttä, tuota kaiken eurooppalaisen elämän vuosisataista sortajaa ja sairaiden harhaoppien pesää luodakseen maissaan uuden raikkaan ja terveen kansallisen elämän. Kautta Euroopan riehuu nyt kansojen vapaus-

9 Ks. esim. Kaleva 9.4. Valkoisessa lehdistössä Raudun tapahtumat jäivät Tampereen valtauksen ja saksalaisten maihinnousun varjoon.

10 Mikkelin Sanomat 11.3.; Itä-Savo 14.3.; Saarijärven Paavo 21.3.; Itä-Savo 19.3.; Länsi-Savo 20.3.; Keski-Savo 23.3.; Kainuun Sanomat 26.3.

11 Tanskanen 1978, s. 94—95.

12 Kalevan päätoimittaja Heikki Kokko oli jääkäriliikkeen perustajiin kuuluneen Väinö Kokon veli. Vuonna 1918 Väinö Kokko toimitti Hangossa Länsi-Uusimaa-nimistä sanomalehteä ja kuului kaupungin suojeluskunnan johtoryhmään. Vrt. Lauerma 1966, s. 55—57; Hersalo 1955, s. 549.

taistelu. Sorretut rodut ja lajit pyrkivät painostuksestaan; niissä elää kuin kevätmetsässä suuri voima, joka panee oksat heilumaan ja viskaamaan hanget päältänsä pois. Suomen kansa taistelee kautta maan vimmattua epätoivon kannustamaa taistelua, ja sillä on vastassaan, ei ainoastaan Venäjä, vaan katkeraksi surukseen myös Venäjän apureiksi ostetut tai narratut kotimaiset voimat.

Samaan suuntaan, vaikkakin selvästi varovaisemmin kääntein, etenivät oululainen Kaiku, kemiläinen Pohjolan Sanomat, Tornion Lehti, savonlinnalainen Keski-Savo ja joensuulainen Karjalainen.¹³

Jyrkimmin venäläisistä sodan alkuvaiheessa kirjoitti Vasabladet. Helmikuun 14:ntenä se julkaisi pääkirjoituksen Till kamp, jonka tarkoituksena oli yllyttää vapaaehtoisia rintamalle. Artikkelin mukaan päivä päivältä kävi selvemmäksi, että vihollinen uhkasi hukuttaa Suomen kansan slaavilaiseen kansanmereen. Venäjän hallitus oli avannut padot. ”Pietarin pyövelit” vyöryivät Suomeen ja aikoivat yhdessä suomalaisten punaisten kanssa tehdä ”selvää jälkeä”. Isonvihan päivät olivat palanneet. Jos suomalaiset eivät epänormaaleja venäläisiä yhteiskuntateorioita vastaan rakentaisi ”tahdon ja vapauden rautaista muuria”, ”aasialainen rutto” leviäisi länteen ja tuhoaisi Skandinavian ja koko Länsi-Euroopan sivistyksen. Vasabladetin mukaan isänmaa soti ”ulkoista vihollista vastaan”, joka uhkasi suomalaisia ”sisällisellä hädällä ja tuholla”. Käynnissä ei ollut kahden yhteiskuntaluokan sota, vaan isänmaan ja yhteiskunnan kamppailu ”kavaltajia ja konnia vastaan”. Sen tähden kukaan ei saanut pysyä taistelussa puolueettomana. Vasabladetin jyrkät kannanotot julkaisi pääkirjoituksenaan myös kokkolalainen Österbottningen 15.2.

Sodan alkuvaiheena Kaleva, Vasabladet ja Österbottningen olivat ainoat lehdet, jotka puhuivat taistelusta ulkoista vihollista vastaan. Helmikuun puolivälin jälkeen senaatin tuli lehdille kolmesti ohjausinformaatiota, joka suoraan tai epäsuorasti pyrki johdattelemaan mielipiteitä siihen suuntaan, että valkoinen Suomi oli sodassa Venäjän kanssa. Samuli Sario julisti helmikuun puolivälissä ilmestyneessä Suomen vapaus-sota -artikkelissaan venäläiset suomalaisten ensisijaisiksi vihollisiksi. Kuukautta myöhemmin valkoisiin lehtiin tuli Saksasta tieto, että senaatin puheenjohtaja P.E. Svinhufvud oli saksalaisen Vossische Zeitungin haastattelijalle sanonut Suomen olevan sotatilassa Venäjän kanssa. Huhtikuun alussa senaatti Kamenevin tapauksen yhteydessä tiedotti lehdille, että Suomi ja Venäjä olivat sodassa keskenään. Näillä kannanotoilla oli välittömiä vaikutuksia ainakin Keskisuomalaisen, Kajaanin Lehden, Laatokan, Vaasan ja Vasa Postenin pääkirjoituksiin.

Sarion artikkeli näyttää vaikuttaneen kirjailija Juhani Siljon kannanottoihin. Jyväskylässä talvella 1918 asunut Siljo oli Keskisuomalaisen aktiivinen avustaja, hänen tekstejään julkaistiin myös pääkirjoituksina. Helmikuun 6. päivän Keskisuomalaisessa oli johtavana artikkelina Siljon teksti Näköaloja. Siinä Siljo piti sotaa sisäisenä taisteluna, jossa Suomeen sijoitetut venäläiset joukot esittivät vain sivuosaa:

Tämä ”Kullervon sotaanlähtö” tuntuu jonkinlaiselta itsesuggestionin tilassa suoritetulta talonröyrystänsiltä kuutamossa. Tuntuu kuin kapinapäälliköiden olisi pitänyt perustaa kaikki toivonsa yksinomaan äkilliseen, ratkaisevaan menestykseen: sellainen liittolainen kuin bolševikkimatuusit suomalaisten punakaarti-sansculottien tukena ei näytä jaksavan taata pitkäikäistä taistelun onnis-

¹³ Kaiku 12.2. Toinen suuri päiväkysymys; Pohjolan Sanomat 13.2. Tapahtunut kansanpetos; Tornion Lehti 15.2. Pohjolan ja erittäin Tornionjokilaakson nuorisolle; Keski-Savo 2.2. Kansan tahto, Jumalan tahto; Karjalainen 5.2. Runebergin päivänä 1918.

tumista (. . .). Taistelun tulos. Siitä voi jo puhua etukäteen. Se voi olla järjestillisesti ajatellen vain yksi: vallan- ja verenhimoisen vähemmistön kukistaminen (. . .). Tähän tulokseen sisältyy ensinnäkin parlamentaarisen hallituksen auktoriteetin palauttaminen ja toiseksi kapinaa ja kavallusta yrittäneen puolueen saattaminen täysin vaarattomaksi valtion ja yhteiskunnan elimelliselle kehitykselle.

◦ Siljon tekstiin sisältyi useita tuolloin vallinneen porvarillisen maailmankuvan elementtejä. Siljo ei pohtinut tapahtumien yhteiskunnallisia kytkentöjä, vaan kirjoitti itesuggestiosta, joka uhkasi elimellistä kehitystä. Artikkelinsa lopussa hän myös korosti sitä, että sodassa kansan terve aines kävi kamppailua kansanruumiiseen pesiytynyttä tautia vastaan. Sota merkitsi kuitenkin leikkausta, jolla mätäpaive voitiin poistaa (vrt. s. 158).

Helmikuun puolivälissä Siljo pyrki rintamakirjeenvaihtajaksi, mutta häntä ei tehtävään hyväksytty.¹⁴ Kun hän samoihin aikoihin jälleen otti lehtiartikkelissa kantaa tapahtumiin, hänen näkemyksensä olivat muuttuneet. Ilmeistä on, että yhtenä muutoksen syynä oli Sarion artikkeli. Se saatiin Jyväskylään viimeistään 16. helmikuuta. Siljolla on ollut tilaisuus tutustua siihen samana päivänä ja kirjoittaa sen jälkeen oma tulkintansa tilanteesta. Keski-suomalainen julkaisi Sarion artikkelin 17.2. sisäisivullaan. Saman päivän pääkirjoituksena oli Siljon teksti Taistelumme kansainvälisyys. Siinä Siljo painotti sodan suomalaiskansallista luonnetta. Siljon mukaan suomalaiset olivat joutuneet käymään kaikki siihenastiset sotansa vieraiden tahdosta ja vieraiden päämäärien hyväksi. Nyt oli kuitenkin toisin:

Nyt sotii suomalainen välittömästi elinehtojensa, kansallisen itsenäisyytensä ja kunniansa, valtiollisen ja yhteiskunnallisen vapautensa vuoksi, vapaaehtoisesti, oman sisäisen kutsumuksensa käskystä ja omien päämiesten johdolla. Taistelumme tarkoitus on ensi kertaa täydesti ja välittömästi suomalaiskansallinen.

Artikkelissaan Siljo painotti Suomen etuvartioasemaa ja neuvostohallituksen osuutta Suomen tapahtumiin:

Yhdistyneitten vihollistemme rintama on vain jatkoa sille Venäjältä alkavalle rintamalle, jolla bolševismi on luvannut alistaa koko Euroopan, ehkä koko maailman venäläisesti päättömän ja sekavan politiikkansa, kurjalistodiktatuurin alaiseksi (. . .). Niin kauan kuin Smolna ei virallisesti sodi Suomen tasavaltaa vastaan, vaan ainoastaan helsinkiläisiä aluekomiteoita ja suomalaisia valtuutettu-liehittelijöitä bulvaaneinaan käyttäen (. . .), niin kauan meidän on muistettava taistelumme kansainvälisyyttä.

Varsin kärkevästi Venäjään reagoi myös Kajaanin Lehti, jota vuonna 1918 toimitti aktivisti E.E. Nordlund. Jo ensimmäisen sortokauden aikana Nordlund oli seisonut näkyvällä paikalla Bobrikovin vastaisessa rintamassa. Syksyllä 1914 hän oli liittynyt aktivisteihin ja ollut seuraavina vuosina tarmokkaasti mukana Venäjän-vastaisen kannanousun valmisteluissa.¹⁵

Sarion vapaussota-artikkelia ei Nordlund lehdessään julkaissut, vaikka se Kajaanissa tunnettiinkin viimeistään helmikuun 22. päivän iltana.¹⁶ Sen sijaan hän julkaisi 22.2. lehdessään johtavana artikkelina Valtiollisen tilanteen vakavuus -nimisen kirjoit-

14 SKS kirjekok. 166 a M. Pihkala K. Wilkunalle 19.3.

15 Wegelius 1931, s. 38, 161—165.

16 Iisalmelainen Salmetar julkaisi Sarion tekstin 21.2., joten se on saman päivän iltaan mennessä hyvin ehtinyt postin mukana kulkeutua Kajaaniin.

tuksen, johon aivan ilmeisesti hänen omien aktivististen asenteidensa lisäksi vaikuttivat myös Sarion artikkelin korostukset. Nordlund väitti, että Venäjä pyrki pitämään Suomen yhteydessään ja kytkemään suomalaiset ”ikuisiksi ajoiksi ryssän orjuuteen”. Sen jälkeen Nordlund jatkoi:

Paitsi omia huligaanejamme vastaan meidän on siis käytävä sotaa Venäjän kanssa, joka millä hetkellä tahansa on pakotettu jättämään Ukraina rauhaan, ja voi antaa verenhimoisten laumojensa hyökätä Suomeen, jota pienemmässä määrässä on jo tapahtunutkin.

Sarion artikkelin jälkitilanteessa myös Vasa Posten kirjoitti Venäjän-vastaisin äänenpainoin. Helmikuun 20:ntenä julkaisemassaan pääkirjoituksessa ”1808—1918” lehti rinnasti talven 1918 tapahtumat vuoden 1808 tilanteeseen ja katsoi, että Suomen sodassa ”lippuja seuranneet miehet” olivat saaneet työnsä jatkajia. Vasa Postenin mukaan aseisiin oli noustu bolševikkeja maankavaltajia vastaan. Lehden rinnastukset toisti viikkoa myöhemmin senaattori Heikki Renvall jääkärien tulojuhlassa pitämässään puheessa (ks. s. 194—195).

Svinhufvudin Vossische Zeitungille antamaa sotatila-haastattelua eivät valkoiset sanomalehdet pääkirjoituksissaan käsitelleet, eikä Kamenevin tapauskaan päässyt kuin kahdessa lehdessä johtavaan kirjoitukseen. Ensimmäinen Kamenevin tapausta käsitellyt lehti oli Vaasa. Selostettuaan ensin 6.4. Kamenevin vangitsemista ja Venäjän Tukholman-lähettilään vastalauseetta sekä kerrottuaan senaatin kannan Vaasa jatkoi:

Jutulla on tärkeä periaatteellinen merkitys. Se osoittaa, että Venäjän bolševikkihallituksella ei ole sen selvemmät käsitykset asemastaan Suomessa enemmän kuin muistakaan kansainvälisistä suhteistaan. Taattuun Suomen itsenäisyyden ja koskemattomuuden yllyttää se ensin joukkonsa Suomen laillista hallitusta ja sen joukkoja vastaan. Samaan aikaan, kun nämä joukot taistelevat meitä vastaan ja uusia samaan tarkoitukseen tänne lähetetään, vaatisi bolševikkihallitus edustajalleen vapaata oleskelu- ja kulkuoikeutta, ei ainoastaan punaisessa Suomessa, vaan myöskin laillisen hallituksemme toimintapiiriin kuuluvissa osissa Suomea (. . .). Hallituksemme vastaus Venäjän taholta tehtyyn vapauttamisvaatimukseen on aivan oikea. Hallitus on ottanut kysymyksen siltä kannalta, että bolševikkihallitus käy tosiasiaassa sotaa meitä vastaan. Jos se sotiikin vain niin sanoaksemme vasemmalla kädellään, ei asiantilaa siitä muutu.

Toinen Kamenevin tapausta pääkirjoituksessaan käsitellyt lehti oli sortavalalainen Laatokka. Myös Laatokka hyväksyi huhtikuun 11:ntenä julkaisemassaan pääkirjoituksessa Väliä selvenevät senaatin sotatilatulokinnan. Lehden mukaan sodaksi kehittyneestä suhteesta tuli olla seurauksena kaikkien Suomessa oleskelevien venäläisten vangitseminen ja heidän omaisuutensa takavarikoiminen. Lisäksi sotatila Laatokan mukaan antoi senaatille oikeuden toimia kansankomissariaattia vastaan kaikin käytettävissä olevin keinoin.

Huhtikuussa, kun Tukholmasta kantautui huhuja, että Venäjä valmistautui valloittamaan takaisin Suomen (ks. s. 128), ja kun Itä-Karjalan valtaushankkeet nostattivat valkoisten mieliä, Kajaanin Lehti, Kaleva ja Valkoinen Suomi katsoivat, että Suomi oli de facto sodassa Venäjän kanssa. Huhtikuun 9:ntenä Kaleva kirjoitti, että valkoisten täytyi ”käydä sotaa sekä kotimaisia punaisiamme vastaan, joille auliisti varusteita hankittiin Venäjältä, että myöskin Venäjää vastaan, jolla on käytettävänä vieläkin suuremmat asevarastot”.¹⁷ Kolme päivää myöhemmin aktivisti-päätömittaja Nordlund

¹⁷ Kaleva 9.4. Saksalaisten sotajoukkojen tulo Suomeen.

väitti Kajaanin Lehdessä, että ”Venäjä valmisteli sotaa Suomelle”. Nordlundin mukaan sotaa ei tosin vielä ollut virallisesti julistettu, mutta ”sekin päivä voi nousta, jolloin virallinen julistus on olemassa ja venäläinen konnamaisuus on paljastunut kaikessa karvassaan”.¹⁸ Samoihin aikoihin Uudenkaupungin kanttori Primus Leppänen kirjoitti Valkoisessa Suomessa, että Venäjän hallitus oli ”ryhtynyt sotaan maattamme vastaan”. Leppänen vaati heimokansojen vapauttamista ja korosti, ettei Suomen itsenäisyyttä koskaan kyettäisi turvaamaan, ellei sen pahin uhkaaja, Venäjän pääkaupunki, siirtyisi pois paikaltaan kauas itään tai etelään.¹⁹

Edellä mainitut Kajaanin Lehden, Kalevan, Laatokan, Vaasan, Valkoisen Suomen, Vasabladetin ja Österbottningenin yhdeksän pääkirjoitusta olivat ainoat, joissa katsottiin Suomen olevan sodassa Venäjän kanssa. Suorat sotatilatulkinnot olivat siis hyvin harvinaisia: liite 4.2.1. osoittaa, että sotatilatulkinnoja sisältäneiden pääkirjoitusten määrä oli vain 0,7 % julkaistujen pääkirjoitusten kokonaismäärästä.

Suoraa sotatilatulkinntaa yleisempi oli väite, että Venäjä valmistautui valtaamaan takaisin Suomen. Väitteelle loivat pohjaa jo tammikuussa tietoon tullut Leninin lausunto Suomen ”takaisin valtaamisesta” sekä huhtikuussa Tukholmasta kantautuneet huhut. Tammikuun 28. ja toukokuun 2. päivän välisenä aikana Det vita Finland, Ilkka, Jaakkima, Kajaanin Lehti, Karjalainen, Käkisalmen Sanomat, Laatokka, Parikkalan Sanomat, Pedersöre, Savo, Vasabladet, Vasa Posten ja Österbottningen julkaisivat yhteensä 26 pääkirjoitusta, joissa ne esittelivät tämän takaisinvaltausväitteen.²⁰ Pääkirjoituksista ilmestyi 9 helmikuussa, 5 maaliskuussa ja 13 huhtikuussa ja toukokuun alussa. Venäjän valtaushankkeista valkoiset lehdet siis kirjoittivat eniten huhtikuussa, kun keskustelu Itä-Karjalan Suomeen liittämistä oli vilkkaimmillaan (ks. s. 184—186).

Erityishuomion ansaitsee tässä yhteydessä oululainen liikemies-aktivisti Yrjö A. Kempainen. Hän oli liittynyt aktivisteihin vuonna 1915. Keväällä 1917 hän oli ollut perustamassa itsenäisyysmiesten äänenkannattajaa Uutta Päivää. Kesällä 1917 hän oli nimimerkillä ”-p-” kirjoittanut tähän lehteen. Heinäkuussa Kempainen oli perustanut Ouluun riippumattomuusklubin, joka oli asettanut tavoitteeksi Suomen itsenäisyyden. Tammi-helmikuun vaihteessa 1918 Kempainen oli suojeluskunnan riveissä osallistunut Oulun taisteluihin.²¹

Sodan alkuvuokoina Kempainen kirjoitti oululaisiin lehtiin tekstejä, joissa hän yleisiä aktivistisia näkemyksiä seuraten korosti taistelun Venäjän-vastaista luonnetta.²² Kalevan pääkirjoituspalstalla Kempainen esiintyi ensimmäisen kerran helmikuun 14:ntenä artikkelillaan Mistä nyt on kysymys. Siinä hän katsoi, että punakaartit oli ensi sijassa perustettu Suomen Venäjään liittämistä varten. Näin oli Kempaisen mukaan siitä huolimatta, että punakaartien luojat olivat ”uskotelleet itselleen ja muille ajavansa yhteiskunnallista vallankumousta”. Punaisten ”siltasaarelainen johto” oli tehnyt rikoksen Suomen nuorta tasavaltaa vastaan tahtaessaan liittää sen jälleen ”sekasortoiseen Venäjään”. Vapaustaistelussa ratkaistiin, jäisikö Suomi slaavilaisen vaikutuksen piiriin vai voisiko se pysyä itsenäisenä ”suomalaisen hengen tyssijana”. Kempainen katsoi, ettei kukaan vakavissaan voinut ajatella, että ”kansamme venäläistyttäminen, nuoren suomalaisuutemme tuhoaminen ja nykyisten venäläisten itsevaltioiden apinoiminen oli luokkataistelua”.

18 Kajaanin Lehti 12.4. Venäjän aina kiero politiikka.

19 Valkoinen Suomi 10.4. Vapaiksi Suomen heimot.

20 Ks. liite 4.2.1. s. 244—246.

21 Kempainen 1920, s. 33—36, 81—108; Railo 1944, s. 19, 28; Kaiku 3.2.1928 Isak Kaitera, Piirteitä vapaussodan valmisteluista Pohjois-Pohjanmaalla.

22 Esim. Kaleva julkaisi Kempaisen tekstin Vapaustaisteluun 8.2. Vrt. Kempainen 1920, s. 109.

Vuoden 1918 sodan aikana valkoiset lehdet julkaisivat myös sellaista aineistoa, joka viittasi rauhanomaisiin suhteisiin Suomen ja Venäjän välillä. Maaliskuun alkupuolella lehdet kertoivat, että senaatti oli elintarvikehallituksen esityksestä päättänyt edistää Suomen ja Venäjän välistä elintarvikekauppaa. Senaatti oli myöntänyt Kuolajärven kunnalle oikeuden kuljettaa 10 000 kiloa lihaa Kantalahteen ehdolla, että sitä vastaan saataisiin Kantalahdesta viljaa. Elintarvikehallituksen senaatti oli oikeuttanut myöntämään Oulun läänin elintarvikelautakunnalle lupia voin ja lihan vientiin Venäjälle edellyttäen, että Venäjältä tulisi vastikkeeksi syömäviljaa.²³

Valkoisten viljanostot epäonnistuivat Vienassa.²⁴ Etelämpänä ne sitä vastoin onnistuivat huomattavasti paremmin. Kuten *Heikki Rantatupa* on osoittanut, yksityiset ja yhteisöt toivat vuoden 1918 sodan aikana valkoisten alueelle Venäjältä lähes miljoona kiloa viljaa, mikä yliti ainakin samaan kuin Vaasan senaatin lännestä järjestämä tuonti.²⁵ Tästä aunukselaisesta tuonnista lehdet kuitenkin vaikenivat Karjalan Armeijan Tiedonantoja lukuun ottamatta. Huhtikuun 8:ntena Tiedonannot kertoi Viipurin läänin elintarvikekomitean valtuuttaneen puheenjohtajansa T. Nissisen ehdottamaan elintarvikehallitukselle, että Suomeen hankittaisiin viljaa Aunuksesta. Nissisen oli määrä Vaasassa ehdottaa, että tuonti annettaisiin viranomaisten yksinoikeudeksi. Edelleen Viipurin läänin elintarvikelautakunta ehdotti, että venäläiset myyjät saisivat rahan lisäksi viljaansa vastaan suomalaisilta lupakirjoja, joilla he voisivat ostaa suomalaisia tuotteita. Uutisen mukaan haluttuja vastiketavaroita olivat Venäjän puolella voi, linjaalirattaat, kankaat, tulitikut, rihmarullat ja naisten kengät.

5.6.3. Venäläiset punaisten auttajina ja yllyttäjinä

Sodan alkaessa kolme tapahtumaa muovasi muita voimakkaammin valkoisten käsitteitä venäläisistä. Ensimmäinen oli Podvoiskin 23.1. antama määräys, että 42. venäläisen armeijakunnan joukkojen oli Viipurissa riisuttava aseet sinne saapuneilta suojeluskuntalaisilta. Toinen oli venäläisten matruusien tammikuun 25:n vastaisena yönä Kretšet-laivalla suomalaisille senaattoreille esittämä uhkaus, että he lähettäisivät retkikunnan Vaasaan riisumaan aseista suojeluskuntalaiset, jotka 24.1. olivat kaupungissa kahakoineet venäläisten sotilaiden kanssa. Kolmas oli sosialidemokraattisen puolue toimikunnan 22.1. Tsentrobaltin edustajille antama vastaus, jossa katsottiin, että venäläinen sotaväki oli poistettava Suomesta niin pian kuin mahdollista, mutta jossa myös esitettiin se varaus, että ”venäläisen sotaväen Suomessa olo (. . .) saattaa olla tarpeen vallankumouksellisen Pietarin suojelemiseksi jonkin imperialistisen hallituksen hyökkäyksiä vastaan” (ks. s. 27).

Pääkirjoituksissaan valkoiset lehdet jättivät korostamatta, että Podvoiski peruutti määräyksensä 26.1., että matruusien 25. päivän vastaisen yön uhkauksien toteuttaminen jäi puolitiehen ja että sosialidemokraattien vastaus Tsentrobaltille ei sisältänyt sitoumuksia, lupauksia, ehdotuksia eikä pyyntöjä.

Podvoiskin sähkeen synnyttämää tapahtumasarjaa pääkirjoituksissaan käsitellessään valkoiset lehdet katsoivat virheellisesti yleistäen, että aseistariisuminen koski viipurilaisten lisäksi kaikkia maan suojeluskuntalaisia. Esimerkiksi Ilkan ja Keski-Pohjanmaan mukaan venäläiset olivat määränneet, että ”rauhan ja turvallisuuden takeiksi

23 Keski-Pohjanmaa 7.3.; Kainuun Sanomat 9.3. Viljakaupat olivat senaatissa esillä myöhemminkin. Maaliskuun 20. päivänä senaatti myönsi liikemies Leino Molanderille oikeuden ostaa Suomen senaatin nimissä viljaa Venäjältä. VA Vaasan sen. to:n ptk. 20.3.

24 Rantatupa 1979, s. 153, 155.

25 Rantatupa 1979, s. 160.

perustetut suojeluskunnat oli riisuttava aseista ja aseet annettava punakaarteille”. Itä-Savo kertoi, että ”Venäjän kansankomissaarhallitus” oli määrännyt, että Suomessa oli ”riisuttava suojeluskunnilta aseet ja annettava ne punakaartilaisille ja työväenjärjestöille”, joiden oli toimittava ”Suomen aluekomitean määräysten mukaan”. Käkisalmen Sanomat ilmoitti kansankomissaarien neuvoston määränneen, että ”suojeluskunnilta oli riisuttava aseet ja annettava ne punakaarteille ja muille työläisille, jotka tahtovat aseistautua ja toimia Suomen aluekomitean määräysten ja ohjeiden mukaan”. Myös Laatokka katsoi Venäjän hallituksen puuttuvan Suomen sisäisiin asioihin, vaikka totesikin sen peräntyneen ”aloitteessaan ainakin virallisesti”.²⁶

Matruusien Kretšet-laivalla esittämät uhkaukset vauhdittivat tapahtumien kulkua Etelä-Pohjanmaalla ja vaikuttivat siihen, että Mannerheim aloitti venäläisten aseistariisunnan tammikuun 27. ja 28. päivän välisenä yönä. Selvää myös oli, että Vaasan lehdet käyttivät taistelun kaupungissa tauottua tätä uhkausta perustellessaan aseistariisumista ja propagoidessaan valkoisten asiaa. Esimerkiksi Ilkka kirjoitti 31.1. Miesten kunniaksi näin:

Ryssät eivät muka sekaannu itsenäisen Suomen sisäisiin asioihin. Heillä ei näytä olevan hämääntäkään aavistusta siitä, mitä he puhuvat, mitä lupaavat ja mitä he tekevät. Joka heidän kanssaan on viimeiseksi lipeväkielisessä keskustelussa ollut, hänen kanssaan ryssä on samaa mieltä. Tämä vaatimus Suomen suojeluskuntalaisiin nähden, varsinkin sen jälkeen kun Suomen hallitus on ne julkisesti tunnustanut omiksi järjestysjoukoikseen, on niin rajattoman röyhkeä, että siihen oli mahdoton antaa muuta sen arvon mukaista vastausta, kuin se minkä Pohjanmaan miehet antoivat: Tulkaa ottamaan! Vastaus ei ollut sanoja vaan sarja tekoja, uljaita tekoja, joita tullaan vielä historiassa mainitsemaan Suomen todellisen vapautuksen alkusoittona.

Punaisten ja venäläisten yhteistoiminnasta valkoiset lehdet esittivät sen nimenomaisen väitteen, että sosialidemokraattinen puolue oli nälänhädän uhalla julkisesti pyytänyt tai vaatinut venäläisiä joukkoja jäämään maahan. Esimerkiksi Karjalan Sanomat ilmoitti, että Suomen sosialidemokraattien johtajat olivat venäläisille vastanneet tarvitsevansa venäläistä sotaväkeä Suomessa ”köyhäläisten etujen puolustamiseksi porvarillista taantumusta vastaan”. Pohjolan Sanomien mukaan sosialidemokraattinen puolue neuvosto oli ”virallisesti selittänyt Suomessa olevalle sotilaskomitealle, että venäläisten, siis vieraan maan sotaväen, maasta poistuminen ei ole vielä suotavaa, vaan nälkäkuolemankin uhalla tarpeellista”. Saarijärven Paavo puolestaan väitti, että sosialidemokraatit olivat ryhtyneet ”vastustamaan venäläisen sotaväen maasta lähtöä, vieläpä nälänhädän uhalla”. Salmetar taas tulkitsi puolue neuvoston vastausta siten, että sosialidemokraatit olivat katsoneet ”tarpeelliseksi tehdä julkisen liiton barbaariin pistinniekkojen kanssa”.²⁷

Valkoisten lehtien venäläisten ja punaisten yhteistoiminnasta esittämät vapaamuotoiset tulkinnat johtivat talvella 1918 seuraaviin lähes opinkappaleiksi kiteytyneisiin jatkopäätelmiin: neuvostohallitus puuttui Suomen sisäisiin asioihin, vaikka olikin tunnustanut Suomen itsenäisyyden. Kapinalliset punaiset olivat pyytäneet tai vaatineet venäläisen sotaväen avukseen. Punaiset taistelivat maan laillista hallitusta vastaan ”liitossa vuosisataisen sortajamme kanssa”; punaiset siis olivat ”isänmaanpettureita”.

26 Ilkka 31.1. ja Keski-Pohjanmaa 5.2. Miesten kunniaksi; Itä-Savo 31.1. Mitta on täysi; Käkisalmen Sanomat 28.1. Mihin me emme voi suostua; Laatokka 29.1. Maankavaltajat kapinassa.

27 Karjalan Sanomat 2.2. Asema; Pohjolan Sanomat 28.1. Suomen sosialidemokraattinen puolue vastustaa Suomen riippumattomuutta; Saarijärven Paavo 29.1. Viime päivien tapahtumat; Salmetar 2.2. Suomen itsenäisyys vaarassa.

Vaikka valkoiset lehdet julkaisivat uutisia venäläisten joukkojen puolueettomuudesta ja maasta poistumisesta, ne eivät koko sodan aikana julkaisseet ainoatakaan johtavaa artikkelia, jossa ne olisivat kertoneet, että venäläisten sotilaiden valtaosa pysyi puolueettomana ja poistui maasta. Kun ne päinvastoin varsinkin Vienan ja Raudun tapahtumien ja saksalaisten intervention yhteydessä kirjoittivat Venäjältä virtaavista ”uusista bolševikkilaumoista”, ”roskajoukoista” ja ”ryöväri-laumoista”,²⁸ ne osaltaan olivat panemassa alulle sitä venäläisten osuutta voimakkaasti liioittelevaa näkemystä, joka sodan päätyttyä voittajien keskuudessa vakiintui lähes viralliseksi.

Yleinen valkoisten lehtien pääkirjoituksissa oli näkemys, että punaiset taistelivat vieraisiin pistimiin nojaten (ks. liite 4.2.1. s. 244—246). Esimerkiksi Karjalan Sanomat kirjoitti, että punaisten vallankumous oli mahdollinen vain turvautumalla venäläisiin pistimiin”, Länsi-Savo katsoi, että kansamme villitsijät olivat halpamaisesti vetäytyneet ”vieraiden aseiden taakse” ja Savotar totesi, että ”kansamme joutui keskinäiseen kapinaan entisten sortajiemme piikkien avulla”.²⁹ Kuva ”vieraista pistimistä” ei ollut uusi. Porvarillinen puoli oli ottanut sen käyttöön viimeistään marraskuun suurlakon jälkeen, ja talvella 1918 sille antoi uskottavuutta se tosiseikka, että punaiset saivat ratkaisevan tärkeän aseavan lisäksi venäläisiltä myös elintarvikkeita sekä koulutus-, lääkintä- ja sairaanhoitoapua.³⁰ Talvella 1918 myös punaiset saattoivat perustellusti syyttää valkoisia siitä, että nämä turvautuivat vieraisiin pistimiin. Työmiehen mukaan valkoisten pistinvalikoima olikin laaja, he kun nojautuivat ”saksalaisiin, ruotsalaisiin ja venäläisiin pistimiin”.³¹

Aikaisemmin on jo todettu, että valkoiset katsoivat kapinan ensisijaiseksi syyksi vallanhimoisten siltasaarelaisjohtajien joukkojensa keskuudessa suorittaman kiihotuksen ja toissijaiseksi syyksi venäläisten bolševikkien esimerkin ja yllytyksen. Asioita karkeistaen³² valkoiset lehdet kuvasivat tuotantovälineiden omistussuhteisiin kajonneet bolševikit ”väkivaltaisiksi rikollisiksi” ja ”raaoiksi barbaareiksi”, ja bolševismia ne pitivät ”venäläisenä villityksenä”, rikollisena ja hulluna venäläisperäisenä ”henkisenä turmeluksena”, ”ryssäläisenä tartuntana”, ”ihmisyttöä varjostavana venäläisenä rikkaruohona”, ”saastana ja myrkkynä”, joka oli turmellut osan suomalaisia. Tämän myrkyntä- ja lopettaminen ja rikkaruohojen kitkeminen oli suomalaisten valkoisten historiallinen tehtävä.³³

28 Itä-Savo 13.4. Katsaus sotatapahtumiin; Kajaanin Lehti 20.3. Yhä enemmän valaistusta punaisen johdon taktiikkaan; Kaiku 14.3. Yhä tuulta purjeisiin; Kaleva 9.4. Saksalaisten joukkojen tulo Suomeen; Keskisuomalainen 14.4. Englannin kiero politiikka; Käkisalmen Sanomat 25.4. Venäjän Karjala ja Suomi; Liitto 7.4. Vapaustaistelumme viime vaiheet; Vaasa 18.4. Vienan Karjala; Valkoinen Suomi 10.4. Vapaiksi Suomen heimot; Vasabladet 28.4. Röda fantasier i Sverige.

29 Karjalan Sanomat 21.2. Suomen tasavallan kansalaisille; Länsi-Savo 6.3. Onko Suomessa neuvostojen hallituksella mitään edellytyksiä; Savotar 17.4. Muutamia näkökohtia.

30 Tanskanen 1978, s. 35—42, 48—62, 67—72.

31 Työmies 25.2. Salakavala vihollinen.

32 Valkoiset lehdet antoivat bolševikeista varsin yksipuolisen kuvan. E. H. Carrin mukaan lokakuun vallankumous maksoi vain muutamia ihmishenkä, ja vallankumouksen aikana vangituista suuri osa vapautettiin. Vallankumousta seuranneiden kolmen kuukauden aikana kansankommissariaatti ei teloituttanut vastustajiaan, vaikka vallankumoukselliset ja vastavallankumoukselliset syyllistyivät eri puolilla Venäjää väkivaltaisuuksiin. Helmikuusta 1918 lähtien kun maa oli julistettu hätätilaan, Tšeka teloitti joitakin kymmeniä ihmisiä. Systemaattiset teloitukset Tšeka aloitti heinäkuussa 1918 vastatoimina sosiaalivallankumouksellisten terroriteoille, joihin kuului mm. Saksan lähettilään Mirbachin murha 6.7. 1918. Carr 1978, s. 152, 153, 162—163, 164.

33 Kajaanin Lehti 8.2. Kansamme leikkauspöydällä; Kaleva 2.4. Tehtäviä selkäpuolella; Karjalainen 14.2. Mihin me joudumme; Karjalan Sanomat 7.2. Oikeutta hakemaan; Keskisuomalainen 29.1. Kansalaiset; Liitto 16.3. Vallankumousvuosi; Saarijärven Paavo 31.1. Tähän asti, ei edemmäksi; Salmetar 2.2. Suomen itsenäisyys vaarassa; Savo 14.2. Sisällinen sota, mistä se johtui; Savon Sanomat 28.3. Perustus lujaksi; Vaasa 9.2. Vapaustaistelu.

5.6.4. Itä-Karjalan anneksiohankkeet pääkirjoituksissa

5.6.4.1. Miekkavalan vastaanotto

Vuonna 1917 aktivistit, itsenäisyysmiehet ja Karjalan sivistysliiton jäsenet työskentelivät Itä-Karjalan Suomeen liittämiseksi. Tammikuussa 1918 vaikeat sisäpoliittiset ongelmat työnsivät Itä-Karjalan kysymyksen taka-alalle eivätkä sanomalehdet asiasta juuri kirjoittaneet.³⁴ Sodan syttyä valkoisen alueen lehdet keskittyivät rintamaautisten julkaisemiseen ja taistelun yleisluonteen pohdintaan; Itä-Karjalan kysymyksen käsittelemisen ne tuolloin kokonaan lopettivat.

Sanomalehtien pääkirjoituksiin Itä-Karjalan kysymyksen nosti yhdellä iskulla Mannerheimin 23.2. antama Vienan-päiväkäskey, ns. miekkavala. Päiväkäskeyn sisältöä on selostettu sivuilla 102—103. Myöhemmin on pohdittu, mitä Mannerheim päiväkäskeysään todella tarkoitti. Ilmoittiko hän, että valkoinen armeija aikoi vallata Vienan ja liittää sen Suomeen? Vai pyrkikö hän vain yllyttämään vienankarjalaisia bolševismin vastaiseen kansannousuun, jolle Suomen valkoiset antaisivat moraalisen tukensa mutta johon eivät ainakaan vakinaisin joukoin osallistuisi. Kuten on jo todettu, Mannerheim itse sanoi Saksan lähettiläälle von Brückille huhtikuussa Tampereella, ettei hän Vienan-päiväkäskeyssään ollut tarkoittanut Itä-Karjalan miehittämistä, vaan oli vain rohkaissut itäkarjalaisia nousemaan bolševikkeja vastaan.

Helmi-maaliskuussa 1918 valkoisen Suomen lehdistö otti Mannerheimin Vienan-päiväkäskeyn innostuneesti vastaan eikä tulkinnasta juuri syntynyt erimielisyyksiä. Pääkirjoituksissaan päiväkäskeyä käsitelivät itäsuomalaiset lehdet Kainuun Sanomat, Karjalainen, Korpi-Jaakko ja Laatokka sekä maalaisliiton pohjalaiset äänenkannattajat Ilkka, Keski-Pohjanmaa ja Liitto.

Kainuun Sanomat katsoi Mannerheimin päiväkäskeyssään nimenomaan tarkoittaneen, että ”Vienan Karjala oli liitettävä Suomen yhteyteen”. Lehden mukaan tämän tuli tapahtua vienankarjalaisten vapaaehtoisella päätöksellä.³⁵ Karjalainen kirjoitti Vienan-päiväkäskeystä, että Mannerheimin ”vala oli lähtenyt ikään kuin Suomen kansan syvimmästä sydäimestä”. Se oli ”vapauttava sana”, joka nosti Vienan Karjalan kysymyksen Suomen ”suurimpien kysymysten joukkoon”.³⁶ Korpi-Jaakko puolestaan katsoi, että Mannerheimin päiväkäskey oli antanut ”veriveljillemme vanhan kirokun rajan takana varman selkänojan”. Lehti painotti, että suomalaisten velvollisuutena ja oikeutena oli ”Vienan ja Aunuksen Karjalan vapauttaminen venäläisestä raakalaisuudesta”.³⁷

Haltioituneimmin Vienan-päiväkäskeyn otti vastaan Laatokka. Lehden mukaan Mannerheim oli päiväkäskeyssään ilmaissut ”Suomen kovia kokeneen kansan sisimmät ja ylväimmät ruhtinasaatteet”. Luonnon ”jylhässä tempelissä, jakamattoman Karjalan kuolematonten jumalten kuullen ja Karjalan armeijan rautaisen rintaman edessä” yli-

34 Tulevan valkoisen alueen sanomalehdistä Vienan kysymystä käsitelivät tammikuussa 1918 Karjalainen ja Keskisuomalainen. Tammikuun 3:nä Karjalainen julkaisi Reijo Tuulivaaran kirjoituksen Suuri tehtävämme, jossa Tuulivaara käsiteli sitä sivistystehtävää, joka suomalaisilla oli Itä-Karjalassa. Tammikuun 22:nä Karjalainen pääkirjoituksessaan Rautavyö Karjalan heimojen yhdistäjäksi kirjoitti, että Suomen valtion tuella olisi rakennettava rautatie Suomesta Vienan Karjalan läpi Jäämerelle. Keskisuomalainen puolestaan kirjoitti 6.1. johtavassa artikkelissaan Vienan asia, että Suomen itsenäistyttyä Vienankin piti vapautua. Tammikuun 25:nä Keskisuomalainen pohti pääkirjoituksessaan Kohti koillista Vienan radan Suomelle tuottamaa hyötyä.

35 Kainuun Sanomat 5.3. Vienan Karjalakin muun Suomen yhteyteen.

36 Karjalainen 5.3. Vienan Karjalan kysymys.

37 Korpi-Jaakko 26.2. Vienan ja Aunuksen Karjalan kysymys. Savon Sanomat julkaisi saman tekstin pääkirjoituksenaan 5.3.

päällikkö oli singonnut ilmoille ”tulevan Suur-Suomen historialliset syntysanat”. Laatokka korosti, että ”Karjalan maata pirstova luonnon valtioraja” oli siirrettävä sinne, ”missä päättyy Karjalan heimon asunta-ala”.³⁸

Myös Keski-Pohjanmaa tulkitsi miekkavalaa niin, että tarkoitus oli liittää Vienan Karjala Suomeen. Toistettuaan ensin päiväkäskyn lehti jatkoi, että ”olkoon tässä myös koko voitokkaan armeijamme päämäärä”.³⁹ Liittokin katsoi, että Mannerheim oli miekkavalassaan luvannut vapauttaa ”venäläisen sorron alle painetut heimolaisemme”.⁴⁰

Suoraviivaisimmin Mannerheimin päiväkäskyä tulkitsi Ilkka. Se ilmoitti, että ”sotavoimiemme ylipäällikkö Mannerheim on Karjalan-matkallaan antanut julistuksen, jossa lupaa yhdistää Vienan Karjalan Suomeen”. Ajatusta lehti piti oikeana. Se arvosteli kuitenkin tapaa, jolla Mannerheim oli asiaan puuttunut. Se korosti, että hallituksen tehtävänä oli hoitaa ulkopoliittikka eivätkä sotilaat saaneet siihen sekaantua. Lehden mukaan ”sotilas on vain sotilas ja tekee sellaisena tehtävänsä eikä mitään muuta”. Mitä vastuullisemmassa tehtävässä sotilas toimi, sitä enemmän hän oli velvollinen ”hillitsemään tunteitansa ja punnitsemaan sanojaan”.⁴¹ Ilkan Mannerheimiin kohdistaman kritiikin alkuunpanijana oli ilmeisesti aktivisti-lääkäri O.W. Sivén, joka oli maalaisliittolainen ja jolla näin ollen oli yhteyksiä Ilkkaan. Aktivistina Sivén kyllä kannatti Itä-Karjalan liittämistä Suomeen, mutta hänen henkilökohtaiset suhteensa Mannerheimiin olivat kärjistyneet. Siksi hän käytti miekkavalan yhteydessä tarjoutunutta tilaisuutta Mannerheimin arvostelemiseen.⁴²

Ylipäätään sanomalehdet siis katsoivat, että Mannerheim tarkoitti päiväkäskyssään Vienan Karjalan liittämistä Suomeen. Itse asiassa päämaja vahvasti maaliskuun alussa oikeaksi tämän tulkinnan ryhtymällä valmistelemaan retkikunnan lähettämistä Viennaan.

5.6.4.2 Anneksion taloudellinen hyöty

Uhtualla maaliskuun puolivälissä pitämässään kansalaiskokouksessa vienankarjalaiset päättivät, että vaikka Viena liitettäisiinkin Suomeen, maat, metsät, vesistöt ja muut luonnonrikkaukset oli jätettävä ”ainaisiksi ajoiksi paikalliselle väestölle kuuluvaksi kansallisomaisuudeksi”.⁴³ Ehtojen syynä oli ilmeinen pelko, että Suomen pitkälle kehittynyt talouselämä ryhtyisi alueliitoksen jälkeen hyödyntämään Vienan luonnonrikkauksia niin tehokkaasti, että kanta-asukkaat jäisivät eduista osattomiksi.

Vienankarjalaisten pelko ei ollut aiheeton. Maaliskuun alussa valkoisen alueen sanomalehdet ryhtyivät julkaisemaan pääkirjoituksia, joissa ne korostivat sitä aineellista hyötyä, joka seuraisi Itä-Karjalan Suomeen liittämistä. Kainuun Sanomat kirjoitti, että Suomen ja Venäjän välinen raja oli ”keinotekoinen ja luonnon”. Lehden mukaan raja olisi oikealla kohdalla vasta, kun se kulkisi Laatokasta Äänisjärven kautta Vienanlahteen. Uusi raja olisi strategisesti hyvä. Se olisi myös taloudellisesti edullinen, sillä se avaisi Suomen kaupalle ja kalastukselle esteettömän pääsyn Jäämerelle.⁴⁴

38 Laatokka 26.2. Ylvät ja ylevät sanat.

39 Keski-Pohjanmaa 2.3. Suomen tasavalta.

40 Liitto 5.3. Suomalainen päämäärä.

41 Ilkka 4.3. Ulkopoliittikkamme.

42 Sivén oli toiminut vuonna 1917 jääkäripataljoonan lääkärinä Saksassa. Suomeen hän oli palannut 18.1. 1918. Mannerheimin vastustaja Sivénistä tuli mm. siksi, ettei hän toiveistaan huolimatta päässyt valkoisen armeijan ylilääkäriksi. JYHL Hietala 1975, s. 52–58. Ks. myös Manninen, HAik 1973, s. 262.

43 Kuussaari 1957, s. 27.

44 Kainuun Sanomat 5.3. Vienan Karjalakin muun Suomen yhteyteen.

Karjalainen puolestaan katsoi, että Itä-Karjalan Suomeen liittämistä hyötyisivät sekä suomalaiset että karjalaiset. Suomen väestö lisääntyisi ja luonnonrikkauudet kasvaisivat. Itä-Karjala nousisi Suomen yhteydessä ”poltetun rajamaan” asemastaan kuostavaksi kulttuurialueeksi.⁴⁵

Oululainen Liitto kirjoitti maaliskuun alussa, että ”Aunus ja Vienan Karjala sekä sen pohjoispuolella oleva Jäämeren rantamaa on saatava Suomen yhteyteen”. Lehden mukaan ”laajat koskemattomat metsät, kalarikkaat heinärantaiset järvet sekä joet ja kaukana pohjoisessa aina avoimena aaltoileva meri” merkitsivät oikein käytettyinä ”kansallista rikkautta”, jota suomalaisilla ei ollut varaa ylenkatsoa. Lehti jatkoi:

Ajatelkaa vain, minkä sysäyksen teollisuutemme kehitykselle antavat Karjalan metsät ja kosket ja maassa mahdollisesti piilevät metalliaarteet! Kuvitelkaa, mitä merkitsisi kaupallemme jäätymättömän meren ranta satamineen ja kalastusasemineen. Ja ennen kaikkea, ottakaamme huomioon, mikä arvaamaton siunaus koituisi kansallemme siitä, että tuhansien neliöpeninkulmien ala viljelyskelpoisinta maata joutuisi uudisasutuksen käytettäväksi. Tässä on näköaloja, jotka suurenmoisuudellaan pakostakin sykähdyttävät mieltämme.⁴⁶

Maaliskuun 9:ntenä Keski-suomalainen julkaisi Martti Pihkalan Jyväskylässä pitämän esitelmän, johon Pihkala oli tiivistänyt Millainen Suomi meidän on luotava -kirjasensa Itä-Karjalaa koskevat ydinkohdat (vrt. s. 160). Pihkalan mukaan Vienan ja Aunuksen Suomeen liittäminen lisäisi maamme pinta-alaa 200 000 neliökilometrillä ja asukaslukua 300 000 hengellä. Samalla kasvaisi Suomen aineellinen vauraus. Pihkala tähdensi, että Itä-Karjala oli ”hedelmällinen, viljelykselle edullinen alue, ja ennen kaikkea metsärikas, suorastaan Euroopan parhaita metsäalueita”. Maaperässä oli mineraaleja ja malmeja. Tärkeintä kuitenkin oli, että kaupalle avautuisivat lähes silmämääräisesti mahdollisuudet:

Verrattain lyhyillä rautateillä voi saattaa nämä seudut Pohjanlahden yhteyteen, sekä mikä vielä tärkeämpää, voidaan avata erittäin edullinen kanava-reitti, joka yhdistää Vienanmeren Äänisjärven kautta Laatokkaan, ja toinen joka yhdistäisi Laatokan Suomenlahteen. Täten se liikenne, joka vastaisuudessa kehittyä kesäisin Ob-jokea ja muita suuria rikkaan Siperian jokia myöten, löytää lyhimmän ja luonnollisimman kulkureittinsä näitä kanavia myöten Eurooppaan. Tärkeä osa Siperiasta tulisi näin vedetyksi suomalaiseen vaikutuspiiriin. Kaikkein huomattavimpia ovat sittenkin ne mahdollisuudet, jotka avautuvat meille sen kautta, että Suomeen näin liittyvä alue Äänisjärvineen ja Laatokkoineen on todellisuudessa Volgan jokiliikkeen lukko. Se merkitsee, että se kauppa, joka kulkee Volgan ja Shetsnan kanavia myöten Laatokkaan (. . .) ja Pietarin kautta Kronstadiin, voitaisiin saada kulkemaan Viipurin kautta (. . .). Tämän suoran ja luonnollisen kulkureitin merkitys Itä-Venäjäältä Volgaa myöten (. . .) kasvaa sitä enemmän, kuta enemmän Euroopan liikkeen ja teollisuuden painopiste siirtyä lännestä itään päin, ja tällainen kehitys seuraa maailmansotaa. Painopiste Englannista ja Euroopan länsimaista tulee siirtymään länteen päin Amerikkaan ja saksalainen ja keskieuropalainen vaikutus Itä-Euroopassa lisääntyy yhä. Suomen asema Koillis-Euroopassa on täten suorastaan avainasemassa, ja Itä-Euroopan liike tulee kulkemaan sen portin kautta, jonka vartijoina me olemme.

45 Karjalainen 5.3. Vienan Karjalan kysymys.

46 Liitto 7.3. Eräs kansallinen unelmamme.

Pihkala katsoi, ettei Suomi yksin pystyisi kyllin tehokkaasti käyttämään hyväkseen uuden tilanteen aiheuttamia etuja. Liittoutumalla pysyvästi Saksan kanssa Suomi voisi kuitenkin turvata kauppaetuksensa Itä-Euroopassa. Saksa olisi Pihkalan mukaan vastaisuudessaakin halukas yhteistyöhön, koska sille olisi siitä hyötyä. Voimakas Suomi jakaisi Pohjois-Euroopan kahtia Itämerestä Jäämereen saakka, mikä taas eristäisi Englannin Itä-Euroopan markkinoista.⁴⁷

Pihkalan näkemykset levisivät. Valkoinen lehdistö selosti niitä uutispalstoillaan, ja Länsi-Savo otti tekstin pääkirjoitukseensa.⁴⁸ Vastaväitteitä esitti vain jyvaskyläläinen Saarijärven Paavo.

Tammikuussa 1918 toimintansa aloittanut maalaisliittolainen Saarijärven Paavo oli heti ensimmäisessä numerossaan omaksunut pientalonpoikaisen, ”ylimyshenkeä” ja kaupungistumista vastustavan linjan.⁴⁹ Valitsemansa linjan mukaisesti lehti asettui maaliskuun 12. päivän pääkirjoituksessaan jyrkästi Vienan taloudellista hyväksikäyttöä vastustamaan. Lehti katsoi, että Suomen talousmiehet ”hykertelevät jo käsiään niille rikkauksille, joita Vienan Karjalassa on”. Suomalainen pääoma oli jo lähdössä ”tuota maankolkkaa valloittamaan”. Saarijärven Paavo ennusti, että jos Viena liitetäisiin Suomeen, suuret maa-alamat joutuisivat sellaisille yhtiöille tai yksityisille, ”jotka eivät maasta elä eivätkä sitä viljele”. Metsät hyödyttäisivät ”liikemiehiä ja tukkikeinottelijoita”, jotka jo olivat valmiit ”maahan hyökkäämään ja suuret metsäalueet valloittamaan”.⁵⁰ Maaliskuussa 1918 tunnelmat valkoisessa Suomessa olivat sellaiset, että tämä Saarijärven Paavon johtava artikkeli jäi todella lajissaan yksinäiseksi poikkeukseksi.

5.6.4.3. Valloitusvaatimusten voimistuminen

Maaliskuussa Vienassa tapahtui mielenkiintoisia asioita. Valkoisessa Suomessa oli kuitenkin voimassa uutissulku; maaliskuuhuhtikuun vaihteessa valkoiset lehdet eivät vielä tienneet kertoa, mitä todella oli tapahtumassa. Vasta huhtikuun 10. päivän tienoilla uutissulku alkoi murtua, ja lehdet saivat julkaistavikseen tietoja suomalaisten valkoisten ja punaisten sekä ympärysvaltojen toiminnasta Vienassa.⁵¹

Vienan-uutiset ja päämajan huhtikuun 12. päivän raportti (ks. s. 111) nostivat Itä-Karjalan kysymyksen jälleen lehtien pääkirjoituksiin. Huhtikuun 10. päivän tienoilla virinneessä keskustelussa osa lehdistä vastusti ja osa kannatti sotatoimien ulottamista Suomesta Itä-Karjalaan.

Valtaushankkeita vastustivat Pohjanmaan ruotsinkieliset sanomalehdet Kaskö Tidning, Vasa Posten ja Österbottningen. Ensimmäisenä asiaa käsitteli Vasa Posten.

47 Keski-suomalainen 9.3. Millainen Suomi meidän on luotava; vrt. Pihkala 1918, s. 13—17, 20—21.

48 Länsi-Savo 25.3. Millainen Suomi meidän on luotava.

49 Saarijärven Paavo 8.1. Henkistä keuhkotautia, 10.1. Vapaan maan vapaa talonpoika ja 17.1. Yhteiskunnallinen häpeämme.

50 Saarijärven Paavo 12.3. Valistustyöhön Vienan Karjalassa.

51 Kainuun Sanomat julkaisi 9.4. Pietarin lehdistä saamansa uutisen, että Wallenius oli joukkoineen Pannajärvellä lyönyt sinne Vienasta hyökänneet punaiset ja ajoi parhaillaan näitä kiihvaasti takaa. Malmin osaston Vienan Kemissä käymästä taistelusta valkoisen Suomen lehdet julkaisivat 17.4.—24.4. seikkaperäiset kuvaukset. Ne kertoivat että suomalaisten valkoisten hyökkäys oli alkanut aamuyöllä 8.4. Kuuluruiskuun aseistautuneiden ja hyviin aseisiin linnoittautuneiden punaisten apuna oli ollut 1 500 englantilaista. Vihollisten ylivoimaisuudesta oli johtunut, etteivät Malmin joukot olleet onnistuneet kaupunkia valtaamaan. Kajaanin Lehti 17.4.; Kaleva 23.4.; Savotar 19.4.; Kainuun Sanomat 20.4.; Savon Sanomat 20.4.; Pohjolan Sanomat 24.4. Samoihin aikoihin Suomeen kantautui Norjan lehtien välityksellä tietoja, että englantilaiset ja ranskalaiset olivat siirtäneet kuljetusaluksillaan 6 000 miehen vahvuisen osaston Vadsön ohi. Tiedot kertoivat, että ranskalaisten ja englantilaisten tarkoituksena oli tällä joukolla miehittää Murmansk ja Arkangel. Kajaanin Lehti 17.4.; Kainuun Sanomat 18.4.

Huhtikuun 17. päivän pääkirjoituksessaan se otti lähtökohdakseen päämajan 12.4. antaman päiväraportin ja kysyi, aiottiinko vapaussota muuttaa valloitus sodaksi. Lehti katsoi, että päämaja oli pelkästään taktisista syistä kiinnittänyt raportissaan huomiota kolme viikkoa vanhoihin tapahtumiin. Lehti viittasi tiedotteen viimeisiin sanoihin: ”uhkaus jota ei voida sietää”, ja päätteli niistä, että päämajan tarkoituksena oli ulottaa sota Itä-Karjalaan. Lehti korosti kuitenkin, että hyökkäyssodan aloittamisesta saattoi päättää vain eduskunta. Näin ollen sodanjohto Vasa Postenin mukaan syyllistyisi rikokseen, jos se muuttaisi Suomen vapaussodan valloitus- ja hyökkäyssodaksi. Artikkelinsa lopussa lehti vaati, että senaatin olisi mahdollisimman pian ilmoitettava kantansa Vienan kysymyksessä.⁵²

Kokkolalainen Österbottningen hyväksyi Vasa Postenin näkemykset ja julkaisi edellä esitellyn tekstin pääkirjoituksenaan 19.4. Myös Kaskö Tidning asettui Itä-Karjalan valtaushankkeita vastustamaan. Lehti katsoi, että seikkailupolitiikka Itä-Karjalassa saattaisi muodostua Suomelle kohtalokkaaksi. Kaskö Tidning korosti, ettei suomalaisilla ollut — vaikka jotkut olivatkin niin väittäneet — moraalista velvollisuutta auttaa itäkarjalaisia, jotka olivat nousseet omaa hallitustaan vastaan. Valtauksen puoltajien argumenttinaan käyttämää kolmen kannaksen rajaa Kaskö Tidning piti vaarallisena. Lehti katsoi, että voimistuttuaan Venäjä joka tapauksessa häätäisi suomalaiset Itä-Karjalasta eivätkä suomalaiset tuolloin pääsisi tilanteesta eroon vaikeuksista.⁵³

Sodan alkuvaiheessa ruotsalaisella Pohjanmaalla oli esitetty näkemyksiä, ettei alueen suojeleuskuntalaisten ollut syytä lähteä sotimaan oman maakunnan ulkopuolelle.⁵⁴ Sodan loppuvaiheessa saman alueen Kaskö Tidning, Vasa Posten ja Österbottningen olivat ainoat lehdet, jotka asettuivat jyrkästi vastustamaan taistelun laajentamista Suomen rajojen ulkopuolelle Itä-Karjalaan.

Senaatti oli esittänyt Venäjään kohdistamansa sotatilatulkinnot Itä-Karjalan kysymyksen ollessa kuumimmillaan. Edellä esiteltyjä poikkeuksia lukuun ottamatta Itä-Karjalan kysymys ohjasi myös sanomalehtien kannanottoja vapaussota-korosteiseen, Venäjän-vastaiseen suuntaan. Huhtikuun loppua kohden aggressiiviset tunnelmat tiivistyivät ja etenkin aktivistisissa vapaustaistelu-tunnelmissa elävät Pohjanmaan lehdet alkoivat vihjailla, että hyökkäystä oli jatkettava itärajan yli.

Oululainen Kaleva korosti pääkirjoituksessaan 17.4., etteivät suomalaiset voineet seisoa syrjästäkatsojina, kun ”lahjakas laularahvas nousee viskatakseen vihatun ikeen harteiltaan”.⁵⁵ Maalaisliittolaisten kansanedustajien ja toimittajien huhtikuun kokouksesta (ks. s. 113) palattuaan Keski-Pohjanmaan Eero Hiekkala kirjoitti päämajan huhtikuun 12. päivän raporttiin viitaten, että idän uhkan torjumiseksi Suomen armeijan oli miehittävä Venäjän Karjala Äänisjärvestä pohjoiseen ja otettava haltuunsa Muurmannin rata.⁵⁶ Samasta kokouksesta kotiuduttuaan Savon Sanomien Lassi Hiekkala kirjoitti niin ikään päämajan huhtikuun 12. päivän raporttiin vedoten, että Vienan kysymyksen ratkaiseminen oli oleva ”kohtalokas askel kansamme historiasa”. Se oli kuitenkin Suomen kansan tulevaisuuden nimessä otettava. Suomalaisilla

52 Vasa Posten 17.4. Vad är meningen? Skall frihetskriget förvandlas till erövringskrig. Huhtikuussa 1918 Suomessa oli vielä perustuslakina voimassa Kustaa III:n aikana 1789 säädetty yhdistys- ja vakuuskirja, joka antoi kuninkaalle oikeuden hyökkäyssodan aloittamiseen. Koska Suomen eduskunta oli 15.11. 1917 julistautunut korkeimman valtiovallan haltijaksi, Vasa Posten näyttää tulkinneen tilanteen siten, että hallitsijalle kuulunut valta ja niin muodoin myös hyökkäyssodan aloittamisoikeus oli siirtynyt eduskunnalle.

53 Kaskö Tidning 27.4. Erövringsplaner.

54 Manninen 1974, s. 32–33.

55 Kaleva 17.4. Suomen itäinen raja turvattava.

56 Keski-Pohjanmaa 18.4. Venäjän Karjala ja Suomi.

oli ”tuhansin kerroin suurempi oikeus lähettää hädässään apua pyytäviä heimolaisiamme pelastamaan aseistettuja joukkoja kuin Venäjän bolševikkihallituksella”.⁵⁷

Sivulla 176 on selostettu Uudenkaupungin kanttorin Primus Leppäsen Valkoisessa Suomessa 10.4. julkaisemaa Vapaaksi Suomen heimot -kirjoitusta, jossa Leppänen vaati heimokansojen vapauttamista ja Venäjän pääkaupungin siirtämistä paikaltaan jonnekin itään tai etelään. Samoilla linjoilla Leppäsen kanssa kulki oululainen Liitto. Huhtikuun 16. päivän pääkirjoituksessaan se katsoi, että Viena ja Aunus kuuluivat Suomelle.⁵⁸ Huhtikuun 28:ntena lehti laajensi näkökulmaansa Pietariin päin ja kirjoitti, että suomalaisten oli turvattava itäraajansa ”niin varmasti, että kerta kaikkiaan voimme päästä vapaiksi vanhasta vihollisestamme ryssästä”. Jos suomalaiset rajoittuivat ajamaan ”ryssät” Pietariin, nämä olivat siellä ainaisina Suomen vapauden häiritsejinä, sillä Pietari oli ”kaupunkinsa rakentanut varta vasten Suomen vapauden vaivaksi suomalaiselle alueelle”.⁵⁹

Vienan kysymystä huhtikuun 18:ntena käsitellessään Vaasa piti vääränä tulkintaa, että Suomen itäraja pidätteli suomalaisia mutta ei venäläisiä. Lehden mukaan suomalaisilla oli täysi oikeus toimia Vienassa, koska vienankarjalaiset olivat pyytäneet heitä avukseen.⁶⁰ Huhtikuun lopussa myös Vaasa käänsi katseensa Pietariin ja kirjoitti, että ”miehemme Karjalan kannaksella seisovat lähimpinä vartijoina sitä pahuuden alkujuurta vastaan, jona meille aina on ollut Venäjä ja Pietari”. Vaasa päätteli, että valkoisten voitto oli lähellä ja taistelu olisi päättymässä, ”ellei uhka Venäjän rajoilla tule niin voimakkaaksi, että puolustusta ja puhdistusta on jatkettava siellä päin”.⁶¹

Myös *Det vita Finland*, Kainuun Sanomat, Kajaanin Lehti, Karjalan Sanomat, Korpi-Jaakko, Käkisalmen Sanomat, Savo, Savotar, Syd-Österbotten ja Vasabladet puolsivat Itä-Karjalan Suomeen liittämistä, vaikka jättivät avoimeksi kysymyksen, oliko Suomesta lähetettävä joukkoja itärajan yli vai oliko itäkarjalaisia vain innostettava toimimaan omin voimin.⁶² Perustellessaan alueliitosta sanomalehdet vetosivat heimositeisiin, kolmen kannaksen rajan edullisuuteen sekä siihen, että suomalaisten valkoisten velvollisuus oli vapauttaa rajantakaisen Karjalan asukkaat suomalaisten punaisten ja venäläisten bolševikkien hirmuvallasta.

Ponnekkaasti eteni väkivaltapropagandan linjalla nimenomaan oululainen aktivisti Yrjö A. Kempainen. Maaliskuussa Kempainen oli työskennellyt Oulun sotilaspiirin esikunnan yhteyteen perustetussa Vienan Karjalan toimikunnassa⁶³ ja huhtikuussa hän oli osallistunut Walleniuksen komennuskunnassa Soukelon taisteluihin.⁶⁴ Huhtikuun 27:ntenä Kaleva julkaisi Kempaisen artikkelin, jossa tämä kysyi, oliko suomalaisten pakko sivusta katsoa, kun ”maankavaltajaimme joukkio heimolaistemme keskuudessa hioo miekkaansa meitä vastaan ja suunnittelee katalia hävitys- ja ryöstöretkiä maamme”.⁶⁵ Kempainen vastasi kysymykseensä, ettei suomalaisten suinkaan ollut syytä sallia ”kyläsuutareiden ja mieronkulkijain johtamien rosvojoukkojen hyökkäyksiä

57 Savon Sanomat 23.4. Vienan Karjalan kysymys.

58 Liitto 16.4. Jo valkenee.

59 Liitto 28.4. Katsaus vapaustaistelumme viime vaiheisiin.

60 Vaasa 18.4. Vienan Karjala.

61 Vaasa 24.4. Kapinallisten lopputili lähellä.

62 *Det vita Finland* 24.4. Gränsproblemet; Kainuun Sanomat 25.4. Mitä Vienan Karjala ja Aunus nyt kampaavat; Kajaanin Lehti 24.4. Vienan kysymyksestä; Karjalainen 11.4. Veljemme huutavat; Karjalan Sanomat 16.4. Heimoveri velvoittaa; Korpi-Jaakko 25.4. Vähän heimoväleistä kahden puolen rajaa; Käkisalmen Sanomat 25.4. Venäjän Karjala ja Suomi; Savo 13.4. Vienan Karjala; Savotar 24.4. Taka-Karjala ja Suomi; Syd-Österbotten 20.4. Gränsproblemet; Vasabladet 27.4. Österkarelska problemet.

63 Jääskeläinen 1961, s. 96; SKS kirjekok. 375 Y.A. Kempainen E. Railolle 11.5.

64 SKS kirjekok. 375 Y.A. Kempainen E. Railolle 11.5.

65 Kaleva 27.4. Eräs kansallinen tehtävä.

rajoillamme eikä venäläisen bolševikkisorron jatkumista heimolaistemme keskuudessa”. Hyökkäyksestä oli Kemppaisen mukaan tehtävä ”sellainen loppu, joka takaa kaikinpuolisen rauhan sekä Aunuksessa että Vienan Karjalassa kauas tuleviin aikoihin”.

Kaikkiaan Itä-Karjala oli aiheena 58:ssa valkoisten lehtien julkaisemassa pääkirjoituksessa. Niistä ilmestyi 22 pohjalaisissa, 5 keskisuomalaisissa ja 31 itäsuomalaisissa lehdissä (liite s. 4.1.1. s. 237—238).

5.6.5. Suomi lännen etuvartiona

Viime vuosisadan loppupuolelta saakka saksalainen propaganda puhui ”venäläisestä vaarasta” ja korosti, että saksalaisten historiallinen tehtävä oli seisoa länsimaisen kulttuurin etuvartiolla aasialaista, barbaarista ja laajenemishaluista Venäjää vastaan. Ensimmäisen maailmansodan aattovuosina saksalaiset propagandistit vetosivat Skandinavian maihin ja selittivät, että germaanisten saksalaisten ja ruotsalaisten oli yhteisessä rintamassa seisten estettävä Venäjän tunkeutuminen Atlantille (ks. s. 13—14).

Maailmansodan syttyttyä Alldeutscher Verbandin nimekäs propagandisti tohtori Paul Rohrbach esitti, että Saksan voittoon päättyvän sodan jälkeen Baltia tyhjennettäisiin slaavilaisesta väestöstä ja Sisä-Venäjällä asuvat kaksi miljoonaa saksalaista siirrettäisiin sen tilalle Viroon ja Liivinmaalle. Rohrbach suunnitteli, että Baltia liitettäisiin Saksaan, Ruotsi sidottaisiin saksalaiseen liittoon ja germaanisen kulttuurin omaksumut Suomi pyrittäisiin itsenäistämään. Nämä järjestelyt Rohrbachin mukaan takaisivat sen, että ”venäläisiä massoja” vastaan muodostuisi vahva germaaninen rintama, joka estäisi Venäjän vyörymisen länteen.⁶⁶

Venäjän lokakuun vallankumouksen jälkeen — Leninin hallituksen propagoidessa maailmanvallankumousta — kuva venäläisestä vaarasta sai uusia vivahteita. Vanhan Venäjän tilalle läntinen propaganda asetti bolševismiin. Helmikuun puolivälissä Ruotsin meriministeri Erik Palmstierna kirjoitti päiväkirjaansa, että bolševismi koettiin yleisesti ”maailmanvaaraksi” ja että hänen luonaan kulki eri maiden laivastoataseoita jotka olivat huolissaan bolševistisen tartunnan leviämisestä Ruotsiin.⁶⁷ Perustellessaan valtakunnankansleri von Hertlingille maaliskuussa Suomeen tehtävää interventiota Saksan keisari Vilhelm korosti, että auttamalla Suomea saksalaiset estäisivät bolševismiin leviämisen Pohjois-Eurooppaan ja Saksaan. Samaan aikaan esikuntapäällikkö Ludendorff esitti von Hertlingille, että ”bolševismiin kaaos” suuntautui Saksaan ja että luomalla Suomesta voimakas valtio voitaisiin bolševismiin leviäminen estää.⁶⁸

Tämän kirjan toisessa luvussa on viitattu siihen, miten Venäjän vallan viimeisinä vuosikymmeninä suomenruotsalaisissa sivistyneistöpiireissä sai kannatusta ajatus, että suomenruotsalaiset seisoivat läntisen kulttuurin etuvartiolla tsaarin Venäjää ja oman maan suomenkielistä enemmistöä vastaan. Etuvartioajatus oli yksinkertainen ja tunteisiin vetoava. Oli siis varsin luontevaa, että Suomen valkoiset sitä propagandasaan talvella 1918 käyttivät.

Huhtikuun puolivälin tienoilla etuvartioajatus oli ”ilmassa” Pohjanmaalla. Ensimmäisenä sitä ehti käyttämään Mannerheim vastatessaan Seinäjoella Niels Hasagerin haastattelukysymyksiin. Pohjanmaan ruotsinkielisiin lehtiin etuvartio-kuvan nostivat Pohjanlahden takaa kantautuneet tiedot, että Ruotsin hallitus kieltäytyi ”sisällissodassa” tukemasta Suomen valkoisia. ”Virallisen Ruotsin raukkamaisuudesta” loukkautuneina Kaskö Tidning, Pedersöre, Syd-Österbotten, Vasabladet, Vasa Posten, Öster-

66 Rohrbach 1915a, s. 164—172; Rohrbach 1915b, s. 71—73.

67 Palmstierna 1953, s. 134.

68 Rautkallio 1977, s. 93—94.

bottningen ja Österbottniska Posten ryhtyivät tähdentämään, ettei Suomessa käyty kansanluokkien välistä taistelua, vaan Suomen valkoiset sotivat koko germaanisen kulttuurin ja länsimaisen sivistyksen etuvartiossa barbaarista itäistä bolševismia vastaan.⁶⁹

Suomenkielisellä puolella etuvartio-kuvaa käytti ensimmäisenä Juhani Siljo Keski-suomalaisen helmikuun 17:nä julkaisemassa artikkelissa, jota jo on selostettu (ks. s. 174). Siljon jälkeen Keski-suomalaisen pääkirjoituksissa etuvartio-metafora esiintyi kolmesti. Käsitellessään huhtikuun 3. päivän pääkirjoituksessaan uhkaavaa nälänhätää lehti vetosi siihen, että Suomen kansa oli aina ennenkin selviytynyt vaikeuksista, vaikka olikin elänyt ”etuvartiona idän voimia vastaan”.⁷⁰ Arvostellessaan huhtikuun 14:nä englantilaisten ja bolševikkien yhteistoimintaa Muurmannin alueella Keski-suomalainen ihmetteli sitä, ettei ”pienten kansojen suojelijaksi” julistautunut Englanti tajunnut, että ”suomalaisten heimo oli taistellut miespolven toisensa perästä myrkyttävää venäläisyyttä vastaan”.⁷¹

Huhtikuun 20:nä Keski-suomalainen käytti etuvartio-kuvaa esitellessään ja arvioi-nessaan ruotsalaisen Göteborgs Handels- och Sjöfartstidningin Suomea koskevia kannanottoja. Göteborgilaislehden mukaan sekä Suomen valkoiset että punaiset olivat syyllistyneet raakuuksiin, jotka etupäässä johtuivat suomalaisten alkeellisesta ja väkivaltaisesta kansanluonteesta. Todisteeksi suomalaisten omalaatuisuudesta lehti veti laestadiolaisuuden, ”tuon suomalais-ugrilaisen uskonlahkon”, joka ruumiillisella kurituksella uhaten kielsi kannattajiltaan ikkunaverhot, kiillotetut kaulukset, tehdasvalmisteiset kengät, kellonperät ja sormukset. Lehden mukaan suomalaisten ”käsittämätön, raskas kansanluonne ilmeni ns. valkoisissa”, jotka olivat ”rehellisesti ansainneet liikanimensä ’lahtarikaartilaiset’”. Keski-suomalainen kiisti ruotsalaislehden arviot jyrkästi. Se piti ruotsalaisten tekemää pilkkaa sopimattomana hetkenä, jona ”Suomen kansa oli koonnut kaikki voimansa yhteen torjuakseen sivistyksen saavutuksia uhkaavien vandaalien rynnistyksen pimeästä idästä valoisiin länsimaihin”.⁷²

Suomenkielisellä puolella Keski-suomalaisen lisäksi etuvartio-kuvaa käyttivät Kainuun Sanomat, Kaleva, Karjalainen, Mikkelin Sanomat ja Saarijärven Paavo. Kainuun Sanomat kuvasi maaliskuun puolivälissä bolševismin ryöstöihin ja murhiin yllyttäväksi väkivaltaopiksi ja tähdensi, että suomalaisten taistelu oli ”koko ihmiskunnan vapaustaistelua laillisen yhteiskuntajärjestyksen ja ihmisyyden puolesta”. Lehden mukaan vain valppaat saksalaiset olivat tajunneet tämän ja tulleet suomalaisia auttamaan. Huhtikuun alussa Kainuun Sanomat valkoisten tavoitteita käsitellessään palasi asiaan. Tuolloin se jälleen nosti väkivaltaisuuksien bolševismin keskeiseksi ominaisuudeksi ja korosti, että valkoisten ”vapaustaistelu asetti lujan esteen sille anarkistiselle kumousliikkeelle, joka Venäjältä lähtien uhkasi hukuttaa Suomen ja Skandinavian maat ja näiden jälkeen Englannin ja koko Euroopan”.⁷³

Oululainen Kaleva liitti etuvartio-metaforan Vienen kysymyksen yhteyteen. Huhtikuun lopussa lehti kertoi, että Vienen oli kokoontunut suomalaisia punaisia ja venäläisiä bolševikkeja, joiden tarkoituksena oli valloittaa Pohjois-Suomi ja edetä sen jälkeen Ruotsiin ja Norjaan. Kaleva katsoi, että suomalaisten valkoisten tehtävänä oli torjua idästä uhkaava vaara lähettämällä joukkoja Vienen.⁷⁴

69 Kaskö Tidning 20.2. Vad striden gäller; Pedersöre 16.3. Vad gäller striden; Syd-Österbotten 27.2. Upp till kamp; Vasa Posten 16.2. Finlands insats; Österbottningen 15.2. Till kamp; Österbottniska Posten 1.3. Vad striden gäller.

70 Keski-suomalainen 3.4. Oletko antanut uhrisi.

71 Keski-suomalainen 14.4. Englannin kiero politiikka.

72 Keski-suomalainen 20.4. Se ruotsalaisten naapurirakkaus.

73 Kainuun Sanomat 16.3. Taistelemme laillisuuden ja ihmisyyden puolesta.

74 Kaleva 26.4. Huomautus Skandinavian maille.

Yllyttäessään karjalaisia taisteluun joensuulainen Karjalainen kuvasi bolševismin ”kuoleman ja häviön aatteeksi”, ”idän rutoksi”, jonka kulkemaa tietä reunustivat tal-
latut viljelykset, poltetut kylät ja silvotut ruumiit. Jälleen kerran suomalaisten tehtä-
vänä oli seisoa ”länsimaiden etuvartiona idästä uhkaavaa tartuntaa vastaan”. Jos
”mieletön bolševismi” saisi niellyksi suomalaisen yhteiskunnan, se jatkaisi leviämistään
länteen. Sen tähden — näin Karjalainen korosti — suomalaisten taistelu ansaitsi
”kaikkien sivistyskansojen myötätunnon ja siveellisen kannatuksen”.⁷⁵

Mikkelin Sanomat käytti etuvartio-klišeitä Saksan interventiota käsitellessään.
Myös Mikkelin Sanomat kuvasi bolševismin ”kamalaksi rutoksi”. Lehti kiitti Saksaa
siitä, ettei se ollut sallinut ”eurooppalaisen sivistyksen etuvartion jäävän aasialaisen
barbarismin kauhutekujen näyttämöksi”, vaan oli rientänyt apuun.⁷⁶

Jyväskyläläinen Saarijärven Paavo viittasi Suomen etuvartioasemaan Ruotsin poli-
tiikkaa käsitellessään. Lehti painotti, että suomalaiset taistelivat kaikkien vapautta ja
sivistystä arvossa pitävien kansojen puolesta ”idän villiintyneistä laumoista lähtenyttä
punaista hävitystä” vastaan.⁷⁷

Etuvartio-klišeä oli käyttökelpoinen tietyissä konkreettisissa tilanteissa. Sen avulla
sopi terävöittää Ruotsin ja Englannin arvostelua ja kehua Saksaa. Se soveltui myös
valkoisten Vienan-politiikan motivoimiseen.

Yhteistä valkoisten lehtien kannanotoille oli, että niissä vanhaan etuvartio-kuvaan
liittyi voimakas bolševistisen maailmanvallankumouksen pelko. Ajan porvarillisen pro-
pagandan yleistä biologista metaforaa käyttäen valkoiset lehdet kuvasivat bolševismin
tarttuvaksi taudiksi, rutoksi, joka uhkasi tuhota länsimaisen sivistyksen. Etuvartio-
kuvaa käyttäessään nämä lehdet leimasivat bolševikit raaoiksi rikollisiksi lainkaan erit-
telemättä sitä, mitä bolševikit todella olivat tehneet tai tekemättä jättäneet. Vaikka
bolševikkien politiikan analysoiminen valkoisten alueelle kulkeutuneiden venäläisten
ja punaisten lehtien avulla olisikin ollut mahdollista, valkoiset eivät pitäneet sitä tar-
koituksenmukaisena.

Vuoden 1918 alkupuolella Venäjä oli koko Jäämeren ja Mustan meren välisellä län-
sirajallaan väistyvä voima. Brest-Litovskin rauhansopimuksen jälkeen Leninin hallitus
joutui myös lopettamaan Suomen valkoisten vastaisen propagandansa.⁷⁸ Siitä huoli-
matta propagandatraditio valkoisessa Suomessa vei omalla painollaan sanomalehdet
korostamaan bolševismin hyökyaallon omaista uhkaa. Tämä taas omalta osaltaan oh-
jasi sodan luonnetta koskevia yleisiä näkemyksiä Venäjän-vastaisen vapaussota-tulkin-
nan suuntaan.

5.6.6. ”Ryssänvihan” kasvu

”Ryssänvihaa” käsittelevässä tutkielmassaan Matti Klinge katsoo, että ”vallanku-
mouksen jälkeinen kehitys (sekä Suomessa että Venäjällä) oli aiheena 1920-luvun rys-
sänvihaan”.⁷⁹ Klingen arvostelijat olivat puolestaan sanoneet, ettei Klinge ota kylliksi

75 Karjalainen 2.2. Idän ja lännen taistelu.

76 Mikkelin Sanomat 8.3. Saksalaisten tulo Suomeen.

77 Saarijärven Paavo 5.3. Suomi ja Ruotsi.

78 Polvinen 1967, s. 263.

79 Klinge 1972, s. 110.

huomioon venäläistämisen vaikutusta ”ryssänvihan” syntyyn ja kasvuun.⁸⁰

Nyt käsiteltävänä olevan aineiston perusteella ei ole mahdollista kokonaisvaltaisesti vastata kysymykseen, syntyikö ”ryssänviha” venäläistämisen vuosina vai saiko se varsinaisesti alkunsa vasta vuosina 1917—18. Tässä yhteydessä voidaan vain selvittää, muuttuivatko suomalaisten porvarillisten lehtien venäläisiä koskevat kannanotot talvella 1918 ja miten.

Kuten tämän kirjan ensimmäisessä luvussa on esitetty, suomalaiset sanomalehdet puolustautuivat vuosina 1910—12 konservatiivisia venäläisiä lehtiä vastaan selittämällä, etteivät suomalaiset vihanneet Venäjän kansaa vaan ainoastaan sen taantumuksellista hallitusta; ja sikäli kuin sanomalehdet tuolloin ryssä-sanaa käyttivät, ne eivät tarkoittaneet sillä venäläisiä yleensä vaan vain tsaristisia byrokraatteja.

Ensimmäisen maailmansodan syttyessä Suomen sanomalehdistö suhtautui Venäjän sotaponnistuksiin ylipäättään lojaalisti.⁸¹ Sodan kestäessä Venäjän-vastaiset asenteet kuitenkin voimistuivat varsinkin jääkäri liikkeen kanta-alueella Pohjanmaalla. Sotatilan ja -sensuurin vallitessa julkiset Venäjän-vastaiset kannanotot olivat kuitenkin kielletyt.

Maaliskuun vallankumouksen puhjetessa useat suomalaiset porvarilliset sanomalehdet tervehtivät aidosti innostuneina tapahtumaa. Kesän ja syksyn 1917 aikana Suomeen sijoitettujen venäläisten sotilaiden rikokset, bolševikkien tekemä vallankumous sekä venäläisten kumouksellisten ja suomalaisten punakaartilaisten yhteistoiminta saivat Suomen porvarillisessa lehdistössä osakseen varsin kielteistä huomiota.

Tammikuun 1918 alkupuolella, kansankomissariaatin tunnustettua Suomen itsenäisyyden, porvarillisten lehtien kannanottoihin tuli uusia sävyjä, ja useat lehdet katsoivat, että ystävälliset suhteet Suomen ja Venäjän välillä olivat mahdolliset ja toivottavat. Tammikuun loppua kohti, kun alkoi näyttää siltä, että venäläinen sotaväki aikoi pysytellä Suomessa, porvarillisen lehdistön asenteet jälleen jyrkkeneivät. Tammikuussa 1918 kielenkäyttö oli kuitenkin vielä maltillista: venäläisiä nimitettiin venäläisiksi; ryssä-sanaa ei pääkirjoituspalstoilla juuri käytetty.

Vasta sodan syttyminen puhalsi vihan ilmiliekkiin. Lähes poikkeuksetta valkoiset ampuivat taisteluissa vangeikseen saamansa venäläiset.⁸² Tunteenpurkaukset levisivät sanomalehtien pääkirjoituksiin, ja venäläisestä tuli ”ryssä”.

Perinteiseen antipatiaan liittyi uutena elementtinä voimakas bolševismia kohtaan tunnettu viha ja pelko. Valkoisten lehtien suosima kuvasto ja sanasto oli samaa, jota viime vuosisadan poliittiset kirjailijat, maailmansodan aikaiset saksalaiset propagandistit ja vuosien 1915—17 suomalaiset aktivistit olivat käyttäneet. Pääkirjoitusten laatijat maalasivat, että ”ryssät” olivat ”petollisia”, ”barbaarisia”, ”raakoja”, ”väkivaltaisista”, ”likaisia” ja ”pahanhajuisia”. He olivat kyvyttömiä ”luomaan valtiollista järjestystä”. Venäjä oli ”rappautunut, savijaloilla seisova slaavilainen rakennus”, ja bolševismi oli ”järjetön” venäläinen harhaoppi, joka ”ryssäläisenä tartuntana” yritti saastuttaa Suomen kansan.⁸³

80 Lauri Hyvämäki, Antero Manninen ja Hugo Pipping katsovat, että Klinge sijoittaa ”ryssänvihan” synnyn liian myöhäiseen ajankohtaan. Lauri Hyvämäki, Russofobia ja ruutulaisuus, Aika 1973, s. 32; Antero Manninen, Vaillinainen palapeli, HAik 1973, s. 86; Hugo Pipping, Ideologiernas korsdrag, Nya Argus 1973, s. 100—104. Sune Jungar puolestaan toteaa varovaisesti, että Klingen ”ryssänvihan” synnyn ajoitusta koskevaa pääteesiä on tuskin syytä asettaa kyseenalaiseksi. Sune Jungar, Rysshattet i Finland, Historisk Tidskrift för Finland 1973, s. 151.

81 Paasivirta 1978, s. 400—402.

82 Upton 1981, s. 72—73.

83 Kaiku 8.3. Saksalais-venäläinen rauha ja 16.3. Oulussa olevat venäläiset sotilaat siivotkoot jälkensä ennen lähtöänsä; Karjalainen 5.2. Runebergin päivänä 1918; Keski-suomalainen 5.2. Suuret nousentahetkemme; Liitto 16.3. Vallankumousvuosi; Pedersöre 9.3. Socialismen och anarkismen; Savo 18.4. Suomen vapaustaistelu; Savon Sanomat 28.3. Perustus lujaksi.

Sotaa edeltäneen ajan katsomuksiin tuli talvella 1918 se merkittävä muutos, etteivät julkiset kielteiset arvostelmat enää kohdistuneet vain Venäjän hallitukseen tai byrokraatiaan, vaan alkoivat tarkoittaa kokonaisvaltaisesti kaikkea venäläisyyttä ja koko Venäjän kansaa. Seuraavat neljä esimerkkiä osoittanevat, mistä oli kysymys.

Kun Karjalan armeijakunnan komentaja Aarne Sihvo oli sotilaan oikeudella⁸⁴ takavarikoinut venäläisten Karjalan kannaksella omistamat maat Suomen valtiolle,⁸⁵ Antti Paloposki puolusti Laatokassa takavarikkoa korostamalla, että sen avulla ”venäläisen tartunnan leviäminen” Suomeen voitiin pysäyttää. Saadakseen pontta sanoilleen Paloposki kiisti kaiken venäläisyyden arvon. Hän kirjoitti ”venäläis-aasialaisesta saastasta, joka rahaylimystöstä alimpaan musikkaan” täytti Kannakselle pesiytyneet venäläiset kansankerrokset. Paloposki vaati, että venäläinen ”lokapesä” oli perusteellisesti siivottava, jotta se ei syöksisi Karjalan kannasta ”kansalliseen, taloudelliseen ja siveelliseen perikatoon”.⁸⁶

Nousevan ”ryssänvihan” näytteenä edustava oli myös Reijo Tuulivaaran teksti Isänmaattomuuden satoa, jonka Karjalainen julkaisi maaliskuun viimeisen päivän pääkirjoituksenaan. Tuulivaaran mukaan 1800-luku oli ollut korkean isänmaallisuuden aikaa. Vuoden 1905 suurlakon jälkeen oli kuitenkin varsinkin työväestön keskuudessa tapahtunut ”suunnaton isänmaallisuuden heikkeneminen”. Syyt tähän heikkenemiseen Tuulivaara löysi itäisestä tartunnasta. Todistelunsa tueksi hän otti 1800-luvulla vaikuttaneen filosofin ja historioitsijan Johan Jakob Tengströmin lausunnon. Tengströmin mukaan tasangoilla ”kuvastuu ihmisen olemuksen ankea yksitoikkoisuus, joka heillä on alati silmissään: kansat sulavat nopeasti yhteen ja jähmettyvät, ennättämättä sitä ennen pienemmissä ryhmissä jalostaa ja kehittää itseään”.

Tuulivaara katsoi, että Tengströmin luonnehdinta sopi erityisen hyvin venäläisiin. Arojen isänmaallisuus oli ”matalamielistä”. Tasankojen ihmisten matalat luonteet ”eivät pystyneet luomaan tosi kulttuuria”. Tasangoilla ei syntynyt ”luonteen lujuttua” eikä ylevää, pitkäjänteistä pyrkimystä jaloihin päämääriin. Tuulivaaran tuomio oli toतालinen: sivistyksellisesti Venäjän kansa oli ”kaikkein suurin häpeätahra Euroopassa”. Venäläisille ominainen ”villi rajuus, hillittömyys ja suunnaton arvostelukyvvyttömyys” ilmeni selvänä bolševismissa, joka oli tyyten hävittänyt maaliskuun vallankumouksen myönteiset saavutukset. Ajan ”lääketieteellistä” sanastoa käyttäen Tuulivaara korosti, että bolševismiin ”joukkohulluus” oli levinnyt Venäjältä Suomeen, samoin kuin sieltä olivat tulleet ”kolerat, sotalavantaudit ja isorokot”.

Tuulivaaran tekstissä barbaarinen venäläisyys toimi kontrastina, jota vasten perinteelliset suomalais-kansalliset arvot näkyivät kirkkaina. Tuulivaara tähdensi artikkelelinsa lopussa erityisesti sitä, että Suomen kansan ”valistunut aines” ei antanut hävittää ”isiltä perittyä ja vuosisatoin rakentamaa kehitystä”, vaan taisteli voitokkaaseen loppuun saakka ”venäläistä kulkutautia vastaan”.

Pohtiessaan 6.4. käynnissä olevan taistelun merkitystä myös Savon päätoimittaja Jaakko Laurila asetti vastakkain suomalaisuuden ja ”saastaisen” venäläisyyden. Laurila korosti, että valkoiset kävivät vapaustaistelua puhdistuakseen siitä saastasta ja loasta, ”jota ryssien rietas vaikutus kuluneina sortovuosina oli meidän kansansieluumme ehtinyt istuttaa”. Suomi oli ollut vaarassa sortua ”samalle tasolle kuin barbaarinen

84 Svinhufvudille Vaasaan lähettämässään kirjeissä juristit A. Hackzell ja A. Kotonen valittivat, että suoje-luskuntien sotilasjohtajat olivat siviiliviranomaisten kustannuksella ottaneet itselleen Karjalassa suhteet-toman suuren vallan. VA Svinhufvudin muistos. 2 A. Hackzell P.E. Svinhufvudille 8.4. ja muistos. 4 A. Kotonen P.E. Svinhufvudille 30.3. ja 9.4.

85 Käkisalmen Sanomat 28.2. A. Sihvon julistus Karjalan kannaksen kansalle.

86 Laatokka 5.3. Karjalan kannaksen tuleva kohtalo.

Venäjä”. Väärät ilmiannot, urkinta ja provokaatiot olivat rämettäneet kansaa. Naisten siveellinen taso oli nopeasti alentunut, ja ”haiseva ryssä oli tullut Suomen naisten suosituksi rakastelijaksi”. Liike-elämässä olivat ”ryssäläiset menettelytavat tulleet käyttöön”. Turmiollisimmin venäläisyys oli vaikuttanut työväenliikkeeseen, jonka ”siskoilu ja veljeily Venäjän saastaisen sotilas- ja työläisaineksen kanssa” oli ollut perin juurin rämettävää. Suomalaiset työläiset olivat lakanneet ottamasta oppia Länsi-Euroopan työväenpuolueilta, ”haiseva venäläinen rutto” oli saanut vallan. Tilanteen ollessa vaikeimmillaan oli kuitenkin alkanut ”kansamme vapaustaistelu, valkoisen armeijan puhdistustyö, kansamme kirvoittaminen itäisen saastaisen pedon käsistä”, ja tätä taisteluaan valkoiset kävivät ”valoisin, keväisin mielin”, sillä se vasta loi suomalaisista itsenäisen sivistyskansan, ”jonka sielusta itäinen kuona ja saasta pestään pois”.⁸⁷

Toukokuun 2. päivänä, kun valkoinen lehdistö oli jo avoimesti keskustellut hyökäyksen jatkamisesta Itä-Karjalassa, toimittaja Kaarlo Terhi julkaisi Savo-lehdessä artikkelin, jossa hän kansallisen eheyden nimissä vaati ”koko rintaman kääntämistä ryssää vastaan”. Tekstissään Terhi kuvasi ”idän laumat” raaiksi ja väkivaltaisiksi:

Idän taivaalle kasaantuu uhkaavia ukkospilviä ja hetki hetkeltä lähenee kaukainen paha ennustava jyminä. Tuhoa tuottava rajuilma on tulossa, jos merkit paikkansa pitävät. Vanha Suomi-syöjä, Iso-Iivana alkaa virota siitä pökerrystilasta, mihin se joutui, kun Saksan panssaroitu nyrkki sattui sen otsaan. Sen verestävät, saaliinhimoiset silmät mulkoilevat pelottavasti, punainen parta leikkuu pahaenteisesti ja pitkät kädet kurkottavat uhria tavoittelun. Iivanalla on nälkä, huikaiseva nälkä. Se muistelee hämäästi, että Suomi oli sen kynsissä, vaikka pakko pani hellittämään otteesta. Siellä tshuhnain maassa sentään oli hyvä olla. Leipää ja muuta jumalan viljaa oli yllin kyllin, jotta liikojia piti heittää mereen ahvenien saaliiksi — samalla kun Suomen oma kansa kiristi nälkävyötä. Ja naiset olivat anteliaita: joka kadun kulmassa hymyilivät: enkös minä kelpaisi? Ja ryssä hymyili tyytyväisenä: soromnoo, ka miksei kelpaisi (. . .). Sieltä se on aina ennenkin tuho tullut tähän maahan. Kerta toisensa perästä vuosisatojen kuluessa ovat Venäjän villit laumat, kasakat, kalmukit ja koirankuonolaiset vyöryneet rajan yli ja aina on jälki ollut ruma. Tallatut viljelykset, ryöstetyt ja poltetut talot, kylät ja kaupungit, raiskatut naiset, kidutetut ja surmatut asukkaat. Ja kun hävityksen hyökyaalto on hetkeksi asettunut, on koko maa kuin hunnien jäljiltä jäänyt: tuskin ruoho on vuosikausiin orasta ottanut.

Sanomalehtien perusteella näyttäisi siis siltä, että vaikka ”ryssänviha” mahdollisesti olikin pinnan alla kytenyt kauan, avoimeksi ja kategorisesti kaikkia venäläisiä koskavaksi se muuttui vasta talvella 1918 valkoisten alueella, eikä viha nähtävästi tuolloinkaan kummunnut pelkästään ”kollektiivisen tiedottoman” syvyyksistä, vaan sen lähtökohdat olivat myös rationaaliset: lietsomalla ”ryssänvihaa” ja asettamalla vastakkain vanhakantaisen ”suomalaisen isänmaallisuuden” ja ”saastaisen venäläisyyden” valkoiset tietoisesti lujittivat omaa sisäistä rintamaansa.

⁸⁷ Savo 6.4. Nykyisen taistelun merkitys.

5.7. ”Raukkamainen” Ruotsi, ”sankarillinen” Saksa ja ”epärehellinen” Englanti pääkirjoitusten aiheina

5.7.1. Ruotsin politiikka valkoisten lehtien kirjoittelun kärjistäjänä

Ruotsin politiikka synnytti valkoisessa lehdistössä pahaa verta kolmesti: ensimmäisen kerran Ruotsin hallituksen välitystarjouksen, toisen kerran Ruotsin valtiopäivien Suomea koskevan välikysymyksen ja kolmannen kerran Ahvenanmaan tapahtumien yhteydessä. Nämä tapaukset viilensivät valkoisen lehdistön suhtautumista Ruotsiin, samalla kun ne jyrkensivät myös lehtien yleisiä sotaa koskevia tulkintoja.

Kun Ruotsin hallitus tarjoutui helmikuun alussa välittäjäksi suomalaisten sodassa, Vaasan senaatti torjui tarjouksen, koska se katsoi, ettei se voinut neuvotella ”rikollisten” kanssa. Suomen Virallisen Tietotoimiston julkistettua Ruotsin hallituksen tarjouksen ja Vaasan senaatin vastauksen Raahe, Kaskö Tidning ja Vaasa ottivat asian esille pääkirjoituksissaan. Kannanotoissaan ne myötäilivät senaatin linjaa. Raahe ihmetteli, miten ”sivistyneen Ruotsin” hallitus saattoi alentua ”minkäänlaisiin tekemiisiin murhaajajoukon kanssa, jonka ainoana päämääränä on kaiken kulttuurin ja järjestyksen hävittäminen”. Kaksin verroin kummalliseksi välitystarjouksen teki se, että punaiset olivat valmiit myymään Suomen Venäjälle, ”Ruotsin omalle periviholliselle”.¹ Samalla kannalla Raahan kanssa olivat Kaskö Tidning ja Vaasa. Ne katsoivat etteivät mitkään neuvottelut olleet mahdollisia ”rikollisten” kanssa.²

Todella näkyvästi Ruotsin politiikan nosti valkoisten lehtien pääkirjoituksiin Ruotsin valtiopäivillä 20.—21.2. käyty välikysymyskeskustelu. Tässä Ruotsin hallituksen Suomen-politiikkaa koskeneessa keskustelussa kansanedustajat aivan yleisesti katsoivat, että Suomessa käytiin sisällissotaa. Niinpä esimerkiksi pääministeri Nils Edén ilmoitti välikysymykseen vastatessaan, ettei hänen hallituksensa voinut puuttua Suomen tapahtumiin, koska Ruotsissa läheskään kaikki eivät pitäneet Suomen sisällissotaa pelkätään laillisen hallituksen taisteluna anarkismia vastaan vaan ainakin osittain myös eri yhteiskuntaluokkien välisenä kamppailuna.³

Vaasan senaatin yhteydessä toiminut Virallinen Tietotoimisto välitti keskustelun tärkeimmät puheenvuorot valkoiseen Suomeen, missä ne herättivät niin kielteistä huomiota, että SVT:n oli lähetettävä vastine Ruotsin sanomalehtiin. SVT:n mukaan ruotsalaiset eivät kannanotoissaan olleet riittävästi painottaneet venäläisten osuutta Suomen tapahtumiin. Venäläiset olivat kuitenkin — näin SVT vastineessaan korosti — vallankumouksellistaneet Suomen punaiset ja tukeneet näiden perustamia punakaarteja, minkä lisäksi heidän hallituksensa jäsen Trotski oli julistanut sodan Suomen valkoisille. Sen tähden Suomessa ei käyty sisällis- tai luokkasotaa, vaan vapaustaistelua, jossa laillista hallitusta tukeva Suomen kansan enemmistö kamppaili venäläistä bolševikki-vallankumousta vastaan.⁴

Sanomalehdistä Vaasa oli ensimmäinen, joka ehti välikysymyskeskustelua pääkirjoituksessaan kommentoimaan. Lehti katsoi, että pääministeri Edén oli tulkinnut Suomen tilanteen täysin väärin. Vaasan mukaan sota ei ollut Suomen sisäinen asia, vaan vapaustaistelu, jossa suomalaiset olivat tekemässä tiliä venäläisten bolševikkien ja ”kotimaisten kansanvihollisten kanssa”.⁵

1 Raahe 15.2. Hämmästyttävä tieto.

2 Kaskö Tidning 16.2. Ingen pardon; Vaasa 16.2. Vapaustaistelu.

3 Välikysymyskeskustelun tärkeimmät puheenvuorot on julkaistu Adolf Törngrenin kirjassa Finland i den svenska pressen, Stockholm 1918, s. 135—158.

4 Österbotningens 12.3.

5 Vaasa 23.2. Vapaustaistelu.

Varsin jyrkästi tuomitsi Edénin tulkinnan myös oululainen Kaleva. Lehti ihmetteli, että Ruotsin pääministeri piti ”Suomen vapaustaistelua” luokkasotana. Kalevan mukaan Edénin olisi pitänyt tietää, ”ettei Suomessa käyty yhden kansanluokan taistelua toista vastaan, vaan taistelua Suomen vapauttamiseksi Venäjältä”. Kalevan mukaan venäläisiä auttoivat Suomessa etupäässä ”villiintyneet irtolaisainekset”, jotka eivät sosialismista mitään tienneet.⁶ Myös Kaskö Tidning, Karjalainen, Saarijärven Paavo ja Syd-Österbottningen käsittelivät Edénin lausuntoa pääkirjoituksissaan. Pyrkinessään osoittamaan Ruotsin pääministerin kannanoton virheelliseksi nämäkin lehdet erityisesti korostivat Venäjän osuutta ja siten ohjasivat näkemyksiä vapaussota-tulkinnan suuntaan.⁷

Helmikuun puolivälin tienoilla valkoisiin lehtiin tulivat ensimmäiset tiedot Ahvenanmaan kysymyksen kärjistymisestä. Jo 14.2. Keski-suomalainen käsitteli asiaa johtavassa artikkelissaan. Lehti ounasteli Ruotsin hallituksen havittelevan Ahvenanmaata. Lisäksi lehti kertoi, että Ruotsin hallitus tutki parhaillaan mahdollisuuksia liittää Utsjoki ja Inari Ruotsiin ja hankkia pääsy Jäämerelle. Keski-suomalainen arveli, että Ruotsin hallitus tarjoutuisi tukemaan Suomea Itä-Karjalan politiikassa, jos se saisi alueita Suomesta.⁸

Kun Ahvenanmaalla helmikuun loppupuolella alkoi todella tapahtua, valkoiset lehdet pysyivät hyvin ajan tasalla. Ne saivat tuoreeltaan uutisiä päämajasta, senaatista, yksityislähteistä, ruotsalaisista sanomalehdistä sekä SVT:n välityksellä Tukholmasta Svenska Telegrambyrånilta. Maaliskuun alussa — kun tapahtumien kokonaiskuva alkoi hahmottua — valkoiset lehdet esittivät pääkirjoituspalstoillaan laajoja yhteenvetoja tilanteesta sekä arvioivat Ruotsin politiikkaa. Yksimielisesti valkoinen lehdistö tuomitsi Ruotsin hallituksen menettelyn. Itä-Savo, Kaiku, Kajaanin Lehti, Kaleva, Karjalainen, Keski-Savo, Keski-suomalainen, Länsi-Savo, Mikkelin Sanomat, Pedersöre, Savo, Savon Sanomat, Savotar, Tornion Lehti, Vaasa, Vasabladet ja Vasa Posten katsoivat, että Ruotsin hallitus oli Ahvenanmaan kysymyksessä menetellyt erittäin epärehellisesti.⁹ Keski-suomalainen, Korpi-Jaakko, Savo ja Vasabladet lisäksi katsoivat, että Ruotsin toiminta Ahvenanmaalla romutti kerralla vireillä olleet suunnitelmat neljän pohjoismaan puolustusliitosta.¹⁰ Itä-Savo kiteytti maaliskuun 7:ntenä tilannearviionsa toteamukseen, että kun Ruotsi oli pettänyt Suomen, eteenpäin oli selviydyttävä ”Jumalan ja Saksan avulla”.¹¹ Vain Kajaanin Lehti ja Vaasa pyrkivät ohi päiväkysymysten pohtimaan tilanteen syvempiä syitä ja seurauksia. Kajaanin Lehti katsoi 25.3., että Ruotsin hallituksen epäystävälliseen Suomen-politiikkaan vaikutti ruotsalaisten sosialistien ja ententen painostus. Pohjolan Sanomat ja Vaasa puolestaan pohtivat sitä, miten Ahvenanmaan Ruotsiin liittäminen vaikuttaisi Suomeen. Lehdet katsoivat, että jos Ruotsi saisi Ahvenanmaan, sen haltuun samalla joutuisivat Ahvenanmeren

6 Kaleva 26.2. Ruotsin pääministerin lausunnon johdosta.

7 Kaskö Tidning 27.2. Röda regeringens protesterar; Karjalainen 28.2. Lopullisen voiton takeet; Saarijärven Paavo 5.3. Suomi ja Ruotsi; Syd-Osterbotten 2.3. Den officiella Sveriges ynkedom.

8 Keski-suomalainen 14.2. Ruotsi ja vapaustaistelumme.

9 Itä-Savo 7.3. Ahvenanmaan kysymys; Kaiku 6.3. Ruotsalaiset ja ahvenanmaalaiset; Kaleva 2.3. Ahvenanmaan kysymys, 5.3. Ahvenanmaan rettelö; Karjalainen 9.3. Ruotsi ja Ahvenanmaan kysymys, 14.3. Ruotsin häpeä; Keski-suomalainen 3.3. Ahvenanmaan kysymys; Länsi-Savo 22.3. Saksa, Ruotsi ja Suomi; Mikkelin Sanomat 6.3. Ruotsin suhtautuminen Suomen vapaustaisteluun, 20.3. Mitä Ruotsin hallitus ei tee, sen tekee Ruotsin kansa; Pedersöre 2.3. Den svenska pressen och frihetsstriden i Finland; Tornion Lehti 12.3. Ahvenanmaan kysymyksen johdosta; Vaasa 21.3. Ahvenanmaan kysymys; Vasabladet 5.3. Ålandsskandalen ännu en gång, 14.3. Sverige och Finland, 10.4. Ålandsproblemet; Vasa Posten 6.3. Sveriges hållning, 13.3. Ålandsskandalen.

10 Keski-suomalainen 3.3. Ahvenanmaan kysymys; Korpi-Jaakko 9.3. Ruotsin suhtautuminen; Savo 9.3. Ruotsalaiset Ahvenanmaalla; Vasabladet 5.3. Ålandsskandalen ännu en gång.

11 Itä-Savo 7.3. Ahvenanmaan kysymys.

molemmat rannat, mikä taas lehtien mukaan pahasti haittaisi Suomen merenkulkua ja ulkomaankauppaa.¹²

Ruotsin hallituksen toimintaa ja ruotsalaisten kannanottoja käsitellessään valkoinen lehdistö joutui siis todistelemaan, ettei Suomessa käyty sisäistä yhteiskunnallista taistelua. Tällöin tehokkain keino oli liioitella venäläisten osuutta ja punaisten rikollista väkivaltaisuutta. Ruotsin Ahvenamaan-politiikka puolestaan oli omiaan voimistamaan etuvartiomielialoja valkoisten keskuudessa: katkeraa oli että Ruotsi Ahvenanmaan kysymyksessä petti, vaikka Suomi taisteli Skandinavian ja koko sivistyneen Länsi-Euroopan puolesta ”idän villejä, raakoja voimia vastaan”. Näin valkoiset lehdet myös Ruotsin politiikkaa käsitellessään vastoin tapahtumien todellista kulkua tulivat ohjanneeksi näkemyksiä siihen suuntaan, että ensisijainen valkoisten vastustaja oli Venäjä ja ettei Suomessa käyty kansalaissotaa vaan Venäjän-vastaista vapaustaistelua tai vapaussotaa.

5.7.2. Suhtautuminen Saksaan ja sen interventioon

5.7.2.1. Jääkärit saksalaissympatioiden nostattajina

Maaliskuussa Suomen kansalle osoittamassaan julistuksessa saksalaiset korostivat, että he tulivat Suomeen epäitsekäistä syistä ja että heitä kutsui tänne ”ihmisyysden ääni”. Suomessa saksalaiset onnistuivatkin esiintymään ”vapauttajina” ilmeisesti paremmin kuin esimerkiksi Baltiassa tai Ukrainassa.¹³ Historiallisten perinteiden ja jääkäri liikkeen synnyttämän sympatian lisäksi tähän vaikutti se ulkopoliittinen kokonaistilanne, jossa valkoiset talvella 1918 joutuivat toimimaan.

Suomalaisten saksalaissympatiat juonsivat juurensa historiallisista kauppa- ja kulttuurisuhteista, jotka eivät milloinkaan Suomessa johtaneet samanlaiseen taloudellisyhteiskunnalliseen saksalaissylyvaltaan kuin Baltiassa. Viime vuosisadan loppupuolella ja tämän vuosisadan alussa hyviä suhteita olivat kehittäneet mm. yliopistonopettajat, lääkärit, insinöörit ja toimittajat. Suomen kulttuurielämässä Saksan kirjallisuus ja musiikki, saksalainen teologia, historian tutkimus, filosofia ja luonnontieteet valloittivat samaan aikaan keskeisen aseman.¹⁴

Ensimmäisen maailmansodan sytyttyä suomalaisten enemmistö pysyi Venäjän hallitukselle lojaalina.¹⁵ Saksaan suuntautunut jääkäri liike oli pitkään pienen vähemmistön toimintaa, jota etenkin teollisuuspiirit vastustivat, koska pelkäsivät sen vaarantavan suomalaisten taloussuhteet Venäjään. Jääkäriaktivisti Artturi Leinonen puhuu tässä yhteydessä jopa ”jääkäri liikkeen vastaisesta kansanliikkeestä”.¹⁶

Suomen itsenäistyminen poisti lopullisesti ne esteet, jotka siihen saakka olivat rajoittaneet jääkäri liikkeen kotimaista toimintaa. 19. tammikuuta ylioppilaat järjestivät itsenäisyysjuhlan, jonka aikana ilmaistiin monin tavoin jääkäri liikkeen nostattamat saksalaissympatiat.¹⁷ Aktivistiliikkeen kanta-alueella Pohjanmaalla porvarilliset sanomalehdet ylistivät tammikuussa jääkäreitä ja herättelivät samalla saksalaissympatioita.¹⁸

Jääkäripataljoona saapui 25.2. Libausta Vaasaan, missä se otettiin innostuneesti vastaan. Jääkärien tulojuhlassa seuraavana päivänä aktivisti-senaattori Heikki Renvall

12 Kajaanin Lehti 25.3. Suomen ulkopolitiikka; Vaasa 21.3. Ahvenanmaan kysymys.

13 Rautkallio 1977, 148.

14 Paasivirta 1978, s. 303; Hiedanniemi 1980, s. 23.

15 Klinge 1968, s. 380—382; Paasivirta 1978, s. 400.

16 Leinonen 1959, s. 13, 23.

17 Klinge 1968, s. 408.

18 Kaskö Tidning 23.1. Finländska jägarbataljonen i Tyskland; Vaasa 24.1. Itsenäisyystaistelijat; Vasabladet 10.1. På vägen till Finlands frihet.

puhui selvin Venäjän-vastaisin korostuksin. Hän katsoi, että Suomen tilanne oli helmikuussa 1918 samanlainen kuin se oli ollut helmikuussa 1808, jolloin venäläiset ilman sodanjulistusta olivat hyökänneet Suomeen. Vuonna 1918 — samoin kuin vuonna 1808 — suomalaiset maanpelturit toimivat venäläisten apureina. Renvallin mukaan Vaasaan saapuneiden jääkärien tehtävänä oli yhdessä valkoisen armeijan kanssa venäläisten karkottaminen ja itsenäisen Suomen luominen ”verellä ja raudalla”. Renvallin kielenkäyttöön verrattuna Mannerheimin sanonnat olivat ylimalkaisia. Suomeksi pitämässään puheessa Mannerheim viittasi jääkäreiden henkilökohtaisiin uhrauksiin, Suomen onnelliseen tulevaisuuteen sekä niihin koulutus- ja johtotehtäviin, jotka jääkäreitä Suomessa odottivat. Vastustajaa yksilöimättä Mannerheim katsoi, että jääkärien johtaman valkoisen armeijan tavoitteena oli ”Suomen vapauttaminen” ja ”suuren mahtavan kansan luominen”.¹⁹ Arvattavaksi jäi, tarkoittiko Mannerheim suuren ja mahtavan kansan luomisella Suur-Suomea vai jotain muuta.

Jääkäreihin kohdistuneesta sympatiasta saivat osansa myös saksalaiset, joita kiittäessään valkoisten johtajat turvautuivat ajan yleisiin propagandaklišeisiin. Jääkärien saavuttua Vaasaan senaattori Renvall lähetti Saksan valtakunnankanslerille von Hertlingille kirjeen, jonka valkoisen Suomen lehdet saivat julkaistavakseen. Kirjeessään Renvall esitti ”Suomen kansansielun syvyydestä pulppuavan kiitoksen kaikesta”, mitä Saksa oli suomalaisten jääkärien hyväksi tehnyt. ”Venäläisiä bolševikkeja ja näiden harhaan johtamia kavaltajia” vastaan taistelevan Suomen kansan nimissä Renvall esitti von Hertlingille, että ”germaanisen kulttuurin ja evankelisen uskon mahtava suojeleja” Saksan keisari tukisi odotettavissa olevissa rauhanneuvotteluissa suomalaisten pyrkimyksiä ”täyteen vapauteen ja rauhalliseen kehitykseen”.²⁰

Kansanedustajien jääkärien saksalaisille kouluttajille järjestämässä juhlassa maalaisliiton Eero Hahl puhui siitä, miten ”Saksan rautainen nyrkki” oli kukistanut ”idän jättiläisen” ja tehnyt mahdolliseksi Suomen vapauden. Hahl katsoi, että vaikka ”idän jättiläinen” olikin tunnustanut Suomen itsenäisyyden, se siitä huolimatta lähetti ”kurittomia sotalaumojaan” suomalaisia sortamaan, samalla kun se yllytti ”kansamme huonoimpia aineksia kapinaan laillista esivaltaa vastaan”. Vastatessaan suomalaisille kansanedustajille saksalainen eversti Eduard Ausfeld puolestaan painotti sitä, että venäläisvaara oli torjuttu vain tilapäisesti. Ausfeldin mukaan Venäjä saattoi vielä nousta, minkä vuoksi Suomen ja Saksan oli jatkuvasti oltava varuillaan.²¹

5.7.2.2. Intervention vastaanotto

Ilmoittaessaan Suomen kansalle interventioista senaatti korosti, että saksalaiset saapuivat karkottamaan venäläiset sotamiehet ja bolševikit. Vaikka valkoiset lehdet maaliskuun alussa julkaisivatkin uutisia venäläisten joukkojen poistumisesta ja vaikka näyttöä Pietarista virtaavista joukoista ei ollut, valkoiset lehdet hyväksyivät senaatin tilanteentulkinnan vastaan sanomatta.

Niinpä vaasalainen Ilkka kirjoitti, että saksalaiset olivat astuneet Suomen ”maaperälle karkottaakseen täältä rosvoilevia ja murhaavia venäläisiä punakaartilaisjoukkoja”. Oululainen Kaiku kertoi, että Saksan sotavoimat olivat astuneet valkoisen Suomen ”pienien urheiden joukkojen rinnalle ystävinä ja liittolaisina auttamaan meitä meidän taistelussamme omia maanpeltureitamme ja venäläisiä rosvolaumoja vastaan”. Kajaanin Lehti katsoi, että kansamme ”rikollisten ainesten tukemina” koetti-

¹⁹ Ilkka 27.2.; Ignatius 1918, s. 37; Lauerma 1966, s. 830 lähteineen.

²⁰ Vaasa 28.2.

²¹ Kainuun Sanomat 14.3.

vat ”ryssät viimeiseen asti pysyä maassa”. Nyt oli kuitenkin valkoisten liittolaiseksi asettunut Saksa, jolle ”ryssien” poistaminen Suomesta oli tärkeää, koska siitä oli sovitettu Brest-Litovskin rauhanneuvotteluissa.²²

Saksalaisten saapuessa kokkolalainen Keski-Pohjanmaa puolestaan korosti, että valkoiset olisivat yksinkin pystyneet nujertamaan ne ”ryöväri- ja maanpetturiaineekset” jotka ”venäläisten avulla hirmuvaltaa harjoittivat”. ”Murhamiehet ja vainolaiset” voitiin kuitenkin nopeammin voittaa, kun tukena oli suuri Saksa. Keski-suomalainen kirjoitti samaan aikaan, että kun suomalaiset olivat nousseet taisteluun irrottaakseen maansa ”raa’asta ja barbaarisesta” naapurivaltiosta, apuun oli tullut ”harvasanaisena pysynyt, mutta aina sanojensa takana seisonut Saksa”. Sortavalalainen Laatokka katsoi, että saksalaiset olivat ryhtyneet ”yhdessä talonpoikaisarmeijamme kanssa” kukistamaan ”roskaväkikapinaa” ja karkottamaan ”venäläisiä sotilasrosvoja”. Mikkelin Sanomat taas korosti, että saksalaisten saapuminen merkitsi vapaustaistelun ratkaisuvaa käännettä, joka joudutti isänmaan pikaista puhdistumista ”venäläisistä verivihollisista”. Vasabladet puolestaan kirjoitti, että saksalaiset saapuivat auttamaan Suomea sen pyrkiessä eroon ”venäläisestä hirviöstä”.²³

Puoluekannasta riippumatta samat lehdet ottivat saksalaiset vastaan epätietoisinä auttajina. Ilkka kirjoitti, että 300 vuotta aikaisemmin Suomen miehet olivat 30-vuotissessa sodassa olleet mukana pelastamassa Saksan kansaa sorrosta, joka sitä etelästä päin uhkasi. Kun Saksa maaliskuussa 1918 lähetti joukkojaan Suomeen, se oli ”kuin historian hengettären hyvitys”. Apu, jonka suomalaiset kerran olivat antaneet, palasi nyt kymmenkertaisena takaisin. Ilkka korosti, että suomalaiset olivat historian mittaan saaneet Saksasta yhtä ja toista tärkeää: uskonpuhdistus oli tullut Saksasta, Snellman oli saanut virikkeensä saksalaiselta Hegeliltä, ja suomalaiset olivat luoneet koululaitoksensa saksalaisten esikuvien mukaan. ”Mahtavan ystävän Saksan” rinnalla seisten suomalaisten oli vastaisuudessakin kunniakkaasti puolustettava ”isän perintöä ja ihmiselämän korkeimpia arvoja: uskontoa ja sivistystä”.²⁴

Kaiun mukaan tuskin kukaan olisi voinut ennakoita aavistaa, että ”mahtavan ja voimakkaan Saksan sotavoimat asettuisivat meidän pienten, urheiden joukkojemme rinnalle ystävinä ja liittolaisina”. Lehti korosti sitä, miten Suomessa oli ”aina tunnettu syvää kunnioitusta Saksan kansaa kohtaan” ja miten suomalaiset ”sekä aineellisen että henkisen elämän aloilla” olivat oppineet saksalaisilta paljon.²⁵

Karjalainen puolestaan korosti, että ”voimakas, jalomielinen, vaikka paljon kärsinyt suurvalta oli lähettänyt uljaat miehensä” auttamaan suomalaisia näiden taistelussa itsenäisyytensä puolesta ”venäläistä hirviöväkeä vastaan”. Lehti viittasi Suomen ja Saksan vuosisataisiin kulttuurisuhteisiin ja tervehti ”suuren, nerokkaan kansan poikia”, jotka Suomen kansa otti kiitollisena vastaan. Karjalaisen mukaan saksalaiset tulivat Suomeen vanhoina ystävinä, joille suomalaiset olivat ”paljossa velkaa”.²⁶

Kaskö Tidningin mukaan Saksa oli Suomen todellinen auttaja ja ylipäätään pienten kansojen epätietokäs suojelija. Osoituksena tästä oli sekin, että Saksa oli luvannut Suomelle viljaa.²⁷

22 Ilkka 27.3. Apua avusta ajallansa; Kaiu 10.3. Saksalaisten avuksi tuleminen johdosta; Kajaanin Lehti 13.3. Saksan liitto.

23 Keski-Pohjanmaa 9.3. Ulkovaltojen apu; Keski-suomalainen 7.3. Taistelumme on turvattu; Laatokka 12.3. Saksalaisten saapuessa; Mikkelin Sanomat 8.3. Saksalaisten tulo Suomeen; Vasabladet 9.3. Historiska dagar.

24 Ilkka 27.3. Apua avusta ajallansa.

25 Kaiu 10.3. Saksalaisten avuksi tuleminen johdosta.

26 Karjalainen 16.3. Saksalaisten tullessa.

27 Kaskö Tidning 9.3. Våra verkliga hjälpare.

Myös Keskisuomalainen kertoi, että Suomen armeijan ”sydämelle” erinomaisen kasvatuksen antanut Saksa oli luvannut viljaa. Lehti jatkoi:

Suuri, voimakas Saksa suojelijanamme, tarmokas, toimelias, ymmärtävä Saksan kansa ystävänäimme me voimme nyt huoletta jatkaa voitokasta taistelua (. . .) murehtimatta sitä, millä armeijamme ruokittaisiin ja miten rintaman selkäpuolella olevat toimeen tulisivat. Maailmansota sekä kansamme koettelemukset sen aikana ovat osoittaneet meille todellisen ystävän.²⁸

Korpi-Jaakko katsoi, että vaikka Saksa ei Englannin ja Venäjän tavoin ollutkaan julistautunut pienten kansojen suojelijaksi, käytännössä se oli kuitenkin taistellut juuri pienten kansojen puolesta. Lehti nimesi suomalaisten ystäviksi ja kohtalotovereiksi Viron, Puolan, Ukrainan sekä Saksan liittolaisineen. Vihollisena lehti piti Venäjää, ”niin kauan kuin se vastusti Suomen täydellistä riippumattomuutta”.²⁹

Laatokan mukaan Saksa auttoi Suomea ”ihmisyden ja oman kunniakkaan historiansa nimissä”.³⁰ Mikkelin Sanomat puolestaan korosti, että Suomen kansa tervehti vilpittömästi ja kiitollisena mahtavan liittolaisen ”sankarijoukkoja, länsimaisen sivistyksen, evankelisen uskon ja laillisen järjestyksen voittoisia valvoja”, joiden saapuminen takasi sen, että ”isänmaan voiton ja vapauden päivä oli lähellä”.³¹

Kaskö Tidningin ja Keskisuomalaisen tavoin Saarijärven Paavo kertoi, että Saksa oli luvannut suomalaisille viljaa.³² Lehden mukaan Saksa oli suomalaisten varmin tuki taistelussa sisäistä ja ulkoista vihollista vastaan. Saarijärven Paavo piti varmana, että sodan päätyttyä Saksa astuisi ”määrääväksi valtioksi Euroopassa”. Sen tähden Suomen kannatti olla sen liittolainen. Etua lehden mukaan merkitsi myös se, että maantieteellisesti Saksa oli niin etäällä Suomesta, ettei se Ruotsin ja Venäjän tavoin voinut olla vaaraksi ”kansalliselle eheydellemme”.³³

Maaliskuussa 1918, saksalaisinnostuksen laineiden lyödessä korkeina, kriittiset puheenvuorot olivat harvinaisia. Interventio-utisen levittyä vain rintamalehti Valkoinen Suomi ja Joensuun vanha- ja nuorsuomalaisten yhteistoimintalehdeksi perustettu Karjalainen arvostelivat tapahtunutta. Maaliskuun 7:ntenä Valkoinen Suomi korosti, ettei mikään valtio auta muita korvauksetta:

Ei ole hyvä joutua kiitollisuudenvelkaan enempää kuin mitä kohtuudella maksaa jaksamme. Eikä hyvä ole minkään kansan päästä liiaksi sekaantumaan asioihimme. Ja yhtä tärkeää, kukaties tärkeintä tässä on se, että meidän suomalaisten pitää itse vapautemme voittaa ja oppia itse asiamme hoitamaan ja itseemme luottamaan. Jos me itse pysymme alamaisina kerjäläisinä ja itkuisina avunhuutajina, ei meistä koskaan tule itsenäisyysiemme eikä vapautemme puoltajia tai säilyttäjiä.³⁴

Valkoisen Suomen artikkelin laatijaa on vaikea ryhtyä arvailemaan. Tuskin hän oli saksalaissympatioistaan tunnettu aktivisti-päätoimittaja Kyösti Wilkuna. Mahdollisesti tekstin kirjoitti joku intervention vastahakoisesti hyväksyneen ylipäällikön lähipiiriin kuulunut henkilö.

Joensuulaisen yhteistoimintalehden Karjalaisen toimittajat ja tukijat Saksan inter-

28 Keskisuomalainen 7.3. Taistelumme on turvattu.

29 Korpi-Jaakko 7.3. Ystävämme ja vihollisemme.

30 Laatokka 12.3. Saksalaisten saapuessa.

31 Mikkelin Sanomat 8.3. Saksalaisten tulo Suomeen.

32 Helmi-maaliskuussa suomalaiset neuvottelivat saksalaisten kanssa 100 000—150 000 tonnin viljakaupoista. Tuloksena oli, että Saksa toimitti huhtikuussa vain vastikkeeksi Suomeen 300 tonnia viljaa, 300 tonnia sokeria ja 1 300 tonnia ”soppajuuria”. Rantatupa 1979, s. 144.

33 Saarijärven Paavo 7.3. Saksa ja Suomi.

34 Valkoinen Suomi 7.3. Enemmän itsenäisyyttä politiikkaamme.

ventio jakoi kahteen leiriin. Maaliskuun 16:ntena lehti julkaisi saksalaisten saapumisesta kaksi pääkirjoitusta. Ensimmäisessä, nimimerkki A.O:n laatimassa tekstissä Saksalaisten tullessa ”nerokkaan sankarikansan” joukot otettiin hyvin innostuneesti vastaan. Toisessa pääkirjoituksessa Oma apu ja vieraan apu kritisoitiin interventiota. Siinä katsottiin, että valkoisille olisi ollut edullisinta, jos he olisivat kyenneet omin voimin kukistamaan ”kotimaiset kapinoitsijat ja näitä avustavat ryssän laumat”. Jos näin olisi käynyt, se olisi kohottanut kansan itsetuntoa. Kun apua oli kuitenkin pyydetty ja sitä oli saatu, se tuli ottaa oikein vastaan. Valkoisten ei pitänyt antaa saksalaisten tehdä kaikkea, vaan heidän piti itse ”olla eturintamassa ja ottaa vieraan kädestä ainoastaan se, mitä ei itse äärimmäisilläkään ponnistuksilla kyetä aikaansaamaan”.

Saksalaissympatioita kasvattivat mitä ilmeisimmin seuraavat tuntemukset: Valkoisen Suomen porvarillinen väestö katsoi taistelevansa laillisen yhteiskuntajärjestyksen ja länsimaisen sivistyksen puolesta venäläisiä bolševikkeja vastaan. Tässä tilanteessa se odotti, että Ruotsi olisi lähettänyt apua. Kun virallinen Ruotsi kuitenkin pysytteli suomalaisten sodassa puolueettomana ja kun se lisäksi lähetti joukkojaan Ahvenanmaalle, valkoiset katsoivat, että se petti suomalaiset tylysti. Helmikuussa 1918 valkoisista tuntui, että he olivat vaarallisessa tilanteessa jääneet yksin. Kun sitten Saksa lähetti joukkojaan Suomeen, valkoiset kokivat sen niin suureksi helpotukseksi, että olivat valmiit näkemään Saksan toiminnan pelkästään epäitsekään ja jalona, pohtimatta lainkaan sitä, mitkä Saksan todelliset motiivit olivat.³⁵

Voimakkaan kontrastin saksalaisille muodostivat valkoisten propagandassa venäläiset. Siinä missä ”ryssät” olivat ”petollisia”, ”barbaarisia”, ”raakoja”, ”väkivaltaisia” ja ”pahanhajuisia”, saksalaiset olivat ”jaloja”, ”luotettavia”, ”sankarillisia” ja ”kurinalaisia”. Punaiset olivat turvautuneet ”ryssäläisiin pistimiin”, mutta valkoisten avuksi oli tullut välähtävä ”saksalainen sankarimiekka”.³⁶

5.7.2.3 Valkoisen Suomen ja Saksan valtiosopimukset

Maaliskuun 7:ntenä Rafael Erich ja Edvard Hjelt allekirjoittivat Berliinissä valkoisen senaatin tietämättä Saksan ja Suomen väliset rauhan- sekä kauppa- ja merenkulkusopimukset, minkä lisäksi he suorittivat saksalaisten kanssa taloussuhteita koskevan salaisen noottienvaihdon. Alustavat tiedot sopimusten sisällöstä toi Vaasaan Berliinistä suomalaisen kauppakomission puheenjohtaja Bernhard Wuolle. Senaattoreissa ja Vaasaan kokoontuneissa liikemiehissä tiedot herättivät — kuten valtiovarainoimituskunnan päällikkö Arajärvi päiväkirjaansa merkitsi — ”hyvin sekavia ja pelonalaisia tunteita”. Kauppasopimusta pidettiin ”epäedullisempänä tai ainakin avonaisempänä kuin todennäköisesti tarve olisi ollut”.³⁷ Vaasassa tuolloin kokoustaan pitäneet talouselämän johtajat³⁸ vaativat, että senaatin oli muodostettava komitea, joka tutkisi kauppasopimuksen yksityiskohtaisesti ja esittäisi huomautuksensa saksalaisille sopimusta vahvistettaessa.³⁹

35 Vrt. Ilkka 27.3. Apua avusta ajallansa; Itä-Savo 7.3. Ahvenanmaan kysymys; Kajaanin Lehti 25.3. Suomen ulkopoliittika; Keski-Pohjanmaa 9.3. Ulkovaltojen apu; Keski-suomalainen 7.3. Taistelumme on turvattu; Laatokka 12.3. Saksalaisten saapueessa; Länsi-Savo 22.3. Saksa, Ruotsi ja Suomi; Mikkelin Sanomat 8.3. Saksalaisten tulo Suomeen; Vasabladet 9.3. Historiska dagar. Saksalaisten lehtien kannanotoista ks. Rautkallio 1977, s. 142—143.

36 Ks. tämän luvun viitteissä 22—35 mainitut pääkirjoitukset.

37 VA Svinhufvudin muistos. 5 J. Arajärven pvk. 8.3.

38 Tähän senaatin kauppa- ja teollisuustoimituskunnan 9.—10. Vaasassa järjestämään kokoukseen osallistui noin 50 Suomen talouselämän vaikuttajaa. Mukaan oli kutsuttu mm. Serlachius Mäntästä, Paloheimo Kajaanista, Björklund Kokkolasta, Parviainen Jyväskylästä, Hammaren Äänekoskelta, Soini Pietarsaaresta, Solin Jämsänkoskelta, Durchman Killinkoskelta sekä Kivinen, Santaholma ja Snellman Oulusta. VA VapSA 566 Grontenfeltin sähköiset em. henkilöille 4.3; vrt. Rautkallio 1977, s. 143—144.

39 Kaleva 14.3.

Sopimusten alkuperäiset kappaleet toi Berliinistä Vaasaan 19.3. Rafael Erich. Samana päivänä Arajärvi merkitsi päiväkirjaansa, että suomalaiset allekirjoittajat Erich ja Hjelt olivat ”heikosti hoitaneet asian”.⁴⁰ Maaliskuun 20:ntenä Erich selosti senaattile 7.3. tapahtunutta salaista noottien vaihtoa, jolla Saksa oli sitonut Suomen talouselämän palvelemaan omia tarkoituksiaan (ks. s. 100). Tilanteen arkaluonteisuus paljastui oitis senaattoreille, ja Arajärvi merkitsi päiväkirjaansa:

Tänään esitti Erich salaisen kauppasopimuksen, jolla hän Hjeltin kanssa on myynyt isänmaan. Ellei selvitystä saada, olemme kokonaan saksalaisten käsissä.⁴¹

Saksalaisesta noottienvaihdosta ei maaliskuun tihkunut tietoja julkisuuteen. Rauhan- ja kauppasopimusten keskeisistä kohdista saksalainen Wolffin uutistoimisto sitä vastoin jakoi maaliskuun 7:ntenä Euroopan sanomalehdille uutisen.⁴² Valkoisen Suomen sanomalehdet saivat aluksi tästä Wolffin uutisesta käyttöönsä tyypistetyt version, jossa kerrottiin sopimusten solmimisesta, mutta ei selostettu niiden sisältöä.

Maaliskuun puolivälissä Wolffin toimiston uutinen tuli kuitenkin täydellisenä Ruotsin lehtien välityksellä valkoisten sanomalehtien tietoon. Uutinen kertoi, että ”kummankin maan kansalaiset nauttivat kauppa- ja muilla ammattialoilla toisen alueella samoja oikeuksia kuin asukkaatkin”. Kaikki yhtiöt tunnustettiin ”toisen alueella laillisesti toimiviksi” ja niillä oli oikeus esiintyä tuomioistuimissa kantajina ja vastaajina. Kummankin maan ”maatalous- ja ammattituotteita” oli käsiteltävä suosituimmuusperiaatteen mukaisesti. Molempien maiden kansalaisilla oli oikeus tilapäisesti muuttaa toisen sopimuspuolen alueelle ”maanviljelyksessä toimimista varten”.⁴³

Yleisen saksalaisinnostuksen vallitessa valkoisilta sanomalehdiltä joko jäi kokonaan huomaamatta kauppa- ja merenkulkusopimuksen epäedullisuus tai sitten ne tietoisesti välttivät asian käsittelemistä, jotta saksalaisista luotu kaunis kuva ei olisi särkynyt. Mitään näyttöä ei ole siitä, että viranomaiset olisivat sopimuksen lehdistökäsittelyä pyrkineet maaliskuussa rajoittamaan.⁴⁴

Valkoisen Suomen sanomalehdistä joensuulainen Karjalainen oli ainoa, joka julkaisi rauhan- ja kauppasopimuksista johtavan artikkelin. Rauhansopimuksen lehti hyväksyi ”luonnollisena asiana”. Kauppasopimuksesta se kirjoitti, että se oli ”Saksalle sangen edullinen”. Karjalainen kiinnitti huomiota kahteen sopimuksen kohtaan. Ensinnäkin lehti käsitteli sitä, että sopimus takasi kummankin maan kansalaisille yhtäläiset oikeudet elinkeinojen harjoittamiseen molemmissa maissa. Lehti epäili suomalaisten liikemiesten mahdollisuuksia kilpailla Saksassa. Saksalaisille teollisuuspiireille sopimus sitä vastoin lehden mukaan avasi erinomaiset mahdollisuudet tuottavaan toimintaan Suomessa. Karjalainen korosti, että suomalaisten liikemiesten oli oltava ”varuillaan ja ponnisteltava voimansa ja tarmonsaa, ettei meidän taloudellinen elämämme joutuisi kokonaan vieraiden käsiin”. Toinen kyseenalainen sopimuksen kohta Karjalaisen mukaan oli se, joka salli kummankin sopimuspuolen kansalaisten matkustaa toisen osapuolen alueelle maataloustöihin. Lehti oletti, että sopimuskohta tarkoitti ”ilmeisesti

40 VA Svinhufvudin muistos. 5 J. Arajärven pvk. 19.3.

41 VA Svinhufvudin muistos. 5 J. Arajärven pvk. 20.3. Varsin kriittisiä lausuntoja Edvard Hjeltin toiminnasta ovat esittäneet myös P.E. Svinhufvud ja Wilhelm Thesleff. VA Svinhufvudin muistos. I. P.E. Svinhufvudin kertomukset ja sama kok. 5 W. Thesleffin pvk. 7.2.

42 Vorwärts 8.3.; Rautkallio 1977, s. 137.

43 Kaleva 11.3. ja 14.3.

44 Vasta 9.4. P.E. Svinhufvud arvosteli kansanedustajien kokouksessa sitä, että valkoisen Suomen lehdet olivat menneet kertomaan sopimuksen sisällöstä tilanteessa, jossa asioiden käsittely oli vielä ollut kesken. EK kans.ed.ptk. 9.4.

Saksan maatalouden edistämistä”. Karjalaisen mukaan Saksassa esiintyisi sodan jälkeen työvoimapulaa, mikä aiheuttaisi työvoiman siirtymistä Suomesta sinne.⁴⁵

Kun punaiset rintaman eteläpuolella saivat Wolffin uutisen valkoisten ja saksalaisten sopimuksista, he reagoivat voimakkaasti. Tamperelainen *Kansan Lehti* kirjoitti, että ”herrat myivät Suomen kansan tulevaisuuden saksalaisille”. Turkulainen *Sosialisti* puolestaan totesi, että ”herrat” myivät ”Suomen oikeuksia” ja yrittivät saattaa Suomen Saksan holhoukseen. Myös viipurilainen *Työ* katsoi, että ”porvarit kaupittelivat Suomen itsenäisyyttä Saksalle”. Helsinkiläisessä *Työmieheissä* Irmari Rantamala julkaisi kirjoituksen *Nyt on maa myöty*. Rantamalan mukaan

lopultakin löysi porvaristo isänmaansa ostajan. Rikas saksalainen löi kaksikymmentä viisi penninkiä pöytään ja kauppa oli lukossa.⁴⁶

Saksalainen Itämeren-divisioona nousi maihin Hangossa 3.—4. huhtikuuta, ja kun Vaasan senaatti 5.4. julisti, että saksalaiset olivat tulleet auttamaan venäläisen sotaväen ja bolševikkien karkottamisessa, valkoisen Suomen lehdet ottivat uutisen innostuneesti vastaan. Ne katsoivat, että saksalaisten oli saavuttava Suomen mantereelle, koska Venäjä ei vastoin Brest-Litovskin rauhansopimusta poistanut ”huligaanilaumojaan” maasta, vaan aktiivisesti tuki suomalaisia punaisia. Lehdet korostivat jälleen sitä, että saksalaisten vaikuttimet olivat ritarilliset ja jalot. Huhtikuussa näkemys saksalaisten epäitsekkydestä entisestään vahvistui, kun Murmanskin alueelta ja Vienasta alkoi kantautua uutisia Englannin imperialistisesta toiminnasta.⁴⁷

Senaatin julistuksia myötäillen valkoinen lehdistö siis maaliskuussa kirjoitti maahan jääneistä väkivaltaisista venäläisistä ”hirviöistä”, ”roskaväkilaumoista” ja ”sotilasrosvoista”, joita poistamaan saksalaisten joukkojen oli tänne saavuttava. Kun lehdet samaan aikaan tykkänään vaikenivat pääkirjoituksissaan venäläisten joukkojen poistumisesta, oli tämäkin omiaan vahvistamaan sitä valkoisen propagandan sodan loppua kohden voimistuvaa valtalinjaa, että käynnissä oli vapaussota venäläisiä vastaan.

5.7.3. *Suomalais-englantilainen eturistiriita Vienassa*

Vuodesta 1914 saakka Englanti oli sotapropagandassaan julistanut, että se oli demokratian puolustaja ja pienten kansojen suojelija. Talvella 1918 tapahtui kuitenkin asioita, jotka saivat Suomen porvarillisen lehdistön leimaamaan englantilaisen propagandan tyhjiksi korulauseiksi.

Ensimmäisen kerran sanomalehdet kiinnittivät huomiota englantilaiseen fraseologiaan tammikuussa 1918, kun oli käynyt ilmi, ettei Englanti Venäjän, Skandinavian maiden, Ranskan ja Saksan tavoin tunnustanut Suomen itsenäisyyttä. Lehdet kirjoittivat, että Englanti oli pettänyt sen luottamuksen, jota suomalaiset olivat sitä kohtaan sortovuosina tunteneet. Jättämällä Suomen itsenäisyyden tunnustamatta Englanti oli lisäksi rikkonut niitä periaatteita vastaan, joiden kannattajaksi se oli propagandassaan julistautunut.⁴⁸

Sodan Suomessa sytyttyä kului lähes kaksi ja puoli kuukautta niin, etteivät valkois-

45 Karjalainen 17.3. Ensimmäiset vapaan Suomen tekemät sopimukset.

46 *Kansan Lehti* 12.3. Herrat myymässä Suomen kansan tulevaisuuden saksalaisille; *Sosialisti* 11.3. Herrat myymässä Suomen oikeuksia; *Työ* 12.3. Hämmästyttäviä tietoja; *Työmies* 12.3. Nyt on maa myöty.

47 *Kainuun Sanomat* 11.4. Vapaustaistelumme uudesta vaiheesta; *Kaleva* 9.4. Saksalaisten sotajoukkojen tulo Suomeen; *Keskisuomalainen* 14.4. Englannin kiero politiikka; *Korpi-Jaakko* 11.4. Saksalaisten tulo johdosta; *Mikkelin Sanomat* 10.4. Saksan apu; *Savotar* 19.4. Voittoa taistelumme; *Vaasa* 5.4. Saksalaiset nousseet maihin; *Vasabladet* 6.4. Den tyska landstigningen ja 13.4. England, småfolkens fiende.

48 *Kaleva* 18.1. Suomi ja ulkomaat; *Keskisuomalainen* 22.1. Sanat ja teot.

set lehdet käsitelleet pääkirjoituksissaan Englantia. Vasta kun huhtikuun alkupuolella valkoisessa Suomessa tuli yleiseen tietoon, että Englannin hallitus vastusti suomalaisen valkoisten toimia Vienassa ja että entente oli vahvistanut osastojaan Muurmannin radan varressa, brittiläinen politiikka tuli jälleen pääkirjoituksiin. Ironisin sanakään- tein lehdet kirjoittivat, että ”pienien kansojen suojelija” oli paljastanut oikean kar- vansa.⁴⁹

Ylipäättään valkoiset sanomalehdet katsoivat, että englantilaisten toiminta Mur- manskin alueella kuului osana maailmanlaajuiseen brittiläiseen imperialismiin. Vaasa kirjoitti, että englantilaiset miljardöörit ”kurottelivat sormiaan ympäri maailmaa, va- paamielisyys tunnustuseenaan (. . .) valmiina imemään pienten kansojen verenkin miljardiensa pelastamiseksi”. Kainuun Sanomat puolestaan katsoi, että pysyäkseen merten valtiaana Englanti koetti anastaa itselleen maailman kaikki huomattavat kaup- pasatamat ja kauppaetujensa nimissä se myös vastusti Suomen pääsyä Jäämerelle. Keskisuomalainen nimitti Englannin politiikkaa ”kieroksi” ja syytti englantilaisia bol- ševististen ”rosvojoukkojen” tukemisesta Vienan Karjalassa. Samassa yhteydessä leh- ti vaati, että englantilaisystävyydestä täytyi tulla Suomessa loppu. Savon Sanomat väiti- ti, että Englanti pyrki Jäämeren kautta saamaan taloudelliseen holhoukseensa Suo- men, kuten se jo oli ottanut Tanskan ja Norjan. Mikkelin Sanomat puolestaan kirjoit- ti, että Englanti oli ryhtynyt toimiin Vienassa, koska se pelkäsi suomalaisten siellä uh- kaavan Jäämeren herruutta. Lehti laski, että jos englantilaiset ryhtyisivät tukemaan Vienasta Suomeen hävitysretkiä tekeviä bolševikkeja, he joutuisivat taisteluun Suo- men armeijan kanssa.⁵⁰

Vain yhdessä prosentissa valkoisten lehtien johtavia artikkeleita Englanti oli pääai- heena.⁵¹ Kuitenkin Englantia koskeva kirjoittelu sai merkitystä yli tämän yhden pro- sentin siksi, että monien valkoisten kirjoittajien teksteissä Englannin politiikan ”itse- kkyys” ja ”epärehellisyys” muodostui siksi tummaksi taustaksi, jota vasten Saksan toi- minta selvänä piirtyi.

49 Karjalainen 18.4. Käsitteiden selvittelyä; Keskisuomalainen 14.4. Englannin kiero politiikka; Mikkelin Sanomat 24.4. Englannin Suomi-politiikka; Valkoinen Suomi 24.4. Epäitsekäs Englanti.

50 Vaasa 10.4. Ääniä Englannista; Kainuun sanomat 11.4. Vapaustaistelumme uudesta vaiheesta; Keski- suomalainen 14.4. Englannin kiero politiikka; Savon Sanomat 24.4. Vienan Karjalan kysymys; Mikkelin Sanomat 24.4. Englannin Suomi-politiikka; edellisten lisäksi ks. myös Karjalainen 13.4. Sanat ja teot; Laatokka 13.4. Länsivaltojen puuhut Vienan Karjalassa; Liitto 20.4. Ei taivu eikä taitu.

51 Ks. liite 4.1.1. s. 237–238.

6. ETELÄ-SUOMEN PORVARILLISEN VÄESTÖN KANNANOTOT TAMMIKUUN LOPUSTA TOUKOKUUN ALKUUN

6.1. Punaisen vallan aika

Valkoisessa Suomessa senaatin, päämajan ja sanomalehtien propaganda ohjasi näkemyksiä Venäjän-vastaisen vapaussodan tulkinnan suuntaan. Punaisessa Suomessa tilanne oli toinen. Sinne valkoisen Suomen sotapropagandaa levisi vähän. Lisäksi eteläsuomalaisten porvarillisten henkilöiden mielipiteenmuodostukseen vaikutti se, että heillä oli — toisin kuin valkoisten puolella — omia välittömiä havaintoja siitä, miten venäläiset suhtautuivat tilanteeseen. Näin ollen on erikseen kysyttävä, miten Etelä-Suomen porvarillinen väestö suhtautui sodan yleisluonteeseen ja venäläisten osuuteen. Saksalaisia koskevia kannanottoja ei tässä juuri voida esitellä, koska ne punaisen vallan aikana olivat ylipäätään harvinaisia; eteläsuomalaisten porvarillisten piirien saksalaisinnostus syttyi vasta punaisten valtakauden päättyessä saksalaisten saapumiseen.

6.1.1. Propagandamonistheet

Punaisen vallan aikana Etelä-Suomen porvarillinen väestö tunsi tyydyttävästi tapahtumien yleislinjat. Tietonsa se sai paikallisista sosialidemokraattisista julkaisuista, ruotsalaisista ja venäläisistä sanomalehdistä, maanalaisista tiedotteista sekä valkoisten puolelta salakuljetetuista sanomalehdistä ja kirjeistä. Tietojen kuljettamiseksi Etelä-Suomen suojeluskunnat järjestivät etappitien, joka lähti valkoisten alueelta, kulki Saimaan saarien kautta Lappeenrantaan ja jatkui sieltä Kotkaan ja Suomenlahden saaristoon. Kotkasta etappitie suuntautui myös länteen ja kulki rannikkoa pitkin Helsinkiin.¹

Punaisten estettyä vastavallankumouksellisiksi katsomansa lehdistön ilmestymisen porvarilliset kansalaiset levittivät helmikuun alussa Etelä-Suomessa monisteita, jotka sisälsivät uutisia ja kannanottoja tilanteesta. Monisteissa nähtiin sota porvariston ja työväestön välisenä sisäisenä taisteluna, vaikka venäläisten osuuteen yllyttäjinä ja auttajina viitattiinkin. Venäjän-vastaisia vapaussotakorostuksia monisteissa ei esiintynyt.²

Helmikuun alkupuolen propagandateksteistä oli arvovaltaisin P.E. Svinhufvudin 11. helmikuuta Suomen kansalle osoittama julistus, jota levitettiin painettuna ja monistetuna Etelä-Suomen kaupungeissa. Julistuksessaan Svinhufvud katsoi, että ”vallankumoukselliseksi esittäytyvä joukkio” oli anastanut vallan ja saattanut Etelä-Suomen ”täydellisen sarron ja turvattomuuden tilaan”. Venäjän bolševikkien esimerkkiä seuraten tämä joukkio oli mullistanut yhteiskunnallisen järjestyksen laittomilla määräyksillään. Tilanne ei kuitenkaan ollut toivoton, sillä suurimmassa osassa maata vapaus-

1 Va VapSA 187 Ilmari Krohnin muistelmia ja Siviä Ruotzin kuvaus Lappeenrannan naisten osallistumisesta vapaussotaan.

2 TuYK käsikirj. kok. II 334, 450; VA K. Nukarin kok.; VapSA 217 a; HYK P. Virkkusen kok. 40; ÅAK käsikirj.kok. F:3.

taistelu oli jo saatettu päätökseen. Pian myös Etelä-Suomi vapautuisi ”punaisesta painajaisesta”, vieraat sotajoukot karkotettaisiin ja maan itsenäisyys turvattaisiin.

Julistuksessaan Svinhufvud kertoi, että elintarvikeasiain kansanvaltuutettu oli käynyt Pietarissa hankkimassa aseita ja värväämässä joukkoja Suomen punaisten avuksi. Seurauksena oli, että Suomeen ”tulvi huonoimpia venäläisiä sotilas- ja punakaartilaisaineiksia”, jotka punaiset olivat palkanneet ”Suomen valtion varoilla taistelemaan maan itsenäisyyden hävittämiseksi”. Suomeen saavuttuaan venäläiset ”samoilivat” kotimaisten punakaartilaiden kanssa maaseudulla ryöstäen ja murhaten. Vaikka Svinhufvud Venäjältä tulvivista sotilaista puhuessaan selvästi liioittelikin, hän ei tässä julistuksessaan kuitenkaan viitannut siihen mahdollisuuteen, että Suomi ja Venäjä olisivat olleet sodassa keskenään.³

Johtavia porvarillisia propagandisteja oli punaisten hallitsemassa Helsingissä vanha-suomalainen poliitikko Lauri Ingman. Torjuessaan puolueensa nimissä ruotsalaisen Lars von Stedingkin välitystarjouksen Ingman kirjoitti 18.2., että ”yhteiskunnan alhaisimmalla tasolla oleva aines” yritti asevoimin päästä Suomessa valtaan. Kansan ”lainkuuliainen osa” oli kuitenkin ryhtynyt taisteluun ”maansa vapauden, oikeusjärjestyksen sekä siveellisen ja älyllisen kulttuurin puolesta”. Taistelu oli käytävä loppuun, eikä ulkomainen välitys ”sisällisen sodan lopettamiseksi” tullut kysymykseen.⁴

Maaliskuussa Ingman kirjoitti kolme propagandatekstiä, joissa hän kannusti ”porvareita” taisteluun. Teksteissään hän nimitti sotaa kansalaissodaksi ja näki sen voittopuolisesti sisäiseksi tapahtumaksi. Kuitenkin hän Päät pystyyn, porvarit -tekstissään yleistä etuvartio-kuvaa käyttäen korosti myös sitä, että suomalaiset kävivät ”etujoukon taistelua eurooppalaisen oikeusjärjestyksen ja kulttuurin puolesta aasialaista mielivaltaa ja barbariaa vastaan”.⁵

6.1.2. Maanalaiset lehdet

Viipurissa, Kotkassa ja Helsingissä valkoiset julkaisivat säännöllisin väliajoin monistettuja maanalaisia lehtiä. Sodan syttymisvaiheessa 29.—30.1. Karjalan Kansalaisliitto toimitti Viipurissa neljä numeroa Tiedonantaja-nimistä monistetta. Numerot sisälsivät samaa aineistoa kuin tuolloin muutkin porvarilliset lehdet. Tiedonantojen 29.1. ilmestyneessä toisessa numerossa lisäksi kerrottiin, että Viipurissa oli tammikuun 28:ntenä ja 29:ntenä ”yhä kiinteämmän luonteen saanut huhu”, jonka mukaan ”Venäjän kansankomissaarioneuvosto olisi julistanut sodan Suomelle”. Lehti kertoi, että asiaa oli kysytty Pietarista, mutta ”siellä ei ollut voitu vahvistaa mainittua tietoa”. Näin ollen lehti oletti, että huhu sodanjulistuksesta oli perätön.⁶

Punaisen vallan vakiinnuttua Viipurissa alkoi siellä 12.2. ilmestyä Tiedonantolehtiniminen valkoisten maanalainen julkaisu. Maaliskuun 28:ntenä se muutti nimensä Viipurin Tiedonantolehdeksi, koska — kuten toimitus kertoi — kaupungissa oli ”levitetty muitakin Tiedonantolehti-nimisiä maanalaisia”. Viipurin Tiedonantolehti näki käynnissä olevan taistelun voittopuolisesti suomalaisten väliseksi asiaksi. Helmikuussa se useissa yhteyksissä julkaisi tietoja venäläisten joukkojen maasta poistumisesta. Valkoista aluetta koskevat uutisensa Tiedonantolehti sai rintaman läpi kuljetetuista valkoisten sanomalehdistä. Yhtenä osoituksena toiminnan tehokkuudesta oli, että lehti pystyi julkaisemaan seikkaperäisen kuvauksen Tampereen piirityksestä jo huhtikuun

3 TuYK käsikirj.kok. II 344.

4 VA L. Ingmanin kok. B 2:3.

5 VA L. Ingmanin kok. B 1:1 Valheen sankarit, Sisäpolitiikastamme, Päät pystyyn, porvarit.

6 VA Karjalan Kansalaisliiton ark. 1., Tiedonantojen numerot.

5:ntenä.⁷ Paikallisessa sosialidemokraattisessa Työssä vastaava kuvaus oli vasta viikkoa myöhemmin.

Kotkassa maisteri O.A.A. Repo ja tohtori R. Engelberg julkaisivat helmikuun 10:nnestä lähtien Päivätiedonantoja-nimistä monistettua lehteä. Maaliskuun 9:ntenä lehti muutti nimensä Maanalaiseksi. Lehden julkaisemassa aineistossa sota nähtiin suomalaisten väliseksi taisteluksi.⁸

Helsinkiin valkoiset perustivat vallankumouksen alettua ns. yhteishyvän valiokunnan, joka johti porvarillista vastarintaa. Se jakaantui finanssi-, vakoilu- ja asejaostoihin.⁹ Se vastasi myös valkoisten tärkeimmän maanalaisen lehden julkaisemisesta. Lehteä toimittivat itsenäisyysmiehet Eino Railo, Erik Grotenfelt ja Hjalmar Dahl. Aktivistien Bobrikovin kaudella julkaiseman lehden mukaan yhteishyvän valiokunnan tiedote sai nimekseen Vapaa Sana — Fria Ord. Lehden toimituskunta työskenteli kustannusosakeyhtiö Kirjan konttorissa, Svenska Tidningenin toimistossa ja Eino Railon kodissa. Käsikirjoitusten valmistuttua niistä otettiin kopiot, jotka jaettiin eri kaupunginosiin monistettaviksi. Lehti ilmestyi 9.2. ja 9.4.välisenä aikana 26 kertaa. Päivittäinen painos oli 800—1 000. Kotimaan uutisensa lehti hankki mm. yhteishyvän valiokunnan vakoiluosastolta. Ulkomaan uutisensa se sai venäläisistä lehdistä ja valkoisten salaisella langattomalla lennättimellä suoraan Saksasta. Esimerkiksi maaliskuun loppupuolella lehti julkaisi täsmällisiä tietoja saksalaisten länsirintamalla aloittamasta suurhyökkäyksestä ja huhtikuun alussa se pystyi kertomaan Vian tilanteesta tarkempia uutisia kuin samaan aikaan Valkoisen Suomen sanomalehdet.¹⁰

Jo ennen sodan syttymistä Vapaa Sana — Fria Ordin itsenäisyysmiehiin lukeutuneet toimittajat Railo ja Grotenfelt olivat kirjoittaneet bolševismista, venäläisestä sotaväestä ja suomalaisesta sosialismista varsin jyrkin sanakääntein (ks. s. 23, 34). Aloittaessaan helmikuussa Vapaa Sana — Fria Ordin toimittajina Railo ja Grotenfelt jatkoivat kirjoittamista samoilla linjoilla.

Jo Vapaa Sana — Fria Ordin ensimmäiseen, 9. helmikuuta ilmestyneeseen numeroon Grotenfelt kirjoitti ruotsiksi tekstin, jossa hän ensimmäisenä valkoisena helsinkiläisenä propagandistina käytti taistelusta nimeä Finlands frihetskrig. Grotenfeltin mukaan sota oli saanut Venäjän-vastaisen luonteen silloin, kun venäläinen sotaväki oli Viipurissa ryhtynyt auttamaan suomalaisia punaisia. Tapahtumien kehittymisestä Grotenfelt tekstissään kertoi — ilmeisesti 42. armeijakunnan Viipurissa 28.1. antamaa julistusta muuntaen —, että bolševikkien Helsingin aluekomitea oli 1.2. julistanut sodan Suomen lailliselle hallitukselle ja sen suojeluskunnille.

Seuraavan päivän numerossaan lehti kirjoitti venäläisistä joukoista, että ne olivat passiivisia ja puolueettomia. Helmikuun 16:ntena se painotti, että Suomi oli koko Euroopan etuvartio bolševismia vastaan. Kymmenen päivää myöhemmin lehti katsoi, että Suomi oli sodassa Venäjän kanssa, ja 1.4. se määritteli tilanteen seuraavasti:

Meille porvarillisille on tämä taistelu vapaussotaa venäläisiä vastaan, taistellua vasta saavutetun itsenäisyytemme puolesta niitä voimia vastaan, jotka koettavat muodostaa valtiollisen ja kansallisen sekä yhteiskunnallisen elämämmme venäläisen mallin mukaan.

Valkoisessa Suomessa Venäjän-vastaisen vapaussodan näkemystä propagoivat ensimmäisinä aktivistit. Myös Etelä-Suomessa porvarillisen väestön keskuudessa juuri

7 VA VapSA 842 Tiedonantolehti 12.2., 19.2., 21.2., 28.3., 5.4.

8 VA VapSA 217 a R. Engelbergin Kotkan suojeluskunnan historiikki ja Päivätiedonantojen ja Maanalaisen numerot.

9 Railo 1918, s. 92.

10 Dahl, Kamp och äventyr i röda Finland 1918, s. 166—177.

aktivistit ja itsenäisyysmiehet olivat punaisten vallan aikana niitä, jotka yleisestä linjasta poiketen nimittivät sotaa vapaussodaksi ja korostivat sen Venäjän-vastaista luonnetta.¹¹

6.1.3. Päiväkirjanpitäjien sodan luonnetta koskevat näkemykset

Punaisten tukittua oikeiston normaalit julkaisukanavat porvarilliset henkilöt ryhtyivät merkitsemään näkemyksiään yksityisiin päiväkirjoihin. Lähteinä on käytetty kirjailija Juhani Ahon, kansanedustajien Santeri Alkion, Tekla Hultinin ja Lauri Ingmanin, maisteri Henrik Hildénin, neiti Hedvi Lindbergin, neiti Martta Lindellin, insinööri Johan Sebastian Niskan, pastori Huugo Nybergin, professori E.G. Palménin ja agronomi Filip Saalastin punaisen vallan aikana Etelä-Suomessa pitämiä päiväkirjoja. Lisäksi käytettävissä on ollut yksi kirjoittajan nimeä vailla oleva päiväkirja, jonka pitäjäksi on päätelty maisteri Matti Kivekäs, sekä yksi päiväkirja jonka kirjoittajasta ei ole lainkaan tietoja. Juhani Aho julkaisi päiväkirjansa vuonna 1919 Hajamietteitä kapinaviikoilta -nimisenä, Tekla Hultinin punaisen vallan aikaiset merkinnät sisältyvät Päiväkirjani kertoo -teoksen vuonna 1938 ilmestyneeseen toiseen osaan, ja Filip Saalastin päiväkirjan julkaisi Savon Sanomat tuoreeltaan 27.4.1918. Muita luettelon päiväkirjoja ei ole julkaistu.

6.1.3.1. Juhani Ahon hajamietteet

Kirjailija Juhani Aho asui koko sodan ajan kotonaan Helsingissä. Kuultuaan 28.1. kerrottavan, että Helsingin kaduilla oli ammuttu, Aho merkitsi päiväkirjaansa: ”Siis on kuin onkin olemassa sota, sisällinen sota.” Pari päivää myöhemmin hän pohti sitä, miten kansalaissota voitaisiin lopettaa. Helmikuun 2:sena hän punaisten motiiveista kirjoittaessaan katsoi, että ”sotaa se on luokkasotakin”. Luettuaan samana päivänä Työmiehestä kirjoituksen Vaarallista peliä hän ihmetteli, miten ”kansalaissodankaan aikana” sen julkaiseminen oli ollut mahdollista. Pari viikkoa myöhemmin Aho pohti, kuinka käynnissä olevaa sotaa sen päätyttyä voitaisiin kuvata kaunokirjallisuuden keinoin. Itsestään hän totesi, ”ettei voisi tämän ajan sankaruuksia intomielin ylistää”, sillä ei ollut ”kansalaissodasta, ei luokkasodasta ylevän ja ylentävän eepoksen aiheeksi”. Helmikuun 23. päivänä Aho kirjoitti, että hänellä ja hänen tuttavillaan oli ”oikea uutispörssi”, jonne he kokoontuivat päivittäin ”noteeraamaan vapaustaistelun kursia”.¹² Saman päivän iltana hän merkitsi päiväkirjaansa, että luultavasti vielä oli taisteltava ”monta porvariston vapaussotaa köyhälistön vallankumoussotien jälkeen”. Maaliskuussa Aho taas eri yhteyksissä nimitti sotaa sisällissodaksi, kansalaissodaksi ja veljessodaksi. Huhtikuun 28. päivänä — saksalaisten valloitettua Helsingin ja valkoisten voiton jo varmistuttua — Aho kirjoitti päiväkirjaansa, ettei tämä ollut voitto, vaan tappio — kaikkien, koko Suomen. Voitto veljessodassa ei ole voitto, josta voittaja voi seppelöidä itsensä.¹³

Venäläisistä joukoista Aho kirjoitti sodan ensimmäisenä päivänä, ettei niitä näkynyt ”missään”. Hän lisäsi kuitenkin, että ainakin pääkaupungissa ne edistivät ”vallan-

11 Vapaa Sana — Fria Ordin numeroita on seuraavissa arkistoissa: VA VapSA 161 b, 192 ab, L. Ingmanin kok. B 2:3, K. Nukarin kok.; HYK P. Virkkusen kok. 40.

12 ”Uutispörssi” kokoontui lehtori L.R. Hirvensalon kodissa Pietarinkatu 5:ssä. Istuntoihin osallistuivat Juhani Aho, L.R. Hirvensalo, yliopettaja Toikka, Uuden Suomettaren päätoimittaja Artturi H. Virkkunen ja teol.tri Paavo Virkkunen. Virkkunen 1953, s. 323. Istuntojen aikana käsiteltyä materiaalia on VA:ssa Artturi H. Virkkusen kok. 6 ja HYK:ssa Paavo Virkkusen kok. 40.

13 Aho 1919, s. 20, 79, 88, 230—231, 274, 276, 394, 431, 578.

kumouksen asiaa pelkällä olemassaolollaan”. Pohtiessaan samana päivänä Suomen suhdetta Venäjään hän kirjoitti, että käynnissä oleva taistelu oli ”sotaa myöskin Venäjää vastaan, pohjaltaan ehkä oikeastaan juuri sitä”. Käsitystään Aho perusteli sillä, että Pohjanmaalla ”sotatoimet näyttävät kohdistuneen venäläisiä vastaan”. ”Virallisesti” Ahon mukaan oli kuitenkin käynnissä sota ”omia ryöstäjiä vastaan ja siis sisällissota”. Helmikuun 5:ntenä Aho kirjoitti, että Pohjanmaalla, Savossa ja Karjalassa kyllä tiedettiin, miten punaiset taistelivat ”ryssän” aseilla. Neljästi hän sodan aikana korosti sitä, että Suomi oli Länsi-Euroopan etuvartio taistelussa itää vastaan. Useita kertoja hän merkitsi päiväkirjaansa tietoja siitäkin, että venäläiset joukot pysyivät Helsingissä puolueettomina tai olivat poistumassa maasta.¹⁴ Saksalaisten saavuttua 12.4. Helsinkiin Aho määritteli tilanteen näin:

Kunpa saisin sen siihen, että tässä lopulta ja pääasiallisesti sittenkään ei ole kysymys meistä, ei meidän pelastamisesta omista punaisistamme, vaan ryssistä. Mutta liekö täällä enää ainoatakaan ryssää, ainakaan aseellista. Ja jos nämä omamme olisivat olleet edes pieni ryöväri- ja anarkistijoukko, mutta kun siihen sotkeutui koko suunnaton työläisluokka.

Kaiken kaikkiaan Ahon yli 600-sivuisessa päiväkirjassa venäläisiä koskevia merkintöjä on vähän. Ylipäätään Aho katsoi, että käynnissä on taistelu, jossa toisella puolella oli porvaristo ja toisella puolella kapinallinen työväestö. Itsensä Aho sijoitti porvariston puolelle.¹⁵

6.1.3.2. Santeri Alkion muistiinpanot

Myös maalaisliittolainen kansanedustaja-kirjailija Santeri Alkio oleskeli punaisen vallan aikana Helsingissä. Suurimman osan tästä ajasta hän majaili piiloasunnossa, koska pelkäsi joutuvansa punaisten vangiksi. Sodan luonteesta Alkio kirjoitti päiväkirjaansa 19.2., että käynnissä oli sisällinen sota, jossa materialistiset ”hävityksen ja lankeemuksen voimat” pyrkivät tuhoamaan ”puhdistumisen tahdon” ja ”kansallisen veljeyden”. Alkio ennusti, että alkaneessa taistelussa ”kaupunkikulttuuri murhaa itsensä sosialidemokratian ja kapitalismin kera”, minkä jälkeen koittaa vapauden aika. Seuraavana päivänä Alkio merkitsi, ettei ”sisällisessä sodassamme” niinkään ollut kysymys työväen vallankumouksesta, vaan anarkian ja järjestyksen välisestä taistelusta. Maaliskuun puolivälissä hän edelleen nimitti taistelua veljessodaksi ja kansalaissodaksi, ja 23.3. hän katsoi, että ”sisällinen sota on käsitettävä sulattimoksi, kiirastuleksi, jonka kautta Suomen kansa on käyvä tullessaan itsenäisten valtioiden kilpakentille”.¹⁶

Sosialisteja Alkio piti ”rosvoina”, jotka olivat nousseet kukistamaan laillisen yhteiskuntajärjestyksen. Ajan yleistä propagandaklišeetä käyttäen hän kirjoitti, että sosialistien tarkoitus oli ”tehdä tyhjäksi Suomen itsenäisyys, ryöstää kansallisomaisuus, murhata kaikki vastustajat ja auttaa valtaan Manner, Sirola, Tokoi ja kumppanit”. Talonpojiston Alkio näki valiojoukoksi, joka voittaisi sekä materialistisen sosialismin että ”itsekkään kapitalismin” ja toteuttaisi ”talonpoikaisen kansanvallan”.¹⁷

Venäläisistä joukoista Alkio kirjoitti päiväkirjaansa 8. helmikuuta, että ”maasotaväki ja huomattava osa meriväkeä haluaa rauhaa ja päästä kotiin”. Viikkoa myöhemmin hän totesi, että ”Haminan ryssät eivät lähde taistelemaan”. Helmikuun 19:ntenä hän kirjoitti, että venäläiset sotilaat möivät varastojaan ja olivat ilmeisesti poistumassa Suomesta. Pari päivää myöhemmin Alkio katsoi, että ”Venäjän huonoimpain ai-

¹⁴ Aho 1919, s. 13, 33, 54, 140, 160, 162, 322, 401, 403.

¹⁵ Aho 1919, s. 59, 61, 68, 78, 113, 115, 138, 211, 230, 532, 548.

¹⁶ VA S. Alkion pvk. 19.2., 20.2., 16.3., 19.3., 23.3.,

¹⁷ VA S. Alkion pvk. 4.2., 11.2., 13.2., 15.2. 19.2.

nesten kaatopaikaksi Suomi on jäänyt”, sillä Suomesta lähti ”kotimaahansa kaikki vähänkin parempi sotaväki” ja tänne jäivät ja tänne tulivat ”Pietarin rosvo- ja huligaanijoukot”. Venäjän kansankomissariaattiin Alkio viittasi kerran. Tuolloin hän väitti, että kyseinen hallitus soti ”Venäjstä irronneita valtioita Suomea, Ukrainaa ja Puolaa vastaan”.¹⁸

Saksalaisten interventioon Alkio suhtautui kriittisesti. Kun Helsingissä helmikuussa kerrottiin huhua, että Saksa aikoi lähettää joukkoja Suomeen ja ”tuoda tänne prinsin kuninkaaksi”, Alkio päätteli, että ”talonpoikain vapaustaistelua” aiottiin käyttää ”kansanvallan kukistamiseksi ja germaanivallan vahvistamiseksi”. Maaliskuun 9:ntenä — saksalaisten noustua maihin Ahvenanmaalle — Alkio kysyi, ”menikö Suomen vapaus”; ja hän vastasi, että ”Saksan sekaantuminen asioihimme merkitsee huomattavassa määrässä itsenäisyytemme menetystä”.¹⁹

6.1.3.3. Tekla Hultinin päiväkirjan kertomaa

Nuorsuomalainen kansanedustaja, filosofian tohtori Tekla Hultin asui punaisen vallan aikana kotonaan ja tuttaviansa luona Helsingissä. Helmikuun 8:ntenä Hultin kysyi päiväkirjaltaan,²⁰ ”miksi tämä suunnaton onnettomuus, sisällinen sota kohtaa meitä”. Seuraavana päivänä hän kertoi tavanneensa erään äidin, joka oli iloinnut siitä, että ”suuri taistelu nyt oli käynnissä isänmaan vapauden ja itsenäisyyden sekä laillisen oikeusvaltion puolesta”. Hultin tahollaan ihmetteli, miten tuo nainen oli onnistunut unohtamaan ”taistelun muuttumisen yht’aikaa luokkataisteluksi”, mitä Hultin itse ei ”koskaan saanut ajatuksistaan”. Samana päivänä Hultin kertoi tavanneensa toisenkin äidin, jonka ainoa poika oli ”vapaussodassa”. Helmikuun puolivälissä Hultin kirjoitti ”kapinasta”, ja maaliskuussa hän pohti sitä, että ”elleivät sosialistit olisi toimeenpanneet tätä kansalaissotaa, jääkärit olisivat nyt kansallissankareita”. Samoihin aikoihin hän kuitenkin valkoisen alueen tapahtumista kirjoittaessaan nimitti sotaa myös vapaustaisteluksi ja vapaussodaksi.

Ajan yleistä porvarillista näkemystä noudattaen Hultin piti punaisia vastustajia ”roistoina”, ”ryöväreinä” ja ”roskaväkenä”. Rikollisuuden hän katsoi levinneen Suomeen Venäjältä. Yleistä kielikuvaa käyttäen Hultin kirjoitti, että kansan ruumista jäyti ”syöpä”, jonka poistamiseksi ”leikkaus” oli välttämätön.²¹

6.1.3.4. Lauri Ingmanin kannanotot

Suomalaisen puolueen kansanedustaja, teologian professori Lauri Ingman asui valankumouksen alkaessa kotonaan Helsingissä. Kun pääkaupungissa 30.1. levisi tieto, että Eero Haapalainen oli uhannut vangita porvarilliset kansanedustajat, Lauri Ingman siirtyi kotoaan ”tuttaviin”,²² joiden luona hän oleskeli koko punaisten valtakauden ajan. Ingmanin mentyä ”maan alle” Vaasasta kulkeutui SVT:n välittämänä Tukholmaan huhu, että punaiset olivat surmanneet hänet.²³ Helmikuun 20:ntenä senaattori Heikki Renvall saattoi kuitenkin Ingmanin valkoisten alueella asuville ystäville ilmoittaa, että Ingman eli ja oli turvassa.²⁴

18 VA S. Alkion pvk. 8.2., 14.2., 16.2., 19.2., 21.2.,

19 VA S. Alkion pvk. 12.2., 9.3.

20 Hultinin Päiväkirjani kertoo -teosta verrattiin punaisen vallan aikaa koskevilta osiltaan Valtionarkistossa T. Hultinin kokoelmassa oleviin alkuperäisiin päiväkirjoihin ja todettiin painetun tekstin tarkasti vastaavan alkuperäistä käsin kirjoitettua päiväkirjaa. Vrt. Kiiski 1978, s. 273.

21 Hultin 1938, s. 284, 286, 318, 320, 325, 348, 366, 383; vrt. Kiiski 1978, s. 230—231.

22 VA L. Ingmanin kok. B 1:1 pvk. 30.1.

23 VA VapSA 562 Colliander Svenska Telegrambyrånille 11.2.

24 VA VapSA 564 Renvall G. Ranckénille 20.2.

Sodan luonteesta Ingman merkitsi päiväkirjaansa 31.1., että käynnissä ilmeisesti oli ”kansamme vapaustaistelu”. Aluksi Ingmanista oli näyttänyt siltä, että suomalaiset saisivat itsenäisyytensä ”ilmaiseksi”. Näin ei kuitenkaan ollut käynyt, vaan vapaus oli ”ilmeisesti kovalla kamppailulla voitettava”. Helmikuun ensimmäisellä viikolla Ingman kuitenkin nimitti taistelua kansalaissodaksi, samalla kun hän pani merkille, että venäläiset joko pysyivät puolueettomina tai poistuivat maasta.²⁵ Kansalaissodaksi hän kutsui taistelua myös porvarillisen propagandan tarpeisiin laatimissaan julistuksissa ja katsauksissa, kuten edellä on esitetty.

Vanhan sivistyssuvun pappisjäsenestä Lauri Ingmanista näytti siltä, että punaiset olivat ”kansamme kaikkein huonointa, saastaisinta, kurjinta ainesta”.²⁶ Aikakauden yleistä porvarillista kuvastoa ja sanastoa käyttäen hän kirjoitti, että käynnissä oli ”etujoukon taistelu kaiken sen puolesta, mikä ihmiskunnalle on jonkin arvoista, sivistyksen, siveyden, kunniallisuuden puolesta sitä vastaan, mikä ihmiselämässä on alhaisinta, raa’inta, kurjinta”; ja hän katsoi, että valkoiset taistelivat sitä ”suunnatonta saastaa vastaan, joka Venäjän syvimmistä lätäköistä nyt uhkaa vuotaa yli maan, upottaakseen vyörynsä ihmiskunnan tähänastiset parhaat saavutukset”.²⁷

6.1.3.5. Ernst Gustaf Palménin ja Huugo Henrik Nybergin tilanteentulkinnat

Valtioneuvos, historian professori, vapaaherra Ernst Gustaf Palmén asui punaisen vallan aikana kotonaan Helsingissä. Laajassa päiväkirjassaan Palmén keskittyi päivänkohtaisten tapahtumien kuvailuun; sodan yleisluonnetta koskevia pohdintoja hänen tekstissään oli vähän. Sosialidemokraattien suorittamaa vallankaappausta hän nimitti kapinaksi, ja sotaa hän kutsui sisälliseksi sodaksi tai kansalaissodaksi.²⁸

Venäläisistä sotilaista Palmén 13.2. kertoi, että heitä poistui Helsingistä 20 junanvau-nullista päivässä. Pari päivää myöhemmin hän totesi, että suomalaiset punaiset saivat Pietarista ”murha-aseita ja elintarvikkeita”. Helmikuun 27:ntenä hän kirjoitti, että kun saksalaiset etenivät Virossa, ”koko se märkä, mikä Pietarin paise sisältää, puristetaan tänne”; ja hän tiesi kertoa, että Virosta jo oli tullut Helsinkiin ”laivoittain Räävelin voitettuja, kaikki bolševikkeja”. Maaliskuun 13:ntenä hän kuitenkin saattoi havaita, että venäläiset sotilaat olivat Helsingistä ”miltei kokonaan kadonneet”. Karjalan rintaman tilanteesta Palmén maaliskuun lopussa kirjoitti, että siellä sota todella ”on muodostunut venäläis-suomalaiseksi sodaksi”. Perusteluksi hän esitti huhun, joka todellista tilannetta voimakkaasti paisutellen kertoi, että Karjalan rintamalla valkoisia vastaan taisteli 80 000 harjaantunutta, Suomen ulkopuolelta tullutta sotilasta.²⁹

Helsingissä piti päiväkirjaansa myös kuuromyökkien piiripappi Huugo Henrik Nyberg. Taistelua Nyberg nimitti veljes- ja kansalaissodaksi. Valkoiset joukot olivat hänestä puhdaskatseisia, ”jalon aatteen innoittamia”, ”kuin pyhään taisteluun nousevia”, kun taas punaiset olivat raakoja rikollisia, joilla ”verenhimo ja murhanjano kiehui silmissä”. Venäläiset Nyberg koiki barbaareiksi, ”liukaskielisiksi” raakalaisiksi, mutta saksalaiset olivat hänestä ”jalorotuista” kansaa. Venäläisistä sotilaista Nyberg kertoi, että heitä sekä poistui Suomesta Pietariin että saapui sieltä suomalaisten punaisten avuksi. Itämeren-divisioonan vallattua Helsingin Nyberg pysähtyi pohtimaan sitäkin, mitä Saksan apu Suomelle todella maksoi.³⁰

25 VA L. Ingmanin kok. B 1:1 pvk. 31.1., 5.2., 6.2., 9.2.

26 VA L. Ingmanin kok. B 1:1 pvk. 31.1.

27 VA L. Ingmanin kok. B 1:1 pvk. 14.2.

28 HYK E.G. Palménin kok. V/39 pvk. 23.2., 8.3., 10.3., 14.3., 1.4.

29 HYK E.G. Palménin kok. V/39 pvk. 13.2., 15.2., 27.2., 13.3., 30.3.

30 JYHL Nyberg 1918, s. 2, 17, 28, 33, 44, 51, 55, 77, 95.

6.1.3.6. Helsingin ulkopuolella asuneiden päiväkirjanpitäjien muistiinpanot

Päiväkirjanpitäjistä maisteri Henrik Hildén asui Kirkkonummella, neiti Hedvi Lindberg Nauvossa, neiti Martta Lindell Toijalan lähellä Honkolan kartanossa, insinööri Johan Sebastian Niska Valkeakoskella ja agronomi Filip Saalasti Tampereella. Päiväkirjoissaan Hildén, Lindberg, Lindell, Niska ja Saalasti kuvasivat etupäässä omien paikkakuntiansa asioita. Hildén ja Lindberg nimittivät taistelua sisällissodaksi ja Saalasti kansalaissodaksi. Lindell ja Niska eivät käyttäneet sotaa luonnehtivia nimiä. Lindellille sota oli etupäässä punaisten ja valkoisten välistä taistelua, jossa kumpikin puoli vuorollaan syyllistyi raakuuksiin. Venäläisiin Lindell viittasi joitakin kertoja punaisten auttajina ja aseistajina. Niska puolestaan näki sodan porvarillisten ja punaisten väliseksi taisteluksi.³¹

Käytettävissä on edellisten lisäksi ollut Tampereella punaisen vallan aikana kirjeiden muotoon laadittu päiväkirja, jonka kirjoittaja oli ilmeisesti maisteri Matti Kivekäs.³² Sotaa Kivekäs nimitti johdonmukaisesti veljessodaksi.³³ Venäläisten osuutta hän ei lainkaan käsitellyt. Maaliskuun 5:ntenä hän tapahtumien yleisluonnetta pohtiessaan katsoi, ettei kyseessä ollut ”taistelu kapitalismia vastaan erikoisesti, vaan sivistystä vastaan yleensä”. Kirjoittajan mukaan ero ”byrokraattisen, militarisiin perustuvan imperialismin ja punakaartin pistimiin perustuvan demokratian välillä” ei ollut suuri. Punaisten johtajista kirjoittaja totesi, että suuri osa heistä oli ”törkeistä rikoksista tuomittuja vankeja, jotka nyt vapaiksi päässeinä mielin määrin saavat tyydyttää murhan- ja ryöstönhimoaan”.³⁴

Jossakin Suomenlahden rannikkokaupungissa — todennäköisimmin Kotkassa — kirjoitti ”kapina-ajan muistiinpanonsa” tuntematon mieshenkilö, jonka päiväkirja myöhemmin vuoden 1918 sodan muistoja kerätessä sijoitettiin kotkalaisen aineiston joukkoon Vapaussodan arkistoon. Sotaa luonnehtivia nimiä tämä tuntematon kirjoittaja ei päiväkirjassaan käyttänyt. Venäläiset hän näki suomalaisten punaisten auttajina, mutta ei katsonut Suomen ja Venäjän olevan sodassa keskenään. Helmikuun 27. päivänä — pyrkiessään näkemään taistelun laajoissa yhteyksissä — hän yleisiin kielikuviiin turvautuen kirjoitti, että ”idästä tullut rutto oli punaiset saastuttanut”. Hän katsoi, että ”länsimainen sivistys ja itämainen barbarismi” kamppailivat Suomessa ja jos Suomen valkoinen armeija voittaisi taistelun, se tekisi ”koko sivistyneelle Euroopalle arvaamattoman palveluksen”.³⁵

Yleissävyltään porvarillisten henkilöiden punaisessa Suomessa kirjoittamat propagandamonistheet ja päiväkirjat poikkesivat valkoisen Suomen sotapropagandasta. Punaisessa Suomessa porvarilliset henkilöt nimittivät taistelua yleisimmin kansalaissodaksi tai kapinaksi, samalla kun he näkivät sodan porvariston ja punaisten väliseksi asiaksi. Päiväkirjoissaan he kertoivat venäläisten joukkojen maasta poistumisesta, mutta yleistä porvarillisen propagandan kielikuvaa käyttäen he samalla korostivat, että Suomen valkoiset seisoivat itämaisen barbarian vastaisessa taistelussa länsimaisen sivistyk-

31 VA VapSA 187 H. Hildénin ja H. Lindbergin pvk; ÅAK käsikirj. kok. F:3 M. Mannsin (s. Lindell) pvk; Savon Sanomat 27.4. F. Saalastin pvk; SA PK 100 J. S. Niskan pvk. Huhtikuun 17:ntenä punaiset ampuivat Niskan Riihimäen lähellä, kun tämä oli useiden muiden valkeakoskelaisten tavoin kieltäytynyt punaisten organisoimasta työpalvelusta. Autio-Nordgren 1972, s. 133.

32 Päiväkirja on VA:ssa T.T. Kailan kokoelmassa. Päiväkirjan kuoressa on Lauri Hyvämäen arvelu, että kyseessä ovat Matti Kivekkään vaimolleen Maj Karinille (s. Snellman) lähettämien kirjeiden toisteet, jotka mahdollisesti oli tarkoitus myöhemmin julkaista. Matti Kivekkään surmasi 3.4. Tampereella sala-ampujan luoti.

33 VA T.T. Kailan kok. ”puhtaaksi kirjoitettu” pvk. 9.2., 20.2., 7.3.

34 VA T.T. Kailan kok. ”puhtaaksi kirjoitettu” pvk. 5.3.

35 VA VapSA 217 a Muistiinpanoja kapina-ajalta.

sen etuvartiossa. Oikeat tiedot ja väärät huhut punaisten väkivallanteoista sekä huoli omasta turvallisuudesta aiheuttivat sen, että porvarilliset propagandistit ja päiväkirjanpitäjät pitivät vastustajiaan rikollisina, roistoina ja ryöväreinä.

6.2. Tiedotusyhteudet ja lehdistön valvonta Etelä-Suomessa valkoisten valtauksen jälkeen

Tampereen valtaus ja saksalaisten maihinnousu ratkaisivat tilanteen huhtikuun aikana valkoisten eduksi. Sodan loppuviikkoina punaiset hävittivät perääntyessään rautatie-, lennätin- ja puhelinyhteyksiä. Rautatiet valkoiset saivat kuitenkin nopeasti korjatuiksi. Toukokuun 10:n tienoilla junat jo kulkivat säännöllisesti Helsingistä Pohjanmaalle, Savoon ja Viipuriin.¹ Huhti-toukokuun vaihteessa saatiin maan etelä- ja keskiosien väliset postilinjat jälleen kuntoon.² Myös lennätin- ja puhelinyhteydet korjattiin, ja esimerkiksi Helsingistä voitiin lähettää sähköitä Vaasaan huhtikuun 22:nnesta lähtien ja tilata puheluja Jyväskylään toukokuun 6:nnesta alkaen.³

Valtaamilleen alueille valkoiset järjestivät lennätinsensuurin, josta vastasivat sähköttäjät konttoreissaan. Sanomalehtiin sai sotauutisia lähettää vain saksalaisten tai suomalaisten sotilasviranomaisten luvalla.⁴ Ulkomaille menevän postin sensuroinnin postihallitus saksalaisten kehotuksesta järjesti siten, että kirjeet ja sanomalehdet ohjattiin Helsinkiin, Turkuun ja Ouluun, mistä ne tarkastuksen jälkeen lähetettiin ulkomaisille vastaanottajilleen.⁵

Huhtikuun kaoottisessa tilanteessa valkoiset viranomaiset pyrkivät estämään ulkomaisten kirjeenvaihtajien kontrolloimattoman liikkumisen valloitetuilla alueilla.⁶ Punaisten keskeyttämän ilmestymisensä aloittaneisiin porvarillisiin lehtiin viranomaiset kohdistivat samat määräykset, jotka olivat voimassa valkoisten kanta-alueella.⁷

Valkoisten valtaamien kaupunkien joukossa Tampere sai erikoisaseman sen tähden, että kaupungin komendantti G.A. Finne perusti sinne sensuurikomitean. Siihen kuuluivat maisteri G.T. Janson, tehtailija Raf. Haarla ja liikemies J.E. Turtonen. Komitean tehtävänä oli sanomalehtien tarkkailu ja kirjeiden sensurointi. Lehdille lähettämässään kiertokirjeessä Finne vetosi päämajan aiempiin ohjeisiin, joiden mukaan sotasalaisuuksia ei saanut kertoa eikä sodanjohtoa arvostella. Hän ilmoitti asettavansa ennakkosensuuriin ne lehdet, jotka eivät totelleet ohjeita. Valvonnan Finne ilmoitti jättäneensä sensuurikomitean tehtäväksi.

Tampereen lehdistä Tammerfors Aftonblad joutui Finnen sensuuritoimien kohteeksi. Huhtikuun 16:nä lehti julkaisi uutisen Manfall, jonka mukaan eräs valkoinen pataljoona oli kolmiviikkoisissa Länkipohjan-Vesilahden taisteluissa menettänyt yli 200 miestä. Saman numeron Kvinnopataljonon-uutisessa lehti kertoi punaisten naispataljoonasta. Lehden mukaan pataljoonan naissotilaita oli valtauksen jälkeen vangittu

1 Karjalan Sanomat 7.5.; Salmetar 7.5.; Savon Sanomat 7.5.

2 Tornion Lehti 30.4.; Kaleva 3.5.; Savon Sanomat 2.5.

3 Arajärvi, SVS IV 1924, s. 40; Keskisuomalainen 7.5.

4 SA vapaussota, Viipurin komendantti 12; OMA Tornion posti- ja lennätinkonttorin saapuneet kirjeet 1918.

5 SA PM 1918: 171: posti- ja lennätinhallituksen yleiskirje 16/1918.

6 30.4. Tampereen kaupungin komendantti G.A. Finne ilmoitti Turkuun, että sinne saapuneet ruotsalaiset toimittajat Klein ja Laurin oli vangittava ja lähetettävä Tampereelle. Turkulaiset vastasivat samana päivänä, että Jonas Castrénin kanssa kaupunkiin saapunut Klein oli jo matkustanut Helsinkiin. Laurinimisen toimittajan matkoista turkulaiset eivät osanneet kertoa mitään. SA vapaussota, Turun komendantti 2.

7 Maalis—huhtikuun yleisohjeiden jälkeen seuraavan sanomalehdille osoitetun kiertokirjeen lähetti sotasalaisuuskunnan päällikkö Wilhelm Thesleff 26.8. Siinä hän kielsi lehtiä paljastamasta sotasalaisuuksia ja arvostelemasta armeijan johtoa. HYK käsikirj. kok. Suomi-Finland-lehden kirjeenvaihto.

ja ammuttu. Lehti hyväksyi teloitukset, sillä sen mukaan oli oikein vapauttaa yhteiskunta ala-arvoisista yksilöistä aikana, jona kunnan kansalaiset näkivät nälkää. Viranomaisia lehti kuitenkin moitti siitä, että punaisia naissotilaita kulki vielä vapaina kaupungilla.

Komendantti Finnen mielestä Tammerfors Aftonbladın uutiset olivat sopimattomia. Huhtikuun 18. päivänä hän kirjoitti lehdille, ettei tappiolukuja saanut julkaista eikä viranomaisia arvostella.

Toistamiseen Finne joutui puuttumaan Tammerfors Aftonbladın sisältöön 23. huhtikuuta. Syynä oli lehden edellisenä päivänä julkaisema uutinen Skarpa lik. Se kertoi, että punaiset olivat vallassa ollessaan perustaneet Pyynikille sankarihautausmaan ja kätkeneet hautoihin ruumiiden alle aseita. Lehden mukaan aseita oli tarkoitus käyttää uuden kansannousun alkaessa. Finne ei hyväksynyt uutista, vaan määräsi ennakkosensuuriin kaikki Tammerfors Aftonbladın sotatoimia ja sota-ajan oloja koskevat kirjoitukset. Sensuroinnin Finne jätti sensuurikomitean tehtäväksi.⁸

Huhtikuussa ja toukokuun alussa valkoiset lopettivat valloittamisensa kaupungeissa sosialidemokraattisten lehtien ilmestymisen, takavarikoivat niiden omaisuuden ja vangitsivat niiden toimittajat valtiorikollisina.⁹ Vasemmistolehtien toiminta oli kokonaan keskeytyksissä syksyyn 1918, jolloin Suomen Sosialidemokraatti aloitti Helsingissä ilmestymisensä. Niistä 16 vasemmistolehdestä, jotka olivat tammikuussa 1918 ilmestyneet, vain kuusi jatkoi 1919—21 toimintaansa entisen nimisinä.¹⁰

6.3. Etelä-Suomen porvarillisten lehtien sodan luonnetta koskevat näkemykset 7.4.—2.5.1918

Etelä-Suomen kaupungeista valkoiset suomalaiset valloittivat Tampereen, Porin, Turun, Uudenkaupungin, Rauman, Heinolan, Lappeenrannan, Viipurin, Kotkan ja Haminan, ja saksalaiset valtasivat Hangon, Tammisaaren, Helsingin, Porvoon, Loviisan, Hämeenlinnan ja Lahden. Saksalaiset jakoivat saapuessaan von der Goltzin allekirjoittamaa julistusta (ks. s. 99—100), mutta muuten he pidättyivät ottamasta julkisesti kantaa Suomen sodan luonteeseen. Valkoiset suomalaiset sitä vastoin toivat kanta-alueeltaan mukanaan ne helmi-maaliskuussa muovautuneet näkemykset, että käynnissä oli vapaustaistelu ja vapaussota omia kapinallisia ja venäläisiä vastaan. Voidaan siis olettaa, että aloittaessaan punaisten keskeyttämän toimintansa saksalaisten valtaamien kaupunkien porvarilliset sanomalehdet ottivat kantaa sodan yleisluonteeseen toisin kuin valkoisten valloittamien kaupunkien lehdet.

6.3.1. Valkoisten suomalaisten valvontaan siirtyneet kaupungit

Pohjoisesta etelää kohti hyökkäävät valkoiset suomalaiset valtasivat Tampereen 6. huhtikuuta. Kaupungin porvarillisten sanomalehtien ilmestyminen alkoi 7.—10.4. En-

⁸ SA vapaussota, Hämeen sotilaspiiri 28, Tampereen sensuurikomitean kirjeenvaihto.

⁹ Tampereella valkoiset valtauksen jälkeen lakkauttivat Kansan Lehden ja takavarikoivat sen omaisuuden. Lehden toimitalon jakoivat kaupungin komendantinvirasto, suojeluskunta ja nuorsuomalainen klubi. Kansan Lehden toimittajat Evä, Hukkariutta, Raitio, Lehtomäki ja Huotari pakenivat Venäjälle, vangiksi jäivät Lönngren, Harvala, Huhta, Lindell ja Jokisalo. Vain toimitusharjoittelija Arvo Tuominen pääsi vapaaksi lyhyen pidätyksen jälkeen. Kotkassa valkoiset lakkauttivat Eteenpäin-lehden osuuskunnan ja julistivat sen omaisuuden myymis- ja hukkaamiskieltoon. Lehden henkilökunnasta valkoiset teloittivat toimittaja A. Vesan ja yhtiön hallituksen jäsenet E. Nokelan ja E. Vakkurin. Hallituksen jäsen V. Turunen kuoli kesällä 1918 vankileirissä, ja taloudenhoitaja A. Aitio menehtyi myöhemmin vankileirillä saamiinsa vammoihin. TA 07(471) Kansan Lehden ja Eteenpäin-lehden paperit.

¹⁰ Ilman nimenmuutosta tai tilapäiseksi jääneen nimenmuutoksen jälkeen jatkoivat kotkalainen Eteenpäin 1920, tamperelainen Kansan Lehti 1920, oululainen Kansan Tahto 1921, kuopiolainen Savon Työmies 1920, turkulainen Sosialisti 1919 ja mikkeliäinen Vapaus 1919.

simmäisissä pääkirjoituksissaan suomalaisen puolueen Aamulehti nimitti taistelua sisällis- ja kansalaissodaksi, mutta siirtyi sitten käyttämään vapautussota-nimeä. Nuor-suomalainen Tampereen Sanomat puolestaan kutsui huhtikuun 10. ja 14. päivän pääkirjoituksissaan taistelua kansalaissodaksi, mutta otti sen rinnalle käyttöön jo 16.4. vapaussota-sanana. Tammerfors Aftonblad taas katsoi, että käynnissä oli vapaustaistelu (frihetsstrid). Valkoisten vastustajiksi kaikki kolme lehteä nimesivät omat kapinalliset ja venäläiset.¹ Rintamauutistensa yleisotsikkona Aamulehti käytti Vapaussota-sanana, Tampereen Sanomat sanaparia Suomen vapaussota ja Tammerfors Aftonblad nimeä Befrielsekriget.

Porin valkoiset suomalaiset valloittivat 12.4., minkä jälkeen keskeytyneen ilmestymisensä aloittivat suomalaisen puolueen Satakunnan Kansa 15.4. ja ruotsalaisten Björneborgs Tidning 19.4. Pääkirjoituksissaan Satakunnan Kansa nimitti taistelua kansalaissodaksi ja sisällissodaksi, ja Björneborgs Tidning käytti sanaa vapaustaistelu (frihetsstrid). Valkoisten vastustajina kumpikin sanomalehti piti ensisijaisesti suomalaisia punaisia ja toissijaisesti näihin liittyneitä venäläisiä sotilaita.² Sotauutistensa toistuvaksi otsikoksi Satakunnan Kansa otti Vapaustaistelun ja Björneborgs Tidning sanan Frihetsstriden.

Porista valkoiset tunkeutuivat etelää kohti ja ottivat haltuunsa Rauman 17.4. Tämän jälkeen aloittivat kaupungissa punaisten keskeyttämän toimintansa suomalaisen puolueen Länsi-Suomi 18.4. ja maalaisliiton Lalli 20.4. Huhtikuun pääkirjoituksissaan Länsi-Suomi nimitti taistelua sisällissodaksi ja Lalli kansalaissodaksi. Länsi-Suomi korosti, että valkoisten tavoitteena oli vapauttaa maa omista punaisista ja näihin liittyneistä venäläisistä sotilaita, kun sitä vastoin Lalli painotti sitä, että valkoisten vastustajina olivat nimenomaan kotimaiset kapinalliset.³ Taistelu-uutistensa yleisotsikkona Länsi-Suomi käytti sanaparia Suomen sota ja Lalli sanaa Sotatapahtumia.

Turun ottivat haltuunsa saaristosta saapuneet valkoiset ja kaupungin omat suojeluskuntalaiset 12.4. Kaupungin sanomalehdet, suomalaisen puolueen Uusi Aura, nuor-suomalaisten Turun Sanomat ja ruotsalaisten Åbo Underrättelser aloittivat säännöllisen ilmestymisensä 13.—14.4. Ensimmäisten ilmestymisviikkojensa aikana Uusi Aura ja Turun Sanomat nimittivät taistelua johdonmukaisesti kansalaissodaksi, Åbo Underrättelserin käyttäessä sisällissota (inbördeskrig)-nimitystä. Valkoisten vastustajiksi turkulaiset lehdet nimesivät yleisimmin kotimaiset kapinalliset ja maahan jääneet venäläiset sotilaat.⁴ Yleisotsikkonaan Turun Sanomat käytti 19.4. lähtien sanoja Suomen vapaustaistelu, Uudessa Aurassa toistuvana otsikkona oli 17.4. alkaen Punakaartilaiskapinan kukistaminen ja Åbo Underrättelserissä 15.—17.4. Revolutionstidens förlopp i Åbo ja 17.4. lähtien Från frihetskrigets front.

Huhtikuun lopussa myös Uusikaupunki joutui pohjoisesta ja etelästä saapuneiden valkoisten joukkojen haltuun. Kaupungin nuorsuomalainen sanomalehti Vakka-Suomi aloitti ilmestymisensä 27.4. Ensimmäisessä pääkirjoituksessaan lehti katsoi, että

1 Aamulehti 7.4. Sisällinen sota, viittauksia kansalaissodan syihin, 8.4. Punaisten petomaisuus, 10.4. Suomen vapautussota; Tampereen Sanomat 10.4. Kuka alkoi, 14.4. Painovapauden väärinkäyttö sosialistilehdissämme, 16.4. Venäjän Karjala ja Suomi; Tammerfors Aftonblad 8.4. Finlands befriare.

2 Satakunnan Kansa 18.4. Suomen punaiset ulkomaiden sosialidemokraattien tuomitsemina, 20.4. Kat-saus yleiseurooppalaisiin sotatapahtumiin; Björneborgs Tidning 20.4. Honnör för de stupade, 23.4. Vår frihetsstrid.

3 Länsi-Suomi 18.4. Sota idän ja lännen välillä; Lalli 23.4. Uutta Suomea luomaan, 27.4. Mistä nyt on kysymys.

4 Turun Sanomat 13.4. Turku taas vapaa, 14.4. Johtajat vastuuseen, 15.4. Kansalaissota; Uusi Aura 14.4. Vapautuksen hetkellä, 15.4. Oliko kansalaissota välttämätön, 17.4. Tulevaisuuden suunnitteluja; Åbo Underrättelser 14.4. Uppgörelsen, 15.4. Revolutionens misstag, 16.4. Den politiska lögnens makt.

valkoiset kävivät sisällissotaa väkivaltaisista kotimaisista kapinallisista vastaan.⁵ Rintamautistensa toistuvaksi otsikoksi Vakka-Suomi otti Sotarintamilta-sanana.

Valkoisen armeijan Viipurin-operaatio alkoi 19.4. Sen yhteydessä Lappeenranta siirtyi valkoisten valvontaan 26.4. Kaupungin porvarillisista sanomalehdistä nuorsuomalainen Etelä-Saimaa alkoi ilmestyä 28.4. Pääkirjoituksessaan 2.5. Etelä-Saimaa kutsui päättyvää taistelua kansalaissodaksi,⁶ mutta rintamautistensa yleisotsikoksi se otti Vapaustaistelun. Lappeenrannan vanhasuomalaisen äänenkannattaja Etelä-Savo ilmestyi lakkautuksen jälkeen ensimmäisen kerran 4.5., joten sen sisältöjä käsitellään vasta seuraavassa luvussa.

Viipurin valkoiset valtasivat 29.4. Kun kansanpuolueen äänenkannattaja Karjalan Aamulehti julkaisi 30.4. ensimmäisen numeronsa, se pääkirjoituksessaan piti taistelua kansalaissotana kotimaisia kapinallisista vastaan. Huhtikuun viimeisenä päivänä aloitti niin ikään ruotsalaisten Viborgs Nyheter, joka katsoi, että päätynyt taistelu oli ollut sisällissotaa (inbördeskrig) kotimaisia kapinallisista ja venäläisiä sotilaita vastaan.⁷ Yleisotsikkonaan Viborgs Nyheter käytti 2.5. lähtien Inbördeskriget-sanaa. Muut Viipurin porvarilliset lehdet sekä Heinolan, Kotkan ja Haminan lehdet julkaisivat ensimmäiset numeronsa vasta toukokuun 2. päivän jälkeen, joten niitä ei ole tässä yhteydessä käsitelty.

6.3.2. Saksalaisten valtaamat kaupungit

Saksalaiset nousivat maihin Hangossa 3.—4.4. Kaupungin sanomalehdet Hangö ja Länsi-Uusimaa aloittivat ilmestymisensä 9.4. Ensimmäisen ilmestymisviikon pääkirjoituksissaan kumpikin lehti nimitti sotaa kansalaissodaksi tai, kuten Länsi-Uusimaa myös teki, ”punaiseksi luokkasodaksi”. Porvarillisten valkoisten vastustajiksi hankolaislehdet nimesivät joko kotimaiset kapinalliset tai yhtyneet suomalaiset punakaartilaiset ja venäläiset sotilaat.⁸ Tuoreimpien uutistensa otsikkoina Hangö käytti sanapareja Senaste nytt tai Kriget i Finland ja Länsi-Uusimaa otsikoita Kansalaissota Suomesa tai Sotatapahtumat Suomessa.

Tammisaareen saksalaiset joukot saapuivat 5.4. Kun kaupungin ainoa sanomalehti Vestra Nyland aloitti 9.4. ilmestymisensä, se jyrkästi tuomitsi omien sosialistien kapinan, mutta ei painottanut venäläisten osuutta tapahtumien kulkuun. Sotaa luonnehtivia nimiä ei Vestra Nyland pääkirjoituksissaan käyttänyt.⁹ Lehden rintamautisten yleisotsikkona oli sanajono Nyheter för dagen.

Helsinki siirtyi saksalaisten käsiin 12.4. Punaisten keskeyttämän ilmestymisensä aloittivat Helsingin Sanomat ja Hufvudstadsbladet 14.4. ja Uusi Suometar 15.4. Pääkirjoituksissaan Helsingin Sanomat ja Uusi Suometar nimittivät sotaa kansalaissodaksi ja sisällissodaksi, Hufvudstadsbladet käytti samaan aikaan kansalaissotaa (medborgarkrig), sisällissotaa (inbördeskrig) ja vapaustaistelu (frihetsstrid) -sanoja. Vastustajiksi Helsingin Sanomat nimesi yleisimmin kotimaiset kapinalliset. Hufvudstadsbladet ja Uusi Suometar puolestaan korostivat, eikä valkoisia vastaan oli punaisten rinnalla taistellut venäläisiä.¹⁰ Yleisotsikkonaan Helsingin Sanomat käytti aluksi sanaparia Viimei-

5 Vakka-Suomi 27.4. Punaisen hirmuvallan päättyessä.

6 Etelä-Saimaa 2.5. Sureville, kärsiville.

7 Karjalan Aamulehti 30.4. Pakkovaalta väistynyt; Viborgs Nyheter 2.5. Den nya finska armén.

8 Hangö 11.4. Pressens ansvar; Länsi-Uusimaa 12.4. Sosialistijohtajien rikollinen maankavallus ja sen seuraukset, 16.4. Luokkasodan häpeällinen taura.

9 Vestra Nyland 9.4. Under det röda väldet, 11.4. När stormklockan ljuder, 13.4. Vedergällning.

10 Helsingin Sanomat 14.4. Elintarvikekysymys kapinan jälkeen, 16.4. Tulevaisuuden lähtökohtia, 20.4. Koulut käyntiin; Hufvudstadsbladet 22.4. Två fallna svenska, 24.4. Nationalitetsfred i landet, 27.4. Framtidens uppgifter; Uusi Suometar 15.4. Mahdoton ajatus, 19.4. Työväen pottäjät joukkojansa pimitämässä 1, 23.4. Työväen pottäjät joukkojansa pimitämässä 2.

set tiedot, mutta muutti sen 21.4. Vapaussotamme-sanaksi. Hufvudstadsbladetin toistuvana sotauutisten otsikkona oli huhtikuussa Nyheter för dagen. Uusi Suometar käytti Sotatapahtumat Suomessa -otsikon rinnalla myös nimiä Vapaussota ja Vapaustaistelu.

Helsingin antauduttua myös Porvoo siirtyi saksalaisten ja suomalaisten valkoisten käsiin. Kaupungin sanomalehdet Uusimaa ja Borgåbladet aloittivat ilmestymisensä 15. ja 16.4. Huhtikuun pääkirjoituksissaan kumpikaan lehti ei käyttänyt sotaa luonnehtivia nimiä. Valkoisten vastustajina lehdet pitivät joko pelkästään kotimaisia kapinallisia tai yhtyneitä kotimaisia ja venäläisiä voimia.¹¹ Rintamautistensa yleisotsikkoina Porvoon lehdet käyttivät neutraaleja sanapareja Sotatapahtumat Suomessa ja Allmänna notiser.

Otto von Brandensteinin johtama maihinnousuosasto otti haltuunsa Loviisan 7.4. Kaupungin ruotsinkielinen sanomalehti Östra Nyland aloitti ilmestymisensä 17.4. Käynnissä olevaa taistelua lehti nimitti veljessodaksi (brödrakrig), kansalaissodaksi (medborgarkrig) ja luokkasodaksi (klasskrig).¹² Yleisotsikkoina lehti käytti sanoja Klasskriget ja Kriget i Finland. Aloittaessaan 26.4. punaisten keskeyttämän ilmestymisensä myös Loviisan Sanomat nimitti taistelua luokkasodaksi ja katsoi, että valkoiset kamppailivat venäläisten avustamien kotimaisten kapinallisten kukistamiseksi.¹³

Etelästä hyökkäävä saksalainen Itämeren-divisioona valloitti huhtikuun lopussa Hämeenlinnan ja Otto von Brandensteinin osasto otti haltuunsa Lahden. Samaan aikaan näitä kaupunkeja kohti tunkeutuivat pohjoisesta suomalaiset valkoiset. Hämeenlinnan porvarilliset lehdet, suomalaisen puolueen Hämeen Sanomat ja nuorsuomalaisten Hämetär, alkoivat ilmestyä 30.4. Pääkirjoituksissaan Hämetär nimitti 30.4. taistelua sisällissodaksi ja 2.5. vapaustaisteluksi ja vapaussodaksi. Hämeen Sanomat ei huhti-toukokuun vaihteen pääkirjoituksissaan käyttänyt sotaa luonnehtivia nimiä.¹⁴ Rintamautistensa otsikkona Hämetär käytti 2.5. sanoja Sotatoimet Suomessa ja Hämeen Sanomat Sotatapahtumat Suomessa.

Lahdessa aloittivat ilmestymisensä vanhasuomalainen Lahti 23.4. ja nuorsuomalainen Etelä-Suomen Sanomat 25.4. Pääkirjoituksissaan Etelä-Suomen Sanomat nimitti 25.4.—2.5. sotaa kansalaissodaksi, sisällissodaksi ja vapaustaisteluksi. Lahti ei samaan aikaan pääkirjoituksissaan käyttänyt sotaa luonnehtivia sanoja.¹⁵ Sotauutistensa otsikkona kumpikin lahtelaislehti käytti huhti-toukokuun vaihteessa Vapaustaistelu-sanaa.

6.3.3. Vertailua

Edellä luetellut 29 sanomalehteä julkaisivat 7.4. ja 2.5 välisenä aikana 233 pääkirjoitusta. Niistä 145 ilmestyi valkoisten suomalaisten ja 88 saksalaisten valtaamissa kaupungeissa. Liitteestä 4.1.2. sivulta 239 on nähtävissä, että ensimmäisten toimintaviikkojensa aikana Etelä-Suomen porvarilliset sanomalehdet keskittyivät sodan yleisluonteeseen pohdintaan ja sosialidemokraattien kapinan arviointiin. Kolmanneksi tärkeäksi aiheeksi nousi huhtikuun loppupuolella Suomen tuleva valtiomuoto. Sotaa luonnehti-

11 Borgåbladet 16.4. Rövarväldet, 20.4. En glädjens dag, 23.4. Alla med; Uusimaa 15.4. Pelastus, 17.4. Myöhästynyt isku, 19.4. Ohjelmansa pettäjät.

12 Östra Nyland 17.4. Till Östra Nylands läsare, 20.4. Är klasskriget i Finland en kamp för socialdemokratien, 24.4. Upproret, ett bolševistiskt fiasko.

13 Loviisan Sanomat 26.4. Veri vuotaa . . . miksi.

14 Hämetär 30.4. Sielujen myrkytys, 2.5. Suomi ja Eurooppa; Hämeen Sanomat 2.5. Nykyhetken johdosta.

15 Länsi-Suomi 25.4., 27.4. ja 30.4. Punakaartin kapina 1, 2 ja 3, 2.5. Mitä meidän pitää ajatella kuluneista kauhunpäivistä; Lahti 23.4. Suomen historian surullisin lehti, 26.4. Miehet riviin, raukat kellariin, 29.4. Luovaa työtä.

via nimiä kyseiset lehdet käyttivät pääkirjoituksissaan taulukon osoittamalla tavalla. Lehtikohtaiset luvut on merkitty liitteeseen 4.2.3. sivuille 248—249.

Taulukko 7. Sodan nimiä sisältävien pääkirjoitusten määrä Etelä-Suomen porvarillisissa sanomalehdissä 7.4.—2.5.1918. Suluissa sodan nimiä sisältävien pääkirjoitusten prosenttinen osuus alueen kaikista pääkirjoituksista kyseisenä aikana.

	kansalais- ja veljessota	sisällis- sota, sisällinen sota	kansalais- ja sisällis- sota	vapaustelu	vapaussota, vapautus- sota	vapaustelu ja vapaussota	kansalais- tai sisällis- sota ja vapaustaistelu tai vapaussota
Valkoisten valtaamat kaupungit	19 (13,1)	12 (8,3)	2 (1,4)	8 (5,5)	11 (7,6)	—	1 (0,7)
Saksalaisten valtaamat kaupungit	19 (21,6)	5 (5,7)	—	2 (2,3)	—	2 (2,3)	2 (2,3)
Yhteensä	38 (16,3)	17 (7,3)	2 (0,9)	10 (4,3)	11 (4,7)	2(0,9)	3 (1,3)

Lähes joka neljännessä pääkirjoituksessa siis katsottiin, että käynnissä oli kansalais- ja sisällissota, ja vain joka kymmenennessä pääkirjoituksessa käytettiin vapaustaistelu-, vapaussota- ja vapautussota-sanoja. Pääkirjoituksissaan Etelä-Suomen lehdet korostivat enemmän taistelun sisäistä luonnetta kuin valkoisten kanta-alueen sanomalehdet. Selvimmin kansalais- ja sisällissota-korosteisella kannalla olivat saksalaisten valtaamien kaupunkien lehdet, jotka muita näkyvämmiin myös yleisotsikoissaan painottivat sodan sisäistä luonnetta.

Liitteestä 4.2.3. sivuilta 248—249 on luettavissa, että Etelä-Suomen porvarilliset lehdet nimesivät 7.4.—2.5. pääkirjoituksissaan valkoisten vastustajiksi kotimaiset kapinalliset ja näihin liittyneet venäläiset sotilaat. Lehdet katsoivat, että sosialistit oli vienyt rikolliseen ja veriseen kapinaan¹⁶ ensisijaisesti omien johtajien vallanhimoinen kiihotus ja toissijaisesti venäläisten bolševikkien esimerkki. Vaikka lehdet painottivatkin venäläisten antamaa aseapua, yksikään ei katsonut Suomen olevan sodassa Venäjän kanssa. Valkoisen Suomen sotapropagandan yleistä kuvastoa koko kansan pyhästä, kiirastulenomaisesta taistelusta käyttivät vain muutamat valkoisten valtaamien kaupunkien lehdet, näkyvimmin tamperelainen Aamulehti. Saksalaisten valtaamien kaupunkien sanomalehdissä ei valkoisen Suomen sotapropagandan yleistä kuvastoa juuri esiintynyt.

Länsimaisen sivistyksen etuvartioksi Suomen nimesivät Aamulehti, Björneborgs Tidning, Hufvudstadsbladet, Hämetär, Lahti, Uusi Aura ja Uusi Suometar.¹⁷ Valkois-

16 Björneborgs Tidning 30.4. Ingen försoning; Etelä-Suomen Sanomat 25.4. Punakaartin kapina; Hangö 11.4. Pressens ansvar; Helsingin Sanomat 14.4. Elintarvikekysymys kapinan jälkeen; Hufvudstadsbladet 25.4. Skall allt förbli vid det gamla; Länsi-Uusimaa 9.4. Punainen hirmuvalta; Tammerfors Aftonblad 11.4. Bland rikssvenska hjältar; Turun Sanomat 24.4. Suomen työväenliike tienhaarassa; Uusi Aura 17.4. Tulevaisuuden suunnitteluja; Uusi Suometar 15.4. Mahdoton ajatus; Vestra Nyland 9.4. Under det röda väldet; Åbo Underrättelser 17.4. Den politiska lögnens makt.

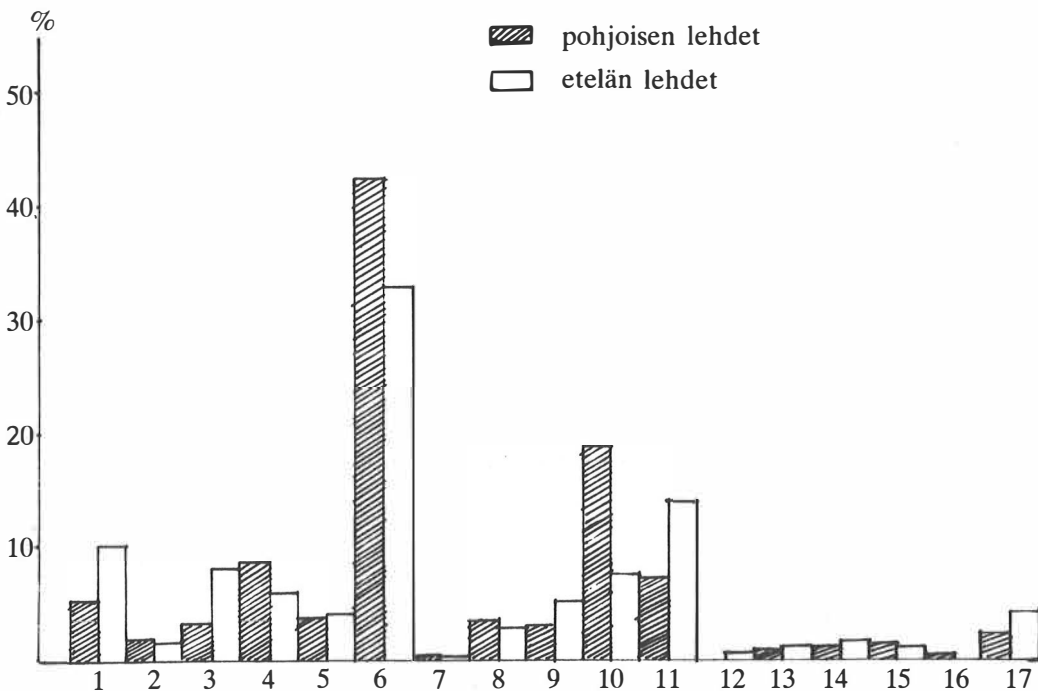
17 Aamulehti 20.4. Venäläinen vaara; Björneborgs Tidning 30.4. Ingen försoning; Hufvudstadsbladet 24.4. Nationalitetsfred i landet; Hämetär 2.5. Suomi ja Eurooppa; Lahti 26.4. Miehet riviin, raukat kellariin; Uusi Aura 16.4. Mitä olemme oppineet.

ten kanta-alueella kiivaana lainehtivaan Itä-Karjala-keskusteluun osallistuivat huhtikuussa Länsi-Uusimaa, Satakunnan Kansa ja Tampereen Sanomat, jotka heimokansallisin, strategisista ja taloudellisista perusteista asettuivat varauksetta puoltamaan Itä-Karjalan liittämistä Suomeen.¹⁸

¹⁸ Länsi-Uusimaa 30.4. Vienan ja Aunuksen Karjala; Satakunnan Kansa 1.5. Suur-Suomi, sen uudet itäiset alueet; Tampereen Sanomat 16.4. Venäjän Karjala ja Suomi.

7. PORVARILLISTEN NÄKEMYSTEN MUOTOUTUMINEN TOUKOKUUSSA 1918

Seuraavassa entisen valkoisen Suomen aluetta on nimitetty pohjoiseksi ja entisen punaisen Suomen aluetta eteläksi. Pohjoisen ja etelän porvarillisten lehtien toukokuun sisältöjä verrattaessa tutkimus kohdistettiin 38 pohjoisen ja 38 etelän lehteen.¹ Mainittuna aikana pohjoisen lehdet julkaisivat 388 ja etelän lehdet 501 pääkirjoitusta. Näiden 889 tekstin aiheittainen jakauma on esitetty liitteessä 4.1.3. sivuilla 240—242 ja kuviossa 5.

Kuvio 5. Pohjoisen ja etelän porvarillisten lehtien pääkirjoitusten prosenttiset jakaumat aiheryhmittäin 3.5.—31.5. 1918. Sisäpolitiikka: 1. sodan yleisluonne, 2. sotatahtumat, 3. asevelvollisuus, suojeluskunnat ja jääkärit, 4. elintarvikekysymys, 5. kielili- ja kansallisuuskysymys, 6. valtiomuoto, eduskunta, senaatti, 7. kunnallislait ja -vaalit, 8. työväenliike, punakaartit ja kansanvaltuuskunta, 9. punainen terrori, punaisten rankaiseminen, 10. Suomen kehittäminen sodan päätyttyä, 11. muut sisäpoliittiset aiheet. Ulkopolitiikka: 12. Venäjä ja venäläiset, 13. Itä-Karjalan kysymys, 14. Ruotsi ja Ahvenanmaan kysymys, 15. Saksa ja saksalaisten interventio, 16. Englanti ja sen suhde Suomeen, 17. muut ulkopoliittiset aiheet.

¹ Huhti-toukokuun vaihteeseen mennessä pohjoisen 42 lehdestä *Det vita Finland*, *Karjalan Armeijan Tiedonannot* ja *Valkoinen Suomi* lakkasivat ilmestymästä. Vaikka *Suojeluskuntalainen* vielä touko-kesä-

Sekä pohjoisen että etelän lehdissä tuleva valtiomuoto ja eduskunnan toiminta olivat toukokuussa selvästi suosituimmat aiheet. Etelän lehdet käsittelivät päättyneen sodan yleisluonnetta ja punaisia vastustajia useammin kuin pohjoisen lehdet, jotka olivat nämä samat aiheet ammentaneet lähes tyhjiin jo helmi-maaliskuussa. Myös valkoisten voitonparaati, Mannerheimin ero ja armeijan järjestelyt esiintyivät näkyvämmiin etelän kuin pohjoisen lehtien pääkirjoituksissa. Elintarvikekysymyksestä sekä uuden Suomen luomistyöstä agraarisen pohjoisen lehdet sitä vastoin kirjoittivat etelän lehtiä useammin.

Päättynyttä taistelua sekä pohjoisen että etelän lehdet nimittivät kansalais-, sisällis- ja vapaussodaksi sekä vapaustaisteluksi. Eri vaihtoehtoja lehdet käyttivät pääkirjoituksissaan seuraavan taulukon osoittamalla tavalla. Lehtikohtaiset jakaumat on esitetty liitteessä 4.2.4. sivuilla 250—252.

Taulukko 8. Sodan nimiä sisältävien pääkirjoitusten määrä pohjoisen ja etelän porvarillisissa lehdissä 3.5.—31.5. 1918. Suluissa sodan nimiä sisältävien pääkirjoitusten prosenttinen osuus alueen kaikista pääkirjoituksista kyseisenä aikana.

	kansalais- ja veljessota	sisällis- ja sisällissota	kansalais- ja sisällissota	vapaustaistelu	vapaustaistelu ja vapautus-sota	vapaustaistelu ja vapautus-sota	kansalais- tai sisällissota ja vapaustaistelu tai vapaussota
pohjoisen lehdet	9 (2,3)	9 (2,3)	—	43 (11,1)	14 (3,6)	8 (2,1)	2 (0,5)
etelän lehdet	31 (6,2)	14 (2,8)	1 (0,2)	24 (4,8)	20 (4,0)	3 (0,6)	1 (0,2)
yhteensä	40 (4,5)	23 (2,6)	1 (0,1)	67 (7,5)	34 (3,8)	11 (1,2)	3 (0,3)

Pohjoisen lehdet siis käyttivät yleisimmin vapaustaistelu- ja vapaussota-sanoja. Etelän lehdissä sitä vastoin kansalais- ja sisällissota-nimitykset olivat toukokuussa vielä yhtä yleisiä vapaustaistelu- ja vapaussota-sanojen kanssa. Huhtikuun tilanteeseen verrattuna siirtymistä vapaustaistelu- ja vapaussota-korosteiseen suuntaan oli kuitenkin tapahtunut.

Kuten liite 4.2.4. sivuilla 250—252 osoittaa, vähiin hupeni toukokuussa 1918 pääkirjoituksista se kuvasto ja sanasto, jolla valkoisen Suomen lehdet olivat talvella operoineet. Suomen etuvartioasemaa ja punaisten ”materialistista aatteettomuutta” kuitenkin korostettiin.² Itä-Karjalaa koskeva keskustelu laantui. Venäjistä ja venäläisistä

kuussa jatkoikin ilmestymistään, se poistettiin muiden rintamalehtien mukana valikoimasta. Jäljelle jäi 38 pohjoisen lehteä. Vertailuryhmäksi otettiin etelän lehtiä sama määrä eli 38. Valitut lehdet on lueteltu liitteessä 4.1.3. sivuilla 240—242. Etelän 38 lehden valikoima on varsin edustava, sillä tuolloin toimineista lehdistä siitä puuttuvat vain kerran viikossa ilmestyneet sitoutumattomat paikallislehdet Forssan Lehti, Ikaalinen, Kunnallisia Sanomia (Loimaa), Kyrön Sanomat (Hämeenkyrö), Lauttakylä, Pargas Kungörelser, Pirkkalan Uutiset ja Toijalan Sanomat. Valikoimasta puuttuvat myös kerran tai kahdesti viikossa ilmestyneet uskonnolliset ja erikoisalojen lehdet Herättäjä (Turku), Kauppalhti (Helsinki), Kotimaa (Helsinki), Kuluttajan Lehti (Helsinki) ja Samarbete (Helsinki). Valikoimasta jäivät pois myös kolmesti viikossa ilmestyneet Karjalan Lehti (Viipuri) ja Rauman Lehti sekä Helsingissä kuudesti viikossa ilmestyneet Dagens Press, Svenska Tidning ja Uusi Päivä. Koska sekä Helsinki että Viipuri jo ovat tutkimusaineistossa mukana molemmat kolmella vankalla sanomalehdellä, edellä luetellut neljä viipurilais- ja helsinkiläislehteä on jätetty Helsingin ja Viipurin yliedustuksen välttämiseksi pois lehtivalikoimasta.

2 Björneborgs Tidning 25.5. Rättvisa och trevnad i landet; Karjala 26.5. Pitkälle menee; Loviisan Sanomat 31.5. Tuleva hallituslaitoksemme; Maaseutu 11.5. Valjetessa; Satakunnan Kansa 30.5. Puhtain aseihin; Uusi Aura 11.5. Pantakoon valheelle raja; Uusi Heinolan Sanomat 18.5. Aatteet ja käytäntö; Uusimaa 8.5. Kuinka on ollut mahdollista; Viipuri 29.5. Syyt syvemmillä.

kirjoitettiin vähän. Ainoina sanomalehtinä oululaiset Kaleva ja Liitto katsoivat pääkirjoituksissaan, että Suomi oli sodassa Venäjän kanssa. Yleistä työvelvollisuutta vaatiessaan Kaleva kirjoitti toukokuun 5:ntenä, että sotatila oli todella Suomen ja Venäjän välillä olemassa, eikä lehden mukaan ollut tietoaakaan siitä, milloin se voisi päättyä.³ Seuraavana päivänä Liitto puolestaan viittasi Pietarin kaupungin Suomelle aiheuttamaan uhkaan ja katsoi, että oli parasta ajaa ”ryssä kokonaan pois Karjalan kannakselta”. Tilanteen lehti tulkitsi sellaiseksi, että suomalaiset olivat ”sodassa juuri ryssiä vastaan, joiden apureina vain olivat olleet Suomen sosialistit”. Lehden mukaan rajakysymys oli ”siis noussut esiin suorastaan käytännöllisenä kysymyksenä ryssän pyrkimisen estämiseksi maahamme”.⁴

Kolmas Venäjistä painokkaasti kirjoittanut lehti oli Helsingin Sanomat. Toukokuun 8. päivänä se julkaisi pääkirjoituksen Venäjän bolševikkihallitus ja punakaartilaiskapina, jossa se tähdensi, että ilman bolševikkihallitusta ei Suomessa olisi puhjennut kapinaa. Lehden mukaan bolševikkihallitus oli toiminut tavalla, joka räikeästi loukkasi Suomen puolueettomuutta. Kapinan alettua se oli toimittanut suomalaisille punaisille varastoistaan suunnattomat määrät aseita. Lisäksi se oli lähettänyt ”kokonaisia joukko-osastoja kapinallisten riveihin”. Tämä kaikki oli tapahtunut ”ulkokullaisesti” puolueettomuutta vakuutellen. Maalis-huhtikuussa Leninin hallitus oli heittänyt ”puolueettomuuden naamarin kokonaan syrjään” ja luovuttanut sopimusteitse kasarmit, linnoitukset ja muun Suomessa olevan Venäjän valtion omaisuuden suomalaisille punaisille. Samaan aikaan se aseina ja joukoin oli jatkanut Suomen punaisten tukemista. Artikkelin lopussa paljastuivat syyt lehden jyrkkiin korostuksiin: koska Venäjä oli tukenut Suomen laillista hallitusta ja eduskuntaa vastaan taistelevia punaisia, ei Suomen tarvinnut luovuttaa täällä olevaa venäläistä sotilasomaisuutta, vaan se saattoi pitää sen itsellään korvauksena venäläisten suorittamista vahingoista. Näin toukokuussa 1918 Venäjän-vastaisten kannanottojen jyrkentäjäksi oli entisten lisäksi nousemassa uusi tekijä: Suomeen jäänyt Venäjän valtion omaisuus.⁵

Suurten voittojensa yhteydessä ja pian niiden jälkeen 31.3.—1.6. valkoiset teloittivat Etelä-Suomessa 5 903 henkilöä. Valkoisen terrorin huipentumakaudella 5.5.—11.5. teloitettiin noin 200 henkeä päivässä.⁶ Viranomaisten antamia ohjeita noudattaen (ks. s. 68—70) yksikään porvarillinen lehti ei suoraan arvostellut teloituksia. Epäsuorasti kuitenkin korostettiin, että henkilökohtaiset kostopyyteet oli voitettuja käsiteltäessä tukahdutettava.⁷

Toukokuun puolivälissä Mannerheim toi valkoisen armeijan Helsinkiin osoittaakseen saksalaisille ja pääkaupunkilaisille, ketkä hänen mielestään olivat sodan todelliset voittajat. Voitonjuhlinta saavutti huippunsa toukokuun 16. päivän paraatissa. Pohjoisen lehdet julkaisivat tapahtumasta lyhyet parin palstan uutiset, ja vain Vasabladet käsitteli juhlallisuuksia pääkirjoituksessaan.⁸ Etelän lehdissä paraatiuutiset kasvoivat sitä mukaa, mitä lähemmäksi Helsinkiä tultiin.⁹ Näkyvimmin Mannerheimin joukot

3 Kaleva 4.5. Yleinen työvelvollisuus.

4 Liitto 5.5. Vapaustaistelumme viimeiset vaiheet.

5 Vrt. Polvinen 1967, s. 193.

6 Paavolainen 1967, s. 193.

7 Etelä-Suomi 16.5. Kansalaisille; Viipuri 12.5. Isänmaan tulevaisuutta perusteltaessa; Uusi Aura 23.5. Kapinallisten tuomitseminen; Uusi Suometar 28.5. Kapinallisten tuomitseminen.

8 Itä-Savo 18.5.; Kaiku 17.5.; Kaleva 18.5.; Karjalainen 18.5.; Keski-Savo 18.5.; Käkisalmen Sanomat 18.5.; Liitto 17.5.; Pohjolan Sanomat 22.5.; Saarijärven Paavo 18.5.; Savo 18.5.; Suupohjan Kaiku 23.5.; Vasabladet 23.5. Brev från Helsingfors.

9 Karjala 17.5.; Lahti 19.5.; Länsi-Suomi 23.5.

otettiin vastaan pääkaupungin päivälehdissä, jotka johtavissa artikkeleissaan ylistivät ”kansanarmeijamme” ja ”talonpoikaisarmeijamme” sankaritekoja.¹⁰

Päättyneen sodan luonteen pohtimisen ja voiton juhlinnan hautasi nopeasti alleen keskustelu siitä, oliko Suomesta tuleva tasavalta vai kuningaskunta. Keskustelun ensimmäiset painavat repliikit oli esitetty jo huhtikuussa.¹¹ Toukokuussa joukko porvarillisia kansalaisia jätti P.E. Svinhufvudille salaisen muistion, jossa he vaativat sotilasdiktatuuria, lujaa kuningasvaltaa, kaksikamarista eduskuntaa, ”raakojen sivistymättömien massojen” äänioikeuden rajoittamista sekä aseopetusta koululaisille.¹² Todella näkyvästi valtiomuotokysymyksen kohotti sanomalehdissä esille 47:n monarkiaa kannattavan henkilön Suomen kansalaisille osoittama julistus, jonka monet maan sanomalehdet toukokuun puolivälissä maksettuna ilmoituksena julkaisivat.¹³ Ulko- ja sisäpoliittisiin syihin vedoten julistuksen laatijat vaativat monarkiaa. Koska he pitivät yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta ”yksipuolisenä”, he vaativat, että eduskuntaa oli ilman vaaleja voitava täydentää ”talonpoikaisluokan, teollisen työn, liike-elämän sekä henkisen viljelyn edustajilla”.

Sekä suomalaisen että nuorsuomalaisen puolueen valtiomuototaistelu jakoi kahtia. Lehdistöissä tilanne toukokuussa hahmottui sellaiseksi, että vanhasuomalaisten perinteiset äänenkannattajat ja ruotsalaiset lehdet kannattivat monarkiaa ja nuorsuomalaisten perinteiset äänenkannattajat ja maalaisliiton lehdet puolsivat tasavaltaa.

10 Helsingin Sanomat 16.5. Suomen sotaväki pääkaupungissa; Hufvudstadsbladet 16.5. Vår folkhär; Uusi Suometar 16.5. Juhlapäivä.

11 Tasavaltaa kannattava K.J. Ståhlberg julkaisi Helsingin Sanomissa 16.4. ja 18.4. kaksiosaisen artikkelin Tulevaisuuden lähtökohtia. Monarkian kannattajista E. Schybergson kirjoitti 24.4. Hufvudstadsbladetiin artikkelin Monarki eller republik ja E. Nevanlinna Uuteen Suomettareen 26.4. Tulevaisuuden rakentaminen I.

12 VA Svinhufvudin muistos. 4 salainen muistio.

13 Pohjoisen lehdistä julistuksen julkasivat mm. Keski-suomalainen, Liitto, Savo, Savon Sanomat, Vaasa ja Vasabladet 14.5. ja etelän lehdistä sen julkasivat mm. Aamulehti, Hangö, Hämetär ja Karjala 14.5.

8. VALKOISTEN SOTAPROPAGANDAN YLEISLINJAT

Tehtävää asetettaessa kysyttiin ensiksi, mitkä olivat valkoisen sotapropagandan kerrostumat. Tutkimus osoitti, että propagandan keskeiset kerrokset olivat olemassa ja ennen sodan syttymistä. Vuosien 1906—10 kiihkeän poliittisen keskustelun aikana Suomen porvarilliset sanomalehdet olivat korostaneet, että sosialistit yllyttivät kannattajansa rikoksiin ja anarkiaan ja että he toiminnallaan vaaransivat maan kulttuurin, yhteiskuntalaitoksen ja (sisäisen) itsenäisyyden. Ajan porvarillisiin korostuksiin niin ikään kuului, että yhteiskunta oli jakamaton ruumis ja että tätä ruumista jäyti sosialismin syöpä, joka voitiin leikkauksella poistaa. Etenkin suomenruotsalaisissa piireissä voitti alaa katsomus, että suomenruotsalaiset seisoivat yleiseurooppalaisessa rintamassa läntisen sivistyksen pohjoisena etuvartiona barbaarista itää vastaan. Maailmansodan 1914 sytyttyä alkoi Suomeenkin kantautua taistelevien suurvaltojen propagandaa, joka leimasi vastustajat väkivaltaisiksi rikollisiksi ja korosti omien käyvän pyhää, siiveillisesti kohottavaa kamppailua vapauden puolesta.

Kun sota Suomessa tammi-helmikuun vaihteessa 1918 syttyi, valkoiset ryhtyivät propagoimaan asiaansa kielellä, joka rakentui edellisten vuosikymmenien kuvastolle ja sanastolle. Aivan keskeisimpiä valkoisten painotuksia oli, että koko kansa oli nousut kiirastulenomaiseen pyhään taisteluun siltasaarelaisten johtajiensa kiihottamia rikkollisia kapinallisia vastaan, jotka — jos voittaisivat — vetäisivät lokaan kaiken jalon ja oikean, tuhoaisivat vuosisataisen suomalaisen kulttuurin ja hävittäisivät Suomen nuoren itsenäisyyden. Idealistisen peruskatsomuksensa mukaisesti monet valkoiset leimasivat punaiset metafysisen pahan edustajiksi. Omaa arvomaailmaansa valkoiset pitivät ylhäältä annettuna, absoluuttisena.

Tehtävää asetettaessa kysyttiin toiseksi, millä nimillä valkoiset talvella ja keväällä 1918 sotaa kutsuivat. Tutkimus osoitti, että Vaasan senaatti katsoi helmikuun alussa taistelun alkaneen kotimaisia kapinallisia ja näitä tukevia venäläisiä sotilaita vastaan. Mannerheim puolestaan oli helmikuussa sitä mieltä, että käynnissä oli sisällissota, jossa venäläisten tuli pysyä puolueettomina. Maalis-huhtikuussa Vienan Karjalan kysymys ja Saksan interventio kuitenkin ohjasivat sekä senaatin että Mannerheimin sanankäyttöä vapaustaistelu- ja vapaussota-painotteiseen suuntaan.

Sodan luonnetta koskevassa kysymyksessä valkoisen Suomen lehdistö jakautui historiallisista ja paikallisista syistä helmikuun alkupuolella kahtia siten, että Pohjanmaan lehdet pitivät sotaa vapaustaisteluna kotimaisia kapinallisia ja venäläisiä vastaan, kun sitä vastoin Kainuun, Savon ja Karjalan lehdet voittopuolisesti katsoivat, että käynnissä oli kansalais- ja sisällissota.

Senaatin propaganda, Itä-Karjalan kysymys ja ruotsalaisten esittämien luokkataistelutulkintojen torjumisyritykset ohjasivat helmikuun loppupuolelta lähtien sekä Pohjanmaan että Itä-Suomen lehtiä entistä useammin nimittämään sotaa vapaustaisteluksi ja vapaussodaksi. Näihin nimityksiin liittyi usein se oleellinen ero, että vapaustaistelu tarkoitti kamppailua sekä kotimaisia kapinallisia että näitä tukevia venäläisiä sotilaita vastaan, kun taas vapaussota-sanaan yhdistyi sekin vivahde, että sodassa oltiin myös Venäjän kanssa. On kuitenkin syytä korostaa, ettei valkoisessa lehdistössä sodan loppuun mennessä syntynyt mitään yksiselitteistä tulkintaa tilanteesta. Taistelujen pääty-

miseen asti lehdet käyttivät vapaustaistelun- ja vapaussota-sanojen rinnalla nimiä kansalais- ja sisällissota.

Valkoisen Suomen ulkopuolella ei sotaa nähty vapaustaisteluksi tai vapaussodaksi. Punaudessa Suomessa porvarilliset päiväkirjanpitäjät kokivat taistelun suomalaisten väliseksi kansalaissodaksi, ja kun Etelä-Suomen porvarilliset sanomalehdet aloittivat ilmestymisensä punaisten kukistuttua, nekin korostivat voittopuolisesti kamppailun kansalais- ja sisällissodan luonnetta. Myös ulkomainen lehdistö piti Suomessa riehuvaa taistelua kansalaissotana.

Monet merkit viittaavat siihen, että vapaussota-näkemyksen panivat alulle jääkäri- ja aktivistiliikkeen jäsenet, jotka vuodesta 1915 saakka olivat valmistautuneet Venäjän-vastaiseen kansannousuun. Valkoisessa Suomessa vapaussota (vapautussota)-nimitys esiintyi ensimmäisiä kertoja helmikuun alkupuolella vaasalaisen aktivistin Edvin Sundqvistin ja karjalaisten jääkäreiden Woldemar Hägglundin ja Aarne Sihvon teksteissä. Punaisten hallitsemassa Helsingissä vapaussota-sanaa siihen liittyvine Venäjän-vastaisine korostuksineen käytti ensimmäisen kerran Vapaa Sana — Fria Ord -lehdessä aktivisti-toimittaja Erik Grotenfelt. Todella näkyvästi vapaussota-painotukset nosti esiin Saksasta helmikuun alkupuolella saapunut aktivisti Samuli Sario, jonka 12.2. päivää sodan yleisluonnetta pohtiva sanomalehtiartikkeli levisi kaikkialle valkoisten alueelle. Teksstissään Sario käytti ensimmäistä kertaa todella painokkaasti sanaparia Suomen vapaussota, ja suomalaisten ensisijaisiksi vastustajiksi hän nimesi venäläiset.

Aktivistien Venäjän-vastaisten näkemysten leviämistä helpotti talvella 1918 se, että heillä oli hallussaan useita tiedottamisen kannalta tärkeitä paikkoja. Senaatissa aktivisti Heikki Renvall vastasi virallisista julistuksista, päämajassa aktivisti-eversti Hannes Ignatius allekirjoitti päivittäiset tilannetiedotukset, ja Suomen Virallista Tietotoimistoa johti toimittaja Rafael Colliander, jolla kesästä 1917 lähtien oli ollut yhteyksiä suojeluskunta- ja aktivistiliikkeeseen. Näkyvästi valkoisten aatemaailmaa niin ikään edustivat Valkoisen Suomen aktivisti-päätoimittaja Kyösti Wilkuna ja Vapaa Sana — Fria Ordin helsinkiläinen itsenäisyysmies-toimittaja Eino Railo. Berliinissä ja Tukholmassa valkoisten tiedotustoimintaa johtivat Suomen lähettiläinä aktivistit Edvard Hjelt ja Alexis Gripenberg.

Kolmanneksi keskeiseksi tutkimustehtäväksi otettiin sen selvittäminen, miten valkoiset sotapropagandassaan suhtautuivat Venäjään ja venäläisiin. Huomiota kiinnitettiin ensinnäkin siihen, että saksalaisille osoittamassaan propagandassa Berliinin suomalainen aktivistiryhmä korosti asioita yksinkertaistaen kahta seikkaa: hallituksensa tietien ja tukemina venäläiset sotilaat syyllistyivät Suomessa raakaan terroriin, ja Venäjältä virtasi jatkuvasti uusia joukkoja Suomeen. Maalis-huhtikuussa, Saksan interventioista tiedottaessaan, Vaasan senaatti käytti samoja argumentteja. Aloitteen tekijä oli tällöin Mannerheim, joka sodan alkuvaiheessa oli pitänyt taistelua suomalaisten välisenä asiana. Saatuaan maaliskuun 3:nä kuulla Saksan interventioista Mannerheim propagandasyistä vaati senaattoreita julkisesti korostamaan, että saksalaiset eivät tulleet tänne sekaantumaan maan sisäisiin asioihin vaan he saapuivat karkottaakseen täältä venäläiset. Interventiotia koskevissa julistuksissaan senaatti sen jälkeen painottikin sitä, että saksalaiset tulivat tänne ajaakseen täältä pois ”bolševikkihuligaanit”, joita tänne virtasi Venäjältä. Kun senaatti ja päämaja samaan aikaan vaikenivat siitä, että venäläiset joukot olivat helmikuun loppuun mennessä muutamia tuhansia vapaaehtoisia lukuun ottamatta jo poistuneet Suomesta, voimistui vaikutelma, että valkoiset taistelivat nimenomaan Venäjää vastaan.

Saksan intervention ohella toinen Vaasan senaatin Venäjän-vastaisia kannanottoja jyrkentänyt tekijä oli Vienan Karjalan kysymys. Valkoisten aloitettua maaliskuun

puolivälissä sotatoimet Vienan Karjalassa senaattorit Svinhufvud, Renvall ja Pehkonen antoivat eri yhteyksissä lausuntoja, että Suomi oli sodassa Venäjän kanssa. Tulokinta oli valkoisten johdon kannalta tarkoituksenmukainen: tarvittaessa voitiin väittää, että koska Suomi oli sodassa Venäjän kanssa, suomalaiset joukot saattoivat ilman sodanjulistusta ylittää itärajan ja aloittaa taistelutoimet Vienan Karjalassa. Varsin aktiivisesti tässä vaiheessa sodan Venäjän-vastaista luonnetta propagoi senaattori Juhani Arajärvi. Huhtikuun alussa ns. Kamenevin tapauksen yhteydessä Vaasan senaatti esitti Venäjän-vastaisen sotatilatulkintansa myös sanomalehdille jakamassaan tiedotteessa. Saksan, Englannin ja Venäjän suhtauduttua valkoisen senaatin Itä-Karjalan politiikkaan joko varsin varauksellisesti tai täysin kielteisesti senaatti huhtikuun loppupuolen ja toukokuun alun julkisissa kannanotoissaan perääntyi jyrkältä linjaltaan ja jätti korostamatta sotatila-näkemyksiään.

Itä-Karjalan valtaushankkeet ja Saksan interventio ohjasivat myös sanomalehtien kannanottoja Venäjän-vastaiseen suuntaan. Harvinaisiksi jäivät kuitenkin pääkirjoituksissa väitteet, että Suomi olisi sodassa Venäjää vastaan. Vaikka venäläiset joukot poistuivat sodan kestäessä Suomesta, vallitsevassa valkoisessa kielenkäytössä oli kuitenkin elementtejä, jotka ikään kuin omalla painollaan veivät korostamaan Venäjän osuutta tapahtumiin. Kun esimerkiksi valkoista Suomea pidettiin länsimaisen sivistyksen etuvartiona, siitä ei ollut pitkä matka näkemykseen, että taistelua itse asiassa käytiinkin juuri länsimaita uhkaavaa barbaarista, bolševistista Venäjää vastaan. Tai kun katsottiin koko kansan nousseen taisteluun, alkoi samalla helposti näyttää siltä, että vastassa olivatkin jotkut muut kuin suomalaiset. Tai kun toistettiin sitä nationalistien jo 1800-luvulla esittämää ajatusta, ettei mikään kansa voinut saavuttaa vapauttaan ilman taistelua, vuoden 1918 sota tästäkin syystä alkoi näyttää ensisijaisesti vapaussodalta. Tai kun väitettiin, että sosialistien voitto tuhoaa maan itsenäisyyden, väitteeseen liittyi se miellemerkitys, että taistelu punaisia vastaan oli sotaa koko maan itsenäisyyden ja vapauden puolesta.

Perinteisesti on katsottu, että vuoden 1918 sota oli vapaussota, koska taistelu alkoi valkoisten nousuna venäläisiä joukkoja vastaan ja koska neuvostohallitus ja venäläiset sotilaat tukivat punaisia. Tutkimuksen edetessä senaatin ja Mannerheimin tammi-kuun loppupuolella aloittama toiminta on kuitenkin saanut entistä selvemmin sisäisen järjestyksen palautuksen luonteen ja venäläisten kokonaispanos on ylipäätään osoittautunut otaksuttua pienemmäksi.

Valkoisen Suomen sotapropagandan suuri paradoksi oli, että sitä mukaa kuin venäläisten osuus Suomen tapahtumiin väheni, valkoisten propagandan Venäjän-vastaisuus voimistui ja että Venäjän-vastaisen vapaussota-näkemyksen leviämiseen eivät niinkään vaikuttaneet venäläisten toimenpiteet kuin valkoisten omat teot ja toiveet.

LIITTEET

Liite 1. Suomen Virallisen Tietotoimiston uutisten sisältö 12.2.—2.5.1918

Vertailuaineistoksi SVT:n talven 1918 uutisille valittiin oululaisessa Kalevassa talvela 1917 julkaistut STT:n uutiset. Koska STT:n toiminta huhtikuussa 1917 oli ajoittain katkonaista, STT:n uutiset kerättiin ajalta 12.1.—2.4., vaikka SVT:n Vaasan-kautta täsmällisesti vastaava aika olisikin ollut 12.2.—2.5. Oululainen Kaleva julkaisi 12.1.—2.4.1917 374 STT:ltä ostamaansa uutista, jotka aiheittain jakaantuivat seuraavasti:

<i>Kotimaanuutiset</i>	
senaatin ja keskusvirastojen toiminta	65 (17,4 %)
muut kotimaanuutiset	105 (28,1 %)
<i>Ulkomaanuutiset</i>	
ympärysalloista saapuneet uutiset	129 (34,5 %)
puolueettomista maista tulleet uutiset	75 (20,0 %)
Yhteensä	374 (100,0 %)

SVT:n 12.2.—2.5. julkaisemat uutiset kerättiin Vaasasta ja Valkoisesta Suomesta ja kontrollilehtinä käytettiin Kalevaa, Keskisuomalaista ja Laatokkaa. Mukaan otettiin kaikki SVT-merkinnällä varustetut uutiset. Liikkeellä näyttää oikeiden SVT:n uutisten lisäksi olleen myös joitakin sellaisia SVT-merkinnällä varustettuja uutisia, joita Tietotoimisto ei ollut antanut. Näiden väärin SVT:n uutisten määrä oli kuitenkin niin pieni, ettei sillä tässä yhteydessä ole merkitystä (ks. VA VapSA 574 SVT Savonlinnan tietotoimistolle, Rissaselle ja Sariolalle 14.4.). SVT:n uutiset jakautuivat aiheittain seuraavasti:

<i>Kotimaanuutiset</i>	
senaatin toiminta	139 (43,8 %)
Ahvenanmaan kysymys	21 (6,6 %)
punaisen Suomen olot	19 (6,0 %)
muut kotimaanuutiset	15 (4,7 %)
<i>Ulkomaanuutiset</i>	
Saksan tapahtumat	39 (12,3 %)
Venäjän tapahtumat	16 (5,0 %)
Ruotsin tapahtumat	15 (4,8 %)
Ranskan tapahtumat	10 (3,2 %)
Romanian tapahtumat	8 (2,5 %)
Englannin tapahtumat	6 (1,9 %)
Norjan tapahtumat	2 (0,6 %)
Tanskan tapahtumat	2 (0,6 %)
muiden maiden tapahtumat	25 (7,9 %)
Yhteensä	317 (100,0 %)

Suuri osa SVT:n 139 senaatinuutisesta kertoi virkanimityksistä yms. jokapäiväiseen hallintorutiiniin kuuluvista asioista. Normaalioloissa näistä rutiiniasioista olisi riittänyt maininta Virallisessa Lehdessä. Koska kuitenkin Suomen Virallinen Lehti alkoi ilmestyä Vaasassa vasta 10.4., päivälehdet siihen saakka julkaisivat myös tämän rutiiniai-

neiston. Osalla SVT:n senaatin uutisia oli toki yleistäkin merkitystä. Helmikuussa SVT kertoi, että Vaasaan luotiin uutta keskushallintoa (Vaasa 14.2., 23.2., 26.2.). Helmi-huhtikuussa toimisto välitti lehdille uutisia valkoisen alueen kiristyvästä taloudellisesta tilanteesta (Vaasa 28.2.; Valkoinen Suomi 7.3., 14.3., 16.3., 6.4.). Kolmesti senaatin uutisten aiheena oli kielikysymys (Valkoinen Suomi 20.3., 22.3., 27.3.).

Ahvenanmaan tilanteesta SVT kertoi 21 uutisessa. Toimiston hyvistä Ruotsin-yhteyksistä johtui, että 10 näistä 21 uutisesta oli lähtöisin Ruotsista. Uutisissa selostettiin ruotsalaisen retkikunnan saapumista Ahvenanmaalle, ruotsalaisten ja venäläisten neuvotteluja saarella, suomalaisen suojeluskunnan poistumista saarelta, eversti Hjalmar Bonsdorffin nimittämistä Ahvenanmaan läänin maaherraksi, ahvenanmaalaisten sähkövaihtoa Vaasan senaatin ja Saksan keisarin kanssa sekä ahvenanmaalaisten hankkeita maapäivien järjestämiseksi (Vaasa 14.2., 19.2., 23.2., 26.2.; Valkoinen Suomi 8.3., 14.3., 16.3., 21.3., 27.3., 9.4.).

Punaisen Suomen oloista SVT välitti lehdille 19 uutista. Maaliskuun 4:ntenä toimisto jakoi uutisen kansanvaltuuskunnan ja Venäjän solmimasta valtiosopimuksesta. Uutisen mukaan Venäjä oli sitoutunut antamaan Suomelle kaiken maassa olevan kiinteän omaisuuden. Lisäksi se oli luovuttanut Petsamon alueen Suomelle. Inon linnoitus sitä vastoin oli siirretty Venäjän omistukseen. Itä-Karjalan Suomeen liittämässä kansanvaltuuskunta oli uutisen mukaan epäonnistunut. Punaisten alueella suoritettua väkivaltaisuuksista ja vangitsemisista SVT kertoi kahdesti. Ensimmäisessä 25.2. jaetussa uutisessa kerrottiin punaisten surmanneen useilla Etelä-Suomen paikkakunnilla yli kymmenen siviiliä. Maaliskuun 5. päivänä SVT ilmoitti, että Riihimäellä oli ”50 porvaria pakkotyössä kasarmissa enimmäkseen lattianpesussa” (Vaasa 26.2., 5.3.; Valkoinen Suomi 6.3.). Huhtikuussa SVT julkaisi uutisia punaisen Suomen luhistumisesta. Se kertoi Itämeren-divisioonan etenemisestä, Etelä-Suomen suojeluskuntien toiminnasta ja punaisten hallitsemien kaupunkien antautumisesta. Helsingin antautumisen päivänä valkoiset lehdet julkaisivat SVT:n Berliinistä saaman uutisen, että kansanvaltuuskunnan jäsenet olivat jättäneet Helsingin ja matkustaneet Pietariin (Valkoinen Suomi 7.4., 12.4., 16.4., 18.4., 23.4.).

Muut SVT:n kotimaan uutiset käsittelivät vakavaa elintarviketilannetta, Ruotsin ja Saksan lähettiläiden saapumista Vaasaan, Mannerheimin sotilaille ja joukko-osastoille lähettämiä kiitossähkeitä yms. aiheita. SVT:n kotimaan uutisten välitys oli Vaasa- ja Seinäjoki-keskistä; vain muutamia kertoja SVT julkaisi uutisia Vaasan tai Seinäjoen ulkopuolella sattuneista tapauksista (Vaasa 21.2.; Valkoinen Suomi 9.3., 12.3., 29.3., 4.4., 6.4., 10.4.).

Ulkomaan uutisistaan 73 eli vajaat 60 % SVT sai Svenska Telegrambyrånilta Tukholmasta. Muut ulkomaan uutiset tulivat Vaasan langattoman lennättimen välityksellä tietotoimistoilta Berliinistä, Pariisista, Pietarista, Wienistä ja Lontoosta. Ulkomaan uutiset tulivat mainituista kaupungeista lehtiin helmi-toukokuussa 2,5 vuorokaudessa eli vähän hitaammin kuin tammikuussa 1918.

Suurimman ulkomaan uutisten ryhmän muodostivat Saksan sisäpolitiikkaa ja sotatoimia koskeneet uutiset, joten valkoisen Suomen ulkopoliittikan saksalaissuuntaus tuli välillisesti näkyviin myös SVT:n uutisissa. Saksan uutiset kertoivat Saksan hyökkäyksestä itärintamalla, Brest-Litovskin rauhanneuvottelujen uudelleen alkamisesta, Saksan ja Venäjän välisen rauhan solmimisesta, saksalaisten etenemisestä Ukrainassa, keväthyökkäyksen alkamisesta länsirintamalla, Saksan valtiopäivien toiminnasta yms. aiheista (Vaasa 21.2., 28.2.; Valkoinen Suomi 6.3., 14.3., 16.3., 21.3.). Saksan uutisten — myös Tukholman kautta tulleiden — näkökulma oli saksalainen (ks. esim. Valkoinen Suomi 19.3.).

SVT:n Venäjän- uutisten pääosa tuli Tukholmasta, joissakin tapauksissa SVT:llä näyttää olleen myös suorat yhteydet Pietariin (Vaasa 19.2.; Valkoinen Suomi 6.3.). Muotoilultaan Venäjän- uutiset olivat suhteellisen neutraaleja. Helmikuun loppupuolella SVT kertoi bolševikkien rauhanpyrkimysten voimistumisesta (Vaasa 23.2.). Maaliskuun 8:ntena SVT ilmoitti, että bolševikit olivat tehneet Moskovan pääkaupungiksi. Pietariin oli samassa yhteydessä perustettu vapaasatama. Kolme päivää myöhemmin kerrottiin kansankomissariaatin muuttaneen Pietarista Moskovaan. Maaliskuun puolivälissä SVT selosti Moskovassa pidettyä neuvostojen kokousta, jossa bolševikki- edustajat olivat äänin 443—30 vahvistaneet Brest-Litovskin sopimuksen (Valkoinen Suomi 9.3., 12.3., 17.3.). Maaliskuun loppua kohden SVT:n Venäjän- uutiset harvenivat. Huhtikuussa 1918 SVT ei jakanut yhtään Venäjää koskevaa uutista. Syyt tähän saattoivat olla pelkästään teknisiä, tai sitten asiaan vaikutti valkoisen Suomen yleisessä ilmapiiirissä tapahtunut muutos saksalaisystävällisempään suuntaan.

Ruotsin- uutisten yleisenä aiheena olivat valtiopäivien Suomea koskeneet välikysymyskeskustelut, joissa oikeisto vaati aseiden ja joukkojen lähettämistä Suomeen ja hallitus ja vasemmisto sitä vastustivat. Maaliskuun alussa SVT kertoi, että naisten äänioikeuskysymys oli otettu esille valtiopäivillä. Edelleen maaliskuun 12:ntena SVT välitti uutisen, että Ruotsissa suunniteltiin järjestöä, joka ”valtiollisiin asioihin puuttumatta lähettäisi Suomeen” retkikuntia avustamaan vaikeuksiin joutuneita siviilejä ja sotavankeja. Huhtikuun lopussa kerrottiin Suomen rintamalla kaatuneiden ruotsalaisten vapaaehtoisten hautajaisista Tukholmassa (Vaasa 14.2., 2.3.; Valkoinen Suomi 8.3., 13.3., 26.3., 27.4.).

Ranskan- ja Englannin- uutiset kertoivat saksalaisten suorittamista Pariisiin ja Lontoon pommituksista, sotatalouden vaikeuksista, ympärysvaltojen armeijoiden tappioista ja Saksan keväthyökkäyksen Pariisissa aiheuttamista reaktioista. Useat näistä uutisista tulivat suoraan Berliinistä ja niiden näkökulma oli saksalainen (Valkoinen Suomi 8.3., 12.3., 13.3., 16.3., 26.3., 27.3., 28.3., 29.3., 3.4., 4.4., 7.4., 11.4., 24.4.). Romanian- uutisten suhteellisen suuri määrä johtui siitä, että Romania juuri kevättalvella oli irtoamassa sodasta ja oli siksi kiintoisa uutiskohde.

Liite 2. Päämajan tilannetiedotukset 12.2.—16.5.1918

(Täydellinen raporttikokoelma on kansiossa SA PM 1918:11.)

Koska oli varottava ilmoittamasta mitään vihollista hyödyttävää, taistelujen kulkua selostettiin raporteissa vain viitteellisesti. Tapahtumien suuret linjat tulivat silti esiin. Helmikuun 12. ja 20. päivän välisenä aikana raportit kertoivat valkoisten joukkojen torjuneen punaisten hyökkäykset Satakunnan, Hämeen ja Karjalan rintamilla. Punaisten helmikuun lopussa läntisellä rintamalla noin 10 000 miehen voimin suorittamaa hyökkäystä käsiteltiin suppeasti. Hyökkäyksen valmistelusta kerrottiin 17.2., että vihollinen oli alkanut keskittää ”suuria voimia ja tykistöä Tampereen pohjoispuolelle”. Kolme päivää myöhemmin kerrottiin vereksien punakaartilaisjoukkojen ryhmittyneen linjalle Ruovesi — Vilppula — Padasjoki. Hyökkäys alkoi 21.2. ja päättyi 27.2., jolloin punaisten oli vetäydyttävä lähtöasemiinsa. Näistä tapahtumista valkoisen päämajan raportit sisälsivät jälleen vain lyhyet maininnat: 21.—24.2. kerrottiin että vihollisen hyökkäykset oli Vilppulassa ja Ruovedellä torjuttu. Helmikuun 25. päivänä — valkoisten lopullisen torjuntavoiton ollessa jo selvä — todettiin että Hämeen rintamalla ”ovat vihollisen viisi päivää kestäneet hyökkäykset lakanneet”. Punaisten 9.—10.3. Vilppulan rintamalla uudistamasta hyökkäyksestä raportoitiin 11.3. Tuolloin todettiin omien joukkojen torjuneen punaisten hyökkäykset Virroilla, Ruovedellä, Mäntässä ja Kuhmoisissa. Tietoja Hämeen rintamalla saavutetuista torjuntavoitoista esiintyi 15:nteen maaliskuuta saakka, jolloin valkoiset aloittivat hyökkäyksensä läntisellä rintamalla.

Valkoisten 15.3. aloittamasta hyökkäyksestä päämajan raportit kertoivat ensimmäisen kerran 19.3. seuraavasti: ”Jo kolmatta päivää jatkuvat veriset taistelut Satakunnan ja Hämeen rintamilla. Sotatoimemme edistyvät suunnitelmien mukaisesti. Urhoolliset joukkomme ovat lyöneet vihollisen Viljakkalassa, Kurussa, Mannisessa, Eräjärvellä, Länkipohjassa ja Längelmäellä.” Seuraavien, hyökkäyksen onnistumisen kannalta kriittisten päivien aikana raporttien laatijat varoivat visusti paljastamasta mitään, mistä olisi voinut olla hyötyä viholliselle. Sen tähden tiedonannot 20.—23.3. sisälsivät vain niukkoja vihjeitä sotatoimien edistymisestä. Vasta 24.3. päämaja saattoi raportoida tavalla, joka herätti kaikkialla huomiota: ”Satakunnan ja Hämeen rintamalla seisovat joukkomme Kyröskoskella ja Lempäälässä saavutettujen voittojen jälkeen nyt Tampereen edustalla.”

Tampereen piirityksestä päämaja raportoi 25.—27.3.: ”Taisteluja Tampereen omistuksesta meille suotuisissa olosuhteissa” (25.3.). ”Tampereen ympärillä jatkuvat taistelut toista päivää” (26.3.). ”Taistelut Tampereen ympärillä jatkuvat kolmatta päivää” (27.3.). Maaliskuun 28:nä valkoisten hyökkäys työnsi punaiset Tampereen itä- ja kaakkoispuolella kaupungin reunaan saakka. Tästä ns. verisen kiiristorstain taistelusta päämajan raportti kertoi: ”Erittäin kiivaat ja veriset taistelut Tampereen ympärillä jatkuvat neljättä päivää.”

Punaisten vastarinnan osoittauduttua odotettua kovemmaksi Mannerheim siirsi asevelvollisista kootun toisen jääkärirykmentin ja reservinä olleen ruotsalaisen prikaatin Tampereen rintamalle. Maaliskuun 29. päivän raportti ilmoitti asiasta: ”Rengas Tampereen ympärillä sulkeutui yhä enemmän niiden tärkeitten asemien hyväksikäytön

kautta, jotka toinen jääkärirykmentti rinnan ruotsalaisen brigadin kanssa eilen uhrautuvaisen ja sankarillisen taistelun jälkeen valtasivat.”

Punaisten voimakkaan vastarinnan tähden valkoiset keskeyttivät hyökkäyksensä maaliskuun—huhtikuun vaihteessa muutamiksi päiviksi. Uusia joukkoja siirrettiin Tampereen rintamalle. Lopullinen rynnäkö alkoi huhtikuun 3:n aamuna, ja jo saman päivän iltana päämajan raportti kertoi ratkaisevasta menestyksestä: ”Tampereen vastaan alkoi hyökkäys tänä aamuna. Tykistö valmisteli rynnäkkoa tulellaan, joka vähitellen kävi yhä voimakkaammaksi ja oli voimakkaimmillaan klo 3 aamulla. Täsmälleen klo 3 taukosi ammunta yhtäkkiä ja meidän ryntäysjoukkomme hyökkäsivät kaupunkiin ripeää vauhtia etelästä, idästä ja koillisesta. Vihollinen teki epätoivoista vastarintaa varustetuissa asemissaan, ja urheita joukkojamme ammuttiin kiivaasti kiväärillä ja kuularuiskutulella lujasti varustetuista kivitaloista ja eteiskrakennuksista. Siitä huolimatta joukkomme tunkeutuivat kaupungin läpi juoksevalle virralle asti, jonka itäpuolella oleva osa Tampereesta on nyt hallussamme. Vihollinen antautui varustettuihin aseisiin kaupungin länsiosassa.”

Kahden seuraavan päivän tiedonannot kertoivat taistelujen jatkuvan kiivaina Tampereen rintamalla. Lopullinen tieto voitosta annettiin 6.4.: ”Suomen armeijan ensimmäinen suuri voitto saatu. Tampereen vanhusväki antautunut.”

Valkoisen päämajan raportit sisätoivat Satakunnan ja Hämeen rintamalla suoritetusta hyökkäyksestä suppean, mutta pääpiirteissään oikean kuvan. Myös Savon ja Karjalan rintamien tapahtumia kuvattiin raporteissa samoin. Huhti—toukokuun vaihteessa tapahtuneesta Viipurin valtauksesta raportit kertoivat samanlaisin sanakääntein kuin Tampereen operaatiosta. Huhtikuussa raporteihin tulivat mukaan myös Hangossa ja Loviisassa maihinnousseiden saksalaisten joukkojen liikkeet.

Valkoisen sodanjohdon ja Vaasan senaatin omaksunan linjan mukaisesti venäläisten joukkojen maasta poistumisesta vaiettiin. Vain helmikuun 20. päivän raportti sisälsi tiedon, että venäläiset olivat poistuneet Porista. Raportissa ei kuitenkaan kerrottu, minne venäläiset olivat siirtyneet. Kuvaavaa oli että raportin allekirjoittaja Hannes Ignatius kertoi samaan aikaan yksityisessä raportoinnissaan asiasta huomattavasti täsmällisemmin. Ignatiuksen mukaan Porista lähteneet joukot olivat poistuneet Suomesta. Edelleen Ignatius samassa yhteydessä kertoi, että Helsingistäkin oli ”suuri määrä venäläisiä lähtenyt itäänpäin” (VA VapSA 490 Ignatius A. Sihvolle 20.2.).

Viidessätoista raportissa kerrottiin venäläisten tavalla tai toisella osallistuneen toimintaan Suomessa. Edellä mainitun helmikuun 20. päivän raportin lisäksi vain yhdessä tiedonannossa kerrottiin venäläisistä Länsi-Suomen tapahtumien yhteydessä. Kyseinen, huhtikuun 15:nä annettu raportti kertoi C.A. Ehrensvärdin johtaman ns. saariston vapaajoukon miehittäneen Turun ja vanginneen sinne jääneet venäläiset sotilaat.

Kahdessa raportissa kerrottiin, että venäläisiä joukkoja joko oli saapunut Karjalan kannakselle tai osallistunut siellä taisteluihin punaisten rinnalla. Helmikuun 20. päivän raportti kertoi, että Viipuriin oli saapunut punaisten avuksi vapaaehtoisia venäläisiä sotilaita, punakaartilaisia ja huligaaneja. Raportin mukaan venäläiset olivat tuoneet mukanaan tykkejä, kuularuiskuja sekä panssariautoja ja -junia. Maaliskuun 2., 8. ja 9. päivän tiedonannoissa kerrottiin venäläisten joukkojen osallistuneen taisteluihin Viipurin koillispuolella Ahvolassa ja Määttälässä, ja 11.3. todettiin tapahtumapaikkaa yksilöimättä venäläisten olleen mukana taisteluissa Karjalan rintamalla. Venäläisten joukkojen osallistumisesta Raudun taisteluihin tiedonannot vaikenivat maaliskuun loppuun saakka, vaikka kyseessä oli laajin venäläisten ja suomalaisten punaisten yhteinen sotatoimi Karjalan rintamalla. Vasta tilanteen kääntyttyä valkoisille

edulliseksi päämaja 31.3. raportoi, että Venäjältä punaisten avuksi saapuneet joukot oli ”työnnetty takaisin Raudun ja Kalkkisten taisteluissa”. Valkoisten suomalaisten venäläisistä ja punaisista Raudussa saavuttamasta lopullisesta voitosta raportoitii 7.4. Tuolloin todettiin mm., että valkoiset olivat tuhonneet Raudun taistelussa yli 1 000 ”punaryssää”.

Vienan Karjalan kysymyksen yhteydessä venäläisten osuutta käsiteltiin 12.4. ja 19.4. Huhtikuun 12. päivän raporttia on käsitelty tekstissä sivulla 111. Huhtikuun 19. päivän raportissa todettiin, ”että venäläisten ja suomalaisten rosvoiluretket Suomen rajalle” jatkuivat mm. Kurtin kylässä Kuolajärven itäpuolella. Vienan tapahtumien sijoittuminen raportissa omaksi Koillinen rintama -sanoilla otsikoiduksi kappaleeksi sai huhtikuun lopussa jotkut lehdet päätelemään, että päämajassa vakavasti harkittiin hyökkäyksen jatkamista itärajan yli.

Muut maininnat venäläisistä olivat hajatapauksia. Huhtikuun 11. päivän raportti kertoi venäläisen lentokoneen joutuneen Vuoksen pohjoispuolella valkoisten käsiin. Huhtikuun 8:nä ja toukokuun 2:nä todettiin venäläisten keskittäneen joukkoja Inkerinmaalle Pietarin pohjoispuolelle. Toukokuun 2. päivän raportissa kerrottiin sen lisäksi, että ”johtajiensa puolueettomuusvakuutuksista huolimatta” venäläiset ajoittain ammuskelivat tykeillä ja jalkaväen aseilla rajan yli. Kaksi raporttia liittyi Inon linnoitukseen. Huhtikuun 27:nä kerrottiin, että venäläisiä joukkoja oli saapunut Inoon. Viimeinen maininta venäläisistä sisältyi Helsingin paraatin päivänä 16.5. annettuun raporttiin. Siinä kerrottiin venäläisten poistuneen Inon linnoituksesta, jonka suomalaiset sen jälkeen olivat miehittäneet.

Improvisoidun sodankäynnin erikoispiirteet tulivat esiin raporttien sotasaaliita ja ilmatoimintaa koskevissa osissa. Sodassa, jossa aseiden hankinta oli varsinkin alkuvaiheessa tuottanut valkoisille paljon vaikeuksia ja jossa taistelut käytiin paljolti kiväärein, yhdenkin konekiväärin tai tykin valtaus oli helmi—maaliskuussa tapaus, josta mainittiin päämajan raportissa saakka (ks. tiedonannot 14.2., 21.2., 22.2., 3.3., 6.3., 11.3., 14.3.)

Ilmasotaa käsiteltiin kahdeksassa tiedonannossa. Kahdesti kerrottiin vihollisen pudottaneen lentokoneesta propagandalehtisiä, kerran Karjalan rintamalla ja kerran Vilppulassa (19.2., 3.3.). Valkoisten lentäjien kerrottiin heittäneen lentolehtisiä piirityksen aikana Tampereelle (31.3.) Pommituksista Vilppulan ja Karjalan rintamalla kerrottiin viidesti (10.3., 15.3., 11.4., 14.4., 18.4.) Raporteista päätellen ilma-aseen käyttö perustui vuoden 1918 sodassa yksittäisten lentokoneiden koordinoimattomaan toimintaan.

Liite 3. Toimittajat ja johtokuntien jäsenet

3.1. Valkoisen Suomen sanomalehtien toimittajat

(nimi, syntymäaika, isän ammatti, koulutus)

- Aarnisalo, Otto Vilho, s. 8.7. 1864; isä rak.mest.; teol. kand.
 Alkio, Santeri, s. 17.6. 1862; isä maakauppias; kansak.
 Andersson, G.A., ei tietoja.
 Ansas, Jalo, s. 14.4.1895; isä toimittaja; ylioppilastutk.
 Aurio, August, kirjaltaja.
 Autere, Paavo, s. 25.9.1889; isä terveystoimittaja; kauppaop.
 Bäck, Einar, ei tietoja.
 Björkvall, J.H., s. 2.1.1878; kansk.opett.sem.
 Dahl, Anders Johan, s. 14.5.1875; kansak.opett. sem.
 Eriksson, Julius, s. 22.10.1884; isä kapteeni; ylioppilastutk.
 Eriksson, J.M., ei tietoja.
 Haapala, Antti, s. 10.6.1881; kansak.opett.sem.
 Haapanen, Santeri, s. 23.12.1877; isä sahanhoit.; kansak.opett.sem.
 Haataja, Eino, kirjaltaja.
 Hagman, E.A., s. 22.11.1887; isä kansak.op.; fil. kand.
 Hannula, Uuno, s. 22.10.1891; isä maanvilj.; ylioppilastutk.
 Hautamäki, Kustaa, s. 14.6.1869; isä torppari; kansak.
 Havu, Iivari, ei tietoja.
 Hiekkala, Eero, s. 29.6.1893; isä maanvilj.; kansak.
 Hiekkala, Lassi, s. 23.11.1888; isä maanvilj.; kansak.opett.sem.
 Huuromäki, M.E., s. 8.3.1884; fil. kand.
 Hyppönen, Heikki, s. 13.5.1885; isä maanvilj.; keskik.
 Hyvärinen, Juuso, s. 26.1.1861; isä työmies; kansak.opett.sem.
 Jaakkola, Eemeli, ei tietoja.
 Jacklin, A., s. 2.10.1886; kansak.
 Johansson, Elis, s. 24.2.1888; kansak.opett.sem.
 Juuti, Yrjö, s. 24.6.1891; isä kansak.op.; fil. kand.
 Kaukoranta, Torsti, ei tietoja.
 Kempainen, Aarno, s. 5.8.1886; isä metsät.joht.; kauppaop.
 Kock, Emil, ei tietoja.
 Kokko, Heikki, s. 24.10.1878; isä perämies; kansak.opett.sem.
 Kokkonen, Heikki, s. 24.7.1884; isä maanvilj.; ylioppilastutk.
 Kolkkala, Väinö, s. 29.6.1883; isä maanvilj.; ylioppilastutk.
 Krekelä, E.J., s. 17.6.1890; isä tullivahtimest.; keskik.
 Kukkonen, Jussi, s. 26.3.1892; isä kaupanhoitaja; kansak.
 Könni, Kosti, s. 12.2.1894; isä maanvilj.; ylioppilastutk.
 Könönen, Tahvo, s. 6.3.1864; isä kauppias; ylioppilastutk.
 Laamanen, Väinö Selim, s. 25.8.1883; isä pastori; keskik.
 Laitinen, A., s. 23.10.1878; isä rovasti; fil. tri.
 Lampela, Jalmari, s. 26.4.1885; isä maanvilj.; kansak.opett.sem.

Lappalainen, Eero, s. 12.5.1889; isä maanvilj.; musiikkiop.
 Laurila, Jaakko, s. 16.9.1873; fil. kand.
 Leuku, Veikko, s. 19.5.1891; isä maanvilj.; ylioppilastutk.
 Malmberg, Richard, s. 5.9.1877; isä pastori; fil. kand.
 Niemi, Jalmari, s. 24.6.1895; ylioppilastutk.
 Nordlund, E.E., ei tietoja.
 Näse, Johannes, s. 15.8.1881; isä maanvilj.; fil. kand.
 Oksanen, Jussi, s. 15.4.1886; isä varusmestari; keskik.
 Ollikainen, J.H., s. 6.2.1887; kansak.opett.sem.
 Orpana, Topi, s. 29.3.1886; isä maanvilj. fil. kand.
 Paasikangas, Väinö, s. 8.9.1884; isä asioitsija; kauppak.
 Paasonen, K.J., s. 19.3.1879; kirjaltaja.
 Perälä, Lauri, s. 3.8.1881; kansak.opett.sem.
 Pitkänen, Ari, s. 20.6.1876; isä maanvilj.; keskik.
 Putaala, Martti, s. 27.9.1896; isä talonmist.; kauppak.
 Raatikainen, V.A., s. 30.11.1888; isä kauppias; ylioppilastutk.
 Rantalainen, A., s. 10.12.1871; isä liikemies; fil. kand.
 Rantasalo, V.A., s. 1881; isä konemest.; fil. kand.
 Rasilainen, Toivo, s. 12.10.1894; isä maanvilj.; keskik.
 Rinne, Alvar, s. 1887; ylioppilastutk.
 Salosaari, Armas, s. 5.2.1883 isä kansak.op; urkurikoulu.
 Sariola, Veikko, s. 23.8.1892; isä faktori; kauppakork.
 Sarlin, Knut, ei tietoja.
 Simonen, Vihtori, s. 3.11.1882; isä rak.mest.; kansak.
 Strandberg, J.A., s. 25.10.1868; kansak.opett.sem.
 Styf, O.V., s. 9.6.1868; isä kultaseppä; kirjaltaja.
 Sundqvist, Edvin, s. 17.5.1885; ylioppilastutk.
 Tolvanen, Onni, s. 28.3.1881; isä kasv.lait.johtaja; fil. kand.
 Tuomikoski, Jaakko, s. 28.7.1885; isä maanvilj.; fil. kand.
 Törmänen, V.E., s. 12.4. 1886; isä maanvilj.; kansak.opett.sem.
 Ukkonen, Edv., s. 22.7.1891; isä maanvilj.; ylioppilastutk.
 Vaaranen, T., s. 25.8.1883; isä sem.leht.; oik. tutk.
 Valtamo, E., kirjaltaja.
 Vento, A.E., s. 2.10.1882; isä räätälimest.; fil. kand.
 Viita, Vilho, s. 11.4.1895; isä työnjoht.; kansak.opett.sem.
 Viljakainen, T., s. 5.7.1873; isä maanvilj.; kansak.
 Wilkuna, Kyösti, s. 4.5.1879; isä maanvilj.; ylioppilastutk.
 Vuorelainen, Y.A., s. 5.5.1885; isä maanvilj.; kansak.
 Henkilötiedot ovat peräisin seuraavista lähteistä:
 Aikalaiskirja 1920: Haapanen, Könönen
 Jyväskylän seminaari 1863—1937: Haapala
 Kuka kukin oli 1961: Aarnisalo, Tolvanen, Wilkuna
 Nykarlebyns folkskolseminarium, matrikel 1873—1957: Björkvall
 Press och publicisteri i svenska Finlands publicistförbund: Jacklin, Johansson
 Raahen Seutu 17.11.1946: Aurio, Valtamo
 Rivioja, Ale, Tornion sanomalehdistö: Haataja
 Sanomalehdistön matrikkeli 1937: Eriksson J.J., Hagman, Styf, Viljakainen
 Suomen kansakoulujen ja kansanopistojen matrikkeli 1893: Hyvärinen
 Suomen kansakoulumatrikkeli 1911: Dahl, Ollikainen, Törmänen

Suomen kirkon kanttorien ja urkuriin matrikkeli 1909: Salosaari
 Suomen lakimiehet 1926: Vaaranen
 Suomen opettajisto 1 1933: Huuromon, Laitinen, Rantalainen
 Suomen sanomalehtimiehet 1925: Alkio, Ansa, Autere, Hannula, Hautamäki, Hiekkala E., Hiekkala L., Hyppönen, Juuti, Kempainen, Kokko, Kokkonen, Kolkkala, Krekelä, Kukkonen, Könni, Laamanen, Lampela, Lappalainen, Laurila, Leuku, Niemi, Oksanen, Orpana, Paasikangas, Pitkänen, Putaala, Raatikainen, Rasilainen, Sariola, Simonen, Tuomikoski, Ukkonen, Vento, Viita, Vuorelainen
 Suupohjan Sanomat 16.4.1958: Paasonen
 Tommila, Päiviö, Keski-Suomen sanomalehdistö 2: Rinne
 TaYK Juusela 1950: Perälä
 Vem och vad 1920, 1926, 1929, 1936: Sundqvist, Näse, Malmberg, Strandberg
 Vento, Seppo, Maan ja maakunnan hyväksi: Rantasalo

3.2. Valkoisten lehtien johtokunnanjäsenet ja omistajat

(Lähteet ovat tässä samat kuin luvun 3.4. viitteessä 2.)

Suomalainen puolue

Kaiku: kauppaneuvos J.A. Santaholma, johtaja S. Santaholma, rehtori S. Westerland, kultaseppä J.H. Pekuri, johtaja H. Tuomikoski ja pankinjohtaja V. Huhanntti
 Kajaanin Kaiku: ei tietoja
 Karjalainen: tuomari A. Valle, kauppias E. Pakarinen, kasööri H. Porthan
 Kokkola: ei tietoja
 Mikkelin Sanomat: ei tietoja
 Raahen Sanomat: omistaja, kirjaltaja Aug. A. Aurio
 Savotar: ei tietoja
 Vaasa: maanviljelijä M. Jaskari, maanviljelijä M.E. Harja, isännöitsijä E.A. Raine, kauppaneuvos N. Eskola, pankinjohtaja S.V. Lehtonen

Nuorsuomalainen puolue

Jaakkima: ei tietoja
 Kajaanin Lehti: ei tietoja
 Kaleva: kauppias J. Antell, toimitusjohtaja K.J.A. Korkeakivi, rehtori A. Jauho
 Karjalan Sanomat: kauppias P. Pakarinen, lehtori K.E. Levälähti
 Keski-Savo: ei tietoja
 Keski-suomalainen: pankinjohtaja K.W. Koskelin, apteekkari L. Spolander, maanviljelijä V. Ilmonen, pankinjohtaja J. Teljo, varatuomari T. Anjala, toimitusjohtaja J. Vuolle-Apila
 Käkisalmen Sanomat: opettaja V.A. Komulainen, kauppias S. Lundson, tohtori E. Luukkonen, räätälimestari P. Paasonen
 Laatokka: J.G. Winter, A. Nyberg, V. Vegelius
 Parikkalan Sanomat: ei tietoja
 Perä-Pohjolainen: ei tietoja
 Raahe: omistaja, kirjaltaja E. Valtamo
 Salmetar: omistaja kirjaltaja O.V. Styf
 Savo: johtaja K. Vuorenjuuri, johtaja E. Vaarama, johtaja K. Killinen

Suupohjan Kaiku: omistaja kirjaltaja Kaarlo J. Paasonen
Tornion Lehti: omistaja kirjaltaja Eino Haataja

Maalaisliitto

Ilkka: maanviljelijä Tuomas Holkko, maanviljelijä Juho Koivisto, maanviljelijä J.H. Teppo, kirjailija Santeri Alkio

Kainuun Sanomat: maanviljelijä K. Keränen, maanviljelijä A. Kempainen, maanviljelijä S. Pulkkinen, maanviljelijä H. Turunen, maisteri, kansanopiston johtaja A. Pesonen

Keski-Pohjanmaa: maanviljelijä J.E. Tunturi, maanviljelijä S. Kotila, maanviljelijä J. Hanhisalo, maanviljelijä H. Tunkkari, kauppias M. Keto, tehtailija K. Erkkilä

Korpi-Jaakko: rakennusmestari O. Savolainen, maanviljelijä A. Nissinen, maanviljelijä E. Eskelinen, maanviljelijä J. Kukkonen

Liitto: maanviljelijä J. Matinlauri, maanviljelijä A. Matinolli, maanviljelijä M. Tervaoja, maanviljelijä E. Takkula, maanviljelijä J. Poutala, agronomi J. Säisä, toimitusjohtaja F.J. Ollakka

Pohjolan Sanomat: kauppias O.V. Lehto, kauppias J.S. Snellman, kauppias O. Kempainen, kauppias J.A. Hannunniemi, teknikko V. Rautiainen, maanviljelijä M. Viheriälä, rakennusmestari J.R. Taso, koneenkäyttäjä M. Nikula

Saarijärven Paavo: maanviljelijä S. Linna, maanviljelijä V. Vesterinen, maanviljelijä O. Kahelin, maanviljelijä K. Hurme

Savon Sanomat: maanviljelijä P.V. Heikkinen, maanviljelijä A. Raatikainen, maanviljelijä O.J. Huttunen, liikemies J. Konttinen, maanviljelijä P. Iloniemi

Ruotsinkieliset

Kaskö Tidning: omistaja A. Jacklin

Människovännens: ei tietoja

Pedersöre: ei tietoja

Syd-Österbotten: ei tietoja

Vasabladet: ei tietoja

Vasa Posten: ei tietoja

Österbottningen: omistajat toimittaja E. Kock ja faktori E. Bergh

Österbottniska Posten: ei tietoja

Kansanpuolue

Itä-Savo: maanviljelijä A.O. Luostarinen, maanviljelijä K.E. Pesonen, maanviljelijä K. Vesterinen, lehtori O.J. Lehtonen

Länsi-Savo: maanviljelijä A. Tikka

Liite 4. Pääkirjoitukset

4.1. Pääkirjoitusten aiheittainen luokitus

Sisäpolitiikka

1. sodan luonne; taistelun tavoitteet
2. sotatapahtumat
3. asevelvollisuus; suojeluskunnat; armeija; jääkärit
4. elintarvikekysymys; nälänhädän torjuminen
5. kieli- ja kansallisuuskysymys
6. hallitusmuoto; eduskunta; senaatti
7. kunnallishallinto; kunnallisvaalit
8. työväenliike ja sosialismi; kansanvaltuuskunnan toiminta
9. punainen terrori; punaisten rankaiseminen
10. Suomen kehittäminen sodan päätyttyä
11. muut sisäpoliittiset aiheet

Ulkopolitiikka

12. Venäjä ja venäläiset
 13. Itä-Karjalan kysymys
 14. Ruotsi ja Ahvenanmaan kysymys
 15. Saksa ja saksalaisten interventio
 16. suhteet Englantiin
 17. muut ulkopoliittiset aiheet
 - V. viralliset julistukset, päiväkäskyt, kiertoartikkelit yms. pääkirjoituksina julkaistu aineisto
- ei p. ei pääkirjoitusta

4.1.1. Pääkirjoitusten aiheittainen jakauma 28.1.—2.5.1918

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	yht.	V	ei p.
Det vita Finland	2	3	1	—	1	—	—	5	1	—	—	2	3	4	—	—	1	23	—	—
Ilkka	5	2	3	1	—	—	1	1	1	1	3	—	—	1	1	—	3	23	10	6
Itä-Savo	15	4	3	3	—	—	—	7	1	2	3	—	—	1	1	—	—	40	6	1
Jaakkima	3	—	—	2	—	—	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	8	4	—
Kaiku	15	3	1	3	—	—	1	2	—	1	10	1	—	1	3	1	—	42	14	13
Kainuun Sanomat	13	2	1	5	—	1	1	1	1	4	2	—	2	—	—	—	—	33	2	1
Kajaanin Kaiku	10	1	1	6	—	—	—	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	22	6	1
Kajaanin Lehti	10	—	3	1	—	1	—	3	3	6	2	2	2	—	1	1	2	37	4	—
Kaleva	10	9	5	5	1	—	2	3	—	2	4	—	4	3	2	—	2	52	7	14
Karjalainen	22	1	5	1	—	—	1	8	2	7	—	3	5	3	3	1	—	62	1	—
Karj.Pääes. Tied.	23	4	7	2	—	—	—	5	—	1	—	—	—	1	1	—	—	44	3	—
Karjalan Sanomat	10	—	4	6	—	—	2	2	1	6	2	—	2	—	—	—	—	35	12	1
Kaskö Tidning	8	1	2	1	—	1	—	2	—	3	1	—	1	3	2	—	—	25	1	1
Keski-Pohjanmaa	5	2	1	1	—	—	2	2	1	3	2	—	2	—	1	—	1	23	12	—
Keski-Savo	9	1	5	1	—	1	—	3	1	2	5	—	—	1	—	—	—	29	13	—
Keskisuomalainen	22	4	6	6	—	2	1	7	3	10	5	—	2	4	1	1	1	75	3	1
Korpi-Jaakko	11	—	—	5	—	—	1	2	2	5	6	1	4	1	2	1	1	42	8	—
Käkisalmen S:mat	13	2	1	5	—	—	—	4	1	3	—	2	2	—	—	1	—	34	6	—
Laatokka	9	2	3	2	—	1	—	2	1	6	—	3	6	—	2	—	2	39	1	—
Liitto	15	8	2	7	—	1	—	5	1	2	2	1	3	—	1	—	2	50	13	5
Länsi-Savo	7	3	1	1	—	1	1	6	—	2	—	—	1	—	—	—	2	25	7	—
Mikkelin Sanomat	8	2	2	—	1	1	—	5	3	1	1	—	1	2	2	—	—	29	3	1
Människövännen	9	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	11	1	—
Parikkalan S:mat	8	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	1	1	—	—	—	—	12	3	—
Pedersöre	4	1	—	—	—	—	—	2	1	1	1	—	—	2	1	—	1	14	7	4
Pohjolan Sanomat	5	—	2	—	—	2	1	—	1	1	2	—	—	—	1	—	—	15	11	11

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	yht.	V	ei p.
Raahe	9	3	—	3	—	—	1	5	1	3	1	1	—	1	—	—	—	28	4	3
Saarijärven Paavo	12	—	1	6	—	1	1	4	—	4	3	—	3	2	1	—	—	38	10	1
Salmetar	7	1	1	1	1	—	1	7	—	1	—	—	—	—	—	—	—	20	15	2
Savo	9	3	2	4	—	—	—	4	—	1	2	2	1	1	2	—	—	31	8	—
Savon Sanomat	10	4	1	3	—	3	1	1	1	3	—	—	2	1	—	—	2	32	10	—
Savotar	3	4	—	2	—	—	—	1	2	1	1	—	2	1	1	—	—	18	18	2
Suojeluskuntalainen	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—
Suupohjan Kaiku	3	1	—	—	—	—	—	1	2	—	1	—	—	—	—	—	—	8	16	17
Syd-Österbotten	3	1	1	—	1	—	3	—	—	1	3	—	2	1	1	—	—	17	2	6
Tornion Lehti	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	2	—	—	—	7	8	8
Vaasa	8	4	2	4	4	1	—	5	—	4	2	1	1	7	2	2	—	47	10	3
Valkoinen Suomi	11	2	3	—	1	1	—	8	1	3	4	—	3	1	2	1	2	43	3	—
Vasabladet	3	6	4	—	1	—	—	5	1	3	1	—	1	12	2	4	3	46	5	1
Vasa Posten	7	2	2	1	—	1	—	—	—	2	—	—	1	5	—	—	1	22	4	—
Österbottningen	10	—	1	1	1	—	—	2	—	—	—	—	1	—	—	1	—	17	5	5
Österbottniska Post.	3	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	5	4	4
Yhteensä	377	88	78	90	12	19	21	122	35	98	72	21	58	61	36	14	26	1228	279	113
%	30,7	7,2	6,4	7,3	1,0	1,5	1,7	9,9	2,9	8,0	5,9	1,7	4,7	5,0	2,9	1,1	2,1	100,0		

4.1.2. Etelä-Suomen porvarillisten lehtien pääkirjoitusten aiheittainen jakauma 7.4.—2.5.1918

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	yht.	V	ei p.
<i>Valkoisten valtaamat</i>																				
<i>kaupungit</i>																				
Aamulehti	11	—	3	3	—	—	—	—	3	2	—	—	—	—	—	—	—	22	—	—
Björneb. Tidning	4	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	2
Etelä-Saimaa	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—
Karjala	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Karjalan Aamulehti	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Lalli	5	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	6	—	—
Länsi-Suomi	1	—	1	1	—	—	—	2	—	—	—	—	1	—	—	—	—	6	—	1
Satakunnan Kansa	4	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	1	8	—	1
Tammerfors Aftonbl.	3	1	2	1	—	—	—	2	—	—	1	—	4	—	2	—	—	16	1	3
Tampereen Sanomat	3	—	1	1	—	1	1	5	—	1	3	—	1	—	1	1	—	19	1	—
Turun Sanomat	2	—	3	—	1	1	—	3	1	2	—	—	—	2	—	—	—	15	—	5
Uusi Aura	5	1	1	1	—	1	—	3	1	4	—	—	—	—	1	—	—	18	—	1
Vakka-Suomi	2	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—
Viborgs Nyheter	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—
Åbo Underrättelser	6	—	—	—	—	2	—	6	—	1	2	—	—	—	2	—	—	19	—	—
<i>Saksalaisten valtaamat</i>																				
<i>kaupungit</i>																				
Borgåbladet	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	2	2
Etelä-Suomen S:mat	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—
Hangö	6	—	—	—	—	2	—	2	1	—	1	—	—	—	—	—	—	12	—	1
Helsingin Sanomat	—	—	—	2	—	7	—	3	2	1	1	—	—	—	—	—	—	16	1	—
Hufvudstadsbladet	1	1	—	—	1	3	—	—	—	—	—	1	—	3	—	—	—	10	—	—
Hämeen Sanomat	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Hämetär	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—
Lahti	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	—
Loviisan Sanomat	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Länsi-Uusimaa	4	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	1	—
Uusimaa	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	1	2
Uusi Suometar	2	—	1	2	—	3	—	6	—	—	1	—	—	—	—	—	—	15	—	1
Vestra Nyland	3	—	—	—	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	6	—	—
Östra Nyland	2	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—
Yhteensä	88	4	14	13	3	20	1	34	12	11	11	1	7	5	6	1	2	233	7	20
%	37,7	1,7	6,0	5,5	1,3	8,6	0,4	14,6	5,6	4,7	4,7	0,4	3,0	2,1	2,5	0,4	0,8	100,0		

4.1.3. Porvarillisten sanomalehtien pääkirjoitusten aiheittainen jakauma 3.5.—31.5.1918

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	yht	V	ei p.	
<i>Pohjoisen lehdet</i>																					
Ilkka	1	1	—	—	—	4	—	1	1	—	—	—	—	1	—	—	—	9	3	—	
Itä-Savo	2	1	—	3	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	9	—	—	
Jaakkima	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	3	1	—	
Kaiku	1	—	—	1	1	7	—	—	—	5	1	—	—	—	—	—	—	16	1	4	
Kainuun Sanomat	—	—	—	—	1	7	—	1	—	—	2	—	—	—	—	—	—	11	—	—	
Kajaanin Kaiku	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	1	—	—	—	—	5	2	2	
Kajaanin Lehti	1	—	—	3	—	4	—	1	—	1	2	—	—	—	—	—	—	12	—	1	
Kaleva	—	1	3	1	—	5	—	—	—	7	—	—	—	1	—	—	1	19	2	—	
Karjalainen	—	—	—	1	—	7	—	1	—	1	—	—	—	1	1	—	—	12	—	—	
Karjalan Sanomat	2	—	—	2	—	6	—	—	—	1	2	—	1	—	—	—	1	15	3	3	
Kaskö Tidning	—	—	—	—	2	—	—	2	1	2	—	—	—	—	1	—	—	8	—	—	
Keski-Pohjanmaa	1	—	—	—	1	6	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	10	2	—	
Keski-Savo	1	—	—	1	—	4	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	9	2	—	
Keskisuomalainen	—	—	1	4	—	5	1	—	1	6	3	—	—	—	—	—	—	21	—	1	
Korpi-Jaakko	1	—	1	—	—	7	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	11	1	—	
Käkisalmen Sanomat	—	—	—	—	—	6	—	—	1	4	—	—	—	—	—	—	—	11	1	—	
Laatokka	1	—	—	—	—	3	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	1	9	—	—	
Liitto	—	1	—	2	1	9	—	1	1	2	—	—	—	—	—	—	1	18	2	3	
Länsi-Savo	1	—	—	1	1	4	—	—	—	3	1	—	—	—	—	—	—	11	—	—	
Mikkelin Sanomat	1	—	—	—	—	5	—	1	2	1	—	—	—	—	—	—	—	11	—	—	
Människövännen	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	3	1	
Parikkalan Sanomat	—	—	—	—	—	2	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	4	—	—	
Pedersöre	—	1	—	—	—	1	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	5	3	—	
Pohjolan Sanomat	1	—	—	4	—	3	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	9	1	3	
Raaha	—	—	—	—	—	4	—	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	1	9	—	
Saarijärven Paavo	1	—	1	1	—	4	—	1	—	2	1	—	—	—	—	—	—	11	1	—	
Salmetar	—	—	—	—	—	3	—	2	2	1	—	—	—	—	—	—	—	1	9	—	
Savo	1	1	—	1	—	4	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	10	—	—	
Savon Sanomat	1	—	—	—	—	7	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	9	—	—	
Savotar	—	—	1	—	—	6	—	—	2	—	—	—	—	—	2	—	—	1	12	2	
Suupohjan Kaiku	—	—	1	—	—	4	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	6	1	3	
Syd-Österbotten	1	—	—	3	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	6	—	1	

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	yht.	V	ei p.	
Tornion Lehti	—	—	—	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	2	
Vaasa	—	—	—	2	—	15	—	—	—	2	3	—	—	—	—	1	—	23	2	—	
Vasabladet	—	1	4	—	4	7	—	—	1	3	—	—	—	—	—	—	1	21	1	—	
Vasa Posten	—	—	—	—	1	5	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	8	—	1	
Österbottningen	—	—	—	1	1	2	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	6	—	1	
Österbottniska Post.	—	—	—	—	—	2	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	4	—	2	
Yhteensä	20	7	12	32	14	163	1	13	14	62	26	—	3	4	6	1	10	388	32	29	
%	5,1	1,8	3,1	8,2	3,6	42,0	0,3	3,4	3,6	16,0	6,7	—	0,8	1,0	1,5	0,3	2,6	100,0			
<i>Etelän lehdet</i>																					
Aamulehti	1	—	1	1	2	8	—	—	1	6	2	—	—	—	—	—	1	23	—	—	
Björneborgs Tidning	—	—	—	1	1	3	—	—	1	—	1	—	—	—	1	—	2	10	—	—	
Borgåbladet	2	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	4	—	5	
Etelä-Saimaa	—	—	—	2	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	10	—	—	
Etelä-Savo	3	—	—	—	—	2	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	8	—	2	
Etelä-Suomen Sanomat	—	—	—	1	—	3	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	1	3	
Etelä-Suomi	4	—	—	—	—	3	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	9	—	—	
Haminan Lehti	1	1	1	—	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	1	1	
Hangö	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	5	—	1	—	—	—	—	8	—	1	
Helsingin Sanomat	2	—	5	1	—	12	—	—	—	1	4	1	1	—	—	—	1	28	—	—	
Hufvudstadsbladet	—	—	5	—	1	10	—	1	—	—	4	—	2	1	—	—	1	25	—	2	
Hämeen Sanomat	—	—	1	2	—	2	—	—	2	—	2	—	—	—	—	—	—	9	—	1	
Hämetär	—	1	—	1	—	4	—	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	9	2	—	
Karjala	5	—	2	2	—	4	—	—	1	4	1	2	—	—	1	—	1	23	—	—	
Karjalan Aamulehti	1	—	4	1	—	11	—	—	1	—	2	—	1	1	—	—	—	22	—	1	
Kotkan Nyheter	1	—	—	—	2	1	—	—	—	1	1	—	—	—	1	—	—	7	—	—	
Lahti	3	—	1	—	—	2	—	2	—	—	4	—	—	—	—	—	—	12	—	1	
Lalli	2	—	—	2	—	4	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	10	—	—	
Loviisan Sanomat	1	—	—	—	1	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	5	—	—	
Länsi-Suomi	—	—	—	2	1	4	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1	10	—	—	
Länsi-Uusimaa	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	4	3	
Maakansa	3	—	2	—	—	9	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	15	2	1	

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	yht.	V	ei p.
Maaseutu	1	—	—	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	1	1
Riihimäen Sanomat	1	3	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	—	—
Satakunnan Kansa	—	—	2	5	—	4	—	1	—	1	3	—	—	—	—	—	—	16	2	3
Tammerfors Aftonblad	—	—	2	—	3	2	—	1	2	—	3	—	—	1	—	—	3	17	—	2
Tampereen Sanomat	—	—	2	1	—	8	1	1	1	2	4	—	—	—	—	—	—	1	21	—
Turun Sanomat	1	—	3	1	—	8	—	1	1	5	—	—	—	1	—	—	—	2	23	4
Uusi Aura	5	2	1	1	1	4	—	—	1	4	—	—	—	1	—	—	—	2	22	5
Uusi Heinolan S:mat	1	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	1	3
Uusimaa	4	—	—	—	—	2	—	—	—	1	4	—	—	—	—	—	—	11	—	—
Uusi Suometar	1	—	2	1	—	15	—	—	1	2	5	—	—	—	—	—	—	27	—	2
Vakka-Suomi	—	—	—	1	—	5	—	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	10	—	—
Vestra Nyland	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	5
Viborgs Nyheter	1	—	3	2	2	3	—	—	3	1	6	—	—	—	—	—	—	2	23	—
Viipuri	3	—	1	—	2	4	—	1	1	3	3	—	—	—	—	—	—	—	18	1
Östra Nyland	1	—	1	—	—	1	—	1	1	1	—	—	—	—	1	—	—	—	7	—
Åbo Underrättelser	2	—	—	—	2	7	—	—	3	1	7	—	1	2	1	—	—	2	28	—
Yhteensä	50	8	40	29	19	164	1	17	25	37	69	4	6	7	5	—	20	501	16	47
%	10,0	1,6	8,0	5,8	3,8	32,8	0,2	3,4	5,0	7,2	13,8	0,8	1,2	1,4	1,0	—	4,0	100,0		
Etelä ja pohjoinen yhteensä	70	15	52	61	33	327	2	30	39	99	95	4	9	11	11	1	30	889	48	76
%	7,9	1,7	5,9	6,9	3,7	36,9	0,2	3,4	4,3	11,1	10,7	0,5	1,0	1,2	1,1	0,1	3,4	100,0		

4.2. Pääkirjoitusten sisältöluokat

A. *Sodan nimet*

A1 kansalaissota, veljessota

A2 sisällissota, sisällinen sota

A3 vapaustaistelu

A4 vapaussota, vapautussota

A5 kansalaissota ja sisällissota

A6 vapaustaistelu ja vapaussota

A7 sisällis- tai kansalaissota ja vapaustaistelu tai vapaussota

B. *Taistelun tavoitteet/vastustajat*

B1 ulkoinen tavoite/vastustaja

B2 sisäinen tavoite/vastustaja

B3 sekä ulkoinen että sisäinen tavoite/vastustaja

C. *Sotapropagandan yleiset aseet*

C1 Valkoisten taistelu on pyhää/Jumala taistelee valkoisten puolella.

C2 Sota puhdistaa kansansielun.

C3 Kansanruumiista on mätäpaaise leikattava.

C4 Koko Suomen kansa taistelee kapinallisia vastaan.

C5 Talonpojisto on taistelevan kansan valiojoukko.

D. *Punaiset vastustajat*

D1 Kapinan ensisijaisena syynä on vallanhimoisten siltasaarelaisjohtajien kiihotus ja sanomalehtien harjoittama agitaatio.

D2 Kapinan ensisijaisena syynä on venäläisten bolševikkien esimerkki ja yllytys.

D3 Sosialidemokraatit vaarantavat Suomen itsenäisyyden, kansallisen olemassaolon ja kulttuurin.

D4 Punaisten rikos on maanpetos/punaiset ovat maanpettureita.

D5 Punaisten rikos on valtiopetos.

D6 Punaisten rikos on sekä maanpetos että valtiopetos.

D7 Punaiset ovat väkivaltaisia, rikollisia murhaajia ja ryöväreitä.

E. *Venäjä ja venäläiset*

E1 Suomi on sodassa Venäjän kanssa.

E2 Venäjä kieltäytyy vetämästä joukkojaan Suomesta/ei vedä joukkojaan Suomesta.

E3 Venäjä lähettää lisää joukkoja Suomeen.

E4 Venäjä pyrkii liittämään Suomen itseensä.

E5 Venäläiset toimivat suomalaisten punaisten aseistajina ja yllyttäjinä/suomalaiset punaiset turvautuvat vieraisiin pistimiin.

4.2.1. Valkoisten lehtien pääkirjoitusten sisällöt alueittain jaoteltuina 28.1.—2.5.1918

	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	B1	B2	B3	C1	C2	C3	C4	C5	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	E1	E2	E3	E4	E5	
<i>Pohjanmaa</i>																												
Det vita Finland	—	—	—	4	—	—	—	1	1	2	—	—	—	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	2
Ilkka	—	3	3	1	1	—	—	1	—	7	3	—	—	1	—	1	1	—	1	—	—	—	2	—	—	1	1	—
Kaiku	—	—	12	1	—	—	2	2	3	15	2	1	2	5	—	4	1	2	—	4	—	2	—	—	1	—	1	
Kaleva	1	3	13	2	—	1	1	5	1	7	3	1	2	7	1	3	1	1	2	1	3	5	2	—	1	3	4	
Kaskö Tidning	1	—	6	—	—	—	1	6	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Keski-Pohjanmaa	—	—	4	3	—	—	1	2	1	5	—	—	—	1	1	1	—	1	—	—	—	4	—	1	—	—	1	
Liitto	2	1	12	—	—	—	—	4	5	16	—	—	—	3	2	3	3	1	—	—	—	4	—	—	1	—	3	
Människövännens	—	—	2	—	—	—	—	1	1	1	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	—	—	1	
Pedersöre	—	—	2	1	—	—	—	—	—	5	—	—	—	2	—	1	—	1	1	—	—	2	—	—	—	2	2	
Pohjolan Sanomat	—	—	—	—	1	—	—	1	—	3	1	—	—	2	2	1	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	
Raahe	4	1	2	—	—	—	—	—	5	8	3	1	1	6	1	4	—	5	2	—	1	7	—	—	—	—	—	
Suupohjan Kaiku	2	—	1	—	—	—	1	—	1	1	1	—	1	—	1	1	—	—	—	—	—	3	—	—	1	—	1	
Syd-Österbotten	—	1	4	—	—	1	—	2	1	4	2	—	—	1	—	1	1	—	—	—	—	4	—	—	—	—	1	
Tornion Lehti	—	—	1	—	1	—	—	—	—	4	—	—	—	2	—	1	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
Vaasa	1	—	13	1	—	2	2	3	—	11	1	1	1	6	—	1	—	2	2	—	—	6	1	—	2	—	5	
Valkoinen Suomi	1	—	12	—	—	—	1	4	2	8	2	3	—	5	—	3	—	—	—	—	—	6	1	—	1	—	3	
Vasabladet	—	2	4	4	—	2	—	2	—	8	1	1	—	2	—	2	2	—	1	—	—	5	1	—	4	4	3	
Vasa Posten	—	1	1	1	—	1	—	3	—	4	—	—	—	4	—	1	—	2	—	—	—	1	—	1	—	1	—	
Österbottningen	—	—	4	—	—	—	—	2	—	6	1	—	—	2	—	2	—	1	2	—	—	2	1	—	1	2	5	
Österbottniska Posten	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
Yhteensä	12	12	98	18	3	7	9	39	21	127	26	8	7	52	9	31	12	16	12	6	4	56	6	3	15	14	34	
% kaikista alueen pääkirjoituksista	2,3	2,3	18,9	3,5	0,6	1,4	1,7	7,5	4,1	24,5	5,0	1,5	1,4	10,0	1,7	6,0	2,3	3,1	2,3	1,2	0,7	10,8	1,2	0,6	2,9	2,7	6,6	

	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	B1	B2	B3	C1	C2	C3	C4	C5	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	E1	E2	E3	E4	E5
<i>Keski-Suomi</i>																											
Keskisuomalainen	1	1	15	5	—	1	—	2	6	14	13	4	3	11	4	9	1	1	6	—	—	18	—	—	3	—	9
Saarijärven Paavo	1	—	5	3	—	1	—	4	1	10	—	1	—	1	3	2	2	1	3	—	—	4	—	—	—	—	3
Yhteensä	2	1	20	8	—	2	—	6	7	24	13	5	3	12	7	11	3	2	9	—	—	22	—	—	3	—	12
% kaikista alueen pääkirjoituksista	1,8	0,9	17,7	7,1	—	1,8	—	5,3	6,2	21,2	11,5	4,4	2,7	10,6	6,2	9,7	2,7	1,8	8,0	—	—	19,5	—	—	2,7	—	10,6
<i>Kainuu</i>																											
Kainuun Sanomat	—	1	8	1	1	3	—	—	2	15	2	—	—	4	5	2	—	1	2	—	—	6	—	—	—	—	2
Kajaanin Kaiku	2	—	3	1	—	1	—	—	2	8	5	1	1	9	—	3	—	2	1	—	—	9	—	—	—	—	1
Kajaanin Lehti	6	2	2	—	—	—	—	—	2	9	2	—	2	1	—	5	1	—	—	1	1	4	2	—	1	4	—
Yhteensä	8	3	13	2	1	4	—	—	6	32	9	1	3	14	5	10	1	3	3	1	1	19	2	—	1	4	3
% kaikista alueen pääkirjoituksista	8,7	3,2	14,1	2,2	1,1	4,3	—	—	6,5	34,8	9,8	1,1	3,3	15,2	5,4	10,9	1,1	3,3	3,3	1,1	1,1	20,7	2,2	—	1,1	4,3	3,3
<i>Savo</i>																											
Itä-Savo	5	—	1	—	—	—	1	1	4	4	5	—	2	6	2	10	1	1	2	2	—	10	—	—	2	—	13
Keski-Savo	1	—	3	2	—	—	—	2	2	11	4	—	—	2	—	2	—	3	—	—	—	3	—	—	—	—	2
Länsi-Savo	—	—	5	1	—	1	—	2	1	10	—	—	—	4	2	1	1	1	—	1	—	5	—	—	—	—	1
Mikkelin Sanomat	—	1	8	—	—	3	—	1	4	9	—	2	1	3	1	2	—	2	4	—	—	7	—	—	—	—	6
Salmetar	4	—	2	—	—	—	2	2	1	1	3	2	1	1	—	6	2	1	—	—	—	4	—	—	—	—	1
Savo	2	4	1	2	1	1	—	—	1	11	4	2	—	3	—	1	1	2	—	1	—	5	—	—	1	2	4
Savon Sanomat	4	—	10	1	—	—	—	—	6	9	4	—	—	3	7	5	2	1	1	1	—	6	—	—	—	—	1
Savotar	2	—	2	—	—	—	—	2	1	4	2	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	2	—	—
Yhteensä	18	5	32	6	1	5	3	10	20	59	22	6	4	23	12	27	7	12	7	5	—	41	—	—	5	2	28
% kaikista alueen pääkirjoituksista	8,0	2,2	14,3	2,6	0,4	2,2	1,3	4,5	8,9	26,3	9,8	2,7	1,8	10,3	5,4	12,1	3,1	5,4	3,1	2,2	—	18,3	—	—	2,2	0,9	12,5
<i>Karjala</i>																											
Jaakkima	1	—	—	—	—	—	—	1	—	4	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	1	2
Karjalainen	5	1	5	—	1	—	—	8	1	15	16	2	2	11	2	5	3	—	1	—	—	10	—	1	1	2	2
Karjalan Arm.																											
Päaes. Tied.	4	1	6	2	—	—	2	4	6	11	4	1	—	6	1	6	1	3	2	—	1	5	—	1	—	—	6
Karjalan Sanomat	3	—	6	—	—	—	—	1	4	10	2	1	1	3	1	2	1	1	1	1	—	5	—	—	—	—	1

	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	B1	B2	B3	C1	C2	C3	C4	C5	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	E1	E2	E3	E4	E5
Korpi-Jaakko	1	—	7	—	—	—	—	1	1	10	2	1	—	1	2	3	1	2	—	—	—	3	—	—	—	—	1
Käkisalmen S:mat	2	—	1	1	—	—	—	4	2	13	4	3	1	5	3	5	—	1	3	—	—	7	—	—	1	1	6
Laatokka	6	—	2	4	1	—	—	1	1	13	1	—	—	9	2	2	1	—	3	—	—	6	1	—	—	1	4
Parikkalan Sanomat	1	—	—	—	—	—	—	1	—	9	—	2	—	1	—	2	—	—	1	—	—	3	—	—	—	1	3
Suojeluskuntalainen	1	—	—	—	—	—	—	—	—	3	2	1	—	1	—	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Yhteensä	24	2	27	7	2	—	2	21	15	88	31	12	4	38	11	28	7	7	11	1	1	42	1	2	2	6	24
% kaikista alueen pääkirjoituksista	8,5	0,7	9,6	2,5	0,7	—	0,7	7,5	5,3	31,3	11,0	4,3	1,4	13,5	3,9	10,0	2,5	2,5	3,9	0,4	0,4	14,9	0,4	0,7	0,7	2,1	8,5
Koko valkoinen Suomi yhteensä	64	23	190	41	7	18	14	76	69	330	101	32	21	139	44	107	30	40	42	13	6	180	9	5	26	26	101
% kaikista valkoisen Suomen pääkir- joituksista	5,2	1,9	15,4	3,3	0,6	1,5	1,1	6,2	5,6	26,9	8,2	2,6	1,7	11,4	3,6	8,7	2,4	3,3	3,4	1,1	0,5	14,7	0,7	0,4	2,1	2,1	8,2

4.2.2. *Pääkirjoitusten sisällöt puolueittain jaoteltuina 28.2.—2.5.1918*

	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	B1	B2	B3	C1	C2	C3	C4	C5	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	E1	E2	E3	E4	E5
vanhasuomalaiset	10	2	43	3	1	6	4	16	11	62	26	7	7	35	3	15	4	9	8	4	—	35	1	1	6	2	15
% kaikista vanhas. pääkirjoituksista	4,5	0,9	19,5	1,4	0,5	2,7	1,8	7,3	5,0	28,2	11,8	3,2	3,2	15,9	1,4	6,8	1,8	4,1	3,6	1,8	—	15,9	0,5	0,5	2,7	0,9	6,8
nuorsuomalaiset	34	11	49	16	3	3	4	19	26	115	40	17	12	52	13	44	9	15	18	4	5	13	4	—	8	13	37
% kaikista nuors. pääkirjoituksista	8,2	2,7	11,8	3,9	0,7	0,7	1,0	4,6	6,3	27,7	9,6	4,1	2,9	12,5	3,3	10,6	2,2	3,6	4,3	1,0	1,2	17,6	1,0	—	1,9	3,1	8,9
maalaisliittolaiset	8	5	49	9	3	4	1	13	16	75	12	2	—	16	22	18	10	7	8	2	—	29	—	1	2	1	11
% kaikista maalaisl. pääkirjoituksista	3,1	2,0	19,1	3,5	1,2	1,6	0,4	5,1	6,3	29,3	4,7	0,8	—	6,3	8,6	7,0	3,9	2,7	3,1	0,8	—	11,3	—	0,4	0,8	0,4	4,3
kansanpuolueen	5	—	6	1	—	1	1	3	5	14	5	—	2	10	4	11	2	2	2	3	—	15	—	—	2	—	14
% kaikista kansanp. pääkirjoituksista	7,6	—	9,2	1,5	—	1,5	1,5	4,6	7,7	21,5	7,7	—	3,1	15,3	6,2	16,9	3,1	3,1	3,1	4,6	—	23,1	—	—	3,1	—	21,5
ruotsinkieliset	1	4	25	6	—	4	1	16	2	40	10	1	—	11	—	8	4	4	4	—	—	16	3	2	5	9	13
% kaikista ruotsink. pääkirjoituksista	0,6	2,5	15,9	3,8	—	2,5	0,6	10,2	1,3	25,4	6,4	0,6	—	7,0	—	5,1	2,5	2,5	2,5	—	—	10,2	1,9	1,3	3,2	5,7	8,3
rintamalehdet	6	1	18	6	—	—	3	9	9	24	8	5	—	15	2	11	1	3	2	—	1	12	1	1	3	1	11
% kaikista rintamal. pääkirjoituksista	5,2	0,9	15,7	5,2	—	—	2,6	7,8	7,8	20,9	7,0	4,3	—	13,0	1,7	9,6	0,9	2,6	1,7	—	0,9	10,4	0,9	0,9	2,6	0,9	9,6
Yhteensä	64	23	190	41	7	18	14	76	69	330	101	32	21	139	44	107	30	40	42	13	6	180	9	5	26	26	101

4.2.3. Etelä-Suomen porvarillisten lehtien pääkirjoitusten sisällöt 7.4.—2.5.1918

	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	B1	B2	B3	C1	C2	C3	C4	C5	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	E1	E2	E3	E4	E5
<i>Valkoisten valtaamat</i>																											
<i>kaupungit</i>																											
Aamulehti	—	3	1	8	1	—	—	5	1	7	1	2	1	1	1	2	1	2	2	—	—	5	—	—	1	1	2
Björneborgs Tidn.	—	—	3	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	3	—	—	—	—	—
Etelä-Saimaa	1	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Karjala	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	—	—	—	—	—
Karjalan Aamulehti	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Lalli	1	—	—	—	—	—	—	—	3	—	1	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—
Länsi-Suomi	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	2	—	—	—	—	1
Satakunnan Kansa	1	1	—	—	—	—	—	1	1	3	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—
Tammerfors Aftonbl.	—	—	2	—	—	—	—	1	2	2	—	1	—	1	—	3	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—
Tampereen Sanomat	2	—	1	2	—	—	1	3	1	3	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—
Turun Sanomat	8	—	—	—	—	—	—	1	—	3	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	2
Uusi Aura	5	—	1	1	—	—	—	1	—	3	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	4	—	—	—	—	1
Vakka-Suomi	—	1	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	1
Viborgs Nyheter	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Åbo Underrättelser	—	5	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Yhteensä	19	12	8	11	2	—	1	12	14	30	3	3	1	3	5	14	3	3	8	—	—	30	—	—	1	1	9
% kaikista alueen pääkirjoituksista	13,1	8,3	5,5	7,6	1,4	—	0,7	8,3	9,7	20,7	2,1	2,1	0,7	2,1	3,4	9,7	2,1	2,1	5,5	—	—	20,7	—	—	0,7	0,7	6,2
<i>Saksalaisten valtaamat</i>																											
<i>kaupungit</i>																											
Borgåbladet	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	1
Etelä-Suomen Sanomat	2	1	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Hangö	1	—	—	—	—	—	—	—	3	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Helsingin Sanomat	4	1	—	—	—	—	—	—	7	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	3
Hufvudstadsbladet	1	1	1	—	—	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	—	2	—	—	1	—	—	—	1	—
Hämeen Sanomat	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	1
Hämetär	—	1	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—

	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	B1	B2	B3	C1	C2	C3	C4	C5	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	E1	E2	E3	E4	E5
Lahti	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	
Loviisan Sanomat	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Länsi-Uusimaa	2	—	—	—	—	—	1	—	—	4	—	—	—	—	—	2	1	1	1	—	—	2	—	—	—	—	4
Uusimaa	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	4	—	—	—	—	1
Uusi Suometar	5	—	—	—	—	—	1	—	2	3	—	—	—	—	—	4	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	3
Vestra Nyland	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Östra Nyland	3	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Yhteensä	19	5	2	—	—	2	2	—	17	22	—	—	—	—	—	15	7	1	5	—	—	17	—	—	1	1	16
% kaikista alueen pääkirjoituksista	21,65,7	2,3	—	—	2,3	2,3	—	19,3	25,0	—	—	—	—	—	—	17,0	8,0	1,1	5,7	—	—	19,3	—	—	1,1	1,1	18,2
valkoisten ja saksalaisten valtaamat kaupungit																											
Yhteensä	38	17	10	11	2	2	3	12	31	52	3	3	1	3	5	29	10	4	13	—	—	47	—	—	2	2	25
% kaikista Etelä-Suomen lehtien pääkirjoituksista	16,37,3	4,3	4,7	0,9	0,9	1,3	5,1	13,3	22,3	1,3	1,3	0,4	1,3	2,1	12,4	4,3	1,7	5,6	—	—	20,2	—	—	0,9	0,9	10,7	

	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	B1	B2	B3	C1	C2	C3	C4	C5	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	E1	E2	E3	E4	E5	
Syd-Österbotten	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Tornion Lehti	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Vaasa	—	—	3	—	—	1	—	—	1	2	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Vasabladet	—	1	2	2	—	—	—	—	—	2	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Vasa Posten	—	—	1	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Österbottningen	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
Österbottniska Post.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Yhteensä		9	9	43	14	—	8	2	10	7	38	6	1	—	15	16	7	2	2	7	1	—	13	2	—	1	1	6
% kaikista alueen pääkirjoituksista		2,3	2,3	11,1	3,6	—	2,1	0,5	2,6	1,8	9,8	1,5	0,3	—	3,9	4,1	1,8	0,5	0,5	1,8	0,3	—	3,4	0,5	—	0,3	0,3	1,5
<i>Etelän lehdet</i>																												
Aamulehti	1	—	—	2	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Björneborgs Tidning	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Borgåbladet	—	—	1	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
Etelä-Saimaa	—	—	1	1	—	1	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Etelä-Savo	3	—	—	1	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	1	
Etelä-Suomen Sanomat	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	
Etelä-Suomi	2	—	—	—	—	—	1	—	3	1	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	1	
Haminan Lehti	—	—	2	—	1	—	—	—	1	1	1	1	—	—	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2	
Hangö	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Helsingin Sanomat	2	—	2	—	—	—	—	2	4	5	—	—	1	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	
Hufvudstadsbladet	—	1	—	2	—	—	—	3	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	1	
Hämeen Sanomat	—	—	—	3	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	2	—	—	—	—	—	
Hämetär	—	1	1	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	1	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	
Karjala	1	—	4	1	—	—	—	1	2	4	—	—	—	1	—	2	2	—	1	—	—	2	—	—	—	—	1	
Karjalan Aamulehti	5	—	2	—	—	—	—	—	3	3	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	3	
Kotka Nyheter	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	
Lahti	1	—	—	1	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	
Lalli	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	

	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	B1	B2	B3	C1	C2	C3	C4	C5	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	E1	E2	E3	E4	E5
Loviisan Sanomat	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	1
Länsi-Suomi	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Länsi-Uusimaa	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Maakansa	2	1	1	1	—	1	—	—	2	—	—	—	—	2	3	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Maaseutu	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Riihimäen Sanomat	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Satakunnan Kansa	2	—	1	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tammerfors Aftonbl.	—	1	2	—	—	—	—	1	1	2	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	2	—	—	—	—	—
Tampereen Sanomat	—	1	—	1	—	—	—	1	1	4	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—
Turun Sanomat	3	—	—	—	—	—	—	2	1	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
Uusi Aura	2	1	—	2	—	1	—	2	1	3	1	—	—	—	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Uusi Heinolan S:mat	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	1
Uusimaa	1	2	—	—	—	—	—	—	5	—	1	—	—	1	—	2	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—
Uusi Suometar	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Vakka-Suomi	1	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—
Vestra Nyland	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Viborgs Nyheter	—	3	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	2	—	—	1	—	—	2	—	—	—	—	—
Viipuri	1	—	2	—	—	—	—	—	—	2	—	—	1	—	—	5	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—
Östra Nyland	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—
Åbo Underrättelser	—	2	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Yhteensä	31	14	24	20	1	3	1	13	37	55	5	1	2	11	12	31	7	2	8	1	1	38	—	1	—	1	17
% alueen kaikista pääkirjoituksista	6,22,8	4,8	4,0	0,2	0,6	0,2		2,6	7,4	11,0	1,0	0,2	0,4	2,2	2,4	6,2	1,4	0,4	1,6	0,2	0,2	7,5	—	0,2	—	0,2	3,4
Pohjoisen ja etelän lehdet yhteensä	40	23	67	34	1	11	3	23	44	93	11	2	2	26	28	38	9	4	15	2	1	51	2	1	1	2	23
% kaikista pääkirjoituksista	4,5	2,6	7,5	3,8	0,1	1,2	0,3	2,6	4,9	10,5	1,2	0,2	0,2	2,9	3,1	4,3	1,0	0,4	1,7	0,2	0,1	5,7	0,2	0,1	0,1	0,2	2,6

Liite 5. Valkoisen Suomen lehtien yleisotsikot helmi-, maaliskuu- ja huhtikuussa 1918

(Satunnaisia tai suurvaltojen väliseen sotaan liittyneitä otsikoita ei ole merkitty taulukkoon. Suluissa on päivämäärä, jolloin otsikko tuli käyttöön.)

Lehti	Otsikko sodan alkuvuokoina	Otsikko helmikuun loppupuolella ja maaliskuuhuhtikuussa
<i>Pohjanmaa</i>		
Det vita Finland	ei ilm. helmikuussa	Senaste nytt (17.3.)
Ilkka	ei yleisotsikkoa	ei yleisotsikkoa
Kaiku	Vapaustaistelu (7.2.)	Vapaustaistelu
Kaleva	Viime tiedot (9.2.)	Vapaustaistelu (23.2.)
Kaskö Tidning	Frihetsstriderna (6.2.)	Frihetsstriderna
Keski-Pohjanmaa	Vapaustaistelu (5.2.)	Vapaustaistelu
Liitto	Viimeiset tiedot (7.2.)	Vapaustaistelu (10.3.) Viimeiset tiedot
Människovännen	Vår frihetskamp (8.2.)	Vår frihetskamp
Pedersöre	Senaste nytt (9.2.)	Senaste nytt
Pohjolan Sanomat	ei yleisotsikkoa	ei yleisotsikkoa
Raah	Vapaustaistelu Suomessa (11.2.)	Vapaustaistelu Suomessa
Suupohjan Kaiku	Vapaustaistelu (7.2.)	Vapaustaistelu
Syd-Österbotten	Allmänt nytt (30.1.) Senaste nytt (3.2.)	Allmänt nytt Senaste nytt
Tornion Lehti	ei yleisotsikkoa	ei yleisotsikkoa
Vaasa	Vapaustaistelu (2.2.)	Vapaustaistelu
Valkoinen Suomi	ei ilm. helmikuussa	Viime uutiset (9.3.) Vapaustaistelu (22.3.)
Vasabladet	Senaste nytt (30.1.)	Senaste nytt
Vasa Posten	Efterskrif (30.1.)	Efterskrift
Österbottningen	Frihetskampen (5.2.)	Frihetskampen
Österbottniska	Kriget (9.2.)	Frihetskampen (15.2.)
Posten		
<i>Keski-Suomi</i>		
Keskisuomalainen	Vapaustaistelu (9.2.)	Vapaustaistelu
Saarijärven Paavo	ei yleisotsikkoa	Vapaussota (26.2.)

Lehti	Otsikko sodan alkuviikkoina	Otsikko helmikuun loppupuolella ja maaliskuussa
<i>Kainuu</i>		
Kainuun Sanomat	Kansalaissota (13.2.)	Vapaustaistelu (12.3.)
Kajaanin Kaiku	Kansalaissota (9.2.)	Vapaustaistelu (4.4.)
Kajaanin Lehti	Sosialistikapina (13.2.)	Kansalaissota (30.2.)
<i>Savo</i>		
Itä-Savo	Uuden Suomen suuri luomistyö — koko kansa nous- sut punakaartien hirmuvaltaa vastaan (29.1.)	Vapaustaistelumme (5.3.)
Keski-Savo	Isänmaan puolesta punaista hirmuvaltaa vastaan (29.1.)	Vapaustaistelumme (14.2.) Suomen vapaustaistelu (19.2.)
Länsi-Savo	ei ilm. 30.1.—19.2.	Vapaustaistelu (20.2.)
Mikkelin Sanomat	ei ilm. 30.1.—19.2.	Vapaustaistelu (20.2.)
Salmetar	ei yleisotsikkoa	ei yleisotsikkoa
Savo	Suomen vapaustaistelu (12.2.)	Suomen vapaustaistelu
Savon Sanomat	Kansalaissota (9.2.)	Vapaustaistelumme (2.3.)
Savotar	Suomen vapaustaistelu (13.2.)	Vapaustaistelu
<i>Karjala</i>		
Jaakima	ei yleisotsikkoa	Yleisiä uutisia (21.2.) Päivä uutisia (28.2.)
Karjalainen	Viimeiset tiedot (14.2.)	Suomen vapaustaistelu (21.3.)
Karjalan AK:n Pääesik. Tiedonannot	Kotimaan uutisia (5.2.)	Vapaussodan kulku (27.2.)
Karjalan Sanomat	ei yleisotsikkoa	Vapaustaistelumme (21.2.)
Korpi-Jaakko	Suomen sota (7.2.)	Vapaustaistelumme (5.3.)
Käkisalmen Sanomat	Päivän uutisia (16.2.)	Päivän uutisia
Laatokka	Sähkö- ja puhelintietoja (2.2.)	Suomen vapaussota (26.2.)
Parikkalan Sanomat	Päivän uutisia (5.2.)	Päivän uutisia
Suojelukuntalainen	ei yleisotsikkoa	ei yleisotsikkoa

LÄHTEET

I Primaarilähteet

A. Arkistolähteet

Valtionarkisto (VA)

Kansanvaltuuskunta
 Senaatin arkisto
 Ulkoministeriön arkisto (UM)
 Vapaussodan arkisto (VapSA)
 Väliaikaisen lennätinhallituksen arkisto
 Väliaikaisen postihallituksen arkisto
 Yksityiskokoelmat
 Santeri Alkion kokoelma
 Jalmar Castrénin kokoelma
 Herman Gummeruksen kokoelma
 Edvard Hjeltin kokoelma
 Rudolf Holstin kokoelma
 Tekla Hultinin kokoelma
 Lauri Ingmanin kokoelma
 T.T. Kailan kokoelma
 Karjalan Kansalaisliiton arkisto
 E. Löfströmin kokoelma
 Kustaa Nukarin kokoelma
 Alfonso Paquetin päiväkirja
 Heikki Renvallin kokoelma
 E.N. Setälän kokoelma
 Suomen vapauttamisen ulkomaanvaltuuskunnan arkisto
 P.E. Svinhufvudin muistosäätiön kokoelma
 Artturi H. Virkkusen kokoelma

Sota-arkisto (SA)

Vapaussota
 Hämeen sotilaspiiri
 Jyväskylän sotilaspiiri
 Karjalan armeijakunta (KarAK)
 Pohjois-Karjalan alue-esikunta
 Päämaja (PM)
 Tornion, Turun ja Viipurin komendantit
 Vaasan sotilaspiiri
 Suojeluskunnat 1918 (SK 1918)
 Pikkukokoelmat (PK)

Rautatiehallituksen arkisto (RHA)

Saapuneet ja lähetetyt kirjeet 1918

Joensuun maakunta-arkisto (JoMA)

Kuopion lääninhallituksen arkisto

Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA)

Senaatin sisäasiaintoimituskunnan konseptipöytäkirjat ja kirjjekonseptit 1917—18

Oulun maakunta-arkisto (OMA)

Oulun lääninhallituksen arkisto

Oulun postikonttorin arkisto

Oy Liiton arkisto

Tornion posti- ja lennätinkonttorin arkisto

Vaasan maakunta-arkisto (VMA)

Vaasan lääninhallituksen arkisto

Jalo Lahdensuon kokoelma

Työväen arkisto (TA)

Sosialidemokraattisen puolueuuevoston pöytäkirjat 1918

Kansan Lehden ja Eteenpäin-lehden paperit

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS)

Kirjekokoelma

Eduskunnan kirjasto (EK)

Vaasaan kokoontuneiden kansanedustajien kokousten pöytäkirjat talvelta 1918

Helsingin yliopiston kirjasto (HYK)

E.G. Palménin kokoelma

Paavo Virkkusen kokoelma

Turun yliopiston kirjasto (TuYK)

Martti Pihkalan kokoelma

Propagandamonisteita vapaussodan ajalta

Åbo akademien kirjasto (ÅAK)

Martta Mannsin päiväkirja keväältä 1918

Keskustan ja maaseudun arkisto (KMA)

Maalaisliiton keskushallituksen pöytäkirjat 1918

Uuno Hannulan haastattelu (äänite)

Ruotsin sota-arkisto (KA)

Gösta Törngrenin kokoelma
Finlands Vänner -yhdistyksen arkisto

B. Virallisjulkaisut

Suomen Asetuskokoelma 1914 n:o 22
Suomen Asetuskokoelma 1918 n:o 65, ns. Vaasan senaatin asetuskokoelma
Suomen virallinen tilasto XIII. Postitilasto 34
Suomen virallinen tilasto XXIX. Vaalitulasto 8. Eduskuntavaalit 1917
Toiset valtiopäivät 1917, pöytäkirjat, asiakirjat ja liitteet

C. Sanomalehdet

Vuodet 1906—17: Dagens Press 1917; Helsingin Sanomat 1906, 1908—09, 1911, 1914—17; Hufvudstadsbladet 1907, 1910; Ilkka 1911—12; Itä-Savo 1917; Kaiku 1906—12, 1914—17; Kajaanin Kaiku 1917; Kaleva 1906—10, 1913, 1917; Kansan Lehti 1917; Kansan Tahto 1906—08, 1911—13; Karjalan Sanomat 1917; Karjalatar 1917; Kaskö Tidning 1917; Keski-Suomi 1917; Laatokka 1917; Liitto 1908—11, 1917; Nya Pressen 1906, 1911; Pedersöre 1917; Savo 1910; Savon Sanomat 1908, 1910, 1917; Savotar 1907—09, 1913—14, 1917; Sosialisti 1907, 1909, 1917; Työ 1907; Työmies 1906—10, 1912, 1917; Uusi Suometar 1907—12, 1917; Vaasa 1906—1910, 1917; Vasabladet 1908, 1917; Österbottningen 1917

Valkoisen Suomen sanomalehdet 28.1.—31.5.1918: Det vita Finland, Ilkka, Itä-Savo, Jaakkima, Kaiku, Kainuun Sanomat, Kajaanin Kaiku, Kajaanin Lehti, Kaleva, Karjalainen, Karjalan Armeijakunnan Pääesikunnan Tiedonannot, Karjalan Sanomat, Kaskö Tidning, Keski-Pohjanmaa, Keski-Savo, Keskisuomalainen, Korpi-Jaakko, Käksälmen Sanomat, Laatokka, Liitto, Länsi-Savo, Mikkelin Sanomat, Människövännens, Parikkalan Sanomat, Pedersöre, Pohjolan Sanomat, Raahe, Saarijärven Paavo, Salmetar, Savo, Savon Sanomat, Savotar, Suojeluskuntalainen, Suupohjan Kaiku, Syd-Österbotten, Tornion Lehti, Vaasa, Valkoinen Suomi, Vasabladet, Vasa Posten, Österbottningen, Österbottniska Posten

Etelä-Suomen porvarilliset lehdet 7.4.—31.5.1918: Aamulehti, Björneborgs Tidning, Borgåbladet, Etelä-Saimaa, Etelä-Savo, Etelä-Suomen Sanomat, Etelä-Suomi, Haminan Lehti, Hangö, Helsingin Sanomat, Hufvudstadsbladet, Hämeen Sanomat, Hämetär, Karjala, Karjalan Aamulehti, Kotka Nyheter, Lahti, Lalli, Loviisan Sanomat, Länsi-Suomi, Länsi-Uusimaa, Maakansa, Maaseutu, Riihimäen Sanomat, Satakunnan Kansa, Tammerfors Aftonblad, Tampereen Sanomat, Turun Sanomat, Uusi Aura, Uusi Heinolan Sanomat, Uusimaa, Uusi Suometar, Vakka-Suomi, Vestra Nyland, Viborgs Nyheter, Viipuri, Östra Nyland, Åbo Underrättelser

Ulkomaiset lehdet helmi-, maalisi- ja huhtikuulta 1918: Aftonbladet, Dagens Nyheter, Frankfurter Zeitung, Manchester Guardian, Politiken, Stockholms Dagblad, Stockholms- Tidningen, Svenska Dagbladet, Times

Punaisen Suomen sanomalehdet 28.1.—20.4.1918: Kansan Lehti, Sosialisti, Työ, Työmies

II Painamattomat tutkimukset

- JYHL Hietala 1975* Jyväskylän yliopiston historian laitos, Juhani Hietala, Mannerheimin suhde jääkäriupseereihin 1918—1921. Pro gradu 1975.
- TaYK Juusela 1950* Tampereen yliopiston kirjasto, Martti Juusela, Saarijärven Paavo. Ensimmäinen maalaisliittolainen sanomalehti Keski-Suomessa. Pro gradu 1950.
- SKK Järvi 1934* Sotakorkeakoulun kirjasto, A. Järvi, Sotapropaganda Suomen vapaussodassa. Diplomityö 1934.
- JYHL Manninen 1962* Jyväskylän yliopiston historian laitos, Turo Manninen, Sanomalehdistön uutishankinta vapaussodan aikana. Pro gradu 1962.
- JYHL Nyberg 1918* Jyväskylän historian laitos, Hugo Nyberg, Jobin kirja. Päiväkirja kapinaviikoilta Helsingissä v. 1918. Lennart Pinomaan toim. moniste.
- HYPHL Turtiainen 1978* Helsingin yliopiston poliittisen historian laitos, Vesa Turtiainen, Rudolf Holstin kasvaminen kansainliittopoliitikoksi. Pro gradu 1978.

III Kirjallisuus ja artikkelit

- Aho 1919*, Aho, Juhani, Hajamietteitä kapinaviikoilta. Porvoo 1919.
- Ahvenainen 1975*, Ahvenainen, Jorma, Kankaan paperitehtaan historia. II osa. Vuodet 1902—1940. Jyväskylä 1975.
- Aikalaiskirja 1920*, Helsinki 1920.
- Airas 1981*, Airas, Pentti, Sodan ja rauhan motiivit. *Studia historica septentrionalia* 4. Rovaniemi 1981.
- Airio, Neekereitten kirja 1921*, Airio, Antti, Venäläinen virkakunta sanomalehtimiehen vitsauksena. Neekereitten kirja 1. Pori 1921.
- Alanen 1933*, Alanen, Aulis J., Etelä-Pohjalaisen osakunnan historia 1908—1933. Helsinki 1933.
- Alanen 1980*, Alanen, Aulis J., Eteläpohjalaisia taisteluissa I. Keuruu 1980.
- Alanen 1976*, Alanen, Aulis J., Santeri Alkio. Porvoo 1976.
- Alapuro 1973*, Alapuro, Risto, Akateeminen Karjala-seura. Helsinki 1973.
- Alapuro, Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena 1977*, Alapuro, Risto, Uskonto ja poliittinen mobilisoituminen maaseudulla. Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena. Keuruu 1977.
- Apunen 1968*, Apunen, Osmo, Suomi keisarillisen Saksan politiikassa 1914—15. Helsinki 1968.
- Arajärvi 1956*, Arajärvi, Kirsti, Aamulehti 1881—1914. Tampere 1956.
- Autio—Nordberg 1972*, Autio, Matti—Nordberg, Toivo, Vuosisata paperiteollisuutta. Valkeakoski 1972.
- Bardoux 1937*, Bardoux, Jaques, Chaos in Spain. London 1937.
- Berg 1952*, Berg E.A. Uutistoimistojen synty ja kehitys Helsinki 1952.
- Blomqvist—Piisinen 1918*, Blomqvist, V.—Piisinen, O., Miten käy Suomen työväenliikkeen. Vaasa 1918.
- Boas 1972*, Boas, George, Mitä aatehistoria on. Porvoo 1972.
- Boström 1927*, Boström, H.J., Sankarien muisto. Helsinki 1927.
- Bremer 1934*, Bremer, Aarne, Ilmavoimien osallistuminen Suomen vapaussotaan vuonna 1918. Helsinki 1934.
- Bruhn 1957*, Bruhn, Karl, Richard Malmberg, novellist och pedagog. Svenska litteratursällskapet i Finland no. 268. Borgå 1957.

- Castrén, Valvoja 1909*, Castrén, Zach., Uuden vuoden alkaessa. Valvoja 1909.
- Churchill 1970*, Churchill, Stacy, Itä-Karjalan kohtalo 1917—1922. Porvoo 1970.
- Dahl, Kamp och äventyr i röda Finland 1918*, Dalh, Hjalmar, Den underjordiska pressen. Kamp och äventyr i röda Finland. Helsingfors 1918.
- Danilevski 1920*, Danilevski, N.J., Russland und Europa. Stuttgart und Berlin 1920.
- DeFleur 1970*, DeFleur, Melvin L., Theories of masscommunication. New York 1970.
- Deutsch—Merrit, International behavior 1965*, Deutsch, Karl W.—Merrit, Richard L., Effects of events on national and international images. International behavior. A social-psykological analysis. Edited by Herbert C. Kelman. New York 1965.
- Doyle 1914*, Doyle, Conan Arthur, The german war. Some sidelights and reflections. London 1914.
- Enckell 1956*, Enckell, Carl, Poliittiset muistelmani II. Helsinki 1956.
- Eskola, Oman ajan historian ja politiikan tutkimus 1967*, Eskola, Seikko, Joukkotiedotusvälineet poliittisen historian tutkimuskohteena. Oman ajan historian ja politiikan tutkimus. Helsinki 1967.
- Eskola 1965*, Eskola, Seikko, Suomen kysymys ja Ruotsin mielipide. Ensimmäisen maailmansodan puhkeamisesta Venäjän maaliskuun vallankumoukseen. Porvoo 1956.
- Eskola, Suomalainen Suomi 1964*, Eskola, Seikko, Yleisen mielipiteen ongelma historiantutkimuksessa. Suomalainen Suomi 1964.
- Eskola, Studia historica Jyväskyläensia 1 1962*, Eskola, Seikko, Sosiaalipoliittikka suomalaisen puolueen ohjelmassa vuonna 1906. Studia historica Jyväskyläensia I. Jyväskylä 1962.
- Fischer 1961*, Fischer, Fritz, Griff nach der Weltmacht. Düsseldorf 1961.
- Forsström 1904*, Forsström, O.A., Yleisen historian oppikirja kansakouluja varten. Jyväskylä 1904.
- Gran HoLS 43 1968*, Gran, Bo-Erik, Det vita Finland, journalism i krigets skugga. Historiska och litteraturhistoriska studier 43. Helsingfors 1968.
- Grayson 1978*, Grayson, Benson Lee, The American image of Russia 1917—1977. New York 1978.
- Groft 1937*, Groft, Henry Page, Spain, the truth at least. Bournemouth 1937.
- Grotenfelt, Valvoja 1917*, Grotenfelt, Arvi, Maaailmanrauhan edellytyksiä. Valvoja 1917.
- Grotenfelt 1917*, Grotenfelt, Erik, Det nya fosterlandet. Borgå 1917.
- Gummerus 1927*, Gummerus, Herman, Jägare och aktivister. Helsingfors 1921.
- Halonen 1923*, Halonen, Alex., Suomen työväki ja väkivaltaiset menetelmät. Helsinki 1923.
- Hannula 1933*, Hannula, J.O., Suomen vapaussodan historia. Porvoo 1933.
- Havumäki 1954*, Havumäki, Urho, Hämeen Sanomat 1879—1954. Hämeenlinna 1954.
- Heinrichs 1957*, Heinrichs, Erik, Mannerheim Suomen kohtaloissa I. Keuruu 1957.
- Hellner 1936*, Hellner, Joh., Memorandum rörande Sveriges politik i förhållande till Finland under tiden från Finlands självständighetsförklaring till det finska inbördeskrigets slut. Stockholm 1936.
- Hellner 1960*, Hellner, Joh., Minnen och dagböcker. Stockholm 1960.
- Hemánus 1975*, Hemánus, Pertti, Propaganda sanomalehdissä. Keuruu 1975.
- Hersalo 1955*, Hersalo, N.V., Suojeluskuntien historia I. Lahti 1955.
- Hiedanniemi 1980*, Hiedanniemi, Britta, Kulttuuriin verhottua politiikkaa. Saksan kulttuuripropaganda Suomessa 1933—1940. Keuruu 1980.
- Hjelt 1919*, Hjelt, Edvard, Vaiherikkailta vuosilta II. Helsinki 1919.

- Holodkovski 1978*, Holodkovski, Viktor, Suomen työvään vallankumous 1918. Moskova 1978.
- Holsti 1977*, Holsti, K.J., International politics. A framework of analysis. New Jersey 1977.
- Holsti 1963*, Holsti, Kalevi J., Suomen ulkopoliittikka suuntaansa etsimässä vuosina 1918—1922. Helsinki 1963.
- Huhtala 1937*, Huhtala, Olavi, Propaganda, uusi sodankäyntiväline. Helsinki 1937.
- Hultin 1938*, Hultin, Tekla, Päiväkirjani kertoo II 1914—1918. Helsinki 1938.
- Hultin 1927*, Hultin, Tekla, Taistelun mies. Piirteitä Jonas Castrénin elämästä ja toiminnasta. Helsinki 1927.
- Hyppönen, Keski-Suomi suojeluskuntatyössä 1928*, Hyppönen, Heikki, Sanan palvelijana vapaussodan aikana. Keski-Suomi suojeluskuntatyössä. Jyväskylä 1928.
- Hyvämäki 1960*, Hyvämäki, Lauri, Ennen routaa. Helsinki 1960.
- Hyvämäki 1971*, Hyvämäki, Lauri, Sinistä ja mustaa. Helsinki 1971.
- Hämäläinen 1968*, Hämäläinen, Pekka Kalevi, Kielitaistelu Suomessa 1917—1939. Porvoo 1968.
- Hämäläinen 1978*, Hämäläinen, Pekka Kalevi, Luokka ja kieli vallankumouksen Suomessa. Hist. tutk. 107. Helsinki 1978.
- Idman 1953*, Idman, K.G., Maamme itsenäistymisen vuosilta. Helsinki 1953.
- Ignatius 1918*, Ignatius, Hannes, Gustav Mannerheim. Helsinki 1918.
- Isohookana-Asunmaa 1980*, Isohookana-Asunmaa, Tytti, Maalaisliitto Pohjois-Suomessa. Kehitysjakso 1906—1939. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C, osa 29. Oulu 1980.
- Ivalo, Oma maa II 1921*, Ivalo, Santeri, Sensuurioloista Suomessa. Oma maa II. Porvoo 1921.
- Jaakkola, HAik 1911*, Jaakkola, Jalmari, Vähän rotukysymyksestä. HAik 1911.
- Jacobsson 1951*, Jacobsson, Santeri, Taistelu ihmisoikeuksista. Jyväskylä 1951.
- Jackson 1965*, Jackson, Gabriel, The Spanish republik and the civil war 1931—1939. Princeton 1965.
- Jokipii, Aktuellt om historia 1981*, Jokipii, Mauno, Finlands väg till självständighet. Aktuellt om historia 1—2 1981.
- Jussila 1979*, Jussila, Osmo, Nationalismi ja vallankumous suomalais-venäläisissä suhteissa 1899—1914. Hist. tutk. 110. Helsinki 1979.
- Jutikkala, Kanava 1977*, Jutikkala, Eino, Moniniminen sota. Kanava 1977.
- Juva 1961*, Juva Einar W., P.E. Svinhufvud II. Porvoo 1961.
- Jyväskylän seminaari 1863—1937*. Muistojulkaisu. Helsinki 1937.
- Jägerskiöld 1965*, Jägerskiöld, Stig, Gustav Mannerheim 1906—1917. Keuruu 1965.
- Jägerskiöld 1967*, Jägerskiöld, Stig, Mannerheim 1918. Helsinki 1967.
- Järvi SVS (aik) 1939*, Järvi, A., Propagandatoiminta vapaussodan valkoisten puolella. Suomen vapaussota 1939.
- Jääskeläinen 1961*, Jääskeläinen, Mauno, Itä-Karjalan kysymys. Porvoo 1961.
- Kajaanin seminaari 1900—1925*. Helsinki 1925.
- Kanttorien ja urkurienv matrikkeli III 1909*. Helsinki 1909.
- Kariniemi 1975*, Kariniemi, Annikki, Uuno Hannula, mies pohjoisesta. Keuruu 1975.
- Kares 1952*, Kares, Olavi, Heränneen kansan vaellus V. Porvoo 1952.
- Karimo 1937*, Karimo, Aarno, Karjalan nousu 1918. Porvoo 1937.
- Kjellén 1914*, Kjellén, Rudolf, Samtidens stormakter. Stockholm 1914.
- Karkama 1975*, Karkama, Pertti, Teuvo Pakkalan romaanit. Yhteiskunnallis-ideologinen tausta ja rakenne. Oulu 1975.

- Kemiläinen HAik 1980*, Kemiläinen, Aira, Kansallisen tehtävän ajatus historiassa. HAik 1980.
- Kemiläinen 1964*, Kemiläinen, Aira, Nationalism. Problems concerning the word, the concept and classification. *Studia historica Jyväskyläänsä* 3. Jyväskylä 1964.
- Kemppainen 1920*, Kemppainen, Yrjö A., Pikapiirtoja murrosvuosilta. Oulu 1920.
- Kena 1979*, Kena Kirsti, Kirkon aseman ja asenteiden muotoutuminen itsenäisessä Suomessa 1918—1922. Suomen kirkkohist. seuran toim. 110. Helsinki 1979.
- Kiiski 1978*, Kiiski, Venla, Tekla Hultin, poliitikko. *Studia historica Jyväskyläänsä* 15. Jyväskylä 1978.
- Klein 1918*, Klein, Ernst, Vita och röda. Stockholm 1918.
- Klemettilä 1976*, Klemettilä, Aimo, Tampereen punakaarti ja sen jäsenistö. *Acta Universitatis Tamperensis ser. A vol. 72*. Tampere 1976.
- Klinge 1972*, Klinge, Matti, Vihan veljistä valtiososialismiin. Porvoo 1972.
- Klinge 1968*, Klinge, Matti, Ylioppilaskunnan historia 3. Porvoo 1968.
- Knightley 1975*, Knightley, Philip, The first casualty. The war correspondent as hero, propagandist and myth maker from the Crimea to Vietnam. London 1975.
- Kochan 1967*, Kochan, Lionel, Vallankumouksen Venäjä 1890—1918. Helsinki 1967.
- Koivula 1925*, Koivula, Heikki, Suomen sanomalehtimiehet. Helsinki 1925.
- Koszyk 1968*, Koszyk, Kurt, Deutsche Pressepolitik im Ersten Weltkrieg. Düsseldorf 1968.
- Kruck 1954*, Kruck, Alfred, Geschichte des Alldeutschen Verbandes 1890—1939. Wiesbaden 1954.
- Kunnas 1976*, Kunnas, Maria-Liisa, Kansalaissodan kirjalliset rintamat. SKS:n toimituksia 320. Vaasa 1976.
- Kuusisto 1978*, Kuusisto, Seppo, Hämmäläisosakunnan historia 1865—1918. Helsinki 1978.
- Kuussaari 1957*, Kuussaari, Eero, Vapaustaistelujen tiellä. Loviisa 1957.
- Kühnl 1973*, Kühnl, Reinhard, Liberalismista fasismiin. Jyväskylä 1973.
- Käkisalmen Sanomat 1906—1931*. Käkisalmi 1931.
- Könni 1953*, Könni, Kosti E., Vaasa 1906—53. Vaasa 1953.
- Laatokka 1881—1931*. 50-vuotisjulkaisu. Sortavala 1931.
- Lagus 1918*, Lagus, Olof, Dagbok 1915—1916. Helsingfors 1918.
- Lappalainen 1977*, Lappalainen, Jussi T., Itsenäisen Suomen synty, Jyväskylä 1977.
- Lappalainen 1981*, 1, 2 Lappalainen, Jussi T., Punakaartin sota 1 ja 2. Helsinki 1981.
- Lasswell 1927*, Lasswell, Harold D., Propaganda technique in the world war. London 1927.
- Leinonen 1956*, Leinonen, Artturi, Ilkan tie 1906—1956. Vaasa 1956.
- Leinonen 1959*, Leinonen, Artturi, Kohtalo miestä kuljettaa II. Porvoo 1959.
- Lindeqvist HAik 1914*, Lindeqvist, K.O., Rudolf Kjellénin teosten arviointia. HAik 1914.
- Lindeqvist 1905*, Lindeqvist, K.O., Yleinen historia II. Uusi aika, Porvoo 1905.
- Lindman 1968*, Lindman, Sven, Eduskunnan aseman muuttuminen 1917—19. Suomen kansanedustuslaitoksen historia VI. Helsinki 1968.
- Liukko 1957*, Liukko, Aaro, Itä-Savo. Savonlinnan kirjapaino-osakeyhtiö ja edeltäjät 1907—1957. Savonlinna 1957.
- Lyytinen 1980*, Lyytinen, Eino, Finland in British politics in the first world war. Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia. Sarja B. Nide 207. Helsinki 1980.
- Mannerheim 1951*, Mannerheim, C.G., Muistelmat I. Helsinki 1951.

- Manninen 1974*, Manninen, Ohto, Kansannoususta armeijaksi. Hist. tutk. 95. Helsinki 1974.
- Manninen HAik 1973*, Manninen, Ohto, 'Kansan äänen ilmauksia'. Mannerheimin syrjäyttämisaikojen maalis-huhtikuussa 1918. HAik 1973.
- Manninen HArk 1975*, Manninen, Ohto, Valkoisen Suomen muotoutuminen. HArk 67. Forssa 1975.
- Moore 1967*, Moore, Barrington, Social origins of dictatorship and democracy. London 1967.
- Mosse 1970*, Mosse, George L., The crisis of German ideology. London 1970.
- Murtorinne 1967*, Murtorinne, Eino, Taistelu uskonnonvapaudesta suurlakon jälkeisinä vuosina. Porvoo 1967.
- Nevakivi 1970*, Nevakivi, Jukka, Muurmannin legioona. Helsinki 1970.
- Niemi 1957*, Niemi, Jalmari, Isänmaan ja kansanvallan puolesta. Lahti-lehti 1905—1955. Lahti 1957.
- Niemi 1980*, Niemi, Juhani, Kullervosta rauhan erakkoon. Sota ja rauha suomalaisessa kirjallisuudessa kansanrunoudesta realismiin sukupolven. SKS:n toimituksia 364. Porvoo 1980.
- Nokkala 1958*, Nokkala, Armo, Tolstoilaisuus Suomessa. Suomen kirkkohist.seuran toim. 59. Helsinki 1958.
- Noponen 1911*, Noponen, Alpo, Yleinen historia. Kansakoulun oppi- ja lukukirja. Porvoo 1911.
- Noro 1968*, Noro, Mauri, Kaitselmusaate Topeliuksen historianfilosofiassa. Porvoo 1968.
- Norrmén 1928*, Norrmén P.H., Mäntän tehdas 1868—1928. Helsinki 1928.
- Norrmén, Kamp och äventyr i röda Finland 1918*, Norrmén, P.H., Underrättelseväsendet. Kamp och äventyr i röda Finland. Helsingfors 1918.
- Nurmio 1957*, Nurmio, Yrjö, Suomen itsenäistyminen ja Saksa. Porvoo 1957.
- Nygård 1980*, Nygård, Toivo, Itä-Karjalan pakolaiset 1917—1922. Studia historica Jyväskyläläisiä 19. Tampere 1980.
- Nygård 1978*, Nygård, Toivo, Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen. Keuruu 1978.
- Paasivirta 1947, 1949*, Paasivirta, Juhani, Suomen itsenäisyyskysymys 1—2. Porvoo 1947, 1949.
- Paasivirta 1978*, Paasivirta, Juhani, Suomi ja Eurooppa. Autonomiakausi ja kansainväliset kriisit 1808—1914. Helsinki 1978.
- Paasivirta 1957*, Paasivirta, Juhani, Suomi vuonna 1918. Porvoo 1957 .
- Paavolainen 1966*, Paavolainen, Jaakko, Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918 1, 'Punainen terrori'. Helsinki 1966.
- Paavolainen 1967*, Paavolainen, Jaakko, Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918 2, 'Valkoinen terrori'. Helsinki 1967.
- Paavolainen 1971*, Paavolainen, Jaakko, Vankileirit Suomessa 1918. Helsinki 1971.
- Palmstierna 1953*, Palmstierna, Erik, Orostid II 1917—1919. Politiska dagboksanteckningar. Stockholm 1953.
- Perko 1971*, Perko, Touko, Aseveljen kuva. Suhtautuminen Saksaan jatkosodan aikana 1941—1944. Porvoo 1971.
- Pietilä 1973*, Pietilä, Veikko, Sisällön erittely. Helsinki 1973 .
- Pihkala 1918*, Pihkala, Martti, Minkälainen Suomi meidän on luotava. Jyväskylä 1918.

- Pirilä 1957*, Pirilä Veikko, 40 vuotta Pohjois-Karjalan hyväksi. Katsaus Karjalan Maan vaiheisiin. Joensuu 1957.
- Pohjalainen* (Eino Railo) 1917, Työmiehen isänmaa. Helsinki 1917.
- Polvinen 1967*, Polvinen, Tuomo, Venäjän vallankumous ja Suomi 1. Porvoo 1967.
- Polvinen HAik 1979*, Polvinen, Tuomo, Vallankumoushistoriaa. Arviointi Viktor Holodkovskin teoksesta Suomen työväen vallankumous 1918. HAik 1979.
- Poutanen 1956*, Poutanen, Juho, Liitto 1906—1956. Oy Liiton ja sanomalehti Liiton vaiheiden tarkastelua viidenkymmenen vuoden ajalta. Oulu 1956.
- Pressly 1954*, Pressly, Thomas J., Americans interpret their civil war. Princeton 1954.
- Press och publicisteri* i svenska Finlands publicistförbund. Helsingfors 1951.
- Puntila 1971*, Puntila, L.A., Suomen poliittinen historia 1809—1966. Helsinki 1971.
- Railo 1944*, Railo, Eino, Itsenäisyyslehti Uusi Päivä 1917—1918. Helsinki 1944.
- Railo 1918*, Railo Eino, Kynällä ja kiväärillä. Porvoo 1918.
- Railo 1930 1*, Railo, Eino, Kyösti Wilkuna ihmisenä, kirjailijana, itsenäisyysmiehenä 1. Helsinki 1930.
- Rasila 1968*, Rasila, Viljo, Kansalaissodan sosiaalinen tausta. Helsinki 1968.
- Rasila 1970*, Rasila, Viljo, Torpparikysymyksen ratkaisuvaihe. Suomen torpparikysymys vuosina 1909—1918. Helsinki 1970.
- Rantakari 1918*, Rantakari, K.N., Vihollisen leirissä punaisen kapinan aikana. Viipuri 1918.
- Rantatupa 1979*, Rantatupa, Heikki, Elintarvikehuolto ja -säännöstely Suomessa vuosina 1914—1921. Studia historica Jyväskyläänsia 17. Jyväskylä 1979.
- Rautkallio 1977*, Rautkallio, Hannu, Kaupantekoa Suomen itsenäisyydellä. Helsinki 1977.
- Risberg 1959*, Risberg, Einar, Suomen lennätinlaitoksen historia. Helsinki 1959.
- Rivioja 1930*, R(ivioja), A(le), Torniolainen sanomalehdistö. Vesaiset 1930.
- Rohrbach 1915a*, Rohrbach, Paul, Der Krieg und die deutsche Politik. Weimar 1915.
- Rohrbach 1915b*, Rohrbach, Paul, Russland und wir. Stuttgart 1915.
- Rommi, Valvoja 1964*, Rommi, Pirkko, Suomen sisäpoliittiset linjat. Ensimmäisen maailmansodan syttyessä I. Valvoja 1964.
- Ropponen 1976*, Ropponen, Risto, Die russische Gefahr. Hist. tutk. 100. Helsinki 1976.
- Rosenqvist 1952*, Rosenqvist, G.O., Suomen kirkon murrosaikoja. Porvoo 1952.
- Routavaara 1935*, Routavaara, Akseli, Suomen sanomalehdistö 1771—1932. Bibliografinen esitys. Helsinki 1935.
- Routavaara 1949*, Routavaara, Reino, Sanomalehti Kaleva 1899—1949. Oulu 1949.
- Ryssland sädant det är*, utgivare de av Ryssland undertryckta folkens förbund. Redaktör för den svenska upplagan Herman Gummerus. Stockholm 1916.
- Räikkönen 1935*, Räikkönen, Erkki, Svinhufvud ja itsenäisyssenaatti. Helsinki 1935.
- Räsänen 1959*, Räsänen, Tauno, Iisalmen kauppalan ja kaupungin historia 1860—1930. Kuopio 1959.
- Salminen 1976*, Salminen, Esko, Propaganda rintamajoukoissa 1941—44. Keuruu 1976.
- Salomaa 1966*, Salomaa, Erkki, Yrjö Sirola, sosialistinen humanisti. Kuopio 1966.
- Salomaa 1948*, Salomaa, J.E., J.V. Snellman. Elämä ja filosofia. Turku 1948.
- Sario, Deutsche Politik 1917*, Sario, Samuli, Zur Lage in Finnland. Deutsche Politik 1917.
- Sarajas, Valvoja 1964*, Sarajas, Annamari, Kirjalliset rajaviivat. Ensimmäisen maailmansodan syttyessä II. Valvoja 1964.

- Savo, 50-vuotisjulkaisu.* Kuopio 1928.
- Screen 1972,* Screen, J.E.D., Mannerheimin muukalaisvuodet. Porvoo 1972.
- Setälä, Valvoja 1911,* Setälä, E.N., Rotu, kieli ja kansalliset pyrkimykset. Valvoja 1911.
- Sihvo 1946,* Sihvo, Aarne, Muistelmani I. Helsinki 1946.
- Siikala 1970,* Siikala, Iris, Pohjolan Sanomat 1915—1965. Kemi 1970.
- Simonen, Suomen Kuvalehti 1933,* Simonen, Vihtori, Julkinen sana Suomen vapausso-
dassa. Suomen Kuvalehti 1933.
- Simonen, Hakkapeliitta 1938,* Simonen, Vihtori, Valkoista valoa punaisen hämärän
maassa. Hakkapeliitta 1938.
- Sipilä 1954,* Sipilä, Jorma, Rakentajapappi Otto Vilho Aarnisalo. Pieksämäki 1954.
- Sirola, Suomen luokkasota 1928,* Sirola, Yrjö, Ulkoasiain valtuutettuna vallankumous-
hallituksessa. Suomen luokkasota. Superior, Wisconsin 1928.
- Soikkanen 1969,* Soikkanen, Hannu, Kansalaissota dokumentteina II. Helsinki 1969.
- Soikkanen 1975,* Soikkanen, Hannu, Kohti kansanvaltaa 1. 1899—1937. Suomen so-
sialidemokraattinen puolue 75 vuotta. Vaasa 1975.
- Soikkanen 1970,* Soikkanen, Hannu, Luovutetun Karjalan työväenliikkeen historia.
Helsinki 1970.
- Soikkanen 1961,* Soikkanen, Hannu, Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisiin yksika-
marisen eduskunnan vaaleihin asti. Turku 1961.
- Steffen 1915,* Steffen, Gustaf, Krieg und Kultur. Sozialpsychologische Dokumente
und Beobachtungen vom Weltkrieg 1914. Jena 1915.
- Suomen jääkäreiden elämäkerrasto.* Porvoo 1938.
- Suomen kansakoulujen ja kansanopistojen matrikkeli II 1893.* Porvoo 1893.
- Suomen kansakoulumatrikkeli 1911.* Helsinki 1911.
- Suomen lakimiehet 1926.* Helsinki 1926.
- Suomen opettajisto I 1933.* Helsinki 1933
- SVS, Suomen vapaussoita.* Toim. Kai Donner, Th. Svedlin, Heikki Nurmio. I—VII.
Jyväskylä 1921—1928.
- SVS v. 1918, Suomen vapaussoita vuonna 1918.* Julk. Vapaussoitan historian komitea.
I—VI. Helsinki 1921—1925.
- Suomi 1970,* Suomi, Vilho, Syntytaustaa ja analyysia. Puhtain ase-in. Suomen marsal-
kan päiväkäskyjä vuosilta 1918—44. Helsinki 1970.
- Sykiäinen HAik 1969,* Sykiäinen, J., V.I. Lenin ja Suomi. HAik 1969.
- Tanskanen 1978,* Tanskanen, Aatos, Venäläiset Suomen sisällissodassa vuonna 1918.
Acta Universitatis Tamperensis Ser. A vol. 91. Tampere 1978.
- Thimme 1932,* Thimme, Hans, Weltkrieg ohne Waffen. Stuttgart 1932.
- Thomas 1977,* Thomas, Hugh, The Spanish civil war. London 1977.
- Tommila—Raitio 1976,* Tommila, Päiviö—Raitio, Tuire, Keski-Suomen lehdistö 3. Jy-
väskylä 1976.
- Tommila 1970, 1973,* Tommila, Päiviö, Keski Suomen lehdistö 1, 2. Jyväskylä, 1970,
1973.
- Tommila, Lehtihistoria ja sen tutkimus 1974,* Tommila, Päiviö, Mieli-piteen ongelma ja
mielipidetutkimus. Lehtihistoria ja sen tutkimus. Turku 1974.
- Tommila 1963,* Tommila, Päiviö, Suomen lehdistön levikki ennen vuotta 1960. Por-
voo 1963.
- Tuura, Vox Libera 1925,* Tuura, J.W., Muutamia hajamuistoja sotasensuurista. Vox
Libera 1925.

- Upton 1980, 1981*, Upton, Anthony F., Vallankumous Suomessa 1917—1918. 1 ja 2. Jyväskylä 1980, 1981.
- Vaasan suomalainen lyseo 1880—1930*. Vaasa 1930.
- Waller, Historisk Tidskrift 1961*, Waller Sture M., Historisk opinionundersökning och tidningsforskning. Historisk Tidskrift 1961.
- Wanderscheck 1936*, Wanderscheck, Herman, Weltkrieg und Propaganda. Berlin 1936.
- Vasa Posten 25 år*. Vasa 1923.
- Wegelius 1929, 1931, 1933*, Wegelius, K.A., Routaa ja rautaa 3, 4, 5, Porvoo 1929, 1931, 1933.
- Vehmas 1963*, Vehmas, Raino, Lehtimieskunnan ammattirakenne ja sen muuttuminen 1900-luvulla. Turun yliopiston julkaisuja B 87. Turku 1963.
- Vem och vad 1920, 1936*, Helsingfors 1920, 1936.
- Vento 1974*, Vento, Seppo, Maan ja maakunnan hyväksi. Karjalatar—Karjalainen 1874—1974. Joensuu 1974.
- Wiio 1980*, Wiio, Osmo, Viestinnän perusteet. Espoo 1980.
- Vilkuna 1962*, Vilkuna, Kustaa, Sanan valvontaa. Sensuuri 1939—44. Keuruu 1962.
- Virkkunen 1953*, Virkkunen, Paavo, Kahden sataluvun vaiheilta. Helsinki 1953.
- VK, Vapaussodan kertomuksia. Muistelmia ja kokemuksia. Toim. Erkki Räikkönen I—II*. Helsinki 1934—1935.
- Vuorjoki 1932*, Vuorjoki, Risto, Pohjois-Pohjalainen osakunta 1907—32. Helsinki 1932.
- Zetterberg 1978*, Zetterberg, Seppo, Die Liga der Fremdvölker Russlands 1916—1918. Studia Historica 8. Helsinki 1978.
- Zetterberg 1977*, Zetterberg, Seppo, Suomi ja Viro 1917—1919. Poliittiset suhteet syksystä 1917 reunavaltiopoliitiikan alkuun. Hist. tutk. 102. Helsinki 1977.

SUMMARY

MAIN CHARACTERISTICS OF WHITE WAR PROPAGANDA

By way of determining the objectives of the study, the first question asked was, what were the stratifications of White war propaganda. The present investigation shows that the central elements of this war propaganda were already in existence before the war broke out. During the heated political debate between 1906 and 1910, Finnish bourgeois newspapers had emphasized that socialists were instigating their supporters to crime and anarchy, and through their actions jeopardizing Finnish culture, social institutions and internal independence. It was also among the set bourgeois views propagated at the time that society constituted an indivisible body and that this body was becoming infested with a cankerous socialism that could be removed by radical surgery. Especially among the Swedish-speaking Finns the view predominated that the Swedish Finns were standing, as part of a joint European front, in a northerly outpost of western civilization against the barbarous East. After the outbreak of the World War in 1914, Finland was also reached by propaganda from the great warring powers, which branded opponents as violent criminals and emphasized that they themselves and their allies were engaged in a morally elevating, holy war for freedom.

When the war in Finland broke out at the beginning of February 1918, the Whites started to propagate their cause using a language based on the vocabulary and imagery of the preceding decades. Among the most focal White views was that the people as a whole had risen up in a sacred, purificatory fight against criminal rebels incited by their Siltasaari leaders, rebels who, should they win, would drag into the mire all that was noble and good, destroy the centuries-old Finnish culture and put an end to Finland's recent independence. In accordance with their idealistic outlook, many Whites branded the Reds as the embodiment of metaphysical evil. Their own set of values the Whites considered handed down from above and absolute.

The second question posed in determining the objectives of the study was what were the terms employed by the Whites in the winter and spring of 1918 with reference to the war. The present investigation shows that at the beginning of February the Vaasa Senate considered a struggle to have started against Finnish rebels and Russian soldiers who supported them. On the other hand, in February Mannerheim was of the opinion that what was being fought was a civil war, with regard to which the Russians should remain neutral. In March and April, however, the East Karelia question and the German intervention guided the choice of terms by both the Senate and Mannerheim in a direction characterized by such formulations as war of liberation (*vapaustaistelu*) and war of independence (*vapaussota*).

In early February the Finnish press was, for historical and political reasons, divided in two over the question of the nature of the war. Thus while the Ostrobothnian papers regarded the war as a war of liberation against the Finnish rebels and Russians, the newspapers in Kainuu, Savo and Karelia were predominantly of the opinion that it was a civil or internal war that was being fought.

Beginning in late February, the propaganda of the Senate, the East Karelia question and the attempts to reject the class-struggle interpretations being put forward by

the Swedish Finns guided the papers of both Ostrobothnia and eastern Finland towards calling the war, more often than before, a war of liberation and a war of independence. These terms frequently involved the essential distinction that "war of liberation" denoted a struggle against both the Finnish rebels and the Russian soldiery supporting them, whereas "war of independence" was associated with the additional facet that the war was being fought against Russia, too. It has to be emphasized, however, that no unambiguous interpretation of the situation had emerged in the White press by the end of the war. Until the very cessation of fighting, papers were employing the terms civil war and internal war alongside war of liberation and war of independence.

Outside White Finland the war was not generally looked on as a war of liberation or a war of independence. In Red Finland bourgeois diarists saw the fight as a civil war between Finns, and when the bourgeois newspapers of southern Finland started appearing after the Reds were defeated, the majority of these, too, emphasized the nature of the struggle having been one of a civil and internal war. Foreign newspapers also considered the battle raging in Finland to be a civil war.

There is a wealth of evidence to support the view that the war-of-independence approach was initiated by members of the **Jäger** and activist movement, who had been preparing for an uprising against Russia since 1915. In White Finland the term war of independence (in this particular instance in the form **vapautussota**) made its first noted appearance in early February in the writings of Edvin Sundqvist, a Vaasa activist, and in those of Woldemar Hägglund and Aarne Sihvo, two Karelian **Jägers**. In Helsinki under the Red rule, the term war of independence with its anti-Russian emphasis was used for the first time in **Vapaa Sana — Fria Ord** by Erik Grotenfelt, its activist editor. The emphasis on war of independence was brought into the foreground in a really striking fashion by the activist Samuli Sario, who had arrived from Germany in early February. His newspaper article, dated the 12 th of February, on the general nature of the war circulated everywhere in the White territory. In his text Sario used for the first time in a really emphatic manner the expression Finnish war of independence, and he singled out the Russians as the primary opponents of the Finns.

The spreading of the activists' anti-Russian views was enhanced in the winter of 1918 by the fact that they held several posts crucial for disseminating information. In the Senate, the activist Heikki Renvall was in charge of official proclamations; at the General Headquarters the activist colonel Hannes Ignatius signed the daily status reports; and the Finnish Official Information Bureau was led by Editor Rafael Colliander, who had had contacts with the **Suojeluskunta** (civil guard) and the activist movement since the summer of 1917. Furthermore, conspicuous representatives of the White sphere of ideas included Kyösti Wilkuna, the activist editor-in-chief of **Valkoinen Suomi**, and Eino Railo of Helsinki, an advocate of independence and editor of **Vapaa Sana — Fria Ord**. In Berlin and in Stockholm, White information services were led by the activists Edvard Hjelt and Alexis Gripenberg, both in the capacity of Finnish ambassador.

It was chosen as the third central objective of the study to investigate what the Whites' attitude was toward Russia and the Russians, as reflected by their war propaganda. First of all, attention is attracted by two aspects, which were emphasized — through simplification of matters — by the group of Finnish activists in Berlin in their propaganda directed at the Germans: with the full knowledge and support of their government, Russian soldiers were responsible for brutal acts of terrorism in Finland, while there was a continuous stream of fresh troops from Russia into

Finland. In March and April, the Vaasa Senate employed the same arguments in issuing information about the German intervention. This time the person who took the initiative was Mannerheim, who in the early phases of the war had considered the struggle to be one between Finns. After learning of the German intervention on the 3rd of March, Mannerheim, for propagandistic reasons, called on the Senators to emphasize publicly that the Germans had not arrived in order to interfere in the internal affairs of the country, but to expel the Russians. Consequently, in their subsequent proclamations concerning the intervention, the Senate underlined that the Germans had come to Finland in order to oust "Bolshevist hooligans" streaming into the country from Russia. As the Senate and General Headquarters were all along suppressing the fact that by the end of February the Russian troops, with the exception of a few thousand volunteers, had already left Finland, the impression was strengthened that it was specifically Russia the Whites were fighting against.

In addition to the German intervention, the East Karelia question was a factor that sharpened the anti-Russian statements by the Vaasa Senate. After the Whites had initiated military actions in the middle of March in East Karelia, Senators Svinhufvud, Renvall and Pehkonen on several occasions made statements to the effect that Finland was at war with Russia. From the White leaders' point of view, this interpretation was expedient: when necessary, it could now be claimed that since Finland was at war with Russia, Finnish troops could cross the eastern border and commence military action in East Karelia without a proclamation of war. At this stage, Senator Juhani Arajärvi was particularly active in underlining the anti-Russian nature of the war. At the beginning of April, in connexion with the so-called Kamenev incident, the Vaasa Senate even expressed their interpretation of a state of war against Russia in a press-release. At the end of April and the beginning of May, after Germany, Great Britain and Russia had adopted either extremely qualified or totally negative positions with regard to the East Karelian policy of the White Senate, the latter abandoned their brusque line and chose not to emphasize their views of the supposed state of war in official statements.

The plans to conquer East Karelia and the German intervention also steered the positions adopted by the newspapers in an anti-Russian direction. It was rare, however, for editorials to include the claim that Finland was actually at war with Russia. In spite of the fact that the Russian troops left Finland during the course of the war, the prevailing White linguistic formulas contained elements which, as if by their mere occurrence, led to the role of Russia in the events becoming emphasized. When, for instance, editorials regarded White Finland as the outpost of western civilization, it was only a short step away from there to the view that the battle was in fact being fought against none other than a barbarous, Bolshevistic Russia threatening the West. Again, when they took the view that the whole nation had rallied to battle, one easily got the impression that the opponents were indeed not only Finns. When, too, they reiterated the idea — expressed by nationalists as early as in the 19th century — that no nation could achieve its independence without a fight, the war of 1918 began to appear primarily as a war of independence for this reason, too. Likewise, when they claimed that a socialist victory would destroy the independence of the country, the claim carried with it the implicit association that the struggle against the Reds was a fight for the independence and freedom of the whole country.

It has been the traditional view that the war of 1918 was a war of independence because it began as a White rising against Russian troops, and because the Soviet government and Russian soldiers supported the Reds. However, as the present investiga-

tion proceeded, the actions initiated by the Senate and Mannerheim in late January acquired more clearly than before the character of restoring internal order, and the overall role of the Russians in general proved less significant than previously assumed.

The great paradox of the White Finnish war propaganda lay in the fact that as the role of the Russians in the events in Finland diminished, the anti-Russian nature of White propaganda gathered strength, and that the spreading of the anti-Russian view of the fight as a war of independence was not essentially influenced by Russian measures, but rather by the Whites' own actions and aspirations.